

PETELEI ISTVÁN
ÖSSZES NOVELLÁI
II.

Petelei István (1852–1910) marosvásárhelyi születésű novellista és hírlapíró. Novellisztikáját, számos kortársához hasonlóan, hírlapírói tevékenysége és a 19. század második felének sajtóirodalma befolyásolta. A különböző sajtóorgánumban megjelent írásait gyakran alakította át a lap vélt vagy valós közönségének igényei szerint. Időnként írásait kötetekbe is rendezte, sajátos kompozíciókat alkotva. A posztumusz kiadásokban az eredeti kompozíciókat nem ismerhették az olvasók.

A jelen kiadás újdonsága, hogy Peteleinek mind a hét autográf kötet tartalmazza a novellák eredeti kompozíciójának, a novelláskönyvek megjelenési sorrendjének megtartásával és a kötetekre, illetve az egyes szövegekre vonatkozó jegyzetekkel.

Petelei István szerzői köteteinek újrakiadásával nemcsak a 19. század végének novellairodalmával kapcsolatos kutatások, hanem a műfaj történetéhez a mediális elméletek felől közelítő vizsgálatok is új szempontokat kaphatnak. A mediális szemlélet szerint ugyanis a szövegek értelmezését nagyban befolyásolja megjelenési környezetük. A kiadás ehhez kíván kiindulópontként hozzájárulni.

PETELEI ISTVÁN ÖSSZES NOVELLÁI II.
Szerzői kötetek

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

13.

Sorozatszerkesztők:

Debreczeni Attila, Imre Mihály,
S. Varga Pál

A borítón:

A TUDÁS FÁJA

(Címlapnyomatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

Petelei István összes novellái II.

Szerzői kötetek

Sajtó alá rendezte:
TÖRÖK ZSUZSA

Debrecen, 2007

A kötet
a Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatóhelyek Irodája (MTA TKI)
támogatásával készült

Lektorálta
HÁSZ-FEHÉR KATALIN

© Török Zsuzsa, 2007
© DEENK, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007

ISSN 1418-3242
ISBN 978 963 473 095 8

Kiadta: a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Kossuth Egyetemi Kiadója, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta főigazgató
Felelős szerkesztő: Cs. Nagy Ibolya
Műszaki szerkesztő: Juhászné Marosi Edit
Terjedelem: 59,35 A/5 ív
Készült a Debreceni Egyetem sokszorosítóüzemében, 2007-ben
07-441.

Tartalom

I. kötet

Keresztek	7
Az én utczám	95
A fülemile	187
Jetti	219

II. kötet

Felhők	297
Vidéki emberek	383
Az élet I.	441
Az élet II.	509

A kiadásról	579
Jegyzetek	583
Rövidítések és jelölések	579
Szómagyarázatok	645
Szakirodalom	655
Betűrendes címmutató	661

FELHŐK
(1897)

Felhők

- Ne nevedd ki, kedves apa, a nyughatatlanságomért.

- Rosszat álmodtál, Sárrika?

- Én? Dehogy. Én sohasem álmodom. Én csak alszom, alszom, hogy nem is tudok felőle. Reggel egy kis dalra ébredtem. Nem tudom; talán az éjjel hízelegte be valaki a fülembé, a miről én semmit sem tudok. Reggel kivirágzott a szájamon. Nagyon nevetséges volt, hogy én éneklek. Mert tudod, milyen csúf is a hangom. Ezért nem is éneklek. De a reggel hangosan énekeltem, hidd el, apa. Aztán jött meg a Judit társzekere.

- S az vette el a kedvedet, Sárrika?

- Hát miért? Én azt hiszem, hogy szeretem Juditot, bárha egy kicsit félek tőle.

- Judittól?

- Tudod ő olyan nagy és olyan igen szép. Én alig merek az ő erős, fekete szemébe nézni. Azt hiszem, ő minden gyarlóságaimat egyszerre meglátja velem. Aztán, olyan semmiségnek érzem magamat, ha látom őt. Ugy tetszik nekem, hogy ő a valóság, én csak az ő árnyéka vagyok. Ő olyan nagy és erős. És az ő villogó fogai, vérpiros ajkai... Mit akarsz... hogy én szóljak, ha az ő mély tiszta hangját hallom?

- Oh te gyöngé Sárrika...

- Hát ezt mondd nekem? Nem vagyok én a te kezéd, a te szemed. „Vigy Sárrika a verandára,” „nézz az útra Sárrika, szekér jár-e?” ezt mind én csinálom meg és jól. Én vagyok a gyöngé? Te vagy a gyöngé, apa. Én erősebb vagyok, mint te. Nem is tudom, hogy lehetsz te Juditnak a testvére. Te vagy a gyöngédség és engedékenység. Judit pedig akkor is rendet szab, ha kér, s parancsol, mikor megkövet. Hanem haszontalanságokat fecsegek, úgy-e? Talán nem Judit miatt nyughatatlankodom s nem is tudom, miért? Csak valami rebeg bennem, nem is tudom hol. Talán a torkomban, talán a szívemben. Tedd csak ide a kezedet (be hideg a kezéd, te kedves!), nem érzed ott a szívemnél, hogy repes, mint egy selyemszállal megkötött ijedt madár?

- Talán, mert szerelmes vagy, Sárrika...

- De milyen csunya tudsz te lenni, apa. S milyen ravaszúl tudsz nevetni. Nem Miklósért, tudod, nem érte, igazán. Érte miért nyughatatlankodjam? Miklós már reggel köszöntött, mikor még a harmat sem száradt föl. Ő a vizslájával a tarlóra ment, de mindjárt visszajön. Ő ugyan ma se lő nyulat. Tegnap egy fülest sebezett meg. A kutyák lefogták mindjárt s mikor Miklós hozzáért, a szegény állat panaszosan sírt föl reá s elhaló szemének bús tekintét reávetette. Tudod, te kedves! Nekem kellett vigasztalnom Miklóst, úgy fáj a szíve a szegény nyúlért.

- A szegény...

- Elpanaszolta neked? Tudtam. Te is sajnálsz. Hát látod, ő is olyan gyöngé fiú, mint te. Nekem most két ilyen jó fiam van...

- S a társzekér?...

- Miért küldte ide Judit? Meddig ül itt? Te nem tudod, te nem tudsz kimozdulni ebből a helyből s te nem láthatod, miket hoztak a társzekérrel. A régi nagy borjúbőrös láda is itt van, a miben a drágaságokat vitték, mikor Judit férjhez ment; a nagy vasas ládákat, a melyekben a fehéreneműeket vitték; és nagy leszegezett más ládákat. Én nem tudom, miért küldte vissza? Talán örökre jött Judit? Hát az ura? talán ott hagyta? Akkor, igen, akkor (most tudom) akkor kezdett bennem úgy rebegni valami.

Az ablakon beszűrődő verőfény beszötte finom sugaraival a gyöngye leánykát. Igen bájos személykét simogatott; virágot, a hatalmas fák alján virágzót, sem találhatott volna méltóbbat. Gyöngye, üde kis teste volt; nagy, kissé kiülő félénk szemekkel, mintha nedves fényben csillognának; puha, húsos, eleven piros szája s oly fehér és puha az arcbőre, mint a havasi gyopár szirma színe. Az apja, Buyk Mózes, fáradt vérmes szemeivel úgy kísérte minden mozdulatát, mintha vonzaná. Ő már öreg embernek látszott, gyöngye, gyér hajával, sovány fejével, keskeny válláival s szélütött, hitvány lábszáraival. A karszékéhez két bot volt támasztva.

- Judit? Mit akarsz, Sáríka? őt nem szabad közönséges mértékkel mérni. Hogy miért jön most ide? miért hagyja oda az urát egy hirtelen föllángolásában? Ki tudná? Még emlékszem, mikor az urára fogta a puskáját. Ők egy vén farkast üldöztek. Még lóháton ültem én is. Beh régnék is tetszik nekem, Sáríka! Az ordas bevette magát a gerbenesi nádasba. A nyomon követők. Judit megelőzte az urát. A kihajszolt vad Judit felé vetette magát. Akkor az urának egy jó lövése érte a farkast, mielőtt ugorhatna, s ledőlt a hóra. Akkor Judit éktelen haragjában az urára fogta a puskáját, mert az ő vadját lőtte el előle. Mikor aztán elütöttem a fegyverét s a magja a levegőbe ment, Judit sírva borult a nyakamba s úgy ölelt, csókolgatott, mert az urát mentettem meg. Hagyd te el Juditot, Sáríka! Miért hagyta el most az urát valamely féktelen haragjában? Ki tudja azt. Ma ide jön, holnap talán dühös szeretettel megy vissza az urához s öleli át a lábait.

- Halló, úrfi! - kiáltott le a leány az udvarra, alig hallva már az apja történetének a végét. - Halló, úrfi!... kiáltott egy magas legénynek, ki akkor lépett be a kapun. Aztán szelesen átszorította az apja fejét s kigyúlván mondta: - Már itt van Miklós... Nem mondtam meg, úgy-e, hogy mindjárt itt lesz?...

Nyulánk s mégis erőteljes fiatal ember volt Miklós. Alig serkedt bajusza finom, barna vonalat képezett rózsás arczán. A kopók az udvaron elevenen sűrögtek körülötte, a zöld posztós darócra ugrálva. A leány elébe futott:

- Hozott valamit? gyöngye szívű vadász?

- Az éjjel a vaddisznók betörték a tanarokba s megmocskolták a török buzást. Hejh! ha maga Sáríka nem volna haszontalan, fehérmájú gyermek, elvinném estére az erdőszélre lesbe. De ha szél suhanna át az erdőn, tudom, maga sírásra fakadna ijedtében...

A beteg ember mosolyogva fogadta őket. Átölelték őt. Aztán beleelegyedtek az esemény tárgyalásába. Ő estére nem ajánlja, hogy Sáríkat magával vigye. A leány fűrjészni menjen, a hol menta illatozik s oroslánszáj virágozik a martok szélén. A disznó paraszt fajta állat s az agyara nem respektálja a szoknyát:

- Judit is itt lesz napközben. Őt vidd, Miklós, magaddal, mert az nem asszony.

A leány szeme fényén gyöngye borulás vonult végig. Azonban mindjárt erőt vett magán.

- Akarja, Miklós, hogy Judit elejébe menjünk az úton? A társzekere már hajnalban itt volt. Azt éjfél után kellett elindítani az igás lovakkal. Judit, ha reggel indult is el, mindjárt itt lesz.

Nem is köszöntek; a leány a Miklós karjába öltötte kezét s gyorsan szaladtak le. Igen szép, meleg őszi nap volt. A vén fenyőfák zöldje haragosnak látszott a hervadó lombok közül, verbénák illatoztak az út szélén s a georginák égő labdáit kaczagtak rájuk.

Átszaladtak a kerten. A Maroson zakatoló malom pallóján hirtelen megállott s kérdezte:

- S szép este az erdő, Miklós, úgy-e?

- Miért kérdi, Sárika?

- Hát igazán nem leszek én jó pajtása magának az erdőben, este?

- Se most, se soha, senki sem lesz kedvesebb.

- Miért beszél így én hozzá, mikor nem engemet akar vinni magával?

- Bizony Sárika, még elpityereg. Az ajaka már rebeg. Hogy ne akarnám én? A bácsi mondta, nem én.

- Juditot is ő akarta kivinni magával?

Akkor egyszerre egymásra néztek, farkasszemet nézve egy perczig, aztán hangosan minden ok nélkül föl kacagtak s a leány megfutamodott. Miklós utána iramodott az ő hosszú lábaival, persze mindjárt beérte az első égerbokornál, ott mindjárt átölelte a leány derekát és szembefordultak. Egyszerre igen jó kedvűek lettek. Miklós kézen fogta a leányt s úgy lóbálták a kezöket, mint két jókedvű gyermek és bementek a berek ösvényére. El is felejtették Juditot s az országutat is egészen.

Ők így szoktak kalandozni ketten. Miklós a völgy végében a nagy kőházban magára lakott. Szegről végről atyafiak is voltak s a Miklós anyja, míg élt, Sárikát úgy becézgette, mintha anyja volna. Míg Miklós az iskolát járta, Sárika pótolta a nagy házban.

Mire aztán Miklós hazatért, már üres volt a vén fészek és Sárika, a gyöngye kis leány egyedül való úrnőnek maradt a Buyc házban s a Miklós nemesi kúriájában is. És nemcsak a házakban lakott egyképen; a szivekben is.

Az nap igen jó napjuk volt. A komlóval behálózott bokrok között bujkáltak s fölmentek a Maros-parton a fűzfa-bokrok között messze. A gát alatt egy csónak volt kikötve. Azt kioldozták s már délebed idő volt, mikor a malomig föl hajtották, semmi beszédekkel töltve az időt. Mind a ketten egyszerre észrevették, a mint az udvarra értek, hogy idegen kocsi áll a fészek alatt. Judit jutott eszökbe. Egyik sem emlegette. Megcsendesedve mentek föl a lépcsőn; kezüket eleresztették az ajtó előtt s elkomolyodva léptek be.

Judit a beteg ember előtt állott és hozzászólt. Mély, meleg, mint egy haragnak, olyan kongó hangja volt. Megfordult a zajra és csendesén, nyugodtan mondta:

- Kószáltok? Még se untátok meg a berket? Pedig megnőttetek, látom.

Sárikának az arcát gyöngéden meglegyintette. Miklóssal kezét fogott, keményen meg rázva.

- Szeretem, hogy megférriasodtál. Majd akkora vagy, mint én. Sárika csak ha a szivedig ér.

Miklós szeme önfeledten az asszony arcán veszett. Kábítóan szép volt. Érett, erőteljes és ép, maga az élet. A mint a napfényben állott, valami finom pehelyfélével látszott benőve az arca, mely csodálatos lágygyá, puhává tette bőrét. Álla kissé hirtelen végződött, mely keménynyé tette tekintetét, éles metszésű ajaka alatt. Szemköre finom barnább színnel volt belehelve, mintha foglalatba tartaná ragyogó, mély tűzű szemét. Miklós egész testén fölmelegedett láttára s mintha megszibbadtnak érezte volna minden tagját, és újjait önkénytelenül öklöbe húzta s kipattintotta, mert az izzadság kiült a bőrére. Egy ígét sem tudott volna kiejte-

ni megszáradt ajakán. Nem tudta levenni a szemét róla. Megfélemlítve érezte magát; gyöngének, megtiportnak.

Judit végigvonta tekintetét a fiatal legényen. Aztán belenézett Miklós elborult szemébe s lassan így szólt:

– Mit akarsz velem, Ujvárosi Miklós? Ma igen borús kedvben találsz. Örvendek, hogy látlak.

Aztán Sáríkához fordult s röviden kérdezte:

– Jegyesek vagytok? Ő persze szépeket mond neked; te sóhajtsz s azt mondjátok: „Lám, a mennyország.” Bolondok, bolondok... Menjetek a szemem elől. Nem szeretlek látni. Igen haragos kedvemben vagyok, Sáríka. Szeretném, Sáríka, ha szeretnél engemet. Szükségem van reá, ah! Én is megtenném, ha tudnék még szeretni... Menjetek...

Mind a ketten elkedvetlenedtek. A leány merő tekintettel nézte Miklóst. A legény elfordította szemét s az ablaküvegen belátszó Maros fodros, csillogó vizét nézte. Mózes szenvtelenül, fáradtan hallgatta a Judit kitöréseit. Egyhangúan szólt:

– Meg fogod bánni, Judit, ismerlek.

Judit lángba borult egyszerre.

– Sértesz. Nem akarom, hogy lenézz engem; nem, még te sem. A kit hűtelenségen kapok, én, ki minden ízemmel adom oda magamat, a ki kicsibe vesz engem s azt, a mit nyújtok: forró, égő szeretetemet, azt én, ha nem becsül meg, megvetem, szétzúrom, szétmarczangolom...

– S hátha tévedsz?

– Én? Nekem mondod-e ezt? Hát olyannak ismersz, a ki könnyelműen játszom a boldogsággal? Ilyen hitványnak ismersz te engemet? Szegény te!...

Sáríka csendesen fölemelkedett s a verandára lépett ki. Miklós nesztelenül követte. Úgy tetszett, mintha megkisebbedett volna. Egy szót sem ejtettek. A veranda lépcsője oszlopféjét két csorba kő-virágváza képezte; arra telepedtek le egymással szemben. Mind a ketten el voltak foglalva a maguk gondolatával.

Csak későn hívták őket ebédre.

A hatalmas, vedlett ebédlőasztal egy szögletén fértek mind el. A kutyák és a legyek mind benyomultak. Valami alávaló rosz ebédet tálaltak. A desszerthez ezüst tányérokot hoztak, de a zöldséget csonka cserépből tálalták föl, elvékonyodott csontnyelű étszereket adtak mellé. A szétfőtt, szálas tyúkhúsokat alig piszkálták.

Ritkán szóltak.

Miklós megrúgott egy vizslát.

– A maga kedves vizslája az, Miklós...

– Úgy-e? – kérdezte szórakozottan.

Mózes így szólt az ebéd végén:

– Nem akarsz kimenni lesre, Judit? Ez jót tesz neked. Elszórakozol. Miklós ma reggel vaddisznókat jelentett be.

Sáríka lopva nézett Miklósrá.

– Elfogadom – felelte röviden Judit. – Akarsz velünk jönni, Sáríka? Ki a vezető? Tógyer?

– Nem. Miklós maga.

– Nem szeretem a szerelmes legényeket a sor elején. Annak egyében jár az esze.

– Azt gondolja? – kérdezte tompán Miklós. Úgy érezte, mintha valami röstelni való szep-
lőjét fedezték volna föl.

A délutánt a kertben töltötték el. Valamikor mély várások vette körül a házat. Azt óriási fák nőttek be. A fenyőknek csak a tetején volt lomb, mert a szerelmes falusi legények lelopkodták husvét idét a kedvesük kapujába, a meddig csak fölérhették a fenyőágot. Azonban rengeteg nyárfák lombja terjeszkedett el az oldalakon, s alól a nedves, hűvös gyeptarkált a nefelejttől s színes burjánoktól. Mózeset is kihozták, két felén tartva a hónaljától fogva, Judit elől ment, a neki is ismerős pihenő helyre.

- Szívesen az ölembe vinnélek le – szólt vissza. – Nagyon szenvedsz, ha lépsz, úgy-e? Szegény!

Milyen meleg, édes hangja volt, mintha czimbalom rezegne végig a csendes levegőn. Csak a víz zúgása hallatszott, mely a zsilipen suhog le s a folyón túl az úton egy-egy gazdasági kocsi zörgött végig.

A kert túlsó felén almát szedtek, leányok, legények. Egy-egy csippenés szegte meg a csendességet s az almafán mászkáló legények hangosan kiáltottak le a gyűjtő leányokhoz. Valahol mély női hang bús nótát dúdol, valami keserves panaszhoz hasonlított, a milyent halott mellett szoktak dalolni a sirató asszonyok.

Judit bátyja lábához dőlt a gyepre és szemei a messzeségbe tévedtek. Tele melle időnként magasra emelkedett s egy-egy hangtalan sóhaj rebbent el ajakán. Ilyenkor ajongva nézett szét: nem hallja-e meg valaki?

Az alkonyat hamar ereszkedett le. A romlott lépcsőn mázatlan korondi lábasokban bivalytejet hozott nagy ezüst tálczán egy mocskos cseléd. A kopók tánczoltak a fehérsáros mezítlába előtt, ki régi mívű czukortartót tett a gyepre s fölszeldelt barnakenyeret egy rozsdás drótkosárba. Mindnyájan ettek s mert meleg szellő suhant át a kerten, bementek mind.

- Jól öltözzél föl, Sárika, mert félek, hogy az idő megromlik. Velünk tartasz-e? Jobban szeretném, ha itthon maradnál – mondta anyáskodva.

- Szeretnék veled menni, édes – mondta Sárika, csendesen feléje hajolva.

- Velem, Sárika? Vajon velem? te kedves. No gyere, ölelj meg; nagyon szeretlek.

Tógyer jött a fegyverekért. Hosszú, fehér hajú, értelmes, hatalmas, lompos öreg oláh ez, szíjas bocskorral a lábán.

Az alkonyat felhőket hozott. Mély fekete, nehéz kárpitot tolt föl éjszakeről a szél. A hold fénytelenül bujkált a nagy gyászos lepel szélén.

A házzal szembe az erdőbe tartottak, a törökbuzás szélébe. Tógyer elől baktatott; a sort Miklós zárta be. Alig szóltak. A borulat egyforma mezbe öltöztette őket. Kívül is... belül is. Durván fölszaggatott ugaron mentek át.

Judit Miklóshoz így szólt:

- Szeretném, ha Sárikát segítené. Elfelejté őt.

Egy keskeny árkon mentek át. Majd beleestek. Miklós átnyújtotta kezét, hogy Juditot segítsen. Egyszerre szállt át rajta. Miklós megszorította a keztyűs gömbölyű kezét. Hőség fogta el, a mint érintette.

Tógyer komolyan morgott:

- Ok nélkül fáradtak, drágáim. Egymást löjjük meg, de nem disznót a sötétben.

Óvatosan ügyelte a szél menetét. Annak ellenébe keresett búvóhelyet. Az erdőben már csörrent lábuk alatt, a megszáradt leveleken járva. Vak sötétség ereszkedett le; csak olyankor látva egymást, ha valamely felhőfoszlány mellől suhant át a hold. A rejtelmes, mély némaság súlya ereszkedett rájuk. A lusta járású meleg szellő beszédre készítette a kukoriczaleveleket, de az inkább sóhajhoz volt hasonló. Ezer hang járt az erdőben. Talán párjához szorult álmos

madár a buja növésű bokor mélyén; rebegő nyúl szívének dobogása talán; itt egy kis harapás, ott egy nyughatatlan mozgás, a falevelek halk sóhaja, az erdő ideges mozgolódása mind e sok titokzatos, a jelentéktelent szertelenné megnövesztve: az erdő lelke jelentette nekik magát. Tógyer maga mellé állította Sárikát. A gazdája leányát féltette leginkább.

– Én félek, – rebegte halkan a leány.

Aztán, mert senki sem szólt, ismét megszólalt.

– Hall engemet, Miklós? – A mohos cserfa derekára dőlt. Bágyadt volt. Homlokát a mohához szorította.

Egyszerre a kukoriczásban erősebb recsegés hallatszott messziről.

Miklós az izgalomban közelebb húzódott Judithhoz.

– Ügyeljen – súgta. Remegett. A Judit kezét kereste. Sárika a suttogás irányába tartott. Megbotlott s féltérdre esett. A hold végighúzódtott egy felhőszélen, gyöngén megezüstözve az erdő szélét. Meglátta Miklóst, a mint Judit mellett állott. Akkor hirtelen fölemelkedett s visszahúzódtott Tógyerhez. Keserűséget érzett a torkában, mely gonoszabb volt az epénél és megnehezedett a lélekzete.

Az eső csendesen szemelgetni kezdett. A kukoriczásban ismét elhúnyt a zaj. Csöndesen pergett le az ég könnye, levélről levélre. A mint egy csepp megült a Sárika forró homlokán, végigszaladva a kipirult arczon, úgy érezte Sárika, mintha egy finom újj taszította volna meg, hogy fölébressze. Végigdörgölte a homlokán s fölemelkedett. Félhangon szólt Tógyerhez:

– Tógyer, mi haza megyünk. Akarod, hogy beléd kapaszkodjam? Segítsz-e, Tógyer?

– Hogyne, én drágám – mondá mély, recsegő hangján. – Bátran, drágám. Hát az ölében nem vitt-e téged sokszor a vén Tógyer, drágám?... Ez nem is vadászatra való idő, nagyság úrfi.

Aztán dörögve gyöngédkedett:

– Hol fogod meg Tógyert, drágám? Ne félj, míg látod Tógyert...

Az ösvény csúszós lett. Judit utánok ment szorosan. Néhol megbotlott a göröngyben. Miklóst figyelmeztette halkan:

– Ügyeljen magára. A puskát lefelé fordítsa. Nekem akar segíteni? – kérdezte halkan némi kicsinyléssel hangjában.

Sárika visszafojtotta a lélekzetét. Vajon érinti-e Juditot? Aztán ingerült lett, majd oktanulni mérges. Hátha érinti a háta mögött. Tulajdon azon vérből való Sárika is, mint Judit s a vadászt, ki előle ellövi a prédát, arra ő is irgalmatlanul rá tudná fogni a gyilkos fegyvert.

A mint a faluba értek, röviden, érdesen mondta Miklósnak:

– Nem akarom, hogy hazakísérjen. Ne kerüljön értünk. Maga közelebb éri itt a házát.

Miklós kezet nyújtott a leánynak.

Sárika talán nem is látta a sötétben, talán nem is akarta, nem nyújtott kezet, hanem előre ment Tógyerrel.

Judit bátor, ruganyos lépésekkel ment végig a pallón. Hozzá se ért a karfához.

*

Korán visszavonultak mind. Még alig kilenczet mutatott az óra. Az eső jobban megeredt, komor suhogással hullott a megsárgult lombokra. Mózes a hátára feküdt s az ő régi vas pricscsét a veranda üvegfalával szemben állíttatta. Fáradt tekintetét a nehéz feketeségen pihentette.

Valami foly körülötte, a mit nem ért. Sáríka kedveskedése kissé erőltetettnek tetszett neki. Mintha megkomolyodott, szinte megkeményedettnek látszott volna.

Sáríka is kis fehér fészkébe vonúlt.

Judit rhythmikus lépésének kopogása hallzott a várakok felé néző tornáczról. Azon a szárnyon Judit leánykori szobája áll. Ott minden mohos, romlott, omladozó, de Judit mégis itt igazított meg magának egy nagy szobát. Azt az elvadult helyet magához valónak találta. Hiányosan bebútorozta, de ott szeretett időzni, ha nagy néha hazatért.

Egy szál gyertya lángja derengett a fekete falra. Minden szertelen nagy volt ott. A zárt nehéz levegő miatt ajtót, ablakot nyitva tartott. Halk neszre állott meg.

- Te vagy, Sáríka? Hát mit keressz itt? Ki kísért ide a vak folyosón?

- Beszélni akartam veled. - Hangjában szokatlan határozottság, szinte keménység volt.

Judit Sáríkához ment s anyáskodva szólt hozzá:

- Milyen szokatlan a hangod, Sáríka. Nem vagy beteg? Még ruhát sem váltottál. Egészen nedves a hajad.

Sáríka lehajtotta fejét s könny gyűlt a szemébe. Judit édeskedő hangja egészen megzavarta.

- Bánatod van? Neked, Sáríka? Alig ismerek reád. Azt hittem, a könnyet csak hírből ha ismered. Mit akarsz?

Átfogta a leány fejét s mellére vonta. Sáríka fölemelkedett s kibontakozott az ölelő karokból.

- Azt akarom, hogy menj el innen, - mondta remegő, csendes hangon.

- Nem értelek, Sáríka.

- Azt akarom, hogy elmenj innen Judit. Miért jöttél ide? - folytatta sírva. - Eddig itt igen boldogan éltünk. De, látod, te veszedelmet hoztál. Te igen szép vagy, te megzavarsz minket. Én igen szeretlek téged, de mindig féltém tőled. Nem is tudtam, miért? Hanem most már tudom. Igen nagy és igen szép vagy. Ezért. Most tudom, te megharagszol reám. De ne haragudjál, reám, Judit. Én nem akartalak megharagítani, de mondd meg, mit tegyek?...

- Nem vagy te beteg, Sáríka?

- Roszúl mondtam, most tudom már. Én mit sem akarok, Judit. Én azért jöttem, hogy kérjek tőled. Már vége van mindjárt az erőmnek, Judit. Én azért jöttem, hogy viaskodjam veled. Pedig már csak kérek tőled. Te úgy is mindig szerettél minket, úgy-e? és engemet is úgy-e? Én tudom, te meg is hallgatsz engemet, akár mint beszélek is hozzád.

Judit egy vén griffes zöld bőrös szék mellé állott meg. Az újjai alatt, a mint megfogta a szék karját, bántó, nyiszoló hang kelt. Érdesen kérdezte:

- Rajtam keressz valamit, húgom?

A leány lehajtotta fejét.

- Nem a szeretődöt keresed? Ne riadj meg e szótól. Jó, bátor és igaz fajtából való vagy. Ha akarsz valamit, akard egészen, Sáríkámm. Ne ijedj meg az igazságtól. A szeretődöt keresed. Nézd csak, Sáríka. Hát olyan asszonyra hasonlítok-e, ki kalandra indul? Az uram odahaza. Micsoda férfi az, te! Kemény, mint a gyémánt s olyan merész, mint egy oroszlán. A tekintetét árulónak találtam, egy roszt pillanatban. Mintha jobb szemmel nézett volna egy asszonyszemélyre, mintsem illenék egy férjhez. Ott hagytam. És odahaza a leánykám, olyan tiszta, mint a harmat, fehér és szép, mint a lilium. Azt hiszed, hogy ott hagyom mind azt, a miben gőgös és boldog vagyok, azért, hogy ide jöjjenek és kalandot keressenek, s elvegyem a vőlegényedet. Bolond, te bolond! Éh! de igen kicsinylesz, Sáríka. Ezért szégyenlenem lehetne magamat.

A támadásra Sáríka szemei megelevenedtek. Judit felé fordult.

- S mégis hát, Judit, a szeretőmet féltem tőled. Jó! Hát nevezd így. Hát ne féljek a szótól. Tulajdon az a vérem, mint a tied. Észre sem vettem eddig. Igaz. Hát beszéljünk tisztán. Én nem akarom, hogy elvedd a szeretőmet.

Elhallgattak mind a ketten, egy perczre. Aztán, mert érezte Sárika, hogy heve elragadja, egy hanggal alább folytatta:

- Nem hozzám való, Judit, e pörlés. Én nem támadni jöttem, én védekezni jöttem. Nincs is fegyverem a harcához. Te szép vagy, mit vessek én ellene? te vagy az erős, én a gyöngé. Mind Bubának hívtak. Én egy beteget ápolok, te ragyogsz és uralkodol. Te mit sem téssz csak megengeded, hogy csodáljanak, mint a nap. Ha a sugarad perzselő sugarába belehull egy gyöngé bogár, hát ne világítson azért az égi test?

Aztán elnyomva a hangját, csöndesen mondta:

- Hát sajnálj meg. Zavartan beszélek. Sajnálj meg. Én nem bánom, ha meg is kisebbítem magamat előtted. Jó. Boldogságomat keresem. Add te. Menj el innen. Én látom, én érzem a veszedelmet. Meg sem támadtál még s már megvertél. Látod, megalázom magamat. Menj el innen. Ne hallgass se büszkeségedre, se hiúságodra. Megtámadtalak? Felejtsd el, ha megbántottalak. A szivedhez fordulok. Menj el innen.

Hallgattak.

- Nem szeretem, ha így szólsz hozzám, Sárika. Inkább üss meg. Menjek el innen? Elűzsz kérő szemekkel. A szívem tele volt ma reggel gonozsággal, ártani, rontani áhítóztam. Vissza szeretném fizetni a sorsnak, a mivel engemet ver. Ha az uram hűtelen lesz, hadd tegyek én is úgy. Itt verek tanyát és megrontom mindazt, a kit előmbe vet a sorsa. Mindezt akartam. És oda már a szándékom. A szemed ver meg. Nagyon hasonlít az anyádéra... a milyen volt a halottas ágyán... szerencsétlen vagy a gondolatra is, hogy megcsalhatnak téged. Hát ha tudnád, mint szenvedek én, a ki szintén attól félek, hogy megcsalnak.

Aztán félrefordult. A sötétbe nézett.

- Pedig meg fog csalni. Minden férfi hűtlen, ha módja van rá.

A nyitott ablakon a mély éjszakából a megfeketedett eszterhaj gerendái közül bársonyos szárnyú, otromba testű lepkék szálltak be a világra, keringve oktanul a láng körül.

- Minden pillangó, - mondta Judit halkán, kezeivel legyintve lustán.

Sárika fáradtan hullt le a székre, a fölindult asszony forró kezéhez szorítva tiszta homlokát. Az eső mintha elfáradt volna kinn. A csend nehezebb lett s jobban hallszott, a mint a malom táján lecsurgó víz beloccsant a keskeny malomárokba. Valahol messze kuttyák ugattak s mint-ha jelszót mondtak volna ki a kuvaszok, azt odább s odább adták a falun keresztül. Az udvar kopói is nyughatatlankodni kezdtek. Egy-egy vakkanás hallszott, aztán a várások túlsó felén keservesen vonított föl egy kopó.

- Zajt hallsz-e Judit? - kérdezte tompán.

- Csak képzelődöl, Sárika.

- Azt hiszed? szeretném, ha elmennénk innen. Egyetlen cseléd sem lakik ezen az oldalon.

- Gyermek vagy, - suttogta Judit. Aztán hirtelen elfújta a gyertyát.

Átölelte Sárikát s mellére vonta a fejét.

A leány izgatottsága fölolvadt egy halk rebegésbe. Tisztán hallotta egy lépés zaját, a mint az út kavicsa csikorog talpa alatt. A kopó vonítása örvendező szűkülésbe ment át. Mint a hogy a kopó az ismerősnek örvend.

Alant is valahol a malom tájékán annál hevesebben újult meg az ugatás a vak éjszakába.

- Nyugalom, Sárika! - súgta Judit, keresve a leány kezét s megszorította azt.

A malomtól fölvezető út mind zajosabb lett. Messze éles füttyszó hívta a bestiákat. Az udvar kopói is beleszóltak újból a nagy rivalgásba. Ekkor világosan hallszott, hogy egy új, más, erős férfilépés, mind sietősebben közeledett a veranda felé. Valaki a rosz tornác kőkoczkáin állott meg.

A kutyák alant maradtak a gyepen, s mérgesen rivalogtak föl. A lépések hallszottak, a mint megkerüli a szögletbástyát s a várárok felé eső szoba felé közeledett. Időnként megállott hosszasan, mintha valamiről meg akart volna bizonyosodni. Ismét megindult és megállott ismét. A Judit szobája előtt gyufát pattintott el, hogy az ajtót megkapja.

Nyitva volt.

Abban a pillanatban elfújta. Tétovázva lépett a küszöbre.

Judit megszorította a leány kezét s az ajaka ezt rebegette:

- Az uram...

Perzselő hőség futott át a vérén. A feltörő öröm fojtogatta. Hát utána jött az ura! Űzte a fertelmes éjszakába a szenvedély, a forró szerelem. Föl akart szökni, hogy mindent elfelejtve a mellére rohanjon. Azonban erős szorítás tartotta helyén. Sárika kapcsolta kezeit a Judit újjaira. Tudni akarta ő is: ki van még odakinn? Mert még van *odakint valaki*... Istenem...

A Judit ura megállott a küszöbön. Ismét kilépett az éjbe. És így kiáltott a sötétbe:

- Valaki van ott kinn. Szóljon.

Csak a malomvíz suhogása hallszott.

- A hársos úton mozog valaki. Akarom, hogy szóljon. Lőni fogok.

Sárika rebegetve emelkedett föl a székről. A kutyák elhallgattak kinn. A férfi hangja mind erősebb lett.

- Látok - mondta. - Akarom, hogy szóljon. Nem fogom ismételni többet.

A mély csendben egy kerczegés pattant. Puska kakasát vont a föl valaki.

Ebben a pillanatban Sárika egy ugrással a tornácra volt és megfogta a férfi kezét.

- Mit akarsz? - kiáltotta.

- Ki vagy?

Judit csendesen szólt.

- Itt én vagyok, én uram...

Aztán világot gyújtott.

A férfi lustán leeresztette a puskát s belépett a szobába.

- Te is itt vagy, Sárika? Mit tesznek itt? - kérdezte csodálkozva.

Judit kiragyogott arcczal fordult szembe.

- Reád vártam, - mondta s fogai kivillantak mosolygó ajkai közül.

Aztán elfelejtve magát, kitérta a karjait s így szólt:

- Meg sem öleltél...

Hozzáment s hízeglő meleg hangon, ragyogó szemmel kérdezte:

- Miért jöttél?

- Hogy haza vigyelek.

Azonban hirtelen elkomorult arcczal tette hozzá:

- Valaki van odakinn.

Sárika rebegetve mondta:

- Senki. Csak a kertész bizonyosan...

- Tudod bizonyosan, Sárika?...

- Ki lenne más? - szólt Judit.
  - Te is tudsz róla, Judit?
  - Tudok róla. Sárkát kísérte ide. Akarod, hogy most induljunk haza?
  - Most akarod? ez éjben?
  - Éjszaka van-e, ha te itt vagy?
- Sárka halkán, remegő, gyermekes hangon mondta:
- Reggelre hagyjátok. És vigyetek el engemet is magatokkal. Nagyon alkalmatlan volnék én? És apát is talán? Nem tennétek-e meg? Kérlek, oh! milyen nagyon kérlek, vigyetek el magatokkal.
- S aztán minden ok nélkül.., keservesen sírni kezdett.

Menekvés

Magyari Géza báró azért utazott Vásárhelyre, hogy találkozzék a miniszterrel. Akkoriban a báró életbiztosító ügynök volt; sokat kellett utaznia és szabadjegye a minisztertől függött. A miniszter azért jött, hogy a választóival érintkezzék s minden miniszter igen nyájas, barátságos, adakozó férfiú ilyenkor.

Magyari, a mint megérkezett a fogadó kávéházába, a régi ismerőseitől azt hallotta, hogy a nagy mulató-kertben egy igen jeles kuglizó német garázdálkodik, a ki tetszése szerint azt a sor bábút veri le, a melyiket akarja. A miniszter csak másnap volt megérkezendő, ezért haladéktalanul fölnézett a kertbe, hogy lássa az emlegetett kozákat.

Magyari nem tűrte, hogy valakit párja nélkül valónak mondjanak. Ő addig szokott ilyenkor dulakodni, ügyeskedni, míg csak meg nem veri a híres játékost. Gyermekkorától fogva így szokta meg ő ezt. Vakmerő, kifáradhatatlan lett, vízben, erdőben, játszó-asztalnál, lóval, asszonyval. Nem hiúságból, csak úgy ösztönből. Tele volt erővel, s az kibugygyant belőle egy kis parázs izgatásra, mint a rügy a fából.

A kuglizó német a kertben jó szemű, aczélkarú legény volt s mester a maga dolgába. Hidegvérrel, számítással dobott.

Magyari ezt sanda szemmel nézte, összefont karral állva a háta mögött. Mikor a német pocskéká vert mindenkit, Magyari egymagában megemelgette a golyókat s magára maradva addig hajigálta, míg csak az alkonyat a kertre nem esett.

Alig tudott aludni. Jó reggel már talpon volt. Az eszében is mind vetette a golyókat, s az úton a mint föligyekezett a kertbe, úgy dobálta a karjait, mintha gurítana. Sugár erős volt, még fiatal, ruganyos és deli. Úgy el volt foglalva a kuglizással, hogy az úton köszönőket alig vette észre. Pedig sok ismerője volt. Itt nőtt föl.

A kuglizás nem olyan könnyű mesterség, a hogy képzelné az ember. Véletlenül minden kontár kicsapja a királyt ottan-ottan. De bizonyosnak lenni a dobásban a tökéletlen pályán, arra kemény kar, biztos fogás, tökéletes szem és tiszta fej kell. Magyari addig játszott magára, míg csak a mulatók ki nem zavarták. A játszók mindenek fölött érdekelték. Mennyi esetlen kuglizó lézeng a világon!

A német csakugyan félelmes betyár volt. Az ebédét Magyari csak a kuglizó színében költötte el. Egy-egy fogás között dobott a pályán, hogy csak úgy döngött a golyófogó dob. Aztán addig verte a bábokat, míg csak egészen beleizzadt.

A miniszter azalatt megérkezett, de néhány rosz beszéd csakugyan nem érdemes arra, hogy Magyari abbahagyja a tanulmányait. A kis város persze föl volt fordulva. Fehérruhás leánykák szórtak virágokat, bandérium parádézott a piacon, a miből az volt a valóságos haszon, hogy senki sem alkalmatlankodott Magyarinak a kuglin. Estére már szép gyakorlatot is szerzett. Eh! nehézség nincs a világon, csak erős akarata legyen az embernek.

Másnap valóságos ünnep volt. Szaporán szemelgetett az eső. Magyari zavartalanul élvezhetett. A pálya tökéletlenségein néhányszor pompásan győzedelmeskedett. Egészen lázban

volt. Este néhány polgár vetődött be. Azokat kedve szerint megrakta és sajnálta, hogy a német nem hozta oda a fogát.

Igen jó kedve kerekedett. A régi tanulmányaiból vett elő egyet: leitatta a polgárokat egészen a sárga földig. A mint ivott, mind kedvetlenebb lett; a kik házsártoskodtak, azokat ki-dobta; a ki ellágyult, azt eldajkálta gyöngéden; a ki bús volt, vigasztalta és oly szépséges szépen énekelt tökéletesen kiművelt bassusán, hogy elszorúlt a szíve, a ki hallotta.

Reggel természetesen nem volt elég ruganyos. Azért meg sem mérkőzött a némettel. Inkább csak kedvtelésből dobott egyet-egyet.

A németre csak az aztán való nap került a sor. Azt tökéletesen legyűrte. A szegény az egyik hibát a másik után követte el. Valósággal elvesztette a fejét. A végén a német egyszer mezitlábost is dobott, a mi közderültséget keltett.

A miniszter természetesen elutazott szerencsésen. De minthogy Mohácsnál sok veszett már... Magyarai igen könnyen tűrte el a veszteségét.

Egészen elégedett volt. Közlékenyebb lett s lekötelező módon találkozott a régi ismerőseivel az utcán. Mindenki iránt érdeklődött s egy-egy szíves szava volt mindenki részére.

Az utcán meleg tekintettel néztek utána. Előkelő volt minden mozdulatában s igen kedves. Nem volt leereszkedő, bárha igen nyájas; igen előzékeny, mégis senki sem mert volna komédiázni vele. A boltos vagy a fogadós, a kinek régebről adósa maradt, kedvtelve mondta: „Lám, a mi bárónk; lám, hazatért; vajjon végképen-e?” Azon mindenki örvendett volna.

A mint Géza báró a piacon végigment, egy kedves régi jó emberét pillantotta meg. Feléje is ment mindjárt. Ez Orbán volt, az öreg gazdatiszt, a ki a Magyarai apjánál szolgált sokáig. Elnehezedett, jóképű, zsinóros ruhájú, jókedvű úr. Megszólította:

- De milyen kedves dolog, hogy látom, Orbán. Hol jár itt?
- Én itthon vagyok... Igazi szerencse, hogy méltóságodat láthatom.

A kezét alig akarta odaadni.

- Hiszen megfiatalodott, Orbán. Micsoda titka van, hogy ilyen sugárzó legényember lett. Látss, minden romlik, pusztul a világon, maga marad csak egy helyben. Az esztendőök csak úgy elshannak a feje fölött...

- A titkom, méltóságod, a boldogság. Én megházasodtam és itt lakom.

Meg sem mozdult és tisztelettudással nézett föl régi kisebbik gazdájára.

- Megházasodott? Örvendek rajta, elhiheti. Megengedi, hogy megismerjem a feleségét?

- Nem is mertem volna kérni ezt a kegyet.

- Ismerem-e vajjon a feleségét?

- Már elfeledte talán méltóságod. Az én Matildom nem egyszer beszélt méltóságodról. Ő a gátháti kertész leánya s egyszer útbaigazította méltóságodat, a mint eltévedve lóháton a Bese felől jött. A lovat még én vitettem haza onnan. Így is ismerkedtem meg vele. Hogy is emlékezhetnék reá méltóságod? Akkor ő már sugár nagy leány volt. Azonban csak most hajlott a kérésemre. Alig két éve. Azóta igyekszem boldoggá tenni. De méltóságod megró e sok szóért.

- Azt hiszi-e? Azonban hova igyekszik, Orbán? És ment mindjárt abba az irányban, a merre a vén tiszt tartott.

Orbán kissé ajangott, hogy a kisebbik gazdájával ilyen bizalmas közelségben megy, minde-nek szemei előtt. Az ott a piacon, a nagy emeletes kőház a Magyaraié volt; a széles Marosvölgy torkában, láthatja egy jó szemű ember, ott feketéllik egy pompás kastély, melyben uralkodtak a Magyaraiak időtlen időktől fogva. Ott bizony mások szavaira hallgatnak most a cselédnépek.

Mindazonáltal Magyarai csak szegényebb lett, de rosszabb bizonyosan nem. A fejedelmi vér, mely ereiben buzgott, nem kevésbé drága, a miért a zsebében kevesebb pénz van.

Oh, drága nyugalmas, szép kis városom!

Minden ablakban virág, minden cserépsor mellett egy szöghajú, rózsaszínnel belehelt arcú leányfej. Senkinek sincsen sietős dolga; hajszolni valójok nincs, a miért verejtékben úszó arcczal, vérig kell dulakodni. Mire? Együgyű vágyak a szívekben, s elégedettség. Mert hamarabb amúgy sem jön meg az éj, ha azt óhajtjuk; és mert nem virrad hamarabb, ha áhítjuk is, mint a hogy jönnie kell. És mert minden meg is jön a maga idejében és mivel minden úgy van jól, a hogy van – hát mire való emésztődni, szenvedélyeskedni és miért szertelenül epekedni? Olyan kevés kell az embernek arra, hogy megéljen és olyan kevés kell arra, hogy meghaljon az ember. A nagy szenvedélyek igazán nem valók a kis városokba, a hol mindenkinek elég helye van, hogy elférjen s a hol kényelmesen kikerülheti a másikat...

Az Orbán háza lenn a Maros partján volt, szép, zöldre festett kőház; leeresztett zsalukaterekkel; eperfa az udvarán; a tornácz fáján a ládákból édes illatú kövér violák pompáznak. A víz láthatatlan párája lágyan simogatja az ember arczbőrét. Szelid, álmos csend terül el az életen, mint egy finom fátyol.

– Ez az én szegény fészkem, méltóságod s igen boldog vagyok, hogy a küszöbén átlép.

Egészen fölmelegedve sietett föl a súrolt lépcsőn az oleanderekkel megrakott verandára, anyáskodó gyöngédséggel úgy tett, mintha fölemelte volna a kisebbik gazdáját az ő nyugodalmas házába.

Aztán kinyitotta az ajtót s beszólt:

– Nagy tisztesség ért minket, Matild... Itt vagy-e?

Az ajtóban akkor egy szőke gyöngye asszony jelent meg. Szelid kék szemei, vértelen keskeny ajaka volt s olyan bágyadt, mint egy virág, melynek szirmai az ősz érte.

– A báró... látod.

Az asszony félkezével megtapogatta az ajtót, aztán megfogta és hozzádült, mintha igen elfáradt volna, szemeit a Magyarai előkelő alakjára szögezve.

*

Mert ez tulajdon azon Magyarai báró volt az, a ki egyszer a gátháti marosparti réten ott találta Spech Matildot, a kertész leányát.

– Ez ösvény visz a városba, kisasszony? – kérdezte.

– Nem mindenkinek.

– S nem nekem?

Ah! mintha a meséből való királyúrfi volt volna. Sugár, karcsú, fiatal. A lovát kantárszárán vezette. Csak koboz hiányzott az oldaláról. Matildnak ismerősnek tetszett. A gyermekkorából való képeskönyvből.

– Vakmerő dolgok emberek járnak csak a Maros gátján, ha sürgős útjok van.

– Higyje azt, hogy én is sietek.

– Akkor a gát kötésén kellene átmenni. A dobogó vékony szálain veszedelmes átmenni.

Derült idő volt. Ruták, menták illatoztak, az erikák gyöngéd pettyeket képeztek a mező zöld bársonyán. Lent a berekben kaszáltak.

- Mégis, kisasszony - valami derült hányivetiséggel beszélt - átmegyek rajta. Aztán, ha át tudok menni a dobogón, közel érem-e akkor a várost?

- Nyomban. Csak a domb fedi el.

Akkor egy kaszáló parasztra kiáltott a királyfi s odadobta a lova kantárját.

- Majd, kisasszony, eljön a lovam után Orbán, a tiszt. Jó? Megmutatja így az utat?

A paraszt mindjárt elvitte a mesebű táltsát s maga mosolyogva nézte a kis szőke leánykát.

Ah! ha önök látták volna szemeit... e diófa színű, merész, fényes szemeket!

- A koszorút kinek kötötte, kisasszony?

A német leány a háta mögé rejtette a vadszékfűből fűszállal kötött koszorút.

- Mire kíváncsi még az ösvényen kívül?

Évődés szemén, derű az arcán, bizalmasan kérdezte; még csak el sem pirult. Mintha csak egy vers folytatását olvasná, a mit az imént hagyott abba.

- Itt lakik? Sok, ha ezt is kérdezem?

- Miért? Ott lakom a jegenyefák mellett, látja... a kertészházban. Oka van, hogy ezt is kérdezi?

- Gyönyörű a mező. Tűzzön hát egy szál székfűt a gomblyukamba.

- Elfelejtí az ösvényt. Pedig sietős az útja.

- Sokszor járja-e a mezőt? Én csak a Beshegyen túl lakom, s néha erre jönnek, ha ilyen szép leányt találnék az útban.

Egy szál székfű után nyúlt s a leány kezéhez ért. Akkor a leány egyszerre megzavarodott s egészen kigyúlt az arcza. Bátorsága elszállt.

- Nem... nem szoktam itt járni soha sem... én soha sem járok itt... igazán soha sem.

A megrettent szóra az idegen is tartózkodóbb lett.

- Az ösvény?

És arra indult, Matild kiejtette a székfűkoszorút.

- Ügyeljen... ügyeljen e mart szakadékos. Nem szabad könnyelműen leszállani a gátra.

Az idegen ismét mosolygott az aggodalmaskodó szóra és könnyedén leugrott a martszélről. Visszafordult és ravaszul így szólt:

- Nem találom az utat, merre menjek, kisasszony. Nem mutatná meg az ujjahegyével?

A leány közel a mart szélére lépett és finom, keskeny kezével a helyes vonalat megmutatta.

Az idegen megérintette a nyújtott ujját. Matild ott felejtette egy percig.

Aztán szépen köszönt és könnyedén, mintha nem is érinté lábával a vesszőket, átszaladt a gáton. A túlsó partról barátságosan intett és frissen továbbment.

Ah! beh elment. Már rég futotta meg az ösvényt, (oh, mily réginek tetszett Matildnak) hány álmatlan éjszakán hallotta a dobogó zörgését, a mint áthalad rajta a szép királyfi. Mintha csak a meséből való volna; olyan váratlan és álomba vesző. Nem egyszer úgy tetszett neki, hogy az ablakát zörgeti meg valaki. Talán ő az. Egy elshunó madár szárnya illette meg csak az ablaküveget. A berek ezüst nyárbokor pihés ága meglibben. Talán ő bukkan ki az ernyője mellől? Csak egy kóbor nyúl illan odább.

A megapadt Maros medre megtelik sokszor, és a szennyes hólé ha lefoly, ismét száraz lesz sokszor a dobogó, hogy siető emberek járjanak át rajta a városba, de többet, egyszer sem, de soha nem fut át rajta a szép királyfi.

A kis kertészházon esztendőök suhantak át, jöttek jó szándékú falusi legények a ház leányáért, ah! egy sem volt hasonló az egyetlenhez. Matild olvasta érzékeny német verses könyveit a

szerelmes pásztorokról, a kékszalagos bárányokról és álmodozott és várt valami lehetetlenségre és hitt valami hihetetlenbe.

A vén kertész oltott rózsáit, gyümölcs-csemetéit elvitték messze, csak legszebb virágát, szép leányát – de senki. Eljött a nagy csontos kaszás és lekaszálta a vén kertészt és Matild egyedül maradt a kis kertészházban.

Akkor jött Orbán, az öreg tiszt. És Matild félve a magánytól, szegénységtől és valami névtelen reménység a szívében, hogy még egyszer a vén tiszt oldalán a szép királyfihoz közelhetik – és a meghervadt kis Matild – odaadta kezét. Ennyi az egész.

*

Egyszerre megismerte a bárót.

A vér a fejébe szökött, elszédült.

Magyari érdeklődéssel nézett a gyöngye nőre. Nem emlékezett, hogy látta volna valaha.

A vén tiszt aggodalommal sietett a felesége felé. Mégis azt mondta:

– Bocsánatot kérek, méltóságod. Én voltam a hibás. Hirtelen zavartam meg. Az ügyetlenség engem terhel s méltóságod elnéző lesz irántam.

A szoba hűvös és jó illatú volt. A vén bútorok föl voltak piperézve női munkákkal. Minde-nik pedans rendességgel volt elrendezve. Magyari az első tekintetre megismerte a régi bútorokat. Hazulról, az apja házából valók voltak. Az esztergált kőrisfa-diványokon a régi kastélyban mennyit ugrált! És a vörös karosszéken mennyit próbálta az erejét. Az ősei gazdátlan képeiből is egy-két a falon csüngött ím; buzogány a kezében, írásos szalag a száján. Egy kissé megillettődött.

Az asszony összeszedte magát és nesztelenül lépett vissza. A homlokát megsímogatta s kigyúlt mindjárt, hogy szeme összeakadt a Magyari tekintetével.

Az ajtó mellől egy vén fogatlan kopó vánszorgott föl. A hitvány állatnak a bajusza egészen ősz volt. Körülszagolta a jövevényt, aztán fölnyújtotta a fejét s megnyalta a Magyari lecsüngő kezét.

– Ah! te vén dög... a Mira? – nem?

A vén tiszt tisztelettel meghajolt. Nem tudott volna szólni.

A báró lehajolt, gyöngéden megsímogatta az állatot és két kezébe fogta az öreg kutya fejét.

Aztán halkán így szólt: „Oktalanság.” Restelte, hogy a hangja megremegett. Mindjárt ösz-szeszedte magát, kiegyenesedett és szeretetreméltóan az asszonyhoz fordult:

– Bocsánat, hogy megzavartam. Akaratom ellen történt. Az Orbán régi barátsága révén, látja, úgy jövök, mintha csak haza jöttem volna.

Az asszony rebegeve felelt:

– Boldog vagyok, ha annak tekinti. Mi sokszor emlegetjük s Orbán nagyobb ünnepet nem ért, mint a mai nap.

Akkor egy patyolat ingvállas sugár, tiszta cselédleány jött be, keskeny nyakú boros üvegeket hozva. A gömbölyű csinos leány megtöltötte a poharakat, az asztalra tette és kiment.

– A „Pogányvész” hegyből való, – mondta Orbán, – hatvanhetes termés, méltóságod. Soha méltóbbnak nem töltöttek belőle s nem is adja több tisztelettel senki, mint a hogy mi kínáljuk.

A báró egy hajtásra itta meg az aranyszínű nedvet. Kissé zavarták a váratlan benyomások. Küzködni kellett magával, hogy kedélyének rugékonyságát visszakapja.

Az asszony a szemeit a báró arcán felejtette néha, de mindjárt lehunyta, ha összetalálkozott a báró tekintetével. Még mindig a régi volt. Hangja mélyebb, a homloka magasabb, de a szeme ugyanaz, a mint látta annyi esztendő óta ébren, alva. A vén kutya a báró lábai elé feküdt karikába; öreg fejét az ismert lábra fektetve csendesen pislogva.

A tiszt egészen megelevenedett s fecsegővé lett. Le nem ült kisebbik gazdája előtt, de gyöngéden megválogatva a beszéd tárgyát, szüntelenül locsogott. Az idegen kézre ment ősi házról, porba hurczolt régi tisztelt névről egy ígét, hogy ki ne ejtsen valahogy. A helyett a vadakról beszélt, melyekre egyszer a fiatal báróval jártak a szabadi hegyekbe. Már csordával járnak le a kukoriczásokba a vaddisznók; a maczkó ki sem mozdul az aljból málnaéréskor, kedélyeskedik a parasztokkal s ha pásztortüzeket raknak a cserésbe, másnap a tűz túlsó felén fűtőzik. És nincsen már vadász, hozzá méltó.

Aztán valami szép faj lipiczai ménekről szólt, úgy, mintha meg akarná győzni kisebbik gazdáját, hogy abból a fajból ménest kellene berendezni.

Alig jutott szóhoz más tőle. Boldog volt, hogy beszélhetett. A báró egyszer fölkel, akkor karon fogta a vén gazdatisztet és lekényszerítette maga mellé a régi kőrisfa-diványra. Ott egyenesen ült Orbán, csak a divány szélére, úgy, mintha kész volna minden perczen fel-
szökni.

A mint alkonyatra fordult az idő, mind nyughatatlanabb lett a vén gazdatiszt. Azon meszterkedett, hogy előterjeszse... hogy késő is lévén... hogy az alacsony fogadó miatt is... hogy maradjon nálok. Még az öreg báró bútorai vannak az Orbán vendégszobájában. Azt ő szerezte meg az... az... „elmúlt időben.” A vén virágos szék is ott van, a mit a méltósága báróné szeretett. Azt emlékül kapta.

Aztán egészen kicsapongó lett örömeiben, mikor megegyezhetett a báróval. És fiatalos könnyűséggel ment ki, hogy elhozza a báró podgyászát a fogadóból és gyerekes módon megköszönte sokszor a kegyet és élete legboldogabb napjának nevezte.

Az asszony egészen félénk lett, mikor Orbán elment. Zavartalanul élvezte a báró jelenlétét, míg az ura beszélt. Az erejét vitte el, hogy elment.

Magyarinak az emlékei rajzoltak föl a lelkében s a feltörő képek ellágyították, akár mint küzködött ellene. Nevetségesnek találta magát s boszús lett.

– Rég járt itthon a báró?

– Az idehaza? Csúffolkodó, kicsinylő kedve volt s így folytatta: „Higyjé el, hogy csak a fél-szeg nevelés veri belénk azt, hogy az idehaza jobb, mint akármi hely.”

Az asszony megzavarva kérdezte:

– De a gyermeki álmok, örömeinek boldog tanyája?

A báró kicsinylőleg folytatta:

– Éretlen érzékenykedés, higyjé el! Micsoda igazi öröme van a gyermekségnek? Az élet akkor kezdődik, a mikor érezni kezdjük, hogy vagyunk. Az örömeiket akkor kezdjük értékelni, mikor megismertük már egyszer az igazi bút.

A kesernyés szavakra fölállott és kiment a nyitott ajtón. Mintha csak nézett volna, és nem látott volna. Aztán hirtelen megfordult s váratlanul kérdezte:

– S boldoggá teszi-e Orbánt? Van-e érdemesebb a boldogságra, mint e derék, hű ember?

– Mit kérdez? – felelte szorongva.

Mit mondjon? Boldoggá teszi-e Orbánt? Akkor azt kellene elhítenni, hogy szereti az öreg embert. Igaz-e? Ha igaz, elveszti azt, a kiről örökké álmodozott, mert íme szívének csak ekkora a hűsége. Ha nem igaz... akkor így szól, miért mentél hát hozzá, miért hazudtál az oltár előtt?

- Mit nevez annak? A kötelesség hűséges teljesítése? Bizonyosan...

Azonban úgy látszott, mintha Magyarit nem érdekelné a válasz. Hanem megfogta az asszony mind a két kezét, a szemébe nézett s így szólt:

- Tegye derültté életét, hiszen látja, milyen jó és hű öreg ember. Azt hinné az ember, hogy nincs hűség, szeretet a világon és lám, az mind nem igaz. Van a világon. És mikor az ember ezt megérzi, olyan könnyűnek érzi magát.

*

Aztán kilépett és egy oleander virágot szakított le. Láthatólag csak gépiesen cselekedett.

Az alkony csöndesen ereszkedett az udvarra. Állatok fészkelődtek az ólban s egy-egy borjú bögése zavarta a csöndet. Az eperfa gyümölcsös ágait csöndesen himbálta az enyhe esti szellő.

Az asszony követte Magyarit minden mozdulatát. A kezén a férfi kezének melegét érezte s az áthatotta az egész testét. Bátorabbnak érezte magát s közeledett az álmodott férfiúhoz.

Ekkor így szólt valami beteges fénynyel szemében:

- Nem adja nekem a virágát?

Magyari visszalépett s csodálkozva nézett az asszonyra. Matild érezte, hogy oktalanságot követett el, s mentegetőzve, zavartan mondta:

- Csak visszamondom, a mit egyszor nekem mondott. Elfelejtette-e már? Inkább csak az emlékért mondtam vissza.

Magyari könnyedén meghajolt, mintha csak nem akarna ellene mondani, de a tekintetéből látszott, hogy nem értette.

- Az emlékért?

Az asszony akadozva mondta:

- Már elfelejtette? Akkor volt, mikor felénk ment a városba a gáton s azt kérdezte tőlem a mezőn: „Merre megy a legközelebbi ösvény a városba?” Nem emlékezik rá? A lovát nálunk hagyta s Orbánt küldte utána... És így szólt hozzám: „nem ad egy szekfűt a koszorújából?” Már nem emlékezik rá?

Valami gyerekes engesztelő tekintettel nézte s egészen megszépült elhervadt arcza.

- Emlékszem. Orbán beszélt az úton felőle...

- Csak Orbán? - mondta s leverten leejtette a karjait.

Akkor jött meg az öreg tiszt. Úgy hozatta a báró holmiját, mintha valami ellenséges diadaljelvényeket foglalt volna el. Egészen ruganyosan szaladt föl vele a lépcsőn s vígan mondta:

- Nem fejezhetem ki, milyen boldog vagyok. Reménylem, hogy Matild nem volt terhére méltóságodnak. Itt van minden és elhoztam. Én magam rendezem be, más úgy sem tudja, hogy szereti méltóságod. Örvendek, ha Matild szórakoztatta méltóságodat. De ő csak úgy örvend a szerencsének, mint én, csakhogy ő kissé szótalan és kedvetlen. Mi igen ritkán látunk vendéget, s kiszokunk belőle, de ilyen kedves vendég soha sem járt...

A Magyarit ez az öreg Orbán feleségének a megnyilatkozásán járt. Mert az volt az: valóságos vallomás... A mult emlegetése, a jelentéktelen eset apró részletezése - nem vallomás-e?

Minden szót az asszony megtartott az eszében, úgy, mintha csak az imént hallotta volna, vagy mintha örökké hallotta volna – attól fogva. Tekintetén sóvárgás és a hangján... Érzékeny jel után áhítózik és az érzékeny múlttal indokolja. Egyszerre jelentékenynek találta a Matild elszédülését, mikor a küszöbön meglátta. Nem véletlen rosszullet volt bizonyosan. És összeköti Magyarai a szavait és a rosszulletet.

Boszúság szaladt át rajta. Igen nevetségesnek találta az egész esetet. Nem is volt arra való hangulata, hogy észrevegyen egy jelentéktelen asszonykát – és annál kevésbbé, mert Orbán felesége az.

A vén gazdatiszt szolgálatkészséggel sürgőldött. Rendelkezésével fölverte az udvart, ne-hogy valamiben szükségét lásson az ő kisebbik gazdája.

Magyarai leült, az alkonyatba nézett. Igen: szívesen kidobott volna mindent az eszéből, a mi váratlanul meglepte e napon: a múltnak emlékeit és az érzelő asszonyt. A fogatlan kutyát megsimogatta gyöngéden és kiállott a tornácra. Az udvaron sürgőldött a kis piperés cseléd-leány. Megszólította:

- Katinak hívnak?
- Nem, méltóságod, Erzsinek.
- Mindegy. Csinos leány vagy.

És egyúttal vízért küldte. Inkább csak azért, mert jól esett, hogy hangosan beszéljen. Az asszony szemének kíséző tekintetét érezte magán.

Hátha mégis téved s hátha üres nézése mit sem jelent. Kedve volt, hogy megbizonyosodjék. Tudnia kellett, hogy mi lakik ez asszonyban. Hiszen egy világlátott embernek mi se könnyebb annál, mint hogy belelásson egy haszontalan asszonyba. Hogy miért teszi? Talán csak azért, hogy foglalkoztassa magát s fölújult emlékeinek feltörő képeit elfődjé vele.

A tiszt a báró szobájával foglalkozott buzgón. Magyarai a kis Matildhoz fordult az oleanderfák alatt, és lágy hangon kérdezte:

- És gondolt-e néha reám?

Matild fölvetette szeméit egy perczre, aztán lesütötte és hallgatott. A fiatal ember kegyetlenül folytatta:

- Néha egy percz szabja meg az életünket, egy tekintet, egy szó. Nem óhajtjuk, nem várjuk ezt a perczet, jön és reánk száll, mint a végzet. Talán az a délután, a verőfényes mezőn, mikor megláttam, talán ez a percz volt. S mikor beléptem az imént azon az ajtón, úgy tetszett nekem, mintha egy kedves képet látnék ismét, a mit egyszer láttam már; egy álom, a mi megjelent nekem egy csöndes éjtszakán. És mintha az álom megújult volna ismét...

A míg beszélt, merően az asszonyra szegezte tekintetét. Az asszony keble gyorsan hullámzott.

A kis cseléd a vizet mosolyogva hozta. A hízelgő szó, a melylyel kérte a báró a szolgálatot, bátorrá tette és a szép úrfin végigvonogatta fényes szeméit.

Magyarai megízlelte, aztán hátradűlt a székén s úgy leste Matildot, mint a hogy a fekvibe álló nyulat ügyeli a vadász, fölhúzott puskával kezében.

- Most emlékezem világosan arra a virágos rétre, a csillogó vízre és a koszorút kötő bájos leányra. Rosz néven veszi-e, ha emlékeztetem reá?

Az asszony rebegeve mondta:

- ...Távolabb a berket kaszálták, tele volt illatával a levegő... Én segitettem, míg a dobogóra szállt. A kezemet fogta. Azt hittem, hogy visszatér egyszer; mint vártam, majd meghaltam – de soha sem többet... soha sem tért vissza.

A tele hold felült a kék égre. A vén tiszt elvégezte sürgölődését a szobában és kilépett a verandára. A vacsorát jelentette ragyogó tekintettel, olyan hódoló tisztelettel, mintha egy királyt invitálna az asztalához.

Magyari átölelte az öreg ember nyakát s minden elfogadható ok nélkül megszorította. Matild csöndesen, megzavarva kísérte őket, nesztelen lépéssel.

Az asztalnál Magyari ismét a régi jó kedvű nyájas úr lett. Fesztelenül beszélt; a ború elszállt róla, úgy látszott. Mindent pompásnak talált s udvarias figyelemmel halmozta el az asszonyt. Orbán boldogan nézte azokat, kiket a legjobban szeretett ezen a világon. Mohón, gyorsan ivott. Mikor a bortól egy kissé megmelegedett, fellengezve mondta:

- Nem, méltóságod! ha az Isten parancsolna velem e perczben, így felelnék akkor: „Jó Uram! tehetsz szolgálóddal akaratom szerint. Szolgáló már volt boldog.” Én most az vagyok, méltóságod! Az asztalnál ül az a két lény, a kik legdrágábbak szívemnek. Bocsánatot kérek, hogy egyszerre emlegetem a két nevet. De hódoló ragaszkodásomon kívül Matild a legdrágább nekem. Bocsánatot kérek.

Magyari később így szólt:

- Hígyje el, hogy igen jól érzem magamat. Sajnálom, öreg barátom! hogy most csak egy óráig lehetek körülükben, de meg fogom kapni annak a módját, hogy hosszabb ideig is láthassam mindkettőjüket.

Orbán elkomolyodva kérdezte:

- Miért? Méltóságod csak nem akar elhagyni minket?

- Azt hiszi, hogy nem becsülöm elég nagyra szeretetének értékét? Azonban jókor reggel indulnom kell. Maga azt hiszi, öreg ember! hogy nekem nincs „muszáj.” De van. Holnap reggel messze leszek. A kötelesség parancsol velem.

Úgy látta, hogy becsületesen cselekszik, ha nem marad tovább a vén tiszt házában. És a mint egész életében hirtelen készen volt a határozatával, egyszerre döntötte el, hogy elmegy. Olyan meleg tekintettel nézett az öreg tisztre, hogy alig tartotta volna magát képesnek reá. Annál kedveskedőbb lett.

- Azonban – így szólt – az éjjelt nem vesztegetjük el álommal. Még adósom azzal, hogy lássam a házat, kertjét, istállóját. Elfelejtette már, hányszor vertem föl álmából, hogy barangolja be velem a falut éjjel, vagy tutaj hátán a városig menni. S hát féljen, Orbán! ma ismét olyan kedvem van.

Azonban az öreg tiszt elbúsulva hallgatott. Elkomorodva ivott. Alig hogy megkapta régi kedves kisebbik gazdáját és lám! vesztí már el ilyen váratlanul.

- Szólj, Matild, ő méltóságával. Hátha inkább hallgat reád, mint reám, együgyű öreg emberre s a kérésedre inkább hajol.

Azonban Magyari nem engedte, hogy az öreg tiszt sokáig fűzhesse ezt a kérdést. A borát a világosság felé emelte és magasztalta arany színét, pompás ízét. Fenéig itta és készletette Orbánt, hogy igyék. A mint az öreg tiszt látta, hogy kisebbik gazdája élvezettel iszsa a vén bort, kedvébe járva, fáradhatatlanul töltötte. Magyari mosolyogva nézte az öreg embert.

A vén tiszt így gondolkozott: „Hátha igen sokat fog inni, akkor itt marad.”

Magyari így gondolkozott: „Hátha igen sokat iszik s ellágyul, akkor könnyebben békül meg az eltávozásommal.”

Egyszer így szólt Orbán kigyúlt arcczal fellengősen:

- Ismerem, méltóságod, e bor venyigéjét, András báró hozta Frankföldről és elültette a Pogányvész oldalra. Azt a földet sok török vére áztatta... Már a méltók, kik ittak a bogyó

nedvéből – mind elmentek őseikhez... egy van csak, ki méltó, hogy megízlelje... a nagyok szegény szolgája nyújtván...

A szeme kigyúlt egészen, zavartan beszélt. A báró ismét töltött. Akkor Orbán elkeseredve kiáltotta:

– Eszti cselédem, nézd, nézd, gazdánk megalázza szegény szolgáit... Ő saját kezével tölti meg a poharakat... te elnézed ezt?... elnézed?

Aztán fuldokolva végezte be. Ökölbe szorította a kezét és sírt. Megfenyegette a cselédet s az abroszra hajtotta a fejét és elaludt.

Magyari halkán szólt az asszonyhoz.

– Engedjen meg, ha én segítettem abba, hogy elcsöndesedjék Orbán. Így a búcsúzást könnyebb szívvel viseli el. Egyéb sem marad hátra, mint hogy én is búcsút vegyek. Higgye el, igen kedves véletlen volt, a mi idehozott ismét, s kérem, szívesen gondoljon reám.

Aztán fölállott, kezét nyújtott. Az asszony tovább felejtette a kezét a Magyariéban, mintsem helyes lett volna.

A míg így érezte a báró az asszony gyöngye ujjainak melegét, ez szaladt át a fején: – Ha elmenekszem innen, örökre tövis marad a gyöngye, érzelmős asszony szívében...?

Az asszony félve kérdezte, (az ajaka rebegett a nagy fölindulásban):

– Nem talál engem alkalmasnak arra, hogy kalauzoljam Orbán helyett a kertben, a melyet meg akart nézni? minthogy Orbán már nem képes reá.

Magyari nyájasan utasította vissza!

– Nem merném fárasztani, semmi esetre e késő éjtszakán. Bízék ösztönömben. Magam járom meg a kertet, míg alkalmas leszek az álomra... Engedje, hogy ismét köszönjek...

Az asszony hangtalanul ejtette le a kezét s visszalépett.

Magyari szivarra gyújtott s a verandára lépett. Üde szellő járt, rezedák illatát hozva a kertből, az oleanderek kesernyés lehelletével elegyülve.

Hiszen ő veszedelmet hozott e hű, jó ember házára. Elfelejtette volna talán az asszony a régi, gyerekes álmot, megnyugodott volna és boldoggá tette volna e jó öreg embert, ki maga az önfeláldozás és gyöngédség. Vége. A régi álom megújul ismét és a betegesen érzékeny asszony szerencsétlen lesz és mindenki körülötte. Milyen lesz így a jó öreg tiszt élete mellette!

Annyi megilletődés érte e délután Magyarit, mióta az öreg hű szolgával találkozott. Gyermekkorának, nemes őseinek emlékei keltek mind életre... Magyari, az erős birkozó természetű ember megadta magát ez érzésnek. Súlya alatt ellágyult.

Mint csöndesítse el a születendő vihart, melynek jöttét érezte? Mint altassa el ismét az asszony fölébredt érzéseit? Mit tegyen, hogy jól, becsületesen cselekedjék? Máskor talán nem töprengene ilyen kérdéseken. Talán máskor léha hiuskodás arra unszólná, hogy hagyjon hátra egy megsebzett szívet. Azonban az egész délután másképen hangolta.

Homlokát megtörülte. Egészen forró volt. A sötétbe nézett tanácstalanul.

Akkor éles vadász szemével meglátta, hogy az udvaron átsiet valaki s a kertajtó homályában eltűnik...

Ki az?

A szobák elcsöndesedtek. A vén kutya alszik az Orbán lábai mellett, a kis cselédleány az asztal körül rendezkedett.

Az istállók is elsötétedtek teljesen.

A hold álmosan bujkált az égen, fekete foltok szélén bujva ki, hogy a másik felhőrongy alá bujjon.

Ki lehet? Kétségtelenül Matild lopózik a kertbe. Mit reményel vajon? Talán arra gondol, hogy találkozni fog vele? Talán kalandot keres?

Ah! Hiszen ez egészen közönséges hölgyike... Érzékeny-e a lelke? vagy rossz fajta a vére?

Nem tudva eldönteni a kérdést, erős lépéssel a kert ajtaja felé ment. A léczes ajtó csikorogva fordult meg a sarkán. Magyarai egészen fölháborodott. A porondos úton gyorsan végigment. Sehhol senki... Bokrok, virágok, madarak, minden aludt.

Visszatért.

És mégis nem könnyelmű hölgy ez, a kit a háborgó vére ösztökél...

Ez regényt keres: az ő könyveinek érzékeny folytatását keresi.

Nagyon hamar elhitte, mert jól esett ezt hinnie. Akkor ötlete támadt, gyorsan fölemelte fejét és kiderült arcza. Félhangon mondta: „ez az...” Megkapta a mit keresett. Az asszony megijed tőle s megutálja, hogy soha se gondoljon reá...

Megtalálta a módját. Hogy soha se ábrándozzon róla s kivesse álmaiból örökre.

Akkor derülten lépett be a szobába, s a kis cselédleányhoz így szólt:

– Egy kis tüzet a szivaromnak, galambom. A legszívesebben szemednél gyűjtanám meg. Akarod-e, hogy a gyertya lángját idetartsad szivaromhoz?

A kis leány, kaczagva, kaczer mozdulattal nyújtotta oda a világot. Magyarai megfogta a leány ropogós, gömbölyű karját, megszorította; meggyújtotta szivarát s halkabban folytatta:

– A borostyános lugas közepén egy kőasztalt láttam... Nagyon szomjas vagyok, abba pusztulok el, gyöngyöm... Nem vinnél oda egy üveget e jó borból? Jobb lesz az íze, ha te viszed ki...

– Egy poharat is?

– Kettőt talán, gyöngyöm...

– Kinek kettőt?

– Mindenki alszik talán?

– Mindenki alszik.

– Nem iszol te ott velem egy pohárral a kedvemért?

– Nem, nem. De a bort viszem szívesen.

Aztán a leány után ment végig az udvaron. A gyertya lobogott a leány kezében, álmos sugarokat hintve a gyászba borult kertre.

A mint a borostyános lugas elé értek, Magyarai előre hajolt s elfújta a lángot. A kis cseléd halkán fölsikoltott.

– Most már hogy lássunk? – kérdezte kaczer prünnyögéssel.

– Minek nekünk, gyöngyöm, a világosság? – mondta hangosan.

A leány letette az üveget az asztalra, lábujjhegyen közeledve, mintha választ adna óvatosságával a hangos szóra.

Magyarai hevesen fölkapta a leányt s ölébe ültette. A leány mind a két tenyerét a fiatal ember elé tartotta védelméül.

– Hány a szeretőd, gyöngyöm? Egy...? no, kettő? három? Ne tagadj el egyet sem belőle. A te szájad elég picziny, az ajakad piros, mint az eperszem... akárhány csókot kaptál is reá, jut még belőle másnak is.

A kis cseléd nesztelenül súgta:

– Pszt... csöndesen... Én úgy félek... Mintha valaki járna körülöttünk.

– Sohse aggódjál, gyöngyöm... Akárki lássa... nincsen szebb dolog a világon a szerelemnél.

S ezzel átölelte a leányt.
A kis cseléd halkán föl-fölszisszent.
A bokor a hátok mögött erősen megzörrent. A kis cseléd kifeszítette testét az ölelkedő
karból s föllállott.
Halkan így sügött:
– Valaki szalad az úton a ház felé.
Magyari megismerte.
Akkor komolyan így szólt:
– Már nem vagyok szomjas többé, kis leányom...
A cseléd csalódottan kérdezte:
– Nem szomjas már?
Magyari mit sem felelt.
Csöndesen végigballagott az úton, hol azelőtt egy perczczel megriadva suhant át az Orbán
felesége.
Ballagott...
Megnyugodottnak érezte magát. Jól cselekedett.
Mégis igen kellemetlenül érezte magát.
Íme egy pár ember, két lépésnyire tőle a házban. Nincs is több a világon, a ki úgy szeresse
őt, mint e kettő...
És elhagyja őket örökre.

A becsület

Utolsónak érkezett meg a mulatságra Emil, a főhadnagy.

A tó aczélsima jegén vig összevisszaságba siklottak a korcsolyázók. Az éles hideg rózsákat fakasztott az arcokon. A lánypácskák szelid világa érdekes félhomályba öltöztette a nagy park tavát s a parkot őrző óriási fekete fákat még nagyobbnak mutatva, mint a mekkorák.

A bolondos alakú, kis pavillonban a házi gazda, az ősz Torda Dávid beszélgetett a tisztos Pókainéval.

Az asszonyág a Torda kis fiacskájáról beszélt.

– Tizenhét hónapos a ficzkó?

– Az én fiam már tizenkilenc mindjárt. Ma néhány tárgyat egészen értelmesen nevezett meg s a kardját úgy forgatja, mint egy janicsár.

– Mondja inkább, mint egy Torda, a katona Torda-vérből való.

Emil egy szőke kövér hölgygel érkezett. A karján vezette a parkon át. A szomszéd falubeli birtokos leánya, a gazdag, kissé lomha járású Tar Ilona ez.

– Megkéstél, öcsém. A feleségem Klári, már tudakozódott utánad.

– A mienk a veszteség, ha késtünk.

– Ugy-e Ilona hugom, te tartóztattad?

– Az apámmal jöttünk, – felelte ártatlanul magyarázva.

– A ki védekezik, hugom, vádolja magát, – mondta jóakaróan nevetve. – S azért nem kell elpirulni, kedves! ha jól mulatott valaki.

Korcsolyát kötöttek s a szőke leányt egy cigányarczu legényke vitte el. Emil alig elegendett a beszélgetésbe.

Az egész társaság (a környék előkelősége) keringett a tón. A Torda felesége, a finom kis Klári vezette a futókat. A mint a főhadnagy mellett elsuhant, feléje fenyegetett vigan. A tiszt egy perc alatt utólérte, kézen fogta s előre haladt vele.

– Soha se futhatsz úgy el előlem, Klári, hogy én ne érjelek utól.

– Rosz futó vagy. Mindig csak a második helyre érsz be, – lihegte.

– A szeretetedre is, Klári?

– Bolond.

Visszafordult s a szőke Tar Ilonának nyújtotta a kezét s a nehéz leányt ideges gyorsasággal vonszolta. Gyengén fel-felsikított Klári a futás hevében, Emil szóttalanul követte őket.

A kis pavillonnal szemben, a nádas szélén, idősebb bekecses férfiak szivaroztak egy pad körül. Sánta, piros arczu úr, Prini Gábor ült rajta s vitte a szót. Emilre mutatott, a mint a hölgyek mellett futott.

– Nézd, Buridán ama habozó szamarát, a mint méregeti a szénát, méregeti a szalmát, hogy melyikbe harapjon. Nehogy éhen maradjon.

– A csúfság csak úgy virágozik ki a szájadon, egyszerre, mint a portulák.

– Kibe harapjon? a kis Torda Klárikába, a kit a szája elől vette el az ura? Vagy Tar Ilonába, az ő sok ezerébe? sok húsába? Oh uram! adj neki eszet hozzá valót.

- Mit javasolnál te neki, Gábor?
- Először ezt: hogy haljon meg, mert élehetetlen.
- Másodszor?

- Másodszor, - magyarázott belé kaczagva a harmadik, - hogy takarítsa ki az utat Prininek a kis Klárikához.

A csufolkodó gyorsan tiltakozott.

- Mi van az eszedbe? Nekem? Tudod a dalt: „Helyettem beszélj kis virág!” (és összekuczorodott lábára mutatott). Nekem nincs egyébre jogom, mint nézni s gyönyörködni a fiataltságban. Tette Emilnek volna joga. Én? Mit gondolsz?

- Mind emlékezünk arra a sűrű sóhajtásra, buzgó udvarlásra, melylyel akartad pótolni Emilt, mikor más garnizonba tették át - Klárika mellett. S akkor jött Torda, a penzionált generális, ép lábakkal, kastélylyal, erdőekkel, mezőkkel.

Mind kaczagtak.

Az öreg Torda csendesen beszélgetett az öreg dámával, bőrs lábzsákját figyelmesen igazgatva.

- A régi iskola, - mondta nyájasan bólintva Pókainé. - Maga feláldozza magát értem, kedvesem s elhanyagolja a feleségét, csakhogy régi barátneját ne hagyja itt magában. Különben meg is várhatom magától, Torda! Most hálálja meg, hogy magának neveltem fel Klárit. Ő boldoggá teszi magát; maga lábzsákot szerez a lábamra. Ilyen a férfiak háládatossága.

- Kivánja, hogy elvigyem?

- Kit, kedvesem? Azt hiszem, Torda! nem is hallja, a mit beszélek. El akar vinni valakit?

- Bocsánat, figyelmetlen vagyok.

- Nem, rosszabb: szórakozott. Valami aggasztja magát, mert nem egyszer ma visszás feleletet adott.

S mosolyogva fenyegette meg.

Emil a kipirult Klárát vezette a korcsolyázók előtt. A sötét el-elfedte mindkettőjüket a hajlásoknál.

- Szeretném, Klári, ha elesnél.

- Miért?

- Hogy felemeljelek. Vágyakozom a derekad után, mellelhez szorítani a melleidet. Tedd meg, kedves. Itt átvágunk a tulsó oldalra a hattyúházig. Utól se érnének a segítők. Egy perc az egész. No, megteszed?

- Boldog volnál, ha blamirozhatnál?

- Mit gondolsz? Hát van-e a világon, a mit inkább szeretnék, hogy te boldog légy?

- Arra is törekedtél egész életedben, - felelé idegesen felkaczagva.

- Késérően szólsz. Kell-e mentenem magamat előtted? Tudod: mit tehettem. Ha nem vagy az enyém, a sors az oka. Ő rendelte ki így, hogy én csak sorvadjak utánad s másnak legyen joga hozzád.

- Nem egyszerűbb is így? - kérdezte gúnyosan.

- Ne bánts, Klári. Kit öljek meg éretted? Az enyém lennél-e inkább akkor? A szegény ember hogy merjen ábrándozni azon, hogy az ő tulajdona légy a te szépségedben? Hogy hozzákössed a te életedet a szegény katonához? az ő czifra nyomoruságához? téged, a fényre, ragyogásra teremtettet. Miért kinzol, Klári?

- Ügyelj, utólrának.

A faszorból tánczene hangzott fel.

A kis Klári a pavillon felé suhant s kipirult arczát az ura felé fordította.

- Mindig egyformán kedves, figyelmes.

Aztán odább futott.

Torda nyájasan bólintott felé. Az öreg Pókainé hozzáfordult:

- Gyönyörű az én kis leányom, a maga felesége. Valósággal zavarban van vele az ember.

A teste egészen egy gyermeké; az esze az uráéhoz való, a kedvessége elragadó. Az ember alig hiszi, hogy anya s elmosolyogtam ma is, a mint látom a nagy fiát az ölében. Mondja, hogy boldog vele. Jól esik hallanom, ha mondja.

A sánta, gonosz száju Prini új hallgatókat szerzett magának.

- Szeretem a vén gavallérokat. Minden nap muzsika, táncz. Persze nekik kevés idejük van még hátra. Azt a kicsit jól akarják eltölteni. A mi erejük, pénzük van, az elég arra a kevés időre. A ki pedig hátul jön, tegye be az ajtót. Az a rend. Egy hét óta alig pihenünk a Torda házában. Juttat neki is az asszony, marad nekünk is. Az a rend. A ficzkó erősen támad. Nézd Emilt, hogy meg akarja mutatni Klárinak a hangjának a lágyságát. Csak ki ne essék a sajt a szájából, a míg énekel.

- Micsoda sajt?

- Tar Ilona. Nem izes falat?

Gyéren kezdett szállingózni a hó. Az est enyhe és sötét volt. A korcsolyázók vígan kikerülve egymást, hasították a jeget. Messziről a park végéből a kastély ablakai ragyogtak be az éjbe.

Klári magányosan szaladt át a téren, egy-egy nyájas szót szólva. Hajlékony, gyermekes testével siklott át a korcsolyázók között. A hattyúház előtt egy halk sikoltás szaladt ki az ajakán. Muffja messzire elgurult, maga végigvágódott a sik talajon.

Emil mellette állott. Féltérden így sűgött:

- Édes vagy.

Klári haragosan kérdezte:

- Azt hiszed, a te megrendelésedre tettem?

Sok segítő kéz nyult feléje. Valaki így kiáltott: „Négyesre!” A muzsikusokat odarendelték. Klári kissé vonakodva sorakozott a tánczra.

- Megütöttem magamat, - mondta és a tánczosok mögé ült a sötétbe egy hajlított padra.

Emil a háta mögé állott s halkán sűgött a fülébe:

- Imádni való vagy. Nemcsak mert bájos vagy, de mert az enyém vagy. Én érzem, én tudom. Ne tagadd el. A míg tőled távol éltem, rólad ábrándoztam. Ne hallgattass el. Egyszer ki kell beszélnem magamat. Az én dolgom sietős, mert megbolondulok utánad, Klári. Mert te hagytál el. Soha se kértelek meg, de velem nőttél fel s te is tudtad, hogy az enyém vagy. A míg felnőttestől „kis feleség”-nek hivtalak. Mikor elrendeltek mellőled, nem is eskettelek meg, hogy az enyém léssz. Hát kié lehess? El akartam dobni a kardbojtomat, hogy elvehesselek. A míg terveltem, álmodoztam utánad, a néni, a ki minket nevelt fel, odahányt téged az uradnak. Az övé vagy? Még csak nem is irtátok meg. Igaz? Elloptak tőlem. Mért hagytál el? No, hát itt vagyok. Visszatértem. Milyen fény vesz körül. Torda minden ragyogással vesz körül azért, hogy elkábítson téged. Ünnepről-ünnepre visz, hogy ne gondolhass reám. Reád akgat minden pompát, hogy ne láss meg engemet. Tönkre teszi magát érted. Tudom! De nem hagylak; fel foglak verni, hogy ébren légy és visszakövetellek. Visszakövetellek, mert te az én tulajdonom vagy, a kit megvettek vagyon áron. Igen olcsón vették meg a testedet. Mert a szivedet nem

adta el. Vagy azt is eladtad? Azt mered mondani, hogy a szivedet is eladtad? El mered tagadni, hogy az enyém vagy?

A míg beszélt, gyenge mosoly futkosott az ajakán. Nem volt felhevülve, de melegen szavalt, mintha egy csinos beszédet mondana el.

Az asszony kábultan hallgatta. Maga elé nézett s az ölébe szállongó hó befehéřítette. A tánczrendezők hangosan rendezgettek, a muzsika élesen hangzott a csendességben. Mikor a beszélő elhallgatott, halkán szólt hozzá:

– Menj, menj el. Miért jöttél vissza?

A tánczot sietve végezték el. A hó sűrűbben kezdett hullani.

Torda karján hozta Pókainét. Magas, egyenes, feszes férfiú volt, vadász kabátban, puha kis kalap fehér fején, erős bajusza csapos volt a hidegben. Az általános készülődésben a Prini Gábor karjába öltötte Klári karját. A park széles útját behavazva, messze fehérlett; a nagy, fekete fákról lágy pehelyek szállongtak. Emil elevenen csevegett a szőke, fázó Ilonával s titkolódzva nevetgéltek.

Sietve takarodtak be a jó meleg, nagy, fényes terembe. Kamáslis cselédek szolgáltak meleg italokkal s friss zaj támadt. A Tordák régi pompás kastélyának nagy terme volt ez. Régi velencei tükrös rámás tükrök ragyogtak a kárpitos falon; hatalmas üvegcillár csüngött a farragott mennyezetről. Minden vén, erős, pompás. Muzsikaszó is rikkant fel. Prini Gábor állhatatosan bicsegett Klára után.

– Az ember harczot vív egy jó tekinteteért, Klári, az-e a rend? Pazaroljon reám szegényre is vagy egyet futtában. A hódolói úgy veszik körül, mint annyi erős bástya. A legerősebb Torda, persze éjszakon; mi, a kövek a falban, szegény hívei; keletre?

– A fiam.

– Hát Emil? Nincsen bástyája szegénynek?

Emil mellettük ment Ilonával. Röviden odaszólt:

– Nem szeretem, ha a nevemet a szádra veszed a hátam megett.

– Mit? – kérdezte Prini kicsinylőleg.

– Reménylem, épen olyan jól hallasz, mint beszélni tudsz.

A szőke leány továbbvitte Emilt.

Pókainé egy tekintettel magához hívta Klárit. Leültette, megsimogatta a haját s így szólt:

– Szép vagy, bogaracs-kám, ma este. De valami szórakozottság van a tekintetedben. Történt valami veled? Hallottál valami kellemetlent? Ne áltass, kissé zavart vagy, az én szemem nem csal. Tán Torda mondott valamit? Ő sincs különben. A míg a jégen futkostál, az én időmet rövidítette. Ő, ki maga a gavallérság, ma szórakozott s néha olyan összevisszaságokat mondott, hogy zavarba ejtett. Volt tán valami közöttetek?

Aztán makacsan folytatta:

– Vagy Emil? Bár vissza se tért volna. Egy hete van idehaza s zaj, izgatottság mindenfelé. Ne titkolódzzál. Én jól látok. Nem szeretem azt a gyereket s téged se. Egészen feltűnik melletted. Az urad nem arra való, hogy eltűrjön melletted valami ostobaságot. Ma este Emil szokatlan sokat kerülgetett. Torda szemmel tartott titeket s szórakozottan beszélt velem. Együtt nőttek fel az én fedelem alatt, de az csak volt. Ügyelj, Klári. Eszedbe jusson, hogy te szegény árva leány voltál és ma királynéja vagy Tordának. És a fiad, Klári! Vigyáztam reátok. Mondd meg nekem igazán, történt valami közöttetek? Kivel?

Az asszony arca felgyúlt a homlokáig. Meghajtotta a fejét s rebegeő ajakkal mentegőzött.

- De édes néni...

A katonás öreg asszony kissé hevesen folytatta.

- Hígyj nekem, hogy valami készül. Megérezem a vihar szagát a levegőben. Vagy félt az urad, vagy egyéb baj van. Ez így sokáig nem megy. Bár vinné el Ilonát Emil. Miért remegsz, Klári? Az urad valósággal pazarol. A milyen egyszerűen élt, olyan bolond módon pazarol; a mi itt foly az a prédaság, valósággal oktalanság. Tán te kívánod, tán ő kívánja éretted. Mi lesz ennek a vége? A gyereked koldulni fog, azt megjósolom neked. A mulatság el se pihen s újból kezditek; még a muzsikis is megöszül benne. Mi történik közöttetek? Én úgy ülök itt, mintha parázson állanék, várom, mikor lobog ki a láng, hogy mindent elégessen körülöttesd. S végre is az urad egy nyugalmazott katona, a Tordák vagyona nem kimeríthetetlen s nem valami zsidó bankáré, a ki a pazarlásával akarja eltakarni azt, hogy bukásra készül. Te az én nevelésem vagy, nem kétségbeesésből mentél férjhez s nem mintha felejteni akarnál. Valakinek látnia kell. Hát hadd lássak én. Valami készül most, azt én látom. Akarsz felelni, Klári?

Emil hajolt meg a nők előtt. Csinos, sugár ficzkó volt, de nem nagyon friss. Magas teste kissé meghajoltnak s a szeme fáradtan látszott. Homloka igen magas volt, bajusza gyenge, gyér volt. Az ajaka keskeny, színtelen s a keze keskeny, fehér, ujjain a rózsaszínű körömök föl-felé hajlottak voltak. A húsos, szőke Ilonát vezette a karján, szinte tüntetve vele.

- Nem csatlakozol, Klári, hozzánk. A néni egészen lefoglal téged.

- Udvariatlan vagy, Emil, - mondá a néni, - ha panaszkodsz a te szép társad iránt.

Torda a felesége mellé áll.

- Nem akarna rendelkezni, Klári, a szolgálknak? Nem bágyadt kissé? Akarja, hogy helyet-te intézkedjem?

- Kerestem, Dávid, hol volt?

- A gyermeket néztem meg.

- Alszik?

- Boldog.

Nem sokára a Tordák nehéz ezüstjével terhelt asztal mellé vonultak. Virágillattal volt tele a nagy terem. A szomszéd kastélyokból való fiatal emberek az asztal végén foglaltak helyet. A jó-vérű legénykéek körülvettek a sánta Prinit. A háladatos közönség elevenné tette a rossz szájú embert.

A vacsora elején mindjárt töltötték a szolgák a vízszínű pezsgőt, a keszkenővel betakart palaczkokból. Emil a szelid szőke leány mellett ült, nem igen távol a legénykéktől, derülten, könnyen beszélgetve. A kis Klári vontatottan felel az asztalfőn Pókainénak. Torda az asztal derekán ült, hallgatva maga elé nézve. Szembe vele az egyik ősnék a képe csüngött a falon. Feltűnően hasonlított hozzá. Tulajdon az a csontos, erős arcz, tulajdon azon kemény tekintetü, mélyen fekvő szem, ugyanazon széles, szegletes áll s duzzadt ajak. Keze az ősnék s ujjai meg-görbülve, megmarkolva, úgy tartják a széles fringia markolatát, mintha saskeselyű karmai lennének.

A társalgás nehezen kezdődött meg. Némi bádgyadtság érzett a társaságon. A szolgák szorgalmasan töltögették a pezsgőt. A muzsika felhangzott a terem régi divatú galleriáján. A beszélgetés hangosabban megeredett.

- Mennyire becsülöd? - kérdezte halkán a cigányarczú legényke Prini Gábortól.

- Többre, mint a mennyit megér. Kettőt is lehetne venni olyat piaczi áron.

- Kiről beszéltek? - kérdezte egy távolabb ülő, kis tömzsi gyerek.

A cigányképű félhangon mondta:

- Emilről. Vevője akadt, úgy látszik.
- Ki az, szegény?
- Pst...

És az Emil szőke társára vágott a szemével.

Gábor elkomolyodva mondta:

- Durvák vagytok.

Azonban mindjárt hangosabban egy kopóról beszélt „egy sovány, csahos, solo kopóról,” mely űzi a vadat „hallo, hallo,” de úgy, hogy hangos tőle az erdő. „Eladó, ki veszi meg?”

Mind kaczagtak rajta hangosan.

- Mik a tulajdonai? Mit tudsz róla Prini?

- Egyszer tört ki előle egy sebes lábú, szelid kis nyúl. Nyomát vesztette a csahos. Csalutat vágott a nyulacska s megmenekült. A kopó szaladt, egyenest, vaktába. Az is a rend. A nyúl megvonult egy dús bokor alján. Azóta szaporított is tán. A kopó tán most is futna, ha meg nem jött volna az esze. Most persze okos. Higgadt, körültekintő most, meg nem menekszik az előtte való. Ki veszi meg a kopómat? Eladó. Ki mit ad érte.

A zene miatt hangosan beszélt. Mindenki rá hallgatott. A szünetek alatt élesen hallatszott rikácsoló szava.

- A neve?
- A kopóm: Emilke.

A beszélgetés teljesen elhallgatott. A legénykéek tanácstalanul néztek egymásra. A szolgálak a csendben megállottak. Az asszonyka ki volt gyulva.

Emil kissé megemelkedett s a poharát erősen megfogta. Azonban visszaült vontatottan a helyére. Prini kissé erőltetetten odaszólt a cigányképű legénykééhez:

- Nem koccintasz velem?
- Hogyne veled, bátyám.

A leányok egymásra néztek. Tekintetükkel kérdezték egymástól: „történt-e valami?” A szemek nem feleltek. A zavart hallgatás makacsul ismét erőt vett a társaságon. Torda szigorúan nézett a legénykéekre s hangosabban beszélt a szomszédnéihez.

- Elbágyadt a társaság kissé a korcsolyázástól, - mondta. Azonban a tánczra lesz hangulatunk bizonyosan.

Azonban beszédes tekintetet vetett a kis Klárira. Arra az asztal felbomlott.

Emil minden sietés nélkül Prini Gáborhoz lépett.

- Reménylem, világosabban is tudsz beszélni, szemtől szemben is?
- Akármilyen hangosan. Az a rend, - mondta röviden, egyszerűen és elfordult.

Klári mellettük ment el. Emilhez fordult, a karján ment be a terembe.

A csillár fel volt gyűjtva.

Azonban még se lett a tánczból semmi. A kis Klári roszüllétről panaszkodott. Az arcszínje is igazolta. Egészen sápadt volt. Bocsánatot kért és visszavonult.

Torda minden udvariassággal unszolta a fiatalságot.

- Egy kis fáradtság a jégen. Semmi ok sincsen arra, hogy a vidám napot kedvetlenül végeznének be.

Mindenkihez sürgető, szíves szóval fordult.

Azonban a Torda vén fészke éjfélre mégis üres volt. A fogatok egymás után gördültek ki a nagy, oroszlános kőkapun. Emil Ilona oldala mellett ült a kocsiban.

Akkor Torda Dávid csendesen ment be a lakószobába.

A gyermek-szoba ajtaja előtt megállott egy percre, gondolkozó arczzal. Aztán benyitott.

A szoba félhomályban szendergett. A cseléd álmosan emelkedett fel.

A fiúcska boldogan aludt. Kövér, kis teste a takaró felett nyújtózkodott.

Izmos, szép gyermek volt. Álla ugyanazon szegletes, mint a Tordáké; arczsontjai kiállók, duzzadt az ajaka s piros, kis kövér keze ökölbe szorítva.

Olyan komoly, nyugalmas és szép volt, a mint egyformán lélezett. Haja rendetlenül a homlokába hullott.

Torda betakargatta kis csemetéjét gondosan, hosszan megnézte s nesztelenül lépett ki.

A hálólámpában teljesen felöltözve állott az ablak előtt Klári, a szürke égbe nézve, mely néhány hópehelyvel volt tele.

Mindenütt csend volt. A cselédek nesztelenül surrantak át a folyosókon. Torda bezárta az ajtót a nehéz vaskapocscsal, aztán gyöngéden megillette az asszonykának a vállát s belépett a szomszéd kis dolgozóházba.

Nagy medvebőrös diván kínálkozik. Régi, sok ágú rézgyertyatartókban lobogtak a viaszgyertyák.

– Szentelhet nekem, kedvesem, némi időt? Nem fáradt tán? S nem hallgatna ma reám?

Az asszonyka félig lehúnyt szemekkel nézte meg s alig észrevehetőleg igent intett.

Félek, nehogy kellemetlenségekkel fáraszam, azonban mégis meg kell beszélnünk néme-lyeket.

– Semmit se mondhat kellemetlenséget, – felelte halkan.

A vén gavallér meghajlott.

– Óvakodom.

Aztán szembeült minden sietség nélkül a feleségével és így szólt:

– A házas életünkről kell beszélnünk, Klári. Hígyje el, hogy ez igen boldog tárgy. Mély hálával gondolok arra a drága órákra, melyekkel megaranyozta az életem alkonyát. Valósággal többet adott, mint a mennyi megilletett volna. Egy öreg emberhez, örömtelen életéhez kötötte magát, Klári. Önként, derülten adta a kezét. Nem kerestem soha: miért hozta meg ez áldozatot? Úgy vettem, mint az üdítő harmatot. Áldja meg érte az Isten. Ne vegye roszt nevére, ha most magamról is szólok.

Elhallgatott s megtörölte a homlokát. Nem találta mindjárt a szavakat.

– Igyekeztem, hogy örömteljes életben adjam vissza, a mit érdemetlenül elfogadtam. Bájosságának ahhoz illő foglalatot kerestem. Társaságot gyűjtöttem s vígságot igyekeztem teremteni körülötte. Tán igen sokat is fárasztottam vele, de félttem, nehogy megunjon. Önzés volt, sajnálom, ha terhére voltam. Így gondoltam, lássa: utolsó vagyok abból a fajtából, melyből származtam. A mi még megmaradt nekem vagyonban, az elég lesz addig nekünk, a míg megjárjuk a nekem kimért mesgyét. Tán könnyelműnek tart. Ne ítéljen meg szigorúan. Igen boldog voltam. A házban a vígság, az elevenség ütött tanyát s boldog voltam, mert láttam, hogy szívesen veszi. Akkor történt, Klári, hogy váratlan boldogság áradt reám. A fiamról beszélek. Az én édes véremről, a kis Dávidról. Nem számítottam reá. Az Isten megtetőzte az álmomat is, ő a kimondhatatlan nagyság. Az én hosszú életemben a legnagyobb öröm volt, elhiheti. A czimert

nem kell megfordítani a koporsómon. A Tordák új életre kelnek. Isten tegye boldoggá Klári, ezért a nagy örömért is.

Elhallgatott s mélyen fellelékezett.

– Félek, hogy fárasztom, de nehéz, a mit el kell mondanom. Látja, Klári, az én nagy boldogságom az én halálom is lesz. Roszúl számítottam, könnyelműen számítottam. Ha magunkra vagyunk Klári, és eltűr a maga körében, végighaladok a meddig ki van mérve nekem. Azonban fiam született. Ekkor így tűnődtem: Hát mi lesz az én fiamból? Van-e jogom őt szegénynyé tenni? Elvesztegethetem-e azt, a mi nem az enyém, de az övé, a fiamé? Ősei szerették becsülettel, becsületünkre bízták, míg csak a nevüket viselik. Elpusztíthatom-e azt a vagyont, a mi az övé? Becsület lesz-e ez? Ha felnő és akkorra elharácsoltam előle mindazt: mit fog tartani felőlem? Vagy őrizzem neki és örömtelenné tegyem a maga életét, Klári? Érzi-e Klári, mint kelle gyötrődnöm?

Felemelkedett. A szeme kigyúlt s határozottabb hangon folytatta. A felesége előtt kiemelkedett egész nagyságában:

– És ekkor így határoztam, Klári: Én itt hagyom őt. Magára bízom feleségem. Nevelje fel őt az én nevemben becsülettel. A mennyim van, az elég lesz mind a kettőjüknek: egy özvegy asszonynak és egy gyereknek. Némi önmeztagadás kell érte. De maga, Klári, maga az áldozatkészség és az áldás. A mint boldoggá tett engem és megengedi, hogy becsületesnek maradjak, becsületben neveli őt fel, és az én tiszta nevemet tisztán őrizi meg. Én tudom, Klári és én nyugton bízom magára a fiúkat, a kis Torda Dávidot. Ezt akartam elmondani, Klári.

Az asszonynak a feje lehanyatlott a medvebőrös divánra egy pillanatig, aztán hangosan kacagott fel.

Felkacagott hangosan, élesen, bántóan. A teste egészen tánczolt bele. Az arcza kigyúlt s nyakán láthatóan rezegtek az erek. A kezével belekapaszkodott a medve lombos bundájába. Mind a két szeme könnybe borúlt s verejték ült ki a szép fehér homlokon. Kezeivel görcsösen az ablakra intett kínos kacagásában.

Az ablakon, a metsző szélnek a szárnyán, éles dara áradt be. Arra egyszerre elhallgatott s kimerülve hanyatlott le.

– Oh ne bántsá, Dávid. Nem én kacagtam, a betegségem.

Az öreg ember színéből kikelve állott meg előtte.

Aztán elhallgattak mind a ketten.

A szél nyargalt kinn a park fái között. A gyertyák lobogtak a réztartókban.

– És itt hagyta, Dávid, engemet magamra? – mondá halálos bágyadságban. – És itt hagyta ismét egyedül, Dávid? Isten bocsássa meg e gondolatát. Az egyetlen magához méltatlan gondolat egész életében, Dávid. Itt hagyta ismét szegény, gyenge, árva asszonyt, kit irgalomból neveltek fel? Itt hagyta birhatatlan teherrel megterhelve, örökös váddal a szívében? Én megtiltom, Dávid, én megtiltom.

Aztán izgatottan markolgatta a torkát, mintha a görcs visszatérésétől félne.

– Megtiltom, hogy itt hagyjon. S azt hiszi, hogy én gyenge asszony meg fogom-e őrizni a becsületét. Hát ha nem félt engem, én féltem magamat. Hátha elveszítem a magamét és vele a nevének becsületét. Én megtiltom, hogy ily birhatatlan súlyt helyezzen az én lelkemre. Torda Dávid nem üldözne a sírjából is, ha elfecsérleném a becsületét. Megtiltom. *De vigyen el magával.*

Aztán feltámolygott és odaborult az urának széles vállára. Belekapaszkodott a nyakába és öreg urának arczához szorította a maga kifehéredett gyermekarcát és hízlegően súgta:

- Elvisz-e magával? Nem hagy-e engem magamra? A szegény kis leányát? A kit szegénységből, árvaságból váltott meg. Elvisz-e magával Torda Dávid?

S másnap reggel rettenetes hírrel, fekete szegélyes levéllel, Pókainéhez, a katonás, jó öreg nénihez vágatott a szolga a havas úton.

A fal

Ha kegyed nem szeret pörösködeésről olvasni, kérem, fordítson egyet, mert itt mind az Adorján László házának a fala miatt való háborúságról lesz szó. E falat László állítólag nem a maga tulajdon telkére rakatta, hanem a méltsás Buzogány Mózes kertjébe. Kegyed ezt csekély dolognak itéli, kivált hogy a háznak csak egyik faláról van szó, egy félméterről, vagy valamicskével többről. A világ pedig elég nagy arra, hogy egy félméter ide vagy oda, ne legyen érdemes a szóra.

Azonban ismerni kell a méltsás urat s akkor mindjárt gyaníthatja kegyed, hogy itt baj lesz. Mózes úr kevés beszédű, rosz kedvű ember s nem szereti az ágáló parasztot s a jogában piszkálókat. Nem enged egy félméternyit, de egy hajszálnyt sem.

A fal alig volt megkezdve, már rászólt röviden Lászlóra Mózes úr.

– Csak az egyenesség miatt rakom oda, felelt rá s építette nyugton.

A méltsás úr parasztbirója hallván a szóváltást, így tódította: „Láttam én László varjut karón; lehordod te még azt a falat.”

A fal dolganak híre ment a faluban. A ház nem valami zsuppos fészeknek indult, hanem zszindelyesnek. László a régi rektor tagbaszakadt fia volt. Írástudó legény, de az ekeszarva mellett maradt. Nem szerették valami felettébb, mert különbnek tartotta magát a benszülötteknél, de hogy a méltsás úr kedve ellen mert tenni, ez némi érdeklődést keltett. Szép nyári alkonyatkor munka után felgyűltek a parasztok a László telkére. A mint a fal nőtt, így szóltak: „Majd ad neked érte Kese” (így hívják a parasztbirót). „Mit, Kese? – mondták mások – a méltsás úr veret meg a béresekkel.”

Egy este Mózes úr is hallotta az évődést. A faiskola épen a László faláig nyúlt s a méltsás úr valami férget vadászott a földre térdepelve. László jól látta a méltsás urat, de paraszt dolyf-ból olyan hangosan felelt egy kérdésre, hogy meghallotta a szavát. Ilyesfélét mondott, hogy: „Azt az arkangyalt szeretné látni, a ki a falába piszkáljon, a míg vasvilla van a pajtában.”

A méltsás úr úgy tett, mintha mit se hallott volna: felemelkedett s továbbment. A parasztok ezt meglegédeésel látták. „Jól odamondott,” így szóltak és Lászlót nagyobbra értékelték.

Mikor a koszorú-gerendát feltették, nagy pálinkázás folyt a László udvarán. Ekkor jóformán így állt a dolog: Egy oldalon volt a méltsás úr a parasztbiróval; a másik oldalon a László megprecskelt szürke fala s az egész falu.

A pálinkát persze László fizette. Ebbe a házba minden pénzét bele is ölte szépen. Ő egy kis putrival is meglegédeett volna tán, de minthogy annyi okoskodás támadt a fala miatt, mindent szebben, erősebben csinált meg. Kéményt is épített, pléhkakast ültetett a hegyére és narancshajas pálinkát hozatott. Egy nagy kőasztal körül tolongtak a székelyek. Még az oláhok is leszálltak a dombról az ingyenre, bárha a méltsás úrtól felettébb féltek. De ez az egész história, mintha csak a méltsás úr ellen történe. Sőt még asszonyok is szállongtak be a szép nyári délután.

A szó természetesen csak a falról folyt. Még a jegyző leánya is áttekintett a sövényen: a kis Bede Juli. Az ő telkük épen a Lászlóé mellett áll, s hátával a méltsás úr telkére feküdt. A jegy-

ző igen tartott a felsőségtől s előbb leharapta volna a nyelvét, semhogy egy illetlen ígét ejtson ki, azonban ha már mindenki lakomázik; hát egyszer élünk! Egy tüszős oláh így szólt: „Tanu kell kendnek, László, hogy az a fal nem idegen telken épült? Itt vagyok én.” A társa így szólt: „Ha esküdni kell, engemet se felejtson el.”

– Hát mire is ne esküdne meg kend? így szólt ingerkedve a jegyző leánya, a kis Bede Juli.

– De meg én, akármire, – felelte büszkén – a mi nekem tetszik, drágám, ha már az ember adót fizet. Mi?

A leány hanyagon a sövényre dőlve így enyelgett:

– Nagy tolvaj kend, Nikoláj.

E véleményre sokan kezdtek érdeklődni. Nem a méltsás urat védelmezi Bede Juli? Az urakkal tart-e? Persze! Nem láttál-e már topánkát a lábán? Nincs-e valami köze a méltsás úrral?

– És hát hamisan esküdnék? kérdezte egy ivó paraszt hangosan.

– Tőlem kérdezi kend?

A faiskola gyepeje mellől a méltsás úr felnézett.

– Ellenem tanuskodnál? kérdezte László.

– Én az igazság mellett, – felelte Juli, minthogy mindenki ránézett.

Érdekes kis hajadonfejű leány ez a kis Juli. Len a haja, olyan eleven kék a szeme, hogy feketének illik be, s az ajaka, mint a cseppentett vér.

A koszorú-ünnepet ez a rövid szóváltás kissé megzavarta. Juli el is ment a kerítéstől. A parasztkok a visszavonulás miatt annál lelkesebben ittak s merészebben beszéltek a méltsás úrról. Mintha rajta vettek volna diadalt.

A méltsás úr alkonyatkor a jegyző gyepeje mellett elsétált néhányszor a kertbe. Ha találta volna a leányt, szólott volna hozzá. De a sok „volna” miatt hazament. Nem a fal felől, de magáért a kis Juliért. Van neki köze az egész falhoz? De e sok üvöltés mégis felkeltette az érdeklődését a László paraszt fala iránt. Az estét Mózes úr igen előkelő társaságban töltötte: Bethlen, Apaffi, Rákóczi urakkal. A leveles-ládából felkeltek a néven nevezett fejedelmek, kedves hívükkel hogy társalogjanak. Azonban ez este így szóltak a fejedelmek: „Mit nézed kezünk vonásait, hívünk, hiszen nem látsz te minket.”

Nem. Több ízben, mintha kék nefelejtseből róttá volna ki a betűket valami pajkos tündér; a piros pecsétek egy leányajak színére emlékeztetnek s a pergamentek arany-sárga gyenge leányhajra.

A mi annál bolondabb dolog volt, mert a méltsás úrnak semmi köze sincsen valami asszonyszemélyvel. Az egyetemen hajdan nagy gavallér volt. De az rég volt. Mikor hazatért, egy nevezetes primor-familia aszott leányzóját akarták a nyakába varrni. Meg is állapodtak a hozományban mindenfelől, azonban Mózes csak azért se akart tudni az egész dologról. S ennyibe maradtak. Mózes a fejedelmekkel maradt s nem panaszkodott a társaság miatt.

A míg az Adorján házat zsidelyezték, több ízben akadt dolga a faiskolában. A nyári csonkítás ideje volt az ojtványokon. Egész napon át sétált a sorokban s egy-egy hajtást csipegetett le csendesesen. Egyszer ily kiáltást hallott:

– Hát átpártoltál tőlem, Juli? Ezt Adorján mondta csúfsággal. – Hát én neked szegény leány vagyok, az igaz, a méltsás úrnak az istállójában két vén gebe áll. Azok tetszenek neked.

A leány tréfásan így felelt:

– És a gazdája is.

– A gazdája is, persze. Az is keshedt ugyan.

- Azt szeretem én, - felelte félvállról.

- Mit szeretsz rajta? A gyér bajuszát? A szűk vállát? A pipaszár lábát? Tán a zsebét? Az is jó sovány, rózsám.

Mind ez a beszéd a gyepün át folyt, hangosan, kesernyésen. Pedig aranyos szép idő volt. Az ácsok verték a zsindelet, s hogy hallják egymás hangját, harsányabban beszéltek. A leány boszankodva elhallgatott. A legény haragos volt és odakiáltotta:

- Hát így beszélsz velem, Juli? Ilyen a te szereteted? Meguntál már engem?

Azután felgyúlva, durván fenyegetődzve ezt mondta:

- Nagy szerencsétlenség lesz abból, rózsám.

Mialatt pedig László puffogott ok nélkül, ez a kis Éva-ivadék azt vélte látni, mintha az urasági kert faiskola sorai között valaki mozogna. Ezért csupa truccból ott hagyta a László gyepűjét és végiment az urasági kerítés mellett, át-át nézdelődve. Mégis úgy tett, mintha meg volna lepve a mint ezt a kérdést hallja:

- Bántják magát, leányom?

Maga a méltás úr volt.

- Engem? kérdezte, félig lehunyt szemmel nézve a kérdezőre.

- Sajnálom, ha miattam történik.

Ezt igen előkelő hűvösséggel akarta elmondani, de inkább kedveskedő volt. A leányka csakugyan csinos és nem vadócz. A gyepű csak a mellükig ért. A mint a méltás úr átkönyökölt rajta, a lehelletével elérte a leány arcát. Ekkor így beszélt, szokatlan nyájassággal:

- Kedvesség az, hogy ilyen csinos szövetséges társam van.

A leányka zavartan, de kaczerkódó vállvonásban felelte: „Miért ne?” azonban elpirult egészen. A méltás úr ezt észrevette s néhány szót pazarolt a kis leányra arról, hogy „az ibolya a bokrok alján virul legüdébben,” hogy a kis Juli észrevétlenül nőtt meg ilyen „nagyra, kedvesnek, csinosnak.” A kis leány felét se hallotta, részint az ácsok kalapálása miatt. Egy kissé tetsetzett a hiuságának a méltás úr enyelgése, de egy kissé szorongott is. A nap vidáman aranyozta be a kertet s vadmenták illatoztak a lába alól.

László égő szemmel ügyelte a leányt. Azon vivódott, hogy valami parasztsággal elűzze onnan a csapodár fruskát. Azonban rekedten csak a leány nevét kiáltotta.

A leány felfortyant a hívó szóra.

- Rendelkezik magának? - kérdezte a méltás úr.

Juli könnyen mondta: „a bolond.”

- Alkalmatlan a ficzko itt a kertem tövében, így szólt tompán, gögösen.

A leány köszönve se, ott hagyta a gyepűt s a veteményes ágyak között végigsietett, hogy a házukba térjen. A méltás úr is a széles gyepes uton át boszankodva került a László fala mellé. A gyep tele volt az ácsok forgácsaival. Bizonyos, hogy a fal a Buzogány kertjébe van építve. A szeglete egészen elcsufítja a kert egyenességét. És e merész paraszt arczátlansággal tetőzi a merészségét. A méltás felrúgott néhány kavicsot az úton, hogy messzire repültek s izgatottságában felgyúlt egészen dohányszínű arca. Sohase látta ennyire a fal ágáló görbeségét.

Még messziről is ezt hallotta:

- Jó hosszúra ereszszek ki ácsok az eszterhelyt a fedelen, hogy a csepegés ne mossa a falat.

A méltás úr morgott:

- Nem fogja mosni sokáig.

S így történt, hogy másnap jó reggel városi kőművesek jöttek, a béresekkal, a parasztbíróval, s csákányt vertek az Adorján házának szép falába. A faluban épen ebben az időben indultak ki

a parasztok a mezei munkára, s nem egy állott meg a döngetésre. Azonban jó kitérni az urak haragja elől s úgy tettek, mintha egészen természetesnek találták volna a falbontást – és továbbmentek. Majd megbeszélik künn a borozdán. Benn a faluban tegyen mindenki úgy, a hogy tud.

Az egész munka nem volt valami nagy dolog. Csak a vakolás volt mészből, a bele azonban csak agyag, vessző közé verve. A béresek fejszével szakgatták a fonást. László úgy üvöltött, mint egy lánczra vert farkas. Az emlegetett vasvilla is előkerült a pajtából. Vérbe borult szemmel nézte a rombolást. Azonban csak az ordításnál maradt. Magára volt egy egész bandával szemben. Kibe verje a vasvillát? Az ácsok nyugton leszálltak a fedélről s így szóltak:

– Arra való a törvény, László.

Arra? Azonban előbb vérre vágott. A méltás úr sehol sem volt található.

Az ő fala? Az ő drága fala. A melybe minden keresete, öröme, reménysége bele volt rakva. Hiszen úgy volt, hogy a védelme alatt boldog fészket ver. A kis Juli elhozza varratos párnáit, szőttesekkel tele sifonérjait s a szegletben marad annyi hely, hogy bölcsőt állítson oda. A haját tépte s vad szavak szakadtak ki a száján:

– Rablók, rablók!

*

Azt már mondtam, hogy Adorján László a néhai rektor fia volt. Írástudó ember létére mindenekelőtt megírt egy terjedelmes instanciát, annakutána eladta az utolsó tinóját s végül elment az igazságáért a városba.

Valami dühös keserűséggel keresett meg egy prókátort. A prókátor a lelkesedésnek híjával volt, pedig híres volt a perzelő eszéről. Azonban ott váratta Lászlót egy jó fél napig.

Aztán előbb a tinó áráról beszélt, majd valami kevés írással indult a törvényszékre. Ott is alig állottak szóba Lászlóval. Ott komissziót ítéltek rá. Mire való mindez? A fala romban áll pedig. Akkor a tinó árának a másik feléről beszéltek. Azt ott előre le kell tenni, mielőtt kiszállana a törvény mérni, látni, ítélni. A prókátor tanukat nevezett meg.

– Nehogy elüssön gyorsan a méltás urad – így szólt, – egy pár halott szomszéd falusit mondsz be tanuul, a kit nem lehet kihallgatni. A míg az megkerül, megy a per, mint a karikacsapás.

Hát hadd menjen a dolog, mint a karikacsapás! Azonban mire hazaért László, a tinó árából se volt semmi; a perből se, elhihetik. S a falból sincs meg semmi, igazán!

Sőt még annál a semminél, a mije volt, annál is kevesebbje maradt. Még a dühéből is elvesztett valamit. Egy kis üres pajtába vonult meg. A szomszédból Juli a gypü felé járt nem egyszer. Virágos karton ruhája, rózsás orcája bevilágosított a László udvarára. Elfördült. Vajjon nem épen ő unszolta reá a méltás urat, hogy a falat lerontsa. És miért? Bizonyosan eladta magát...

A falusiak csak igen óvatosan barátkoztak Lászlóval. Sohase tudja az ember, hol éri a kár. A lerontott fal imponált a falunak. Ha nem is jár négy lóval a méltás úr, mint hajdan az apja, de az efféle úrnak hosszú a keze. Még a László nevééről se szerettek hangosan beszélni.

A komisszió csak ősze szállt ki. Az utak fel voltak ázva. Ökrökkel vontatták be a tekintetes comissiot a határból a méltás állatjaival. Ott is pihentek meg a kastélyban. Még a prókátor

is. Egy kicsit méregettek jobbra-balra, becsitálták a falusiakat tanuknak. Az oláhok így súgtak a parasztbíróhoz Keséhez:

– Mondd meg uram, mit akarsz hogy valljunk, hogy tudja az ember, mi a szándékom?

Néhány tanu nem jelenhetett meg (a halottak), a prókátor másokat nevezett meg, „Kiegészítést kért.” Kiegészítést? Hát a fal? A falról ki beszélne? Itt kiegészítéséről kell beszélni előbb, azt el is rendelték. A méltóság észre se vette Lászlót. A bírósággal jött kis irnok meglátta Julit, a mint érdeklődve nézte a László fala mellett sürgölődő urakat. Néhány szót váltott vele. Azonban maga a méltóság úr is köszöntötte (a szempillájával csak persze) a leányt. Sőt később hozzámert s enyelgett vele. A leány röviden, de mosolyogva felelt neki. László a fala mellett állott s mégis észrevette e mosolyt. „Értik egymást,” gondolta keserűen.

A tél azonban fenyegetőzött. A szobákban a padimentum mind felgömbült, mert az eső belevert a házba. A prókátor ezt írta Lászlónak: „A Krisztust se őrizték ingyen, egy rossz pert annál kevésbé.” Azonban mit adjon László a peréért? Az első hó pedig hamarabb lehullt, mint várni lehetett volna, s nagy hideget hozott.

Pompás vadászidő volt. A méltóság úr puskával a vállán még reggel indult ki a mezőre. Zöldhajtókás daróczkabátban, csiznában ment fel a vágásba a jegyző háza mellett.

– Szabad-e szerencsét kívánni a vadásznak? kérdezte Juli a mart tetejéről.

Ezt senki se merte volna megtenni a méltóság úrral. Azonban e merész kis leánynak felelt. A leányka mintha általában kerülte volna a méltóság urat. Ha néha megszólítással tüntette ki a leányt, alig felelt s rendszerint sürgős dolga volt. Egyszer valami gyümölcsöt küldött egy kosárral, szíves üzenettel. A leány visszalökte az ajándékot. A vén jegyző ijedten kapta el a kosarat a hozótól.

– Megsérted a méltóság urat, – mondta rémulten.

A leány vállat vont és nyelvelt az atyjával. A gyümölcs ott maradt, de a leány sohase köszönte meg, bárha találkozott azután is néhányszor a méltósággal.

– Hátha szerencsédet utasítod vissza?

– Még ha azt is eldobnám, – így felelt nyakasan az apjának. Mégis így megszólítva e reggel a méltóság urat, az így felelt:

– Azt akarja, hogy mit se löjjek? A ki így köszönti a vadászt, az akár hozzá se kezdjen.

– Hát akkor miért megy ki?

– Akarja, hogy maga mellett maradjak?

A László üres kis pajtájának ablakából két égő szem világlott ki. Annál kedvesebben s hangosabban folytatta:

– Miért ne? Ha nem unja meg magát mellettem.

A méltóság úr mindjárt felindult a meredek parton.

– Hogy unhatná meg magát az ember egy ilyen szép, meleg leány mellett? mondta szakgatottan, a mint nehezen mászott.

– Meleg? ebben a hidegben, – mondta kaczer tekintettel. Hasonlított egy szürke kis madárra, a mint egy faágon himbál két énekes között, a mint fészekrakásra éneklésükkel csábítgatják kétfelől.

– De a kemenczénk mellett csak nem akar megmelegedni?

– Miért ne? Ha maga is mellette lesz, szép leány!

A falu egészen néptelen volt. A méltóság úr mohón lépett be a kis kapun s a jegyző alacsony házának ajtaján. Tán meg is látják valahonnan, de ilyen vak állapotban lövik a vadászok a tarka tollú madarat.

A leány kezét nyújtott. De honnan veszi e kis leány e finom, keskeny, rózsaszínű kezét? A jegyző azonban a szobában volt. Ezért nem vonta mindjárt mellére ezt a kis leányt. A jegyző azonban alázatosan, alig nézve a méltóság úrra, kitakarodott a pítvarba. A leány helyet mutatott uras, visszautasíthatatlan mozdulattal.

- Milyen rég akartam valamit kérdezni? Milyen jó, hogy megengedi. Meghallgat úgy-e? Mosolygás kérdezte, mosolygás felelt.

- Ezt: hogy miért tesz földönfutóvá egy szegény fiút én miattam? Vagy bántottam-e valaha?

A méltóság úr kérdve nézett a leányra.

- Mindenki azt mondja, hogy az Adorján László házát lerontani én készítettem. Én? Hát mi közöm nekem hozzá?

Ez egészen váratlan helyzet volt. A füstös gerendás szűk szobába ha betette a lábát a méltóság úr, egészen egyebet várt hallani. Vontatva fogadta a kérdést s a szőke leányra nézett.

- Újjal mutatnak reám s azt kérdezik: mit szolgáltál a méltóság úrnak, hogy így üldözi a te ellenségedet?

- Hát ellensége Adorjának?

- Hát mondtam én azt? De ki szeretné az ő durvaságát? S mondja, én beszéltem-e rá, hogy tönkre tegye őt?

- Én mondjam? szép leány.

- Miért hív így? kérdezte merészen.

- Mert maga szép, igazán szép kis leány. Nem is tudom, hol nőtt meg az árnyékban ilyen bájosnak?

Felkelt s megfogta a kezét mohón. A leány abban a pillanatban az asztal tulsó oldalán termett, s hamisan reá mosolygott.

- Nem. Előbb az én kedvemre tegyen.

- És aztán?

- Aztán? és félig lehunyt szemmel nézett reá. - Előbb minden pletykának vesse végét. Előbb mentse meg Lászlót. Már ki se merek menni az emberek elé. Így szólak: „Te pusztítod el a faluból a szegény fiút.” Én már azt kigondoltam jól. Megteszi? Látja, itt az apám. Ő bejön mindjárt, ha hívom. Ő megcsinálja az írást mindjárt. Hogy ő tőle (Lászlótól, tudja) mit se kíván. Hogy a falát nem bántja? Hogy a mi kárt tett neki, azt visszapótolja. Jó? Ennyi az egész! Aláírja?

- Aztán?

- Akar valamit? Mit adjon egy szegény leány egy ilyen nagy úrnak? De egy leánynak a jó hírért megmenti. Akarja? Pedig én sohase bántottam úgy-e? Vagy nem szenvedhet engem? Mondja, nem adja a kezét? Nem tenné meg?

Magától átment az asztal másik feléig; önkénynt nyújtotta a kezét, mintha vásárt akarna csapni az egyezségre. A méltóság úr gyors mozdulattal fogta meg. A szeme egészen ki volt gyűlva. A leány élesen kiáltott ki az apja után.

A kis ember fel se mert nézni a méltóság úrra, s reszketve írta meg, a mit az ő alázatos penájába diktált.

Mikor alá is írta az írást, így szólt:

- Aztán?

A leány nevetve nézett reá.

- A nyulak mind elfutnak a mezőn. Estefelé jön meg? kérdezte sűgva. Nem mutatja meg, a mit lőni fog?

- Nem szeretné megnézni az én új nagy kandallómat? Bécsi gyártmány, szép leány! Hátha itt meglátnának, a mint megmutatnám a nyulakat?

A leány kitekintett az ablakon. Gyorsan szólt:

- Menjen. A szomszédból ránk lesnek. Nem akarom, hogy itt találják.

Aztán gyorsan betette utána az ajtót.

Szinte egymás mellett mentek el az udvaron a méltás úr és Adorján.

A leány óvatosan pillantott ki az ajtón. Senki. László durván ragadta meg a kilincset és bevágta az ajtót.

- A szemembe mersz nézni, te szégyen?

- Hívtalak ide? - kérdezte ingerkedve.

- Fogadsz-e most?

- Mim vagy, hogy vallatsz?

- A fényes naptól nem félsz, hogy kisüti a szemedet?

- Meg se is láttál a nyártól fogva. Ki hívott most, hogy ide jöttél? A te házad ez?

- Bár a te házad a föld alatt lenne.

- El is tennél, ha tőled függene.

Az incselkedés elmúlt az arczáról. Kissé felpirult az arcza, hangja élesebb lett. Az öreg ember meglökte jóakaróan a dühös legényt. László hozzáfordult s elkeseredve mondta:

- S látja kend, a mi itt történik? Inkább fektette volna le a temetőbe, semhogy erre nevelje fel. Az ellenségemmel szegődött, hogy megrontson. Eladta a testét, a lelkét. Kend nem vak s hozzám szól mégis kend?

Juli felcsattanva az apjához fordult.

- Ezt a futóbolondot hallgatja meg apám, hogy piszkol? Engem, a ki, ha sírok, csak érette; ki, ha örvendek, csak érette; ki, ha aggódom, csak miatta, a ki őtet mentem, őtet óvom. S engedi, hogy itt szégyenítsen engem, mint az utolsót. Hát mid vagyok én neked, László? Anyád? Testvéred? Szeretőd? Feleséged? Miben károsítottalak meg? A becsületedben? A vagyonedban? Hát mid van? A becsületed az enyém. Hát neked mid van? A féloldalu putrid? Az üres istálló? Ki szabadít fel, hogy így beszélj velem? Ott az ajtó, a hol beléptél. Akkor jőjj vissza, a mikor hívlak.

Az öreg ember a kigyúlt arcú legény elé állott. Nem rohan rá ez a vad ember? Nem rohant. Sőt két hanggal alább mondta:

- Így beszélj velem? Így szólsz hozzám, Juli?

A leány felpattant és élesen vágott közbe:

- Megtiltom, hogy hozzám fordulj. Nem hallgatlak, ha térden csúsznál s úgy kérnél engedelmet tőlem. Nem akarlak látni, nem akarok tudni rólad. Érted?

Azután minden átmenet nélkül a legnagyobb felindulásból egyszerre sírba fakadt s úgy zokogott, hogy egész kis teste megrázkódott beléje.

Az öreg ember nagy csendben felvette az aláírt írást s odavitte Lászlóhoz. A papír suhogása hallatszott a nagy némaságban.

- Látod, - mutatta és a leányra mutatva így folytatta: Érted így fárad, látod?

A leány felszökött és kikapta az írást.

- Nem akarom, hogy megmutassa neki, mi köze azzal, a mit én teszek? Majd ő fogja megmenteni magát; hát várja csak! Ő bátor ember és majd kivágja magát. A hideg télen ő a pajtában fog lakni. Ott fagy meg egy kicsit, az is kell neki... egy ilyen... egy ilyen embernek.

Az öreg ember szemrehányólag nézett Lászlóra.

- Abban az írásban az van, hogy kárpótolják a te károdát, felépítik a te házadat.

- Nem akarom, nem akarom, mondta Juli a könnyein át enyhébben.

A legény így szólt kételkedően, tompán:

- Mit adott érte?...

A leány felszökött és a legény elé állott szorosán. Aztán a következő pillanatban kis kezével gyors, csattanós ütést mért a legény arczára feleletül.

A legény felemelte mind a két erős karját s aztán, mint a lecsapó sas a prédáját, úgy ragadta meg a leány derekát. Felemelte, mint egy pelyhet, magához szorította erősen, szilajon s felüvöltött. Aztán lecsúsztatta csendesesen s végigcsókolta kigyúlt homlokát, szemét, arczát.

Az öreg ember csendesesen megcsóválta a fejét s komolyan mondta:

- Óh bolondok, a bolondok. Megtaláltátok egymást?

Az óra

Roszkedvű, szürke idő volt, hogy Kiss Dénes, a fiatal professzor úr megérkezett Madarasra. Nem esett még, de majd csak hogy el nem pityeredett az ég a letarolt föld felett. Nagyon szép verset lehetett volna írni róla. „Elmulandóság”, „enyészet lehe” és több efféle szép szók mászkáltak át az agyán.

A falu néptelen volt; őszi vetésen sürgölődött a mezőn minden lélek. A városi bérkocsi, a szép, fényes szegekkel kivert kufferekkel minden hatás nélkül döcögött végig a doroncsos uton. A kuvaszok kedvetlenül vicsorogtak reá, de nem érdemesítették az ugatásra.

Dénes tulajdonképpen mi háborodást se várt a megérkezésére. Ő azonban egy feltűnést keltett verses könyvet bocsájtott közre. Titokban minden élő emberben egy hódolót várt. Szépen is akart megjelenni. A kocsi párnáján csinosan megszegte magát s szőke bajuszkáját simogatta. A némaság kedvetlenül érintette. Madaras az ilyen embert észre vehetné.

A kocsi a tisztartó lakása előtt állott meg. Dénes szívesen leugrott volna előtte. Azonban a sietséget közönségesnek ítélte. Azért várt, míg a kocsis kinyitotta a kaput s végighajtott a gyepes udvaron. A bácsi s a néni kiálltak a tornácra s a kis Rózsika, keszkenővel a fején.

- Szervusz, domine! - ily komázódva köszöntötte Dancs Miklós bácsi. Régebben megjárta az ilyen bizalmaskodás. Dénes a nagyfalusi körjegyző fia s az öregek jó barátságban éltek. De ma Dénes nagyvárosi professzor s egy verses könyv írója, a ki nem szíveli a kicsinylést. A néni Jézust emlegette, megölelte és tegezte. - „Szépen kivirágoztál,” így szólt kedveskedve. Rózsika egy igét se szólt, de kipirult egészen a hajáig s alig kikukkanva, beszaladt mindjárt. Ah! Ez-e az a rózsa, a kiről a kötet énekel? a sápadt, magát emésztő ideál?

Minden igen kisszerű volt. Az udvar ágakkal volt befedve, a gyepből kibuvó csiperkegomba védelmére; szalmával, a hordás szemetével a szekérút, csűrőskert letört kapuja mellett magzó burjánokkal tele a hely.

Minden másképen volt, a hogy a Dénes emlékezetében élt, és ha az udvar ordító oroszlanokkal lett volna tele, azon nem botránykozott volna meg, de a szemetet kereső tyúkokat kicsinyesnek találta. És az ebédlő! Kissé dohos, szőrülésű székek, festett fadivánok kétségbeejtő rendben. A diván felett (édes Isten!) a „Görgei álma” képe, vonagló, roszt formájú emberekkel megnépesítve.

- Sokat emlegettünk, fiam (így szólt a néni, italféléket hordva az asztalra), vártunk erre az időtre. Abból a keserűből igyál, azt Rózsika szűrte. Apád a minap nézett erre felé s jelezte a jöveteledet. A pogácsát is Rózsika sütötte. Megeheti maga a király is. Szép holmiid vannak, fiam! s szinte félek, hogy lenézed a mi egyszerűségünket. Vagy talán azt a libaczombot kóstolod meg? Rózsika növelése. Arany az óraláncod? Az Isten úrimóddal áldott meg. De hát kóstolj meg valamit, fiam! Senkit a kerek világon nem kínálunk meg szívesebben.

Dénes lassan vont le a keztyűjét és kabátjáról porszemeket veregetett le. A bácsi nagy füstököt eregetett a pipájából s minden oldalról jókedvűen nézegette a vékony legényt.

Az udvarról harsány szó hallszott be.

- Bátyám!
- No!
- Jól jár-e az órája?
- Hát a tied?

- Nem bizom benne. Az árnyékok erősen megkurtultak s az órák csak 11-et mutat. A délebbédet kellene kiindítani a „hullára.” Több lesz 11-nél.

- Kerülj fel, fiú!

A kiabáló a fiatal tisztartó volt: Kесе Károly. Az öreg mosolyogva felelgetett. Bizonyosan csak látni akarta a vendég úrfiát s azért tudakozódott az óra után. Máskor nagyra volt az órájával s csalhatatlannak tartotta.

Dénes nagyon hüvösen fogadta a piros legényt. Megbiccentette a fejét s továbbment. Az öreget kissé megszurta ez az uraskodás s ezért egyenesen Déneshez fordult:

- Szép aranyóra ketyeghet a lánczod végén, öcsém. Hányat mutat nálad? Nálunk falusi embereknél ez igen vitatható kérdés.

- Az óra? – kérdezte vontatva Dénes az évődő szóra s lassan húzta ki az arany szerszámot.

- Az óra? A zóna idő szerint 11-et mondanék, a földrajzi idő azonban e perczen tulajdonképpen Greenwich-től számítva 9 óra 22 perczen volna.

A fiatal tiszt kérdeve nézett az úrfira. Az öreg ingerkedve mondta:

- Kettőt ismerek már: egyet a zóna szerint valót, egyet a földrajzit. Te mennyire becsülöd az időt? Károly öcsém a dolgosoknak akar kiküldeni ételt.

Dénes egy csipetnyi izgatottsággal felelt:

- A tisztelt dolgosoknak az étvágya igen megbízhatatlan bázis az óra meghatározására; s felvilágosítással nem szolgálhatok arra nézve: küldeni kell-e az ételt most? vagy sem?

A fiatal tiszt úgy fogadta a magyarázatot, mintha személyes sértés volna, ki is pirult s valami élesebbet akart mondani, azonban akkor lépett be a kis Rózsika. Rajta pihentette meg a szemét s abbahagyta az órákat. Természetes is. Mert a kis Rózsika igen bájos kis leány volt.

Gondolt-e kegyed valamely virágra egy kis leány láttára? Ez a Rózsika a levendulára hasonlított. Igen egyszerű, igénytelen, bájos, sugár, kékszemű, szőke s úgy tetszett az embernek, mintha édes, finom illata volna, mint a levendulának.

Mosolyogva nyújtott kezét Dénesnek, ki legényesen megrázta, mint a hogy nagy városban divatos. Pajtaszkodva mondta félhangon:

- Magára vártam. Mintha azt mondta volna: „a többiek nekem sifli.” A leány virágos kartonban igen üde volt. Simára fésült hajában egy késői rózsabimbó. Látszott, hogy Dénesért tűzte fel. A fiatal tiszt a virágot ellenségesen, merőn nézte. Az öreg úr, e félhangon ejtett szóra hunyorogva, évődve szólt az úrfihoz:

- Pénzen vetted az órádat s még se ad feleletet egy egyszerű kérdésre.

Látszott, hogy ugratni akarta. Dénes merészen karon fogta Rózsikát s kicsinylő leereszkedéssel felelt, miközben kiindult a tornácra:

- Az óra meghatározása igen komplikált dolog. Erdély 5 és fél fokkal van nyugatra Budapesttől, ott 22 percczel van később a dél. A zavarok kiegyenlítésére Baross hozta szokásba a bécsi időt, mit mi zónaidőnek nevezünk azért...

- De, kedves fiam – szólt közbe a néni – meg se kóstoltál semmit. Te kináld, Rózsika, hátha szivesebben fogadja téled. Károly is elfogad egy pohárkát.

Dénes szó nélkül nemet intett. A tornác végén sűrű, égőpiros lombot képezett a vadszőlő. Odavitte.

- Gondolt reám?
- Nem felejtett el?
- Bizonyítékát adtam annak, hogy magát láttam, lélekzettem örökké.
- Bizonyos, mert ime meglátogat.
- Mert magáról énekeltem.

Senki se szólt még bár egy szót se a verséről. Kibuggyant belőle a könyvének emlegetése.

Károly leszaladt a lépcsőn. A bácsi gazdasági dolgokban hagykozott neki. Dénest boszantotta a félbeszakítás s a kertbe vitte Rózsikát. Várta, hogy a verseiről fog beszélni. Mert nem sietett a költeményekről szólni, kedvetlenül állott meg egy nagy zsályabokor előtt, tépegetve a sziürke leveleket.

- Örömmel látom, hogy ebben a környezetben üdeségét megőrizte.

Hidegen beszélt e csinos fiú. Bajuszkája határozottan jól festett, dereka könnyű hajlása a sugár nádra emlékeztetett. A „környezet” az apjáról szólt s az édes anyjáról. Kellemetlenül érintette Rózsikát ez a két szó. Ezért nem tudott kedvességeket mondani s nem szólt a versekről.

Kár e kis leányért, gondolta sajnálattal Dénes. Mindketten elhallgattak. A mint a kopaszodó ribizli-bokrokkal szegélyezett burjános uton jártak, döcögve indult meg a beszélgetés, kurta feleletekkel tettek pontot a kérdésekre. Mind a ketten másképen álmodtak erről a találkozásról. Költőinek, gyöngédnek képzeltek. Dénes így fog sohajtani: „ah”, s Rózsika ellágyulva hajtja szöke fejét a Dénes széles mellére. Ők gyermekkori barátok, kik egymásnak nőttek.

Nem sokára ebédre mentek. A fiatal gazdatiszt az asztal végén ült. Kevés beszédű, egészséges, derült arcú legény, ki az öreg tisztartónak segédkezett. Nem is régen költözött a nagy madarasi birtokra. Az öreg jó szemmel nézte. Magát megújultnak látta benne. A néni ellen-szenvvel tekintette. Tán ő foglalja el egyszer az ő helyüket; az árnyas kertet, a nagy házat, ha az öregek majd a temető-kertben nagy örökös házat szereznek. A néni úgy tekintett rá, mint-ha egy leskelődő tolvajt látna benne. Aztán ne-hogy Rózsikára tekintsen. Azt úri asszonynak neve-li a néni.

Zsiros, kövér ebédet tálalt fel a néni. Ki se fogyott az ajánlgatásból. Maga tálalni ment ki minden fogásnál a konyhára. A legkihízottabb darabokat választotta ki a Dénes részére. A tanár úr kényesen választotta ki a megehető szálacskákat a tyúkhúsból. Alig volt miről beszélniök. Dénes alig felelgetett a néni-nek. Ugyan mit is szóljon a tyúk teteme felett tartott dicsbeszédre? Caesar felett tartott szónoklathoz hozzá tudna szólni; az valami. De egy madarasi tyúk!... A fiatal tiszt merően nézte Rózsikát. Ez a tekintet feszélyezte a fiatal párt. A bácsi malicziával elegyedett bele, hogy felzaklassa a megalvadni készülő vért.

- Adósom maradtál szép öcsém az óráddal. Mennyi is?

A fiatal tiszt kapta el a szót.

- A dolgo-sok gyomra a legjobban járó óra faluhelyt. Azt nem a greenwichi observatorium direktora húzza fel.

- Ah! foglalkozik földrajzzal, barátom? Igen szép s mily délkörtől kezdve számítja barátom az idő-meghatározást?

- Én? Én a Madarason elvonuló vonalról, barátom (s ezt a szót erősen megnyomta). Itt kel fel a nap...

Hiszen megkisebbitené magát Dénes, ha e kihívó ficzkóval szóba állana. A „barátom” nevezet úgy fűrődött be a fülébe, mintha tű hegye hatolt volna be. Rózsika neheztelő tekintettel nézte meg a vakmerőt. Őt nevezte-e a napnak? Mi jögon mond szépet neki?

Van-e joga, hogy szépet mondjon Rózsikának? ez a kérdés nyilalt át a Dénes fején is. Hát miért jött ide? ha ily ficzkót tesz elejébe.

A fiatal tiszt is elkedvetlenedett. A mint kisuhant a száján a bók, mindjárt megbánta. Mit mond a bácsi? Mit Rózsika?

A néni nem tudta tájékozni magát. Marakodnak-e, nyalakodnak-e előtte. Valami névtelen kellemetlen érzés bántotta őt is. És piszkált is az ételekben.

Az ebéd végén alig volt beszélni valójuk. A bácsi kocizott csendesen Károlylyal. Dénes kivonta magát a poharazásból. Halkan beszélgetett a leánnyal. Rózsikát izgatta a suttogás. Hangosan felelt a bizalmasan tett kérdésekre. A bácsi vastagon füstölő pipára gyújtott a végén s Dénes halkan köhécselt, arra mind felkeltek.

Az ég időközben könnyezni kezdett, finom permete szítálta be a harasztot, lombatlan ágakat, elsárgult gypet. A bácsi kinn maradt a pipájával a gangon, s a tiszt elment a dolgósokhoz.

A néni a csendes szép szobába vitte be az úri vendéget. Maga telepedett a kőrisfa diván közepére élő felkiáltójelképen. A siket csend oly nehéz volt, hogy a súlyát lehetett érezni. Egy lélekzetnyi hang se hallszott.

- Hát télen még?... kérdezte egy gondolat folytatásaképen Dénes.

Mintha Rózsika kitalálta volna mivel tünődik Dénes, felelt rá:

- Mindennek megvan a szép oldala, csak meg kell találni.

Ő máskor ily bátran nem mert volna szólani. Azonban jól esett ellenkezni. Maga se tudta miért boszús. Dénes élénken támadta meg.

- Ez a sir költészete kedves. A zaj, a mozgás, a folytonos súrlódás; az idegek, az érzékek ébrenléte, ez az élet, a boldogság.

- A szálló színes pillangó szebb nekem, mint a fején tánczoló clown; a méhek döngését jobban élvezem, mint a filharmonikus koncertet. Jőjjön hozzánk, hogy megtanulja.

- A legszebb mester se teszi igazsággá a tévedést. A szempont hibás, kedves, a miből kiindul.

Aztán a vitában megelevenedve, magasztalta a várost. Sok idegen szót elegyített a beszédébe. Egy finom viaskodás minden illendő hideg fegyverét forgatta meg. Rózsika így gondolkozott: „Azért jött, hogy ezt mondja el.” Dénes, míg beszélt, így töprengett: „Ugyanazon kedves ajakok-e ezek?” Nem voltak megelégedve egymással. Ők állandóan leveleztek, igen gyöngéd hangon. Azonban Rózsika ortografiai hibái is kedvesek voltak előtte. Szemtől-szemben üresebbnek találta. Rózsika igen kihívónak találta Dénest s oktató hangja izgatta. Tán lenézi őket...

Az eső valami áttetsző, finom fátyolt szőtt a tájékra. Hamar is alkonyodott. A beszélgetés közt Rózsika az ablak közé állott. A csipkefüggönybe takarózott s kinézett a kertre. Dénes finom gesztusok kíséretében oktatta a kis falusi leánykát. A körvonalak bizonytalanokká lettek. A mező szürke félgyásza kimondhatatlan bússá tette a képet.

Ekkor a némaságon egy éles jajszó nyilalt át. A néni is felugrott. Rózsika felszakította az ablakot s kinézett a kertre. Semmi mozgás. A kétségbeesett jajszó ismét megújult.

A leányos bátorsága azonban csak akkora volt, hogy Déneshez fordult hevesen:

- Hát jöjjön, jöjjön.

Dénes idegesen kapkodva kereste a kalapját. Azt kinnhagyta valahol.

- De hagyja, hagyja az Istenért.

A néni elől szaladt. Rózsika kinálta a kezét Dénesnek. Az úrfi valamit mormolt a nátháról, de abbahagyta a kalapjának keresését s vele szaladt a leánynyal. A jajgatás nem szűnt meg. Az öreg úr a dolgo sokhoz ment a mezőre.

A kert üres volt. A míg körülnéztek, hogy tájékozzák magukat, Dénes zsebkendőjét keresett elé s a fejére kötötte. Rózsika a sütőház háta mellé szaladt. A kiáltás onnan szakadt.

Egy sáros, piszkos, kis gyermek üvöltött, kétségbeejtően hadonászva kezeivel, lábacskaival. Egy nagy mocskos ártány állott pár lépéssel előtte. A gyermek rémülten védekezett ellene. Az állat nyakát meggörbülve, vékony habbal a szája szélén, támadóan szegte meg magát.

Rózsika feléje iramodott, kiáltva. Dénes gyöngéd színű nadrágját lehetőleg védve, ugrált utána, hangosan kiáltva:

- Nem vad-e az állat? vajjon? nem vad?

A kis gyermek a védelem láttára egyszerre elnémult, az állat lustán, a kiabáló leányra vetette oldalvást rosz tekintetét, aztán a nagy kert felé oldalgott.

A gyermek keserves sírásba fogott akkor. A leány hozzáment és megsimogatta a víztől csapos, gyenge, szőke haját. Dénes izgatottságtól rebegő ajakkal, magát megkeményítve rászólt:

- Hát upre kölyök a földről, hord el onnan magadat.

Rózsika így szólt magyarázólag:

- A kertész feleségének, a Flórikának gyermeke a szegény bogárka. Megijedtél nagyon, szegényke?

- Kelj fel kölyök. Hát mi lesz?

- Nem tud felkelni - mondta részvétellel Rózsika.

- Hát mit akar vele? Hol laksz, semmiség?

- Ott túl - szólt a dombhátra mutatva Rózsika.

- Lopni jöttél, oláh testvér? Almát csenni.

- De nem tud felkelni - engesztelte Rózsika. - Remeg minden tagja.

- Bajos lesz itt strázsálni a ficzkót. Mi lesz veled, nyomorúság? Mért nem mersz haza menni most? mert a disznó arrafelé ment?

Rózsika ekkor lehajlott. A gyermek lábszára erősen vérzett. Gyorsan leoldotta gyenge petyolat kötényét s rányomta a gyermek sáros, hitvány lábszárára.

- Még ez is.

Ekkor a csűrös kert felől Károly, a tiszt, bukkant fel. Sebes iramban közeledett. Alig látta meg a leányt, így szólt a gyermekhez:

- Mi lelt, szegény?

Aztán egy szó nélkül felemelte a piszkos gyereket.

- Nagyon vérzik. Megengedi, Rózsika, hogy bevigyam az irodába? Majd ha bekötözzük, haza küldöm.

A nyavalyás gyermek erősen megkapaszkodott a tiszt úr új kabátjába. Károly felfogta és erős lépéssel vitte előre.

Rózsika fényes, meleg szemmel nézett a fiatal emberre. Akkor Dénesre tévedt a szeme. Tán a különbséget mérlegelte. S meglátva a fehér keszkenőt a fején, hangosan felkaczagott.

- Bocsánat, Dénes! nagyon komikus az a keszkenő a fején...

Mikor egy óra múlva a vacsoránál találkoztak, a kis leány Károlyhoz fordult:

- Hány az óra magánál Károly? A magáéhoz igazítom az enyémet, ha akarja. Az jól jár.

A csomók

Egy Perlhut nevű német vetődött ide hozzánk. Igyekvő, jóra való ember volt s megvetette a lábát nálunk. Vasasboltot nyitott, melyet szívesen kerestek fel, mert becsületesen bánt a vevőkkel. A bicsokjai híresek voltak s a falusiak nem is tartották igazi kapának azt, a melyik nem Perlhuttól való volt. Perlhut jól megszédte magát idővel s jólétben élt.

Ő nem volt valami nyájas ember. A külseje egészen darabos volt. A teste otromba nagy; vállai egy teherhordónak valók voltak, karjai pedig verekedésre termettek. Azonban tán egy legyet se tudott volna leütni. Az orczája kedvetlen veres volt s azt is világos szőke szőr nőtte be. A szót vontatva adta, mintha kölcsön adta volna. Fehérnépre szelid szókat nem vesztegett. Neki se adtak. Így békében élt.

Agglegénynek maradt. Semmi familiája nem volt. Magára szakadt ide s nem szerzett magának. Társaságokat nem keresett. Ő mindennemű melegebb barátságtól idegen volt. Ő vett, adott; porciót pontosan fizetett; nem volt adósa, nem tartozott senkinek – s ennyi.

A németiségből annyit tartott meg, hogy szombat esténként elballagott a sörházba a vadásztiszt urak közé. Ott evett vesét velővel, sört ivott, nagyokat hallgatott, megfűrösztötte füleit az édes német szóban s másnap ellátva egy hétre magát, beállt a boltba s pengette reggeltől estig a parasztnak a kaszát, mérte, vágta a rudvasat.

Perlhut így nyugodalmasan élve, mit se várva s mit se félve, egyszer, egy kedvetlen esetben keveredett.

Ugyanis az történt vele, hogy a feje bubján vénségére két kemény csomó támadt. Két csomó, olyan ropogós két bog, mint két kemény dió.

E bogok mi alkalmatlanságára sem voltak ugyan, de mert Perlhut egész világlátásban rendes, alapos ember volt, el akarta igazítani a dolgait. Ezért a doktorhoz fordult velük.

A doktor megfogogatta a bogokat, megkopogtatta, megvizsgálta felülről, oldalt és alól; kikérdezte Perlhutot, hogy ő hol született? anyja táplálta-e vagy dajka? hogy szülei, valamint nagyszülei természetes halállal haltak-e meg avagy sem? Aztán lenyiratta a bogok körül a szőrt, flastromokat nyomott a tetejükre s egy könnyű selyem sipkát ajánlt.

Perlhut békességes ember volt, vallott hüen és sipkát szerzett. A boltba jövő vevők látván a fekete fedőt, aggodalmaskodva tudakozódtak a baj felől, eredete és története felől. Némelyek hallván az esetet, megcsóválták a fejüket, mások kicsinyelték az egész bajt – de mindenki foglalkozott velük.

A bogok a flastrom alatt makacsul állottak. A doktor tehát meleget ajánlt ekkor. A bogok álltak. Tehát hideget rendelt. A bogok ropogósan álltak. Magukban véve minden háborítás nélkül elfértek volna e bogok is azon sok holmi között, a mi a világban nő és kiszorítja a levegőt, de minthogy a doktor már belefogott, kellett velük valaminek történni.

Hetek teltek. A vevők a boltban így szóltak: „Nőnek-e Perlhut úr?” „Apadnak-e?” Bizonyos érdeklődés támadt körülöttük. Még a falusiak is tudakozódtak utánuk. „Ne sajnálja megmutatni tisztelt úr.” „Ah kemény! erre vaját tegyen.” „Soha se! köménymaggal pároltassa.” „Dehogy! puskaporos irral kell azt kenegetni.” S mindenki így tudott valami jót. Úgy jártak reá,

mint valami közlegelőre. Perlhutot a bogaival úgy körülfogta a közrészvét, mint ahogy a kutyát körülszorítja a lyuk, melybe beszorult.

Előbb keveset aggodalmaskodott Perlhut az egészszszel. Sőt hizelgett neki a szives érdeklődés. De mikor annyit bajoskodtak a bogaival, elkezdte izgatni a dolog. Más doktorokat is hozatott. A baj nőtt. Ezek jöttek-mentek, tapogatták a bogokat: „Levegőt kellene változtatni,” mondta az egyik. „Tengeri fürdő gyógyítaná meg,” tanácsolták. Épen csak a tengervíz. Párolták, tussolták. A páciens belesáppadt a kurába.

„Ne hagyja annyiba,” biztatták a vevők a boltban. Mindenki tudott egy teljesen hasonló esetről, mely világra így kezdődött, így nőtt, így apadt, úgy mult el. Perlhut mindezeket türelmes komorsággal hallgatta. Jóakarattal vette a tanácsokat, mintha csak követni akarná. A baj elején csak megjárt. De később Perlhut belebőszült. Indulatosan belerántotta a sapkát a kobakjára s ott hagyta a tanácsadókat.

Még azután elveresedett, ha így kérdezősködött valaki: „Azon helyben állanak-e?” Nem lévén a kenyere a sok szóbeszéd, vagy a civakodás – bezárkódott az irodába s a pudlit a segédekre hagyta.

Azonban a vevők az iroda üvegablakán is benéztek s megcsóválták (beszédesen) a fejüket részvéttel. Perlhutban kiömlött az epe.

Kezdte igen megunni ezt az egész dolgot. A doktoroknak felmondott; az emberektől félrevonult. El-elmaradozott a boltból, hogy ne lásson senkit, sőt az utcán mindenféle mellékutakon került a boltba, hogy ne találkozzék valami szánakozóval.

A boltot meguntá egészen. Az elvetett búza megért, learatták, megőrölték, meg is ették. Őszi napokra tél fordult, hó hullott; el is vitte a tavaszi napsugár. Minden fordul, változik; egyedül konokul a Perlhut bogjai állottak ropogósan s a közrészvét.

Perlhut mind mogorvább lett; a boltban ritkán fordult meg, a vevők is erre a másik vasasboltba kezdtek járni s egy nap belefáradva Perlhut a tanulmányos résztvevő néppel való vesződsébe – eladta a boltját, visszavonult a magánéletbe bogjaival együtt.

Azonban akkorra oly mértékben fel volt verve a Perlhut érdeklődése is az egyhelyben álló, makacsul álló növények iránt, hogy, bárha be nem vallotta volna még a világ minden kincseért – de komolyan ő maga is töprenkedett elpusztításuk módja felett.

Ha már boltja se volt, unta is magát, búsult is; rávetette magát teljesen a bogokra.

A doktorokban nem bizott már akkor. Egyszer sokat fecsegték neki; kivallatták minden nap, hogy gyermekkorában mit evett, mit ivott? nem esett-e le vagy egyszer a hijuból, hát az apja nem esett-e le? s hogy mit evett-ivott kölyökkorában? Másrészt tapogatták a bogokat, kentek-fentek s mégse csináltak semmit. – Elcsapva magát e jeles férfaktól – inkább a házi szerek felé fordult a bizalmával.

Itt lakott a mi utcánkban egy jeles özvegy asszony – Perlhut őt szemelte ki orvosául. Ez jó választás volt. Tetszhetek egymásnak.

Perlhutnak ezek lehettek az okai:

Az asszony egy igen jó hírű özvegy volt. Ő maga ugyan paplancsináló volt, de az ura borbély volt. Meg is halt. A borbély sok szerencsével gyógyította a sárgaságban szenvedő betegeket s a daganatok tekintetében tekintély volt az egész városban. Ezeknek az orvosságoknak a receptjeit a feleségére hagyta s az özvegyet csakugyan dongták a betegek. Télen az özvegy mindig doktor volt. Nyáron paplant varrt s burjánokat gyűjtött a berekből; télen kent, irt dörzsölt s orvosságot főzött. Nagy becsülete volt. Perlhut méltán bízhatta rá a bogjait.

Viszont az asszonynak is lehettek okai:

Ugyanis Perlhut gazdag legényember hírében állott. Ártatlan, jóra való s nem is igen öreg legényember volt. Az özvegy asszonynak pedig egy szóval leány volt. S az anya ám szereti, ha egy ilyen „jó korban” való módos ember sokat forog a leányos háznál. Az ember soha se tudja a jövőt. Az, hogy mi lesz belőle, senkinek sincs a homlokára írva.

Ebből a két okból az lett, hogy Perlhut úr kivett az özvegyasszony házából két szép szobát s odaköltözött. Az özvegy kertjének a bütüje a mienkig ért. Ott láthattuk elégszer, mint kullogott a gyepes ösvényen a nagy, német kobakján egy fekete selyem sipkával. Alatta ágaskodtak a bogok, mint azt mindenki tudta.

Nappal otthon ült Perlhut, esténként kihuzódott a sörházba. Ott sört ivott s hallgatta mint lefételnek a vadásztisztek.

Odahaza nagy gonddal ápolgatták Perlhutot. A kis nyelves özvegy nem fogyott ki a gondosságból. Reggeltől estig sürgött-forgott körülötte, tracscsolt a fülébe folyton s volt mit hallani a szomszédoknak a „kedves Perlhut”-ról. Hogy ez milyen kedves, áldott, derék ember, hogy milyen művelt beszédes ember, a ki ismeri.

Persze az utca szemét nem lehetett bekötni az efféle beszédekkel. Mindenki tudta, hogy mit ér ez a szóbeszéd, hogy mért oly kedves és beszédes ez a jámbor német, s hogy mit akar vele. A bogai, ha elmúlnak jó, ha nem, bogosan is jó a kis Rózsikának.

Mert az is ott esetlenkedett a német körül. Nagyon összeszoktak. Együtt ballagták a kertet s bizonyosak lehettünk abban, hogy egy felesleges igével se rontották a levegőt. A kis Rózsika olyan szőke, szóval alázatos perszóna, mint a német. Lesütött szemű gyenge leány; édeskés, rózsaszín, habszerű, könnyű mint az özvegy lukacsos kalácsai, melyeket a német részére süített a kávéjához.

Ez volna aztán a fogás! Az utca minden leányát szívesen odaadták volna a németnek, sőt akárhány menyecske csak azért sajnálta a leányságát, hogy nem mehetett feleségül a bogos, vénecske, veres arcú, de gazdag némethez. Az utca összes asszonyai görbén néztek az özvegyre. Ha a német bogjai felől tudakozódtak, mondván: „apad-e kedvesem a keze alatt?” vagy „nő-e a keze alatt?” tulajdonképpen a kiszimatolt házasságról tudakozódtak. A bogok másodrangú kérdések lettek az utcában.

A jelek gyanusak lettek később csakugyan. A német nem elégelte meg a bérben tartott két szobát. Még egy szobát elfoglalt az özvegy házából és új butorokat hoztak fényes nappal a lakására. Ez házasságra készül.

Ekkor egy csendes estefelé a szomszéd kertből a korlát mellől, az orgona-bokrok aljából csendes beszéd hallszik át hozzám. Tisztán hallszott a szóval szelid Rózsika hangja, a mint kérve, panaszolva beszélt valakihez.

– Oh, édes bácsi! – mondta – oh ne álljon közénk. Én igazán szegény leány vagyok és nagy szerencse volna, ha a maga felesége lennék... igen, de lássa! Én igen boldogtalan volnék. Már én mit csináljak... kihez forduljak? Ha az anyám azt parancsolja, hogy magához menjek, hát akkor én mit csináljak? S ha maga is úgy akarja, akkor nincsen menedékem a világon... Igen, de maga mért akarná, hogy én szerencsétlen legyek? Hát jó az magának? Maga mindenkihez jó, még egy megütött kutyát is megsajnál, hát mért lenne hozzám rossz szívű? Soha én senkinek se szóltam; még *neki* se mertem soha szólani. Hogy is mertem volna az édes anyámnak, édes Istenem! De én tudom, hogy *mi* csak ketten lehetünk boldogok. De lássa, miért vesztené el engem azzal, hogy elválasszon *tőle*?...”

Valaki morgott csendesen. Senki se tudott úgy morogni Perlhut bácsin kívül.

„Mert elvesztem – folytatta panaszos halk hangon – ha közénk állana... minthogy én tudom, hogy ő is szeret engem. Soha se szólt egy szót se, de én tudom jól... Már én tudom, hogy mit is csinálnánk. Ő is csak szegény fiú, de azért megsegítene az Isten. Sokat fognánk dolgozni, segítenék egymásnak s megélnék csendesen. Igen, de minden jól lenne, ha maga szólana egy szót az anyámnak. Mert ő parancsol, ő elkergetne engem, ha nem engedelmeskedném, de ő majd engedne, ha maga szólana neki egy jó szót miértünk. Én is mindig sírnék ha elválasztana tőle és ő is, én tudom. Ő is elpusztulna, ha elválasztaná tőle.”

Halkan sírt s aztán szenvedélyesen folytatta:

– Beszéljen vele... beszéljen vele, bácsi! Az anyámmal. Mi ketten meg fogjuk szolgálni, szeretni fogjuk, áldani fogjuk. Miért is akarna elválasztani minket. Bántottuk-e magát valaha? tán gyűlöl-e minket? Hát miért üldözne Istenem minket? Úgy-e nem is akar elválasztani minket? Hiszen maga jó, én tudom, irgalmas.

Aztán felkeltek s továbbmentek az úton.

Másnap pedig így szólt Perlhut komolyan a hegyes kis paplancsináló özvegyhez:

– Meggondoltam asszonyosság a dolgot s nem veszem el a leányát. Jobb az úgy. A kis Rózsika nem nekem való. Nem szeretem. Egy szemölcs van a bal orcáján. Mire megvénül, azon szőr fog nőni. Aztán meg több is fog nőni, nekem pedig elég a csomókból az egész életre. Nem szeretem az ilyen asszonyokat. Nem vehetem el.

S őszre csendesen elment Perlhut az utcánkból a bogjaival együtt. Aztán a városból is.

Előbb azonban szépen kiházásította a paplancsináló özvegy szelíd kis leányát.

Soha se hallottunk többet róla.

A könyörülő asszony

Az utcavégi boltocska előtt egy sáros, rongyos falusi szekér állt meg. Hómenés idején volt; nagy lucsok, erőtlen napsugár, csipős szél. Az ajtóban éles asszonyhang szólalt meg.

- Csuf időt választottál az utazásra, kedvesem.

A szekérből alázatos szó felel.

- Mostanra rendeltél, édes Kata.

- Az ördög rendelte ezt az időt egy ilyen gyenge kényes asszonymnak. Szállj le kedvesem s hozd be a holmidat... Nem valami sokat hoztál, látom.

A jövevény zavartan emelt ki az ülés alól egy kis ládát. Az utcából egy pár kíváncsi szomszéd szállingolt a szekér mellé. Némelyek segíteni akartak.

- Ne bántsák! - hallzott a bolt-ajtóból. - Behozhatja, a mit magával hoz. Mert te is, kedvesem, többet vittél, mint a mennyit hozol. Ahhoz nem kell segítség.

Kis, aszott asszony volt, a ki lemászott a szekérből. A bolt-ajtóban a száraz, csontos személy öleléssel fogadta. A bámész szomszédok megálltak az ajtóban. Nekik szólt, bárha a kis fehérnéphez szólt, vállait kedélyesen megvergetve.

- Nem is azért mondtam, hogy keveset hoztál. Nem is vártam. Én nem a vagyon miatt hivtalak hozzá; tudtam, hogy nincs is semmid. No! Isten hozott kedvesem! Csak a régi barátságból hivtalak, mert én mindig szerettelek. Hát az ilyen barátság inségben sem hagyja el a szegényt... Mert ez Pepi: (s odafordult magyarázva a szomszédhoz), a kis Koronka Pepi. A piszkos Koronka leánya. Nem emlékeznek reá? Megvénült a szegény. Az utcánkból való... innen ment ő férjhez valami hivatalnokhoz. Úr-féléhez! Mi is volt kedvesem az urad? Mi? Irnok? Ülnök? Én bizony nem tudom ezeket az úri dolgokat. Őtet vette el. Mindegy!... Meghalt... nincsen most semmije. Hát én ide vettem. Mi csak megélhetünk, segíthetünk a barátainkon is. Urak nem vagyunk, de kenyérért nem megyünk a szomszédba. Hát ez a kis Pepi. Itt vagy; itt is maradsz. Isten hozott, szívesen látlak.

Aztán ismét megölelte az alázatos asszony nyakát.

- Vesd le a kalapodat édesem, itt laksz. Mi csak keszkenyőt viselünk, te kalapot hordasz. Tán slájert is viselsz? Itt laksz. Ül le. Itt nincsenek szobák; csak ez a bolt, aztán a szobám s a konyha. Itt nincs első szoba, mint neked volt. Láttam, mikor a stafirungodat vitték. Hja az rég volt! De itt van egy jó szív, egy darab kenyér. Kerülj be kedvesem. Én nem kísérek be mint egy frajla, mert a boltot nem hagyom itt. Eredj csak be; én bízom benned, menj csak magadra.

És betuszkolta s fanyar mosolyal nézett utána. Ah! igen elégedett volt. Ő vén, boszús, zápon maradt leány s tán soha sem volt elégedett életében. De ah! nagy, szabad lélekzetet vett.

Mintha csak egy nagy hegyre repült volna fel s ott üdítő levegő érte volna.

Ő mindig alól volt. Az élet nyomta. Ő kesernyés, csuf volt. Mások kacagtak, szeretkeztek, férjhez mentek, gyermekeket neveltek. Ő sovány, szegeletes, csufszájú volt. Más se kényeztetete, ő is mart, dulakodott, a hol tehetete. Nem volt szíves senkihez, nem könyörült senkin, ga-

rasait hitelbe adta a városvégi cigányoknak nagy interesre s ha nem fizettek, perelt s eladta utolsó párnájukat. Egyszer végre ránézett a jó sors. Egy barátnét fogott, a kit nyakon ragadt a nyomoruság s leteperte s ő rá szorult. A vén irigy leány kinyújtózkodott kéjesen s megropogatta a derekát. Jól esik tudni, hogy ő erősebb valakinél.

Vevők jöttek. A vén leány bekiáltott:

– Pepim! Jőjj kedvesem! Adj egy csomó sáfrányt ennek a jó szomszédnak. Ott áll látod a portéka a fiókba. Légy szíves Pepim a vevőkhez. Az ember megélhet utánuk tisztességesen. Nem uraskodhatik, nem tarthat első szobát, nem viselhet slájert, de van kenyere s öregségére nem marad az utcán, mint valami kidobott kutya... Jut kenyérre s peccenyére is. Mi nem éhezünk, úgy-e kedves szomszéd? Sőt az ember öregségére irgalmasságot tehet azokkal, a kik rászorulnak... Úgy bizony...

S maga megdőlt a stelázsihoz; csontos kezeit összefonta a gyomrán és malmot csinált a hüvelykeivel.

Sovány élvezetei voltak eddig. Néha legénykék jöttek a boltba szivarért. Azoknak szívesen adott, meg is gyujtotta nekik, hogy élvezettel nézze, mint sáppadoznak, betegednek meg a gyenge legénykék a füsttől, mint háborodnak fel kinosan. Utálta a vén kisasszony a gyermekeket. A szegény, megsiketedett egy kissé s ha a gyermekek kaczagtak, bizonyosra vette, hogy rajta kaczagnak. Jó volt az is, ha a tudatlan parasztra ráköthetett valami rothadt, férges, romlott portékát. Ah! mindennél többet ér Pepi.

Beszédes lett; a vevőkhoz fordult:

– Szokják meg kedves szomszéd Pepimet, a barátnémat. Mi együtt nőttünk fel, de ő úri sorsba került. Az ura jó fizetésbe volt, de férfi keres, asszony takarít. Ő szegény életteretlen egész életében. Nagy lakodalma volt szegénynek, de az ember maga sorsának a kovácsa. Most szegény úgy maradt az ura halála után, mint az ujjam, s én vettem ide magamhoz, hogy özvegyiségére ne maradjon a kertek alatt. Jól mérd Pepim a sót! Az embernek meg kell becsülni azt, a kitől a kenyeret kapja.

S a szegény megalázott asszony felé közeledve, utálatos nyájassággal simogatta kis bús fejét s veregette gyenge vállait. Valósággal kéjelgett a pártfogásban.

Reggel mindjárt vizért küldte a korsóval a Marosra. De még az utcán is ment, mind adta neki a jó tanácsokat.

– Jól vigyázz magadra kedvesem, el ne tévelyegj, mert tudom én, némely asszony életrevaló, más életteretlen, már az így születik vele az emberrel. Jobbra menj, aztán balra az ösvényre, mikor a tutajra lépsz, nehogy megcsuszszál, mert nem venném a lelkekre, ha valami érne...

A míg Pepi alássan meghajlott fejjel végigment az utcán, a vén kisasszony mély tekintettel kísérte, míg csak el nem tűnt a fordulónál.

A berek elején egy haszontalan suhancz: Pintyi utolérte Pepit s szó nélkül elvette kezéből a korsót. Megmerítette, de nem is köszöntötte. Csak ment mellette s a fordulónál adta vissza a korsót.

– Nem kísért-e valaki? – kérdezte otthon a vén leány, – nem szépelgett neked valaki? Itt ügyeljen az ember a becsületére; a város kicsi s az emberek pletykák. Azért mondom, mi szegények vagyunk, de szemérmesek.

Csakhamar ki is öltöztette a barátnéját. Az ő régi ruháit akgatta reá. Csipőtől aljig fodros, szinehagyott ruhákat, bőszáru ujjakkal ellátott réklit adott reá. Mintha hallottuk volna, mily kegyesen nyujthatta oda neki: hogy legyen a szegényeknek is.

Önkénytelenül megújult mindenfelől a részvét a szegény Pepi iránt. Reggelenként egyik vagy másik szomszéd elmenvén a bolt előtt, betértek oda s kivették a Pepi kezéből a seprűt, hogy helyette kiséperjék a pádimentumot.

A vén leány ezt kedvetlenül nézte s így szólt:

– Ne rontsák a barátnémát. Hagyják, hogy dolgozzék. A munka megvigasztal egy ilyen szegény özvegyasszonyt, a ki elvesztette az urát s a kinek az volt a baja egész életében, hogy mindenki kényeztette. Életrevalónak kell lenni, mert az ág is huzza a szegényt. Iparkodni kell. Így bizony, Pepim, látod! itt téged mindenki szeret, nemcsak én. Mi már ilyenek vagyunk, nem vagyunk ténsasszonyok, hivatalnoknék, de jók vagyunk.

Az úton elmenők barátságosan köszöntötték Pepit, tudakozódtak egészsége után. Kati harapdálta ajakát s nehezeket nyelt láttára. Ha gyermekes anya jött le az aprósággal, Kati meg-simogatta Pepi előtt a kicsit, czukrot adott neki s így szólt.

– Erősen szeretem a gyermekeket. Örökké kedveltem. A szép gyermek Isten-áldás. Nagy boldogság is, ha valaki gyámolt nevel öregségére gyermekében. A jó Isten nem vonja meg az ilyen jutalmat a jóktól. De nézze! a ki így marad mint az én kedves barátném Pepi. Lássá, urasan éltek, mint hivatalnoknéhoz illik, de mikor az urát magához szólította az Isten – hát mi maradt neki? Ér akkor valamit az uraság? Ki látja el? Ki segíti? Ki ad egy darab kenyeret, egy felvevő ruhát? Nagy áldás a gyermek. Egy szegény vén leány, mint én, nem panaszkodhatik, de egy meddő asszony, az sirhat bezzeg, ha megtagadta tőle az Isten...

Pünkösöd reggelén nagy furiában láttuk a vén kisasszonyt. Épen nyitlak a borostyánok s pünkösöd vasárnap a csavargó Pintyi, az izgága verekedő rongyos Pintyi, ellopózáván a bolt-ajtó előtt, egy nagy csokor fehér és lila borostyánvirágot tartván nagy veres kezeiben beszólt nagy sebesen.

– Szép piros pünkösödet adjon az Isten az asszonyságnak – s benyujtotta a virágokat Pepi-nek.

Én azt hiszem, csak a fertelmes vén kisasszonyt akarta boszantani vele s ha ezt akarta, el is érte. Mert Kati dühösen kikapta a virágot az alázatos Pepi kezéből s kitátván nagy száját, utána hajította a csavargónak.

– Szemetezz az apád portáján, te betyár! Lopott holmit hozol hozzám, te tolvaj. Ide hozol virágokat? Kért valaki reá? Tán a helyet kémleled, hogy éjjel kirabolj.

És utána futott s a virágokat eltaposta dühösen a lábával. Pintyi röhögött és czikontatta körmével a fogait; Pepihez pedig így rikácsolt a vén leány:

– Szerető kell tán neked, barátném? Te hozatod egy tisztességes házhoz fényes nappal az efféléket?

Még azon nyáron történt, hogy Kati nehéz betegségbe esett. A bolt azért nyitva maradt. Odahozatta a bolt mellé a belső ajtó elé az ágyat s innen dirigálta Pepit, siettette Pepit, ha vevő jött, nyájas hizelgő szóval:

– Már itt nem élünk kedvesem, mint a hogy az urad tartott. Itt dolgozni kell, hogy megéljünk. Gyorsabban huzd a fiókokat, tiz kezed legyen egyszerre. Látod! az Isten megfizet mindent. Hittem volna én valaha, hogy reád szoruljak? Mikor utánad küldtem, hogy fedelet adjak neked s egy harapás kenyeret, hát hitte azt valaki, hogy te segíthetsz nekem? Nem szorultam én rád kedves soha, nem kértem én tőled soha semmit. Büszke voltam egész életemben. De így él az ember, mert te most segíthetsz is nekem betegségemben.

Aztán a mint roszaabbul lett, ha egy pohár vizet kért tőle (mert fektében pokoli melege volt, hogy két arczcsontja ormán eleven piros foltok gyultak ki) elvévén a poharat, mégis így szólt:

- Nem tettél valamit ebbe a vízbe? Én ugyan, tudod jól, nem mondom roszt senkiről, de te nem szeretsz engem, azt érzem. Nem is hitte volna rólad az ember. Mindig ilyen alamuszi ártatlan orczád volt. Az urad mikor elvett, ezzel a nyányám arczczal vett meg, soha se is hittem, hogy érted, engemet hagyjon el. Én nem haragudtam reá. Én nem voltam irigy. De láthatta volna, ha volt szeme (az Isten nyugtassa), hogy mi köztünk a különbség. Mégis ő tégedet vett el s engem hagyott cserbe. De így lett!... S ki vagyok én? Láthatod... Nekem szívem van... Hiszen magamhoz vettelek, mikor senkid se volt. Pedig utállak... És van eszem. Mert senkim se volt s megéltem s még az ő özvegyének is marad valami. Ez a különbség köztünk... Ne félj kedvesem, ne félj, nem hagylak el.

De az ilyet félig lázban mondta. Néha azonban elfeledkezett az ő csontig ható nyájasságáról s akkor kordoványszínű, sovány, bogos karjaival szörnyen hadonázott s hevesen átkozott lázában.

Annak a lakodalomnak az emléke kinozta, a melylyel vitték el a piszkos Koronka-udvarból Pepit asszonynak... Ott muzsikáltak, táncoltak s vőfélyek vezették gyengéden az ártatlan leányt... az élheterlen Pepit... annak a férfinak a karjába, a kiért Kati odaadta volna véréét... Verje meg az Isten... a szörnyü erős Isten, az igazságos Isten...

Aztán ha visszatért a beteg eszmélete... csendesebben fordult Pepi felé.

- Nem beszéltem valami bolondot kedvesem, Pepim? Ne hallgass kedvesem azokra, a miiket a beteg beszél... mert az nem gondol úgy, a mint beszél... A beteg nem uralkodhatik az eszén...

S a kis Pepi ott ült az ágy fejénél, rakta türelmesen a jeges borogatásokat a ránczos, ősz csapos hajjal éktelenre, miközben lehajtotta kis fejét és sirt... sirt.

A székek

Egy szegény jó ember halt meg.

Egyszerű, szelíd ember volt, ki nem alkalmatlankodott soha senkinek. A legnagyobb úrral, a halállal szemben hát egyáltalán nem ágaskodott, hanem pár nap alatt elvégezte a dolgát s lehunyta a szemeit. „Szerette az isten” – mondták rá.

Sok öröme nem volt életében, hát, hogy kárpótolják: szép temetést rendeztek neki. Maga az apát temette. Nagyon szép szavakat mondott felette; biztosított mindenkit, hogy: „az élet vége a halál; s hogy az igazak meg fogják találni a tulsó életben (hová a halott igyekszik) a jutalmat.” Ravatala fölé aranyos fekete posztó-mennyezetet is vontak; a koporsója fényezett cserfa volt, a szemfedelét széles csipke ékítette.

A részvét iránta szépen nyilatkozott. Mindenfelől jöttek az asszonyok szép fekete ruhákban. A ravatal köré helyezett székekre telepedtek, hallgatták a bús özvegy panaszos szavait s bólintgatva helyeselték siráinait. Kivált a szomszédokból való asszonyok panaszolták hangosan a veszteséget. Mily derék, szives, ártatlan ember volt! Mily eszes, mily fáradhatatlan. A tőszomszédasszony az egész délutánra helyezkedett el egy szegletbe. S apránként, mindjobban belebúsulta magát. Mikor tele lett a szoba résztvevőkkel, hangosan így kiáltott fel:

– Oh! ki marad nekünk, ha Gergely (így hívták a halottat), ha ő itt hagyja a világot?

Emlegette, hogy gyermekeit mint szerette, hányszor hozott nekik kardot, puskát, dobot. Ezután belekötött az égbe, mely nem tudja, kit kell elszólítani. Nem volt-e Gergely java-korában? nem élhetett volna-e még akármeddig? s hány földhözragadt szegény öreg ember van az utczában, a ki szivesen meghalhatott volna helyében?

Ez igazságokra ki sem felelt. Az özvegy búsan könyezett s hálával nézett a jó szomszédasszonyra, ő is sírva folytatta: „Hát ki marad nekem a világon; ő, a kereső, a ház fentartója.”

Mind több-több résztvevő jött a temetésre. A szobában már nem fértek többen. Sokan nem kaptak helyet. A szomszédasszony felvászorgott helyéből, megkereste a szolgálot s elküldte a szomszédokba, hogy székeket hozzon. A szertartást csak nem is várhatják végig állva.

A pap énekelt s végtére így szólt:

„Most pedig Gergely! menj te az Úr örömébe...”

S Gergely minthogy másképen nem tehetett, elindult az Úr örömébe... A temetésrendező megtörölgette gusztussal a politurt s nagy dérdurral srófolt, kalapácsolt, gyertyát oltott. „Elő! szólt katonásan, – emberek! elő hej! egy-kettő.”

Az özvegy keservesen sírt, a mire a szomszédasszony belebőszült egészen a keservbe s fuldokolva kiáltotta több ízben: „ki marad? ki marad a világon?” De oly feltűnően cselekedte ezt, hogy az özvegy roskedvűen kezdett nézni az óbégatóra. Mert a végén hát nem gondolnak-e valami gyanúsítót a szegény Gergelyre, ha így siratja őt egy idegen?...

Ekkor előállott a kocsi. Dübörgött. Igen csúf hang ez. A katonás temetésrendező harsányan vezényelte a csapatát s a gyászolókat. Beleizzadt a munkába.

A szomszédasszony az úton az özvegy mellé furakodott. „Sokan tisztelték meg (súgta) a szegény Gergelyt. Nézzen széjjel, mi nép van itt. A rendőrfőnök is itt van. Óh szívem, úgy sajnálom a szegényt, mintha a vérem volna.”

Az özvegy keservesen nézett a beszélőre, de titokban mégis körültekintett. Bizony sokan voltak. Ez könnyíti a bús szívet.

Szép idő volt. A kőrisfák a temetőben lombdíszen álltak s a bogarak meglepték a haragos zöld leveleket. Ez megzavarta a gyászos közönséget. Az apát is félrefacsarta az orrát s hirtelen behintette a sírt. Sietve dobták a rögöt s betakarodott gyorsan a gyászoló nép.

Az úton, a mint kiki hazament, Gergelyt ott a földbe feledték, s a maga bajáról, ki rossz cselédről, ki csaló üzletféléről beszélgettek.

Ám az özvegy őt könnyezte az úton is. Édes párja... oly sok jót értek, s oly sok boldog órát... ott hidegen fekszik a szegény, a kőrisfák alatt...

A bizalmasabbak bekísérték az özvegyi házba is. Ott elváltak, csokolóztak... A jó szomszédasszony is ott volt. Mikor mindenki haza takarodott, utolsóinak maradt, s az ajtónál bizalmasan így szólt az özvegyhez:

- Ne is küldje, kedves Klára, ma a székeimet haza. Mi nélkülözhetjük ma. Ne fáraszsza ma vele magát, kedves.

Mily üres a ház, istenem! A koporsó még ott áll, még a miénk a kedves. Akkor érezzük a veszteséget igaziba, mikor néma, nehéz csend fekszik a bús házra.

Az özvegy csak nehezen bontakozott ki a súlyos bánatból. Alkonyatkor mégis haza küldte a szomszédokból hozott székeket.

Ott a sötétben gunnyasztott a szegény özvegy. Tenyerébe takarta fejét s keservesen sírt. Mily jó volt a szegény Gergely! Eszébe jutott brünell kabátja, ránczos csizmaszára, babos nyakkendője... Ekkor egy hang szól át a szomszédból:

- Kedves Klára! Hall engem kedves? nem azért mondom, de egy széket nem küldött haza lelkem. 6 volt kedves, csak 5-öt hoztak. Nem azért mondom, a világért, de jó azt mindjárt tisztába hozni... Majd, kedves, elérkeül. No, aludjék jól, kedves, ne búsuljon. Már azt nem lehet feltámasztani könnyel se...

Az özvegy szelíden szólt ki. Rekedt volt a hangja.

- Egy szék? egy szék, Rebi szívem? A cseléd tán másfelé vitte... Utána futtatom rögtön... Hat volt szívem?

Rebi restelte a szóváltást. Hanyagon, kicsinyelve vetette oda:

- Öt vagy hat, szívem, ne fáradjék vele, majd megkerül.

Egy szék. Mily kicsinyeskedés ily szomorú órában. Némelyeknek az ura veszett el, másnak egy széke... Ez megzavarja a bús özvegyet.

Mily közönséges persona... tündött s bosszankodott. A méltatlankodás mindjobban elhatalmasodott benne. „Egy szék!” Az a tömlőczre való cseléd csinálta a zavart. Ültéből felugrott: szívesen elkergette volna a leányt, hogy keresse meg, de egészen sötét volt. Már alusznak mindenfelé.

Alusznak? hogy hunyja le szemeit a szegény özvegy? A mint belebújt a párnába, az urával volt tele a feje, de minduntalanul a szék verődött vissza az eszébe. Nem is az uráról álmodott, hanem egy kofaszéket látott (alatta eleven szénnel, serpenyőben), melyen Rebi kuporog s énekl: „Éljen Garibáldi.”

Reggel, hogy elvégezze a keserves históriát, a szék ügyére vetette magát.

A cseléd futott s visszatért. A szék sehol. Ez igen mérgesítette. A Rebi tette alávalóság! kiméletlenség ily gyászban... S vajjon 5 szék volt-e vagy 6? Az ember ily néppel szemben joggal gyanakodhatik. Nem csalárdság van-e a követelésben? Aztán ki hozatta a székeket. Nem Rebi hozatta-e? Hát keresse meg, a ki hozatta...

- Megnézted-e jól? riadt többször a cselédre. Félszemmel nézett a korlátra. Félt, nehogy egy hang szóljon át: „hol a székem?” De estig semmi alkalmatlankodás sem volt... A szegény Gergely egyetmásait rendezgette. Rosz csizmáit, rongyos nadrágjait forgatta keservesen. „Hogy elviselt mindent (sóhajtotta) a lelkem az utolsó rongyig. Nem is hagytam volna más-képen,” tette hozzá. Hitvány szipkáit forgatta búsan este, mikor egy kis fiú érkezett a szomszédból: „Ha itt volna - a székünk, azt izeni a mama.”

Az özvegy egyszerre felháborodott.

- A mama? No hát takarodj, mondd meg a mamának. A mama ott keresse a széket, a hová tette. A mama ne rajtam keresse a széket. Én nem kívánom a mamáét, a mama ne kívánja az enyémet.

A mama? Egy főkötő-csináló asszony. Egy ifiasszony... s mamának neveztetni magát. Az ember kaczaghatna. A kényes! Mama! Ha megüthetne valakit, megütné mindenesetre. Hát e nyomorult dolognak nincs-e még vége?

- Tessék gyászolni! mormogta felháborodva és csapkodta tenyerével a térdeit... Fél éjszaka fennült és hánytá-vetette magában, mit tegyen e perszonával? Ő határozottan ketté vágja ezt a históriát. Bizsergett a vére. Csak hadd jőjjön a reggel.

El is jött és vele a Rebi. Csak slafrokba volt, de ökle a csípőjén feküdt.

- Mit izen nekem az asszonyság? Nekem? Csalni akartam az asszonytól valamit? vagy a magamét kívántam-e? Én szelíd vagyok, de velem ne paczkázzék senki. Az asszonyság vette azt a széket? vagy én kerestem az árát? Nekem izen? Nekem?

Az özvegy csodálkozva nézett szét. Hozzá szólhatott így valaki a gyász ez idejében? Kapkodott a levegő után, hogy méltó szavakat gyúrjon belőle...

- Hogy én? én? Én hozattam a széket?

- Az asszonyság, az asszonyság.

- Nekem? Az *asszonyság*? Én nem asszonyság vagyok, hanem Édes Gergely, egy kereskedő özvegye vagyok, tudja?! Ezt senki ne felejtse... Tőlem követel egy széket? Egy ifiasszony! a ki azt se tudja 5 vagy 6 széke volt-e? Csak egy szék kell? Van itt. Itt van, tessék! Tessék választani, ha csak egy szék kell. A ki így akar szerezni, az kaphat itt. Van hál' Istennek! Semmi familiám nem ment a szomszédba egy székért. De a kinek nincs, jőjjön. Hej leány, leány!

És rekedten, de szünetlenül kiálta a szolgáló után: leány! leány!

- Itt van szék, leány! - riadt a tétován beállott szolgálóra - fogd meg, a melyiket szereted. Ott a selymes szék, ott a bőrös, ott a karos... Vedd fel s menj vele a szomszédba az ifiasszonyhoz! Vidd oda, tedd a házába vagy az udvarra... a hová akard. De vidd, vidd, hogy ne lás-sam.

Rebi lehangolva állott közbe... A cseléd megfogott egy széket. Rebi kikapta a kezéből és visszacsapta a helyére. A cseléd egy másikat ölelt fel. Rebi reá csapott a másik székre. Az egyik szegletből a másikig rohantak. A gyászos özvegy magasra emelkedve mutatott kinyújtott kar-ral: „Ezt fogd meg vagy amazt; itt is lelsz... túl is találsz... Mindenütt szék, van itt elég.” Rebi elfúlva a fáradságtól és méregtől, tagolta: „Nekem ajándékoz? Nekem?” A cseléd hurcolta a székeket, Rebi rángatta ki a kezéből. A csatatér porral telt meg.

Az özvegy kitérte az ajtót: „Hagyd el leány... ha nem kell a szék... Hagyd el... Van törvény. Jőjjön a törvény. Vegye el a törvény... Egy szegény özvegyhez jőjjön a törvény. Vegyen el mindent. Mindent, a mit akar... Velünk már tehetnek... akár mit.”

Aztán belépett az első szobába és becsapta az ajtóját... Ott kimerülten lerogyott egy kar-székbe és hangosan sírt.

Mikor később látta, hogy a csatatér üres, bádgyadt, beteges, rogyó lépéssel ment ki és fél-refordított szerény, alázatos, tétova tekintettel nézett meg minden tárgyat. A cseléd részvétellel kísérte.

– Ez jó lélek, – gondolta a cselédéről és hogy minél tovább sajnálja őt, az ebédet is csak kóstoltgatta, kényesen. Egészen éhesen kelt fel. Ekkor így szólt szeliden a cselédhez:

– Menj leányom a szegletre a boltba. Ott az úr: Keserű úr, vele beszélj... Mondd meg, hogy tőle fogunk vásárolni... Adjon vásárló könyvet. Mindent tőle veszünk... Ő is özvegy ember, én is özvegy vagyok, mondd meg neki, egymáson így segítünk... Egyedül, látod leányom! nem jó támasz nélkül élni. Így támadják meg a szegény özvegyasszonyt, látod... Menj hozzá – s kérdezd meg hogy méri a cuba kávé kilóját... Mondd meg: ha később meglátogat, megbeszéljük az árakat...

S a mint elindult a leány, az özvegy elévette titokban az ebéd maradékát s mohón evett.

*

Így hantolták be másodszer és végképen Édes Gergelyt.

A felszerelés

Bagaméri Ákos, a csinos, leányarczú kadét a vaskocsiból kilépve, megismerte az állomás-főnököt. Bárha alig ismerte, mégis szívesen köszöntötte, mintha csak meghitt barátját látná. De olyan rég látott valakit a szülővárosából.

– Hosszabb időre jött haza?

– Csak néhány napra, míg az állomásomat elfoglalnám.

Mert a legényembernek a tekintete nyájas, beszédes volt, a főnök tovább fűzte a beszédet:

– Az anyjához száll a hadnagy úr?

Milyen kérdés? Hiszen azért jött haza, hogy az anyját lássa s leány testvérét, az ő édes nénjét, Magdát. Azonban hízelt neki a címzés. Mert nem hadnagy köntös volt rajta. A hozzá való költséget akarta megsűrgetni az anyjától.

Kevés pénze lévén, gyalog akart besétálni a városba. A szegénységét szégyenelve, addig késlekedett, míg csak a bérkocsik el nem mentek a pályaháztól. Akkor beindult gyalogszerrel az ösvényen.

Minden a régi volt; a virágos rét, a Poklos patak, a tarka város a hegy lábánál. Szeretett volna ugrálni és kiabálni. Lesz még öröm odahaza! Mert mit se írt az anyjának, hogy meglepje őt. Magda, a néne, már nagy leány. Kedves pajtáságban éltek. Magda volt az erősebb, ügyesebb s a fiasabb. Bizonyosan igen szép. A csendes özvegyi ház ékessége ő. Vajjon mit tesz most? Az anyja bizonyosan szorgalmasan varr, s Magda tűz serényen mellette. Elérzékenyedt. Érette rontják magukat, hogy ellássák őt mindenekkel. A régi ház fedele mohos, rongyos, fala hámlott, vedlett, csakhogy Ákos úri módon éljen az iskolában. Ah! Visszapótolja most mindezt ő; vissza bizony! Az édes, dolgos jó anya; és az öröme születt szép leány nem fognak szigorogni tovább... Az ajaka úgy rebegett, hogy meg kelle keményíteni magát, nehogy elpityeregjen e gondolatokra. Az volna aztán szép egy kinevezett hadnagytól!...

Szürkület lévén a mint a városba beért, alig egy pár lézengőt talált a poros úton. Egy slajfer szamárhúza talyigája után vén asszony ballagott. Meglátva Ákost így sápitott:

– Hogy megnőtt lelkem szép úrfi.

– Megismer, slajferné? Hogy van?

– Hogyne, lelkem. Gyalog jött, kedves úrfi? Bizonyosan nem várták s azért nem küldték ki a kocsit elejébe.

Mégis ajangott volna Ákos, bővebben szóba állani egy viseltes, rücskös asszonynyal az utcán, azért meggyorsította a lépéseit. A slajferné azonban megcsapkodta a szamarat s tovább fűzte a beszédet:

– Nem is látta lelkem a kocsit? A múlt hetekben vették. Bécsi portéka, bárha Slézák idehaza olyan kocsikat csinál, hogy a király is beleülhetne...

A vén asszony tolakodó bizalmaskodása kellemetlenül érintette, azért a gyalogútra tért. A kocsi? Bizonyosan összetévesztette őt valakivel.

Istenem! Mintha ugyanazon violák pompáznának az oláh kántor ablakában. Egy szőke leányarcz mosolygott ki mellettük. Mintha az is ismerős volna, pedig hat esztendő óta nem

járt Ákos erre felé. Megnedvesítette az ajakát s felnézve az ablakba, megsimogatta serkedő bajuszát. Aztán félszemmel, ellenszenvvel sandítva a vén asszonyra, gyorsan betért a görbe utczába, hol a házuk áll. A lépéseit úgy megsebesítette, hogy majdnem futva ért oda.

A kaput tárva találta. Két kurtafarku buldogg rohant felé, mérges ugatással. Libériás kocsis állott a befogott gig mellett, füttyentve a haragos dögöknek. A kadét megütődve nézett körül. Nem tévedett-e be valami idegen helyre? Az udvar előkelő, porondos utakkal, gyepágyakban virággal a tornác előtt. Minden új és festett. Jó hely jár-e? A kutyák morogva sunnyogtak vissza. Valahol zongora szólt.

Majd hogy kopogott az ajtón, mint egy idegen helyt. Mégis belépett. Az előszobában, a hol a varrógép szokott berregni régen, ott egy papagályszerű ficzko szivarozgatott. Az kifogástalan szolgálatkészséggel a lakószoba ajtaja elé állott s diskkrét hajlással nyitotta meg. A zongorán zúgott a waltzer.

Benn a letarolt asztal mellett egy párnázott karosszéken félig ülve, félig heverve füstöl egy öreg pirosképű idegen, egy aranygallérú, mellén kigombolt bluzban. Háttal az ajtónak asszony magyaráz az idegennek. A hangszer a belső szobából zeng.

Az idegen a beszélő asszonyhoz figyelmeztetőleg az ajtóra intett. A zongora is elhallgatott egyszerre s a beszélő is. Az anyja volt.

- Te vagy az?

A kadét zavartan állt meg. A belső szobából sugár elegáns leány szaladt feléje.

- Te vagy az? kérdezte az asszony ismét.

A leány hevesen a kadét nyakába ugrott. Egy fiatal hadnagy libegett utána a belső szobából.

- Te itthon, Ákos? Felemelkedett. Egészen sápadt volt. Magyarázólag így szólt az idegen felé: „A fiam.”

A hadnagy fesztelenül köszöntötte Ákost: „Szervusz kamerad.” Aztán elejébe állva, bemutatatta magát: „Herman von Otto.”

Az öreg katona nyugodtan kérdezte az asszonyt:

- Nem várták?

Ki se felelt. A szoba igen díszes és új. A kamukán drága étszerek szerteszét; szőnyeges diványok, magashátú székek az asztal körül.

- Az ezredes úr hozzád szól, Ákos.

A kadét barátságtalan tekintettel fordult felé, kimérten meghajolva. Aztán az anyjához lépett és kezét csókolt. Akkor a papagály nyitott be, jelentve, hogy a kocsi előállott.

Az ezredes lustán felállott s begombolta kabátját. A mig készülődött, a kadéttal foglalkozott leereszkedőleg.

- Örömet okozott a háznak. Csak látogatóba jött? Néhány napra bizonyosan. Mi nem zavarjuk a viszontlátás örömét, épen készülöben voltunk. Nem is számított erre az örömré Magda? Nem?

A hadnagy Ákoshoz fordult elevenül.

- Reménylem, jó pajtások leszünk. A kávéházunk a vár alatt van, a kaszinó unalmas és gyalázatos bort mérnek. Hát mikor no? ma? nem? holnap?

Míg a kardokat csatolták föl, az ezredes az asszonyhoz szólt:

- Ma este nem láthatjuk, kedvesem, de holnap szívesen lát, nemde? Számíthatok arra, Magda, hogy nem felejt el holnapig? Köszönöm a mai napot. Mi már, kedvesem, hálával

veszszük a ma örömét, féljük a holnapot, elfelejtjük a tegnapot szívesen és pasz, punktum. Nem igaz Otto? Isten vele, fiatal ember. Ákos? Nem? mi? nem igaz, Ákos?

Kezet nyújtott mindenkinek. Ákos feszesen megállott, mereven nézte, míg csak eltávoztak.

Magda visszamaradt.

– Nem is öleltél meg igazán, öccsi! – mondta gyöngéden és hozzáhajolt. Ákos egy szó nélkül hevesen átkarolta s oly mohón magához szorította, hogy fölemelte. Majdnem egyforma magasak voltak s feltűnően hasonlóak.

– Csinosnak találsz?

– Gondoltál reám?

– Senkire másra se. Ébren se, álmomba se, te kedves. Hivj így „nénje” mint eddig. Mert te vagy a férfitú már a háznál az apánk helyett. Mert már férfitú lettél. Szép legényy lettél.

Az anyja sokáig időzött kiinn. Magda a szőnyeges pompás pamlaghoz vezette az öccsét, hogy leültesse. Ákos felugrott a ruganyos ülésről s kedvetlenül szólt:

– Nem érzem magamat itt jól, Magda. Van a kertben tán egy régi diván?

– A régi?

– Hát semmi sincs már a régiből? A kedves görbehátú kőrisfaszékek? a bőrös karosszék, a vaspántos? az apamé? Tudod? Hát mi maradt a régiből, Magda?

Az anyja lépett be akkor.

– Rólad gondoskodtam, Ákos, mondta egészen halkán, a fiára alig nézve. Bizonyosan éhes vagy. Nem vártunk.

Aztán igen elfoglalta magát. Tett, vett, asztalt bontott, terített. A leány kézen fogta az öccsét s úgy vitte az anyja után.

– Valami cél vezetett haza, Ákos? kérdezte az anyja. A választ nem várta meg. Később így szólt: Hiányzott-e valamid?

Ákos a leányra nézett s kérdezte:

– Mindenütt ilyen szép a házatok?

– A *mi* házunk gyermek.

Ákos a zongora-szobába lépett. Az virágos szövettel volt kárpitozva, s apró kaczer butorok.

– Akarod a többit is látni? ott az én kis szobám. Mintha nem is hallotta volna e kérdést, megállott a kecses kis diván mellett, s önkénytelen mozdulattal simogatta a nyugalmas alkonyba nézve.

– A kocsi is a tied?

– A *miénk* Ákos.

– Vagy az anyádé?

– Tán láttad az aranyárgát? A szürkét egy hét óta kaptuk. Tudtál-e róla?

– Az utcán beszéltek felőle.

– Ki?

– A vén slajfERNÉ az úton. Te szégyenleni fogod, hogy ilyen a forrásom.

Aztán benyitott a kaczer kis fészék ajtaján. Be se tekintve becsapta a bronzos ajtót s aztán kedvtelenül feltette a sipkáját.

– A fejem szakad szét, Magda. Kérd meg az anyát, hogy adjon szabadságot nekem. Téged se fárasztalak, Magda. A kertbe megyek pihenni. Egy félórára csak, nagy leány. Most nem

haragszol, ha nagy leánynak hívlak, mint régebben. Majd visszajövök, nagy leány, elhiheted, akkor semmi bajom se lesz.

Pedig a kert se a régi. Az afféle régi együgyű bozontos kert volt hajdan. Veres szőlők az utak mellett; lyceumbokor a kert fenekén, a melyben fülemile fészkelte. A ponyvik almafáról hányszor kergette le az apja. Hol van az már! Fa és ember, Istenem! A borostyános kalyibán szipákolta Ákos a csent, vastag papirosba gyúrt dohányt. A Magda babás háza körisfa odva volt. Azt még a nagyapjuk ültette. Az apjuk ugyan megbecsülte... Kivágták... Abban a szegletben a mirtus szűzféher virágú bokra állott. A kis Magda koszorút abból kötött szőke hajjal koronázott tiszta homlokára. „Szép vagyok, apa?” A helyén kaczer vaslábú csikos vászon ernyőjű pihenőke.

Semmi... Semmi...

Ákos a kert végébe ment. A porond csúful nyikorgott a lába alatt, azért a fűvön ment végig. Ott ledobta magát a földre. Éles fájdalom kinozta a testét, s arcza eltorzult. Bár egy zug maradt volna meg a régiből. A jólét úgy bemázolta a régi tisztos rongyosságot, hogy ki se látszott alóla.

Hallszott, hogy a kocsi az udvarra visszatért. Ah! nekik is volt egy targonczájuk. Az apja belegyömöszölte mind a két gyereket ott... és itt... gurult végig egy kereke. Mint emlékezik reá! Az apja akkor kapitány volt. Hosszas fehér bajusza volt. A batul almafákat akkor ültette. Azután ment nyugalomba. Itt vonult meg. Ócska, kirojtozott ujjú, elviselt fényes gombú blúzára okvetlenül emlékezik, a mint a nyakán kigombolva, gereblyével a vállán az illatos sarjú gyűjtésére indult a kert végébe. Az ezredes kigombolt kabátját látja, a mint az anyja asztala mellett hever, a kipárnázott karosszékben dolgozva fel a bezabált ételt ocsmány bendőjébe. Az ökle összeszorult és vad dühvel csapott a selymes gyepre. Hiszen jól élnek mind, jól élünk mind. Ákos is bizonyosan. Hiszen mi se hiányzik. Senkinek se volt urasabb módja a kadétiskolában. Minden kényelem, kényeztetés vette körül. „Eladtak valamit, a miből kifutott ez az uraság,” így gondolkozott. El... eladtak valamit. A leány testvére testét. Jutott az árából az Ákos szükségéi felett a multságára is. Aztán, a fiatal ember könnyűvérűségével nem tűnődött sokáig; honnan jön mindez? Jött, mint az áldás... Tán görnyed érte a szegény özvegy öltve az öltés után, ott sáppad tán a szép leány nehéz éjszakákon. Tán elborul egy perczre... de meg van mindez, ki ne élvezné? Honnan ered a dús forrás? Ocsmány halálfejből ime...

Aztán jól éltünk mindnyájan az ő testén, mint a penész a márványon. Ringy-rongyokat vettünk az ő testének árán, puha posztót, aranyrózsát a sipkán... Becstelenség, förtelem: a testének, húsának árán. És mintha ki akarna fordulni belőle mindaz, a mit multságos dorbézolásokon megzabált valaha: az utáltság úgy felkavarta a gyomrát. Marczangolni, harapni, rogyásig vájkálni vérbe, húsba áhított. Hogy állhasson ő valaha emberek szeméi elé, a ki a testvére teste árán nőtt fel? Becsületén levakarhatatlan folt van; tisztí kardkötője ocsmányság és szenny. Se égi, se földi hatalom le nem takarítja róla. Ha csak a halál rettenetes erejével nem. Ha csak le nem dobja magáról e bepizskolt életet a bepizskolt becsülete után.

A keserűség markolgatta a torkát. A lélezete majd kimaradt. Zokogás fakadt fel a melléből, hosszan, keservesen.

Az anyja?... Ó adta-e, el a nénjét? vagy ő vásárolta-e a fényt, a leánya szűz testének árán? Hiszen ezt meg kellene tudni. Felült Ákos, az alkonyatba kapcsolva a szemeit. A gondolatai összezavarodtak. Mít tegyen? Ez a kérdés mindenekfelett érdekelte: ki a bűnös? Az életosztón tanácsolta-e neki ezt a halasztási időt, vagy feltámadt boszuérzése? Ki a bűnös?

Felugrott, szemeit kitorölte s bement a házba.

Egészen könnyű lépéssel állott be.

- Aludtál-e, Ákos? egészen megfrissültél. Csinos, üde, csipkés kék kartonban volt. Az anyja alig nézett fel. Ákos bókkolt a nénjének. Ez az ő kedves színe, ez a buzavirágkék. „Értem viseled?”

- Csinosnak találsz? A szobák is mind illenek a színemhez. Akarod látni? Az imént ügyet se vetettél reá.

Arra átmentek a Magda kaczer kis szobájába. Ákos mély tekintettel nézte meg az anyját, a mint előtte elhaladtak.

- Nem sír-e az anyám?

- Ah! tesz-e is ő egyebet?

- Miért? kérdezte rebegő ajakkal.

- Tudna-e annak a végére járni valaki?...

Aztán átvitte az öcsését a kis szalonba. A virágokat ő ápolja mind. A vázák angol művek, finomak, előkelők. A képek francia munkák. Apró, kis szemérmetlen szerelmes jeleneteskék: „Nem találod-e pikánsaknak?”

Aztán odább vitte. A csipkéivel dicsekedett el. Igazi brabant dessinek. Egyik gallért királyi nő viselte valaha. A csecsebecséknék mind históriája van. Egyszer ezt kérdezte Ákos:

- Az anyám vette neked ezeket?

Magda mosolyogva felelte:

- Az anyám? igen, tudod, az anyám. Ákos is mosolyogva fogadta a hamis feleletet. Aztán könnyen tette hozzá: De szépnek találod-e? Az a lényeges, hogy élvezni tudjuk az életben az igazi szépet? Nem?

- Ha nem igen drága, Magda...

- Nincs nagy ár, a mit meg ne érne az igazán szép.

Akkor a kis szegeletszobába értek, a honnan a kertbe lehet látni. A lombos fák félhomályba takaróztak. A körvonalaik bizonytalanok lettek, sokkal nagyobbat mutatva, mint a mekkorák... Ákos szembeült a homálylyal. A térdét felhúzta a kezével s az árnyakat nézte s színtelen hangon mondta:

- Igaz, Magda! A szépnek élvezete a valóságos boldogság. Aztán a jó pajtásom vagy-e még, nagy leány? Akarsz bizalmasan beszélni velem, úgy mint rég, mint két jó pajtáshoz illik? A jó pajtásom vagy-e? Akarsz-e kezét adni reá?

A leány nevetve nézett reá.

- Nagyon forró a kezed, Ákos.

- A fejeddel szeretnék beszélni, Magda. Jó?

Az apja ültette batul-almák igenelve bólintgattak Ákosnak.

- Nos?

- Szeretem, hogy úgy beszélsz velem, Magda, mint egy jó kameráddal. Egy kicsit lenéztél, mert kisebb, gyengébb voltam, mert sírni tudtam. Mindig „leánynak” csúfoltál. De látod! már eléggé férfiú lettem. Már sírni se tudnék; érzékenységet nem veszel észre rajtam. Hát felelsz?

- Hogyne, hadnagy!

Ákos kissé rebegő halk hangon kérdezte:

- Jól elláttad magadat, nagy leány?

- Hogyan?...

- Nem értesz meg? Valósággal szép leány lettél. A szemednek, ajakodnak párját nem látam. Elhíheted, hogy mi értünk aztán hozzá. A hajad, a csipőd csodálatos. Mondd, drágán adod-e el?

- Micsoda kaszárnya-ízű beszéd...

- Hát rosziul fejeztem ki magamat. Nem hittem, hogy velem kényeskedsz. Te érzékenykedsz, nem én. Újból kérdelem: Jó! Elvesz-e az ezredes?

- Feleségül?

- Feleségül.

- Nem kérdeztem meg.

- Meg se kérdezted? Aztán tompa hangon folytatta: azt már szeretem, nagy leány. Meg se kérdezted? Jó. De hát minden gyönyörű itt, az igaz. Ez az elegáncia, ez a kényelem, ez aztán tetszik nekem. A kocs, reményem, a tied. Egészen izlées. Az aranyárgát többre tartom, bárha a szürke se megvetendő. De hát miből fogod tartani a lovaiddat? Azt hiszem négy esztendősek... Hát tíz esztendő múlva mit fogsz nekik adni? Verstanden...?

Magda felkaczagott, megveregette az öcsce vállát.

- Ezt nevezem csinos fogásnak. Ez a ravaszág imponál nekem, gyerek. A lovaim érdekelnek téged? Kedves kamerád te.

Aztán hozzádörgölgödött az öcscséhez hamis mozdulattal mint egy czicza.

Ákos konokul az apja almafájának ingását utánozva, felső testével rá se nézve Magdára, összerázkódott.

- Hát te hadnagy... eh! ne féltés te engem. Valósággal meguntam az életet, azt elhíheted könyv nélkül. Mi volt az életünk? A szemünk világa majd belevesztett a kinlódásunkba. A szomszédasszony takarított reánk s anyám a gép mellett dolgozott. Tudod-e mit varrtunk? Rékliket a boltba. A boltoslegény udvarolt nekem, tudod... mikor kivettem a gyolcsot... Emlékszel a régi híres viklerre a róka mállal? Télen abba jártam a boltba... csúf maskara lehettem. A boltoslegény mégis enyelgett a kedves, tán el is vett volna, ha nem is örökre... Megutáltam az életet, elhíheted nekem. Az ujjam hegye tele volt tűszúrásokkal. A kegyes boltos. No hát enfin... vége.

- Teljesen?

- Teljesen? A holnappal törődjem, ha a tegnap nem ígér jobb holnapot? ha nem változtatom meg erőszakkal. Igen hát... megváltoztattam... Mit akarsz. Panaszolkozhatasz?

- Én?

- Te kivált. Ha dolgoztunk, neked kellett, hadnagy. Az anyám csak reád gondolt, reám soha, elhíheted. Mi minden kell egy ilyen kadétnak, ha azt rékliből ruházza az ember! Kedvesem, én effélékről nem szeretek beszélni. Hagyj nekem békét... és a lovaimnak, tudod.

- És aztán?

- Aztán pász és punktum... Szeretem, hogy nem csinálsz nekem képeket. Az anyám pedig megjósolta. Nem igaz... Te a régi kedves kolléga vagy, kedves... Tudom is én a hónapot?... Jól vagy-e? jól érzed-e magadat? A lovaiddat? hagyd el, megkerül az ő zabjuk is...

- És mit mondanak az emberek?

- Az emberek? Nevetséges. A míg szegények voltunk, lenéztek; most lenézem én őket. Hagyd el! Itt hagyjuk ezt a fészket. Láttam-e én a világból valamit. Ah! ha tudnád, beh éhes vagyok reá. Látni, élvezni, szeretnék beleharapni...

Elhallgatott s mert az öcsce némán nézte a sötétet, egy hanggal csendesebben, sőt némi mélasággal folytatta:

- Ne búsíts, Ákos! Nem szeretem, ha a holnapról beszélsz. Néha az eszembe jut. Azonban mire? Katonafamiliából vagyok. Hallottál Miklós bátyámról, az apám testvéréről. Még megvan a karabély, a mivel a szívébe lőtt (ott van az előszoba ajtaja mellett), mikor éheznie kellett volna. Meg is van töltve. Miért félek a holnaptól? Nincs-e abban a menetség?

Ákos csendesen folytatta:

- Szép férfiú volt, emlékezem még én is reá, pedig kicsi voltam. Hajnalba jött meg valahonnan. „Mindennek vége van,” így szólt az anyámhoz. A kártyán vert el mindent s a becsületből is valamit. „Mondd meg az uradnak, hogy fizessen ki mindent, a mit pénzzel lehet kifizetni.” Aznap elment... Hogy jut az eszedbe. S megvan még a karabély?

A leány leült az ablak elé s beleburkolózott a gondolataiba. Későn mondta.

- Akarsz itt lakni ebben a zugban?

Ákos végigment a szobákon s csendes, alázatos lépésekkel közeledett az anyja felé. Minden ok nélkül lehajolt s megcsókolta az anyja homlokát. Aztán letérdelt, úgy mint gyermekkorában elejébe s megfogta a kezét.

- Nézz szívesen reám, édes... én igen szeretlek tégedet. Minden megváltozott itt, csak te nem édes egyedül... Igen boldog vagyok, hogy megcsókolhatom a kezedet, kedves.

- Nem vártunk, kedves kis fiú.

Úgy szólt, mintha csak akkor érkezett volna meg a fia, s csak most vette volna észre. Hogy valamit beszéljen, ezt kérdezte:

- Hadnagy lettél, kedves?...

- Nagyon szép lett, Magda...

- Mikor láttad utoljára?

- Hat esztendeje, kedves. De csak te, csak te vagy a régi kedves.

Akkor felkelt és ismét megcsókolta az anyja homlokát.

Aztán felvette a sapkáját, a Miklós bátya szép fényes karabélyát leakasztotta az előszoba faláról s a blúza alá rejtette.

A fehér buldogg dühösen megugatta. Észre se vette jóformán. Magda az ablakból észrevette az öcscsét s utána szólott:

- A kávéházba mégysz? Ottóhoz? Léha ficzkó, meglátod.

Öreg sötét este még az utcán, a mely a városon ki, az erdővel körülölelt mezőre vezet.

Csendesen végigbandukolt rajta.

Azt hihette volna valaki, hogy ittas.

Azonban senki se látta. Az Isten minden bizonynyal.

Lobbanás az alkonyatban

Szép nyári reggel volt. A piacon eleven élet pezsgett. Zöldségekből, dinnyékből valóombok illatoztak a piaczsorban. Nagy, vásáros zaj, dulakodás volt körülöttük.

– Drágán adja maga, – szólott egy előkelő asszonyság a kofaasszonyhoz, illatos dinnyét emelgetve keztyűs kezében.

A kofa nagy szóáradatot zúdított erre a véleményre. Az asszonyság fiatal, szép leányhoz szólott, mutogatva a dinnyét.

Valaki megállt ott a hátuk megett. Ez Drugán Mihály úrfi volt. Ő rendszerint az első vásárló a piacon reggelenként. Nyugalomba vonult kereskedő ember. Felettébb szeretett jól élni s az újságokra vadászott reggelenként. Mindenkit ismert a piacon, eladót, vevőt.

Az asszonyság rosziul beszélt magyarul. Mihály úrfi beleszólt német nyelven a vásárlásba.

– Az a dinnye kásás, nagysád, azt a cserhajút ajánlom inkább.

Az asszonyság nyájasan intett s a leány is mosolygott.

Az öreg legény szolgálatkészzen folytatta.

– Bízsa reám magát, nagysád.

Előre indult. Egy kis leányka tarka németszefűt kínált. Nehány szálat vett s a fiatal leánynak ajánlta fel.

– Idegenek nálunk nagysádék?

A leány mosolyogva igenelt s feltűzte a virágot.

Megvették a dinnyét, s Mihály úrfi udvariasan előre vitte. „Szép fehérnépek, – gondolta. – Honnan valók?” A hiúságát kellemesen érintette, hogy ilyen feltűnően szép idegen hölgyeket kísérhet. Köszönt mindenfelé, s hogy aki látja őket, észrevehessék, hogy igen barátságos állapotban van az idegenekkel, – tüzetesen magyarázta a piacz nevezetességeit. Az a barátok temploma, ott a hegyen a vén, góthikus a reformátusoké; a piacztéren a nagy kút muzsikuskút volt; ez a tanácsház.

Mihály úr öreg legénykedő ember volt. Galant modorú (ezt még a pudli mellett tanulta), beszédes, jókedvű, finomul öltözködő, szépen kivasalt, kitatarozott úr, kirakva szépen aranylánczczal, nyakkendő-tűvel, gyűrűkkel.

– Már egy hét óta lakunk a hegyen, a vár mellett, – mondta az asszonyság. – Ideiglenesen, csak néhány napig, – tette hozzá magyarázólag.

Csevegve értek ki a piacról. A leány szíves érdeklődéssel hallgatta a beszédet, de nem szólt.

Mihály dajkálva a dinnyét, buzgón beszélt. Felkísérte a hölgyeket. Útközben bemutatta magát s némi közelebbi diskkrét adatokkal szolgált a saját állapotáról. Ő magában él, a ház az övé a barátok temploma mellett... a napsoron természetesen, a hol a virág igen szereti a helyet. Őtet itt mindenki ismeri. Itt született, fiatal éveit itt töltötte s itt is akarja élvezni az életét. Nyaralója van a szőlőhegyen.

Szép, kaczagó nyári reggel derítette meg az utcákat. A vár mellett a bakák gyakoroltak s a széles vársánczba harsogtatták trombitáikat.

Az asszony így szólt:

- A szegény uram mindig szerette ezt a várteret s a trombitaszót.

Úgy látszott, hogy a „szegény uram” járt már ezen a helyen, vagy tán katona ember volt, s mintha megboldogult volna. Egy kis ház előtt állottak meg. Az asszonyság édeskés udvariasággal hálálkodott a szíves segítségért.

- Egészen magunkban élünk, - mondta a kapuban, - nincsen ismerősünk a városban.

A fiatal leány érdeklődéssel nézett a szőlőhegyre, mely szegélyezte a tért. A nap sugarában fürdött az eleven zöld hegy.

- Bájos kép, - mondta. Ez volt az első szava s lassan végignézte a vén legényt.

- Az az én nyaralóm, - felelte buzgón, - ott látszik a hajlás felett a piros fedele. Akkor volna csak kedves hely, ha ilyen szép hölgy tisztelné meg. Nem remélhetem?

A leány szelesen köszönte meg.

- Megmutatja?

Az asszonyság viszonzta a meghívást és így váltak el.

*

Vajjon kik lehetnek? Tünődve nézett körül. Egy kéményseprő ismerőse lakott fennebb a hegyen. Odament, hogy tudakozódjék. Nem talált odahaza senkit. Az úton a mesterasszonyok hozták a piacról a kosarakat zöldség-neműekkel a délebedre.

Idegen hölgyek. Kik lehetnek? Felettébb érdekelte a kérdés. Bizonyos, hogy úri fajta. Az asszonyság kissé érett, sőt elvirágzó, de kívánatos szépség. A leány pedig valósággal feltűnően bájos. Üde, hamvas, gömbölyű, mint egy ízes baraczk, kissé hűvös és rátartó. Szeretett volna tudakozódni felőlük a járókelőktől. De kitől? Szegényes állapotban élnek. Egy dinnye, szűk vásárlás; kicsi ház eldugott helyen; nyomorúság. Mihály úrfit erősen érdekelt minden szoknya. Hajszolta egész életében.

A piaczszegleten egy hadnagy ismerősével találkozott, a Pogány Vinczével. Egy pirosarcú, időses úrral jött csendesen. Mihály köszöntötte a hadnagyot. Az idegen úri ember szótlanul továbbment.

- Láttam, - mondta a hadnagy a kérdezősködésre, - hogy már fölfedezte az idegen hölgyeket, vén kecske...

Mihály mohón kérdezte: „Ismeri?”

- Legyen nyugodt, - felelte, - csak félbe-szerbe ismerem. Ez az úr, a kivel jöttem, tán jobban ismeri a hölgyeket, mint én. Nem tudja, ki ez? Ez a szentléleki gróf. Lehetetlen, hogy ne látta volna valaha.

- Ez ismeri jobban a hölgyeket?

A hadnagy felvonta a vállát.

- Tudom is én? A hölgy özvegyasszony. Katona-lódoctor volt az ura. Sokszor járt nálunk a lósorozásra. Nagy, izmos ember volt. Ismerhette. Az asszonyt Bécsben szerezte valahol. Onnan ismeri az asszonyt a gróf. Tűzről pattant fehérnép, - mi?

- S a leány? kérdezte Mihály ártatlanul.

- Mit, a leány? Hát azt is észrevette? Meg se elégszik az anyjával? Valamikor elég jól ismerem az anyját, de az rég volt.

A gróf odább ballagott. A hadnagy utána szaladt.

- Bemutathatott volna a grófnak is, - gondolta Mihály úrfi kedvetlenül. - Csak nem néz le?

Állatorvos özvegye? Elég hitvány állapot. De mit tesz, a mit a hadnagy mond. Ismeri a gróf öket. Mennyire? A leányt tán?

Végigszágulott a piacon Mihály. Valami szép, ropogós cseresznyét talált. Ne küldene-e a hölgyeknek? A színe olyan volt, mint a leány ajaka. Megfordult a mézsárszékbén. Válogatósan vette meg, a mire szüksége volt. Egy kövérebb falatnál a leányra gondolt. Együtt enni meg az ízes falatot, az aztán derék dolog volna. Megforgatta a húsdarabokat s jóízűen mosolygott. Megvett egy halom virágot s elégedetten hazatért. Füttyörészett s olykor csettintett a nyelvvel. Jókedvűen enyelgett a vén szakácsnéval s délfelé jól kivasztalt porcellán-ruhát öltött. Égő piros nyakkendő-t kötött, ezüstgombos pálczát vett s felment a hegyre.

A vár mellett a kis Pogányba botlott.

- Csak nem vizitbe megy? A leányt - mondá - kis leány korában hintáltattam a térdemen. Most nem engedné úgy-e? Hozzák meg?

Hogy gondol effélet? Miért nem? Átallta bevallani, hogy odakészül. Érdekelték a nők.

Elhatározta, hogy szegény állapotban vannak, a mi jól esett neki, felhaladt a szőlőhegyig, visszatért s körülnézett: nem látja-e valaki s hirtelenül befordult a kis ház ajtaján.

*

Drugán Mihály babonás ember volt. A szerdákat igen szerette. Ez Mária napja. A nagybőjtben mindig megtartotta a napját. Szerette, hogy szerdán találkozott a hölgyekkel. Igen szegényesen kezdte az életet, de életrevaló esze volt és sok pénzt keresett. Mindenkivel jó barátságban élt s jó hírt szerzett. Nem szerette az adósságot, a hitelbe vásárlást, a pénteki napokat, a pókokat délelőtt, a megkezdett utat félbeszakítani s efféle ártatlan dolgokat. Mindenben szerencséje volt, az élet kedvezett neki. Hogy élvezhesse, még javakorában abbahagyta a boltosságot s bársonyos, aranyozott lakást rendezett be.

Nézd csak ezt a szerdát? Mihály úrfi olyan nyughatatlan volt, mintha fiatal legény volna. Az idegen hölgyek ördögösen szépek s valami előkelőség érzett ki rajtuk. Kivált a fiatal. E leányt Virginiának hívták. Dallamos, ritmikus s úri név ez.

Másnap ismét felkereste őket. Az első látogatás jól sikerült. Úgy tetszett neki, hogy a búcsúzkodáskor hosszasabban tartotta a Mihály úrfi kezeit meleg, puha fehér ujjai között.

Másodszor egyenesen egy diskkrét csókot lehelt a Virginia kezére. A mama jóakaróan nézte e barátkozást.

A hölgyek lakásában válogatott butortársaság adott találkozót, melyek nem tartoznak egymáshoz, de az az egynéhány butodarab ékes volt. Inkább máslik, csipkék töltötték a kis szobát.

A mama dagadozó érzelmességgel köszöntötte a vén úrfit. Úszályos, koczkás pongyolában fogadta, mely kissé megernyedtt volt, húsos karjait s széles derekát kiméletlenül mutogatva.

A kedves emlékekről szólt, melyek e helyhez kötik őket. A férjével látogatta meg néhány ízben. Úgy szólt, mintha kéjútton járt volna itt. A bátyja, „a konzul” szintén dicsérőleg szólt e város fekvéséről. Sőt II. József császár is időzött e kies városban. A leányát is helyismeret szerzése mián hozta ide. A társaság hiányzik azonban neki, de hisz az ember szellemileg mulat. Virginia angolul olvas s maga regényeket ír...

Virginia némi tartózkodással elegyedett a társalgásba. Valami hűvösség volt a beszédén. Nagy, hólyagos szemei voltak s inkább a tekintetével elegyedett a beszélgetésbe. Lágy, szinte lusta mozdulatai voltak. Némi jóakaró leereszkedéssel fogadta a felőle szóló hízalgő véleményeket, melyekkel a mama elhalmozta.

Mihály úrfin egy kis levertség borongott. Ő mindenfajta fehérréppel nagy bátorsággal szokott beszélni a pudli mellett. Azonban alig tudott boldogulni ez előkelő idegen hölgyekkel szemben. Nem volt képes beleelegyedni a társalgásba. Nagyon vágyott volna Mihály kitűnni. A nyájas leereszkedés, melylyel Virginia fogadta a megjegyzéseit, leverte. Ügyetlennek érezte magát s fészkelődött. Szeretett volna elmenni s mégis maradt e szép, egészségben pompázó, úde leány mellett.

A mama egy-egy perczre nézett csak ki a szobából. Olyankor a társalgás megakadt. Mihály úrfi megmelegedett s a tenyere megizzadt. Egyszer így szólt:

- Boldog volnék, ha megszeretné a városunkat.

Egészen zavart lett.

- Miért? kérdezte lassan a leány.

A vén legény egészen esetlenül babogott valamit. Ha felajánlhatna valamit. Tán gyémántot, aranyat. Gyönyörű volt a fényes szőke hajú leány. Soha se látott hozzá hasonlót.

Nem aludt azon éjjel. Kik lehetnek? És miért jöttek? A szobájuk olyan, mintha elkészülnének belőle, a hol nem akarnak állandóan lakni? Behunyta a szemeit, beleképzelte a leányt az ő pompás, bársonyos lakásába. Ott ülne a pamlagon s elötte térdelne Mihály úrfi. De az anyjára is gondolt, - ösztönszerűleg idegenkedett tőle.

Leszidta magát e gyerekes álmadozásért. Mi köze e hölgyekhez? A lódoctor özvegye kissé gyanús. A leány? Mosolygott. A hűvössége, előkelősége imponált Mihály úrfinak. Reá gondolt.

Mivel köthetné le a figyelmét? Drágaköves tűt tűzött a nyakkendőjébe és briliántos gyűrűket húzott az újjaira s kényesen öltözködött fel. Reá gondolt állandóan, valami mohó vágygyal. Szorongott s az ürügyeken törte a fejét, hogy fölkereshesse ismét. Szórakozottan köszöntgette a piacon a szembejövöket s boszúsán felelt a kérdezősködőknek.

Dél felé a hegyre indult, szinte önkéntelenül. A kis hadnagygyal találkozott össze.

- Nem jön velem? kérdezte enyelegve. - Érdekes foglalkozni e hölgyekkel. Művelt nők. Maga ismeri is őket. Az ember nem unja meg magát velük...

- S nem fél tőlem, tisztelt úr? - kérdezte évődve a hadnagy.

Mihály kaczagott.

- Bár az enyém volna, hogy félthessem. De én önzetlen vagyok.

Azonban gyorsan átnyargalt a fején az a gondolat, hogy bolondot tesz, mikor e fiatal, nyalka legényt magával hívja. Mindegy! Kimondta. Ha észrevenné töprengését, kikaczaghatná.

A hölgyek a paszuly-filagoriában ültek az udvaron. Mindenféle avatag újságok, könyvek heverték előttük az asztalon, s kézi munkák. Az asszony szívesen fogadta s a hadnagyot csak egy fejbizczentéssel köszöntötte, mint valami bizalmas, számba sem vehető, közönyös ismerőst. A leány élénkebben nézett az ügyes, eleven fiúra, kellemesen szólt hozzá. A hadnagy az asszonyhoz lépett, mind a ketten fölkeltek s az udvar füves útján sétáltak le s föl.

- Rég láttam, Vilhelmina.

- Örvendek, ha nem emlékeztet reá; nem is számítottam arra, hogy felkeressen.

- Kiestem a kegyéből?

- Az ember szívesen elfelejti a bolondságait. Tudtam, hogy itt szolgál most is, de akkor, hajh! Az uram már nincs. Meghalt. Az ember most komolyabban veszi az életet.

A leány közelebb ült Mihály úrfihoz. A kézimunkáját mutogatta s a véleményéről kérdezősködött, a színek felől. Persze mind igen szépek voltak. A vén úrfi el volt bájolva s elevenen bókkolt.

- Gyönyörű a leánya, - mondta halkan a hadnagy az udvaron az asszonyhoz. - Hasonlít az anyjára, a szeme, a királyi termete, a szája.

Az asszony megfenyegette a fiatal embert tréfásan.

- Gonosz hízelgő. Az nem a maga részére virágzik.

- Annak a vén legénynek tán?

- Bolond! Véletlenül botolt belénk s Virginia szívesen foglalkozik vele. A leányoknak vannak ilyen bohó kedvteléseik egy-egy perczig. De maga ne nézegesse.

- Hogy is vehesse észre az ember ilyen szép mama mellett?

Valami könnyű köntöst viselt a leány, mely fedetlenül hagyta üde nyakát, bársonyos üde bőrét. Mihály úrfinak felgyúlt a szeme. Halkan suttogva hajolt felé:

- Ajándékozzon meg egy kegygyel.

A leány derűlten nézett reá.

- Engedje meg, hogy én tűzzem össze a ruháját a mellén. Az én tűmnek a köve annak az árnyalata, a milyen a ruhájának a színe. Boldog volnék, ha megengedné, hogy feldisziámsam vele.

Tán megbántotta vele? A leány ránézett a türe s elfordult. Azonban elevenül fecsegett egyebekről. A hadnagy visszatért az anyjával. A hadnagy a leány gyermekkoráról beszélt. Már nem emlékszik reá tán. Őt esztendő előtt látta. Erre a társalgás általánossá lett. A lódoctorról beszéltek. Mihály úrfi mintha emlékeznék reá. A mama néhányszor a konzul nevét beleelegyítette a beszédbe.

A hadnagy lopva tekintett a beszéd közben a leányra. Megpödörte önkéntelenül a bajuszát s megnedvesítette az ajakát. Azonban ismét elfoglalta az asszony.

- Családi ékszer a tű? kérdezte halkan a leány váratlanul az úrfitól. Hogy foszthatná meg érettem magát, ki azt viszonzni nem tudnám önnek?

Mihály boldog hevesességgel súgta:

- Régi emlékem, de soha sem ragyogott kedvesebb helyen, ha elfogadja. Az anyámé volt. A tűt valami licitáczióon vette, de jól hangzott, hogy az anyjáról szóljon. Le akarta venni. A leány így súgott: „Majd ha magunkra leszünk.”

- Mikor? Kérdezte Mihály tikkadtan.

A leány nem felelt, hanem az anyjához fordult:

- Drugán úr meg akarja nekünk mutatni a nyaralóját a szőlőben. Nem volna kedved a meghívást elfogadni?

Az asszony kérdőleg nézett a leányára.

- Nem tart velünk, hadnagy úr? kérdezte hirtelen a leány.

- Miért ne?

Mihálynak kissé visszatetszett, hogy a hadnagyot is meghívja. Azonban boldog volt.

Mikor kimentek az utcára, így szólott a hadnagy:

- Ez aztán a falat - és csettintett az újjával.

- Úgy-e? mondta Mihály úrfi diadalmasan, mintha ő fedezte volna fel a hadnagy részére ezt a kincset.

Mihály úrfi egészen fel volt verve. Peczkesen hordozta meg a diadalát – a piacon. Szívesen beszélt volna a járókelőknek felőle, hangosan szerette volna a leány nevét kikiáltani. Gyönyörűnek találta az egész világot. Fiatalnak, frissnek érezte magát s a tervek egész erdeje sarjadt vén koponyájában. „Tetszem neki,” gondolta vidáman. „Drugán Mihályné.” Ez jól hangzik s oly hangosan fölkaczagott, hogy beleveresedett s köhögésbe fulladt a jókedve. Otthon méltóságteljes volt a cselédeivel s erőltetett nyájassággal szólongatta őket.

Délután a kis hadnagyot már ott találta. A hölgyekkel fesztelenül fecsegett. Az asszony forgolódott körülötte. A leány melegen fogadta Mihály úrfit. A haja leányosan le volt eresztve, kék szalaggal átkötve. Széles szalmakalap árnyékolta friss orcáját. Könnyű kék ruhájából nyaka és gömbölyű karjainak finom színe kitündöklött. Gallérját a Mihály úrfi karjára dobta s előre indult vele.

A levegő kissé tikkadt volt. A gyümölcsösben baraczkok és piros almák kaczagtak le a lombos fákról. Levél se mozdult, a föld szakadozott, poros volt.

Mihály igen beszédes volt. Mindenképen ki akart tűnni. Tanította a leányt a magyaros kiejtésre:

– Így mondja kedves: „gyümölcs.” Hiszen már meg *kell* tanulnia most.

E megjegyzést igen vonatkozásteljesnek ítélte és megütődött. Nem ment-e igen messze?

A hadnagy át-átszólt a mama mellől. Ők hátul ballagtak az úton. A szembejövőknek rátartó, diadalmaskodó kicsinyléssel köszönt Mihály, mintha azt mondta volna: „Ide nézzetek!”

A szőlő a nagy csere-erdővel volt határos. Virginia nekiszaladt az üde pázsitnak. Pogány utólérte s kergetőztek.

Mihály az asszonyához csatlakozott.

– Igen ritkán egyesül annyi báj annyi okossággal, – mondta a leányra mutatva.

– Képes volna elrontani a leányomat – felelte szárazon. A leányát nézte aggodalmaskodva.

Virginia visszaszaladt, s karonfogta Mihály úrfit. Kalapját ledobta a fűre. A haja felbomlott s az arca ki volt gyúlva.

– Tartson velem, – mondta.

Mihály nagy nekibuzdulással koczogott a leány mellett. Virginiának versek jutottak az eszébe. Mihály helyeslőleg hallgatta. Ő nem bajlódott versekkel soha életében. Galagonyagalyakat tördelt s oroslánszájat gyűjtött a leány hajába.

Ez igen boldog multság volt. Vincze többet lábatlankodott, sem mint kívánatos lett volna. Virginia gyerekesen incselkedett vele s megiramodott vele. Leszaladtak az erdőárokba, áttörve a mogyoróbokrokon.

– Lenn vagyunk, – kiáltott fel a leány. Aztán élesen felsikoltott.

– Megijedtél valamitől? – kérdezte az asszony.

– Béka ugrál, – felelte lenn a hadnagy.

Hamar visszatértek. A leány arca egészen lángban állott s kedvetlennek látszott.

– Elfáradtam, – mondta csendesen.

Vincze simogatta a bajuszát s az asszonyhoz csatlakozott.

– Ismerlek, – mondta roszkedvűen az asszony.

– Hát esett valami kár a leányodban?

– Kinyitom a szememet s ügyelek reád, hogy kár ne essék benne. Ismerlek.

Mihály felemelte a kalapot s átadta a kedvetlen leánynak. A mint a szűk ösvényre értek, mely elzárta őket a kísérei előtt, így szólt:

– Megigérte, hogy elfogadja a kedves nap emlékére.

– A tűt?

– Megengedi?

A leány lesütött szemmel fogadta el. Meg se nézte.

– Nem akarja, hogy csak a kettőnké legyen?

Mihály felemelte a leány kezét s megcsókolta.

– Boldoggá tett.

Remegett, a mint a leány kezét érintette.

A nyaralóhoz értek. Bort töltöttek a gazdag, terített asztal mellett. Az asszonyság maga kezdte a kocintást. A leány vonakodással érintette a hadnagy poharát.

Mihály gálánsul forgolódott az asztal körül. Az erdőből madárszó hallatszott. A leány gyöngéden odahajlott a vén legényhez s figyelmeztette.

Vincze arcán boszúság szaladt végig. Töltött s mohón ivott. Aztán Mihályhoz fordult:

– A borának, tisztelt úr, egy kis dohossága van.

Dohossága az ő borának? Ez az orvtámadás felbőszítette. Az ő borának? Mintha a becsületét szúrták volna meg egy hegyes tövissel. Kicsinylő köhintéssel vigyorgott reá.

– Árulja e bort? – kérdezte a hadnagy ingerlő szándékkal.

Mihály kiveresedett s durva visszautasításra volt készen. A mama töltött s Mihály felé nyújtotta. A hadnagy roszakaratú engesztelődéssel folytatta:

– Hiszen én megiszom. Jó katona mindennel megbirkózik. S nem is akarok rosztat mondanivaló. Egy kis doh ide-oda, a bor megiható.

Mihály elfordult az izgága ficzkótól. Édességeket rakott a leány tányérjába és suttogva beszélt hozzá. Vilhelmina szemrehányólag intett a hadnagynak, de ellágyulva, gyengén feléje dőlt. A bor kissé hatott reá.

– Isteni szép este. A bátyám, a konzul, küldött nekünk sirákuzi bort, melynek éppen ilyen zamatja van.

Vincze nem engedett.

– Dohos bor Görögországban is van. Aztán halkán súgta: „Hol székel a konzul?” s vágott a szemével.

A hegy egészen elcsendesedett. A sötét belopózkodott a szőlő sorok s a bokrok közé s befedte fátylával az utakat, ösvényeket. A csendes város lámpái alatt, hasonlóan felette a fekete bolton a csillagok, gyúltak ki a világok.

A leány merően nézett a sötétbe. Halkan szólt megindulással Mihályhoz.

– Boldog volnék ilyen csendben élni egy életet. Senki körülöttem, csak a ki szeret. Valahol messze, elzárva minden zajtól, nem látva embert, semmi fényességet, pompát. Mindig szürkeségben, hallgatva egy nagy erdő közepén, a melyeknek végét meg ne találja az ember. S én nem is keresném bizony...

– Ez az érzelmesség német betegség, – mondta élénken Vincze.

Vilhelmina élesen nézett a hadnagyra.

– Nincs e leányoknak vérük. Nem igaz? Vincze?...

A leány felemelkedett, az anyjának kigyúlt orcájára nézve, szólította Mihályt. Kalapját megigazította.

Már késő az idő.

Vincze házsártosan tiltakozott a társaságbontás ellen. Azonban csak felkelt s Mihályhoz lépett.

– Árt az egészségnek, atyafi, a méreg! Visszavonom a dohosságot. A bor jó, czimbora. Egy kissé erős, de soha sincs elég. Parolát vén korhely. Egy-kettő s ennyi.

Megölelgette jókedvűen a vén úrfit s megindultak. Vilhelmina előre ment a hadnagygyal s belevesztek a sötétbe. Az asszony valami érzékeny dalt dúdolt halkán. Vincze beleszólt a dalba olykor.

A leány a Mihály karjába fűzte a kezét s kissé ránehezedett. Összevissza beszélt:

– Én igen ritkán érzem magamat boldognak. Ne ítéljen el, én most igen szeretnék sírni, sírni. Semmi okom sincsen reá. Majd elmúlik. Meglátja holnap. Mert holnap is felkeres? Szeretem, ha látom. Ha magának ekkora leánya volna nem volna-e jó? Ha nekem apám lenne, mint szeretném. Én igen elhagyatott vagyok. Nem tudom, mi lesz holnap? Mert élni kell, tudja. És aztán...

És a hangja megrezgett. Abbahagyta a beszédet s meggyorsította a lépéseit. Elhagyta az anyját s a lakásukig ért.

Alig köszönt Mihálynak.

– Menjen odább, ne is várja meg a többieket. Aztán gyorsan beszaladt s betette maga után a kaput.

Másnap csak estefelé nézett fel Mihály úrfi. Az ajtóban majd összeütközött azzal a magas lusta emberrel, a kiről a hadnagy azt mondta, hogy a szentléleki gróf. Jóformán rá se nézett Mihály úrfira s nem tért ki előle. Mihály köszönt felé a boltos udvariasságával. A gróf alig vette észre.

Mit keresett ez itt? A hölgyeket ismeri? Kit? az asszonyt? a leányt? Egy perczre megállott. Azonban a kapun belül az asszonyság állott, odáig kísérte a vendéget.

Szokatlan nyájassággal köszöntötte Mihályt.

– Régi barátunk, – mondta kérétenül. – Nem egyszer keresett fel minket Bécsben. Ezek az erdélyi emberek igazi nyájas gavallérok.

A leány levert volt. A munkáján varrt s alig nézett fel. Mintha szemét kisírta volna. Tűzben égett. Röviden felelt. Az asszonyság annál szaporábban ontotta a szót. Mintha csak eltakarni szeretne valamit a sok beszéddel.

– Virginiának kissé megfájult a feje a tegnapi mulatságtól. A szegénykének kevés a szó-rakozása s felzavarja a legkisebb izgatottság. Tegnap sokat futkosott, s a szervezetét alterálta. A hadnagy úr ma szerencsétlenné s igyekezett felvidítani.

Később ismét feljött a hadnagy. Virágot hozott a leánynak. Udvarias, gyöngéd volt. Az asszonyhoz így szólt:

– Nem volt látogatójuk?

– Senki, – felelt. – Csak a gróf nézett be egy perczre.

A hadnagy a leány mellé ült.

– Kedves nagysád, méltassa jobban az én kedvességemet. Ma másodszor keresem fel, látja! Három nap előtt alig tudtam, hogy itt vannak s lássa a rabszolgái mint szaporodnak. Én üldözöm s az úrfi őrzi, mint egy szelindek. Arra gondoljon, hogy alig néhány évvel ezelőtt szépen megölelgetett, ha jöttem. Akkor csitri kis leány volt. S ma csak játszik már velünk, s az ölelgetés eltűnt! De az udvariasságomért háladatosabb lehetne. Az apja így szólt hozzám: „Látott ilyen angyalt, kadét?” akkor az voltam, tudja. Akkor kellett. Hát most?

A leány mosolygott.

- Mit akar? - kérdezte.

- Mit akarok? hát a szeretetre méltóságáért harcolok.

Mihály úrfi szorongva hallgatta, a mit tovább fecsegett. Hallgatva babrált az asztalon heverő könyvekkel. Boszankodott.

Az asszony nyájasan a hadnagy karjába akasztotta a kezét s derülten korholta:

- Hát reám se néz már?

A mint elvitte a leány mellől, nyersen rászólt:

- Valami bajod van, Vincze?

- Mit akarsz? kérdezte a hadnagy.

- Nem szeretem a bolondságot. Úgy látom, te a leányomra vetted a szemedet. Ne tiltakozz. Ismerem a fajtádat. Mi lelt? Lártalak már tegnap s ma is a mohóságoddal. Nem hagyom; érted, nem hagyom. Elég lesz egy háztól egy balek. Nem voltam elég neked? A leányra ne nézz, megtiltom.

- Tartogatod valakinek?

- Neked nem, semmi esetre. Tán szerelmes lettél? Kaczagás! El akarod tartani? Míd van?

Az utunkba állsz. Csak az hiányzik, hogy elcsavard a fejét. Mondd meg nekem, mi a czéled?

Vincze vontatva szólt:

- Hagyj békét nekem. Hidd el, semmit se akarok. De gyönyörű a leányod. Reád hasonlít.

- Bolond vagy.

- Félek, hogy a gróf hozott le titeket. Tudtam, hogy a sarkatokban jár s az ő keze van abban, hogy itt vagy.

Az asszony ráütött a hadnagy lábszárára.

- Bolond vagy.

Aztán gyors elhatározással karon fogta a hadnagyot s nyájás, derült arccal (nehogy beszélgetésük tárgyát sejttesse valaki) így szólt sétálva:

- S ha a gróf keze volna benne? Mit akarsz?

Vállat vont s hevesebben folytatta:

- Élni kell, fiam! Azt szeretnéd, hogy mosogatni menjünk napszámba? Vagy te akarsz eltartani minket? A sohajtásodból? Megtiltom, hogy a leányomhoz szólj. Az ember mindent megpróbál. Én jó vagyok, de bolondságokat nem engedek. Azt ott (mosolyogva intett Mihály felé) abba, látod, nem szólok belé. Hadd próbálja a leány. Ha sikerül neki, jó. De nehogy elkéssék vele. A mit tesz, számárság. De próbálja. Mert az kenyér. Akármilyen hitvány darab, de kenyér. Ha el nem késik. De neked megtiltom, hogy hozzá közeledj. A vén úrfival mulat, szórakozik. Úgy is megúnja. Jó. De te ne elegyedj belé.

A csendes leány váratlanul szenvedélyesen fordult a vén legényhez:

- Bár régebben ismertem volna. Bizonyosan jobb lettem volna, ha egy jó barátom lett volna.

Mert maga az lett volna, én tudom azt. Látja, már nekem senkim sincsen. Az apám is rég meghalt. Azóta mennyit vetódtünk és senki se volt, a ki szegény leánynak nyújtja a kezét. Nagyon nehéz megélni; tudja, egy olyan nagy világban, a hol senki se látja, hallja a sírót. Pedig én sokat sírtam és nem tudom, mit csináljak. A ki reám néz, attól félek. Magától nem, egyedül. Én már tudom a tekintetekből, hogy mit akar? a ki reám néz. Maga szeret úgy-e egy kicsit? Ha én a maga leánya lettem volna, olyan jó, vidám lennék. Most bémáztatna, mert én tizenhat éves vagyok. De miért mondom mindezt? Én nem tudom. Én félek és tudom, hogy el fogok veszni. Miért nem rejt el, hogy senki se kapjon meg. Ügyeljen! Reánk néznek onnan - (az anyjára nézett).

Aztán folytatta:

– Miért vagyunk itt? Tudom én miért? Elmenekedném; de hova? Mondja! A szárnyamat már levágták! Miért nem rejt el? Milyen háladatos leánya volnék. Tegnap igen boldog voltam. Én tudom, hogy maga nem akar rosszat tenni nekem. Látja, tegnap is az utálatos, (és sötéten nézett a hadnagyra,) ő is tegnap az erdőben megölelte a derekamat. Utálok. Ő azt hiszi, hogy velem akármit szabad csinálni. Megmerné-e tenni, ha apám volna? De miért hagy maga engem?

Vincze visszatért az anyjával.

– Beszélgettél a mi barátunkkal? kérdezte Virginiát.

– A leányom kissé szótalán, Mihály úr, de szívesen látja a barátait. A hadnagy urat igen sajnálom, mert elveszítjük. A barátunkat tőlünk elrabolja a hivatása. Búcsúzni jött hozzánk: Virginia is igen fogja nélkülözni, mint én.

A leány bágyadtan bólintott.

– S mikor látjuk ismét?

– Nélkülöz?

– Mindenesetre.

Mihály úrfi kábult fejfelé ért haza. Teljesen zavarban volt. Az ő esze teljesen képtelen volt arra, hogy megjárja azt a homályos utat, melyen elindították.

Kitől kell félnie a leánynak? A hadnagytól? Hiszen elmegey. Az anyjától? Az anyjától? Hiszen ő hozta ide. Elmenekülne? Kitől?

Kifáradt a tündődéstől. Fájt minden tagja. Nem emlékezett a szavak mindegyikére, nem is értette meg mindegyiket. De a tény kétségtelen. Ő benne a bizodalma. Reá számított a veszedelemben. Behunyta a szemeit. Névtelen, kegyetlen érzés csapta meg. Valakit marczangolni áhított; valami állati romboló vágy forgatta fel az ő szelid természetét. Újjaival belemarkolt a mellébe s leszakította az ingét végig.

De miért? Semmi kérdésére nem kapott választ. A halántéka erősen lüktetett s a vér a szemébe futott.

Azonban egy tény világosnak látszott. Az, hogy a leány ragaszkodott hozzá.

Mihály úrfi felszökött a helyéből és hangosan felkiáltott: „Elveszem.”

A kiáltásra a vén cseléd nyitott be.

Mihály rárivallt.

– Beteg-e úrfi? Olyan bolond kinézése van.

Becsapta az ajtót és bezárta.

A leány aranyhajának illatát érezte, puha kezének melegét s hallotta hangjának bánatos rezgését.

Érezte, hogy közvetlen veszedelem környékezi a leányt. Nem tudta, mi lehet? De nem így beszélt a leány? Mit tegyen? Életének legnehezebb óráját élte. Ő mindent meg szokott jól fontolni, minden kérdést jól megforgatni, hogy veszteség ne érje a vállalkozásban. Azonban a kérdést se tudja helyesen feltenni.

– Szereti a leányt? Szereti. A leány vonzódik-e? Ő mondta. De hát ki? Hát az anyja? Mi lesz Mihálylyal, ha ez ismeretlen hölgyekkel örökös bút, szegényt vesz magára. De ez a gondolat utálatos volt. Elűzte magától. A veszedelem világos.

A viaskodásban elbágyadt. Ledobta öreg, fáradt testét a dívánra s tenyerébe temette a fejét.

Kábultan ébredt meg későre. Éjjel volt. Lopva surrant ki a szobából s kiment a néma utcára. A kávéház ablakából csillogott ki a világ. Nekivágott a magányos, sötét sikátoroknak.

Milyen bolond dolog mindez. Megállott egy kapu közében. Félhangon így szólt: „Elveszem.”

Mit mondanak felőle? Tán kikaczagják? Hát aztán? Ez a legnehezebb gondolat. Miért kacagnák ki? Olyan öreg-e ő? Azonban a leány akarja őt. És boldogan sóhajtott fel. Ő is áhítja őt. A szive mélyéből. A szive érző és fiatal.

Milyen édes! Láz futott át a testén. Ha hozzámenekszik, hát jőjön. Drugán Mihály készen van, gyönyörűséggel várja.

S erős, ruganyos, fiatal lépéssel indult meg. Minden erejének visszatérését érezte. Szinte futva járta meg a sötét várost.

Mire hazatért, már derengett a hajnal.

– Elveszem, s vége, – mondta s ruhástól ledől az ágyra.

Csak délben ébredt meg.

Elhatározva, gyorsan ment fel a hegyre, mint a ki valamely tetre készen megy. Messziről látta, hogy a kis ház előtt kocsi állott.

A lépéseit megcsendesítette. Kire vár a kocsi? Mihály úrfinak fontos mondani valói vannak. Ő már azt is látja, hol áll meg a leány, hol az asszonyosság, hol Mihály úrfi. Ekkor így fog szólni: „Legyen a feleségem.”

Mindezt nem mondhatja el, ha valami idegen van benn. A bátorsága odavolt.

Elkerült az utca tulsó felére s lustán vonogatva a lábait s szemeit a kis házra szegezve, ment odább a szőlők felé. Ment és visszatért. A kocsi veszteleg azon a helyen. Visszatért és tündödvé megállott. Nem is gondolt arra, hogy bemenjen. A kocsi drága és uras volt. Vár valakit? Felindult a hegybe és fellépkedett a kis nyaralóba, hol a szép leány ült. Mintha hallaná még a hangját. Megjárta az erdő szélét, a hol karjába akasztotta meleg kis kezét. Mintha látná lábának nyomát a gyenge gyepen. Tán ugyanazon madár csipog a cserebokrok között, mely neki szólt. Nyughatatlan volt. A csendesség bántotta s lehevert, mert bágyadságot érzett a testében. A templomba délre harangoztak.

Mihály felkelt és a kis házig ért.

Az utca üres volt. A kocsi elment.

A házikó előtt leverte a port kabátjáról s megigazította a kezelőjét. Megnyomta a kilincset. Nem engedett. Be volt zárva.

Nem tudta tájékozni magát. Estefelé felnézett ismét. A kis ház néma volt. Mi történt? Nem tudta, mitől kell félnie és remegett. Járta az utcát szüntelenül.

– Nem járt itt a reggel kocsi? – kérdezte a kéményseprőtől, a ki az utca végén lakik s egy papucsban a kapuban állott.

– Nem láttam, – felelte. – Az a szentléleki gróf kocsija volt s ugyan felpakkoltak reá. A szép madarak elröppentek rajta. Megismertem reggel a szürkét. Szép zászlósfarkú ló. De én nem bízom abban a lóban, a mely örökké forgatja a farkát. Nem tiszta erkölcsű állat az, tekintetes úr!

Hát a gróf kocsija volt? Hova mentek? És mi itt a gróf? A homály áthatatlan. Tán visszatérnek. Ki gyújt világot a zűrzavarban? Haza ment és visszatért. Hátha megérkeztek addig? Megkereste volna a hadnagyot. Tán ő mondhatna valamit. Ebbe a gondolatba beásta magát. Hátha megtalálja valahol? Igen késő volt hozzá. Hol találja? Mind zavartabban járta meg a

piacztért s a kaszárnya udvarát. Nem találta. Arra csak kódorgott cél nélkül. Elfáradt; fájt a dereka. Leült a sétatéren. Akkor már az alkonyat szürkésege este meg a várost. Láza volt. Egyik gondolat űzte a fejében a másikat. De elment, elment és keserűség fojtogatta a torkát s cseppek szivárogtak a szeméből.

A gróf?

Némi világoosság kezdett derengeni az agyában, a mint össze akarta kötni a leány nevét a gróféval.

De ha elment Virginia, elhurczolták. Gazul, istentelenül elhurczolták. Ő nem akarta ezt. Ő Mihálynál keresett védelmet, hajlékot.

Elvitték. A kétségbeesésből dühbe esett. A leány kínos panaszáának egyes szavai verődtek vissza az agyába, s úgy tetszett, mintha értene búját, vergődését.

Mogorván ment haza. Meghuzódott egy szegletbe és nem szólt egy igét se.

Egész életében semmit se szalasztott ki a kezéből, a mivel a jó sors kínálta. Sőt megfogott mindent erősen. Sem élehetetlen, se engedékeny nem volt. Hát a leányt? e gyönyörűséges drágaságot. Felébredni érezte az erejét.

El akarták venni tőle a leányt. Az ő leányát, kit rózsás kedvében ajánlt neki a sors. Nem. Nem engedi. Készen volt arra, hogy harcolni fog érte. Megnézte a revolverét. Ő ölni fog érte. Kit? Nem tudja még tisztán.

Másnap így ébredt meg. Kocsit vett és elindult.

A mezők tele voltak dolgozókkal. Arattak az országút mentén. Foltokként a termő földek pezsgtek az eleven lélettől. Harsány ének verte fel a csendet. Szekerek döcögtek a dülőkön. Mihályt izgatta a zaj. Tele volt a feje kérdéssel. Hova megy? Mit fog tenni? Valami éktelen düh gyúlt ki a szemébe.

Kis parasztházakat hagytak el. Kutyák rohantak a kocsinak, mérges ugatással, porfelhőt verve fel. Az ugaron kolompos ürü vezetése mellett mendegélt a juh turma. A szeme elsiklik a szelid képeken. Elvették tőle, ellopták gaz módon. Keserűség kínozza a szívét, könnyet facsarva a szemébe.

Ha a lovak lépéssel vonszolták fel a kocsit, szeretett volna leszökni, hogy fusson. Illatok szálltak fel a mezőkről. Áthatották a fejét. A Maros csillogva ömlött odább széles ágyában. A szemét bántotta a fényessége. Csavargó fecskék suhantak el a feje mellett. Sötét tekintettel kísérte a röpülésüket.

Mit tesz? Benyit a kastélyba és így szól: „Gróf úr, ön nőcsábító s tulajdonomat eltulajdonította.” Ő méltóságteljes lesz. A gróf így szól: „Tisztelt Drugán Mihály úr, sajnálom, ha megtettem. Az öné, ha kívánja. Tessék.” S ekkor feltárja az ajtók szárnyait. Virginia sírni fog és nyakába borul.

A mint a kastély felé közeledett (már delet is elharangoztak a faluban) erős aggodalom lepte meg s elröpült a biztonsága. Hogy térhessen be egy idegen úr házába. Kidobják egyszerűen. S a kaputól messze fekvő falusi ház előtt állította meg a kocsit. Leszállott s nem tudta merre menjen. A kastély ablakain a faredők le voltak zárva. A falu ki volt halva. A perzselő nap osztotta sugarait az egész völgyre.

Mihály cél nélkül indult meg. Visszatért és kivette a kocsi ládájából a revolverét. Meg fogják gyalázni, a mint cseléd rá fogja a kezét. Zsebébe dugta s megindult elszántan. A kastély nagy kertjének ajtaja tárva állott. Szénával megterhelt kocsik jöttek ki rajta. A nagy gypet szegélyező sötét fák felé vezető út fehérlett ki.

Mihály végighuzódott a korlát mellett. Benézett a hasadékon. Egészen bágyadt volt. Nekidőlt a deszkázatnak s szemeit rászegezte a kert útjára. Úgy látta, mintha a fák árnyékában valaki járna. A kastély hátrább állott a hegy lábánál. Lassan huzódott be Mihály úrfi a kapun. Minden erejét össze kellett szednie. A széles gyeptáblán nem mert átmenni. A bokrok védelme alatt huzódott végig s úgy tért be a fasorba. A sors jó szemmel nézett reá. A fasorban Virginia magára járt. A zajra felnézett a szemével, összetalálkozott a tekintetével, de nem látta meg. Hol járt a lelke?

Mihály halkán szólította meg:

– Virginia!

A leány mintha megébredt volna. Feléje ment s nem is csodálkozott. Mintha természetesen talált volna, hogy a vén legény itt van.

– Keresett-e tegnap?

– Kerestem mindenütt.

– Miért?

– Miért kerestem?

Megállott. Aztán gyors elhatározással dobta ki a szót:

– Mert azt mondta, hogy szeretné, ha elrejténém valahol egyedül. Azért kerestem, hogy elrejtsem otthon az én házamban. Hogy odahívjam; hogy felajánljam az én tűzhelyemet. Nem tudta-e?

A leány halkán kérdezte:

– Hogy feleségül vegyen?

– Nem tudna szívelni engem? Ha tudná, hogy megbecsülném. Csakhogy megtűrjön maga mellett. Meg se bántanám egy lehelettel se, úgy szolgálнам, mint egy hű kutya. De hát engemet nem lehetne megszeretni?

A leány remegve kérdezte:

– Hogy feleségül vegyen?...

– Mert igen szép arra, hogy leereszkedjék egy ilyen egyszerű emberhez, úgy-e? Van csendes házam s én semmi egyebet se csinálnék, mint hogy örökké csodáljam és szolgáljam. Nem állanék az útjába soha, a kezét se fognám meg, ha megparancsolná s egyebet se kívánnék, mint hogy egy-egy jó szót dobjon egy nap egyszer. Nem is kívánhatom, úgy-e? nem is szabad reá gondolnom?

A leány alig hallhatóan kérdezte:

– Hogy feleségül vegyen?

Aztán elfordult.

– Hogy feleségül vegyen? igazán? becsületesen? a hol én lettem volna az asszony? és volna házam? csendes kertem? tisztességem?

A hangja remegett.

– Menjen el, – mondta. – Miért szól így hozzám? Miért hív engem? Feleségül?

Végignézett s nyersebben ismételte:

– Menjen el! – És visszalépett.

Aztán a szeme megtelt könnyel.

Mihály remegve dadogta:

– Azt hittem, azt hittem...

– Mit hitt? Azt, hogy egy tiszta, jó leányt visz a házába? a kivel ketten élnek csendesen, nyugodt életet. Nem igaz? Nem igaz? Én hívtam, én kértem. Én féltem, én unszoltam. Én

elvettem az anyja emlékét. Én rimánkodtam, felajánltam magamat. Nem kellett. Kinek kell egy ilyen szegény leány? Hát már késő. Vége. Nyujtottam a kezemet, hogy mentsen meg. Nem fogadta el. Már késő. Vége.

Mihály remegve nézett a síró arcba.

– Már késő. Engemet már megvettek. Megvettek pénzzel. Elkésett. Menjen. Ki is fizettek. Attól félték, hogy maga megkönyörül rajtam s ezért siettették a vásárt. Elkésett. Menjen. Ne beszéljen hozzám. Hogy mernék én a maga becsületes szemébe nézni?

Aztán kihúzta a ruháját összetartó tűt és ledobta a Mihály lábához:

– Az anyjáié volt? Vigye. Szégyen, hogy ezt egy ilyen leány viseli. Az anyja tiszta, jó asszony volt, úgy-e? Vigye el.

Aztán arcát a tenyerébe temette és sietve fordult meg. Vissza se nézett. Egy kis mellékút nyúlt a fásorba. Betért és gyorsan haladt át.

Mihály egy helyben állott. Reszketett. Majd lerogyott. A lábai nem bírták. A szemét a bokrokra kapcsolta, melyek eltakarták a leány testét.

Valahonnan telt szénás szekér fordult be a nagy útra.

Mihály belépett az ösvényre, önkénytelen mozdulattal, hogy elrejtse magát az emberi szemek elől. Aztán megfutamodott a hegy felé, cél nélkül. Mély fájdalom roncsolta meg a szívét. Vége mindennek.

Botorkázva futotta meg az ösvényt. Nem tudta hova ér.

A hegy lábai előtt hömpölygött lustán a Maros.

Megállott a partján.

Kínnal sóhajtott fel. Félvakon nézett szét.

Aztán bedőlt az ezüstös, mély, puha ágyba.

A kalapját lassan vitte odább a csendes Maros.

A játék

Az árnyak az erdőben csendesen megnyultak. Egy szöszeke kis gyerek elhozta az epret, a mit keserű lapu tálczára szedtek a leánykák. A tanító kisasszony mosolygott s megölelte. A távolba nézett, a néma völgyre, a szürke hegyekre s nem hallotta, a mit a gyermek beszélt.

Ő akkor mit se hallott. Mellette ült a földön a fiatal pap, ki szóba elegyedett a gyermekkel.

A gyermek ezt mondta:

- Én szeretem őt! - s a tanítónőre mutatott.

Aztán ezt kérdezte:

- Maga is szereti úgy-e?

A pap behunyta szemeit és fellélegzett, mintha illatot szívna.

Ekkor csoportosan jöttek elé a fák alól a kis paraszt apróságok. Virággal voltak megrakodva. Úgy csipegetek, hogy az elülő madarak vetélykedő kedvét kihívták. Az volt aztán a zakota! Csipkés tölgylevélből fonott szalagot hoztak. A pap is felállott és segített, hogy a tanítónő lenhaja köré koszorút tegyenek és vállára azonképen. A kis hölgy felnézett (szürke szemei voltak) és mosolygott, mintha álmában csinálná. Azután a kalapjára is tettek.

Elszórták körülötte a gyűszűvirágokat, meg a sok vadsarkantyú-virágot és az illatos repczét. A pintyek álmosan ezt visították: még! még! S még hoztak.

A pap így szólott:

- Milyen jó élni!

A szöszeke gyerek odadobott egy marok tölcésés, illatos burjánt a kisasszony ölébe.

- Mérges - mondta a hölgyecske. Aztán félig a paphoz szólva, így beszélt:

- Vajjon hová lett az a sok boldogság, a mi volt? Ha semmi se vesz el a mi van, ha a porrá vált csontból virág terem, hát a semmivé lett örömből mi lett? Ah! mennyien szerettek a világon. Mondja meg, hol van az a szeretet? Szeretném megfogni!

Felkelt. Rendbe szedte virágos ruháját. Akkor melléje állottak. A gyerekek egyszerre odagyültek, a pap is; és úgy látszott, mintha az erdőben is a mi szép, mind odaállana melléje. Nyulánk volt, tiszta és friss.

Némi rücsköt simogatott ki a köntösén. Aztán egyik, aztán a másik gyermekhez szólott. Egyik verset mondott. A pap megcsókolta érte.

Igen bizalmas lábon állott a gyerekekkel. Világos volt, hogy a tanító nénihez tartozik. Néha benézett az ablakon az iskolába. Köszönt és továbbment. De akkor aztán ott szörnyű vigasság kerekedett. A tanító kisasszony mosolygott, a gyermekek kaczagtak. Mindezekért csak olyan bátrak voltak vele, mintha közülök való volna.

Még csak nem rég jött a faluba s annyira fiatal volt, hogy a menyecskék nem mertek a válóperükkel hozzá menni. „Meg kell várni - mondták - míg kinőnek a fogai.”

A régi papnak egy se volt. Ahhoz meg ezért nem voltak bizalommal.

Az öreg asszonyok sirtak a prédikálása alatt. Nem értették mindig a mit mond, de sirtak, mert olyan leányos, szívhez szóló hangja volt. Míg tanult az iskolában, „Harmat”-nak hívták,

mert olyan ártatlan volt. A presbyteri gyűlésen megjósolták az öregek, hogyha nem változtat természetén, senki se fizeti meg a képét...

– Rúgni kell ezt a népet, mint a kutyát – mondta a kurátor, egy csavaros vén paraszt, – különben harap!

A tanító kisasszony már előtte jött a faluba. Nézzék csak meg, ő mindig ilyen módos, ilyen tiszta. A színek között ő a szürke volna, a virágok között ő a zsálya volna. Csinos, nem rikító, de édes illatú virág. Ő olyan, hogy mindenki szereti. Mindig csendes és kissé komoly. Tudja vigasztalni a betegeket s minden bűnnek irját ismeri. Egy kacski roszt leány jött haza egyszer a faluba. Az így szólt: „annak a szemétől inkább félek, mint a tömlőcz lánczától!...” Pedig szürke szemei voltak s a gyermekek igen szelidnek találták.

Ott állott az erdő szélén, ruháját felfogta s indult le a szakadékos oldalon. A gyermekek énekeltek.

Az Isten ölében szendergett a falu. A toronyra már rászállt a homály, de a paplak még világos volt.

Akkor ez történt:

A hegyi ösvényen két férfiú jött le.

Elöl egy nyulánk, selymes bajuszú siheder, mellette egy öreg szolga. Puska volt a vállukon s egy hosszú szőrű vizsla szaladt előttük.

A fiatalabbik a gyerek csapat után sietett. Mind megálltak. A leány rá emelte szürke szemét a jövevényre s Harmat azonképen.

A fiatalabb zavarral nézett a tanítónőre. Megállott előtte. Egy pillanatig nehéz csend volt.

Akkor a leány (kissé rebegő hangon) ezt kérdezte:

– Eltévesztette az útát?

Az idegen meghajtotta magát s így szólt: köszönöm!

Pedig mi oka se volt köszönni.

A leány már mosolygott.

– Én a tanítónő vagyok, Biró Kata. Amott a faluba vezető ösvény! és a mély útra mutatott.

A pap csodálkozó, aggodó tekintetet járatott végig rajtuk. A fiatal ember köszönt s letért az útra. A kutya vigan szaladt előtte.

– Ismeri őt? kérdezte halkán a pap.

– Ismerem – felelte a leány egyszerűen. Suhay Pálnak hívják.

Akkor egy kis gyermek, kit a csihán csipett meg, felsírt.

Odament, megcsókolta s megvigasztalta.

*

Az idegen a malomházban halt. Hajnalban csónakra ült s a sásos tón vadászott. Alig lőtt valamit. Hanyatt dőlt a csónakba s az eget nézte. A nád síkatorai között lassan ingott át a hitvány lélekvesztő. A hódák búgtak s rigó füttyült a part ezüst nyirein.

Parasztok mentek a mezőre. Köszöntek az idegen úrfinak. Nem zavarta. „Ki ez?” kérdezték. Később a pap is arra járt. Igen gondolkodó volt. Az idegen észrevette őt. Felült s komoly tekintettel kísérté.

Később kiszállott és végigment a falun.

Az úton gyermekekkel találkozott. Egytől ezt kérdezte:

– Jársz-e iskolába, kicsi?

Csinos nyulánk ficzkó volt az idegen; elegáns, ruganyos. A gyermek remegve nézte.

– Szereted-e járni az iskolát kicsi? – mondta tovább.

Mintha csak ezt mondta volna: „én szeretném járni.”

Czél nélkül bódorgott. Aligha látta valaha e zöld dombokat, e virágos réteket, e nyugalmas vizet, e gyapjas erdőket.

Az oldalról rátévedt a tekintete az iskolaudvarra. Ott sok gyermek futkosott. Ekkor így szólt:

– Az ördögbe! És Kata bemutatta magát nekem mint egy idegen.

Egyszerre boszús lett. Felvett egy kavicsot s az iskola irányába hajította. Senkit se akart találni, de jól esett, hogy arrafelé dobhat.

Hátat fordított és fönebb ment a hegyen.

– A régi makacs gyerek – morogta. – Lássuk csak, ki az erősebb?

Felkaczagott s szeretett volna valami verset citálni. Természetesen valami igen gúnyos verset. De nem tudott. Ily szóknak kellett volna a versben lenniök, hogy: „tovább-tovább-bolyongjunk e czudar világban.” E helyett ezt fütyülte: „az asszony ingatag.” Aztán hazament a malomházba, lefeküdt s elaludt.

*

A gyermekek közül így szólott egyik a tanítónőnek azon reggel:

– A tegnapi idegen urat láttuk ma. A tóról jött.

A kisasszony erre felemelte ujját komolyan, intve: Aztán így szólott: „Anna (ez épen a hirhozó leánya volt), vajjon e mondatban »virágnak mondanálak« mily szó ez »mondanálak«?»

A feleletre azonban nem ügyelt. Későre ezt kérdezte:

– Szólott-e valamit?

Azonban a gyermekek nem tudták már akkor, hogy kiről beszél. Ők elfelejtették addig az idegent.

Délben énekeltek; nagy zajjal összeszedték czók-mókjaikat és kettős sorokban hazaindultak. A tanítónő ott állott az ablakban, mint rendesen. Tiszta kis kék kartonruha volt rajta, jól begombolva nyakig. Szürke szemei álmosan tekintettek ki üde arcából. Ő onnan szokta ügyelni a gyermekeket, hogy jók legyenek az úton. Ő reájuk néz. És most is egyedül reájuk. Az Isten tudja, hogy senki másra.

Sóhajtott. Valami gondolatban igen elmerült. Nem ború lepte meg, csak árnyék. De ah! a futó perczeket jól betakaró árnyék, mert kopogott valaki az ajtón s ő nem hallotta.

– Jó napot – mondta Suhay Pál.

A leány megfordult s felpirult.

A padok elvlasztották őket. A falról a káposztákkal s vízilovakkal telerajzolt táblák ugyan csodálkozva látták; és a napsugár, mely a porszemeken libben, azonképen, hogy ez a nyugalmas kis hölgy elpirult.

– Jó napot – ismételte.

A leány csendesen bólintott.

- Elutaztam volna - mondta a fiatal ember, de itt maradtam, mert ingerelt.

A leány egyszerűen kérdezte:

- Közölni valója van velem?

- Ingerelt, Kata! Ne akarjon ilyen hideg lenni. Én tudom, hogy ez nem az igazi arcza. Ingerelt, mikor eltagadott. Vadászva bolygom a nyarat. Határról-határra járok. Ah! Kata, az elmúlt napok emlékezetét akarom megölni. Akarom, akarom. És a mint járok, a sors maga elé vezet. Továbbmennék, de ingerel, mikor eltagad. S itt vagyok.

Épen azon a helyen, a hol szónokolt, igen vásott kis gyerek szokott ülni. A leánynak ez jutott eszébe: „az a szöglet a leglármásabb az iskolában.” Ezen mosolygott.

Az úrfinak ez a mosoly a fejébe kergette a vért.

- Nevetségesnek talál? - kérdezte.

A leány hosszú tekintettel nézte meg. Szürke szemei megmelegedtek: „szépnek találok” - gondolta. Aztán így szólott:

- Bocsánat, ez az iskola-szoba, - s köszönt, hogy távozzék. Az ajtónál azonban megállott.

Fél tekintettel visszanezett s azt kérdezte: „Sokáig marad itt?”

A férfi sovárogyva nézett rá.

- Követhetem?

- Jó napot - mond a leány, de szívesen nézett rá. És eltűnt.

A férfi ingerülten csettintett nyelvével.

Kilépett az udvarra. Ott szembetalálkozott a pappal. A tiszteletes ekkor érkezett.

Úgy találta, hogy czudar képe van. Szívesen meglökte volna. A pap bátran tette kezét az ajtókilincsre.

Az úrfi felriadt.

- Barátom! hé! - Azonban nem azt mondta, a mit akart, hanem így végezte be a mondatot: „Sok-e az alsó tóban a rucza?”

A pap boszus hangon felelt: „Nem tudom,” soha se látott Harmat is ily ingerlő ábrázatot. Valami szörnyű gyönyörűség lenne megkarmolni. Megállott s szemébe nézett.

- Hát a felső tóban sok a rucza? - kérdezte dühvel az úrfi.

Ekkor a leány lépett ki az iskola ajtón. Mosolyogva bólintott az úrfinak s kezét nyújtotta a papnak. „Akarja, - kérdezte - hogy beszámoljak a délelőttel?” Helyes megemlíteni, hogy e szavak félig az úrfinak is szólottak.

*

A falu végén egy kis fájós lábú gyermek lakott, a kit Kisónak hívtak. Alkonyatkor egy fehér derekú kis karton köntöst öltött a tanító kisasszony s a látogatására ment.

Az úton mindenki köszöntötte. Ő mindenkinek mondott valami kellemest.

Egy kuvasz megugatta. Ez általános felháborodást keltett az utcában. Szörnyen lehordta minden jelenlevő a számár kutyát.

Hiszen ez a kisasszony! Hogy azt egy kutya elfelejtheti.

A Kisó betegágyas házában tűz égett a pitvar nyitott kemenczéjén. Az anyóka főzött. Kezet akart csókolni a kisasszonynak és szörnyen zajos volt. Elmagyarázta, hogy Kisó mint esett le. Mint mondta: „jaj anyó! nekem ugyan megesett!” mire az anyó hasonló feljegyzésre méltó mondattal válaszolt. És most lám!...

A tanító kisasszony belépett. Penészes, sajtuszagú, sötétes volt a szoba. Néhány szót szólott a gyermekhez. Aztán az ökölnyi ablakhoz lépett és kinézett. Bizonyos, hogy várt valamit.

- És mivel gyógyítja, jó anyó? kérdezte.

Akkor az ajtóban megjelent Suhay Pál úrfi.

A paraszt asszony visszavonult, a gyermek az ágyacskára hallgatva visszadőlt.

- A véletlen útjába vezetett, Kata. Nem kerestem, nem kerülöm. Helyes tudnia, hogy itt maradok. Tán nem alkalmas hely ez mindezeknek a kinyilatkoztatására, de nem bánom. Követtem, a merre ma járt, követni akarom az egész életén át, a merre jár. Azonban úgy tetszik, hogy valaki azonképen követi, a mit én nem tűrök. Tartok tőle, hogy utánunk jött ő is. El akartam mondani, a mit elmondtam, mielőtt megzavarhatnának. Féljen, a ki útamba áll. Istennemre!

A leány félkézzel a gyerek ágyának fájára dőlt s így szólott egész könnyedén:

- Emlékszem, mikor maga nálunk lakott tanuló korában, Pali, az én szegény özvegy édes jó anyámnál. Akkor is rosziul szavalt. Rendszerint dagályos verseket szeretett szavalni, harcias állásokban. E szokást nem tudta levetközni.

- Csufolódjék - felelte a férfi, - bánom is én. Mit akar? Jóformán gyerek voltam. A szobánk majdnem egymás mellett volt. Azt hittem, hogy csak megszoktam, pedig szerettem.

Igazán nem lehetett tudni ha komolyan beszél-e?

A leány közbeszólt derülten:

- És mikor megnőttünk s e tudatra ébredt, elhagyott... szóra sem érdemes.

Aztán a gyermekhez fordult:

- Bizonyosan néhány nap mulvajárni fogsz majd - mondta - az erdőbe viszlek szombatunkint. A többiek már sokat tanultak a virágokról.

Feltette széles virágos szalmakalapját s átkötvén a szalaggal, kis leányosan a hátára vetette.

Tán haragudott, azonban ott maradt az agyagos fekete kis szobában.

- Emlékszik, Kata - kezdte csendesen Pál, mikor magukhoz vitt lakni a bácsim? „Jó fiú légy, mondta, ime ez a leány kedves pajtásod lesz.” S én mindjárt szerettem volna valami rettenetes tettet véghez vinni. Egy szekeret megállítani, vagy megvívni egy bikával. Ah! boldog voltam! Megöleltem és együtt jártuk a kertet. Aztán néha összevesztünk. Maga is makacs, én is az. „Ügyeljete, mondta a néni - sok czivódásnak örökös harag a vége.” Az úton mentünk s kézen fogóztunk. Én úgy hívtam „hugom.” Egy vén asszony ibolyát árult. Megállított az utcásarkon s így szólott: „szép leánynak szép virágot nem vesz úrfi?” Hiszen a „hugom”, feleltem. Mind hárman kacagtunk. Ah Kata! vágyakozom megölelni!

A leány behunyta a szemeit.

- Egyszer vásár volt. Egy szekeres embert szólítottam meg, honnan való? A havasokról volt. Vannak-e ott csendes faházak? kérdeztük. És tudakoztunk a csorgókról, a sóhajtó fenyőkről, a mohos gyepről, mely ring, mint a hinta. Egymásra néztünk s azt gondoltuk: Ah! semmi se kell azon felül kettőnknek.

A leány elsimított valami nem létező dolgot a homlokáról és idegesen, szaporán felelte:

- Emlékszem... Mikor megnőtt, kicsinyelt. Szegény özvegyasszony leánya voltam. Haza ment, s faluról négy csengetyús lóval robogott be a városba. Elhaladt mellettem a nélkül, hogy köszöntött volna. Emlékszik?... szembenevetett, mikor sirtam miatta, „eh kényes hölgyike!” mondta és meg akart ölelni. Akkor! Utálatos volt. Emlékszik... Eh! A nagyság úrfival nagy tervei voltak a családnak.

És félbeszakítva a mondatot, szinte nyersen kérdezte. (Csoda, honnan vesz ilyen szigorú hangot a gyenge nőcske?)

– Mit akar tőlem?

A férfi keményen a szemébe nézett.

– Mit akar nélkülem? – kérdezte vissza. – Utaztam és visszagondoltam a virágáruló aszszonyra s a magányos havasi házra. Dorbézoltam és el-elborított az emlékezet. El akartam feledni magát. Akartam, akartam. Azt állítottam, hogy nem szeret s hogy én sem szeretem. Ha szeretett volna, nem bántott volna. Tudom is én, mivel bántott? Semmivel tán. Ha szerettem volna, nem hagytam volna el. S akkor közbelép a sors...

Valaki kopogott.

A leány így szólott:

– S akkor közbelép a sors!... Maga erősen akart valamit, Suhay Pál úr. Én is akarok valamit.

S hangosan mondta:

– Szabad!

A pap lépett be.

A férfi odaugrott az ajtóhoz.

– Hivta valaki? – riadt rá nyersen.

Harmat, a szelid pap kiegyenesedett. A szeme égett.

– Megengedte valaki, hogy ezt kérdezze?

A leány eleresztette az ágy karfáját, s így szólott csendesen a paphoz:

– Jőjjön ide.

Aztán Pálhoz fordult s azt mondta:

– Én ezt akarom!

Karját a pap karjába öltötte. És az ágyhoz lépett s megsimogatta a beteg gyermeket. Szeliden, mintha semmi se történt volna, szólott Kisóhoz.

Miután pedig kalapját feltette s csinosan megigazgatta, egy lomha, mély, de nem haragos tekintetet vetett Pálra s a fakilincsre tette kezeit.

– Én őt szeretem – mondta halkán. – Ha el akart feledni, most megteheti.

Így szólván hozzá, vajjon hívta-e? vagy elűzte örökre?... Ki tudja.

Így szólván, kiért vallott? A papért-e? Pálért-e?

Már este volt.

A homály gyorsan elfedte őket a mint egymáshoz simulva a fehér iskolaház felé haladtak.

VIDÉKI EMBEREK
(1898)

A Nagy Lidi ura

Igy, karácsony felé mindig eszembe jut az a viseltes kis ember, a Nagy Lidi ura, akit tán kegyed is ismer az utcázáról; az a félrevonuló, alázatos emberke, aki éppen azáltal lett feltűnő, hogy elbujni iparkodott ebben a világban, ahol mindenki nagy és bámult akar lenni.

Novák (igy hívták), ez az, aki azt a könnyelműséget engedte meg magának ifjkorában, hogy megházasodott, elvevén Nagy Dénesnek, a vargának híres szépségű lányát: Lidit.

Erre a Lidire már alig emlékezem, de a nyáron egy halvány virágu mályvát láttam, a hajnali szélben s láttára a Lidi formája tért vissza az emlékezetembe. A képe el volt bujva az agyamba s az megelevenedett a virág láttára. Olyan nyulánk, üde, pompás lehetett, mint ez a szép virág.

E Lidi csak annyiban tartozik a történetembe, hogy miatta lett az én kis Novákom olyan szóotalan, busuló, ványolt – a mikor Lidi megszökött egy gazdag urfival.

A szökése pedig érthető dolog volt. Igen szép volt Lidi egy kis iktatónak. A szépségnek nagy az ára. Nem való szegény embernek.

Azt kérdezi kegyed: miért ment feleségül Lidi egy ilyen hitvány emberkéhez? Azért, mert mégis csak istentelenség lett volna, hogy a Lidi harmatteste egy durva mesterlegény karjai közt fonnyadjon el.

Novák hivatalnok volt (iktató), urfajta, s ő a lajtorja egy foka volt, a min a vargamester leánya felfelé szállhat. Rálépett. Mindjárt ki is lépett a karján, a cerszagu, piszkos műhelyből, a hamvas kádak közül, a nyers állatbőrös szinből; kalapot vehetett keszkenyő helyett s slájer kötött rá, ami akkor az uraságnak egyik jele volt.

Nagyon szép volt. A kancellisták bomlottak utána s előre kaczagtak a kis Novákon, azokra a szarvakra gondolva, amelyeket rakni fog a menyecske az iktató fejére. Azonban úgy látszott rosszul számítottak. Lidi példásan élt. Nagyon kényeztette az urát, kivált ha látták. Az utcán szüntelenül locsogott neki, hogy észrevehette akárki milyen jól telik az életük. És megközelíthetetlen volt az idegenek részére. Rátarti és visszautasító volt a szépmondóknak. Olyan uras, sőt finom lett, hogy az ember nem tudta, honnan veszi e hölgyecske ezeket a tempókat.

Akkoriban a táblabírák nem afféle kalucsnis paroplis beamterek voltak, hanem igazi, bátaban járó urak. E kis hölgy úgy járt az ura mellett, hogy a bíró urak megsüvegelték, sőt maga a prézes is.

A Novák becsülete úgy felment, hogy a leghatalmasabb is észrevette őt. Sőt egy izben egy százsz kancellista (gazdag, kényes urfi), meg is látogatta Novákot a tulajdon fészkeben s oly nyájasan beszélt Novákkal s úgy kereste a barátságát hogy csupa öröm volt látni azt. S nem a feleségeért. Nem! Mert alig szólt az asszonyhoz egy-két szóval.

De Lidi a látogatás után, (mert e látogatás fordulópont volt a Novákék életében), így szólt: – Winklernek (a kancellista) Abafáján pompás nagy háza van. A kertje a herbusi vízeresztőig ér ki, ahol már a havas kezdődik. Ő kocsikat tart s öszön nála laknak az uri vadászok, sőt a

prézes maga is. Onnan mennek a medvére. Az egyik teremben csupa velencei tükrök vannak s még a falon is szőnyeg. Tudod! a falon is gyertyatartók és tele viasz-gyertyával persze.

Aztán váratlanul tette hozzá:

- Koppantsd meg azt a faggyugyertyát az asztalon, Novák. Pih! be bűdös.

Novák elbusult e beszéden, de soha sem kérdezhetette meg: honnan ismerte Lidi az abafái szokásokat? mert másnap az asszonynak hült helyét találta odahaza.

Elment... de mi felvilágosítást se hagyott hátra. Egyszer azért, mert azon este rossz kedve volt az asszonynak, s hamarosan lefeküdt; másnap pedig nem irhatott levelet az urának, mert Lidi fogyatékosan ismerte a betüket... Annyit megértett, hogy a faggyugyertyát kisebbre értékelte Lidi a viaszgyertyánál. És mert ez egészen érthető volt, nem haragudott Lidire, de mélyen elkeseredett, hogy ő nem égethetett effélet.

- Csak az a faggyugyertya ne lett volna! rebegett és sirt.

Sirt; pedig senki egy szóval se bántotta meg Novákot; senki se kérdezte tőle: hová lett Lidi? s nem csufolta senki. Természetes, hogy elment, mert nem szerette a faggyugyertyát.

Természetes, de azért ébren és alva őt látta; őtet áhitotta. Mi egyébre se gondolt: „E czipellőbe járt: ez a kendő fedte arany haját: hajlós derekát e galand szoritotta.” S dajkálta a ringy-rongy holmikát, tapogatta, simogatta.

Magát igen elhanyagolta Novák. Ugy megnyult rajta minden, még az ábrázata is, s kabátjai is lógtak rajta. Rossz hivatalnok lett, az egész ember rendetlen lett és hamar öregedett.

Nem tudta, mit tegyen? mihez kezdjen? A felesége után miért menjen, hogy visszaringkodja? Hát nem ugyanazon faggyugyertya lobogott a pléhtartókban, hosszu füstölő belet képezve? S hová menjen?

Tavaszi felé valamikor Winkler urfi visszakerült. Őtet gyanúsította Novák, hogy Lidiről ő tudna beszélni, ha akarna.

A Tábla palotájának a folyosóján találkozott vele. - Nem is kérdezett tőle semmit, de oly fátyolozott, alázatosan könyörgő szemet vetett rá, hogy az urfi önkénytelenül így dadogott:

- Nem tudom merre ment el... Nem, becsületesemre, nem tudhatom merre lett. Elment úgy látszik.

- Messze? rebegte Novák.

Winkler nem tudott felelni csak elfelé intett, valamerre, messze.

Ezt az utbaigazítást Novák meg se tudta köszönni, mert ő nem volt valami urifajta s nem ismerte az illedelemességet. Csak erre gondolt: hogy ha a dolog így van... akkor ő az asszony után megy. Addig abban reménykedett, hogy Winkler oltalmazza valahol a szegény asszonyt. Így se szükségét nem lát, se örömök híján sincsen. De ha így van a dolog, akkor Novák megkeresi őt. Valami nagy jólétet nem adhat neki... de hátha Lidi nyomoruságban senyved. Valami oktalán állati vágy fogta el, hogy magához ölelje Lidit, őt védve, oltalmazva; törődve, ve-rejtékezve érette.

Azonban akkor folyt az a csodálatos idő nálunk, amikor megmozdult a föld alattunk, amikor ki karddal, puskával, ki kaszával rohantunk hozzánk hasonló szegény emberekre, velünk addig békén élő szegény emberekre - nevezve ki őket ellenségünkül, a szabadság nevében hogy - öljünk.

Az állati vágy a marczangolásra, felágaskodott bennünk - és egymásra mentünk. Mindenki tudja, mint volt. Már-már elfeledjük a részleteket; a vért beszívta a föld mindenütt; a sirokat benőtte a gyepek, a sebek is tél-tul begyógyultak. Söhajtsunk egyet... és beszéljünk egyébről.

Akkor igen összezavarodtunk. Novák előbb tépést csinált a várba, aztán kapszlit. Az ő szépséges felesége elvegyült valahol a nagy kavarodásban. Senki se tudott hirt felőle.

A Tábla urai is elmentek a szép palotából, sőt maga a prézes se került vissza ebbe a hatalmas hivatalba. Hát Novák is (elhihetik) kenyér nélkül maradt.

Azonban ha küzdő ember elveszt minden világi örömet, módot, jövőt, lefekszik a tipró sors talpa alá; nyög és elpusztul. Nováknak azonban maradt valami dolga a világon. Áhitozása elveszett társa után s nem veszett el a reménye, hogy őt megtalálja valaha. Akkor aztán ah! de fognak örvendeni egy a másnak, és boldogul élnek majd mint a mesében, míg meg nem halnak.

Azért Novák dolgai után járt.

Ő megállapodott a jövője felől.

Ő egy alkalmatosságot szerkeszt magának, azzal elmegy, akár a világ végeig és nagy bőségben, örömben él tovább, feltalált párjával.

Novák a nagyidőben sok csodálatos dolgot ért meg. Semmiből hadseregek lettek; harangokból ágyuk; éretlen suhanczokból érzékeny hősök; maga Novák a kapszlikat úgy töltötte, mintha egész életében azt csinálta volna.

Hát ő egy alkalmatosságot eszelt ki, álmatlan éjszakákon amin a felesége után megy.

Ez egy vasszekér lesz.

Ebben lesz egy nagy kerék. Ez néhányat fordul. Ha meg akarna állani, akkor jön egy másik kerék. Ez meglóditja az elsőt. Az első forog tovább. Ismét ellustul. Ott a másik kerék. Az ember felül a kerekek tetejébe; egy rudat tart a markában, amelylyel dirigálja a kerekeket, hogy jobbra térjen, balra térjen. Mindez igen érthető dolog. Az első kerék megállana, a másik nem hagyja és így tovább és tovább gurul. Hegyen fel, lejtőre le; mezőn, erdőösvényen, zajtalanul szaporán. Ah! az ember hasítja a levegőt, akár a szálló madár.

Novák ez az „ember” a kerekek tetején ül természetesen. Azt ő már látja és a kerekek repülését érzi s hűs szél suhintja meg az arcát. Fák lombja érinti kezét; kárrogó csóka fenn a felhők alatt versenyt száll vele s farkas a nádas szélen lihegve, szükölve marad el. Hajrá! hegy ellenébe; hajrá a végét ködbe vesző pusztá... Lidi van a végében. Novák határozottabb formájú lett, mint olyan, akinek valósággal célja van. A szemei fényesebbek lettek, – de a teste hitvány lett, mert sokat éhezett.

A barátok gvardiánja (akinek szavai után szálltak a nagyidőkben, a tűzbe, vérbe) megsajnálta a kis embert s így szólt:

– Novák, testvérem! szép, hogy te okvetetlenül szekeret akarsz csinálni, azonban egyet bizonyosnak találok, azt, hogy éhen okvetetlenül elpusztulsz. Nézd, Novák, együtt szolgáltuk a hazát, élj meg, ha én is élek. Egy darabka kenyér csak akad neked is.

És egy kis üres czellát adott a barátoktömbben neki. Akkor sok czella állott üresen. A haza elhívta őket s nem eresztette vissza.

Aztán ott hallgattuk Nováknak a lármáját. Bizony egy néhány esztendő telt bele abba. Nemcsak nappal, de éjjel is hallszott a kalapácsa csapásai, a reszelő kaparása.

Ő fujtatót csinált: a szén sziporkázott a tűzhelyen s szálltak a fekete éjbe mint valami élőmadarak, ha a vizes pamacsos megbántotta Novák. Aztán csengett az ülő, amint kényes koppintással próbálgatta a kis ember s mindjárt a nehéz kalapács zuhant le a veres vasra...

Nagyon szorgalmas volt a kis Novák. Az ambituson egy-egy otromba vaskereket láttunk a tölgyfaajtóhoz támasztva, egy-egy tengelyt, srótot. A nagy keréknek erős fogai voltak. Ezekbe akad a másik kerék foga. Ez a taszító kerék. Két kerék innen, két kerék tul.

Még a barátok közül némelyek, amint vacsora után való templomozás végén mentek a czelláikba, odamentek a Novák színébe s így szóltak fejcsóválva:

– Nem bolondság az amire e szegény törekedik.

Mert így is van ez... Mert megtudná-e mondani kegyed, melyek a határai az okosságnak? Hol kezdődik vajjon a bolondság? Egy-egy ábrándért, mely dühvel törünk előre! Átlépjük érte az igazság, a becsület mesgyéjét. Van ki vért ont a hite nevében. Hát e szegény Nováknak egyedül miért tiltaná meg kegyed, hogy vaskocsit kalapáljon, amikor ő a felesége után akar menni?

– De nemcsak egyes-egyedül legyen az enyém e kocsi, főtisztelendő ur; így szólt lelkesen, nagylelkűen – a rendé legyen ugyszintén, amely engemet ügyefogyottat véd és segít. A mi haszon lesz rajta, az közös legyen a renddel.

A gvardián nagy tenyerét szeliden végiglengette a Novák hitvány vállán s résztvevően így szólt:

– Te szegény.

A fráterek azonban összebujtak, így suttogva:

– Ez ember jól beszél és szépen szólott.

Ők a Novák reményeit nem tartották bolondságnak Mert a kerekek nem állanak-e az ambituson? Négy erős kerék... egy a másba járnak... Csak még egy kis kerék hiányzik, amely megindítsa a többi kerekeket. S azzal megvagyunk és megyünk. Novák bizonyosan tudja a dolgot. Csak egy kis kerék kell, az indító, és a többi elvégzi a magáét, aztán megyünk.

Ekkor történt a tavaszon, hogy a Marosvölgyén nagy sürgés-forgás kezdődött. Munkások felhője lepte el a mezőt ásóval, talicskával, kapocskával. Dombokat vágtak le, selymékes helyeket töltöttek fel. Gerendákat czipeltek s kőházakat építettek a hegy lábánál.

Novák ekkoriban ismét kijárt a zárdából ottan-ottan. Régi ismerősei már alig ismerték meg. Nagyon megviselte az idő, az emésztődés; s megöszült egészen. A hátán egy viseltes Bánk-bán lógott, amely csizmaszárát verdeste. Habozva, szinte félénken huzódott el alkonyatkor mégis a házak mellett, kerülve még a gyermekeket is, nehogy alkalmatlankodjék valakinek. Mégis csak kibujt az odujából. Mert a szekér maholnap készen lesz. Ő már bizonyos volt a dologban. Csak a kis indító kerék hiányzott. Hát ismét visszatért az emberek közé, mert köztük fog élni ismét. A szekérrel jön a felesége és a gazdagság. És öreg szive repesett. Ah! nincsen arra emberi szó, amit érzett. Hegyeken tul... ott van egy szegény busuló, tán szükségben szenvedő asszony... Kék szemeit tán köny borítja, tenyerét tán idegenek kilincse törli fel.

Éppen karácsony első napján történt, hogy egész népvándorlásra indult a város. Hideg, száraz, pogány idő volt. Hó ragyogott a fedeleken, csikorgott a talpak alatt... Csengettyüs szánok siklottak végig a piaczon. A tüzoltók bandája harsogott, bummogott a dob s czéhzászlókat lobogtatott a szél. Fázó apró emberek, bundás öreg emberek, leánykák s vikleres vén asszonyok tódultak a város vége felé.

A fráter így szólt ebéd után:

– A vasutat nyitják meg ma a „mészárosok rétjén.”

– A vasutat? kérdezte egy fogatlan öregbarát. – Miféle az?

Akkor, ebéd vége lévén, a gvardián felemelkedett s keresztet vetett. Fenhangon elmondta az imát s buzgón mondta utána az egész asztal. Innen a templomba mentek és az oltár elébe térdepelve, hangosan énekeltek.

Ama délután vecsernye volt. Az olvasó „Miatyánk”-ja végét Novák hangosan mondta, s felmagasztalva verte a mellét.

Aztán a fráter így szólt:

– Kimegyek a „mészárosok rétyjére.” Mindenek odamentek, a vasutért.

Novák hallván, az ünnepre való tekintettel is, így alázatoskodott:

– Alkalmatlan volnék, ha elkisérném⁵ alkonyat lévén úgy is?

Akkor megindultak. A zárda kertjén mentek át s a görbe kis utczákon ballagtak át. A nap leszállóban volt. A Bese cserebokrai fehérlettek a hótól. Felléptek a Bese oldalára, ahonnan nagy tér nyílt a Maros csillogó pánczéljára, a hótól fedett mezőre.

A széles, fehér völgyet keskeny fekete szalag hasította át. Ez az a szalag, amit a munkások vontak a tágas mezőn, hogy annak végét sem érte be az emberi szem.

És a szalag végén pompás palota meredt az égbe. Lámpák gyultak a falán s körülötte nagy emberi boly nyüzsgött, dulakodott.

Odanéztek. Éles fütty nyilalt át a légen. S akkor lomha mozgással méltósággal egy veres szemű fekete kocsi lépett ki a tömegből. Testéből kémény nézett fel a boruló égre.

S amint a sikra⁵ kilépett, és nem taszitva senki által és nem vonva mi által se, a maga akaratától fogva – megiramodott, a szalagon mind sebesebben, sebesebben futva – óh! oly dühösen, vágatva, hogy a fergeg utól nem érné.

Novák megtörülte a szemeit az öklével. Aztán a homlokához szoritotta mind a két kezét s rebege így szólt keserűen, kétségbeesve:

– Nézd csak, nézd... a gazemberek kitalálták.

S arcczal előre bukott abban a pillanatban a havas földre.

A barát hozzá sem kaphatott.

Hát letérdelt mellé s így szólt:

– Mi lelte testvérem?

Azonban senki se felelt.

---

⁵ amint a kocsi sikra [emend. a *Pesti Napló*ban és a *Marosvásárhelyi Füzetek*ben olvasható változat alapján]

Ö. T. O.

A szomszédomban, a doktor bácsi házában lakott Pánczél Józsi, a szőcs.

A Jóska apja egyházi ember volt; sekrestyés, vagy valami ilyesféle s diák-iskolát is járt. Őrá sok ragadt a fiára. Nevezetesen Jóska is több latin szót toldott bele a beszédébe. Olyan kistestű, kopasz fejű, kacsaszerűen járó emberke volt, mint az apja; csak oly szertelen alázatossággal köszöntgetett az utcán s a kereszt előtt emelte le a süvegét s fogta össze a kezét.

Az apjától néhány könyvet is örökölt, s azokat a kasztonen tartotta, a virágos csészék között. Emlékezem a csiki imádságkönyvére, melyben sok veresbetű volt keverve a feketék közé s oly szörnyű képek, hogy az ember magába kellett, hogy szálljon, ha látta. Ilyen volt többek között egy beteg ember ágya, melynek felette egy kiterjesztett szárnyu angyal nyujtogatta a kezeit a haldoklónak, míg a pádimentumon az ágydeszka alatt görnyedezett egy sovány szarvas-ördög, kilógó hosszu nyelvvel. E könyvből a nyitott ablak mellett szokott hangosan imádkozni Pánczél Jóska, ami bizonyos tekintélyt adott neki.

Általában jó hírben álló ember volt Pánczél előttünk. Minthogy tudtuk, hogy könyvekkel is foglalkozik, de meg a tisztelendő urakkal is jó ismeretségben van, ügyes-bajukban elmentek a tanácsát kikérni. Kivált házastársak kibékítésében szolgált szívesen. Oly kenetesen, oly szivrehatólag beszélt s idézett a szentek életéből példákat, hogy azon volt mit hallgassanak a háborgó felek: „óh gondolj Sárára, óh, gondolj Rebekára, óh, gondolj Józsefre” s több efféle – s a felek gondolhattak a nevezettekre mind azt, ami nekik éppen tetszett, de az annál hatásosabb volt.

Odahaza Pánczél nem volt oly ártatlan, mint a föntebbiekből következtetni lehetne, sőt az ő kis sovány feleségét, Annát, nagy kordában tartotta s durván beszélt vele. Csak egy kis fiuk volt, egy nagyfejű sárga gyermek. A doktor bácsi az ő reszelő durva hangján így oktatta Pánczél:

– Hussal tartsd azt a hitvány kutyuskát! ha azt akarod, hogy csontja nőjjön, ahelyett a kosnya helyett, amiből építve van.

– Isten adománya, felelt ünnepiesen Pánczél.

Jól emlékezem a hamvas gödörre az udvaron, amelyekbe a bőroket mártogatták és arra rézsutosan álló kétlábu vastag gerendára, amelyiken husolták a bőrt. Az asszony öltögette hallgatagon a rózsákat, a tulipánokat a kocsókokra, s ha félre talált nézni a munkájáról, hallatszott, amint Pánczél kiáltja: „Járjon a szád, de járjon a kezed is.”

Szépen lépesedtek. A munka jól fizetett. Pánczél rakosgatta egymásra a garasokat. Volt tisztesség is, becsület is, amivel az Ur megajándékozni szokta a jóakaratu embereket.

Történt pedig ekkoriban, hogy a barátok szakácsnéja egy nap igen nagy tüzet rakott a konyhában, kürtös-kalácsot sütvén. Attól felgyult a konyha s erős szél levén a barátok egész sora leégett. Nagy volt a veszedelem s kicsi a segítség. A házak a piacsonon úgy égtek, mint a gyertyák. A polgárok futottak le s fel; sokat kiabáltak, de nem tudtak semmit csinálni, csak a szakácsnét mocskolták. Egy üszök és romhalmaz lett a piac napkeleti sorából.

A nagy tűz után ekkor összegyülekeztek a város elei és kimondták, hogy tűzoltó-egylet nélkül nem érünk semmit. Nagy lelkesülés támadt s a parancsnok mindjárt megrendelt magának egy istentelen lófarkas sisakot s egy ezüstös bárdot. Hosszu tárgyalásokat tartottak s az eszmésebb emberek törték a fejüket, hogy miképpen lehetne leghatékonyabban kiöltöztetni a nagy számban jelentkező önkénteseket. Gomb és sujtásmustrák jártak kézről-kézre. Senki se beszélt egyébről, mint a kötelekről, létrákról, vitézkötésekről, tömlőkről és csupán két osztály érdekelte a városunkat a világ minden osztályai közül: a mászók és szivattyusok osztálya.

Bandát szerveztek; a mi utcánkból egy derék iparos arra vállalkozott, hogy a helikont fujni fogja. Mészáros volt ez, nagy, robusztus ember. Mit állottunk ki! csak az Isten tudja. De büszkék voltunk arra, hogy a legnagyobb instrumentum a mi utcánkból telik ki.

Előbb a katonaviselt emberek domináltak az új egyesületet. Aki valaha káplár volt az dőlyfösködött a gyakorlatoknál. Minden állást elvadásztak a polgárok előtt.

De csakhamar belátták, hogy első sorban az szükséges, hogy a tisztelt tagok szívét birja az, aki a szakasz előtt jár. Jobbra nézni – balra nézni, ez csekély dolog – lényeges az, hogy „vakon rohanjunk a tűzbe.” Vakon pedig miért rohanjon a polgár inkább egy elviselt káplár után!

E felfogásnak volt köszönhető, hogy a vezetők kebelbeli polgárok lettek mihamarább s a káplárok legyőzettek. A mi utcánk Pánczél kandidálta egy szakaszvezetői állásra. Ez oly bizalom volt, amit Pánczél büszke örömmel fogadott. Ezt állása, ismerettségei, műveltsége megbecsülésének ismerte el. A galléjára két sor sujtást varrtak fel, s egy oly kis csinos bőrtokos baltát kapott az oldalára, hogy azzal (bárha mit se lehetett vele kezdeni) büszkélkedhetett. A lakására kiszegezett egy táblát ily felirattal: *Ö. T. O. szakaszvezető.*

Most Pánczél sem látta többé senki alázatosan köszöntgetni. Még a keresztnek az utcán is csak katonásan szalutált. Az állás következményekkel jár. Ünnepelesen, sőt mereven lépegetett az utcában. Naponkint legalább egyszer felvette a kék, gombos, dupla zsinóros zubbonyt és felkötötte a bőrtokos baltát. Most nem állott meg a házak előtt, hogy minden szomszédnak a baját tudakolja, de hűvösen adott kihallgatásokat, ha megszólították s szépen gesztikulált a kezével.

A hetivásárokra is zubbonyba ment ki természetesen, a minek világos következtései előtt senki se zárkózhatik el. Képzeltető-e, hogy ilyen öltözetben valaki a ponyvás sátorba álljon, és vesződjék a parasztokkal? Vagy képzeltető-e, hogy a piac közepére ledobott nyers állatbőröket fogdossa, válogassa, netán önmaga hurcolja végig a flaszteren: „Asszony, ide állj, asszony, oda állj; asszony ezt vedd, azt tedd...” És a kis, sovány Anna sok iparkodással, kevés szerencsével tett, vett, árult és vásárolt.

Sőt mindenki elgondolhatja, hogy egy tűzoltó szakaszvezető, aki a szakasz élén megy két zsinórral a zubbonya galléján, miképpen foghat meg egy piszkos rúdat, hogy azzal a szőrös borjubőrt a hamvasba forgassa? Jöjjön be ilyenkor egy közember; vagy jöjjön be egy segédtiszt; avagy tán a főparancsnok maga a lófarkas sisakkal az udvarra... Az Isten őrizzen...

S kellemes is az élet így, ha jól veszszük. Az ember nem él mogorva egyedülletben. Az ember találkozik a tűzoltó barátaival ma itt, holnap ott. Délután abbahagyja Pánczél a munkát, elmegy a gyakorlatra. A gyakorlat után egypár barátságos szó következett, amit az ember állva nem végezhet. Az asztalnál pedig első szék jut egy kétsujtásos polgárnak; büszkeség... büszkeség...

A banda megy elől, amikor a gyakorlatokról jön vissza a derék csapat a városmajorból alkonnyatkor. A tambur feszít a nagy botjával, a mészáros úgy fujja a helikont, hogy kikékül bele.

Utána jönnek a csapatok. Bal, jobb; bal, jobb; szépen sorjába s az egyik szakasz élén Pánczél Jóska. S az emberek nézik, ki csodálkozva, ki irigykedve az utcán.

S ez így ment, s most a tavaszig.

Most a tavaszon, hogy a mogyoró-bokrok vérpiros rügyei bomladoznak, hogy a musliczák libegnek a nap szelid sugaraiban, hogy a labdázó gyermekek zajától hangos lett a berek tisztása, s hogy rudra akasztott, összekötött lábu bárányokat visz a mészáros az udvarára, – most a tavaszon a doktor bácsi (a mi csuf, nagyhasu, áldott jó öreg bácsink) megállván a ház előtt, ahol Jóska lakik, így reccsent Pánczélra:

– Megrendeltem a porontyodnak a deszkaköntöst, te tekergő.

– Mit? dadogta zavartan Pánczél, aki pedig tudvalevőleg szakaszvezető.

– Ne félj... Sokba nem kerül; kicsit kell csináltatni neki. Egy kis koporsót... tudod! Tudom nem nőtt sokat. Nem is nő meg, ne félj.

Aztán nyersen rákiáltott:

– Hol a gyerek?

Tudni kell, hogy Pánczél ez időben általában csendesebb, kezeesebb ember lett, de ha a régi volt volna, mégse kötött volna ki a doktorral, – egy olyan emberrel, aki a halállal birkózni se fél.

Pánczél azért, hogy a doktor bácsi meredt, táskás szemének erős nézésétől menekedjék, így kiáltott a feleségének:

– Anna! Hozd ki a gyermeket, hogy lássuk, s megvizsgáljuk...

Egy halk hang így rebeg erre a kapuajtó mellől:

– Nagyon gyenge a szegényke...

A doktor bácsi rátette a kezét a kilincsrre, Pánczél erre az ajtó elé állott, nyersen rivalt az asszonyra:

– Nem hallottad? Hozd ki.

– Békesség... Bemegyek én, hogy megnézzem.

Pánczél kiveresedve, rekedten rivallgott Annára:

– Ki parancsol itt? Azt akarom hogy kihozzad...

– Te tekergő... (a doktor bácsi lassan minden szótagot megnyomva vágott közbe.) Valamit dugdossz te előlem, hogy ne lássam meg. Tekergő. Mit dugdossz előlem a szobában? Hadd lássam. Fekszik a gyerek?

A gyenge kis asszony elnyujtva felnyögött, csak így felelt.

– Nézd csak, így szólt a doktor a pitvarban, – miért ilyen üres ez a konyha? Hol a ládátok? hol a tálás? Nem itt főztök? Ostobaság.

Pánczél vontatva kullogott utána. Az asszony az ajtó mellett maradt.

– Hát a bőröket hol tartjátok? Nem itt tartod most? Tekergő... A lakószobát fertőzöd meg a báránybőrök szagával?

Aztán benyitott. Körülnézett. Akkor megállott szembe Pánczéllal:

– Kiköltöztök tán?

A szoba majdnem üres volt. A cselédágy deszkafedele leeresztve s a karikás ágyban valami hitvány holmik közül egy haszontalan gyermekfej sárgállott ki.

A doktor bácsi mélyen morgott:

– Ühm. Hát a butorok? a kasztenek? az asztal? a bőrösszékek hol vannak? A képek a falról? Hát a vaskereszt a falról, te tekergő? Hol a te híres kereszted? A vaskereszt a falról? Te farize-

us. Az apád keresztje. Honnan hozta volt az apád? Ugy tetszik, beszélted nekem, valami szent-életű remete adta neki. Ühm...

Aztán lassan rátette a kezét a Pánczél vállára s kedélyesen mondta:

- Hanem a sisakod megvan, a zsinoros bluzod, a baltád a falon. No, hiszen akkor semmi baj sincs a világon. Mi közöm is veled, te ur! Az én dolgom az, hogy lássam a gyermeket...

Azután keményen rácsapott a polgártárs vállára s az ő lomha, medvelépéseivel a karikás ágyig czammogott s lehajolt az apróságra. Mintha mi egyebet se látna, a kigyult arczocskát gyöngéden megsimogatta táskás ujjával; testét mindenfelől megtapogatta, megfogogatta lassan.

Hogy felemelkedett, meglógatta nagy fejét s lány gesztus kíséretében szelid alázatossággal így fordult Pánczélhoz:

- Tisztelt polgártárs, nagy gazember uraságod.

Aztán megint elfordult s beintette az asszonyt:

- Anna! hozzám jössz mindjárt. A gyermek elég hitvány. De ne essél kétségbe, mert nagy a jószágos Isten feletted. Az orvosságot készen kapod meg nálam. Mert itt nincs, amit eladjatok, hogy orvosságot vehessetek. A kinin drága pedig egy ily uraság zsebének. A kenderkötél olcsó azonban... De egy kis citromos víz csak kikerül még a szegénykének. Hátha eladná az uraság a sisakot meg a bárdot. Annak az árával lehetne még kezdeni valamit. A citrom darabját sustákkal vesztegetik a városban.

Aztán többet rá se nézett a szakaszvezetőre, utcánk büszkeségére. Lassan kiment. A botjával nagy kopogást vitt végbe, sőt rávágott az ajtófélre, hogy döngött.

Jóska lehajtotta a fejét. Leült a karikás ágy szélére.

Később ennyit alázatosan kérdezett a feleségétől:

- Csak nem félsz Anna valami szerencsétlenségtől? S úgy intett, mintha elszállni készülő madár után tudakozódott volna. A gyermek lelkét értette.

Majd tompán folytatta:

- Ha citromot rendelnek - hát citromot kell venni. Valóságos igaz. A tűzoltó-sisak valóssággal nem szükséges. Ha mind eladnád, ami ott hever - mi hibát se látnék abba... Azt hiszem... De szerencsétlenségtől csak nem tartasz? Hallottad? Nagy a jószágos Isten feletünk.

Esős alkony

Oh szépséges nyári alkony te!

Igy kopogott akkor is az eső, mintha bekérezkedett volna egy bezárt ajtón. Egy szoba, vagy egy szív ajtaján. Bágyadt és álmos volt a levegő, mint most, olyan a színe, mint a vadgalamb pihéje. Csepre csepp halk zenét vert ki. A szegfű szirmai kéjelegve rádőltek a nedves levegőre, az illatukba úgy betakarózva, mint egy kaczer leány a fátyolába. A kerti ház mögött vékonypéznü rezgő nyárok, e szaporabeszédűek, nyughatatlankodtak. És viola, viola nyílik itt tán valahol? Dehogy! Ama viola illata ez a régi, a régi... Egy gondolatnyi illat elrejtőzött az agyam valamelyik zugába akkor; s annyi idő múlva most felelevenedik, s libeg a deres fejem körül. Verebek csipogtak, (jól emlékszem, nem valami énekes madár, de verebek) pityegtek akkor a vadszőlők levelei között.

Az aratók jöttek meg akkor a buzakoszorúval. A cigány, aki hozta csuromviz volt, amit a kapukból öntöttek reá. Mert az eső csak oly szelíden szemelgetett mint ime, most. A lányok énekeltek, a legények szókat kurjantottak a nótába. Az öregek arcza is ragyogott, minden nagyon szép volt. A csürben muzsika várt rájuk. Az urak is lejöttek.

Ott volt a grófné a két szép fiacskájával s még a zsemlyeszínü nagy kutyára is emlékezem. A szőke, nagylábu német nevelőnére is, aki elnézően mosolygott a jókedvü parasztoakra. Szabó bácsi a gazdatiszt, a fehér bajuszát csavargatta, hogy glédában álljon; és mellette a felesége: Klári a szépséges szép gömbölyü Klári, a sugár, égőszemü Klári; kontyában buzavirág; kívánatos testén kék karton; s mély kékség a szemében, mint a magosságbeli ég.

Róla az anyám már napokkal azelőtt szólt:

- A Szabó ur felesége valamit akar veled. Több izben is tudakozódott utánad: hogy miért nem láthat téged? Igen nyughatatlan asszony ez?

- Beteg tán?

Az anyám nem szeretete őt.

- Beteg? Tán unatkozik... Nagyon világias asszony ez és unja az öreg urát, azt hiszem. Nem tudom én. De beszélt rólad és dicsért. Valamit tán akar. De beteg? dehogy! Van is lelke, hogy az beteg legyen?

Mégis rosszul tette az anyám, hogy eszembe juttatta őt. Mert kék reverendámat gonddal kefélgettem; a vakáción megnövesztett hajamból egy pár réczefarokszerű csavarintást rendeztem el a homlokomra, szűk kezelőmet gavallérosan a kezem fejére vonszolgattam. Mindez hiba, bűn, ha megbocsáthatatlan véték az ifjuság! A bajuszom helyét csak akkor kezdtem borotválgatni. A tanító-házba az én édes, istenes anyám imazsámolyt állított oda szobámba a vaskereszt elé egy gyertyásládából. Ah! sajjó térdel törtem, rontottam magamat, hozzád én kegyelmes Jézusom fordulva, hogy töltsd be az én fiatal szívemet, hogy ne férjen más oda be. Mert az imádság mellé, mint a kigyók, úgy csusszantak be Petrarca sonettjei a szívembe, ott megsokasodva mint a fővény, és ez édesizü szók nyüzsögtek, vinnyogtak az áhitat óráiban is.

„Ki nem birom hölgyem tekintetét
Nincs hűvös barlang, mely előle véd
S nem nyújt menedéket esthomály.”

Ime, tudom most is e verset, mint akkor, amikor őt lélekzettem: Klárit a gazdatiszt feleségét.

Még tanuló fiu voltam, amikor Klárit hozzánk hozták. Semmit se tudtam a teremtett földön hozzá foghatót. Olyan szép volt, hogy féltem tőle. Meghaltam volna, ha hozzám szólott volna; de észre se vett. Képtelen álmokat álmodtam arról, hogy egy hőstett árán ott hullassam fiatal véremet az ő szemei előtt. Verses fiu voltam, de a nevéről nem daloltam, mint ahogy a zsidó nem veszi ajkára a Jehovát. Szabó bácsi emberfölötti nagyot nőtt a szememben s oly szörnyen tiszteltem, hogy elkerültem az utcán, nehogy megszólítson. Egy vasárnap bejött a feleségével a templomba. Az érzés úgy fojtogatott, jól emlékszem, hogy kiszöktem a sekrestyén át, hogy ne lássam. Csak éjjel... Eh! Gyerekség...

Mégis jól esik a szertelenségekre gondolnom.

Mint óhajtottam a tragikumot! Valami sohase hallott gyászról ábrándoztam, amin Klári sirni fog. A hajamat fölturtam és sötéten szegeztem szemeimet a semmiségbe, az uton járva.

Egy szót se váltottam vele. Az anyám így szólt: „Ha megérném az első misédet, a mint eléd megyünk és kezet csókolunk neked!”

E *megyünk*-ben Klári is benne volt. Versekét lehelltem a gimnáziumban. Ha ő kézcsokra jön az oltár elé – leborulok én elibe fölkiáltva: „Földöntuli! Nézd... én, halandó görnyedek *előtted*” és a szívem persze meg fog szakadni.

De az iskolában a logaritmusok korszaka igen megviselt és a Klári képét behantolták kissé az unalmas számok. Emlékszem azonban mégis egyszer, hideg télben vánszorgott elé a hantok alól Klári, olyan ragyogóan, hogy a szemem könybe lábbadt s ledobtam a pokróczot magamról, hogy hüljek meg, betegedjek meg és haljak meg a ragyogó Kláriért, aki busulni fog utánam és nem fog se enni, se inni, se aludni.

A vakáció idejére halványan pislogott a Klári képe a szívemben, mégis remegtem, amint a gazdatiszti ház léczkorláta előtt elhaladtunk. Ott volt és megnézett. Ismerősnek látott tán és nyájasan felém bólintott. Mint kigyultam! s befogtam a számat a tenyeremmel, hogy ne üvöltsek torokszakadtáig.

A vakáción szóltam is vele. A mezőn megszaladt Klári a legelésző bivalyok elől. Az árok bokrai közül rontottam elő, így szólva hősiezen: „ne féljen.” Fájdalom, a bivalyok igen szelidek voltak, az ajakam azonban rebegett és dadogva babogtam értelmetlenül a nyájas szavakra, amelyekkel megköszönte a segítségemet és úgy kimerültem és ellágyultam, hogy sirni szerettem volna.

Még egyszer szólt hozzám az apám udvara előtt a kis tanítói porta szakállszáritóján.

– Ő mentett meg, így szólt az anyámhoz.

Nagyon elpirultam és úgy szégyeltem magamat, hogy fájt.

Mégis e vakáció után felvettem a kék reverendát. Az már úgy volt megírva a csillagokban és a tanító-portán. Minden ábrándnak vége ez volt: „Mikor a fiunknak primicziája lesz” (erről úgy szólunk, mint az élő bizonyosságról, amely jön az uton velünk szemben) „mikor a fiunk plébános lesz,” „mikor a nagybőjti prédikációkat mondja és mindenki sir,” „mikor a fiunknak majd olyan sárga kanczái lesznek, mint az apátnak.”

És én szegény, morzsoltam az olvasót, holott énekelni szerettem volna a mezőn; és a hideg kövön emeltem föl a szememet, holott táncolni vágyakoztam, és lassankint sejtelmek és vágyak keltek a szívemben a földöntúliak után és akkor azt hittem, hogy megtaláltam már az igazi ösvényt, amelynek végén vagy az Ur!

És a szememre lassankint valami báránnyelű áttetsző hab borult, amelyen át éreztem minden élő és láthatatlant, elvesztve a látóképességet a körülöttem való valóságok iránt. Zsoltárok és litániák zsongtak a fejemben, mint nyughatatlan méhraj, amely lombos ágat keres, hogy megpihenjen rajta.

A vakációra nem mentem haza. A hegyek között a mikházi barátok klostromba a ferfián, oh mily boldog nyugalomban mentünk le a kongó gangon át hajnalban a hűvös, csendes templomba; és onnan ismét az Ő jóillatú házába, miglen az esti csillag ki nem gyult a mezőhavas gyapjas orma felett.

Mi keresni valóm van nekem a mi kis falunkban? Vágytam a diligencia megkezdésére és áhitottam, hogy kiborotválják már a fejem bubját, bekenve a szentelt olajokkal és a bölcsesség savával... és szorgalmam egész lélekkel a koporsóig, a Mindenekfelett valót.

S így történt, hogy végére járván a tanuló éveimnek, egy csöndes esős nyári alkonyon a falunk kastélyának csüröskertjében, az aratók kalákáján, a csüröskert színnyílásában ott állok én is szegény, aki az édesanyám kedvéért hazatértem, mielőtt fölszentelnének engem, érdemlent.

Ha szólni akar Klári asszony, a gazdatiszt felesége, velem, – mint az édesanyám mondta – hát jöjjön. Beteg szívnek, rebegő léleknek irját én hordom, aki az Ur igéjét hirdetem.

Félrevonultam a zajongó néptől és a csüröskert ajtajánál állottam meg. Egy kissé tán izgattabb voltam, mint harczoshoz illő. Klári (kit az urnő jelenléte feszélyezett) ugyszintén félrevonult a csür ajtajából s hozzám jött.

– Az őszön szentelik?

A szemébe néztem.

– Ugy... érdemetlenül... az őszön... engemet...

Egy gyenge mosoly suhant át az ajakán, tán a zavart válaszmra, de a szemét nem vette le fiatal arczomról. Éreztem, hogy melegedem a nézésére. Halkan kérdezte:

– S boldog-e?

Minő kérdés? Ha áradozva felelek, tán nevetséges leszek. Ha lemondóan felelek, megtagadnám az én Uramat. És gyáva lettem. Ugy tettem, mintha nem hallottam volna a kérdést. De *ezért* jött ő? Fölfegyverkezve jöttem, hogy harczoljak a lelki békeért, ha fenyegetve van – de ő támad ime... Egy önkéntelen mozdulattal hátrább léptem: Ő ismét mosolygott, és végigvonta ragyogó szeméit a reverándán át a hajamig.

Aztán néhány lépést tett a hárs-sor felé. Mintha vonzott volna, utána léptem! A czigánymuzsika bántóan, élesen nyávigott s – emlékezem – úgy gondoltam azért követtem, hogy a muzsikától menekedem. Nem, mert őt kelle követnem, mint a vaspor a mágnest.

A hársosban az ut egészen száraz volt. Az esőt fölfogta a sűrű lomb. Semmit se szólt. Vajjon mire gondol? Egy kissé rebegett valami bennem. A hársosra gyöngye fátyolt vont a felhős alkony.

– Miért kerül minket?

Reám gondolt.

– Én... dehogy.

– Napok óta itt van s nem keresett fel.

Azt gondolom, a hangjában volt valami bánatos, ami meghatott. Egy faágot tépegetett csöndesen. Egyhanguan mondta:

– Ugy – mint régebben. Pedig mi igen szomoruan, elhagyatottan élünk magunkban. Minden megváltozik. Maga is.

Gyorsan rámvillant a szeme s ismét lesütötte.

– Az előnyére természetesen. Már egészen férfi lett. Természetesen, hát a gyermeki hevüléseit már szégyenli. Csak mi maradtunk itt a régi egyhanguságban. Nincs, akivel egy melegebb szót válthassunk. Kivel is? Kit lássunk itt?

Ah! Milyen szép volt. A dereka ringott a csipejéből. Egy lépéssel hátramaradtam, mert megnehezedett a levegő körülöttem. A verebek csipogtak a faágon, az eső csepegett csöndesen.

– Már szégyenli, hogy a gavallérom volt? Tudja, – a „hosszuréten”, mikor a csuf fekete bivalyok felém törtettek... Mondja! és (kaczéron pillantott vissza), csak véletlenül volt ott maga akkor, hogy olyan hirtelen előtermett az árokból segítségemül?

Szégyeneltem hazudni.

– Gyermek voltam.

– S ma nem tenné meg? Elfonnyadtam a magányosságban, ugy-e? Csuf lett az orcám? elvesztette fényét a szemem? és elhervadt a termetem? A veszedelmeket már kikerülné egy elhagyott szegény asszonyért. Akkor kereste. Vallja be, vallja. Igaz?

Hazudozó ajakkal vétkezzem-e?

– Emlékezik reám?

Félek, hogy remegett a hangom, pedig kellemetlenül érintett egy kisé, amint a testéről beszélt.

– Azt hiszi elfelejti asszony az ilyet? Mint megnő ilyenkor a szemünkben, ha tudná, a fiatalember! Egyszerre hős lesz, egy Szent György, aki a sárkánnyal birokra száll! és megérezzük, hogy mi avatja hőssé... Érettünk. Érettünk, kik drágábbak vagyunk ilyenkor az életükénél is. El lehet-e felejteni ezt?

A muzsika idáig is elhallatszott és egy-egy kurjantás is. A lucskos betuniákból kábitó illat szállongott. Akkor egészen más hangból mondta később, uj hurokra csapva a vonóval.

– S boldog lesz-e így? Eldobva minden örömet; megvetve a mosolygást; az édes hevülést. Tudja-e, hogy boldog lesz bizonyosan? Nem nehéz-e a csere? Az égért az életet. Értem. Ah! Tanítson meg, hol kapható az erős szer, a mitől kigyógyulunk a vágyból, az öröm szeretetéből. Mivel gyógyította magát? Adjon belőle...

És mert felelni akartam, hogy szóljak az Égről, megelőzött, közbevágvá úgy kérve, mint egy gyermek.

– Adjon belőle nekem is. Lássá nekem kellene szegény elhagyatottnak... Az uram? Hiszen látja, mily öreg már és fáradt. Örömeik nem teremnek már neki. Reám, kit a sors hozzálánczolt, – mi várjon? Lemondani – oh tanítson meg. A vér kopog pedig az ereimben. Nézzen reám... Mióta itt vagyunk esztendők óta, beásva, lelánczolva senyvedek, ájultan tengve... Tanítson meg, mint lehet lehűteni a buzogó, forró vért, lemondani az életről, örömről. Tudja-e a szert? Tanítson meg reá.

Visszatetszett nekem. Ez a leplezetlen beszéd mintha megütött volna, akár egy korbács! Ah! Nem a rossz szellem szárnyai suhognak-e fölöttem? Mintha levette szépséges testét, a lelkét látom benn... a testnek magvát, amely fekete és keserű, mint az epe.

Vontatva lépett elő s féltekintettel nézett reám, hogy ügyelje, mikor borulok le, apró lábait emésztő vágygyal csókolva... Látni véltem, hová indult... hová visz... E szeplőtelen, akit áhi-tottam – borzalmas és visszataszító.

Fölnézett, és nyakát megszegte, melle úgy feszült ki, mint két veszedelmes dárda. Fehér ujjait görbe vonalban végigvonta üde bőrén kövér álla alatt...

Csuf volt.

A kis violás ösvényre tért, önkénytelennek látszó mozdulattal, a magányosan álló nyári lakás felé ment, amely mellett a rezgő-nyárok locsogtak nyughatatlanul. A lépcső alján megállott és kezét nyújtotta. Az orrczimpái libegtek s az ajaka kissé nyitva volt, mintha fáradt volna.

– Elbágyadtam, mondta rebegő hangon. (Térde gömbölyűsége látszott a lenge szöveten át.) Akarja, hogy odabenn megpihenjünk? Az eső, lássa, beüldöz a falak közé. Egészen néma hely. Leülünk és beszél nekem, és tanít a lemondásra... Akar?

Megállottam az ösvényen.

Igy szól pedig Vergilius, mikor Dido királyné után a zugó barlangba lép Aeneus:

...E nap volt a bajok forrása,
ez, a keserű gyász kezdete.

Fölnéztem az égre és megtörültem kigyöngyözött homlokomat.

– Nem... Már leszállt az est.

Eltaszította a kezemet és szárazon így szólt:

– Igaza van. Menjen.

És belépett magában.

Az Urat pedig ekkor láttam meg legelőbbször, szegény szolgája.

*

Nos? Volt egyszer egy szép nyári esős alkony.

Vén fejemet mély buval hajtom a divány koppadt karjára. A szívem sóvárgással vagyok még tele.

Mindjárt bejön a harangozó, hogy megkérdezze:

– Nyolcz-e már az óra? Ne harangozzak, plébános ur?

Az Eliz nevenapja

Elizabet napjára egy szál virágot vásárolni indult meg a kis Engel Eliz, a kertészhez. Oda-haza Lübeckben erre a napra: a nevenapjára, az édes anyjától mindig kapott egy szál virágot és mennyi édes ölelést! Ah! Az Elizabet napja itt, semmi egyéb, mint egy lucskos, csuf őszi nap...

Elment hát, hogy egy szál virágot vegyen magának a nevenapjára, de az utca végén elszédült. Egy házikó kapujára támaszkodott, mert összefutott a szemei előtt minden. Megkapaszkodott, hogy el ne essék. Megijedt és segítség után nézett.

– Rosszul van kisasszony? kérdezte egy ismerős hang.

Eliz bólintani akart, de egészen tehetetlen volt.

Fiatalkatonaszt volt a kérdező: Szabó.

– Bizza magát reám. Támaszkodjék a karomra.

Eliz erősködött, hogy lásson. Igen szép, égszínkéék szemei voltak. Kábultan a segítőhöz simult.

– Bátran kisasszony! Egy kis szédülés az egész. Szorítsa meg a kezemet.

Eliz megsimogatta a homlokát.

– Ültessen le, rebegte. (Mosolyogni próbált.) Haza szeretnék menni.

Kissé összeszedte magát s az ujjáival megszorította a fiatal ember kezét. Nagy hősege lett s a nyakán egy kapcsot szeretett volna kikapcsolni.

– Segítsek?

Néhány lépést tettek. Szabó veszedelmes asszonykergető volt. De gavallér ember lévén, ajangott, hogy egy gyámoltalan német leányka nyakán babráljon az utcán. Könnyen átfogta az Eliz derekát s vitte.

Mindenféle ember járt az utcán, sőt sokkal több (ugy látta Szabó), mint akár egy országos vásáron. A mint a kis beteg leányt vitte, az ismeretlen fehérnépeknek így szólt magyarázólag: „Beteg.” Egy kicsike ház előtt egy pad volt. Arra ráültette, de maga megállott előtte.

Igen szép leány volt. Szőke s karcsu; igézően fejlődő idomokkal. Nevelő volt egy gazdag boltos gyermekei mellett. Az utcáról ismerte Szabó. Amint a gyermekekkel sétált, Szabó szóbaállt az apróságokkal, hogy a kisasszonyhoz szólhasson. A gyermekek anyja (egy házártsos, szájas hölgy) észrevette ezt:

– Azt szeretném látni, hogy a gyermekeim mellett illetlenkedjék valaki! Hozzám nem to-lakodik senki. A férfiak megérik: kivel lehet s kivel nem.

Mindezt csak úgy a levegőbe mondta, hogy megértse a kisasszony.

Eliz kissé magához térvén, felállott, hogy próbáljon megállani.

– Köszönöm, rebegte, nagyon köszönöm, már semmi bajom.

Azután ismét támo-lygott. Szabó megfogta:

– Ne erőszakoskodjék! Hiszen leesik, mondta.

Támaszkodva az utca szögleteig értek. Oda közel lakott már. Mosolygott s beszélt, hogy beszéljen, mert látták.

- De mi lelt engemet? rebegete. - Bocsánat... Nagyon alkalmatlan voltam.

Azonban hirtelen elhallgatott, mert a háziasszonyát látta meg, aki kinézett az ablakon. Akkor megvillant az eszébe: „mit gondol az asszonyom felőlem; egy tiszt karján járva?” Erőt vett magán s kivonta a karját. A falhoz támaszkodva ment be a kapun. Zavartan köszönt Szabónak. Félve lépett be a szobába.

Az asszony rá se nézett. Tán észre se vette.

- Sétált kisasszony? kérdezte csufolkodva, tovább törülve a butorokat.

- Nem, nagysád.

- Azt szeretem, hogy így feleljen nekem valaki! aki nem vagyok sem vak, sem bolond! Nem sétált?

Eliz valamit dadogott a kertészről. Az asszony rákiáltott:

- De nem virágot láttam a kezében, hanem egy katonát.

- De nagysád...

- Semmi „de”, kisasszony. A kaszárnyában keresett virágot a kisasszony? Ha én látok egy katonának a karján valakit, az ne mondja nekem, hogy ő hol volt...

Eliz remegve támaszkodott meg a heves támadásra. Az ajtó mellett álló székre leroskadt. Az asszony lecsapta a portörölőjét:

- Nekem ne komédiázzék, kedves! Előttem ne üljön le, amikor én beszélek! Szinpad ez? ahol tapsolnak a kisasszonynak? Nem, ez egy becsületes ház. Tudja a kisasszony, mi az? Ide nem járnak a katonák, itt nem szerelmeskednek még a konyhában se. Ide nem hoznak a kaszárnyából senkit. Ezt elfelejtette a kisasszony.

Eliz fölemelkedett. Remegett.

- De nagysád... nagysád...

- Hozzám ne szóljon, ne, egy szót se. Akit én beeresztek a becsületes házamba; akinek odaadom a gyermekemet, akinek kenyeret adok, az olyan legyen itt, mint a makulátlan szüz Mária, ha szóba akar állani velem. Ezt rójja itt mindenki a füle mellé.

Felkapta a portörölőjét s bement a másik szobába, becsapva az ajtót.

A leány kitörülte a szemeit. A szédülés elpárolgott a fejből. A keserőség eltöltötte egészen; még a betegségnek se maradt helye benne.

Mi történt vele?

Azért futott el a szülői házból idegen kenyérre, nehogy rossznak mondják őt. Az édesanyja, az apja halála után, fiatal emberhez ment ismét férjhez. A mostoha apa úgy nyájaskodott, gavallérkodott Elizzel, hogy az anyja féltette tőle. „Nem kaczerkódtál-e vele?” kérdezte haragosan. Eliz hány éjszakán látta azt a feldúlt arcot. „Ha nem adtál volna okot reá, észre se vett volna” mondta az anyja. Eliz erre a szóra s arra a tekintetre elfutott a pihés fészekből idegenbe, keserőséggel a szívében és ime...

Hiszen majdcsak hogy el nem ütétek. Miért? Hogy érhet fel a gyanu hozzá? Soha se beszélt vele senki így. Nem mondta-e, hogy szégyent hoz a tisztességes házra? Ez kegyetlen ütés volt. Nem, nem hagyja magán ezt. Ledobta a kalapját, gallérját, hogy bemenjen és szembeálljon az asszonyával. Azonban alig egy lépést tett, fojtogatni kezdte a sírás s az indulatossága könybe fuladt.

Feljajdult. Mintha ostorral csapták volna meg. Hangosan zokogott s lerogyott egy székre.

Az asszonyság kicsapta az ajtót s bekiáltott:

- Megtiltom, hogy botrányt csináljon a házamban és itt ordítson. Azt hiszik az utcán, hogy itt nyuznak valakit.

Félig sikoltozva tört ki:

- Az, az, mintha megölne. Rosszabb, mintha megölne. Miért? Megbántottam valamivel? Én senkit se ismerek... miért... mégis a szeretőmhöz járok? Én? én?

- Maga elfelejti, hogy kivel beszél. Tudja kivel beszél? Cseléddel beszél, vagy velem beszél? Látja-e, hogy ki előtt áll? No nézz oda, erre a személykére... Itt sétifikál a szeretőjével az alakom előtt és még ő áll szóba velem. Tudja mi ez! Ez szemtelenség. Érti mi? ezt így hívják.

Egészen kiveresedett és kiabált s dühében égő szemmel szorosán a leány mellé állott.

- Így? Hát efféle szájás perszonának itt nincs helye. Aki így beszél, annak itt helye nincs. Föl is ut, le is ut. Efféle nyelves személynek helye nincs itt. Érti? Tudja?

Egy guvernant, egy ágról szakadt német, szóba merjen állani egy Schulhofné született Varga Irmával, a Vargák familiájából, kiknek még a nagyanyja is viklerben járt s nem keszkenyőben.

Nagy, égő szemű, széles, erős, szájás, gazdag asszony ez Irma. Irma: a gazdasszony, aki a konyhájában, szobájában egy makulát meg nem tűr; - aki mindenkinek megmond mindent, ami a szívében van; aki selyemben jár a templomba s ott is a sarkára lépve megy, mint egy granatéros, hogy döng a padló a lába alatt; Irma, aki egy minutum alatt eligazít mindent s amilyen gyorsan üt, éppen olyan gyorsan sir; Irma, aki haragban van a félvilággal, a másik felet pedig szüntelen ügyeli: nem nézi-e le őt; - Irma: ismerik-e őt?

- No, nézd csak... nézd csak, ismételte fokozottan csendesebben, mert Eliz arczban úgy elváltozott az Irma asszony tüzelése alatt, oly erőtlenül leejtette a kezeit, mintha a lélek elszállt volna belőle. Lerogyott a székre, az ajaka összeszorult s a szemei lecsukódtak. Irma asszony ledobta a kezéből a keféit, hirtelen megfogta a leány hátrahanyatló fejét: „No nézd, nézd, dadogta. - Eliz... kedves... no... no...” dadogta és megfogta a leány kezét s simogatta a leány hideg homlokát, haját, s fölemelte a derekát, hogy levegőhöz juttassa.

Akkor az Irma asszony ura, a szelid, szőke Schulhof dugta be a fejét. A vihar elől elhuzódott, de a beálló csönd bátorrá tette. Irma ráriadt:

- Mi kell?

- Semmi, felelte halkan. - Tán beteg a kisasszony? nincs tán szüksége reám?

- Magára? vetette gunyosan oda. - Menjen innen, az a legokosabb...

Nem. Bárha nem tudta mihez kezdjen a hitvány leánynyal (olyan sajnálkozó tekintettel nézte meg, mintha a gyermeke volna), az ura azonban ne elegyedjék a házi dologba. Menjen a boltba. Gyöngéden ébresztgette s mikor nagykesőn, gyöngé kis sóhajtás kelt a leány ajakán - fölkelt s visszahuzódott, nehogy gyöngének lássa őt a megtévedt német. Mikor a leány föl-sóhajtott s a szemeit kinyitotta, durván becsapta az ajtót s kiment. Ezzel tartozott a tekintélyének.

A leány kábultan ébredt, de mindjárt eszébe jutott minden baja. Fölkelt, könnyei ismét megeredtek. Mit tegyen? Arra nem volt bátorsága, hogy ismét az asszonya elé álljon. Az ablakig ment. Az utca népes és zajos volt. Szekerek s ló-tó-futó emberek zaja töltötte meg. Ha ő védekezne, azt nem hinné el. Mit tegyen? Elhajtották őt szegyenre? Miért? Hova menjen. Haza. Hát van neki otthona? A hegyek, völgyeken túl való otthonában ott egy kétségeskedő asszony félti tőle az urát - aki az apja. Itt? Innen elhajtották. Hova menjen?

Akkor az utcán dobpergés hallatszott. A katonák mentek végig az utca közepén. A gyakorlattól jöttek meg. Elöl a banda, utána a századok. Az egyiknek az oldalán Szabó, a hadnagy lépdelt peczkesen. Ah! a menekedés! Szabónál van az ir...

A banda zugott. Eliz fölkapta a kalapját. Szabó tudja, mi az igaz. Ah, a Gondviselés... Szabó jöjjön és mondja el: van-e büne Eliznek? Az Isten ránézett nagy szorongásában. Szabó jöjjön és szóljon. Sietve kiment az utcára.

Mit se törődött és sietve ment a katonák után. A szegeleten a banda fölállott és az ezredes szembe velük. Arra messziről visszatértek a katonák tisztelésre elejébe. A muzsika recsegett s a piacztér minden részéről gyermekek és asszonyok csődültek a parádé felé. Eliz nem tudta: mi történik? Ő csak a hadnagyot kereste a szemével. Bárha kissé kábult volt, észrevette. Utána futott. A katonasorok mellé furakodott és mellettük szaladott. Majd elfuladt. Az emberek kíváncsian ügyelték a szaladó leányt. A gyermekek kacagva biztatták:

– „Ne hagyja magát!” „Hová gyöngyöm?” kiáltották a legénykék.

Eliz oda se nézett. Szaladva a katonasor mellett, beleütődött a bakákba. Rákiáltottak. Kitért és továbbfutott. Szabó után. A tiszt ott megy egyenesen, meredten.

Majdnem a banda előtt érte utol. Eliz mellé futott.

– Hadnagy úr... rebegete.

– Félre, mondta idegen torokhangon.

Némi zavar támadt körülötte. Mit akar a kis leány a tiszt mellett? Valami botrányt szimatoltak, majd hangosan kacagtak. Szabó mogorván oldalvást tekintett rá, s meredten lépdelt.

Eliz kissé tovább maradt a hadnagytól, de konokul, haragosan ment utána.

– Hova? hová? kiabálták a gyerekek, szemtelenül elejébe kerülve. Ütötték a katonalépéstempót. „Rendbe, rendbe... ra-tap-lán, ra-tap-lán...” és tapsoltak.

A kaszárnya kapuján mind bevonultak a katonák. Eliz makacsul megállott az ácsorgókkal. Egyéb gondolata se volt: Szabót látnia kellett... Szabóval beszélnie kell. Az ő dolga igen sietős.

A kapunál a röhögő paraszt legények között állott meg. A cselédleányok apróra megvizsgálták s egyik a másiknak jellel mutatta: hogy a kisasszony bizonyosan bolond. Nem, magyarázta a másik a kezével: csak ivott a kisasszony. Arra korusban kacagtak föl.

Akkor Szabó lépett ki. Hazafelé igyekeztek a tiszték. Szabó igen dühös volt.

Eliz mindjárt meglátta. Hozzászaladt. A hadnagy ridegen kérdezte:

– Mit akar?

Körülötte a vigyorgó parasztok tolakodtak. Szabó mérgesen rájuk kiáltott: félre innen. Azután a jónevelésű ember udvariasan szólt a zavart leányhoz: Szolgálhatok valamivel?

A leány beszélni akart, de érthetetlenül zavarta össze a szavakat. A hadnagy meghajlott:

– Megengedi, hogy haza vigyem?

Eliz hevesen igent intett. Szabó a fiakkernek intett s beültette a leányt. Eliz fölszakította az ajtót s hangosan mondta:

– De jöjjön... jöjjön maga is.

Szabó beült. Mi lelte e kis leányt? Annyira zavart volt, hogy aggodalommal hajolt felé.

– Hát nem tudja, miért hívom? Hiszen elkergettek, mondta sebesen. Azután lázasan összevissza beszélt. A nevenapjáról és az édes anyjáról és az apjáról... és mindenről, Istenem! mindenről a világon. Az ő messze otthonáról, az ő kis szülővárosáról... és ismét sirni kezdett.

Amint megállottak a házuk előtt, Eliz gyorsan ugrott ki. A kapu alatt izgatottan intett Szabónak. A hadnagy egészen zavartan lépett utána.

– Itt van, itt van, mondá az asszonyának. Itt van, hogy mondja meg: mit tettem én, és ő mondja el és mondja el, hol jártam én a reggel.

Szabó meghajolt az asszonyság előtt.

- Bocsánat, mondta.

Irma méltóságteljesen emelkedett meg.

- A kisasszony unszolt, hogy ide jőjtek. Hogy a szokatlan időben vagyok itt, ebben legyen a mentségem.

Eliz türelmetlenül szólott bele.

- Ő mondja meg: mit tettem? Mi rosszat, mit tettem? Mondja.

- Rosszat tett?

- Pedig azt mondták... mondták. Mit tettem én?

A hadnagy óvatos jellel mutatta az asszonyságnak, hogy a kisasszony zavart. Eliz észrevette az integetést s hevesen mondta:

- Nincs egyéb bajom, csak... én... megmagyarázni akarok mindent.

És ismét összevissza beszélt a lüttichi házról, az édes anyjáról, krizantemumokról és a kései rózsabimbókról, amikor a hóharmat leforrázta.

Az asszony fenséges kegyességgel tekintett a kis leányra. Egy kissé sajnálta is, de a hadnagyra való tekintettel jelentőségteljesen nézett Szabóra, mintha azt mondta volna: „Az ön kedvéért helybenhagyok mindent a leánynak, de különben bűnös ő ám.”

- Ha így, kedves, ha így mondja a hadnagy ur is, akkor minden rendben van. Csak félreértés volt az egész, de a hadnagy ur mindent jól megmagyarázott. Jó... Hát az ember tévedhet. Ha így van, jó. Hiszen mi ismerjük egymást.

Eliz kissé nyersen fordult Szabóhoz.

- De ön semmit se mond.

- Nem is szükségés már, kedves. Mire az már, kedves?...

Mikor a hadnagy kilépett az ajtón, Eliz lázasan fordult az asszonyhoz:

- Hát igaz ugy-e? Már semmi baj sincsen?

A nyájas Irma egyszerre ünnepies lett, a tekintélye mián.

- Üljön le... szedje össze magát, mert nagyon izgatott. A szüleit értesíteni fogjuk s addig itt a helye. Üljön le.

Aztán a régi hangján hozzátette: „Ezt megspórolhatta volna nekem.”

Tehát mégis... A levél el fog menni. És azt fogják irni, hogy Elizt a szeretőjével látták csavarogni az uton. Az anyja odahaza így fog szólani: „Tudom, kaczerkodott már idehaza is. Ismerjük.” Istenem!

Szégyen, ha elmegy és szégyen, ha marad.

A keserűségén felkerekedett az éktelen harag. Szeretett volna szaggatni. Reszketett a körmeig. Tépni, karmolni áhitott s megint tehetetlen dühében ismét feltört a torkából a keserves jajhang. Ellágyult s leborult a diványra erőtelenül.

Délidő felé járt az idő. A boltból a gazda jött meg a kulcsokkal a kezében. Amint belépett, meglátta a szegény leánykát. Szeliden, részvétellel kérdezte:

- Bántotta-e valaki?

Eliz sirva nézett rá. Nem birt szólani. A szelid, szőke ember megfogta a kezét. Eliz ráborult a kézre.

Akkor lépett be Irma asszony.

- Elérzékenyedett? s azért szorongatja a kisasszonyt. Nagyon szép eset. Nem öleli át a derekát is? Mi? Itt a maga helye?

Schulhof hirtelen elkapta a kezét s megindult alázatosan a felesége után.

Eliz fölemelkedett. Mindenkinek van otthona. Mind mentek az ebédlőbe künn, csörgetve a tányérokat az asztalterítéshez... a gyermekek zajonganak körülötte. És ott, messze, ahol ő nőtt fel, ott most ér haza az apja az irodából... Az anyja öleléssel, csókkal várja a kis vadszőlős verandán. A kis Gretchen most jön az iskolából, a zseniliával kivarrott táskájával. A kis sottis ruhácska van rajta, amit Eliz varrt még odahaza. Ő így szól: „Elizabetnek ki ad ma virágot a nevenapjára? én neki küldöm a szent képemet, a mit a nővér adott...” A lóvonatról a kis Hans szökik le s rohan be, akár a fürgeteg. A gyárból vassalakat hoz, mely lilába játszó veres... és bizony Eliznek hozza a nevenapjára.

Lábujjhegyen felkelt s lopózdva, mint a tolvaj kisuhant Eliz az ajtón. Óvatosan tette be a kilincset s nesztelenül kiment a házból. Hova? Meg ne tudja valaki, merre? Haza? Hol lakik ő? Most írják a levelet, amelyet az anyjának küldenek. „Eliz gonosz – írják – ki a szeretőjével tekereg az uton.” Hogy ő is tudja meg és már az egész világ tudja.

Egyik gondolat hajtja a másikat a fejében. Mi dolga van már neki a világon? Szinte futva igyekszik a falak mellett az utcán, nehogy meglássa valaki...

A kertész háza előtt, ahol virágot akart venni a reggel, a nyitott léczes kapu mellett krizantemumok virítanak a halódó kertben. Egy szálat letép a nevenapjára s megkerülte a kertésztelepet.

A Maros lustán simult odább magas martja között.

Istenem! Hova menjen egy kis leány, ha senkije sincs immár a kerek világon?...

Kaland

Szörnyűség, hogy a város mily rátartivá tesz egy hölgyet!

Odahaza falun egy szál virágot vitt Dénes a mezőről. Oroszlánszájat, amely így tátogat, hogy á-á ha az ember nyomogatja a nyakát. A kapu előtt a kis padra leültek Anettel (egy pensionált kapitány leányával), egy szót se szólva bár, maguk elé néztek, játszva az oroszlánszájjal, s igen boldogok, vidámak voltak.

A városon?

Az antik melltűt, a cukrászasztal mellett állva Anett, (friss, kék virágos kartonba fehér csipkével a mellén) megnézve apróra az ékszeret így szólt:

– Csinos... Az efféle antik csecse-becséket pompásan gyártják most; kétségtelenül utánzat ez is. Onnan lehet megismerni, hogy a kontürjei igen élesek. De csinos... Kedvencz szíнем a kék. Illik az arczomhoz.

A hadnagy: Dénes urfi, akinek ritkán van módja arra, hogy efféle csinos utánzatokat ajánlhasson fel Anettnek, kissé elszontyolodott. Azonban a nőcske feltűzte a nyakára, a tükörben tetszőleg megbillegte a karcsu derekát (mint egy csinos madár a fészekrakás előtt), s így szólt:

– Tetszem?

A hadnagy néhányszor nehezet lélezett, csak ennyit felelve, de még sem olyan boldogan mosolygott, ahogy máskor szokott nézni Anettre, ha látta. A hölgy észrevevén ezt, úgy kaczerkódott, hogy kigombolta a ruhája gallérját s két felé kitűzte, úgy hogy fehér, rózsaszínnel belehelt gömbölyű nyaka kikukucsált a szövetből, mint a szegfű a tokjából s ravaszul így szól:

– Bárha nem látszik már a bross, (mert a nagy melegért kitűröm a galléromat) már nem tetszem?

Persze akkor Dénes megcsókolná (bárha alig látszott az ékszer), ha száz puskacső tiltaná is. De nem tehetette, mert két sovány diák majszol a márvánasztal mellett valami habos tésztát, amitől cukros lett az egész ábrázatuk.

Azóta, hogy Anett a cukrász felesége lett (igen szegény leány volt), nagyon dongják a boltot, amin kivált Apollo busulhatott. Mert, hogy mi vers pattant ki a diákokból Anettre szegülve! ki adhat számot arról? Mosolygó arczáról, kék szemeiről, picziny szájáról, aranyveres hajáról, darázs derekáról, a tökéletes cukrásznéről, aki nektárt tölt (persze) az Olimpuson, nagyban burjánzott a vers a gimnázium folyosóin.

Sőt a kis falusi származású nőcske kedveért a vén kövér patikáros, a cukrászatban itta meg délután a haboskávóját, s a hüvös, előkelő adótárnokkal oly eleven diskurálást vittek végbe az asszonyka hajlandóságáért versengve, akár a verselő diákok. Mindenki részére is volt Anettnek egy-egy kedves szava s oly üde, mosolygós, leányos kedveskedő volt, mint maga a tavasz.

– Félhónapi fizetésébe került ez a semmiség – sugta halkán a hadnagnak Anett. És miért? Maga kevesebbet, vagy többet ér-e, ha efféle költségekbe veri magát? Aztán miből él a többi napokon? Valósággal haragszom.

Ugy haragudott, hogy szeme, szája mosolygott.

– Milyen szép, lehelte Dénes (hang nélkül a diákok mián)! Imádom!

Anett tréfásan tovább zsörtölődött.

– Dehogymád! Ezt csak az uram teheti, ha úgy tetszik neki, maga nem is gondolhatja...

Aztán a homlokára ütött a mutató ujjával kecses zavarral.

– Sőt mit is mondjak az uramnak, ha meglátja ezt a szép drágaságot?... Ah! hogy ő mindig utoljára jut az eszembe! olyan feledékeny lettem.

Aztán elfordulva a hadnagytól, csak félarczczal tekintve reá, ezt sugta:

– Ma még csak nem faggat az uram, mert nem lesz odahaza egész éjjel, minthogy a majálison lesz a sátorban (gondolhatja! hogy félek ilyenkor egyedül lenni odahaza, mint unatkozom egész éjjel), de holnap reggel mindjárt megkérdezi: „honnan kaptad ezt az aranyneműt?” Mit feleljek akkor, mondja? Látja. Ilyen bajt szerez nekem...

S odább ment, hogy ne fűzhesse a beszélgetést Dénes. Törülgette az üvegharangokat, a nagy poharakat, amikben álltak az édességek. Valaki bejött; mindjárt hozzá ment, letörülte az asztalt s fecsegésbe eredt a vendéggel igen derülten föl kacagva, hogy apró fehér fogai kivilantak ajkai körül, mint valami igazgyöngy-füzér.

Dénes tanácstalanul követte a szemével. Jelent-e valamit, amit az imént mondott? Bátorította-e valamire mikor tudatja, hogy magában lesz az egész este? Nem. Hiszen lám, mindjárt odább ment derülten, zavar nélkül beszélgetve idegenekkel, mintha semmi jelentékenyt se mondott volna.

Régebben ők igen bizalmasan voltak. A borostyán-lugasban a magaslábu padon igen alkalmatlanul esett az ülés, mert az Anett lábai lógtak a levegőben. Azért Dénes az ölébe vette. Ugy jól ült egészen. Átkarolta, nehogy leessék. Akkor még leeresztve hordta aranyhaját Anett, pántlikával a végén.

Ha Dénes fölékesítette egy bokréta gégevirággal Anettet s gyönyörködve nézte, megcsókolták egymást. Ha igen hosszasan beszívta a leány ajakát (ez igen csuf szokás volt tőle, mert még másnapig is meglátszott az ajakán), elbágyadtak s arra elkezdtek szaladni a veresszőlővel szegélyezett uton, hogy fölfrissüljenek. Aztán lekuporodtak egy bokoraljra, úgy ették a bogycukat, hogy egymás szájába tették a fürtöket. Az este is így lepte meg őket, akkor (a kapitány „gyilkos ropogós!” káromkodására) széfutottak, hamar feküdtek le, hogy korán keljenek föl, újból kezdve a játékot.

Azután Anettet elvitte a tagbaszakadt jámbor német czukrász az aranyos boltba, oltár elé vezette s érette hajnaltól estig dolgozott, nagyon megbecsülve. Egy kis fiuk is született, aranyos kövér kölyök, akinek a karika lábai most gyakorolják be magukat, hogy kibírják a gazdájukat a sirig. Dénes kissé elkeseredett akkor az Anett férjhez menésén, elment bujában katonának. Hogy visszakerült a városba, csak oly bájosnak találta Anettet, még százszor kívánatosabbnak. A játékot már nem bírná, mint azelőtt, mert most, mihelyt csak az ujjhegyéhez ért, kigyult mindjárt, hogy elhomályosodtak a szemei, mintha köd borulna rá.

Az ördög bujjék az egész német nemzetbe! akibe minden oldalról beleütözik a magyar!

Vajjon mondott-e valamit Anett?

Már nem lehet kiokosodni e hölgyből. Egyszerre lett az átlátszó, igaz kis leánykából egy rejtelmes hölgy, akiről nem lehet tudni, mikor enyeleg – mikor érzeleg? mikor tréfál – igazán szól? mikor akar valamit – mikor nem akar valamit? Honnan tudja már Dénes? akinek egy szempillantására pedig száz baka igazodik.

Ugy sürgött-forgott le, fel, úgy elfoglalta magát, hogy hozzá se juthatott, egy halk szóra bár, hogy tájékozza magát. A nyakon összekapcsolta a gallérját s megtűzte ismét az ékszerrel.

Hangosan egy-egy jelentéktelen szót dobott Dénes felé, sőt apró malicziózus megjegyzéseket tett a szemüket meresztő diákokra, akik, mint annyi lomha tuzok, lassan bontogatták szárnyaikat. Hölgyek jöttek a czukrászatba, fölgujtották a gázt. Egyszer halkan hozzászólt Déneshez:

– Miért ül itt? Szóba vesznek, ha itt ül sokáig. Menjen – és mosolygott (rejtelmesnek látta Dénes) s halkan hozzátette: „vizontlátásig”.

Később bezárták a boltot, az ura felkészült a majálisra. Minden cselédjét elvitte, akik a tortákat, fagyaltos ónkandérokat vitték.

Az ég csillagzatos volt; a lámpák pislogtak a vak sötétben. Anett fölment az emeletre, ahol a lakásuk volt s kikönyökölt az ablakba, minthogy fojtos meleg volt az idő. A fiacskája aludt rácsos kis ágyában, kövér lábcskáiról lerugva a takarót. Egy nagy tarka vizsla feküdt karikában az ágy előtt, diófa színű szemével ügyelve az asszonyt.

Az óra ketyegése hangosnak hallatszott a nedves, tikkadt levegőn. Valami régi barátklasterom lehetett a ház, ahol laktak. Bolthajtásos folyosóival, fekete barokk tölgyfa ajtaival, czifra vasalásával, várszerű falaival: – minden oly öreg, törpe, erős volt, mintha sóhajok raktárául építették volna.

Az Anett lépéseinek a zaja is alkalmatlan volt. Leült. Halkan dudolt. Igen idegennek találta a saját hangját. Varrást vett elő. De nem igen nézett reá. Szórakozottan öltögetve megszúrta az ujját. Erre bosszankodott és ideges lett. Valamiért a gyertya lángja libegett, valahonnan jött légvonat mián. Felkelt, hogy megnézzze: be van-e zárva? Akkor eső eredt meg. Egyszerre jött nagy suhogással, mintha egy sereg csóka libbenne át a fekete levegőn.

Ugyanakkor lépés hallszott a gangon s aztán néhány diskkrét koppanás.

Anett kiáltani akart.

Azonban az ijedelem megszorította a torkát.

– Csak én vagyok itt Anett, hallszott az ajtó előtt.

Nem ismerte meg.

– Csak én: Dénes... egy perczig Anett, egy perczig.

Tompa torokhang volt.

– Mit akar?

– Nagyon zuhog az eső.

– Aztán, nincs esernyője?

– Nem nyit ajtót egy perczre?

– Valamijét itt hagyta?

– Igen, valamim van itt.

– Mi?

A zár tolját félrehuzta. Azt szerette volna mondani Dénes: „a szívem”, de nem mondta. A félhomályos szoba (egy lélekző kis babával) megzavarta s gyámoltalanul állt ott meg. Az asszony visszalépett. A Dénes ajaka kissé rebegett:

– Mondta, hogy magára van ma este és fél. Azért jöttem Anett, hogy bátorítsam. Nem birtam otthon ülni, mig maga remeg. Nézze! csupa víz vagyok. A magánytól tán fél – de tőlem nem.

– Máskor nem, de ilyenkor a tolvaj jár...

Nagyon szigorú akart lenni, de elmosolyodott. Hamar visszakapta az erejét, látva a gyámoltalan lucskos legényt. Ő a gyengébb. A sapkájáról csorgott a víz, s a bluza fekete volt, úgy megázott.

Azért behajtott a ajtót utána, de nem zárta be. Az eső hangosan zuhogott. Derülten kérdezte:

– Maga kalandot keres kedves urfi? Kalandot – ilyen lucskosan?

Ha szenvedélyes volna; felháborodására, merész lett volna, de a nevetése megzavarta.

– Nézze kedves Dénes! folytatta, könnyen, még a kezét se foghatom meg ilyen ázottan. Pedig ilyenkor legalább is meg szokták fogni a kalandos emberek egymásnak a kezét, ugy-e? Mert én nem vagyok jártas az effélében. Maga máskor nem szokott ilyenkor hozzám járni. Nem is tudom, hogy kell bánni magával. Szegény! nagyon piros! Forrósága van? Szegény!

A kutya fölkelt s odalépett. Morogva járta körül Dénest.

– Pedig ismeri a kutya magát. De valami rossz szándékot szimatol ki magából. A kutya igen okos. Belép? Ügyelve, szegény Dénes! A szőnyeg szinthagyo s ha rálép: meglátja a talpa helyét holnap reggel az uram. Vagy tán ő küldte magát, hogy bátorítson engem egyedülvalóságomban?

Dénes bosszusan dobta le a sipkáját. Az enyelgő hang teljesen megzavarta. Keserű harag tört ki az ajakán.

– Mi lakik magában?

Benn volt legott majdnem a gyermek ágyacskájáig.

– Mi lakik magában? Játsszik velem, mint egy játékszerrel. Hív és eltaszit; felbátorit és elkerget. Mit akar velem? Elkábit. Lehetetlen, hogy ne foglalkozzam magával, mert gondoskodik maga arról, hogy a merre járok velem legyen mindenütt a maga hangja, képe mosolygása, álmomban és ébren. Éreznem *kell*, hogy hozzátartozik az életemhez. És nyomban kinevet. Elveszi a bátorságomat. Hát itt vagyok Anett. Hivott. Szégyen, hogy mondom: de hivott ma. Itt vagyok és nem megyek el.

A hangja megerősödött s merészen az asszonyka arczába kapcsolta égő szemeit.

– Adósom a kinoztatásért Anett, amit rám szab. Vagy azért kinoz, hogy fölébresszen? Azért. Mert szeret. És most nem megyek el. Mert sze-szeret... szeretsz... Nem úgy, mint régebben... jobban ezerszer... másképpen. Próbálj hazudni. Ugy tartsz, mint a solymodat selyemszálon; kieresztel, visszahuzol. Velem foglalkozol. És én megbolondulok utánad. Visszaáhitom a gyermekidőt, amikor az ölembe ültél s édes ajakkal csókoltál meg.

Ah! A veszedelem! Mint a zuhatag, úgy áradtak le a szenvedélyes szavak a szájáról. A homlokáig kigyult. A forró lehelete érintette az asszony arcát. Alig mert fölpillantani reá. Megijedt.

– Birni akarlak, Anett. Ez kinlódás, édes! Az neked is, az nekem is! Nem igaz, hogy a másé vagy. Az enyém vagy, minden jognál erősebbel. Beeresztettél! Nem megyek el. Ide várlak a karjaimba, a szívemre. Szeretlek, szeretlek!

És kiterjesztette a karjait. A gyertya lobogott a félig nyitva hagyott ajtón beáradó szélből. Az eső hangosan zuhogott. Anett érezte, hogy az ereje elhagyja; a feje zugott, a nézése bizonytalan lett s a teste oly gyöngé, erőtelen, mint az a pehely, melyet a szél karjaira vesz.

Ekkor a hangos szóra a fiucska fölneszelt az álmából, fölnézett, kerekre nyitotta a szemeit és hangosan fölsirt. A kacsóit fölemelte és ijedten rivallta:

– Ne... ne...

Az arczocskája egészen eltorzult ahogy csak kifért a torkán, üvöltött sirva.

Anett önkénytelen mozdulattal a gyermek fölé borult s érthetetlen gagyogással csitította.

A gyermek visitva kiáltotta:

– Menj... menj.

Dénes kikelve magából, fenyegetően az ágyhoz szökött, megragadta az ágy fáját, fölemelte és lecsapta, hogy csattogott.

Az ütődésre fölébredt Anettben az anya.

Egyszerre és teljesen fölébredt, fölemelkedett, mint a veréb, a mely fiókját védi a komondor ellen és szikrázó szemmel állott szembe:

– Akarom, hogy elmenjen innen. A gyermekemre emelte a kezét? Az ajtó ott van... Kitakarodjék innen. Megtiltom, hogy reám nézzen, és takarodjék innen, és rögtön ebben a percben. Ha nem fut innen fölszakitom az ablakot és tolvajt fogok kiáltani, segítséget kiáltok a rablók ellen... ki innen ki...

A karjával mutatta az ajtót.

A gyermek élesen ordított, egészen kiszederjesedett a kiabálásban.

Dénes komoran, mint egy bika, amelyet drótostorral vertek meg, nehéz léptekkel az ajtó felé ment. Aztán kiment.

*

Anett becsapta az ajtót utána és nagy zajjal bezárta.

Azután a mint visszafordult, meglátta a vizes sipkát a padlón. Mosolygott, lassan megnézve fölvette s az erős rácsos ablak mögül így szólt ki a gangra:

– Ott van-e Dénes?

A sötétben valami rekedt szótagok morajtak.

– Itt a kalapja vitéz ur! Nem kell vesztegetni a drága sipkát, pazar vitéz ur! Aztán az eső is zuhog künn... Itt benn jó idő nagyon.

Aztán bezárta az ablakot.

A tarvásári bucsu

Egy nyárra töméntelen ember gyűlt össze a tarvásári bucsura. Meleg, fényes idő volt. A falu zugott az idegenektől. A város kiköltözött a nagy napra. Laczi konyhákkal, áruló-sátrakkal tele volt hintve a templomtér. A hegyoldalban a régi, romlott, pusztult Tar-kuria tágas, füves udvarát belepték a szekeresek. Nagy zaj, zugás, harangszó, muzsika volt a templom előtt.

A „szentföldről” a székely falusiak énekelve jöttek reggel; elől a virágos fejű szüzek; utánuk az olvasót pergető öreg asszonyok; hátul az ingujjban ballagó gazdák. A városi mesteremberek, az ősz bajuszu, facsáros üstökös gombkötők, a kövér, veres mészárosok, a munkában viseltes csizmadiák egész háznépeiket is elhozták. A bucsu nagy czéczó napja. Délelőtt az istené, délután a vigasságé.

Hire járt, hogy Ferencz páter, a nagy barát, fog prédikálni a bucsun. Érte sokan jöttek az ünnepre. A mesteremberek jól emlékeznek reá. A hatalmas, szép, fiatal férfiúra, a széles mellű, vállas, öblös, erős hangu emberre, aki úgy beszélt a forradalomkor a piaczon a muzsikuskut erkélyén, hogy megrészegedett, aki hallotta. Honvédsapka volt reverendája felett, kokárda mellén, láng a nyelvén s ha szólt, a városban megüresedtek a műhelyek s mentek utána az öregek, a legények és mindenki, aki kardot csak birt. Hej! micsoda világ volt az. A barát szegény falusi fiu volt. Ott született Tarvásáron, a templom felett, egy kis zsuppos házikóban s mégis gögös nagyurak, aranyos, kényes dámák szálltak utána, mint ahogy valaha a csillagot követték a három királyok Bethlehembe.

Tarvásárról ők ketten mindjárt a nagy idő elején mentek el. A barát s a Tar kisasszony, a szépséges Katicza. A barát gyalog szerrel ment át a falvakon, szónokolva s vihart verve fel; a szép Katicza fullajtáros batáron. A városba már kézenfogva mentek be, kiabáló éneklő népség előtt.

És ott látták őket naphosszat a városban. Zászlókat vittek az utczákon, szablyákat forgattak, énekelve mentek a menyecskék s lelkesen riongattak a fiuk.

Néha gonosz híreket hoztak a csatatérről; özvegyek sirtak, vesztes anyák, magasra emelt kezekkel, ajkukon kétségbeesett szókkal: akkor Katicza patyolat kötényébe temetett arczczal könnyezett; néha diadalról szóltak a hírek: Katicza féktelen kedvvel ujjongott, énekel s oda-szórta öröklött vagyonát, hogy felfrissitse az ő fáradt fiait. Néha megjelent a városban naptól elsütött, füsttől fekete arczczal a barát is. A rátarti uri leány ott a piaczon megölelte a lustos barátot: „Szép vagy, istentől küldött vagy s én szeretlek” így szólt hozzá.

– Beh egymásnak is termettek – mondták. De ez nem volt szeretkezésre való idő.

S a fényes napok elteltek – a barát eltűnt valamerre. Kinek volt ideje akkor arra, hogy tudakozódjék az eltűntekről? Jó dolga volt annak, akinek legalább az élete megmaradt.

Minden elmúlt, csak az emlékezés maradt meg.

...A mint a tarvásári völgyből felcseng vigan a harang, az erdei árnyas uton ballagó bucsusok a barátról beszélgetnek. Mindenki tud valamit róla: hol senyvedt tömlöczben? hová dugták be valahová a tótok közé? hogy lett csendes ember belőle?

Sokan jöttek az ösvényeken. Egy-egy öreg honvéd magyarázta a dombról, hol állottunk Gálfalva mellett mi, hol törtek be az erdőből az oláhok? merre futottak? ott állott a barát, a négszegletű arcú félisten, a kis lengyel ott ült szürkén a dombon. Mintha csak a dob peregne fel a rezgő levegőn.

Por szállong a völgyből, vontatott ének hallszik fel s amint a lombos ösvényekből egy-egy új csoport bukkant ki az utra,⁶ odafülesnek a dalra s halkán dudolták tovább a felsíró nótát. Szekerek döcögtek fel a hegyre, gyerekek csipegve, a tikkadt, poros virágokat tépegetve szaladtak.

A nagyharang megkondult a templomban. A nagymisére hív. Mindenki sietett lefelé a nyüzsgő aljba.

Akkor csendes lépéssel egy magas, száraz, csontos hölgy lépett ki az erdőből az ösvényről. Nehány gyermek követte messziről. A bucsusok megálltak egy perczre, hogy megnézzék.

- Nézd csak Tar Katicza, a boltos is kibujt a napra, - mondta az egyik s vigan nézett rá. Mi csalta ki? vajjon?

- Szellőzteti - kaczagott egy menyecske - a menyasszonyi köntösét szellőzteti.

- Csend - mormogott egy öreg ember - ez a katona-leány a forradalomból. Azt ne nézd, mi lett belőle, arra gondolj, a ki volt.

A jövevényen óságos fehér selyemköntös lógott. Sovány derekától a földig apró fodrok libegtek. Vállán megsárgult máslik, neczolt keztyükbe takart kezében parazol, a melyiket legyezővé alakította. Ruhájának hajtásai sárgán szaladtak végig a szöveten, mintha csak az egész hölgy rég-rég óta egy fiókba bepakkolva állott volna. Némi feszességgel lépkedett; sovány nyakát emelve, kereken nézett szét a hegyekkel szegett völgyre. A Tar-kuriára vetette szemét... romlott falai, alázatosan, fedél nélkül néztek le a piacra, elvadult, összenőtt kertjével együtt. Katicza kissé lehunyta szemét s megbotorkázott.

- A lába alá nézzen kisasszony - csippent fel egy hamis gyermekhang. A vén leány elborult arcczal nézett a vásott, kaczagó gyermekekre.

...Ott született... Apja ott a hársos alatt szokott ülni... vadászatra amott az oldalon szoktak indulni kürtszó mellett... Nem a kopók csaholása hallszik-e?

Ha medvét lőttek, ott szoktak ravatalt állítani. A székely hajtók hozták fenyőágakon. Szurokfáklyákkal állottak körülötte... Mintha kesernyész szaga szállongana ide.

A por, Katiczát meglepte egészen. Fehér köntösének ránczai megteltek. Tar Katicza szemérmesen megrázza.

- Hadd segítsek - ingerkedtek a gyermekek s oda siettek, mintha segíteni akarnának.

- Odább - riadt fel Tar Katicza. Ah! a gyermekek. Ez utálatos békák. Arczátlan nézésük hányszor bősztik fel. Katicza tart a kinevetéstől. Tán őt ki is kacagja mindenki. Pedig, ha óvatlanul apróság betéved az ő kis boltjába: látni kell, hogy kapja fel, mily mohón, mily szenvedélyesen ölelgeti, mint szorongatja, csókolgatja: „Kis rügyecském, kis bolondocskám, édes madaracskám,” így gyűgyög neki, míg csak siróba a gyermek nem fakad. Neki egy csepp sincs. Mint csak az árnyéktalan jegenyék ott alant, melynek nincs se virágja, se gyümölcse.

- Odább - riadt fel Katicza a gyermekekre komoran. Szeme nem tud betelni azzal a képpel ott alant. Nem járt *attól fogva* errefelé, ahonnan batárban vitték el valamikor. Minden domb, minden fa ismerője. Álmában látta csak azóta.

⁶ ki [az] utra

Hová lett a dali szép barát, akivel kézen fogva járták be a falvakat, a várost? A Maros partját, a füzest, hol álmaikat szőtték.

Ekkor így gondolkozták: „Vajjon megismerne-e, aki régen látott engem?” És úgy felpirult egész homlokáig.

Vajjon nemcsak tegnap történt-e mindez? Egyszerre eleven lett előtte minden. Az emberek előtte járnak, énekelnek, zugnak az aljban s ott fog beszélni ismét, istenem! a barát, a hatalmas férfit.

Mintha csak megnőtt volna a vén kisasszony, úgy megemelkedik. Szekér jött utána és kikerüli, mert Katicza ki nem áll előle: Itt ő az ur. Ősei ott laknak. Itt Tar – az urak.

Ah! a kis boltot elfelejti, ahol esztendők óta a gyertyát pakolja, a lánczccal megkötött kőst, ahonnan szerezi soványdarab kenyerét.

Katicza egyenesen, mereven ereszkedik le a völgybe, meg se látja az incselkedő gyermekeket, a ballagó, zekés székely bucsusokat... itt őseiből való anyag él egy-egy cserefaléval zöldjében, a fenyőfa érdes derekában. Szeretne felkiáltani: „ide való vagyok, tulajdon abból a jófajta matériából, amiből ti lettetek.”

Fellengzve, lelkesedve a laczikonyháig így ért a bucsusok közé.

– Megfüstöli kisasszony a szép habitusát, a lábasok miatt – szóltak hozzá a pecsenyesütők.

Katicza kissé összébb huzza magán a köntöst. A gunyos tekinteteket észre sem veszi.

Mert ez a köntös ugyanaz a régi, fehér köntös, melyet egyszer halottas diszélül varrt valamikor... Szépen azt elzárta, őrizte, hogy egyszer majd eleihez méltó ékességben hagyja el benne ezt a siralomvölgyét... Mirtus koszorút tesznek majd homlokára, szüzeknek illően... De hát megváltoztak az idők... Ime mintha a sirok nyíltak volna meg, és dali lelkes társa, a barát, feltámadt s az Ur igéit hirdeti ismét. Katicza felöltötte hát féltett fehér köntösét, hogy még egyszer szép legyen előtte mint valaha, mikor kézen fogva mentek a dicsőséges utra, katonát toborozni.

Proceszsiók jártak a piacztéren kék selyemzászlók alatt. Az ének zug a Boldogasszonyhoz:

„Magyar népedről, örökségedről
Ne felejtkezzél el, szegény magyarokról.”

A harang énekel a toronyban. Egy reszkető hang dicséri a Szeplőtelt: „Oh elefántcsonttorony: Mária” és sirva rebegi a búcsus: „Könyörögi érettünk.” Beteg szegény asszony morzsolja az olvasót s reszketeg ujjai között fogja a viaszkart, a viaszlábat, melyet a Szeplőtlen képére helyez, hogy szeme előtt álljon a közbenjárónak, s ne felejtse el őt.

Valami falusi banda recseg. A Tar-udvarból csikáját elvesztett ló röhög fel. Gyenge füst szállong fel az üstök alól. Tehén bőg s porban uszik a bucsusok lábai alatt az országot.

Mikor Katicza a templom elé ért, szinig tele volt már a nagy hajó. Katicza az ajtó előtt állott meg. Csak a fejek erdeje látszott ki.

Katicza bátran indult be a templomba.

– Veszteg álljon – szólt ki egy durva hang, ne taszigáljon.

– Be akarok menni – szólt indulatosan.

– Nézd a keszeg maskara – mondták méltatlankodva. Hát hol fér be? Üljön egy seprűre s azon lovagoljon be.

Katicza indulatosan nézett a beszélőre, de akkor mély, recsegős, ismerős prédikáló hang szólalt ki a templomból. A vén leány odatámaszkodott a templom ajtajához. Szédült volt.

A nap élesen tüzött oda. A piacon a zaj meg-megujult. Dinnyés szekereket rohantak meg, a leányok vihogtak boldogan.

Az erős szó dörgött benn a templomban. A zugásban nem lehetett érteni. Ah! mint tünnek el a semmibe az esztendők e hangra Katicza előtt. Mintha megfiatalodott volna hallatára; a keze önkénytelenül elényul, mintha egy meleg, erős kezet keresne, hogy azt megfogva, menjenek odább a felzajgott nép közé az utcára... lelkesíteni őket... a puszagolyó elé... a hazáért.

Mig a barát beszélt benn, a hegyek felé fekete felhők tolakodtak. Gyenge szellő nyargalt át a völgyön, aztán egy perczig csendes, imádkozó morgás hallszik s az orgona ismét felzúg a templomban. Egy-egy kövér esőcsepp cseppent a porba.

A nyitott ajtón tolakodni kezdtek ki a búcsúsok. A piac nyüzsgögni kezdett, mint a megcsapkodott hangyaboly. A sátrak megteltek egy percz alatt. Az eső mind sebesebben eredt meg. A templomból taszigálták ki egymást. Csak az orgona szólt nyugodalmasan, fennen.

Amint kiürült a templom, Katicza belépett az ajtón. Nehéz szag terjengett, a tömjén is érzett még. Gyertyák lobogtak az oltárokon s a Szeplőtelen arcza képe körül. A papok fehér karingekben vonultak be a sekrestyébe.

Katicza kábult volt. A lélekzete rövidebb lett, a szive erősen dobogott. Hát látni fogja ismét őt! Szeretett volna átmenni a templom hajóján, hogy felkeresse, de nem tudott volna megmozdulni. A falhoz szorult... reszketett.

Akkor a sekrestye ajtaján egy széles, kövér férfiú lépett ki; lustán nézett körül s aztán megindult a hajón át. A deszkapadlat döngött lábai alatt. Széles, husos, veres arcza fénylett az izzadságtól. Puffadt orra körül a mély ránczok verejtékeztek; izzadság-gyöngyök peregtek le. Széles, bikanyakát kiszabadította a gombok közül; veres, kövér kezei nagy potrohán feküdtek keresztbe fonva. A nagy ember vonszolta ellágyult testét az ajtó elé s a lépcsőre lépett.

Akkor megfordult egy hangra, mely nevét mondta:

„Ferencz!”

A barát megállott s merően nézett Tar Katiczára.

- Nem emlékezik reám?

- De hogy ne? - Aztán fanyarul hozzátette: Tar kisasszony ugy-e? Tán „kisasszony” ugy-e? S él-e még? Akar tán valamit a kisasszony?

Aztán egykedvűen kinézett a suhogó esőbe s visszatért.

- Nagyon kihevültem a beszédben. Csak hallotta tán a beszédemet? Csak még érünk tán valamit? Mi? De az eső esik... nem jó ez a kimelegedett embernek. S a kisasszony is gyöngén van öltözve. Féljen a hüléstől!

Ő maga pedig letörülte ismét veres orcáját; begombolta izzadságos nyakát; zsebkendőjét a torkára facsarta s egykedvűen visszaballagott a templom hajóján. Mégis egyebet gondolt, s még egyszer visszafordult. Katicza sóváran nézett reá.

- Ebédelt a kisasszony? A gvardián szívesen látja a búcsusokat... Itt jól főznek... jó erősen... kissé kövéren... A pincze, mondhatnám, kitünő. Aztán suhog az eső.

És egyebet semmit.

Katicza lehajtottá fakó arcját a melléig. Visszahanyatlott a falhoz. Felsőhajtott.

Aztán egyszerre kiegyenesedett s hirtelen megfordult, hogy fehér fodrai meglibbentek. Aztán szaporán az ajtónak indult és kisietett az esőbe. Künn szakadt a víz.

Hová? hová fusson? Halottas fehér köntöse egy percz alatt átázott s sovány testéhez tapadt.

A templom előtt egy szenes székely szekér dőczögött csendesen. Katicza szólani akart neki, de érezte, hogy sikoltani fog; a torkához kapott hát, hogy elfojtsa. Csak intett a székelynek.

A tömzsi ember kaczagva nézett rá.

- Ide tetszik felülni ténsasszony? - kérdezte gonosz arczczal. Nem tanácslom, mert a szénpor bemázolja a habitusát.

Katicza hangtalanul lépett fel a felhérczre.

Vége... vége mindennek, már nem maradt semmi a világon. Még az álomnak is vége... vége van.

A szenes székely gonoszkodó arczczal megcsapkodta a lovacskákat. A szekér a köves uton nagyokat dőczcent; a szénpor felszállt. A búcsusok a sátrak alól kaczagva nézték.

S aztán így emelkedtek fel a hegyen. Az eső csapkodott. A bikkesben szél szaladt át s hozzáverte kegyetlenül a lombokat a fehér, vén leány arczához. Fekete vonalak támadtak képén.

A székely megütődve nézte meg.

- Ej! édes asszonyság, ez a csuf idő beteggé teszi.

Oda se neki.

De, mert a nézése olyan dúlt volt s mert az eső szakadt, a székely kivette kék nagy, babos zsebbevalóját s ráterítette a vén leány őszülő fejére. Valami leli, mert reszket a szerencsétlen. Katicza nem is tudott róla.

A hegy aljában már mosolygott ismét az ég, illatok szállongtak a virágos mezőn. Madarak csippentek fel.

Aztán beértek a városba s a kis bolt ajtaja előtt állottak meg.

Katicza belépett.

Vége... rebegete. Ez volt az egyetlen szó. Aztán lehullott szüzi ágyára.

A birtyóka

Gyergyóból került közénk egy szelid, jó fiu, akit Dulbuk Vilmosnak hívtak. Szép fehér arczu, szénfekete haju, szemérmes, ábrándozó örmény legényke volt. Buzgó katolikus faluból jött, ahol a legelső ember a tisztelendő s ahol egyetlen egy ellenségtől remegnek: az ördögtől.

Nagyon jó tanuló volt, a leczkáját örökösen tudta; kívülről, belülről, betüre. A vásottságnak árnyéka se volt benne. Nem játszott velünk, hanem félrevonult a zajos mulatságoktól. Még bosszantani se lehetett, mert oly alázatos szelidséggel tért ki előlünk, hogy szégyeltünk keserüségét okozni neki. A piaristák igen szerették őt, – mi csak türtük.

A papoknak ugyancsak volt okuk reá. Mert Vilmos áhítatos, imádkozó fiu volt. Ő külön oltár elé térdelt, ha mi a padokban ültünk, ottan-ottan taszigálódva. A bőjtöket megtartotta hüen és gyönt minduntalan, hogy rendben legyen a lelkiismeretével. Oly mértékletes volt, hogy ha valami netán izes falat került a konviktus asztalára, Vilmos szájához vitte a finom falatot, aztán felnézett az égre s letette a villáját, eltolva a tányért.

Bizonyosnak látszott, hogy pap lesz... de még se lett az.

Csak a női incselkedésekkel szemben volt Vilmos igen szilárd. Az édes anyjának megcsókolta a kezét, de leánytestvérének az ajakát már nem, még a bucsuzáskor sem. Az élő veszedelem a földön a nő... a vérforraló.

Különben, hogy valaki megkísérteni akarta volna, azt ma sem képzelem. Nagyon esetlen volt Vilmos az ő hosszudereku magyarkájában, amely ruhadarab rendeltetése szerint fekete kellett volna, hogy legyen, de nem volt az, hanem hol zöldes, hol vörös. És hegyesorru csiznáit is a gyergyai mester szabta s csárdás kalapjainak párvját azóta se láttam. Nagyon szegény volt a Vilmos anyja, akitől nem telt jobb holmira.

A nyolcadik iskolában Vilmos preceptorságot kapott, ahonnan valamicskét szerezzen a nélkülözhetetlenekre.

A papok betették Vilmost egy gazdag fogadóshoz, hogy haszontalan fiacskáját tanítsa; s hogy rendbe tarthassa a vásott kölyköt, oda kellett költöznie.

Egy égetni való parázsszemű kis fruska fogadta Vilmost a korcsmáros házában:

– Maga akar tanítani minket?

Szégyenlősen felelt:

– Nem. A fiucskát fogom tanítani.

– Hát mit is tanulhatnék én, magától?

Ez az „én” egy kitanult perszóna vala. Oly apró lábacsájú (csoda, hogy birta!), fehér kis kezű, igen arányos testű, fekete szemű leány volt s az egész oly könnyű személyke, hogy a szárnyas madárkára emlékeztette az embert. A mesterségére nézve olyan félig házikisasszony, félig pincérnő-féle volt. Fizetést kapott, de úgy parancsolgatott, mint egy urnó. A fiucskát ő öltöztette s a vendégeket (ugy dörzsölődött hozzájuk mint egy macska) szolgálta ki.

E kaczer perszonáról különben e történetben kevés szó lesz, óh! legyenek önök nyugodtak, szemérmes, tiszta olvasók!

- Hol lakik az a gazember kecske, aki magára ruhát szab? kérdezte Vilmostól, ha lehetetlen magyarkáját látta. A csizmáit melyik csavargótól örökölte? Igy incselkedett Vilmostal; keserítve őt.

Máskor így gyötörte:

- Jó-e a lelkiismerete? mert nem mer a szemembe nézni. S ha Vilmos a földre szegezte tekintetét, félvállról odadobta: „pedig szép szemei volnának” – s azzal elszaladt. Vilmos majd elsülyedt szégyenében.

A korcsmáros kölyke, egy izben eltörte a lábszárát. Ágyba került s nagyon nyögött. A fruska napközben ápolgatta a kölyköt, míg Vilmos az iskolába járt, de este, mikor vendégekkel telt meg az ivó, a leány a korcsmában sürgött-forgott, Vilmos viszont a beteg mellett imádkozott. A leány (Cziczának hívták; Katiból kényeztetve) néha felszaladt, megsimogatta a gyermek arczát s nagy frissibe megczirógatta, megveregette a Vilmos képét is.

- No nem eszem meg, nevetett a piruló legényre s azzal visszaszaladt.

Vilmos imádkozott volna tovább is, de (hiszen önök, akik fiatalok voltak, tudják) szórakozott lett e simogatásra s ahelyett, hogy tovább dicsérte volna az Urat, mind azt az egerjárásra hasonló neszt ügyelte, amilyent a Czicza csinált, míg a grádicson föl-fölszaladt. Nagyon bájos volt, anélkül, hogy szép lett volna. Illett neki minden.

Egy ilyen este, amikor elbágyadt Vilmos az éjszakázásban, azt kérdezte tőle Czicza:

- Nem vagyok-e csinos? Mindenki dicsér – hát magának miért nem tetszem? s mért nem mondja, ha csinos vagyok? Ha matuj volna s rám se nézne, érteném. De egy ilyen csinos fiú, hogy nem néz reám? mikor pedig én akarom. Ez földühösíti az embert. Nézzen reám, hallja! Nem formás ez?⁷ im az arczom? a derekam? Eh! Élhetetlen!

Tán fülemile esdekelt, tán a tücsök czirpelt, tán a sejtelmes sötét, a kerítő éj... ők a hibásak, a bünösök abban, hogy ez az ártatlan, szegény jó Vilmos másformájú fiú legyen, amilyenné lett – ez estétől fogva.

Mert Vilmos (mily elevenen látom, még most is) ennekutána úgy elromlott a nyolcadik osztályban, hogy alig tudtak ráismerni. Készületlenül jött a leczkére, s oly fáradt szempár nézett ki a sápadt fejéből egy jól megkötött lila másli fölött, hogy sirva nézne rá az anyja is... Csak imádkozni tudott még. A mellékoltár előtt a téli reggeli istentiszteleteken ott térdelt, törve a kezeit, leborulva a homlokát a hideg köig hajtva, s ha mentünk a csöngetyüszóra az iskolába, vörös volt a szeme a sírástól. A professzorok gyöngéd elnézéssel bántak vele, s mi még kevésbbé bosszantottuk, bárha kegyetlen gyermekek voltunk. Mert Vilmos oly kimerült volt, mint az a cserebogár, amiből malmot szoktunk csinálni, amikor már halálra válva alig vergődött.

Tavaszig végén az írásbelieket csináltuk az érettségire. A magyar dolgozatra ezt kellett kidolgozni, hogy: „a munka nemesít.” Vilmos tehetetlenül rágta a pennanyelét. Egy árva gondolata se volt. Vette a kalapját s kiment. A professzor rászólt. Vilmos oly esdeklően nézett rá, hogy megsajnáltuk.

- Nagyon fáradt vagyok – ennyit mondott...

Mert akkor reggel nagybetegen hagyta odahaza Cziczát. Nála járt az esze, amíg dolgoznia kellett volna. Mire hazaért, csak alig suttogott a tökéletlen leányzó.

---

⁷ [Nem] formás ez? [emend. a *Pesti Napló*ban és a *Székely Lapok*ban olvasható változat alapján]

- A *gyermeket* a bölcsőben el ne hagyj - tördelte, úgy felejtse el tégedet a nagy Isten, amint te elhagyod őtet... Már végem van. De megvártalak, hogy még egyszer beszéljek veled s reád bizzam a gyermekünket.

Nagyon erőlködött. A maga akaratából élt, hogy még egyszer beszélhessen Vilmostal. Valami száraz, határozott, parancsoló, bárha tompa hangon beszélt:

- Számon tartom a másvilágon: mit teszel a gyermekünkkel? Engemet felejtse el és ő se... ő se... tudjon rólam. Jó. De a gyermekért te élj és érte dolgozzál. Becsületes leány legyen. Tanítsd meg imádkozni, amit én... én... én - honnan tudjak én?

Aztán összecsucodott a szeme, mint a déliglító kelyhe, ha a nap fénye rátűz.

Az érettségi persze kutba esett.

Hiszen a veres leányka rivalgott a bölcsőben. Mindenféle szalagok voltak a főkötőjén, és a bölcső takarója tiszta rózsaszínű selyem volt, és a pólyakötője stikkelt - de egy falat kenyérré valója sem volt. A korcsmáros temettette el és annyi sok cifra leány ment a temetésére sirva, - de a csecsemőnek senkije se volt a világon.

Még egy-két napig ott nyá vogott a korcsmárosnál, aztán egy közeli falusi parasztasszony elvitte dajkálásba. A korcsmáros fogadta. Vilmos nagyon szegyezte őt.

Még a temetésen se volt ott Vilmos, hanem a menetet messziről kísérte, hogy amint a temetőből visszatértek, a cifra leányokkal, szembement. Egy kövér, nagymellű hölgy féldalolag ránézett s hangosan így szólt a társának, Vilmosra mutatva:

- Ez a becstelen *az*, látod, *most* jött...

Vilmos úgy tett, mintha nem is hallotta volna, egy közönyös sétáló himbáló járásával haladt odább. De a temetőkert ajtajánál görcsös sirásba kezdett, amikor már senki se látta.

A gyermeket minden nap meglátogatta. Hajnalban kelt föl s ment ki a közeli faluba, s mire fölbredt a város, visszatért.

A gyermek hitvány semmiség vala. Nem is sirt valami nagyon, csak nyöszörgött s álmos kis macskaszemeivel alig pislogott ki a világba, ránczos kezecskéi máslis réklíjében alig mozdultak meg.

Azonban tán valaki sugta a gyermeknek - (oly száj, amelynek hangját meg se érti senki az élővilágon más a fonnyadt csecsemőn kívül) egy nap megfogta a Vilmos ujját, amint a keze a bölcsőn pihent. Megfogta érezhetően. - Vilmos igen ostobán nézett a gyermekre s mikor az ujját eleresztette, annyit dörzsölte a nadrágjához, hogy piros lett egészen. Az uton amíg hazatért is, mind külön tartotta ezt az ujját a többiektől s a levegőbe beszélt a senkinek, értelmetlenül, mint egy bolond.

- Nem hagylak el... nem, nem. Mintha vásárt csapott volna velem. Kezet adott. Gilt. Áll a vásár. Én megtartom.

Az a kis diák, aki még soha semmit se akart, szegődést így csinált a névtelen csecsemővel s valami egészen szokatlan melegség melegítette meg. Férfiasabbnak, erősebbnek érezte magát. A gyermek megfogta az ujját!... Nincs kihez támaszkodjék? Jó! Ne félj! Dulbuk Vilmos nem hagy el tégedet.

Az anyjára némi tartózkodással gondolt, azt hiszem, egy kissé félt tőle. Önkéntelenül meghajolt előtte. S bárha majd megfuladt a gyönyörben, ha köntösének fodrához ért is, nem vágyott utána, ha nem látta. De a gyermek, más... A szivét kitérta előtte. A csecsemőre gondolt; akármit csinált, róla álmodozott; a nyöszörgését, őt hallja. Egy élő lélek... meleg kis test, félnék, fátyolozott apró szemek, száj, mely édes szóval fogja őt hívni... Ah! nincs hozzá fogható kincs több e földi világon.

Bátran érte nekiment Vilmos az életnek. Nekibuzdult: vivni érte bármi veszedelemmel szemben. A legalacsonyabb munka érte könnyű és kedves. Érette törődni, nőni érte: – a gyermekért, ki erővel megfogta az ujját. Nem hagyja el!

Vilmos megkopogtatott érte minden ajtót. Czégeket festett külvárosi boltosoknak; egész éjszakákon át másolt a prókátoroknak és leveleket irt a szerelmes cselédeknek virágos levélpapirosokra.

Akkor a Sors meglátta ezt a verejtékező ficzkót... meglátta és rácsapott.

Egy hajnalban, amint kifutott Vilmos a falucskára, hogy megsimogassa a gyermek vézna arczocskáját, a gyermek fel se pillantott s ránczos kezecskéje tehetetlenül csüngött le a párnáról.

– Oda van, mondta a dajka.

– Oda?... Mit mond?

Reácsapott s felrázta. A gyermek fáradtan felpislantott, lehunyta szemeinek hitvány takaróját, amely olyan volt, mint egy füledt rózsaszírom.

– Mit akarsz? mit? kiáltott reá.

– Megöli őt...

A gyermek tehetetlenül pihegett, hang nélkül tátotta a száját, mint egy verébfióka, amelyet a fészekből valami rossz gyerek kivert a rögös földre.

Akkor ott ült mellette Vilmos egy harapás, egy ital víz nélkül estig. Hogy meghidegedett az apróság, hazamenve az uton az erdőben, amint felszökkent nagyfényesen a csillag, felfenygetett az égre:

– Te kegyetlen, rettenetes, én megtagadlak ott fenn, ki trónolsz. Hát kellett-e neked ez ártatlan? Irigyeltem tőlem? Te borzasztó. És itt hagysz engemet már egyedül, egyes-egyedül... Jaj.

És öklét rázva, ordított mint egy farkas, amelyen halálos sebet vert a golyó.

Sötétben, amint haza ért, a régi gazdájának a korcsmájában hangosan énekeltek. Vilmos betért. Berugta az ajtót keményen s lecsapta magát egy asztal mellé... Az öklére hajtotta a fejét és ivott.

Másnap is oda tért. És így tett azután is. Egy hét mulva megcsókolta a cigányokat és énekelte a muzsikájuk után. Ha hozzászólt valaki, parasztoskodott. Szemtelen, kötekedő lett s valami verekedésbe elegyedve egyszer, a városszolgák bevitték a tömlöczbe.

Aztán ezt az életet nagyon megszokta.

Ki se szokott belőle soha...

*

Birtókának hívják nálunk azt a tökéletlen szilvát, amelyet valami nagy nyavalya bántott bingyó korában s megsárgulva, összetöpörödve hull le... Olyan a formája, amilyen a szilva... van magva, formája, de kicsinek marad és kicsi, izetlen, rossz.

Igy hullott le Dulbuk Vilmos, mint a birtóka.

Elkésett

Mimi néni soha se volt szép, de mégis annyi sikert aratott, a mennyit csak akart. Ügyes, kívánatos volt. Kissé darabos az arca, húsos az ajaka, a szemei nagyok; de a bálban, a nyers női test-tárlaton feltűnést keltett a karjaival, mellével, vállával. Melegség, szilajság áradt belőle; ingerlő alattomosággal tudott mosolyogni, s ha kaczagott, rebegtek az orrczimpái. Hangosan beszélt, szélesen gesztikulált s erősen lépett. De érdekesen tudott sutogni s ha tánczolt, repült, mint a madár.

Az ura sokkal öregebb volt mint ő: a becsületes, jámbor Gergely bácsi. Mily jó és csendes-ségszerető volt! A feleségét csodálta. Így szólt hozzá: „Enni való vagy!” ha szépen felpiperázta magát, mikor az utcára készült, kedvtelve úgy csettintett, mintha egy kövér bárány farktó darabot vinne a szájához. Ő sohase haragudott; gyomrával, lelkiismeretével rendben volt s ezek mián igen nehéz s lusta lett. Pipált, kontemplált, szunyókált, sokat imádkozott, így töltve a napokat.

Szerette, ha a felesége társaságot gyűjtött, hogy a tökéletessége annál inkább kitűnjék. Mimi válogatott formátlan fehérnépekkel barátkozott, az igaz. Trónolt közöttük s büszkélkedhetett vele a bácsi. Ilyenkor sok édességeket ettek uzsonára, a miket a bácsi felettébb kedvelt. Ideális finom vacsorákat ettek, ha valami előkelő vendég látogatta Mimit. Ilyenkor a kapu előtt sétífkált Gergely bácsi, hogy elhessegetse a netán alacsonyabb állású vendégeket. „Ne menjünk be – így szólt, – mert a báró úr mulat a feleségemmel; ne zavarjuk őtet!” Mikor teljesen besötétedett, persze behívták a vacsorára Gergely bácsit s jól lakoztak.

Egy bálban (mily bódító volt Mimi! nagy rózsával hullámos erős fekete hajában, mályvaszin selyem köntösbe beleszorítva pompás testét) ismerkedtek meg Bekével a finánczczal. Ez urat akkoriban tették át hozzánk s nagy kedveltségre tett szert hamarosan e gavallérfajta, vadász, tánczoló, jó mulató ember. A haja már gyérecske volt, de még hajlós a dereka s a dreisrittet nagyszerűen tánczolta. „Lefesteni való vagytok,” így kedveskedett Gergely bácsi a feleségének. Ők többnyire egymással is tánczoltak, a publikum pedig megtapsolta őket.

Hamarosan összebarátkoztak. Nagyon illettek egymáshoz. Nap nap után együtt töltötték az estéket.

Igazi jó pajtások lettek s Gergely bácsit mindketten kényeztették. Megfogták a kezeit kétfelől s szentírásnak vették, a mit mondott. A jó vacsorákon figyelemmel őt traktálták, a legzsirosabb falatokat az ő tányérára rakva. Igaz, Mimi egyebekben kissé megszorította a háztartást, mert több költséget igényelt a kedves új barátság, de ha jött Beke, az asztalon volt mindaz, mi szemnek, szájnak kedves vala s ilyenkor Gergely bácsit mindig odahívták. Tehát a bácsi igen örvendett a kedves vendégnek, sőt ha netán egy-két napig kimaradt (tisztá rut önzésből), fölkereste: „Elkerült minket barátom uram, igen nélkülöztük.” És ekkor Beke ott töltötte az estét. Mimi megölelte a Gergely bácsi fejét a kedvességeért, s oly meglegedetten turbékoltak Bekével egy szögeletben, hogy azt öröm volt látni. És természetesen nagyon finom vacsorát ettek.

Eleinte persze nálunk mindenféle gonoszságokat gondoltak e barátságról (tán mondtak is), de később megszokták. Ám a bácsit, e jó embert, nem bántották. Soha sem szóval, sem tekintettel nem kedvetlenítették, sőt némi megkülönböztető gyöngédséggel bántak vele.

Az élődés oktalanság lett volna is. Mimi is jól tudta: mi illik, mi nem, Gergely sem engedné, hogy botránkoztassa a világot. Még a sétaterre se mentek magukra. Mindig velük volt Csókné, a szóztalan, sovány gazdag özvegy, a Mimi testi-lelki jó barátnéja; ők hárman jártak elül s hátul ballagott a bácsi, nagyon szép társaságot alkotva. Mimi kedves modora bearanyozta természetesen. Csak a rossz akarat találhatott valami kifogásolni valót.

A következő tavaszon azonban némi egyenletlenség furakodott a kis társaság közé. Csókné el-elmaradozott tőlük. Beke is többször kivonta magát a társaságból olyankor, ha Csókné is távol volt. Ennek okát Gergely bácsi semmiképen sem tudta kieszelni. Kis viták támadtak Mimi és Beke között. Mimi boszúsabb lett, s szóztalanul megült tündöve egy helyben, sőt türelmetlen lett Gergely bácsival. Akárhol volt, utban állott; ha szólt, alkalmatlan időben szólt. „Valami hibát találsz bennem?” kérdezte kedvetlenül. „Az ördög veszi észre magát?” így felelt Mimi. Az ördög! Nem jó az Isten ellenfelének ajánlgatni egy kegyes lelket.

Az, hogy „magázta” Mimi, már rossz jel. Ha kedves volt, tegezte a bácsit, Beke napokig is el-elmaradt, s Mimi barátnéja, a sovány Csókné mindenféle szalagokkal, dudorokkal felpiperézve elkocsikázott az ablakuk előtt (ily czifrán még csufabb volt) a nélkül, hogy benézett volna a barátnéjához.

– Az almásszürkék – ennyit szólt Gergely bácsi – a bonyhádi ménesből valók.

Mimi mit se felelt. Később Gergely bácsi, füzvén a beszédet, így zavarta meg a csendet:

– A kocsi Hilberttől való; legalább 800 pengőt adott érte.

Ez ártatlan szókra elkeseredett arczzal elfordult Mimi néni s két kövér csepp bugygyant ki a szemhéja alól.

A bácsi meglátta s elfacsarodott a szive e látványra. Hozzáment s gyöngéden megérintette a Mimi kezét.

– Akarod, hogy kocsit szerezzünk?

Mimi haragosan elkapta a kezét s kitört.

– Mi kell már nekem e világon! Aztán sirva tette utána: S milyen lenne is az a kocsi?

Letörülte a könyeit s valamikor alkonyatkor ennyit szólt:

– Mi igen szegények vagyunk ahhoz.

Még mindig a kocsin járt az esze. Gergely bácsi megnyugodva így felelt:

– Az igaz. De miért haragszik reám, kedvesem?

Ilyen kedvetlen jelenetek folytak le közöttük. Azeelőtt hirből se ismertek effélét. Gergely bácsi sulyosokat sóhajtott s a templomba ballagott. Egyszer a fináncz tisztet találta az uton:

– Valami bánata van Miminek.

– Valóban? kérdezte Beke. Nagyon sajnálnám.

Gergely bácsi részvétlennel találta e feleletet s rosszul esett neki. Mily jó vacsorákat evett végig pedig a háládatlan. Mégis kibékült vele, mert este akkor náluk volt s igen örvendek egymásnak.

Vacsora közben nagyon fölpezsdült a bácsi, s filozofálni kezdett. Az egész világot boldognak szerette volna látni. Egyszer váratlanul rontott Bekére:

– Meg kell házasodni barátom uramnak. Egyedül bolyongni az életet – hát élet ez? Kutya élet. Van-e szebb dolog, ha az embernek van csöndes otthona, jól fűtött szobája télen, hűs szobája nyáron, jó felesége s egyéb ilyenfélék.

Beke bölcsnek ítélte Gergely bácsit: „Ez igaz, igaz” mondta mohón. Mimi néni mélyen, sötéten megnézte a tisztet, hogy belelásson, s hevesen ellene mondott.

– Hát nem vagyok-e én boldog? szavalta lelkesen a bácsi. Mi? Hát cserélnék egy királylával...?

Beke tréfára fordította a beszédet.

– Hát mit tegyen az ember, ha már ezt az egy hölgyet elvette a bátyám?

És érzelmesen rebegeve sóhajtott. Arra elhallgattak úgy, hogy csak későre melegedtek a beszélgetésbe. Jól belehaladtak az éjbe, mikor elváltak.

– Én hívtam ide a barátunkat, mondta Miminek reggel.

– Hát nem magától kerestet föl minket?

Ez estével elmúltak a nyugodalmas napok.

Gergely valamiért alkalmatlan lett, utbanálló lett Mimi előtt. Ezt érezte is vele. Mit sem tehetett a bácsi, hogy balul ne essék ki. Miért vajjon? Ő, a megelégedett, jó lelkiismeretű ember szorongva érezte, hogy valami fojtós levegő nehezedett a ház tájkára. Csak nem Beke bősztette föl Mimit a bácsira? De miért tenné Istenem? A bácsi busult. Jó igyekezetét visszautasították. Az étvágya egészen elveszett. S az imádságban szórakozott lett, „uh” kiáltott föl s keresztet vetett, hogy elűzze az ördögöt. Erőltetett tréfáit meg sem mosolyogta Mimi s ha egy cserép virágot vagy valami piperefélét hozott, alig nézte meg.

Egyszer a Csókné drága kocsjában Bekét látta meg Mimi s így sziszegett:

– A szemtelen.

Aztán a bácsihoz fordult élesen.

– Maga ajánlgatta neki, hogy házasodjék meg. Még megfogadja a maga szavait. Van valami provizioja ebben az üzletben?

– Rosszul tettem? kérdezte szelíden.

Azon napon emésztette Mimi a jámbor férfiut. Profétának nevezte, ki jövendöl előre; aztán számárnak csufolta. A szuszogása is izgatta a vacsorán, s fölkelt az asztaltól. „Vén létére áll be kerítőnek? Nem szegényli?” A bácsi szájából kifordult a falat. Akkor rákiáltott:

– Egyék, igyék... úgy se egyébre való. Aztán a kés nyikorgására felsikoltott. Így gyötörte a szegény bácsit.

– Valamivel megbántottalak? rebege aggodalmaskodva s melléje ment. Az asszony haragosan felugrott s bezárkózott a szobájába.

A tavasz nagy lucskot hozott. Az ibolya szintelen, bágyadt s illattalan lett. A napot csak vendégül tisztelhatték egyszer-máskor. Húsvét másod napján a prédikáció végén a templomban kihirdették Bekét a sovány özvegygel.

Ah, mily rosszkedvű ebéd volt azon szent ünnepen! Gergely bácsi nem mert előállni a hirrel Miminek. Nem tudta, hogy miért kell azt eltitkolni? de nem volt bátorsága hozzá. Érezte, hogy felháborítaná Mimit. Kissé fojtogatta a torkát az egész dolog, de elnyomta a rossz érzését.

Mert ő mindig a nyugalmat szerette. Ha csak pletykát mondott neki valaki, így szólt: „Ne hidd a csuf történetet, a mi nem is igaz.” „De láttam” felelte a hirthez. „A szemed csalt meg tégedet, szegény.”

Az ünnep harmadik napján viszont kihirdették Bekét. Mimi nem ment ki az ebédhez.

– Valaki megmondta neki, morogta busan a bácsi s leverten lógatta nagy fejét. Annyi dologtalan fecsegő van a világon.

Mert délután se jött ki a szobájából (előbb kopogtatva szépen), be akart menni. Azonban be volt zárva. Ez okon leült az ajtó előtt s mindenféle együgyű szavakkal kérezkodott be. Az óra csuful ketyegett a csendességben, az eső zuhogott kinn. Azon helyben elaludt csendesen a színtelen egyhangú zakatolásra, fejét az ajtóféltre támasztva.

Estére kilépett Mimi. Valósággal meg volt vénülve. A szeme s az ajaka ki volt dagadva. Egy puha hálókabátban, csoszogóval a lábán lépett ki. Az arczzsine egészen fakó volt.

- A fejem fáj... így szólt törődötten.

- Mert üres a gyomrod, szívem, azért fáj a fejed.

Mimi leroskadt a diványra.

- Valami rossz hírt halottál? kérdezte későn.

Mimi úgy tett, mintha nem is hallotta volna. Tehát csendesen megismételte:

- Valaki rossz hírt hozott neked?

- Ki hozzon?

- Valaki megháborította a nyugalmaidat.

Akkor minden ok nélkül kitört Mimi.

- Kémelez engemet? Mit halljak? Miféle hírről beszélz nekem, a mivel megháborított volna valaki? Miért kérde?

Aztán nekikeseredve hangosan reá kiáltott:

- Kémelez engemet? Szeretőim vannak? Azokért busulok? Hol vannak? Add ide őket hamar. Melletted nélkülözöm a szeretőket. Mi után tapogatózol?

S fölemelkedett s a bácsi elé toppant.

- Mert rabod vagyok, ugy-e. Zárj be, hogy ne lássak senkit, ne halljak semmit. Ugyis tömlöczbe tartasz, a honnan nincsen menekedés. Megvettél az oltár előtt. Mert szegény voltam. Hát őrzöl...

- Nem lelkem, nem, én lelkem! – dadogta ijedten a bácsi.

- Mondd még egyszer a szemembe. Csapj el, ha meguntál. Már nem is kellek senkinek, ne félj. A fiatalságom elhervadt melletted, már dobj ki a szemétre. Nem kellek senkinek se, ne félj.

S efféle oktalan beszédek között úgy zokogott, hogy kövér teste hintázott bele. Kapkodott a levegő után, aztán az oldalához szorította mind a két kezét. A görcs meggörbítette harczrakészen fölágaskodott természetét.

A bácsi lehajtotta a fejét a káromlásra. Mintha vihar zugna át őszbe borult feje fölött, összehuzodott ijedtében.

A nehéz csendet későn beteges panaszos hang szakítá meg:

- Nem is hirdetik ki többet. Diszpenzációt kaptak s holnap esküsznek. Az Isten nincsen az égben.

Gergely bácsi a sötétben keresztet vetett s rebegeve mondta:

- Isten van az égben.

Ez nem úgy hangzott, mintha vallaná az ő Urát, de mintha az Igazságtevőt hívná.

Többet nem is szóltak azon este. Nem is tudott volna az ő párjához közeledni. A feje zuggott. Készerű izzal telt meg a szája s a melegség kiütött az egész testén. A kezeit dörzsölte a nadrágjához. Meg volt zavarodva. Hát ő utban volt örökké? Ő tömlöctartó volt?

Miért mérte rá ezt az Ég? A fején ezer emlék száguldott át... Legénykorában dévajkodott a paraszt fehérnépekkel, megcsipkedve őket... A boltjában megcsalt egy kelengyét vásárló menyasszonyt. Visszaadta neki... Részegeskedett a vásárokon... A gyónószékben elhazudta a

csufabb büneit... A lakodalma, ah, mily szépséges volt... Mint a tiszta harmat, oly üdítő és ragyogó volt a fényes szemü Mimi... Akkor gögös volt rá... Egyszer nagypénteken bűnös vágygyal csókolgatta meg patyolat testét... Mint irigyelték tőle... Mily gyönyörű volt mályvaszínű köntösében, az anyja igaz gyöngyeivel kövér nyakán...

Megtörölte a homlokát és lenyelte az epeizet a szájában.

Valami nehéz káromkodás szakadt ki az ajakán. Mindenféle haszontalansággal telt meg az agya. Összevissza semmi szó; ételek ize; kis gyermekkorából való, kereszt előtt mondott imádságok; piczkázó versikék nagy elevenséggel, világossággal keltek föl az agyában s úgy jártak-keltek összevissza a fülében s a szeme előtt, mintha apró villámlások játszadoznának feje fölött. Aztán valamikor elhomályosodott mindez benne s reggel felé leejtette a karjait s lecsuszott csendesen a székéről.

Valaki az ágyába fektette. Ő azt mind tudta. Valamit mondott Gergely bácsi. Azt nem értették meg. Azt ő ismételte; még sem értették meg. Tízszer kiabálta el. Még sem értették meg. Ezt akarta megkérdezni: „Nem értetek engemet?” Mind csodálkozva néztek reá. Azután belefáradt a küzködésbe, megadta magát csendesen.

Ama napon esküdt Beke, a fináncz, a keszeg Csóknéval. S lásd! e napon csak úgy fölült az égboltra nagy nyájasan a nap, mint máskor.

A doktor megfogta a kezét. A bácsi elmagyarázta neki az egész dolgot: „Sehol sem fáj, higgye el neki! csak fáradt egy kissé.” Habarta, habarta sokszor egymásután, de ki értse meg őt!

Valamikor délfelé járt az idő. Annyian voltak a szobában. Kiabált, hogy hagyják magára. Tán nem is volt más bent, csak Mimi asszony magában.

...Akkor érkeztek bizonyosan a templomba a vőlegény s a menyasszony. A kezüket összekötözte a pap a stolával, s arany karikák koppantak meg az ezüst tálcán.

És Mimi asszony az arcát hozzászoritotta az öreg ember kifényesedett homlokához és mintha így szólana:

- Ne menj el, te jó, ne hagyj el te türelmes, áldott jó ember engemet egyes-egyedül ezen a világon. Mit csináljak most már, ha meghalsz? A míg másé lehettem volna, hozzád fűzött a sors; mikor elengednél, nem lehetek a másé.

Mindezt tán mondta, tán meghallotta a bácsi, vagy tán ugyanazon gondolat suhintotta meg mindkettejüket egy időben, - mert Gergely bácsi felszegezte merőn a szemét az ég felé, mintha feleletet mondana a feleségének.

„A szigetvári vértanuk”

A terménytárlat igen dús volt abban az esztendőben, kivált a kerti vetemények pompásan fejlődtek. A paradicsomról egyenesen verset lehetett volna írni; a káposzta pedig oly tömött, fehér és hatalmas volt, hogy az ember nyersen szeretett volna beleharapni. Retket, czéklát annyit küldtek a szászok, hogy garmadába kellett a földre helyezni. A körte, alma tányérokban mosolyogtak az asztalokon s a rózsaszínnel belehelt hamvas őszi baraczk versenyezett szép lánykák orcájával. Néhány kertész rózsafákat küldött, illatos, szépséges virágot, megtöltve a terem egyik szegelyét. A másik szegletbe a védőasszony emelvénye mellett annyi nagylevelű rongyos filodendromot állítottak, hogy pompás sátrat alkotott fölötte.

Ebben az esztendőben néhány festmény is emelte a tárlatot. Mükedvelő kisasszonyok küldtek csendélet-képeket, görögdinnyével, czukorpikszissel s efajta holmiból összeállítva.

A főhelyen egy történelmi kép lógott, mely a szigetvári vértanuk kirohanását ábrázolta. E kép helyi vonatkozásúnak volt mondható. A művész ugyanis ide való polgárok arcát festette a hősök testére. Jól meg lehetett ismerni a jól táplált mészáros, a mint karddal a kezében rohant ki a vár kapuján. A két kapitány: a tűzoltóparancsnok és a „zöld kutya” iparkodtak a tar pogányra. A törökök sem voltak valami vedlett nép. Egy ádáz béget a végrehajtó ábrázolt, s a basa lófarkát a szabó czéhmester lobogtatta. A kapuból kiomló hősök mögött ide való egészséges szépségek jöttek átszellemült arczokkal.

A tárlat látogatói csak egy-egy oldalvást való tekintettel mentek el a kép mellett, jóakaró mosollyal. Tréfának megjárja.

Nagy zaj, zavar volt. Az egyik teremben buffet volt, ott diszkrétül koczczintottak, a rendező bizottságért és a saját egészségükért lelkesen, s a jó czélért.

A közönség késő délután gyűlt meg erősen. Akkor jött a polgármester gyöngé verszegény sáppadt leányával Ellával; a patikárius e tekintélyes hatalmas testű férfit; a tanácsosok s minden fajta igazgatók.

A védőasszony leereszkedőleg fogadta a polgármester bókolását, a közönség pedig sováron szívta be az elismerő szokat.

Pompás illat lengett. A rendező két fehérrózsabimbót nyújtott át a polgármester leányának. Igen megilletődött volt a hangulat az ünnepies perczben. Kezeket szorongattak s megmelegedtek az arczok.

A mint körüljártak a teremben, a patikárius a tömegben egy hangos „ah”-t mondott. Ő ugyan a tárlat egyik rendezője volt, de úgy látta helyesnek, hogy a „Szigetvári vértanuk” képe előtt egy csodálkozó igét ejtsen ki most. A műértő föllelkesezése volt ez. Minden szem feléje fordult.

„Ah!” Mindenek a derék férfival nyomultak a nagy kép felé. A polgármester is figyelmes lett.

– E kép igen szép, így szólt. Ekkor mindenki észrevette a festményt. Mindenki megösmerte a hősöket. Csakhogy meg nem szólaltak magyarok és törökök egyképen. Egész tolongás támadt a kép előtt. A buffetből is kiszállingáltak az ivók.

- Nagyon szép, mondta mindenki. A hölgyek előre mentek, hogy jobban lássák. A patikárius két ujját karikába fogva kedvtelve szólt:

- A levegő nagyszerű.

- A hűség... mondták mások.

- A hűség másodrangu; a hangulat a lényeges.

Valaki hibát talál egy lóban. A patikárius kicsinylőleg nézte meg.

- Az eleven élet az, a mi leköti a műértőt.

És magyarázni kezdett arról, a mi a képet képpé teszi.

- A ráma is helyi munka, - mondta valaki.

A polgármester fölmelegedve így szólt hangosabban:

- Ki festette e művet?

Az érdeklődés tetőpontra emelkedett. A patikárius a helyzet magaslatán állott. A hirtelen beállt csendben, az asztalok mellett lézengő népek lábujjhegyen közeledtek a csoporthoz.

- Spaller Károly, kiáltott hívólag valaki s tiz más hang követte: „Spaller, Spaller.” Mindenki kutatva nézett körül a terem zugaiban. „Spaller, Spaller.” A művész nevét mindenki ismerte. A közönségnek nagylelkű és elismerő kedve kerekedett. „Spaller, Spaller” némelyek utána szaladtak. Valaki az előszobából egy nyurga sovány legénykét hozott be.

- Éljen, kiáltott.

Erre mindenki éljenzett. A legényke felpirult a homlokáig. Igen esetlen volt. A fekete ruha csak úgy lógott rajta. Utat nyitottak neki a képéig. Némelyek gyöngéden megérintették s meleg, beczegető igék keltek halkán az ajkakon. A polgármester megütögette a legényke szűk vállát:

- Kedves barátom, így szólt elváltoztatott öblös torokhangon, az elismerés pálmáját nyujtom magam és városom nevében. Műve valóban meglepő s a ki dicsőséget hoz városomra, az mindnyájunk barátja.

Valaki ismét éljént kiáltott. A terem visszazengte.

Az ünnepelt hangtalan szókat rebegett. Mindenki volt hatva. A kis Ella átnyujtotta a két rózsa bimbaját. Arcza kipirult s a szeme ragyogott. Erre némelyek tapsoltak.

Akkor a beszélgetés általános lett. A képen szereplő férfiakról mindenki tudott valamit. A hősöket csak per Marczy, Laczi s Jóska emlegették. „Pistának derogált, hogy csak bégnek fesse Spaller,” „Geczi csak úgy egyezett bele a lefestésbe, ha az orrát egyenesebbre szabja,” „a plébánus egyszerűen megtiltotta, hogy őt francziskanus csuhába öltöztesse.”

Maga Spaller megzavarva, megilletődve mosolygott minden oldalra. A polgármester leereszkedőleg állott szóba a festővel. Kikérdezte, hol tanult? Mi a célja? Hol telepedik le? Asztalos legényről szólt (a Spaller apja is asztalos), ki világhírt szerzett az ecsetével; sőt királyról, ki a festő pemzlijét vette föl a földről. A művészet nagy, mindenható.

A patikárius, érezve, hogy ismét háttérbe szorul, egy nagy gondolattal lépett elé hát:

- Magyar ember áldomást ül, ha ünnepel. Azt indítványozom, vonuljunk a buffetbe, hogy derék barátunk egészségére kocczinthassunk...

Ezt mindenki helyeselte. A polgármester karonfogta Spallert s előre ment. A publikum követte. A kis Ellát ültették a művész mellé. Asztalfőn a védő asszony s a polgármester foglaltak helyet. Az alkonyat aranyos fénye himbált a füstös levegőn még, de azért felgyújtották a sápadt lángu gyertyákat. A tárlat jóformán kiürült.

A kis Ella ártatlanul kérdezte.

- Nagyon nehéz festeni?

Spaller halkan mondta.

– Könnyűség és gyönyörűség, ha egy bájos arcot fest le az ember.

A feleletet igen vonatkozás-teljesnek találta, s az arcza elpirult. A kis leánynak tetszett, hogy halkan beszélgethet az ünnepelttel.

A patikárius tosztot mondott az élet legutolsó határáig éltetve „tisztelt barátját.” Mindenki kocczintott és mohón ittak.

Spaller csak ekkor nyitotta ki összeszorított markát s a két, a melegben megáporodott rózsabimbót érzékeny tekintettel megnézve, a gomblyukába tűzte s vakmerően kérdezte Ellától:

– Nem engedné meg, hogy lefesse?

A védőasszony maga nyújtott át Spallernek egy igen szép baraczkot. A festő megrészesedve a dicsőségtől, felajánlta a gyümölcsöt a polgármester leányának.

Ella⁸ mosolyogva vette át és eltette.

Ekkor cigányzene csengett fel. Kinn a teremben ünnep kezdődött. A díjakat kellett ez időben kiosztani. A védőasszony asztalt bontott s nagy zugással vonultak mind ki. A polgármester karon fogta a leányát. A patikárius a tanácsosokkal valami rendkívül nagy sütőtök csodálatába merültek. Az iparosok az urak után nyomultak, csak egy pár idősebb asszonyság maradt a festő mellett, csöndesen tudakozódva, „mit mondott Ella?” mit a polgármester?

A csendes tóba vetett kőtől felcsapódó víz hullám így simul el, mind nagyobb, de lágyabb karikákat csinálva a nyugalmas part felé haladva.

*

A következő nap csak olyan szürke volt, mint más nap. Szekerek döcögtek, perczesek sipoltak, cselédnépek vihogtak a kut mellett.

A Spaller ágya mellett két rózsabimbó halódott egy csorba pohárban. A tánczoló napfény incselkedett vele. Behunyta a szemét Spaller és látott; a színehagyott paplan alá bujt és hallott. Okvetetlenül történni fog valami rendkívüli. Nem tudta, hogy: mi? De valami.

Uj élet virradt rá. Rózsaszínű körülötte az egész világ. A vére szilajul keringett az ereiben. Mi fog történni? Egyszerre ismert ember lett. Észre sem vették eddig. Vége annak. Mindennek tudnia kell, hogy Spaller van.

A kis Ella arcza vele szárnyalt a tetetlen álmokkal. Nedves, fénylő szemekkel nézett az Ella rózsabimbóira.

Spaller egy fotografus mellett tanult. Egy nagyralátó fotografus mellett, a ki mindig „alkott” valahányszor a gép elé ültetett valakit s nagyra volt a mesterségével. Teméntelen sokat kinlódott Spaller. Észre sem vették. Az a „Szigetvári vértanuk” isteni gondolat volt.

Fölkelt és nagy gonddal öltözködött föl.

Az utcán részvétlenül mentek el mellette az emberek. Tán nem voltak ott az este a tárlaton.

Spaller csendesen, bizonyos méltósággal ment a piacra. Némi tartózkodással köszönt az ajtóba álló kereskedőknek. Ah! csak úgy fogadták, mint egyébkor. Egy hüvös biccentéssel. Bizonyosan ezek sem voltak ott tegnap.

---

⁸ Emma

Spaller beleegyeledett a kofasorba. Szerette volna, ha azt hiszik róla, hogy tanulmányoz, a hogy a festők szokták. Egy tejfölös oláh meglökte Spallert a dulakodásban. „Hol a szemed?” – kérdezte a paraszt. Igen bántotta. Ez természetesen nem volt a tárlaton.

A nagy piac közepén savanyu arcú gazdag emberek végezték a rendes reggeli sétájukat. Ezek már láthatták a „Szigetvári vértanukat.” Az egymást unó, roszt gyomru emberek szótlannul ballagtak.

Spaller nagy készséggel köszönt feléjük. Az egyik intett, a többi helyett is, csak királyi hüvösséggel. Ők sem voltak a tárlaton?

A Spaller szíve összeszorult. Igen kellemetlenül érezte magát. A szája íze egészen keserű lett. Megalázottnak érezte magát.

A piac végéről a patikárius hatalmas alakja közeledett feléje, Spaller egyenesen szembe ment. Ez művelt műértő. A nyájas mosolygó férfi bizalmasan rázta feléje a kezét.

– Csak bátran, fiatal ember... Csak előre, barátom... Örvendek...

S aztán sietve otthagya s a gazdag unatkozókhoz csatlakozott.

Spaller valósággal egyes-egyedül maradt és soha sem érezte inkább a magány súlyát annyi ember között. A jövő-menőknek mind dolguk volt, csak egy tekintetük sem maradt a Spaller részére. Adtak, vettek, siettek, lármáztak; mi közük Istenem! a „Szigetvári vértanuk”-hoz.

Már oszladozni kezdett a reggeli vásár, mikor a polgármester jött le a piacra. A leányát vezette a karján.

Spallernek a kedvetlensége egyszerre elmúlt. A sápadt előkelő leány láttára édes melegség szaladt át a testén. Ime! Mindjárt megváltozik minden. A rózsabimbók illata megelevenedett az emlékezetében. Ah! semmi sincs a természetben, gyönyörűségben, bájosságban mása a leányarcznak...

A polgármester nyugodt uri lépéssel haladt. Az emberek mindenfelől köszöntötték. Barátsággal viszonzta.

Spaller utána haladt. Sebesen menjen-e el mellettük? gyorsan köszöntse? vagy csendesén ballagva? Tán meg is szólítják. Így tesz. Azonban izgatottságán nem tudott uralkodni. Rohanva haladt el a polgármester mellett. A polgármester gépiesen vette le a kalapját köszönve. A kis Ella tán meg se látta. Másfelé nézett.

A szegeletig mind gyorsabban haladt, úgy, hogy szinte futásba eredt.

Ott megfordult. Nagy elhatározás támadt benne. Visszatér, és megszólítja Ellát... Nem is látott senkit a piacon; minden tagjában reszketett és halálos sáppadtság ömlött el arczán.

Alig birta a lába, a mint közeledett a polgármester felé. Szerencséjére senkivel sem beszélt.

Spaller egész közel ért s megállott.

Köszönni akart. Csak valami rekedt dadogás fakadt fel a torkából.

A polgármester, mintha kútatna az emlékezetében, egy perc múlva szívesen mondta:

– Ah! Tudom, Spaller. A festő? nemde? Valami kérni valója van barátom? A hivatalos órámm 9 órakor kezdődik. Szívesen látom barátom, ha valamiben szolgálatára lehetek.

Ella egy összegabalyodott csipkén babrált a mellén. Barátságosan nézett a fiatalemberre.

Aztán csendesén továbbmentek.

Spaller kábult volt, mintha megütötte volna valaki. Aztán megindult ellenkező irányba és a szeme könnyel telt meg.

Az édes anya

Anna-Máriának utolsó gyermeke volt a fia: Pista. A többi elment a szűkmellű apja után.

Pista igen csinos, gavalléros fiu lett. Mindenki szerette. Lány bariton hangja volt: az arczsine sápadt s kék szemének nézése méla. Az asszonyok nagyban kényeztették. Szenvédélyes udvarló s élethalálra czimbora volt.

Az anyja imádtá. Az ő kedves halottaiból egy-egy vonás elevenedett meg benne. Sugár természete, kicsapongó kedve, énekes szája az urára emlékeztette; kaczagása, epedő, álmatag tekintete a nagy leányára. Multjának minden öröme ujult meg benne s jövőjében volt minden reménysége.

Pista az ő sötétszinü baritonjával egy könnyüvérü kis színésznőcskét szerzett magának, akit Pepinek hívták. Ez léha, aranyos baba volt, aki az életet nagy bálteremnek nézte, ahol állandóan tra-la, tra-la ugrálni kell. Gyönyörü nyaka volt s viselte azt fedetlenül, meg a karjait; a szoknyái pedig úgy röpültek a lábacskaik körül, mint a pillangók. Szőke, de oly bolondos, lobogó, szenvedélyes volt, mint ha barna lett volna. Pepi, hogy összekerült Pistával, a léha pár dudorászott természetesen eleget, minthogy a hangjuk nagyon összetalált. Valami bús nótát fújtak legtöbbször, igen érzelmesen az „ingadozó nádról”, mely akkorácska volt, mint egy könnyü sóhajtás, de oly szépen énekeltek, hogy az ablakuk alatt megállottak az ácsorgók s nagy lélekzetet vettek, mielőtt továbbballagtak volna.

Sőt többen belül is kerültek a szobába, előbb a jóbarátok, később az ismerősök is, hogy jobban hallgassák őket, és este és éjjel énekeltek ott, mulattak s erős borokat ittak.

Pista, így elfoglalva a multság által, az idejének legnagyobb részét Pepinél töltötte s haza, az édesanyjához csak ritkábban mehetett. Az anyja nagyon busult emiatt és haragudott Pepire.

Néha maga Anna-Mária is elment (az este köpönyegébe beburkolva) a Pepi ablaka alá.

„Ingadozó nádszál,
Hozzám nem hajlottál...”

Ah! Az ura nótája volt ez. Ugy köhögött a szegény ura, oly szivettépő kinnal köhögött, s dúdolta elszintelenedett ajkai közül mégis egy gitár mellett:

„Bár ahhoz légy igaz,
Akit választottál...”

Az öreg asszony elkeseredett, sirt és hazament, várva a fiát haza, hogy rávegye: ne énekelje többé e nótát.

Dehogy tette! Pista bágyadtan, álmosan ért haza valamikor, s mily lelketlenség lett volna ilyenkor kérésekkel emészteni!

Sőt ilyenkor Anna-Mária házában elcsendesedett minden, akár valami sátoros ünnepen. A néni csoszogót vont s leeresztette a firhangokat. A szolgáló abbahagyta egyéb dolgát s nagy gondban járt egy pálczával, nehogy a kutya vagy a macska zakotát csináljon, míg Pista urfi pihen. Sőt a majorságot beterelte a pinczegádorba a kötényében egy csomó kővel állva, hogy meghajtsa a kakast, ha háborogni találna.

Aztán, ha ébren heverne Pista: rosszkedvű s szótalán volt ilyenkor. A kényeztetés is terhére volt.

Mégis, ha úgy fordult a dolog, hogy Pista szóba akart volna állani az anyjával, nem tudtak e kis szőke leány miatt úgy beszélni, mint annakelőtte.

Ha így szólt Anna-Mária:

- Az én csókom már nem édes neked - így szólva, Pepire célzott.

Pista így felelt:

- Kedves vagy - de mosogatószagu a réklid, és elfordult tőle.

Igy szólván, ő is Pepire gondolt.

- Azért (izgatottabban folytatta az anya, mert észrevette) utasítod vissza az ölelésemet, mert melegebbekhez szoktál?

- Bogosabb lett (felelt boszankodva Pista) az ujjad, és érdes, mint valami kefe.

Akkor Anna-Mária visszafojtva a bosszuságát, engesztelően kérdezte:

- Tán tehénturós derelyét csinálnék neked, kedves?

De Pista befordult s haragosan mondta:

- Nem kell semmi magától.

Nem kell semmi tőle... Ah! most gyűlölte a tisztátlan szőkét, aki miatt elhült az édesanyjától. Aki elcsalta tőle, elbabonázta fehér szoknyáival, fedetlen vállával, boszorkányos meseterségével. Fekély reá... Megtelt a szeme és ő is elfordult keservesen. Pista pedig szunnyadozván egyet, fölkel, aztán fölpiperézte magát, úgy hogy az anyjára se nézett, félreacsapta a kalapját s köszönés nélkül odább állott.

Igy meghidegültek egymás iránt.

A télen azonban, csikorgó pogány reggelen, valami vasárnapi bálból jövet, nagyon megfázva került haza Pista. Ugy didergett a hitvány, a prémes-bundájában, hogy szederjes lett az arca; reszkető ajakán egy semmi dalocskát dudolva azonban. Hazatérve, ledőlt. Az anyja forró herbateákkal, puha dunyhákkal melengette, ölelgetéssel, forró könnyel, de tavaszra mégis csak meghidegedett Pista végképen. Ugy kiszaladt az életből, mint az aszu-mezőn a láng, amely végigtánczol a száraz fűvön, - fellobban végül s aztán puh! csak a hirt se maradt.

Semmit se tudott tán Pista arról, ami vele történt. A bál muzsikájával volt tele a feje; ajakán egy édes dalocska; lázában tán a tánc forgásának melegét érezve, nem is sejtette, mi vár hitvány testére holnap - tra-la, tra-la, beleforgott a halál karjába, nem is érezve a rettenetes hidegségét...

Semmi...

Hány jó gondolat lesz - és elmulik hir nélkül?... édes illat hány jön és elszáll nyom nélkül?... hány boldog szerelmes madártrilla cseng fel hűvös bokor mélyén és elzeng hasztalanul?... hány könny fakad fel elborult szemből, mely leperreg nyom nélkül? sóhaj hány kel ki elszorult szívből, mely elsuhan a végtelen semmibe? - könny anyyi és mosolygás, lám! elmulik, nyom se maradván semmi belőlük és a nap égi utján csak áll fenségesen, megrendíthetetlenül, s a föld forog hiába, zökkenés nélkül. Kell-e hát egy szegény fiú elmulásáról sok szót tennem, ki jött, elment és semmi hiányság nem marad utána?

Nem nekem, nem, ha senkinek – de hát az édesanyjának, Istenem! akinek egy egész világ volt.

A kabátja, amelyet viselt; a cipő, amelyben járt; kalapja, amelynek karimája árnyat vetett a szemének; a szék, amelyen ült; az udvar, ahol játszott; amit kezébe fogott; amire nézett; és a levegő, az egész levegő, amelyben lebeg a hang, amit ő kimondott – az mind itt van, él és eleven, bárha senki se látja, de az anyja, az édesanyja, ő látja, érzi. Minden a világon arravaló, hogy ráemlékeztesse Pistára, a dalos, vidám, kedves fiura, akit az anyja dajkált; Pistára, ki maga volt a szeretetreméltóság, szelidség és jóság. És ha semmi se emlékeztette volna is, mi az? Élt benne. Akármilyen közönyös dologról beszélt – róla szólott; s ha idegen hangot hallott, őtet hallotta. Vele járt, állott; álmában és ébren és lélekzette... a fiát.

A kis szőke Pepit látta egyszer, amint az ablak előtt tétován ácsorgott s sietve haladt odább. Látván: teljesen fölháborodott. A lebegő fehér szoknyája: arczátlan; a haja: mintha égne. Nagyon gyűlölte. Elfordult tőle.

A fiu, akit siratott, úgy megtisztult a szemében, oly szelid, makulátlan lett, hogy bántalom őt látni és a fiára gondolni. Menjen. Anna-Mária nem ismeri őt.

A Pista fejfáján néha néhány szál buzavirágot talált csinos szalagcsokorral odakötve. Elfordult tőle, hogy ne lássa. Nem a Pepi ujjai babráltak vajjon rajta? Elfedte irigyen egy nagyobb virágbokrétával, de mégis mire zörögve leperegtek a virág szirmai, hazavitte a szalagot, meg-simogatta gyöngéden s elrejtette jószagu kasztenjébe.

És minden vénült körülötte és ő benne, – csak a fia, a fia maradt mindig egyképpen fiatal, széphangu, sugár, szeretetreméltó fiu.

Ah még látom a szobáit. A hűvös, jóillatu kis alkovnit. Az ágyon stikkelt fehér gyolcstakáró; fehér lepel a kis szekrényen, mellette; a vaskereszt rajta, a gólyalábu gyertyatartó s egy ócska, mily sárga viseltes kis arczkép. A rongy futószőnyeg a parányi divánig visz, amelyre ha az ember leül, gödörbe esik. A finomlábu asztalkán, a horgolt fehér takarón mindenfelé szakadozott, gyermeknek való képes könyvek. Valaki rég... rég... mennyit forgatta... És képek az asztalon, színésznők, igen kivágott ruhája, borzas fejü, merész arcú hölgyek. A parányi ebédlő mellette. Oda ki se jár. A néni oda miért járjon? Az ő kis ételét, (ülve a vastag ablak mélyén) egy asztalszegletről is elvégzi magában. Az aranyos szegélyű régi porcellán csészékben apró csecsebecsék és cifra kotillionjelvények, selyembojtu tánczrendek a piros poharakban.

Ez a belső szoba, a belső... ahová nem járnak. Csak maga Anna-Mária törölget néha ovatosan, és mikor kijön onnan, olyan veresek a szemei.

S minden olyan szintelen és koppadt, de oly sok holmi, hogy alig lehet ott mozogni. A néni bekötött szemmel azonban akár, s egy szemnyi port fel nem fedezhetel.

És látom a néni fekete kötényét, sima, fekete főlkötőjét, amint fájós szemeivel reám néz s így szól:

– S ily szomorú hírt hoz nekem, öcsém? A kis Pepiről szól vajjon? *Ama* Pepiről vajjon? Tán rosszul hallotta öcsém? Éhséget szenvedne? Hát senkije se lenne körülötte? Bár egy kis cseléd, aki segítse? Éhes? és fázik tán? Hogy mondhat ilyeneket édes öcsém?

Azután kétkedése daczára, mindjárt mégis fölkelt, hogy a ridiküljét megkeresse, de kissé vonakodva, mintha alig találná meg.

– Hogy én haragudjam a szegényre? Én? Mikor szükölködik és sinylik. Miért is tennem? Amiért szerette a fiamat? Gonosz lennék, ha elhagynám őt inségében. Sőt éppen mert szerettem a fiamat.

Azonban minduntalan nem talált meg valamit. A keztyűjét most, a nyakravalókendőjét aztán. És hátráltatta magát szüntelenül.

– Ha szerette a fiamat, azt nem szabad rossz néven venni tőle, édes öcsém! A fiam látta, hogy mint ragaszkodik hozzá s megsajnálta bizonyosan a szegényt. Megsajnálta s azért járt hozzá. Mert, hogy milyen aranyos szive volt a fiamnak, azt csak én tudom egyedül. Egyszer egy legyet mentett meg a pók hálójából. Ilyen könyörületes szive volt. És mindenki iránt ilyen jó volt. Az utolsó ingét odaadta volna a szegényeknek.

Fekete ruháját rücskösnek találta s azt mind simogatta a tenyerével, hogy teljék az idő.

– Ha én tudtam volna, hogy szükségben szenved, el nem hagytam volna eddig sem. Régebben nem mondom, régebben nem szerettem tán... bevallom, nem szerettem tán... Azt hittem, hogy ő elcsalja tőlem az én édes fiamat. Azonban balgaság. A fiut nem lehet elcsalni az anyjától... Azért ült mellette, mert sajnálta. Mert mindig olyan szilimán leány volt Pepi, hogy a szél elfújhatta. És azért kényeztette a fiam. Megegett a jó szive rajta.

Aztán sürgésében megállott s komolyan hozzám fordult:

– Ha rosszul tettem, az Isten ne vegye rossz néven, amiért nem akartam eddig tudni Pepiről. De nem is tudtam, hogy szükségben szenved. Mert ő nem is volt rossz. Ha rossz lett volna, most nem szenvedne inségben. Ugy-e? Most bőségben duskálna, amilyen szép ábrázatu leány volt. De ő nem volt rossz. Ő jó volt, hü volt az én fiamhoz, mert megéreztem, ki virágozta föl az ő sírfáját, az ő örökös ágyát. Ám kevély voltam, szivtelen voltam és elhagytam a szegényt, hogy essék el. Az Isten ne büntessen érte.

Hogy elkészült végre a ruhájával, megtelt a szeme.

– És egy kis kamarába találta őt, szegényt? Meggörnyedve a nyomoruság terhe alatt, és a keze feltört a durva munkában, amely kezet az én fiam tartott egyszer az ujjai között. És én itt duskáltam a bőségben, míg a szegény, aki az én fiamnak kedves volt, szenvedt...

Bezárta a szekrényeit s hirtelen ismét elővette a kulcsait, hogy elővegyen egy táskát.

– Ételte tegyük bele... vigyük mindent, amim van.

Aztán hirtelen elhatározással fölkiáltott:

– Dehogy, dehogy vinnénk neki. Ide hozzuk őt, a szegényt, ide én hozzám, aki kedves volt az én édes fiamnak. Leányt így ad benne a nagy jó Isten nekem, érdemetlen szegénynek... öregségemre.

És megindult, egy szives, kedves tekintettel fordulva vissza – határozott, biztos lépéssel.

Két fehérnép

A Bucsinon szép aztán az ősz! Parajd felől a bikkek és a cserék kiöltözködnek ilyenkor sárgába, veresbe, barnába. A sziklák oldalán is tobzódnak a színek. Két tenyérnyi egyforma szín sincsen rajtuk. A Küküllő vize szinte fekete messziről, a fehér fény fölcskillva ott, ahol kő áll a víz árjában. Ekkor még zöld a fű a martján s a hol a nyáron nefelejts mosolygott, őszre a guzsalyvirág kék kelyhe pattan ki a gyeptől erőteljes szárán. A nagy Bucsin derekán szörnyű trachit sziklák szürkén, hidegen nézik le az eleven, színes rengeteget, amely halódó állapotában úgy felpiperészi magát mintha nászra készülne.

A harmadik fogadóhoz (ahonnan egy hajításnyira van a „Ferencziláz” a gyergyai völgyre nézve) hétfőn délután a fenyvestől sötét országúton jött egy ropogós menyecske, kis fiát vezetve a kezén.

– Én Paducz Ráki vagyok, mondta Ilonának, a fogadás leányának.

Abban semmi nevezetes nem volt. Mert a Bucsinon az egész Gyergyó átjár Udvarhelyszékre s a deczkát a hetivásárra, Nyárádszeredára ilyenkor hozzák. A Bucsinon nincs falu, csak a három fogadó, s itt etetnek a szekeresek.

Béült az ivóba, jól szemügyre vevén mindent.

– Maga az az Ilona? kérdezte a leánytól.

– Melyik?

– Nem kell haragudni... A fogadás leánya?

Ilona rá se nézett az idegenre, aki az átalvetőből ételneműt tett az asztalvégre. Valami szekeresek könyököltek az asztal lapjára s azok szóba ereszkedtek a menyecskével:

– Honnan való vagy?

– Van valami haszna kendnek abban, ha megtudja?

– Ij! de harapós vagy.

Maga egy falatot sem evett, hanem a gyerekeknek adott. Fölkelt s Ilona után ment s azzal szót kezdett:

– Derék fehérnép vagy. Szépen laktak.

Ilona vállat vont s a tűzhelyhez ment.

Utána ment.

– Azt mondtam, hogy szépen laktak.

– Akar valamit?

– Idevaló vagy?

Odavetőleg felelt:

– Onnan alulról Sóváradról.

– Én Gyergyó-Alfaluból jövök. Sohase jártam errefelé.

– Nekem sincs ügyem arrafelé.

Azonban a tartozkodó leányhoz mégis bizalmasabban közeledett. Látszott, hogy barát-kozni akar.

- Aztán nem unalmas idefenn, a hegy derekán magatokra megélni, ilyen derék fehérnépnek?

- Nem vagyunk magunkra.

Nagyon fukaron bánt a szóval. Dolgot keresett, hogy kikerülje a beszélgető asszonyt. Ráki pedig kísérte a szemével s utána ment. Az ivón kívül még két szobájuk volt. Egy kis oldalszoba, ahonnan külön ajtó nyílt a víz felé járólag, ahol egy kis istálló s egy fűrészmalom állott. Ez volt a szép szoba. Cserepes kemencze a szögletében s fadiványok a fal mellett, letakarva színes szőrtakarókkal. A padlásig fölvetett ágy mellett fiókos kaszten tetején a virágos görgényi csészekkel, poharakkal. A másik szoba is az ivóból nyílt, az apja holmiival, nagy báránybőrös bundával, faragó szerszámaival.

Ráki tolakodóan vallatta:

- S szeretőd nincsen?

- Hagyjon békét nekem, felelte bosszusan.

- Szét ne vessen a méreg, lelkem.

- Hát legyen békén tőlem.

Az asszony leült a fiacskája mellé kedvetlenül. Akkor deczkás szekerek jöttek föl az uton. Az ivóba egy öreges, izmos czondrás székely lépett be. Meglátva Rákít, egyenesen felé ment.

- Te vagy itt, Ráki hugom?

Bort hozatott. Csöndesen töltött, meggondoltan ivott s halkán kérdezte:

- Mit keressz itt?

- Mi gondja van rá?

- Kurtán fizetsz ki. Hát az embernek a szája arra való, hogy beszéljen veled. De nem emlékezem, hogy kóborolni láttalak volna valaha. Mikor hát itt látlak a Bucsin derekán, ahol csak dologban járunk, így szól az ember: „Mit keressz itt?” Szekérrel nem jöttél. Az urad utban van s te otthagysz az életedet, s fogadózni látlak az ut szélén s az ember ne kérdezze meg: hogy vetődsz ide?

Tempósan kihuzta a papírba pakolt dohányját, azt lassan kibontotta s elsimitotta a papír rücskét; óvatosan megtömté a pipáját, óvatosan gyujtotta meg a bűdös gyufát s gyöngé füstöt szíva, baraczkot vetett a szőke gyermek kobakjára, a szomszédasztalhoz szólt a gyalázatos utról. Később görbén nézett Rákira:

- Ne tégy bolonddá fiam engemet. Valami furja a begyedet. Ok nélkül nem tekeregsz te a Bucsinon a fiacskáddal, ahogy én ismerlek.

Még kora délután volt, mégis alkonyodott, úgy, hogy a nagy ivót homály este meg. A vén fenyőfák a fogadó körül felfogták a lemenő nap világát. Lassankint utazó emberek gyűltek be. Hagymaszag elegyedett a pipafüsttel s a ruhákban behozott istállószaggal. A cserepeshez támaszkodó leány szótlanul ügyelt minden érkező szekérré.

Ráki rászólt:

- Vársz valakit, hogy ugy ügyeled az ajtót?

Ilona felhuzta a vállát és továbbment. Szép, husos, piros leány volt, pántlikával erős hajában s szép fehér len kivarrott ing rajta, mintha ünnepre öltözött volna ki.

- Csak nem a szeretődet várod?

Az emberek kaczagtak. Ilona odavetette:

- Hát neked nincsen szeretőd, szegény?

- Már annak aztán ura van, felelt az alfalvai székely az asszony mellett.

Akkor a leánynak ismerős csengetyü hallatszott be az utról. Ilona kifutott az ajtóba, az idegen asszony fölemelkedett a helyéből.

De senki se lépett az ivóba. A halk beszélgetés megeredt ismét. Egy pár ember felczihelődött, összeszedte a szókmókját s a fogadós felgyújtotta a függő lámpát.

Akkor a mellékszobából beszélgetés zaja hallatszott ki az ivóba. Más ajtón ment oda be, aki az ivóba nem lépett be. Az idegen asszony felállott s a kis szoba ajtaja mellé lépett. A beszélő hangot tán megismerte, mert a szeme kiragyogott s félig nyitott ajakkal ráügyelt.

Ilona benn a szobában így szólt:

– Azt hittem valami baj érte az uton.

– Félítettél? kérdezte egy mély, meleg férfi hang. – Pedig repülni szerettem volna hozzád.

Ráki a bezárt kilincsre csapott a tenyerével. A fogadós durván rákiáltott.

– Mit akarsz az ajtón?

– Nem szabad oda bemenni?

– Láthatod.

– Valamit dugdos kend ott benn?

– Kinn elég tágas az erdő.

Az alfalvi vén székely az asszony pártjára állott.

– Lassan, he!

– De akárhogy, ahogy nekem tetszik, he!

– De úgy, ahogy szabad, he! Azért korcsma ez, hogy ott járjon aki fizet, ahol neki tetszik.

Mindenki odafigyelt a szóváltásra. A székely fölemelte a medvefejét a könyöklésből. Erősebben folytatta:

– Ahol én beszélek, ott kuss. Az az asszony az én falumból való tisztességes fehérnép. Avval úgy beszélj, mint a muzsikával, azt mondom. Ide ülj Ráki hugom, folytatta szelidebben.

A fogadós odalépett az asztalhoz, s csendesítően bizalmaskodva, a házsártos ember vállára tette a kezét.

– A leányom van benn a mátkájával, azért van bezárva a szoba ajtaja, s abból mit ver kend lármát, ha nem járatok mindenkit a nyakukra.

A székely felhuzta a vállát.

– Miattam azt zárd be a leányoddal, aki tetszik neked, de nem szeretem ha a falumbelivel parasztoskodik valaki.

Ráki asszony kikelve a színéből, ismételte többször:

– A mátkája? a mátkája? aki odabenn van?

Akkor valami félrészeg paraszt a fogadós után kiabált ital után.

Az este sötétje rádólt egyszerre a fenyvesre. Aki terüvel volt a fogadón fölkászolódt, hogy a lejtőre induljon.

Ráki megölelte a gyermek fejét (mintha nem is látná a készülők mozgolódását) s tagoltan, mintha minden szótagot kalapácsütésképpen verne belé:

– A mát-ká-ja... a mátkája.

A falubelije utrakészen megállott:

– Mi a bajod, Ráki hugom, hogy ismét kérdezzem. Valami bajod van az Ilona mátkájával? Leánykorod óta ismerlek s sajnálnálak, ha valami bolondságba elegyednél. Idegen fehérnép mátkájáért kinlódsz, mikor neked urad vagyon. A szemed se áll jól. Köny van benne, a savanyuját! Hát az mi?

Ráki előbb csak dadogott valamit, amit nem lehetett megérteni.

Aztán rekedten így szólt:

– Mit mondjak? Menjen el... menjen el.

– Hátha velem jönnél haza szépen. A lovam kipihent szépen. Vársz-e valamit itt? Ha egy kóbor kutyát találnék a falumból, azt se hagynám.

– Menjen el... Én megtaláltam, amit kerestem, hagyjon el... menjen...

A székely mit se szólt, hanem kiment. A fejével köszönt a fogadósnak, aztán felült a szekere-re. Valamit gondolt, s kihajtotta a lovait az országutról, beállott a fák alá. Kiengedte a lovak hámisszínjét, belebujt a zekéjébe s végigfeküdt a szénáülésen: „Várjunk egy kissé arra a hóbortos asszonyra, hogy mibe fő a feje” morogta.

Mindjárt aztán, kilépett a sötét éjbe az asszony a fogadó ajtaján, a gyermeket vezetve a kezén. Botorkálva ment a fűrészfűrész szélére ült le szemben a fogadó kis szobája kivilágított ablakával. Gyöngye sugár libbent ott ki, az asszonyra vetődve. A víz zugva omlott le a fűrészfűrész elzárt kereke fölött. Messziről egy-egy szekér halk zörgése hallatszott, s a fenyők szárnyas oldalágai olyan hangot hallatva himbálóztek, mintha sóhajtoztak volna.

Az idő lomhán vánszorgott. A kiürült ivójában a gazda lecsavarta a lámpát, a cserepes kemence világa is belefutott a hamuba. A nagy szinben két szürke lovacska rágta még a szénát, néha tompa dübörgéssel kapálózva.

Még alighogy beállt az éj, az oldalszoba ajtaja nyílt meg. A leány világitott ki az éjbe, hogy egy sugár férfi leszálljon a lépcsőn.

– Csak így köszön? kérdezte Ilona.

A férfi egy szökésben a küszöbön állott. A világot kiejtette a kezéből a leány.

Aztán lelépett ismét a szin felé a férfi.

Fönn a fogadós szólt:

– Az istállóba kötöd a lovakat Imre, vagy a szinben hagyod?

– Bekötöm, Andris bá. Elalszom egy kissé a szénában, hogy hajnalban indulhassak.

– Az Isten áldjon.

Az ajtó bezáródott. A férfi eloldozta a lovacskákat s vezette el az istállóba, majdnem Ráki mellett. Egy perczig megállott velük az istálló ajtaja előtt, a fogadóra meredve. Aztán félrecapta a kalapját hetykén s hangosan becsapta az ajtót.

Sulyos, fojtós volt az éjszaka, terhes, komor éj, mely legyüri az embert. Egy pár csillag pislogott ki betegesen a fekete boltból.

Nem is igen soká valami nesz támadt az istálló körül. A hátsó oldalán a nagy bürkök s tövisek között mozgolódott valaki. Aztán egyszerre az eszterhaj alatt fényes láng lobbant föl. A szénacsomó, amit a fedél deczkája alá dugott valaki, mindjárt megszenesedett, azonban a száraz fedélmohán végigsuhant a gyöngye láng. A következő perczen (a tüzlángtól élesen megvilágítva) Ráki suhant át a szegelet mellett s a fejről lekapott keszkenőjével az istálló fakilincsére erős hurkot vetett.

Gyöngye perczegés hallatszott.

– Hé bolond, hé! mit teszel! hallatszott akkor egy erős szó.

A székely a szekérről látta meg a fényt. Nagy lépéssel rohant az istálló felé.

Abban a pillanatban nyílt meg a fogadó ajtaja. A leány nyitotta meg nesztelenül.

A székely megragadta a Ráki kezét.

– Elereszszem, sikoltott fel az asszony kétségbeesve.

- Ki van ott? kiáltott a leány.
 - Elereszszén sikoltott az asszony, látja, hogy az ott most jön a szeretőjéhez.
 A leány lerohant.
 - Ki az?
 - Ki vagy te?
 - Mit akarsz ott?
 A székely eleresztette az asszony kezét.
 - Mi közöd van hozzá?
 - Tűz, tűz, kiáltott a leány. A mátkám van ott benn. Félre az utból!
 - Félre az utból! Nem a mátkád, nem a mátkád van benn.
 - Mit akar? A mátkám van ott benn.
 - Félre onnan! Nem a mátkád van benn, hanem az én uram. Én a felesége vagyok annak, aki odabenn van. S kitépem a szemét, aki közeledik hozzám.
 Aztán az öklével rácsapott az ajtóra.
 - Hallod Imre Pali, a feleséged van itt, a fiacskáddal. Gyere ki ha mersz. A szeretőd is itt van. Bujj ki ha mersz. Én, a feleséged, tartom az ajtót. Én gyújtottam meg a fejed fölött.
 A fogadós orditva rohant ki.
 A leány rémülten nézett az asszonyra.
 A láng bekapott a fedél szegletébe.
 A székely ruddal feszítette fel a deszkákat, messze hajtva a gyepre.
 - Merj hozzám közeledni te czéda! merj segíteni a szeretődnek előttem.
 - Porig égünk, ordította a fogadós. A széna begyult a fedél alatt.
 Ilona nem is hallott tán egyebet, mint azt az egyet, amit kérdezve hajtott:
 - Az urad? az urad? Aki benn van, az urad? Hát hazudott nekem az alacsony. Megcsalt engemet és megcsalt tégedet az alávaló. A felesége vagy? az ő felesége?
 A hangja rikácsoló lett s úgy csapott Rákira, mint a szélvész.
 - Hagyd, hogy én törjem össze a csontját, izre a gazt. Ha igaz, hogy engem csuffá tett, ne a láng emészszé meg, de szakgassam én szét a tiz körmömmel.
 - El az utamból. Én lestem a nyomát. Az én prédám a hitvány, aki elhagyta a feleségét, a gyermekét...
 Ugy álltak szemben, mint két éhségtől reszkető farkas a martalék felett, amely a lábuk előtt hevert.
 A tűz vörös fénye rátüzött a fenyőfákra. A szétvert tüzes széna úgy szállt a fekete gyepre, mint a pillangó raj.
 A székelyben akkor megébredt az állatféltő gazdaember.
 - A lovak benn égnek! kiáltotta.
 Szétdobálta a dűhben lángoló fehérnépeket az istálló ajtajától. Befeszítette a villával az ajtót, hogy kihozza az állatokat.
 Mikor a nekivadult állatokat ki tudta verni, akkor nézett szét.
 - Hiszen a hitvány ficzkó nincsen is itt benn...
 Mert a férfi sehol se volt.
 - A lé-levezető lyukon bujt ki, mint egy poczegér. Aztán rárivalt az asszonyokra:
 - Ne ugassatok már, mint két nősténykutya. A prédában nem vásik már a fogatok. Inkább csebret ide mindketten...

...Mikor aztán a tűz elaludt, az ivó hosszú asztalánál egymás mellett ült a két fehérszínű, kezükkel csüggedten az ölükben, köny a szemükön.

A gyermek az asztalon csendesen aludt; a csillagok pedig nyugalmasan pislankoltak a hatalmas nagy égbolton.

Kis leány baja

Egy gyenge leányka vitt ma jókor reggel a hegyen fel egy kis kandér tejet. Az ujjai megfáztak a hidegben s letette a pléhkandért a kapum ernyője alá, melengetve gyenge ujjhegyeit.

- Hideg van, kis leány?

Bátran szembenézett velem s így felelt:

- Lesz még ennél hidegebb is. De mikor az embernek dolga van, akkor nem fázik.

- S neked dolgod van, kis leányka?

- Hát hogyan? Ki vinne tejet, ha én nem? És aztán délben is enni kell s aztán a gyermekre is sok a takarítás.

- Ugy-e? Hát az anyád?

- Az anyám? - És sóhajtott egyet kis szivéből. - Már mi csak magunkra vagyunk. Ő nem tudom merre jár - hanem azért csak tessék megnézni a házat is, a gyermeket is. Jóskát - tette hozzá magyarázólag, - a fiucskát.

- Nézd csak, kis leányka, te nagyon csekélyke gyermek vagy, hogy bizhatnák te reád Jóskát?

A kétkedés ingerelte.

- Hát nem hiszen nekem, bácsi - mondá szemrehányólag. - Bizony isten! én is mosok reá és én is főzök az apámnak vacsorát, mikor este haza jön. Nem vagyok én olyan kicsi. És soha se is voltam kicsi. Az anyám is reám bizta Jóskát, mikor még nálunk lakott. Így szólott: „Mari te...” mert engemet így hívnak... A bácsit hogy hívják? - tette hirtelen utána. - Itt lakik a bácsi?

- Itt... Mit mondott az anyád?

- Igen, „Mari te, fogd meg azt a kölyköt, mert összepiszkolja az embert.” Az anyámnak olyan szép köntösei voltak, tudja! És csipkéje is volt. Későbbben papucsot is vett. Akkor hagyott el minket, mikor papucsot vett. Az apa mindig mondta: „Az a papucs... a papucs... csak az ne jött volna, akkor nem lett volna baj.” Mert mi mind csak csizmában jártunk s nyárba csak meztláb. S az anyám is csizmába járt örökké, hanem a nyáron papucsot vett.

- És miért vett papucsot?

A gyermek megrántotta a vállát. Okoskodóan felelte:

- Azt senki se tudhatja, hogy ő miért csinálta. Én mindent megtettem, amit ő parancsolt.

A tavasszal, kiköltözünk ide a hegybe, mert ingyen adták ott, a forrás mellett a házat; csak hogy éppen őrizze a gyümölcsöt apa. De nem is volt gyümölcs. Hanem urak sétáltak le s fel, tudja! s anyám kiült a ház elé szépen, hajadon fővel. Mert az úgy illik, hogy legyen csinos az ember, ha az urak arra járnak. Mind azt mondták neki, hogy „szép menyecske.” Ő örvendett neki, de apa nem örvendett; pedig igazán gyönyörű volt.

- S olyan gyönyörű volt?

- Olyan, biz' a... Aztán elhagyogatott minket. Akkor már én mosdattam Jóskát. Előbb nem akarta engedni nekem, pedig szépen bántam vele. Mert ő az én testvérem s aztán igen kedves is, csak látná. Már jár magától. Csak elejébe kuporgok s kiterjesztem így a karomat, né,

s azt kiáltom: „ki jön ide?” s hármat tapsolok... Ő mindjárt feláll a szék mellett és odafut. De ugy, tudja! mint egy részeg. Hanem sikolt, bezzeg, és kaczag. Nagyon kedves gyermek. Ennek a tejnek, látja, a felét ő eszi meg. Most mindjárt adok neki. No, nem most, mert még alszik, de ha felébred s aztán délbe...

- S az anyád?

- Anyám? Hát ő elment. Nem mondta meg, hogy hova megy; csak egy estefelé bejött s kinyitotta aládját. Kiszedte előbb a ruháit. Van neki egy szép selyem dereka. Azt külön tette s aztán a szalagokat. De azokat is visszadobta a ládába s kiment. De ismét visszajött és engem itt, itt megcsókolt az orcámon... „Légy jó, gyermek,” ezt mondta. Én nem is voltam rossz... Akkor kiment. De nem ment messze, mert ismét visszajött. S akkor Jóska-t is felvette, s nem nézve, hogy piszkos, összeölelgette, összecsókolgatta és engemet is és sirt. Én kérdeztem, hogy miért sir? ő nem mondott semmit, hanem elment...

- Elment?

- Elment (s a gyerek halkabban folytatta), hanem az apám!... tudja!... Az isten őrizzen, milyen volt, mikor hazajött. Soha se láttam olyannak. Így kiáltott: „tudtam.” Hát akkor mért hagyta? Aztán egyenkint vette elé a selyem derekakat, mikor sötét este lett és a pántlikákat, és megölelte és keservesen sirt. És így kiáltott: „a topánka, a topánka, verje meg az isten...”

Hirtelen eszébe jutván valami a gyerekeknek, módosan meghajította magát s így szólott:

- De már engem vár otthon Jóska a tejjel...

- Ide fenn laktok?

- Ide fenn. Ha arra jár, megnézheti. Már most egyedül leszünk, mert az apám is el-megy...

- Hova megy?

- Menni kell, tudja! mert megkeresi az anyámat és ő vissza nem jön. Azt mondta: „ha térdig kopik is a lába, addig megy, míg meg nem kapja.” Tudja (tette szomorúan hozzá), már hideg van s ki tudja, merre jár szegény anyám? Az éjjel is hó esett s ő szegény egy szál topánkácskában ment el s aztán beteg lesz. Aztán mit csinál szegény éjjel? Nálunk már tűz égett, Jóska mégis felébredt a hideg miatt. Az isten áldja...

Mosolygott s felkapta kanderjét.

- Aztán nem félsz, kis leány?

- Mitől? én már tudok dolgozni. Elteszem a gyufát, hogy Jóska valami bajt ne csináljon. Ha felkelünk, megmosdatom s mikor sir, enni adok neki. Ő már egyedül alszik el... az isten áldja meg...

- Az isten áldjon meg, kis leányka.

Odább ment s aztán szaporán visszafordult.

- Miért kérdezősködött bácsi az anyám után? Látta tán valahol? Ugy-e hogy látta? Ha látta volna az anyámat, mondja meg. Az isten megfizet érte. Szegény nagyon fázhathat valahol. S aztán, meglátja, csak én ismerem az apámat: abból nem lesz jó. Ő még nekünk sem beszél, hanem rettenetesen néz. Most ő elmegy utána és megkeresi őtet...

AZ ÉLET I.
(1905)

A nagyapó

Emlékezik-e kegyed a nagyapja házára? Tornáczos úgy-e? s a grádics felett tölgyfaoszlopos pipázóhely van, melynek oldalait hajnalkával futtatta be a néni? A szegeletben áll, úgy-e, a nagy hárs-karosszék, melynek a környéke ronda, minthogy ott szívja a bácsi napestig a fehér krajczáros pipáját (persze ezt a szortyogó szerszámot nem szabad bevinni a tiszta szobába).

Szakasztott ilyen a Márton bácsié.

Oda járt audienciára, a tornácra mindenki, a kinek dolga volt a bácsival, mert ő nehéz, kövér ember volt, a ki nagy ok nélkül senki kedveért se sétifikál. – Itt leste meg a bácsi a barátistákat, a kik tizenegy órakor értek hazafelé az abc-és könyvükkel. Ekkor a bácsi beinti a gyermekeket az utcáról, némi gyümölcsöt ad nekik s így szól: „Mondjátok ki háromszor sebesen e szót: Nabukodonozor s akkor a tietek lesz ez a Máriás.” De ezt nem tudták kimondani elég gyorsan s a Máriás visszakerül a lajbizsebbe. S a bácsi jól mulatott. – Jöttek aztán a mészárosok a székől. Megállította őket ily szóval: „Quomodo valet amice?” Azok pedig nem tudtak diákul s elévődött velük egy pohár pálinka mellett. – Ott helyben végezte a délelőtti falatozását is. Egy pohár gugyi, egy falat ösztövéres, paprikás szalonna s tán egy ujjnyi káskával... A néni unszolta: „Nézze, Márton, még ezt a falat száraz bélpecsenyét, vagy ezt a finom szelet zsabonyicát, nézze meg, a mit magának egy gyergyói örménytől vettem, ha nem fél, hogy az ebédjét elrontaná.”

Mikor délben be kellett mennie az ebédlőbe, akkor megmozdult az egész ház. A vén szolga már erőtelen („de a gyomra, ne félj! igen jó, pedig drága időket élünk”), hanem segíthetnek a szolgálánykák (két szürke csipogó verébfók), a néni pedig hátul úgy kiterjeszti a karjait, mintha ő is segítene. Arra mind nagyon szuszognak és megkönnyebbülve sóhajtanak fel, ha a hüvös, tiszta szobába leülhet az asztal mellé Márton bácsi. No! keress ott egy szem port, vagy pókhálót akármelyik szegeletben, vagy akár csak legyet! Zöld szőrfirhang lóg a széles, törpe ablakokon és lépbe mártott nyírágvesszők az ablakpárkányon, a mikre a legyek ráragadnak. Efféléket mindenütt: a veres kasztonen, a tükör felett, mindenfelé kaphatsz. A legyek biztosan rováson tartották e szobát.

A nagy cserfaasztal szegletén jól elfértek a bácsi a nénival, de a tálak alig a tetején. Ebben egy kis friss turó, fenyőfa-kéregben; odább egy tál újmódi koránérő fekete szőlő; egy kis mézzel főzött retek, üvegfedél alatt, mandulával a jó szájjá végett; és hónapos retek, a miket a fogások között rág az ember, hogy ne unja el magát. A kövér, forró leves párolog a tányérban. A néni alig mer hozzányulni. „De Márton! az Istenért, mind lesüti a szájpaddlását.” A bácsi hunyorog, de egy szót se szól, csak kanalazza mohón. Aztán jön a főtt hús, „olyan kövér, mint a tapasz,” erős tormával. Gyorsan gyúrja a bácsi, ravaszul nézve a nénit, a mint könyezik a haragos növénytől. „De mi búra gondol, Czicza? Tán a fiatalságát siratja?” És jóízűen köhécsel hozzá. Az ételt csak úgy trappban nyeli le s a néni alig ehetik a nagy sietségtől, hogy ne várokoztassa a bácsit. A sültből nagyokat fal a bácsi. „De nézze a lajbiját, Márton, melyre rácsepeg a zsír.” „Ne sajnálja tőle, Czicza! szegénytől.”

Aztán jönnek minden egyéb jó falatok, a miknek nincsen vége. „Tán egy morzsa kalácsot kóstolna meg Márton! a mit magam elegyítettem magának; elfujhatja, mint a pehelyt. Vagy tán egy harapás irós-tésztát ízlelhetne meg? szétszedheti, mint a papírost. Vagy tán egy falat kiszit nyalhatna? a mi élénkíti a vérét.” A bácsi hamisan megfenyegeti: „Mit borsolja már a véremet, Czicza?” A néni szégyenlősen elfordul, nehogy valami illetlen beszéd következne utána. – Az aranszinű bort a gyűszűnyi poharából csak csinján szopogatja a bácsi, mert a guta künn leselget a kapu előtt. „Vajjon, Czicza, férjhez menne maga ismét, ha özvegyen maradna?” „Oh, mi bolondokat beszél, Márton! A halállal nem szabad tréfálni, Márton! csapjon a szájára, az Isten bocsássa meg a bűnét.”

Aztán igen szuszogós lesz a bácsi s azon ülőhelyében el-elszundít. Minden azon módon marad az asztalon és senki meg se mer moccani a házban.

Az Isten igazán bocsássa meg! Mert a halál gondolatával nem szabad tréfálni. A néni mindjárt sírva fakad, ha rágondol, mennyi kedvese pusztult el körülötte. Csak ketten maradtak már. Annyi gyermekük volt, hogy se szeri, se száma. Kereszteltek, temettek. Mi költség! Csak győzzön eleget keresni az ember! A szép nagy fiát: a pelyhedző ajakú Istvánt elcsalta Bardócz, a barát, a forradalomkor. Ott a Besén mentek ki, nagy dobszóval, énekkel. Vajjon ki fogta be a szeméit?... A feketeszemű Rózsika, a ki a néni ölébe ülve, lehelte ki beteg torkán a lelkét... Az okos kis Miklós, a kinek a testén nem akart kiütni a himlő... És oh! a menyecske leánya: Mari, a ki megszökött a forradalom után egy kvietált német őrmesterrel. Oh! Néha sírva gondol a néni az egyetlen unokájára, a leányának a fiúcskájára, de Márton előtt nem szabad beszélni róla...

És odalettek a szomszédok mind... A kikkel kereskedtek, a kikkel czivódtak, szeretkeztek. A tutajos szomszéd... a ki alkonyatkor átdöcögött az utca túlsó feléről s leült az ő házuk elé s akkorákat hazudott, hogy majd leszédültek... A bivalykereskedő, a zsíroskabátú vén rácz. Hol vannak mind? És hol a liszt-lopó molnár, a ki érzékeny, rebegeő vékony hangján énekelgette:

– Nem minden szép, a mi szép,
Az szép, a mit szeretünk...

és pengette hozzá a gitárját... A gyerekek pedig cziczáztak az utca közepén, keringőket játsztak, farkas-bárányt, kántálva, hogy belekábult az ember... Hol vannak mind; a gyerekek kedve, az öregek élete? Istenem, beh kihalt a világ! Oh, nem kell az elmúlásról beszélni. Nem jó! Ne kísértse a bácsi az Istent.

A bácsi pedig nagyokat bólogatott jobbra-balra a karosszéken és horkant egyet-egyed. A néni ijedten szökik fel, hogy megfogja a fejét. „Megüti magát, Márton.”

– Dehogy, Czicza, hiszen nem aludtam. Nem, mert mindent tudok, csak behunyom a szememet. Bár tudnék aludni, Czicza, de kerüli az álom a szememet.

Így hazudozott a bácsi, a mi pedig vétek az Isten parancsolata ellen.

A jó Isten ellen... a kit pedig boldogan félték. A bácsi igen jóba volt Vele. Kompanizált vele s minden ügyes bajában egyezkedett vele. Mikor a tutajokkal megindult Gyergyóból, szépen megbeszélte vele a dolgot. Rendesen el is ért Aradig szerencsésen a terhével (persze Márton bácsi is jól nyitva tartotta a szemét) és akkor viaszgyertyákat gyujtott a tiszteletére... Ha valami csalfaságon járatta az eszét az üzletben, avagy egy-egy húsos fehérnépet csipkedett volna meg valamely homályos szegelyben, nem evett Márton bácsi két szeredán húst s így vezekelt.

S azzal rendben volt. Viszont, ha valami ügye rosszul ütött volna ki (minek utána kidühöngte magát), megcsinálta a mérleget: „Én vétkeztem ezt, Ő megcsapott úgy... jó... kvitt.” Azonban vénségére nagymisére is eljárt mindennap (ingujjban azokban a nagy melegekben) s buzgón dicsérte a Véghetetlent, mert megigérte vala neki, hogy jó dolga lesz a másvilágon, ha tisztességesen viseli magát e földi életén...

Az ebéd után ismét kitelepítették a bácsit a virágos tornácra és pőfékelt valameddig, mikor nyughatatlanul fordult vissza: „Jár-e az óra, Czicza?”

A néni mindjárt megértette.

– Négy mindjárt az óra, Márton! a kávé várja már, úgy-e, fiam? Jó forró lesz, magam ügyelek reá, ne féljen. – S ismét ettek kávé, brassai czvibakkal, mert ebben nincsen élesztő s igen könnyű az emésztése s tán valami haszontalanságot: valami kis tojásos perezet, vagy egy picziny kaviárt, olajbogyót, vagy tán egy csepp sóshalat, avagy száraz sonkát, a mit a néni páczolt corianderrel, salétrommal és egy parányi fokhagymával.

Senkivel se volt koczdásuk. A bácsi nem adott pénzt kölcsön, nem kért senkitől, így barátságban élt az egész világgal... Öregségére faneműt vett a szovátai székelyektől (kerékfalat, lajtortját, lapoczkát, mi egyet-mást), hogy éppen valami dolga legyen, de erről a kis üzletéről nem vezetett főkönyvet: „Veszem egy sustákért, eladom két sustákért s punktum. Kár nincs benne. Ez volt az egész üzleti politikája.

Szép egyformaságban éltek így, hacsak valami forradalmi harcos kollegája nem vetődött a portájára. Akkor megelevenedett a bácsi. A harcos-pajtásainak odaadta akár a lelkét. A kikkel jártak Gálfalva mellett (ott, igaz, futottak), de a piski hídnál, Segesvárt, a vízaknai lankásokon. A fia ott veszett el valahol. A haza vette el. Az Isten neve legyen dicsőséges...

– Adja ide, Czicza – mondta, ha valami régi kollégája vetődött be – azt a karabint, nem azt a kovást, de az aczéllal kivert duplát – és czélozgatott a bácsi, bárha a fegyvernek nem volt magja és behunyta a felszemét s a száját félrehúzta és kifeszített karja úgy reszketett, mint egy gyenge faág, a mit a szél rebegtet. Czicza ijedten nézett reá.

– Felizgatja magát, Márton; nem jó komédiázni a pisztolylyal, még elsülhet; az Isten őrizzen tőle.

– Csak hadd szóljon, mint a mennydörgős ménkö... – felelte és igen zordonul nézett a néniére.

– Nem, nem szenvedhetem, nem szeretem a kezében látni, még valami bajt szerezhet magának.

– Gyáva asszony, – boszantotta a nénit. – Csak jönné, jönné, jönné a német ismét, hogy még egyszer lássam őket szemtől-szemben. Mert elmegyek, úgy tudja meg, Czicza!

– De Márton, ki is veresedett egészen. Ha szeret, tegye le a kezéből. A nyakán is megdadt az ere. Ne kiabáljon, az Isten szent nevére...

A bácsi akkor sunyorgott alattomosan és meg volt elégedve magával, hogy ráriaszthatott Cziczára...

A magyar nadrágját soha se vetette le a bácsi *azóta*; aranyrojtos nyakravalót s zsinóros, gombos kitliket viselt, bárha nem illett nagy, csúf potrohán.

Így éldegélve, a bácsi (mindennap egy nap telvén el) egy éjszakán átszólt a szomszéd kis ágyban forgolódo Cziczához:

– Nem alszik, Czicza?

– Nem, Márton. Valami megfeküdte a gyomrát?...

– Nem, Czicza.

Aztán elhallgattak s később ismét újakezdte Czicza:

– Tán a lelkét nyomja valami?

– Az, Czicza. A Mari fiáról álmodtam.

Azután mindjárt utána tette:

– De ne beszéljen róla, Czicza. Nem akarom, hogy beszéljen róla. Nem, egy szót se szóljon róla...

Ez a Mari egy tekergő némettel szökött el a forradalom után a Márton bácsi házából. Valami peczkes őrmester csalta el. Soha se akart tudni felőle a bácsi. Megszökött vele... Mikor a fia megszületett, Mari is meghalt. Jó. Megszökött vele. Jó. Senki se emlegesse őt. Jó. Elveszett... Jó... jó...

– Vajjon mi lett a fiúcskából?

– Én tudom, hol van...

– Maga tud róla, Czicza? Az én hátam megett trafikál vele, Czicza? Van-e lelke?

– Az unokánk ő mégis, Márton. Egyetlen unokánk, Márton! Bár a mindenható Isten venne le azt a kérget, a mi a maga szívéen van. A szegény fiú mesterlegény Pesten, Márton! míg mi itt jó módban élünk.

Aztán nem beszéltek többet, de egy napon vörös nyakravalós, kifoszladozott aljú szűk nadrágban s feszes, kis begombolt sűrű kabátban felment egy legény a tornácra, Márton bácsi elejébe.

– Ön azon Márton úr, – kérdezte az idegen ficzkó, – a ki a mamám apja?

Ühm. Ez az „ön” mintha megütötte volna a bácsit. Kellemetlen ábrázatú ficzkó volt, valami gyér, vöröses szálakkal vékony ajaka felett. A Mari fia volt vajjon? ki „mamá”-nak nevezi őt? A bácsi oldalvást nézett a ficzkóra s nagy füstfelhőt fújt felé a pipájából.

– Én vagyok: Dagobert – folytatta a nyurga, nyavalyás legényke – s a tisztelt neje hívott önökhöz. Az írásaimat van szerencsém bemutatni...

S odaadta a Czicza néni nagybetűs, reszkető kézzel írott levelét.

– S mi czélből jött hozzánk, barátom?

– Ez sajtóságos! A felvilágosítással önök tartoznak s meglepő valóban, hogy ön kérdi tőlem: miért jöttem? Remélem, a meghívó az ön hírével történt?

Ez mind azon a helyen folyt, a hol a délelőtti pipálást szokta végezni Márton bácsi. Az arcátlan legyek ingerkedtek a bácsival. Márton így szólt:

– Tessék helyet foglalni.

A néni szaporán a konyhából tipegett a vendég elé. Kedvesen megölelte a jövevényt, eltolta magától, visszahúzta, hogy jól, jól megnézze. Az unokája volt, oh, be szívesen megcsókolgatta volna mindenfelől. Azonban a ficzkó mereven megszegte a derekát az egész komédia alatt.

Az utcán elmenők a nyílt kapun át barátságosan köszöntötték Márton bácsit. A bácsi morgott valamit s mély tekintettel vizsgálta az unokáját.

– Valami mestersége van az öcsémnek? – kérdezte a bácsi.

– Mindenesetre. A Schultz és Weber cég alkalmazottja vagyok, a fűszerelő-osztálynál. Az írásokkal szívesen szolgálhatok.

– Ú-úgy, szerel uraságod?

A néni leült a grádicsra és szeretetteljesen hordozta szelid, kék szeméit az uráról az unokájára. De egy szót se szólt, mert remegett. Ő ezt egészen másképen képzelte.

– De tán nem is reggeliztél, édes fiam? – És elfutott a kávéért.

Dagobert úr keresztbe tette lábait az asztal mellett s így szólt:

- Kávé? Ez a puha burzsoá csemegéje. Mi, ha szabad mondanom, tartalmasabb eledelekkel erősítjük az izmainkat.

- S mivel erősítik az izmaikat uraságtok?

- Hússal, szolgálatára.

A néni aggódó igyekezettel mindjárt közbevágott:

- Igaz, édes fiam, igaz. Hol is van az eszem? Húst, persze. Ebben a perczben.

Oh, édes jó Isten, akár a testéből odaadott volna egy darab húst, csak hogy összebékéljenek.

- „Mi” azt mondta uraságod „mi.” Kik azok?

- Mi? A szocialisták, a jog előharczosai, kérem alásan.

És a hidegsültet nyelve, mohón koczogtatva állkapcsát, barátságosabban, oktatólag elegyedett szóba Márton bácsival.

- A szocialisták: a kik harcolnak a francia forradalom nagy vívmányaiért: a szabadságért... egyenlőségért... testvériségért...

A pofája kifeszülve a nagy falatoktól, akadozva folytatta:

- Egy mindegyikért; mind egyért... A szocialisták...

A nap enyhén sütött. A bácsi kétfelé terpesztette a lábait, hogy jó biztosan üljön. Azt hiszem, attól tartott, hogy leesik.

- S ezt mívelik uraságtok?

- Ne úgy mondja, szívem, hogy „uraságod.” Hiszen ez az unokája.

- De azért mégis csak uraság, Czicza! Mi egyformán uraságok vagyunk.

Dagobert savanyúan mosolygott. Úgy látszott, jól érezte magát és a széken hintáztatta magát.

- Ezt míveljük. Az én föladatomban az, hogy fölvilágosítsam a vidéki népet, a párt megbízásából. Bizalmas körben hajlandó vagyok írásaimat megmutatni...

A reggelit néhány pohár itallal öntötte le. Oly kihívó volt, hogy a bácsinak kedve kezdett telni benne.

- És már rendben vannak uraságtok mindennel?

- Mivel?

- Az állammal például?

- Mi az? A népakarat az állam. Mi alkotjuk, a törvényt, a mit mi szabunk.

- Valóság... De ha ütni talál az állam?

- Visszaütjük. Kik hozzák a törvényt? A hízott emberek. Nekünk is van jogunk, hogy meghízzunk, hogy mind egyformák legyünk.

- Vagy mind soványak egyformán. Valóságos igaz. Segítse reá az Isten.

- Az Isten? Azt tartásuk meg maguknak. Van elég erőnk nála nélkül is.

- S nem Ő adja azt is?

A bácsi hangja bizonytalanabb lett. A ficzkó gúnyosan mosolygott.

- Eh! mi meghagyjuk aztat önöknek. Mi a valósággal foglalkozunk. Az a henye embereknek való...

- Az Isten? Fiam... fiam...

A bácsi rebegett. Nem! semmi csoda se történt. A föld se nyilt meg, hogy elnyelje e semmiházat. A hangja megtagadta a szolgálatot, csak Czicza néniére függesztette táskás, vörösszélű szeméit. A ficzkó nekibátorodott a biztatástól:

– Az ócska fölfogást tartsák meg az urak. A miénk a jövő. Testvériség az egész világon. Egy nép, egy nemzet, egy világ...

A néni oktalanul rebegte:

– Egy nemzet? Te magyar vagy, úgy-e?

– Én? Én szocialista vagyok. Ott a hazám, a hol jól megy a dolgom. A többi ostobaság és sifli...

Márton bácsi lassan, segítség nélkül fölemelkedett. Valósággal félelmesen meredt a ficzkóra. Mily nagy lett! A pipát kiejtette a kezéből s kivörösödött az orcája. A néni önkénytelenül melléje simult s a kezét a vén ember homlokára szorította. Az erek lüktettek mind. Az ajaka szederjes lett.

– A haza... a haza... – rebegte Márton bácsi. A mellét kifeszítette s a fejét fölvetette. Valósággal félelmes és daliás lett egy perczig.

Egy perczig csak. Aztán összeesett s a néni segített, míg a székre beültethette. A bácsi hangtalanul rebegte:

– A haza... A haza is...

Aztán mintha nem is tudna semmit az unokájáról, bizalmasan Czicza-hoz fordult:

– Látja a bűnöm büntetését? látja-e, Czicza ?

És kifeszített karral a nyitott ajtóra mutatott s oly mélyen és erővel tekintett a ficzkóra, hogy lehetetlen volt félreérteni őt.

S kíséerte, kíséerte a szemével, a míg Dagobert vissza-visszafordulva, lustán kisompolygott a kapun...

S mikor kihaladt, a bácsi szemeiből két kövér csepp buggyant ki. A néni eltakarta az arcját.

De egy szót se szóltak többet felőle. A bácsi eltolta később a pipáját is, a mit Czicza alázatosan átnyújtott Márton bácsinak.

– Nem beteg maga, Márton? – kérdezte.

A gyehenna

Már elment szegény Kis Farkas.

A világ észre se veszi, hogy a föld az ő híjával forog a tengelye körül. És itt a körülötte valók, mi is, egy igen könnyűt sóhajtunk utána s megyünk tovább, mintha mi se történt volna. Mert egy oly ártatlan ember, ki másnak az útjába sohase állott – akár van, akár nincsen.

Elment... minthogy egyszer vén fejével valami oly nagy dologba elegyedett, a mihez igen gyengének született.

Ő a német nyelv rejtelmait magyarázgatta az iskolában; szelíden, magánosan élt; szerette a gyermekeket, a virágokat és gyümölcsfákat; sovány, gyérszakállú, gyengehangú ember volt s úgy látszott, hogy soha szenvedély nem fogja felborzolni érzéseinek a tükrét... Soha nem bántott senkit s a gyermekek is a haszontalankodásaikat némi pártfogó jóindulattal mívelték vele szemben, minthogy rá haragudni nem lehetett. Az utcán a tanítványai virágszállal ajándékozták meg hunczfútságból s a nevenapján az egész csorda reá szállt vessel, énekkel, hogy kifacsarjanak tőle egy szónoklatot (a mit Farkas évről-évre el szokott mondani, a miben „Ádám apánk s Éva anyánk” előfordult) s egy kosár almát. Az almát megették s a magvát visszavitték, minthogy tudva volt, hogy Farkas gyümölcsész ember, ki a jövő nemzedék almaszükségletének ügyét viseli a szíven! – s áldásos voltát szóban s kis nyomtatványokban hirdeti. Ezért minden időben marokszámmal hordták hozzá a gyermekek az almamagokat, hogy vesse el és valamit ha csinált is e teménytelen maggal Farkas, ha nem – bizonyos az, hogy kertész híre terjedt, a gazdák respektussal emlegették nevét s a gazdasági gyűléseikből ki nem felejtették. Nem, sőt az idevaló ujság nem is emlegette másként, mint „jeles természettudósunk”-at... a mi jól esett Kis Farkasnak, s efféle ártatlan örömök között éldegélve, úgy látszott, hogy Farkas minden nagyobb háborgást kikerülve, békés egyedülségben, nagyobb rázkódás, kegyetlenebb keserűség nélkül fog besimulni az örök feledékenységbe – mikor a Kis Farkas által imádott német mitológiából való Nornák észrevették szelíd hívüket – s visszaterelték a mi kis, csendes városunkba Pintyi Ottiliát.

Pintyi Ottiliát... és jöttére Kis Farkas kilépett a világ küzdterére, míg csak le nem tört...

Mily impozáns hölgy volt ez az Otti! Innen a szurdékból, a Kis Farkas tőszomszédságából vitte el feleségül egy gazdag brassai oláh pénzváltó, szép, nyílóbimbó korában (hányszor simogatta Farkas e kékes-fekete erős haját s hányszor e rózsaszínnel belehelt üde gyermekarcot) s teljes virágában került vissza, a gazdag oláh megtérvén apáihoz, egy halom pénzt hagyva az özvegyére.

Visszatérvén pedig Otti, észre lehetett venni, hogy Kis Farkas professzor úr nyakkendőt, keztyűt kezdett viselni s egy kis pálczát nem átalát lógatni a kezében... Észre lehetett venni, hogy a szerény Farkas egyenesebb, rártatibb kezdett lenni s érintkezéseiben, köszöntéseiben nyájásabb, leereszkedőbb lett. Észre lehetett venni, hogy Farkas nem csupán a mindenki által tudott időben járt az utcán, de rendetlen időszakokban is sétálgat, nevezetesen a piac téren, közel azon házhoz, hol Pintyi Otti lakik... Sőt látható lett, mint gombolja be ilyenkor a kabátját és mily mély gondban elmerülnek látszólag lépdél, kire se nézve, kit se köszöntve. És

főképen csakhamar mindenki észrevette, hogy Farkas magyar nadrágját bugyogóval cserélte fel s magyarkáját gombos gérokkal.

Világos volt, hogy valamit akart a professzor úr. „Czivilizálódik” – mondták a gúnyolók.

Ő, ki kerülte a haszontalan szóbeszédet, ekkoriban fecsegőnek árulta magát a piacztéren; hozzácsatlakozott a sétálókhöz s hajlongott, mosolygott, mint más jóízű legényember szokott. „Megpendült” – jegyezték meg a jóakarói. Sőt dörzsölni kezdett az úriemberekhez Farkas, azzal a világos igyekezéssel, hogy őt mindenki észrevegye, – s egyszer a nőegyesület nagygyűlésén is megjelent (a hol azelőtt soha senki se látta), az elnöknő háta mellé állva, hangosan éljenezve, tapsolva a beszédre.

Ekkor persze Otti is észrevette Farkast s ismerősként mosolyogva köszöntötte a fejével s a gyűlés végén meg is szólította, így:

– Emlékezik-e még rám, kedves Farkas úr?

Mint szeretett volna Farkas valami igen szépet felelni! – azonban a végzete az volt, hogy sohase jutott az eszébe a legjobb felelet a leghelyesebb időben, hanem a mit felelnie kellett volna, az csak odahaza ötlött az agyába s ezt hangosan a kopasz falaknak szavalta el. Ottinak így felelt volna (meleg pátoszszal):

– Hogy lehetne elfelejteni egy ily szépséges hölgyet, Otti! de hogy mernék én emlékezni magára édes! Csak visszasóhajtok a fiatal korom után, melynek maga volt a napfénye, mikor együtt eregettük le az árkon a papircsónakokat; mikor a berekben barabolyt ástunk a nyíló tavaszon; mikor együtt énekeltük nagypénteken a passiót; mikor bujdosít játszva, a Fésüs néni rozsaszagú színe sarkán csokolóztunk... oh Otti; szabad-e emlékeznem reá?

És így felborzolva magát, szégyenkezve elhallgatott s leeresztette a karjait. Azonban egy kis séta után nekibuzdult ismét:

– Sohase is felejttem el, Otti... sőt méltó szeretnék lenni arra, hogy észrevegyen engemet. Nem hogy valamim... ízé... legyen, hogy valamiképen hozzáam volna csatolva... ízé... mert én arra méltó nem vagyok... de szeretném, hogy észrevegyen s egyszer így szóljon: ezen Kis Farkas egy férfiú... egy ízé... én ezen Farkasra nagyon büszke vagyok – és a többi és a többi...

Igyen szólott volna, ha tehette volna, de bárha csak a falaknak szólott, úgy tetszett neki, mintha kis beszédét személyesen elszavalta volna Ottinak s ekkor egy ideig nem mert arrafelé járni, a hol a szépséges hölgy lakott, nehogy a szeme elé kerüljön. Kerülte... de az eszét elfoglalta teljesen az a gondolat, hogy valami oly nevezetes dolgot kellene kitalálnia, a mit Otti észrevegyen. Valami jeles, az országot, a világot betöltő dolgot; – egy híres dolgot, a miért a Farkas neve szárnyra kelljen s melyről egyszer, ha értesülne Otti, így szóljon: Farkas, Farkas... te mégis nagy vagy, nevezetes vagy... én szeretlek, Farkas!

Ily híres dolgot azonban nehéz találni. Az emberek már mindent föltaláltak. Az egész élet a jelentéktelen, unalmas esetkéik láncolata.

Néha megizzadt Farkas a törekvésében. Mit találjon fel?

Egy gondolatot, Istenem! Egy nagy, jó gondolatot! a miben feltűnni, kiemelkedni lehet, mint a hogy a nap fölkel az égbolton...

Az étvágya elveszett a küzködésben s álmatlan éjszakái meghosszabbodtak. Az almamagvak garmadába gyűltek a tányérok s a német diktándókat por lepte a polczon. Keserű, türelmetlen lett, kötődő az iskolában s kiveresedve vitatkozott semmiségéért a kollegáival. Egy gondolat!...

Az Otti sötét ablakait nézve, éjjel, rőtta a piacsteret. Kiállhatatlannak találta a foglalkozását s kicsinyeseknek azokat, a mikben eddig örömét lelte. Képes lett volna valami nagy gazemberséget elkövetni, csakhogy feltűnjön, ha hozzá tudott volna kezdeni – a mit észrevegyen Otti. Ah! Otti, a ki oly messze, távol vagy és oly szép vagy!

A gyermekek kikerülték az indulatos embert az utcán s az ismerősei elhúzódtak tőle: „Valami különös változás van Farkason, – mondták, – mi leli?” A nőegyleti gyűlésen így szólott Otti: „Emlékezik-e még reám?” Mintha bátorította volna valamire Farkast...

Az életének a nyugalma fel volt dulva. Félhangon forró szavakat sügött a falaknak és megölelte a karosszékeket. Néha merészeket álmodozott ébren. Néha vasszegekkel kivert bundában maga dulakodott az erdő fenevadjaival, véres tetemeiket lerázva a bundájáról, mint a legyeket... máskor tűzi szerszámokkal maga nekimegy az ellenségnek és hadseregeket perzsel le egy lehelletével... Az emberek ezt látván, álmélkodnak, mondván:

„Oh! ez a Farkas mégis rettenetes ember... egy rettenetes izé...”

Egy őszi napon nem ment el Farkas az iskolába.

A direktor (egy jókedvű kövér pap) a szurdékba maga ment el alkonyatkor, hogy meglátogassa Farkast, ki a hámból máskor sohasem szokott kirúgni. A régi ház (még a Farkas apjáié volt) csendes volt s a pitvarban a kemence padkáján, gondban gunnyasztva találta Farkast. Az ajtónyílás zajára Farkas felugrott s egy izromban a direktor nyakába szökött:

– Megvan! – így kiáltott fel.

– Megvan! Ki?

– Megtaláltam... Egy sugallat, egy, mondhatnám egy kinyilatkoztatás, egy... izé... Megtaláltam.

– El volt veszve valami?

A szegény Farkasnak az arcza égett s a szeme fénylett, mint a madárra leső macskáé. A direktor kedvtelve nézett rá: „részeg lévén ezen magyar.” Farkas a kezét a kövér ember vállára tette s pártfogóan, fenhéjázólag ismételte:

– Meg-ta-lál-tam... Hallani fognak rólam. A város, az ország, a világ... egy izé... egy forradalom. Az iskola meg lesz elégedve velem. Én, (hangosan ismételte), én meg-ta-lál-tam.

A kövér pap némi kényelmetlenséggel fészelt. Egy így nekibuzdult emberről nem lehet tudni: mit tesz a következő pillanatban? – Farkas megszorította a pap kövér kezét.

– Egy háború... egy irtóháború... egy izé... a rettenetes ellenség ellen. Az irtózatossá kártevő ellen, a fegyver a kezemben van... a fegyver. Ő megtámad minket; nem az országot, de az egész világot... még a hol nyájasabban is mosolyog az isteni nap. Én ellene megyek... mi ellenébe megyünk, mi legyőzzük; mi megsemmisítjük. Én megyek elől, országok kelnek a nyomomba...

– Jó, barátom uram! Jó, menjünk, de nem ebben a pillanatban. Addig leülhetnénk s egy pohár vizet megihatna, barátom uram!

– Ő megtámad minket s a világ tehetetlenül áll. Nézi, mint tarolja le az emberek verejtékének árát. A közvagyon rablója, alattomosan, a föld mélyén turkálva jön és halál, pusztulás jelöli az útját! Hadd jöjjön!... Itt vagyunk mi, magyarok! Itt van Kis Farkas. Egy jó fiú... egy ártatlan... izé... egy profi... De e férfiú ellene megy a tudomány fegyverével. Az Úr őt választotta ki eszközüül. Végbemehetetlen az ő bölcsesége és ereje...

Valami lázas felmagasztaltsággal emelte fel a karjait. A pap megzavarva nézett rá: Rézseg-e, bolond-e? óh, Uram! – Farkas egyszerre leeresztett hangon folytatta:

– Most hagyjon el, barátom... nem vagyok képes elbeszélni, a mi elmémet foglalkoztatja. Most hagyjon el, legyen nyugodt. Én virrasztok a közjő felett. Értse meg; a fegyvert én fogom... a fegyvert Kis Farkas a kezében tartja... Híreket hallani fogják... Írni fogok... Néha elmaradok az iskolából, mert a közjő hív. De azért hálátlanul nem hagyom el az iskolát, melyen egykor Anteus-képen megvettem a lábaimat... Ne féljen. Visszatérek még. Én írni fogok. Elég...

És barátságosan kituszkolta az alkalmatlan férfiút s ekkor mind a két karját merően az égre szegezve, felkiáltott:

– Látsz-e engemet, Otti... Otti... s boldog mosolyra húzódott vértelen keskeny ajka.

*

„Megbolondult,” azt mondták Farkasról, mikor kibujt az odujából. Oly határozott és kurtán felelő lett, hogy alig merték megszólítani.

A járása keményebb lett s mintha megnőtt volna. Az iskolát csak ritkán kereste fel s az óra alatt az ablakból a messze hegyeket vizsgálta. A gyerekek tartózkodással ügyelték s egy tiszteletlen ficzkót megvert a botjával. A feleletei kurták, tömörek lettek s a kérdezősködőkön végignézve, elfordult.

Magával az igazgatóval is rövidesen bánt s arra a kérdésére, hogy „említett dolgozatát mikor fogják élvezhetni?” azt felelte: „A magamegtartóztatás ékíti a komoly férfiakat.” A méltatlankodóknak a pap azt felelte: „Ne bántsuk! Ki tudja, mi lakik benne?”

Egyszer a pedellussal egy őszirózsa-csokrot küldött Farkas a szépséges Ottinak.

A félváros tudott róla.

Mindenki foglalkozott vele.

Mióta titok vette körül Kis Farkast, nagy arányokban nőtt meg az emberek szemében. Mindenki tudta, hogy a földművelésügyi miniszternek nagy paksamétát küldött.

Miért éppen oda?

Mert „természettudós”, mondták s persze a mit kitalált, odaküldi.

A postamester reggelenként a piac téren sétálva a város elejével, első dolga az volt, hogy rejtelmesen, tagadólag intett. Mindenki megértette. Még semmi se érkezett a minisztertől. Valami roppant nagy dologra volt elkészülve mindenki.

Mi lehet az?

A boltosok kiállottak a bizonyos időben, mikor Farkas haza szokott menni az iskolából s egy oldallökéssel figyelmeztették az idegent: „Ez ő.”

A postán mi se érkezett s ekkor a gazdasági egyesület évfárá közgyűlésére, egyszerre rövid levélben jelentette be Farkas, hogy „nevezetes ügyben előterjesztést lesz teendő.” „Előterjesztés,” oly megrázó nagynak tetszett e szó. – Farkas előterjeszt... Mégis a természettudós a gazdákhöz szól először... Ime, a férfi! mindenki gögös volt reá...

A városháza nagytermét megostromolták. A tél betakarta fehér bundájával a várost, mégis a terem ajtait nyitva kellett hagyni, hogy a kinnrekedtek is hallhassanak valamit az előterjesztésből. A karzatot hölgyek töltötték meg s a tanulóifúságot durván kiutasította egy hajdú.

Kis Farkas izgatottan, sápadtan ült a padsor közepén.

A döntő percz közeledése felizgatta. Az ajaka reszketett s az orrczimpája lihegett az izgalomtól. Mikor rákerült a sor, alig érthették a szavát.

– ...Az alattomos, gyilkos ellenében, – így szólt – mely nemzeti vagyonunkat pusztítja, harcot hirdetek e helyről. Harcot, uraim!... harcot...

A néhány szóra elfúlt. A karzaton valaki kiabált: „ne szoríts;” némelyek kaczagtak, mások pisszegtek.

– Valósággal – szolt fontoskodva a direktor – a harczról már beszélt nekem a kollega úr... „Halljuk! halljuk!” recsegte egy borízú hang.

– ...A rettenetes vész ellenében illetékes helyen már kopogtattam... De míg az ádáz ellenség folytatja gyilkos munkáját éjjel és nappal: számra illetékes helyről választ eddig még nem vettem s ezért...

– Az átkos kormány... kiáltotta egy keserű hang, „Halljuk!” recsegte a borízú, mire halk nevetés kelt...

– Nem hát a tárgy fontosságához képest, csak néhány szóval akarom inkább tájékozni a közönséget s az érdeklődést ébreszteni: teljeterjedelmességében előterjesztésemet már úgy is benyújtván az illetékes helyre. A vész, uraim! naponkint szölleinkben terjed.

– Hol a fenében terjed, mondja, polgártárs? – kérdezte a bús hang.

– Szölleinkben, uraim...

– Van ott valaki?

Farkas erősebben kiáltotta:

– A *filloxera* dül szölleinkben...

– Ez dül? – kérdezte a direktor...

– A filloxera? – kérdezték csodálkozva, a publikumban csalódottan mindenfelől. – „A filloxera?” A szót egyik a másiknak adta. Mindenki összenéz csodálkozva... *Csak* a filloxera? A szót továbbadták, míg kiér a folyosóra. Künn is hallatszott: „csak a filloxera? Csak a filloxera?”

A beszélgetés általános lesz.

Csalódottan kérdezik: Csakugyan?

Egy erős hang kérdi: „Csak ezt találta ki, tisztelt úr?” „Ez ellen menjünk?” kiáltja öklét rázva egy mészáros.

Az elnök csengetni kezd.

Az igazgató malmot csinál a gyomrán a két hüvelykjéből és csodálkozva néz Farkasra.

Farkas kigyúlva néz szét és haragosan kiált:

– Rossz hazafi, a ki kicsinyi vagyoni erőnk ellenét. A kinek nincsen vagyona...

– Az szegény... – szakítja félbe a bús hang. – Farkas haraggal rákiált:

– Ez nem komédia... Menjen ki innen, a kinek nincsen helyén a szive.

Egyszerre tíz torok zúg fel. „Menjen maga ki!” „Szamár.” „Nézze meg a kolontost...” „Mi menjünk ki?” Erős pisszegés süvít át a termen.

Farkas pogány tekintettel nézett át a termen és daczosan leült. Arra egyszerre csend lett.

Az igazgató jóízűen hozzászólt: „Mondja már végig, barátom, ha belékezdett. A kinek nem tetszik, ne hallgassa.”

Farkas gyorsan peregettette, kedvetlenül:

– Milliók vesznek el a földben. Erőnk elvész s előterjesztésem bőven tárgyalja: mi a kárunk? mi a védekezés módja? mondhatnám, mi a fegyver a támadás ellen?

– Halljuk, halljuk! – riadt a zúgásba a borízú hang.

– Ellenében megyek, uraim: a tüzzel... Mi a tűz?

– Halljuk, halljuk, mi a tűz? – kiáltják mindenfelől jókedvűen.

– Röviden végzem... A tűz... Mondhatnám... A védekezés, szerény véleményem szerint, a következő: A szőlő alján ássunk egy nagy, nagy gödröt... egy igen nagy gödröt. Az innen kiemelendő földet hordjuk fel a tábla szélére. A gödörben most csináljunk egy nagy, nagy tüzet. Most jönnek a munkások többnyire lenge öltözetben, mely elégetendő lesz. A gödör után következő pászmából óvatosan ássuk ki a beteg tőkékét és dobjuk be a tűzbe... Innen fennebb megyünk... Itt egy gödör képződött már azalatt. Ez új gödörben új tüzet élesztünk. A most következő pászmából óvatosan kiszedjük a beteg tőkékét s az eleven lobogó tűzbe beledobjuk. Most egy új gödör képződött s ebben...

Egyszerre mindenfelől kiabáltak a teremben, mintha a kórus szólana:

„Ebbe új tüzet élesztünk... és a felette való pászmából... óvatosan... kiássuk a beteg tőkékét... a lobogó tűzbe beledobjuk... a beteg tőkékét...” Egy harsány hang belekiált a zajba:

– Hisz ez a „Gyehenna.” „A gyehenna” hangzott fel egyszerre mindenfelől.

A gyehenna.

Az emberek kétrétbe hajolva a kaczagástól, tagolják a „gye-hen-na...” és egymásra dőlnek.

Az elnök fájdalmas tekintete irgalmat kér és az alelnökre hull. Valaki röhögve kérdezte: „Hát a lenge munkásokat a végén hova dobjuk?”

A kórus kiáltotta: A gyehennába... S elfáradva, újból kezdik a kaczagást.

A gyűlés feloszlott.

*

Minden bizonynyal Pintyi Ottiliának is a karzaton kellett lennie. Nem látta Farkas, de érezte. A hőség ellepte e gondolatra és összeborzongott mindjárt. A teremből kivonulók zajongásából ki-kihallszott: a gyehenna... szó.

Farkas körültekintett. Csak egy gomolygó ködöt látott. Egyszerre igen kicsinyes dolognak talált mindent: a filloxerát és a tüzet. Egyszerre elveszítette a bizalmát és egyszerre mintha mély sötétből világosságra nyitna, elvakultan nézett körül, kábulva. Egy-egy élesebb kaczagás emléke belenyilalt az agyába. „A gyehenna.”

A terem kiürült. Az elnök is kivonult, a tanártársai is s egy szóval se közeledett Farkashoz egyik is. A szolgák az ajtó sarka mellett várakoztak:

– Itt méltóztatik maradni? – kérdezték.

Az elhagyatottság érzése hatotta át, mintha egy hangtalan rengeteg közepén magára maradt volna Farkas... Oh nem!... Mintha egy nagy magasságból mélységes gödörbe hullott volna le. Fájt is minden tagja, kivált a feje... A szemét megdörzsölte, hogy lásson.

Egyszerre idegennek látott magán mindent: a kezét, a lábát. S magát a termet, mintha so-hase látta volna.

Vajjon nem álom-e mindez? Nem bírta egyenesen menni. A durva hajdú, ki a deákokat ki-dobta, Farkas mellé állott:

– Fel se vegye, téns úr, a lelketleneket! Ügyeljen a lábára, téns úr, mert itt grádics van... Ez a vígasztaló szó kissé felébresztette. – „Köszönöm” – dadogta s megemberelte magát.

Az utczát azonban ismét idegennek találta s violaszínben látta a szemközti házsort.

Hova menjen? Nagyon erőtlennek érezte magát. A plébánia előtt a feszületbe beleütődött. Megállott, levette a kalapját s a kocsiútra tért, minthogy úgy tetszett neki: hogy a gyalogjárón tán emberek járnak? Még azt találja mondani valaki, hogy: „gyehenna.”

Alkonyodott, a hó szállongott, a hideg pihék a Farkas gyér hajjal fedett búbját ellepték. Ez kijózanította.

Erre a szégyenérzés töltötte el. Nevetségesen csekélynek ítélte az egész ellenséget: a fillo-xerát s a tüzes gödröt.

A hosszú utcza szegletén valaki pipára gyújtott. A gyújtó lángja láttára azt hitte, hogy őt gúnyolja valaki s egy kis közbe fordult be, hogy kikerülje. A kapualjában a szolgálók vihogtak... Mintha megütötte volna Farkast a kaczagás. Nem neki szól-e vajjon?

A szurdék elején egy kövér varga levette a kalapját a professzor úr előtt alássan:

– Megtörtént, téns úr? – kérdezte bizalmasan.

Farkas igent intett.

– Jól történt, téns úr? A Maros-árkon voltunk a bőrökkel s nem mehettem el a gyűlésre. Mit talált fel a téns úr? Nagy tisztesség az utcánkra, téns úr...

Farkas sietve haladt hazafelé. A szurdék vége felé egy csomó gyerek havazódott. Visító torok kiáltotta „gyehenna”, erre karban ismételték: Gyehenna, gyehenna...

Farkas ijedten tekintett szét s gyorsan berántotta a kaput és bezárta. Magára volt...

Az udvaron leült a küszöbre csüggedten és a fejét mélyen lehajtotta. Tán nem vették észre, a míg haza jött...

Istenem! egy egész világ omlott össze benne. Most eltagadja, hogy itthon van, jó; de holnap az iskolába kell mennie. A holnapra rettegve gondolt. Holnap végig kell mennie az utcán. Az emberek szembekaczagják. Megöli. Kit? Mindenkit? A gyermekeket is az iskolában...

És a piaczi emeletes ház előtt is elmegy Farkas holnap, a hova őszirózsa-csokrot vitt a pedellus? Valaki behúzódik az ablakból, ha Farkas arra téved és a selyem karosszékre leroskadva, nevet, nevet... És Farkas belemarkolt a mellényébe görcsösen...

A hópihék belepték a Farkas cipőjét. Bután nézte s kijebb nyújtotta a lábait. A sötétség csendesen ránehezedett az udvarra. A színek fekete üregéből mintha ismerős alakok néznének Farkasra. Édes apja pipával a szájában a gerenda végén ül... odább arra az ajtófelé kötöttek hintát. Ottit felhajtotta Farkas magasra a hintán s a kis leány kaczagva kiáltotta: „még magasabbra, még... mily messze látok.” A szkumpiás zsákok ott állottak s azon tanulták a leczkét... ott volt egy meszes gödör, a melyben elbujtak. A „gödör” szó eszébe jutván, Farkas egyébre fordította gondolatát. Hátral a kert, a hova az almamagvakat vetette el sorba... Az első könyvet ez a gondolat facsarta ki a szeméből...

Utálatos keserűséggel telt meg a szája. A havazódó gyerekek visongtak az utcán. Mintha „gyehennát” kiáltottak volna. Farkas fölkel a küszöbről. Magára volt. Mégis megnézte a kaput, jól be van-e zárva?

Az apja? Miért jutott az eszébe? Mennyit kinlódott a sok rossz adóssal, csaló baráttal... Milyen boldog az örökös pihenésben s elfelejtésben...

Odább ment, botorkázva a sötétben.

Az jutott az eszébe, hogy ő alszik most. Megcsípte a karját... kábult volt. A faskamra ajtajába beleütődött. Felkiáltott, mert úgy érezte, mintha meglökte volna valaki. Odább lépett s a kút kávájához tántorgott. A gerenda vége nagyon megütötte a térdét. Hozzákapott s a kút peremére leült. Valami lágy, penészes levegő csapta meg az arcát a mélységből.

Ez a langyos lég jól esett az arcának. Ezért a víz felé fordult.

A holnap... Istenem! Eszébe jutott a holnap... Egészen kábult volt.

Átölelte a kút pereme gerendáját s mindjobban szorította, mintha valami édes derékhoz vonta volna magát.

A mélységből mintha halk morgás hallatszana; mintha dorombolna egy boldog megalékezésben élő czicza... mintha álmatagon sóhajtana valaki alulról...

Farkas mind jobban hajtotta le a fejét s tátott szájjal itta az enyhe levegőt. A hó belepte a nyakát s Farkas összerázkódott.

Arra gyors elhatározással eleresztette a kút kávját s eszméletlenül terült el a havas földön...

A kis Gáspárovics

A kis Gáspárovics a tanuló fiúcskákkal barátkozott. Az volt a főoglalkozása.

A nénje masamód-boltot tartott s a Gáspárovics kötelessége az lett volna, hogy a kalaposkatulyákat hazaszállítsa a vásárlókhöz. Ám Gáspárovics e kötelességét lanyhán teljesítette, mert ritkán volt a boltban található. Ő inkább a kollégium környékén tekergett s barátkozott a fiúcskákkal.

Barátkozott a kicsi fiúcskákkal, minthogy a nagyobbak fenhéjázók s derogált nekik a Gáspárovics barátsága. Gáspárovics ugyanis jelentéktelen, parányi púpos férfiú volt, bárha a szive nagy és mélyérzésű vala. A fiúcskák még álmélkodni s lelkesedni tudtak; ezért Gáspárovics (hogy hathasson rájuk) gyönyörű skatulyákat csinált nekik, oly kis, szép aranyos papírral bevont skatulyákat, hogy azokkal akármit lehetett kezdeni. Nekik felajánlva az ily csinos holmikát, a barátságát ráadásul odaadta. Néha kis csigaházakat csirizelt a tetejére, vagy lángban égő szivet (a melyeket a pogácsákról áztatott le) a jelesebb fiúk részére, jelesebbnek tartva a jobb szavaló, szebb nevű (mint Alfréd, Elemér stb.) fiúkat s az ily barátaiért akár a tűzbe is elment volna.

Az ily fiúkat megleste az utczán, átsegítette őket a vizesárcokon vagy a könyvestáskájukat czipelte utánuk. „Barátom”-nak nevezte őket, megvastagítva a hangját, fejét hátraszegve. A gyermekek mindezt kedvesen fogadták, minthogy Gáspárovicsnak némi bajusza is volt s a skatulyái igen szemrevalók valának.

Ily ártatlan élvezetekben dúskálódva Gáspárovics, maga is nyugodt, boldog ember vala. Ekkor a sors meglegyintette Gáspárovicsot, egy asszonyt vetve az útjába. Nem az útjába, de sőt éppen az udvarukba, a hol Szent György-napjára két kis szobát vettek bérbé a nénjétől; – inkább persze az ura (egy durva rendőr), a kivel különben nagyon kevés bajunk lesz.

E rendőr egy szombat este megverte a feleségét. Ebből Gáspárovics mit se látott, de hallotta Ágneszt, (így hívták a rendőr feleségét), a mint hangosan sírt. Ezért Gáspárovics arrafelé sündörgött és odaadta volna összes skatulyáit, ha megkérdezhetne volna a szép nagy asszonyt: „Mi a baja, lelkem?” Ő sohase hallott ekkora megtermett fehérnépet sírni s a szivét meghatotta a szepegése. Járván, Gáspárovics indulatosan összeszorította az öklét. Azon éjjel Ágnesről álmódott s egy bikát látott, mely vadállatot Gáspárovics gyűrt le. Meg is izzadt belé.

A következő szombaton Gáspárovics (a rendőr ablaka alatt járván, Ágnesre gondolva) ismét siránkozást hallott. A kis ember úgy fölindult, hogy benyitott a rendőr ajtaján.

– No, mi az? – rontott Gáspárovicsra a vad ember.

– Semmi, semmi, instálom... rebegette Gáspárovics s zaporán becsapta az ajtót. E visszavonulás szégyene okán még mérgesebb lett s nagy lépéssel méregette az udvart sötétig, györdve, míg csak a rendőr el nem ment a posztjára.

Ekkor kopogtatott az Ágnes ablakán. Annyi lelkes mondanivalója volt, hogy mikor az asszony kinyitotta a táblát, egy okos szót se volt képes kiejteni. Beszéd helyett az öklével befenyegtetett Ágnesre és kegyetlen tekintettel kísérte a mozdulatait.

Az asszony (egy nagy, lány, fehérbőrű, kékszemű szőke) a sötétben alig látta Gáspárovicsot.

– Mi kell? – kérdezte csodálkozva.

– Mi? (a Gáspárovics torka össze volt szorulva). Mi? nem akarom hagyni kegyedet. Ha valaki bántotta kegyedet, mondja meg nekem. Itt van egy férfiakar, a mely megvédelmezi s a mely megbosszulja. Mondja csak meg; szólnia kell.

Ágnes egészen nyugodt és derült volt. Az ura kabátját keféltette. Szelíden korholta:

– Menjen haza, fiam, – mondta s bezárta az ablakot.

„Fiam!” Nagyon megszurta e szó Gáspárovicsot, mint a tövis; keserűen nyelt, lehúzta a kalapját a szemére; legyintett s a fal mellett hazahúzódott s féléjszakáig skatulyákat épített szótlanul. Másnap fölkereste a barátait s bosszúsán nézett meg minden fehérnépet, a kit az útjába hozott a sors. Serkedző néhány szál bajuszát simogatta, gyér haját turkálta vékony ujjai-val, oly rátartóan lépegetett, mint egy szarka. „Fiam?” És nagyon vastag hangon beszélt a barátai-val.

A következő szombat estén (akkor kapta a fizetését a rendőr) ismét nyöszörgő, panaszos hangok szűrődtek ki a rendőr szobájából. Gáspárovics hallotta, azonban fölnézett a csillagos égre, füttyörészve, részvétlenül s gangosan ellepegetett az ablak alatt. „Fiam?” Hát hadd szenvedjen, ha sértegeti a barátait! Bement a kamarájába és belekönyökölt az öklébe s szigorúan nézett maga elé.

Mégis... mégis... Némelyek vacsorálnak; lefeküsznek puha ágyukba; kezüket az orcájuk alá téve, mosolyogva alusznak. Mások sírnak; falatuk keserű; álmuk zaklatott, föl-fölríadva: nem vágódik-e egy döng a hátukba? vagy szőke hajukat nem rángatja-e egy paraszti marok?

Gáspárovics nézegette a szobáját tünődve. A gyertyája leégett s egy-egy köny serkedt ki a pillája alól. Ez az Ágnes egy „dolorosa Mater”, mint a diákok mondják, bárha gyermeke egy csöpp sincs neki. És miért tűr és szenved? Mert nem férfiú. E szót főnhangon így mondta: „fér-fi-ú”, hogy hatásosabb legyen. Egy fér-fi-ú, a ki fölemeli az öklét arra, a ki öklét reá meri emelni. De Ágnes?

És ábrándozva gondolt az Ágnes fehér bőrére, kék szeméire, széles, erős derekára, gömbölyű csipőire... Csipőire? És erre elpirult, megszégyenelve magát.

Másnap egy virágos szalagot emelt el a nénye fiókjából, csakrot kötve az álla alá s kemény pomádéval réczefarokszerű kacskaringót fésült a füle mellé. A konyha kis tükre előtt elmenve, benézett s kesernyésen belemosolygott. A fiúcskák ok nélkül várhattak ez nap, ha szívszorongva is: Gáspárovics, a kis figura ember e nap érezte először, hogy ő másfajta nembeli, mint az általában szoknyát viselő fajták és különösebben Ágnes, a rendőr felesége.

Ágneset – felbuzdult érzésével tiszta, szenvedő anyvalnak látva ábrándos szunnyadásában – reggel némi csalódással látta meg, a mint viseltes, színehagyott ruhában, kosárral a karján a piacra ballagott ki nagy talpán. Nyugtalanul kísérté messziről s mikor szinte elérte, (beszélni akart vele), átcsapott egy mellékutczába, hogy ne találkozzék vele. A másik sikháton mégis elejébe került facsarosan s rámosolygott a nagy asszonyra. Köszönt neki s arra elvörösödött és úgy eliramlott, hogy szinte futott előre.

Messziről megleste, míg haza ér és később nyughatatlanul benyitott a konyhájába.

– Mit vett a piacon? – kérdezte akadozva.

A fehérnép szelíden felelt:

– Murkot.

– Szereti? – kérdezte.

Az asszony csodálkozva nézett reá.

– Én mindent szeretnék tudni, a mit maga tesz. Én mindennap látom magát. Az ablakomból ide lehet látni. És én az este is idehaza voltam.

– Ide lát – és?

– Én hallottam az este is a sírását. Nem akarja, hogy én lássam kegyedet?

Az asszony vakargatva a veteményt, fölrántotta a vállát, mintha azt mondaná: „bánom is én!” Aztán befordult a szobájába.

Gáspárovics gondolkozva fölkelt és hazament; azonban délután ismét benézett a szép asszonyhoz.

– Ne féljen tőlem, Ágnes – így kezdte bátrabban – és bízzék bennem. Én olyan vagyok, hogy a ki reám bízza magát, azt én el nem hagyom. Hiszi-e?

– Valamire szüksége van-e?

– Nekem? Sőt én hozom a segítséget (mondta kissé sértődve). Azt hiszi tán, hogy én nem látok? Én látok. Én mindent látok. Én hallok. Én mindent hallok. Én tudom a szenvedését.

Az asszony szárazon mondta:

– Nekem nincs szenvedésem.

– Ohé! Olyanokat ne mondjon nekem. Hát nem érti, én mindent tudok. Én láttam kihulló könnyeit, én hallottam sóhaját és a szívem majd meghasadt. Bárha (igazán legyen mondva) nem láttam a szeméimmel, de mintha látnám, a mint szép hajfonadékait egy durva kéz fölcsavarja s egy másik kéz ütést mér fehér testére s haját eleresztve, megszorítja e kart, oly szorosán, hogy vörös stráf támad rajta.

Ágnes csöndesen mondta:

– Menjen el, lelkem és ne bolondozzék itt.

– Én menjek el? Én, a ki a szívemet odaadnám? Én, a ki sírok, ha tudom, hogy szenved. Oh, bízzék bennem. E kar védelmezi meg, a ki a kebelemre menekszik. E kar, a mely oly szilárd, mint az aczél...

Ágnes hangosan fölkaczagott:

– Valami baja van, fiacskám? Csak nincs tán *itt* valami baja? – kérdezte és a homlokára mutatott.

Gáspárovics vadul nézett szét. Az asszony e tekintetre jobbindulatúlag folytatta:

– Maga véd meg, fiacskám? Mitől, szívem? Az uram reám üt? Ez a baja? Jól teszi, hát tegye... Onnan láthatja, hogy szeret az uram. Azt szeretném, hogy ne is érjen hozzám. Akkor szépen volnánk. De csak üssön, ha szeret. Attól aludjék, fiacskám s ne ténferegjék erre ilyen beszédekkel, nehogy meghallja az uram. No, hallja! Azt szeretem, a mit mond. Ugyan menjen, fiam, a merre lát s ne kaczagtassa ki magát.

Aztán rátette a kezét a Gáspárovics kis vállára s tréfásan megtaszította.

Gáspárovics úgy ment ki, mintha ittas lett volna. A keserűség eltöltötte. Mintha a gégjét a görcs szorította volna. Valósággal alig látott s attól félt, hogy kiabálni fog. Tehetetlennek érezte magát, mintha összetörték volna.

Tapogatózva kapta meg a kilincsét s az ágyára vetette magát. Később sírt. Aztán éktelen düh lepté el. A megaláztatás, a szégyen érzete került a fekete keserűség fölé.

Ő vele... ő vele... Gáspárovicsal bántak így, Gáspárovicsal, ki a szívét ajánlta föl? Mi történt vele? Gáspárovicsal; a ki száz halállal szívesen halt volna meg érte?

Nem... ő nem mehet soha a napvilág elé. Mindenki meglátná a szégyent rajta, a melyet rámértek, mint egy ocsmány sebet, a mely soha sem gyógyul meg.

Hánytorgott és vonaglott, fenteregve a derekalján, a mely mindjárt forró lett. Mit tegyen? Soha emberszem elé nem léphet, nem, soha. Fejét üsse-e vajjon a falba? hogy szétloccsanjon az agya?

Erre a gondolatra kissé megremegett. Vér, vízzel elegyes agy folya a padimentumon akkor. A cseléd bejönne. Kezét összecsapná és nagyot sikoltana. Nem... ez igen fertelmes lesz.

Nem.

A pisztoly? Ágyán meleg vére lefolya, le... le a derekaljon csepeg... kopp-kopp, aztán csorogni kezd és a kis veres csermely megindul az ajtó felé, a merre lejt a deszka.

Nem... erre felült. Kissé megfázott és megtörülte a homlokát. Ott van a víz... ott suhog le a Maros. A víz úgy felpuffasztja a testet. Mily csúf. A homlokát megtörülte és felállott.

Kiverte a fejből a fertelmes képeket. A feneketlen keserűség maradt csak a szívében... Akkor egy benső sugalom szólalt meg benne:

– Nem eszem, mondta félhangon.

Nem, egy falatot se eszik Gáspárovics, míg csak vázzá összeaszik. Mindenki eljön és búval néz reá... Eljön a nénye és így szól: „Egyél.” A szemén könny lesz bezzeg ekkor és málna-befőt-tet hoz magával. Nem! Ha a lelkét váltaná meg a kárhozattól, nem, Gáspárovics nem fog enni, nem fog inni... ő halni akar... És eljön Ágnes: a zsebkendőjét a szemére fogja szorítani és a szegeletbe ül. Nézi, nézi Gáspárovicsot, keservesen sóhajtozni fog, kezeit tördelve.

Gáspárovics pedig aszik, aszik, mint egy szilvaszem a tüzes kemenczében... s akkor végre, mint egy nesztelen levegőcske, puh! kilebben a lelke a száján.

Így lesz. Gáspárovics így költözik el az örökkévalóságba, siratva mindenektől.

Keményen megállott. Így lesz... és toppintott.

Azalatt besötétedett egészen. Az elhatározására egyszerre mintha sokkal éhesebb lett volna, sokkal éhesebb, mint a hogy volt valaha.

Bezárkózott. Az egész valóját áthatotta az elhatározása. Ha egy pakli cukor édességet hajítana be valaki az ablakon, ki... kihajítaná azonnal. Ha egy hosszú rúd piros kolbász ereszkedne le a padlóról egy kerek lyukon... nem... kidobná a kutyáknak. Az elhatározása megingathatatlan volt. Járt le s fel a sötétben. A fiókjában egy fél zsemlye volt. Eszébe jutott. Kivette s földhöz csapta dühvel. A szemével kísérte, hogy kikerülje, ha arra tévedne.

Az a darab zsemlye kissé megzavarta. Álom nélkül forgolódott. A zsemlyedarab mind nőtt, nőtt víziójában s oly nagy lett, hogy betöltötte a sötét szegeletet. A nyál meggyűlt a szájában. Behunyta a szemeit s a körmét bevágta az ágyékába, hogy erősítse magát.

Azonban valamikor éjjel így gondolkozott:

Az elhatározásom megváltozhatatlan. Azonban miért kezdjem meg ma? miért ne holnap? Egy éjjel hamarabb, egy éjjel később dobjon el magától egy utált életet egy fér-fi-ú: nem mind egy-e ez?

Nem; és fölkelt. Szégyelt volna gyertyát gyújtani, de fölkelt s a sötétben négykézláb végigmászott a szegeletig, a hol a zsemlye kajánul vigyorgott szegény Gáspárovicsra.

Másnap reggel bús arcczal kezdett kínos koplalására.

Akkor egy éles hang kiáltott be a konyhából:

– Mit váratod magadat (a nénye beszélt), mint egy méltás úr? Elaludtad a reggelt ismét, lajhár. Azt várod, hogy még egyszer mondjam?

Erre Gáspárovics vontatva kilépett. Egy csésze kávé gőzölgött az asztalon.

– No, – riadt rá a nénye.

Az öngyilkosságát egy nappal ismét kénytelen elhalasztani. Egy nappal csak...

Napközben fekete papírral bevont skatulyákat csirizelt, halálfejeket vágva ki fehér papirosból reá.

Este egy kis barátjával találkozott az utcán. Neki adta. A kis vitéz így szólt:

– Nem kell ily csúf skatulya. Edd meg.

Gáspárovics vastagon így szólt:

– Barátom, így veted meg az ajándékomat? Akarod, hogy holnapra egy fehéret készítek, barátom! rózsákkal a tetején. Barátom! Az élet sem egyforma, hát a skatulyák!

Elítélve

Mikor Klemi háromhónapos üdülése után visszatért a tűzhelyéhez, kedvesen átölelte az urát s megcsókolgatta. – Roszkedvűen váltak meg egymástól, mikor elment. Az ura szófukar, a feleségénél jóval idősebb, a gazdaságban keményen elfoglalt ember volt; s a házat – a gyerekes testű s lelkű asszony – tömlöcznek találta. Egynéhány hónapos kis leányát elvesztve, a házuk felett teljesen elsötétedett az ég s sok kedvetlenkedés után hazament az anyjához, azt mondva, hogy megtámadott egészsége helyreállításáért megy.

A viszontlátáskor Balási a felesége ölelése elől kissé visszahúzódott. – Miért ölel ily melegen? – kérdezte magától. – Mit jelent ez a mohó öröm? – S eltartotta magától a szép kicsi asszonyt, apróra végigvizsgálva. A szemét bágyadtnak találta, leányos testét kissé meghúzodottnak. Puha, piros ajkát, ragyogó fehér fogainak mennyei sövényét kívánatosabbnak találta, mint valaha, de valami ösztönszerű, névtelen gyanú okán nem csókolta vissza. „Miért ily kedves?” Zajos kedveskedése idegenkedést keltett benne.

A felesége anyját nem szerette. Hejehujavérű, lármás, mulatós asszonymnak ismerte s távol tartotta magát tőle. „A leánya vajjon tisztán jött-e vissza tőle?”

Kézen vezette be. Klemi gyönyörűnek talált mindent a szobában: a bársonyon játszó nap-sugarat, a bútorok álmos fényét, a virágos kaktuszokat. Balási erőltettnak képzelte a dicséreteket s csodálkozva ügyelte. Az asszony, mintha az ura szemének a kérdését megértette volna, elpalástolhatatlan zavarában még zajosabb lett.

– Jobban érzi magát idehaza? – kérdezte Balási, de mintha valami gúny volna a hangjában.

Az asszony kissé fellengősen felelt, bárha az ajaka remegett. Egészen gyerekes módon hintázta magát zavartan a szűk diványon s az urát maga mellé csalta. Balási bizalmatlanul kiegyenesedett az ölelés elől s kissé mereven mondta:

- Ha unatkozott az anyjánál, miért váratott magára oly sokáig?
- Hosszúnak találta az időt? Kedves érte. Búsult utánam?
- Tán a régi barátai tartóztatták ott?

Igen elevenen tiltakozott:

- Nem találkoztam ott senkivel.
- Senkivel?... Az unokatestvérével se? a régi széptevőjével? Bakóval?...
- Ne–e–m találkoztam vele... Magára vágyakoztam.

Balási lesütötte a fejét: „Hazudik,” gondolta. A gyanúja mind erősödött. „Miért hazudik?...” Merőn megnézte (mint a vadászkutya, mely a szomszéd bokorban tudja a fűrjet) s az asszony érezte, hogy figyeli őt. Feszés hallgatás után az ura ölebe csötörködött s átölelte a kedvetlen férfi nyakát. Balási felállott.

– Mit gondol? Az én koromban nevetséges ez az édelgés.

Felragyogó szeme, melylyel átölelte a szépséges kicsi asszony testét, meghazudtolta a szavát, de mégis kisietett a szobából, mintha valami sürgős gazdasági dolog hívta volna ki. Az asszony végigkísérte a szemével, a mint az ura nagy lépéssel ment át az udvaron az istálló felé

tartva, aztán hosszasan felsőhajtott s gondolkozva bontogatta ki útiruháját. Az arczáról letűnt a derű.

Csak alkonyatkor tért vissza. A ló, melyen járt, egészen habos volt.

– Messze járt?

– Érdeklődni kezd a dolgom után?

Este ki nem fogyott az asszony a kedveskedésből. A rövid válaszok szárazságát nem látzott észrevenni. Régi érzékenykedését, sértékenységét mintha elvesztette volna. *Ákart* kedves lenni s ez a szándékossága szembeötlő. Egy kis kartonköntöst vett fel s fehér nyakánál kiterítte a szövetet. A mint a falu alatt elsötétedett, fel-felnyújtózkodott s félig összehúzott szempillái alól kéjes bágyadsággal, mosolyogva nézte Balásit. Egy-egy szem epret kettéharapva, a másik felét az ura ajaka közé erőltette s az ebédlőben készítgette magát a lepihenésre. A mellén ki-kapcsolta a gombokat s babrált a résen kitűnő finom hímzés szélével.

Balási hátradőlt a medvebőrrel betakart diványon, a szeméit behunyta s egy-egy morgás-szerű hang tőlult a szájára, röviden, akadozva felelve az asszony fecsegésére: „Mért kötöd be a szememet, ügyetlen? – gondolta. – Mit nem szabad látnom?”

Szép nyáreleji éjszaka volt s valami madár nyughatatlankodott az ablak alatt való bokron, halkán pityegve. A hold sovány sarlója s a rebegő csillagok elenyészni készültek a vak sötétben.

– Már késő az éjszaka, én uram... és mezítelen karjával átölelte.

A nagy ember összerázkódott, mintha megütötték volna. Erős fogással felkapta a feleségét, mint a pelyhet, aztán lassan lecsúsztatta, hogy testének minden ízét érezze; felzaklatva, heves lépéssel vitte el a hálószoba ajtajáig – s ott megrántotta a csengetyű zsinórját.

A belépő szobaleányhoz töredezetten így szólt:

– Asszonya fáradt... Legyen segítségére.

A leány meghajolt és előre lépett be.

Klemi bágyadtan rebegette:

– Elhagy?

*

Mert mindinkább megizmosodott a Balási gyanúja. Valami bűnét takarja el Klemi a kedvességével. Házasságának a mézesheteiben se volt ily odaadó, csábító. „Mily oktalan...” Zajosan becsukta az ajtaját és vetkezetlenül heveredett le. „Mily oktalan. Oly ügyetlenül leplez el valamit, hogy többet kell képzelnem, mint a mennyi tán van. Mert valami van. Mi az?” Leánykori kalandjai elevenednek meg az eszében. Az udvarlója az unokatestvére volt. Mily bizalmasak voltak... mindenki tudta... Fiatal, léha ficzko volt, négy csengős lóval járt s cigánynyal muzsikáltatta magát az utcákon végig s mikor eltűnt a csengős ló, a mulatós fiú a szemhatárról, akkor tette a bús leány kis kezét az anyja a Balási kezébe. Oh! a kis Klemi kedve most virágozott csak ki. Akkor: fátyolt vont szép szemére a soha fel nem száradó köny... Most megtanult mosolyogni... Titka van... Mi az? A széptevő gavallér ismét előkerült s valami kis hivatalt nyomorít a városban... s Balási mind a két kezével rácsapott a diványra, hánykolódva.

A Klemi kedvessége jelent valamit, engedékenysége jelent valamit. Hogy hazatért hívás nélkül, megalázkodva, hízelegve: jelent valamit...

Mintha látná, mint sürgölődött a léha gazficzkó a felesége mellett; a régi parázs mint lobogott lángra ismét s mint omlottak egymás karjába s ajkuk mint forrt össze. Ah! kiköpött Balási, minthogy azt a száját ő is megcsókolta.

Egészen átizzadva, minden ízében reszketve hevert. Már sugarak ragyogták be a bolthajtásos nagy szobát s alant a gazdasági udvarban neszeltek a cselédek mikor a hálószoba ajtaját kinyitni hallotta. Mindjárt rá a Balási legénykori szobájának kilincset nyomta meg valami bátoratlan kéz.

Az asszony nézett be vonakodva. Éjjeli köntösét csak egy kis szoknya fogta át, lábának rózsaszínje mosolygott ki alóla; gömbölyű karját magasra fentartva, kezével ernyőt képezve a napsugár ellen. Félve megállott, csak féltestével nyulva be a szobába, tétován nézve körül.

– Már késő az idő? – rebegette. – Hány az óra, Elek?

Balási rekedten, durván kiáltott rá:

– Szerencsétlen...

Tehát éppen Balásira van szüksége Kleminek, hogy elrejttesse valami szégyenét. Egyszerre eltöltötte az eszét ez a meggyőződése. Az asszony mégis sietve besurrant a szobába, féltestével az ajtóhoz dőlve:

– Rosszul aludt, uram? Istenem, le se feküdt. Beteg?

– Menjen... menjen... mondta mély hangon s tenyerét szembefordította vele. Aztán lassan fölemelkedett, keményen megsurolta a homlokát és mint a ki egyszerre elhatározta magát valamire, csendesen folytatta: „Nem vagyok jól. Így megfázik” s könnyen átölelte a remegő asszonykát, (a kezét égette az asszony meleg teste), lassan átvezette a nagy ebédlőn a hálószobáig. Az asszonyt beeresztette, aztán kalapot vett s kiment. Az udvaron mindjárt rendelkező hangja hallatszott.

A mint a csűrőskerten túl a mezőre ért, lassan, halkán, meggondolva mondta:

– Megcsaltál... *Eltitellek*, mert szégyent hoztál reám. *Az idő felelni fog* a kérdésekre... Várjunk...

És ettől fogva – erős meggyőződéssel eltelten – épp oly figyelmes és szeretetreméltó lett, mint a felesége hozzá. A heves, kemény úr: méltóságos, figyelmes udvarló lett.

A felesége kedvéhez igazodott, kedvességeit alássan vette; megköszönve ma egy szál virággal, új ékszerrel holnap. A multságairól figyelmesen gondoskodott. Csábította a vígságra. Maga megfiatalodott ez igyekezésben. El nem fáradt a gavallériában egész nap. Lovat idomított alája, mellette járván, tartva a nyeregben a kezét s kezet csókolt neki, ha egy-egy kis dallal szórakoztatta este a zongora mellett. Ilyenkor karbafogva vitte a hálószoba ajtajáig.

– Ma igen kedves napot szerzett nekem, édesem. Köszönöm. Fogadjon az álmába.

Az asszony mosolyogva hajolt meg és a mint belépett, remegve, csüggedten roskadt le az ágya szélére és éjfélig gondban ügyelt az ura szobájából jövő neszre. A kemény ember el nem fáradva, éjfélig egyforma lépéssel mérte a szobáját.

Másnap aztán remegve kezdte ismét a játékát az asszony – az életeért. Leánykorában így, homlokára simítva a haját, szerette az ura; oleander virágát odatűzi, a hova rég, egyszer tűzte volt az ura és hosszasan elügyeli a tükörben: *illik-e?* A ruháit újból és újból ékesíti, mindennap másképen, hogy eltalálja: mint kívánatos igazában... Fedetlen nyakára azt az aranykeresztet tűzi; s karperezeit az urával kapcsolatja tökéletes formájú karjára, melyeket ő adott egyszer... És aggódva, félve, csábító, gyönyöröket ígérő tekintettel, félig nyitott ajakkal, tétován lép ki az ura elé.

Balási komolyan, szinte bánatosan lát meg egyszerre mindent.

– Nem találsz már csinosnak?

– Ah! mindig újból ígézel meg.

– Mégis valami van közöttünk. Mondd meg: mi az? Elválva élsz mégis tőlem. Az ajtóig kisérsz s bezárod a tiédet. Miért, ha nem lettem már csúf? ha meg nem untál?

E leplezetlen csalogatásra aztán egyszerre kitisztul a Balási szeme, ragyogó, józan és ügyelő lesz s Klemi tudja, hogy aznapra ismét elvesztette a játékot.

Ilyenkor köny gyül a szemébe, elfordul, tehetetlen düh forr a szívében s elbújik valahová sírni a kert mélyében, remegve vizsgálva testét, nem *erősödik-e* még? Kétségbeesve, félve a futó időtől, mely bűne titkát könnyörület nélkül világgá kiáltja. Néha elcsüggedve a gyötrődéstől, a mint messziről az urát jönni látja, a kétségbeesés merészségével elejébe ront, hogy elmondjon neki mindent s meggyónjon mindent. És ha megöli, hát jó... legalább egyszerre vége lesz mindennek... és futván, a mint már majd eléri az urát, a remény egy gyenge sugara hatol be félelmének éjszakájába – s akkor mosolyt erőszakol az arczára és az ura mellére dől.

„...Az enyém vagy (mondta a csábító ficzko az anyja házában), én értelek meg csak és engemet értesz meg. Vágyakozom utánad – és te vágyakozol utánam. Ne félj szeretni, az Isten oltotta belénk e vágyakozást.”

S mikor a kábulásból felocsúdott és sírt, az anyja nevetve mondta:

– Hiszen már nem vagy leányka; – asszony vagy. A te vad zsarnokod, urad, nem ért meg tégedet s elzár, mint egy rabot. Fialat vagy, élvezd az örömet, ne félj... már asszony vagy.

És az anyja, ki utálja Balásit, suttogva oktatgatta: mit kell tennie, ha visszatér az urához...

– És jaj! a tanács gaz és rossz volt... és el fogja a játékot veszíteni Klemi. Félelemmel és csodálattal nézi az urát. Ez az egész ember, ez az erős, nagy férfiú az apró kis cselofásokon felül van. Érzi az erejét Klemi – s elpirul és sír. A kaczerkodás fegyverei nem fogják őt. Ma még nem veszett el Klemi, holnap elvesz bizonyosan. A mint meglátja a Klemi bűnét, jaj, tán szétzúzza vagy megveti. A lábához ha borulna sírva, bűnbánattal, – ki tarthatja ki az ő kemény lenéző tekintetét? És bárha remeg tőle, szertelen megnőtt a szemében.

Mindennap kevesebb bátorsággal s reménységgel indult az ura meghódítására. Mind megadóbb lesz, a mint veszi a diadalra való reményt. Szelídebb, alázatosabb lesz s Balási látja, a mint reggelenkint a felesége a kis falusi templomba fut. Megölelgeti az úton ődögő apró gyermekeket s a vén, rongyos asszonyok között az oltárlépcsőig hajtja meg a homlokát. A falusi recsegő orgona kiált s a gyermekek a padok szélén nyujtják a nótákat. Klemi mit se hall belőle, hanem megragadja a felfeszített Úr lábát, könnyörögve nézve a meghajtott fejre.

– Oh, nagyságos asszony... mit tesz? – kérdezik a vénasszonyok s támogatják Klemit és vezetik ki az ajtón... Nem jó megfeledkezni magáról, kedves...

A falu első fordulójánál az ura várja a feleségét. Nyájasan szólítja meg és a karját nyujtja:

– Véletlenül találom itt – mondja csendesen. – Régebben nem szokott errefelé járni. (Klemi azt hiszi, hogy átlát a testén erős szeme.) Aztán csendesen, szinte szomorúan folytatja: – Boldog a hitével... Kibékült az Istenével?

– Ő megbocsájt, ha megbánjuk a vétkeinket.

– Ő megteheti, mert Isten, de mit csináljunk mi, szegény emberek? – S hirtelen könnyebb hangba csap át: – Mily nagy szavakkal dobálózunk e derült, szép napon, kedvesem! mintha szavalnánk... Simuljon inkább hozzám. Tán nem aludt jól, mert igen bágyadt? Pedig a színe kitünő, kedvesem. Jó néven veszi-e, ha bókolok a színének? A falusi levegő jót tesz magának, kedvesem. Egészen kitelt...

Klemi erősen megkapaszkodik az ura karjába, hogy el ne essék. „Látszik-e már rajtam?” nyilallik át a fején a félelmes kérdés. Mintha az ítéletét olvasta volna fel a bírāja.

Úgy érzi, mintha nemcsak a torkát szorítaná a szó, de mintha a ruháját is szorosabbnak érezné s oly fáradt lesz, hogy majd elesik. A szemét behunyja s lezárt szemhéján át is érzi az ura szigorú nézését. Nyögés szakad fel a melléből és akkor a kert korlátján át valaki átszól: „Leütöttem.”

Klemi rémülten kérdi: „Mit? mit?”

– Semmit, kedves. Egy méhfarkas garázdálkodik a méhesben. Lesik hajnal óta – a rablót... Egy nagy darázs az, kedvesem, semmi más. Egy karcsú derekú zsvány, ki maga nem tart háztüzet, hanem lesi a csendes, dolgos méheket, kik gyermeket ápolnak és nevelnek – és elfogja őket az útban, a mint hazatérnek. És elveszi a mézüket...

– Egy méhfarkas...

– A sorsa érte el... nem üthettem én agyon.

Klemi ijedten kérdezte. Azt se tudta, mit mond:

– És megölte volna őt?

– Irgalmatlanul. Az álnokot... zsványt. Mit is kérdez, kedves?

Azon este Klemi szórakozott és nyomott volt. A harcot feladta. A szót Balási vitte és a régi családi képekről mesélt, kik rámaikból az ebédlőasztal mellett ülőkre derülten a falakról néztek le. Szép, zsinóros derékvállas, gyöngyökkel átfont hajú barna hölgyek azok: bárány az egyiknek a lábánál, a másíknak karja kávéscsészés asztalkán pihen.

– A nagyanyám tiszta szép szemét nem láthatja, kedvesem, mert a képe a homályos szegletben áll; – de én látom. Mind féltünk a szemétől, a mikor kicsik voltunk, ha hibáztunk valamit. Már mankóra szorult, de ő átlátott rajtunk, mint az üvegen s ha szigorúan nézett reánk, úgy sírtunk, mintha megfenyített volna. Ily tiszta és igaz volt. A homályos szegletből ő reánk néz, Klemi. Nincsen-e bűne?

Az asztal mellől Klemi csendesen, eszméletlenül lesimult a földre.

Balási mozdulatlanul, komoran nézte, lustán. Az arcza elborult, eltakarva egy kegyetlen vonást, mely a szája körül képződött.

Aztán fölemelte az elalélt asszonyt, az ölében bevitte az ágyára és csengetett a szolgáló után...

Reggel lóhátra ült és csak későre tért haza.

A cseléd levéllel várta.

„...Ha eszébe jutna, hogy kerestessen, édes Uram, oh hagyja el. Sohase fog látni és jobb, ha híremet se hallja. Legyen kegyelmes az emlékemhez, mint a hogy az Isten meg fogja bocsájtani a bűnömet, mert megbántam, a szivemből... Ha tudná, mint szeretem magát... A sors ért el... jobb, hogy nem a te kezed ért el... A sorsom ért el... oh jobb, mint hogy a te tiszta és becsületes szemed elé kerüljek. A nagyanyádtól örökölted a szemedet, melytől féltél gyermekkorodban, ha hibáztál... Édes uram...”

Balási lehajtotta a fejét s nehéz, forró könyvek peregtek alá az arczára.

Aztán az ökle összeszorult; puskát vetett a vállára és kemény lépéssel kiment a kapun, a város felé vezető útra térvén.

Jer édes, a karomba...

Csendes nyugalomban éltek: Annamária néni és Justin.

Annamária néni vén leány, egy jólelkű, mindennel megelégedő, ártatlan lélek; Justin pedig az urától elválva élő, gyámoltalan, még ifjú fehérnép volt.

Csak egy, napkeletre néző ablakos szobácskát és egy parányi konyhát nevezhettek magukénak, de az egészen elég volt nekik, minthogy nem is vágyakoztak egyébre. Ott úgy eltöltötték a napjaikat, hogy észre se vették, hogy éltek. Napestig takarítottak, stoppoltak, foltoztak újból és újból kezdve, minthogy azt sohase is lehet bevégezni, mindenük már régi holmi lévén.

A háztartás az Annamária nénié volt. Ő valami csekély tőkét forgatott (zabbal, koczás moldonnal, sóshallal, kaviárral mivel spekulált) s abból éltek. Nekik igen kevés kellett, (még a morzsákkal is spóroltak), hiábavaló hiúskodásokra, világi mulatságokra sohase gondolva.

Annamária néni tán sohase volt fiatal s Justin elfelejtette mellette a fiatalságát.

Egész életében se tett Annamária néni mást, mint hogy szolgált és szeretett. Előbb az apja keze alatt verejtékezett, mert az öreg úr bosszús, elégedetlen ember volt s idegen arcot nem szenvedhetett maga körül; – aztán az öcscsének szolgált, ki rendetlen életet élt (komédiás volt) s időtöltött korában kompanizált össze egy penészes, tisztátlan nőcskével, ki azonban a kis Justinnel ajándékozta meg őket. Öcscsét pedig az ital a sírba vivén: Annamária az özvegyet szolgálta s aztán az édes kis babát kényeztette mindaddig, míg férjhez nem adta. Érthető tehát, hogy Annamáriának sohase volt érkezése arra, hogy magára gondoljon, de talán kedve se volt reá. Ő bizonyosan úgy született, ama szelíd szemekkel; csontos, barna arcczal; vértelen, keskeny ajakkal; kemény pomádéval simára leragasztott, közbül elválasztott szürke hajjal; munkától bogos ujjakkal; ama kávészínű, minden divatot megtagadó, feszesen álló ruhával; – és ily külső díszek nélkül szűkölködvén, más se vette észre s ő se tudhatta, hogy neki valami neme volna és ah! bizonyára vágyó szemmel soha se méregette végig őt vágyó férfiszem s ama dolgos kezét férfiujj nem érintette szerelmes indulattal...

Justin, mint mondtam, mellette nőtt fel akarát nélkül, istenfélésben, engedelmisségben hozzátámaszkodva Annamária nénihez, valamint egy gyenge növény, melyet a szél ereje ellen egy gyámolító karóhoz kötöttek. Felnőtt, óva a széltől, esőtől, égető napfénytől, dermesztő hidegtől, minden nehéz munkától; megtöltve ábrándos mesékkal, a miket a színdarabokból tanult a néni és belecsepegtetett a leányába. Justin ily törekeny testtel, érzékeny lélekkel felnővén, jött egyszer egy borotvált arcú, ifjú, koberlő komédiás (az Annamária öcsce is ily mesterségben élt, halt) s az ő első epedő tekintetétől, virágos szavától megzavarodott Justin és hamarosan odadobta magát neki, megesküdvén vele. A komédiás, míg csak tartott az étel-neműkből a spajzban, itókából a pinczében, sóhajtozott Justin mellett, de nemsokára: tán nyughatatlan véréből is üzelve – egy nap, bucsú nélkül, minden érthető ok nélkül, otthagyták az imádságos hölgyeket, úgy eltűnve a nagy világban, hogy hírért is alig-alig hallották.

E katasztrófa után Justin hozzátámaszkodott ismét az öreg nénihez s két csigabigára hasonlón, bebújtak ismét a házukba, csak Isten hírével élve; kissé unalmasan, de mindig dolgozva; szükségek hijával, de örömek nélkül is; imádkozva, álmodozva – e két nő egy őszi reggel így járt:

Ugyanis a hét órás reggeli misére a barátok templomába menve, az ő rendes kis padjukban (a Mária-oltár kis fülkéjében) egy virágos oleanderágot találtak. Látván a virágot, zavartan összenéztek és körütekintettek:

– Valaki itt felejtette – súgta Annamária.

– Valaki ide tette tán... – rebegte Justin és elpirult.

– Éretted tette volna ide valaki? – kérdezte szigorúbban a néni, a mire Justin leborult a térdeplőre és fejét mélyen meghajtván, valami névtelen vágytól megborzongva, mondá:

– Miért ne én érettem... édes néni?

Félve is a virágos ágától, vonzódva is hozzá, fölemelte és kesernyés illatát belélekezette s igazán nem is tudott valamiért imádkozni azon a napon...

Egész nap ama virággal a kezében, gondolkozóan járkálva, szórakozottan tett-vett és késő estig, a szeme előtt tartva a hamar megfonnyadt szirmokat, kötött harisnyát egy magányos szegelyben, de oly telhetetlen dühvel, mintha az egész mezitláb járó világ éppen a Justin munkájára várna. Másnap a templomba menvén, a padon viszont egy szál virágos oleanderágot találtak.

Keresztet vetettek, félrehúzódtak s úgy téve, mintha elmerülnének az imádságba, (az eszük erre-arra kalandozva), egyszer önkéntelen egymásra néztek. – Annamária így szól:

– Hiszen te sírsz, Justin...?

– Én sírnék, néni? – rebegte Justin és aztán dideregve, (hüvös is volt az idő a templomban), alig hallhatóan súgta: „*Reá*, az uramra gondoltam” – és arcán leperegtek a könnyük...

Reá, az urára gondol... az istenházában; ama tekergő, rongyos komédiásra? – Annamária keserűket nyelt erre... Istenkáromlást követve el a leánya... ez elfordult tőle... Elfordult, de észrevett mégis a homályos szegelyben egy kopott, rongyos, sovány fiút a szentelttartó mellett, erre hevesen kézen fogta Justint és magával czipelte haza...

Az utcán ezt kérdezte: „Láttál tán valamit?” de Justin mit se felelt, hanem oly rendetlenül baktatott a sáros úton a nénije mellett, mintha álmában járna. „Megfázol – mondta Annamária néni – gombold be a réklidet, hiszen reszketsz...” és karonfogva őt, vezette, minthogy az apró pocsolókat, mintha szándékosan kereste volna fel a leánya; s otthon dióhajas pálinkát itatott vele.

Későn, délfelé, fel se nézve ülőhelyéből, így szól Justin:

– A menyasszonyi köntösömré (te varrtad, lelkem néni!) emlékezel? te tűzted fel ide a mellemre az oleanderágotat...

– Sohase szerettem a kesernyés szagát, – vetette oda ridegen a néni.

– Akkor nem mondtad, lelkem! Igen, de ő hozta volt...

– Ki tudja, honnan lopta? – mondta rosszlelkűen a néni és nagyokat csapott egy zörgős faggal a falra, hogy kizaklassa a tapadó legyeket.

Az ebéd alatt alig ettek valamit. Egy szót se szóltak; de Justin nyugtalanul ki-kitekintett az ablakon, mintha keresne, várna valamit. Erre Annamária a morzsákat összegyűjtve az abroszról és gyúrva bogos ujjai között, így szól:

- Adtál-e hálát annak, a kitől minden jó jön, hogy a mai darab kenyerünket is kirendelte az ő szent kegyelme, érdemünk felett? Senkire se szorulunk, látod! csak ő reá... az ő oltalmában élünk; rossz emberek szándéka ellen ő védelmez minket...

- Gondolsz-e hálával rá (az egyszerű, szürke vén leány egészen fellengozve beszélt), mint halmoz el jóval minket: - meleg házzal, ruhával, kenyérrrel... és békességgel...

Justin - tán nem is hallgatva a néniére - közbeszólt:

- Láttad-e őtet a szenteltvíz-medence mellett, az uramat? Félek, nagybeteg... Vajjon honnan került haza?

- Észrevetted-e őt?

- Az arca beesett... a szeme, mintha megnőtt volna...

- A ruhája rongyos... Mi, látod! jól megélünk... meleg, tiszta szobában...

- Tán beteg volt... és senkije sincsen szegénynek...

- Emlékezzél, mily durva, istentelen volt... kikaczagta a szegénységünket, foltos ruháinkat, imádságunkat... Egyszer mégis el akart vinni tőlem, hogy vele menj a bizonytalanságba, nyomorúságba s reám kiáltott, mikor elleneztem és tégedet a karodnál fogva elrántott. Azt hittem, megver... „Miből akarja a lányomat eltartani?” kérdeztem. Emlékezzél, mennyit sírtunk... És másnap itt hagyott minket a szegyenben...

Fölemelkedett az asztaltól s átölelte a Justin fejét.

- ...Azóta a sebeink begyógyultak. Ne gondolj te többet reá... Mit adhat ő neked? A szegyet, a nyomorúságot... Egyszer az útfélen ott hagyna tégedet, hogy meghalj ijedtedben, míg ő festett koristánékkal kikaczagna tégedet... És én is elvesznék itt egyedül, öregségemben, elhagyatottságomban... Nem sajnálnál itt hagyni engemet?... Mert (és keményen nézett rá), mert ide nem jön be hozzám többet... Nem, nem... még az örökkévalóság árán se, nem... nem, de soha... a szemeim elé soha se lépjen... azt tudd meg...

Justin oly merően rákapcsolta a szemét a szelíd néniére, kétséggel és félelemmel, hogy csak a szeme fehérsége látszott, aztán átölelte Annamáriát és a fejét a néni vállára hajtotta. Remegett, de nem sírt...

A míg a néni a konyhára kihúzódott, hogy mosogasson és félbeszakítsa a kínos beszélgetést - Justin kinyitotta a bimbózó violákkal megrakott ablakot és szavakat váltott valakivel, a ki ott állingált valakire várva és mire Annamária néni visszatért, (a rövid őszi délután gyorsan lehaladó nap ragyogó sugarai terültek el a sáros utczára), Justint az almáriom nyitott ajtaja előtt találta, a mint a meleg, őszi felöltő gombjával babrált gondolkozva.

- Mit akarsz ott?

- Elmegyek, néni - rebegte lehajtott fejjel.

- Elmégysz?... hova? - hangosan, ijedten és indulatosan kiáltotta...

- Elmegyek, néni... Elhívott ő... az uram.

- Itt hagynál engemet?

- Itt volt az ablak alatt az uram, míg te künn voltál.

- Elmennél?... tőlem? a nyomorúságba?

- Azt mondta az uram: „jer édes, a karomba...”

És átölelte az Annamária fejét, zokogva csókolgatva a szemét, homlokát, pomádés ősz haját, bogos kezét s így szólt:

- Elmegyek veled... oh lelkem! Mondta-e neked valaha valaki ezt: „jer a karomba, édes?”

És föltette a kalapját is...

Annamária leroskadt egy székre. A keménység elmúlt az arczáról, a szeme könnyel telt meg..

Pergett egyik sóscsepp a másik után és Annamária eltakarta az arczát a kezével.

Mit siratott vajjon?..

Elmenő leányát?... vagy magát, kit ily gyöngéd szóval sohase illettett férfi ajak?...

Apró képek

I.

CSIFÓ FRÁJTER ÉS A LOVA

Csifó frájtert szabadságolták a betegsége okán. Hitvány, köhögős, keszeg ficzkó volt. A szüleit nem ismerte s sokat vetődött a falujában kegyelemkenyeren, míg katonasorba nőtt. Mint-hogy lángoló szemmel ügyelte a testét tapogató doktort s untalanul unszolta, hogy: „ne tessék vizitálni a bordáimat, mert az jó itt is, ott is,” a német „tauglich”-ot mondott rá, bárha szűk-mellűnek találta. Mint mondom, nem volt neki senkije odahaza.

Jó, tüzes huszár lett Csifóból; merész, rendes, engedelmes. A lovát (Lármásnak hívták) roppantul szerette; a szerei (a bőrátvetői, csákója, bundája, szíjai, sapkája) az ágya fölött a polczon tökéletes rendben állottak éjjel-nappal; puskája, kardja ragyogtak; a pajtásai – mind jó székellyű fiúk – igazszívű, füttyös, jóbészédű ficzkók valának, a tiszt urak nagyon megkedvelték, úgy, hogy Anton Csifó oly boldog, elégedett volt ebben az ő új familiájában, a nagy kaszárnyában, mint egy kis isten. Mégis Csifó a tavaszra úgy lehitványkodott, mint egy leperzselt mező száraz kánikula után.

Köhögött, fuladozott, de akár mint kimélgették (a tiszt urak, ha valami zákányos őszi szél zörgette tán a lombokat, ki-kihagyták a gyakorlatból), a német doktor egyszer, mintha csak esetleg jutott volna az eszébe, kedélyesen megtaszította Csifót s így szólt hozzá: „Te huszár, menjél te haza és szedjed össze magadat, mert nem jól kinézel.” „Én? én? dehogy, instálom, – dadogta Csifó, s elborult a szeme, – itt hagyjam én? a kaszárnyát? én?...” Azonban itt nincsen szó, se jobbra, se balra... kimondatván a szó, Anton Csifó frájter hazament, hogy szedje össze magát, mint az parancsoltatott.

Hazament a szovátai sóhegyek felé. A kankanilok már le voltak akkor virágozva; a selymés Szakadát-ban az aranysárga mocsárvirággal behimezte már a mezőt a nyár eleje... a tavalyi cserfaleveleket már letaszította a ragadós, fényes új lomb... fecskék tojtak a só sziklák ernyője alatt; a lág, andalító tavaszi levegőt a bűzát érlelő meleg váltotta fel a madárdalos völgyekben... Anton Csifó elkeseredve, mi szépet, mi kedvest észre nem vett, – idegenül, fáradtan ödöngött s igen sínylette a kaszárnyát.

Nem barátkozott, nem beszélgetett a paraszttal; nem, Csifó a város felé vezető országot mellett való berekben lógott egész nap; egy-egy cserfa tövére lekuporodva, nagy tüzeket rakott s nézett arrafelé, a hol a kaszárnya fekszik... álmodozott és igyekezett, hogy összeszedje magát, a mint az parancsoltatott.

...Ott benn a kaszárnyából már mennek ki a gyakorlatra a huszárok, a trombitászó szárnyal a mezőn a Maros mellett... a nap játszik a ragyogó szerszámokon, lovak szőrén... egyformán dobognak a patkós lábak, aztán hajrá! hegyek ellenében, a föld is reszket örömeiben, a mint a huszárok száguldanak át a testén... a menték lebegnek... oh, Anton Csifó kitért szájával lélezett, aztán köhögött és igen fázott, daczára a lobogó nagy tűznek, mely a lába előtt égett.

Aztán hazamennek... „Lármást” valaki megcsutakolja (ki? vajjon ki?); a csajkákban hozák már a párolgó lét; a fiúk lehevernek a fehér pokróczokra; pucczolják az egyet-másokat, míg

valamelyik kaczagva beszéli el, mint fogták el a mezőn az ögyelgő vén huszárt nagy derendocziával... oh, mindez oly rendes, kedvderítő dolog...

A tűz Csifó előtt hamvába fullad lassankint; a zsarátnok halk neszszel omlik szét... csak nézi, nézi s nyögve sóhajt fel és hallja, a mint alkonyatban éneklük a kaszárnyában a szerelmes nótákat az ágyak tetején heverő fiúk: a kedvesnek édes csókjáról; vagy anyjuk meleg öleléséről, kakastejjel gyúrt kalácsáról...

Anton Csifónak senkije sincsen, se anyja, se szeretője... Neki minden gyönyörűsége ott a kaszárnyában bimbózott, virágzott ki... A faluban, idehaza, kutyába se veszik; ezek a házas gazdák, kik a kegyelemkenyeren felnőtt fiút ismerik... a leányok félvállról néznek rá – ha százszor is huszár! – mert egy pásmát ki nem tud kapálni velük a törökbúzás oldalán; s a fiúk, ezek az izmos, tömzsi, kemény, veszekedő székely legények lenéznek, oh!... egy cseppet se szedheti össze magát Csifó idehaza, hanem idegenképen csatangol mezőn, oldalokon; és a meleg ájterben úszó szűk völgyekben didereg, visszasírva a hangos kaszárnyára, a párás, langyos istállóra; vágyik a trombitaszóra; a pajtásokra; virszinia szivarokra, promenádokra és romlik mindjobban-jobban, már csak árnyéka annak a Csifónak, a kit parancsszóra hazaküldtek, hogy szedje össze magát.

És a mint így a zabföldek már sárgulva hajladoznak a szellő libegésén; a kukoricza szakálla barnulva fityeg a cső száján; a völgyön, a mint szállong a fenyves szurkos illata... egyszer egy délután hosszú sorban kígyózik fel egy nagy csapat a remetei úton, az emelkedőn. Zörgő szekerek jönnek elől, utánuk fényes huszártiszti csapat és mellettük és utánuk ficzánkoló huszárlegények, rendetlen csomóban.

Anton Csifó ránézett a látományra. Reszketett s törülgette a szemét, hogy megtudja: ébren van-e? A patkók kattogása már hallszik a köves úton... tehát felszökött esze nélkül Csifó és rohant a berken át, az országút felé.

Oh... tán megbotlott, tán elfuladt a futásban, megtámaszkodott egy öreg eperfához s így szólt: „Még megbolondulok... hiszen az a tarka kanca ott tán a Magyaros... a deres, túl: a Nőhang... mellette a Lator, a Mendel, a Kényes... tán csak nem az én századom az, oh, teremő Jézus atyám, a ki ott jön?”

Ismét összeszedte magát s idejében az országútig érkezett: „Hova mentek, fiúk? hova?” – rebegte és fölemelte mind a két karját.

A katonák ránéztek, de csak mentek tovább, mert nem ismerték meg... Csifó rekedten kiáltotta: „Hova, hova mentek?” – Berontott a lovak közé... Egy privatdiner poroszkált leghátul két vezetőklóval s odadobott néhány szót.

Valami gyakorlatot készítenek elő a tiszt urak... s az első stáció ott a faluban lesz, míg a lovak kipihennek... „Hé... hé!” – kiáltotta Csifó s lobogtatta a karjait a feje fölött. Oh Istenem! Hátul, egészen hátul egy fekete ló ballag lesütött fejjel... Mintha egy hegyes tüvel szúrták volna meg Csifót. Üvölteni kezdett: „Oh a Lärmás... a Lärmás, az én lovam, az én édes lovam...”

A katonák megállottak.

– Te vagy az, Csifó? – kérdezte az egyik.

– Te, Csifó? mit keressz itt. Élsz-e még?

Ebből mit se hallott. A fekete ló visszanezett az ismerős hangra és halkán felröhögött:

– Én... én, lelkem, én vagyok! – kiáltotta – édes lovam, én vagyok egyedül. – S ilyfajta szármarságokat rebegve, megtelt mind a két szeme és odaugrott és átölelte a ló nagy fejét.

A huszár mindjárt leszállt a Lármasról, a többiek körülvették a mezítlábos paraszt fiút. Még a tiszt urak is megállottak, de senki egy szót sem szólt.

– Te, lelkem – rebegte és czirógatta a barmot, veregette, ölelgette és Lármas odanyomta a kobakját a fuladozó ember melléhez. A köny csak buggyant a Csifó szeméből és végigcsorgott lesoványodott arczán.

Aztán így szólt: „Felülhetek, úgy-e? Felülhetek rá még egyszer? Utoljára.”

– A ló nincs megcsutakolva, – mondta félhangon egy kevély tekintetű hadnagy, de azért ő se szólott többet, mert oly mélységes vágy sugárzott ki a Csifó szeméből, oly félenk, alázatos, egyszerre rimánkodó és követelő lélek ült ki az arczán, hogy annak nem lehet ellentmondani.

– Miket beszélsz? Mért utoljára? – kérdezte durva hangon egy huszár és tízen is szöktek oda, hogy felsegítsék Csifót a lóra. De Csifó egy ugrásra a Lármas hátára szállt föl.

Lármas pedig halkán nyerített fel s kényesen megszegte a nyakát, a mint Csifót megérezte a nyeregben és úgy lépegetett, mintha tojáson járna.

Mindenki odanézett.

Száz lépést előre tett vele és százat vissza. Tátott szájjal lélezett Csifó és kigyúlt az orczája. Arra valami az eszébe jutott, egyet csettintett, megszorította a ló vékonyát, nagyot kiáltott, megragadta a kantárszíjat – s azzal hajrá! nekivágatott a dombos oldalnak.

Hogy rohant a Lármas! Mint a szélvész. A kavicsok röptültek a lába alól.

– Mit csinál az a bolond? – kérdezte mosolygva a tiszt.

– Fogjátok el, – mondta egy második tiszt, de harag nélkül.

Mindenkinek jó kedve szottyant.

Négyen is utána iramodtak.

Mily futás volt az! Lármas szállt, mint a madár. Aligha érintette is a gyepet.

A legények kiáltottak. A Csifó inge lobogott a szélben, az arca égett.

Aztán az élen fogták el. Csak úgy lefordult a lóról Csifó. Igen lihegett... azután vér buggyant ki az ajakán. Köhögött, de mosolygott.

– Szép volt, – rebegte bágyadtan...

A ló a fiú felé hajolt, meleg párát fujt rá s kaparta a gyepet.

II.

A TAVASZ

Időtöltött úriember lóháton, gondolkozva megy át a nagy erdő fensíkján. A ló baktat lehorgasztott orral, mintha a föld illatát iszogatná; a lovása, mintha gond ülne rajta, messzire elnéz, – láthatólag semmit se lát – mintha a tavaszi langyos, puha levegő álmosítaná el.

Pedig nyughatatlan az erdő körülbé mindenfelé. A virágok illatát csalogatja ki a szelíd napfény; a fűvek nődögélnek; a színtelen ifjú falevelek rezegnek az élés boldogságában s taszigálóznak a szunnyadónak, pihegőnek látszó nedves levegőn. Minden kászolódik, sűrög, mosolyog bizakodva. Egy kicsi eső volt azelőtt való napon. A marhahajtó úton kicsillog a mélyedésekből egy kanálnyi rezgő víz; a cserebokrok piros ághegyein mintha eleven vér serkedne ki.

A rengeteg nagy ürességen valami titkos nesz uralkodik. Egy nagy tátott száj lélezkzik és liheg. Apró perczegés itt; lágy sóhajtás túl; – a szülés igyekezésében kiserkedő verejték gyönyéneke a kipergése; a születés gyönyörében kipattanó rügy megrázkódása; a szálló legyek szárnyának a suhogása; a férgek kicsúszása a téli mély sötétből; a pillangók ágyára szőtt selymes takarónak a feszülése, elpattanása... összefogva: mindez valami halk, sejtelmes, zűrzavaros, méla hangokból nagy szimfónia szövődik össze. Az árok alján lezuhanó víz mély morgása képezi pedig az orgona-pontot hozzá.

Az élet aztán ott van még az igazi: a mély útban. A kövér, lucskos oldalán tobzódik az élet. A füvek meghajolnak; tátott szájjal lélezkzik a virágkelyhek a langyos levegőt; a bokrok nyers hajtásai, aléltan a boldogságtól, ölegetik össze a lábuknál remegve feligyekvő sötétzöld burjánokat...

A mint baktat az időtöltött úriember, – mit se látva, hallva abból, a mi él és zajong körülötte, – egyszerre felüti a fejét, mert valami megzavarja a fensík isteni pompáját. A mellette elvonuló mély út oldalából két emberi fej bukkan fel. Egy silimán hitvány leányka az egyik. Sovány, csontos, fejletlen fej; nem is szép. Viseltes, színehagyott keszkenyő takarja el a borzas haját s köríti a színtelen, csak egy pár égő szem fényétől besugárzott arcot. A másik fej egy nagy brontes, szőrös, rusnya ficzkóé. Minden nagy e barmon: az arca, az ajaka, a fogai; a vállai olyanok, mint egy hegyhát.

A leányka így szól a baromhoz:

– Menj el te orczátlan, te szégyentelen... úgy utállak, de úgy utállak, mint a bűnt...

Hatalmaskodva, élesen így kiált a leányka s hadonásznak a levegőn a karjai. „Hozzám mersz nyulni? – kiált a legényre – mert kikaparom a két rossz szemedet, te undok irtózom tőled...” s úgy csapja innen is, túl is a barom durva pofáját a kezével, hogy csattanásán van mit hallaniok a virágoknak s lomboknak. Ám a ficzkó csak vigyorog ezen; minden foga látszik örömeiben, nem is védekezik, mintha jól esnék neki a pofozás. A leányka pedig fáradhatatlanul csapkodja a nagy melák legényt, a tarkóját, a hátát. Puff, puff, még csattan.

Az időtöltött úriember a lóháton morog megelégedetten: „ez aztán a derék kis leányka, jól teszi, jól teszi, ha bírja” s bárha maga is mosolyog, mégis elfordítja a fejét a jelenettől. Mert nem szeretjük valahogyan, ha megalázottnak látjuk a magunk fajtáját. A barom, látszik, csak most veszi észre, hogy egy idegen tekintet téved oda az ő kis történetéhez s mindjárt (mit tesz a brutális barom?) egy fogással lefogja a leányka hadonászó karjait; mind a kettőt, bizony egyszerre; s átkarolja a leányka derekát úgy, hogy meg se tud mozdulni, akármennyire kapálózna.

Az időtöltött úriember erre megszorítja a lova vékonyát egy kissé s gyenge poroszkálásra unszolja a csodálkozó lovacskát. Kopp, kopp... a patkók kattognak odább. Mindenfelé hallszik a csattanás, de néhány gyorsabb lépés után ismét viszont óvatosan csendesén lépdegél a csendes tavaszi délután az állatocska.

...Oh, mindjárt meg is áll teljesen, mert a gazdája megfogja a gyeplőt. A mély útból (onnan a dombról már be lehet látni) fájdalmas nyöszörgés éri utól a fülét. Mi történik? Ama barom, ott alant, magához kapcsolja a leánykát s ropogtatja a derekát. Az úriembernek vissza kell fordulnia.

A leányka vergődik a ficzkó karjában; sikolt, fájdalmasan, ijedten jajgat s vergődik, mint egy madár a macska szájában.

Az időtöltött úriember agyvelőjébe nyilalik ez a segélyt hívó, félig síró hang s mindjárt megfordítja a lovát, rácsap s visszatér gondolkozás nélkül, hogy megmentse a szegény gyereket a gazficzkó karmaiból.

Ott terem. A leányka térdre hullva, magából kikelve, szenvedve; – a ficzkó lihegve, a brutális erő lobogva ki a szemén. – „Mi lesz, te rabló?” – kiált rá nyersen.

A küzdelem abban a perczben megszűnik, a rabló karja lelung a leányka derekáról s szégyenkezve egy lépéssel odább áll.

– Mit akarsz, te zsvány?... elereszted rögtön azt a szegény gyereket!

Egy perczig a csendben ismét hallszik a havasi patak dörömbölése a mélyben. A következőben a leányka, mintha az álmából zavarták volna fel, kerek szemmel rátekinthet a megmentőjére s így szól:

– Maga ki, bácsi? Magának mi a dolga itt? Magát ki hívta ide?

A hangja mind élesebb, biztosabb lesz.

– Mit elegyedik maga a más dolgába? No nézzék, a bolond vén embert, mi mindenbe üti bele az orrát? Hát maga ki? Menjen innen, hallja!

A leányka felemelkedik. Lesimítja összegyűrt fersingjét, megköti lecsúszott fejkendőjét az álla alatt s csipőjére akasztva mind a két kezét, kihívóan vágja oda:

– Nézd, a vén tekergőjét! Látja, hol az országot? Arra menjen.

Az időtöltött úriember gyengén felrántja a vállát. „Igaza van,” mondja halkán, megrántja a kantárszíjat s trapp... trapp... futva iramodik meg a ló az országoton, mely előtte kigyózik fel az erdőbe...

III.

AZ URAM

A falu végén a vándorköves, szakadékos mezőn tanyázó cigánysátorból egy rongyos, meztlábos, fekete cigányleány (a papsajtlegeléssel betelve) az utolsó, graniczerral fedett házikó kerítésére rákönyököl és benéz az elhagyatott udvarra. Ott egy viseltes, beteges formájú ifjú paraszt-féhérnép a küszöbön ülve ránéz a cigányleányra s rászól:

– Mi kell?

– Hát... semmi.

– Hova valók vagytok? A sátorral vagy?

– Ühüm... Messziről, a gyergyai havasokból valók vagyunk.

– Te rongyos! – vontatva; nagysokára folytatja – leány vagy?

– Láthatod tán.

– Nem látom. Gyere be. Adok valamit.

Végigméri lustán s gyors elhatározással így szól:

– Szeretnéd, ha csíkos strimpflied volna? Szeretnéd, ha gombos topánkád lenne? Gyere be...

A parasztasszony befordul a házba s kiczipel egy tarka kendőbe bekötött batyut.

- Ül le oda. Nem is bő a lábszáradra a strimpfli. Úgy... A topánkában kotyog a lábad, de sarjával kitöltheted. És ti nem szoktatok erre felénk jönni? Mi? Felöltöztetnélek, ha tudnám, hogy elmentek innen és nem látlak többet.

- Nekem adnád a cipőt? Dugva?

- Az enyém. Kisasszonyok viselnek a városon ilyen stráfos harisnyát. Drága... Vedd el. Neked adom, te rongyos; kösd meg kócczal a térdeden felül. Van még egy köntösöm, a minnek bő az ujjá.

- Bő az ujjá? Oh na! S nekem adod?

- Egy szót se szólj. Tedd be a kaput. Vedd fel. Állj az eperfa alá. Siess. Hogy hívnak?

- Aniko...

- Aniko... Engemet: Sebesnének hívnak. Én asszony vagyok. Az uram a városban van. Szolgálatban van az uram...

S erre kibuggyan (miért? miért nem?) köny a szemén s betakarja az orcáját mind a két kezével... Zokogásában a lapos melle zihál... De lefojtja a sírását és szürkén folytatja:

- Vedd fel, Aniko. Nem is igen bő rajtad az a köntös. Kisasszonyok viselnek efféle czafatot a városon. Szép-e? De még egy szalmakalapom is van. Kisasszony-félék viselik azt is. Ne. De gombold be a köntösödet. Neked adom, de úgy, hogy mindjárt elviszed innen s ne lássam meg többet. Neked adom a kalapot is.

- Mi lelt?

- Mi a bajod vele? Várj, kihozom. Egy borjúnak az ára van ezekben a rongyokban. Vidd el. A városon a rosszfajta kisasszonyok viselik az ilyen holmikát. Az Isten verje meg őket.

A mint a virágos szalmakalapot kihozza, úgy megmarkolja, hogy összetörik a markában.

- Nem baj... Úgy is kacagás efféle piszkot viselni kiöltözött parasztleánynak a városon... Ott (s messze hely felé int) e féle kalappal csavarják el az ifjú paraszt embereknek a fejét a rossz fehérnépek...

És keserű dühvel ronggyá tépi a cifra kalapot; kitörli az öklével a szemét és hevesen folytatja:

- Menj... menj. Nincs egyebem. Menj vele sietve. Ne is merj errefelé nézni. Fuss. Jaj, nem bírom.

A cigányleány a mint kiódalog, a kapunál visszafordul:

- Aztán mit mondjak, - ravasz tekintettel vigyázva az asszonyra - mit mondjak? ha kérdezik, hogy hol kaptam ezeket a szép holmikát? Nem loptad?

- Nem... Én becsületes asszony vagyok... Asszony. Az uram a városon szolgál már két esztendeje, de nem jöhet vissza... mert nem akar, vagy nem jöhet haza. Viheted... Tedd be a kaput.

...S maga is belép a házikó ajtaján. Bezárja, nekidől és hangos fuldoklás között sírja:

- S mondd meg, hogy mindent megvettem... úgy öltöztem fel... a milyeneket ő szeret a városon - s még se... még se... engemet szeret... az uram...

IV.

HONVÁGY

Egy bakát temettek a városban. Valamiért nekibúsult erősen (mit firtassam már, hogy miért?) a szívének fordította a puskáját egy baka és azzal vége lett... Nagyon szép parádéval temették el. Egy kényes szakaszvezető dirigálta a csapatot a koporsó előtt és a katonabanda fujt keserves nótákat. A cseléd lányok mind kiálltak a kapuba és a járókelők megállottak a komédián, bárha pogány hideg idő járt.

Topp... topp... egyformán lépegettek a bakák s a posztóval betakart dob rekedten dübörgött. Az oláh templomban a hegyoldalon, sírdogáltak a harangocskák s a hosszúszakállú pópa dörzsölgette a kezeit, fázva topogva. Az egész piac elcsendesedett, míg áthaladt a temetés.

A kút előtt haladt már a menet. Ott a havasról jött szántalpas szekeresek, kik fenyőágakat hoztak a havasból, hogy karácsonyfát csináljanak belőlük a jó gyermekeknek, állnak. A katonák a havasi szántalpokhoz oly közel marsiroznak, hogy majdnem surolják a faágakat – s egy komisz baka, íme, a sor szélén igen elkomorul.

Elkomorul... valami jutván az eszébe. Egy tömzsi, vállas, kemény, törpe legény az. *Onnan* vala ő, a honnan valók a faágak. A havasról való. Rá van írva a formájára. Nehéz, otromba, czammogó járású, szőrös ficzkó – van valami benne a medvéből – nagy állkapcsa, lobogó, mélyen benn fekvő szemei vannak. Megy, nézi, nézi meredten a fenyőágakat és egy friss havasi leánykát ügyel, ki a szántalp mellett áll, kozsókkal a derekán, rojtos, csíkos keszkenyőbe bebonyálva. A baka reámered s eltéveszti erre a lépését... Eltéveszti a lépését.

– Té marha, – morog rá a szomszédja – mit teszel?...

– Mi-i?

Ő semmi hibát nem követ el... Ő tán csak álmában lépdel... a lelke azonban odahaza van... a kis, deszkavágó fűrészmalomban, ama parányi katlanban a rohanó havasi patak mellett, melynek gerendából összerótt csatornájában omlik ki a kék víz a jégcsapokkal kicsipkézett kerékre. A házikóban egy öklönnyi ablaküvegen bizonyosan a város felé néz egy sugár, szépséges, sápadt leányka, (a szántalp mellett álló leányhoz hasonlít), az ő szerelmes bakájára gondolva...

A bombardon recseg, dübörög... topp, topp... egyformán lépdelnek keményen a bakák s a sor szélén járó kemény oláh legény kihajlik a sorból s beleharap a fenyőfaágba, mely a havasi szántalp felett zöldül...

Beleharap a fenyőágba és rágja, őrlí fehér fogaival a keserű ágat s nyeli boldogan... oh, bizonyosan azt se tudja, mit tesz?

– Barom, – morogja a társa, – abrakolsz?

AZ ANYA KICSIBEN

A dugáson ereszkedünk le egy tutaj hátán. A havasi patak köves, üres ágya megtelik a dugásból lezúgó vízzel (a kövér, piros keserűlapuk a marton mohón lebzselik) és morgó zajjal az egész szűk völgy. A madarak mind leszállnak a fenyves sűrűjéből a víz suhogására s csippenve, örült kedvvel szántják a vízpáras levegőt. Megébred a búsán magabazárkózott, mély havas. A tutaj inog, mintha rángatnák; alig értjük egymás szavát.

A kanyargó patakágyban úgy száguld az előrezúduló víz, mint egy megveszett állat. A kormányzórúdnál álló oláhnak a szeme majd kiugrik, hogy elég gyorsan forgassa a tutaj orrát. Mégis valahol egy sziklakar keresztbe taszítja a gerendákat és míg a víz dühödten továbbszáguld, átcsapva a tutaj tetején, alatta, a tutaj recsegve megáll.

A havas – a mint a víz megszökik alólunk – csöndesedik fokozatosan. Egy-egy káromkodás, aztán csüggedt szóbeszéd s mi kikászolódnak a bokáig érő jéghideg vizen a partra. A mint nekivágok az ösvénynek, – hogy valami emberlakta fészket keressek, a honnan alkalmatosságot kapjak a továbbhaladásra – belezavarodom a havasba.

Sehol senki. Egy hang sincs, hacsak rám nem visít egy-egy havasi tarka-barka madár, vagy a fahajat kopácsoló harkály. Messze az oldalból vékony füst szállong fel a fák koronája felé. Arrafelé törtetek. Ott vagy szuszéknak való deszkát szárítanak, vagy szenet égetnek. Úgy! Egy fekete kunyhó (mint egy szőrös sümölcs valami banya képén) kuporog egy tisztás szélén.

– Hé, ki van ott? – kiáltom; ki se felel. Egy összerótt szolgafán lógó üst alatt lángol a tűz.
– Senki sincs itt?

– Na! – szól vontatva valaki. Éretlen gyermekhang ez. Közelebb megyek s a mint egy bokornál kifordulok a tisztásra, szemrehányó, bosszús leánykahang rivall rám:

– Ügyeljen!... hát ügyeljen; mire lép?

Odanézek a lábam alá. Egy rongycsomó hever a földön, egy halom havasi letépett virág tetején:

– Mi ez?

– Hát egy gyermek van a földön. Nem látja? Hiszen letapossa!

– Egy gyermek?

Keresem, hol van.

– Ott ni! – mondja az elkeseredett képű leányka, a mint a kunyhó mellől kilép és ama rongycsomóra mutat.

Érdeklődve nézek oda, a hova mutat:

– Nincs ott gyermek – mondom.

– Oh, Jézusom, Jézusom... hát nem látja?

Jobban megnézem. Egy szokmány rongyai hevernek összegömbölyítve ott. A csupja át van kötve faháncscsal, úgy, mintha egy baba feje volna. Még pirosbogyóból két szeme is van, nyilván szurokkal odaragasztva; és szája is van, valami fahajból odacsirizelve. Karja is van; a szokmány karjából, mohával kitöltve. Tehát jobban megnézem.

– Ez gyermek, te leányka?

– Hát nem látja?

– Aztán te csináltad, leányka?

– Én hát, egyedül, – dűnnyögi – csak nem is apó.

- Az apó nem is tudna ilyet csinálni?
- Hogy tudna? Ő nagyon öreg ember már.
- S te csak vele élsz?
- Csak? Hát nem elég az apó?

Aztán fecsegő lesz: „Maga ki? Maga mért jön? Ide senki se jön (közeledik hozzám), bárha mi örökre itt lakunk.”

- Örökké? Hát akkor ki tanított meg tégedet, leányka, ilyen szép gyermeket csinálni?
- Szép, úgy-e? Ki tanítana meg? Senki. Hát kell is azt tanulni? Azt hogyan csinálna az ember. Akkor kit ölelhetne meg az ember?
- Igaz. Azért csináltad, hogy megölelhess valakit?
- Hát hogyan! Még azt se tudja?

S azzal felemeli a ruhacsomót. A karjaira fekteti gyöngéden, aztán a kebléhez szorítja mosolygva, boldogan.

Hogyne: az anya ébred meg ebben a leánykában. A mély havasban nő; embert se lát; anya nélkül, testvér, pajtás nélkül él; ez a leányka kitalálja ismét a babát. Vágyik a gyermekre... valamire, a mit ölelhessen...

VI.

LEVELE ÉRKEZETT A KISASSZONYNAK

Őszül az idő. Fenyegyet a felhő mindenfelől. A tejfehér köd felhúzódik a sötét erdős hegyek derekáig. Míg az ormok fehérédnek már a hótól (a fenyők úgy merednek fel, mint egy roppant fűrészfogai), alant, a rohanó havasi víz partján az égerbokrok még zöldek, a megpuffadt, összegömböörödött, megszáradt veres cserebokrok között. A sziklás úton, mely a szomszéd faluba visz, egy úrileány lépked tűnődve. Áthalad a mi falunkon (az asszonyok mind szelíden köszöntik) egészen a postáig.

A postamester kiszól az ablakon át: „Nincsen levele, kedves kisasszony.”

„Igen köszönöm, - feleli a kisasszony, lehajtja a fejét megadóan - köszönöm” és megfordulva, ismét visszaballag a falun; az úton, mely a kősziklák között a mély víz partján vezet.

A falu útján a kisasszonyra tapadó szemek is mind ezt kérdezik: „S nincsen-e még levele, kedves?” A kuvaszok kiállanak az útjából, leülnek az út szélére; a szekerek kitérnek előtte, hogy ne zavarják, mintha azt mondanák: „Baj, hogy nincsen még levele!” A víz, a mint az egyik hullám leloccsan a másikra, mintha sóhajtana; a sár, melyből kiemelkedik az apró láb, mintha feljajdulna: „Oh, miért is nincsen még levele szegénynek!”

Széllel, ha ébred a reggel; hóval, ha elegyesen csorog a felhő: mindennap az úrileány a szomszéd faluból jön a postahivatalig és megy vissza, tűnődve... tűnődve.

Azon a nyáron került a kisasszony a szomszéd, eldugott havasi falucskába tanítónénak, valami messze való városból. Szelíd és szomorú; a gyermekek nagyon bátrak vele. Valahonnan vár valamit, ugyan vár; mi mind nyughatatlankodunk azért: hogy miért nem érkezik már meg az, a mire ő várakozik? Mi lehet az? Ki se kérdezősködik tőle felőle, de azzal a Semmivel fekszünk és kelünk. A szénacsinálók a havasi kaszálókön, este, a tűz világa mellett arról beszélnek; a templom pitvarában az istentisztelet végén azon tűnődnek; a guzsalylyal le és fel

utczázó vénasszonyok, pergetve az orsót, arról zuvatolnak: „Még meddig vár a szegény, arra a levélre?”

S csak nem jön... nem jön.

A mezőre leszáll a téli takaró; vékony kukoriczaszárak merednek ki az egyforma hó alól: a víz martjain nyalja a csillogó jégrámát a suhanó kék ár; a bocskorok alatt csikorog, rikoltozik a ropogó hó – a tanító kisasszony mindennap bejön, hogy kérdező szemmel ránézzen a postamesterre. „Nincsen; semmije sincs még, kedves kisasszony” – feleli a postamester.

Oh Istenem! Mily gonosz lélek kell, hogy legyen az, a ki így várokoztatja őtet! Levelek pedig jönnek feles számmal a postahivatalra. Szerelmes leányok hoznak ki onnan szaporázva valami írástudó vénhez, hogy kedves üzenetet betűzzön ki belőle; – nyomorú szegények, kik segítséget várnak a betüktől – és annyian kapnak írt, vigasztalódást a levelekből, csak a szegény tanítókisasszony árván lehajtott fejjel megy ki onnan. „Féljen – bátorkodik egy öreg asszony hozzáközeledve – a rossz emberek szándékától, útonálló vad fogától, a mint azon félelmes utakon egyedül jár...” „Vad fogától, rossz emberek szándékától miért féljek?” – kérdi vissza szelíden, búsan, mintha azt mondaná: „Más szerencsétlenségtől félek én.” Mindenki érti. Ah, nincsen levele szegénynek.

Pogány, csikorgó tél hatalmasodik el a szűk völgyön. A Bucsinból leszálló farkasok kórust üvöltene az éhségtől, a falut gyűrűző berekben; a verebek felfúvódva dideregnek a szalmafedelek eresze alatt, s kicsípi magát puha, fehér köntösében – mint egy koporsóba fektetett menyasszonyt a halál – minden fa, minden bokor... Egy nap: honnan? mi úton? senki se tudja – az a hír suhan át az elcsendesedett falun, hogy a kisasszony levelet kapott.

A jégvirágos ablakcskákon a meleg szájak akkora lyukat olvasztanak fel legalább, hogy lássák a kisasszonyt, kezében ama papirkával; a sövénykerítéseken át arrafelé fordulnak a vigyázó legények: „Levele van szegénynek.”

Egyszerre elevenebb lesz a falu. Mintha egy súlyos tehertől megszabadulna, fellélekzik: „Levele van neki!” Egy szót se szólnak, de egy kéz, ha megszorítja a másikat, mindenki tudja, miért; valahol, ha elcsattan egy csók: mindenki érti, miért: „Levele érkezett a kisasszonynak.” A kiragyogó szemek végigkísérik, valamíg csak kiér a faluból a kisasszony, hogy a mély, kanyargó víz mellett elhaladó sziklás úton hazatérjen.

A levél még a kezében van. Mintha félne kibontani; vagy mintha csak az emberszemek előtt nem akarná kinyitni az édes, várt levelet. De gyorsabban igyekszik előre... A ropogós tél sietteti tán csak.

Átlép a határkövel kijegyzett falu végén. Puha, nagy hópihék szállingóznak; az ég elsűrűl s varjúk kárognak valahol...

...S másnap várják a kisasszonyt és mindennap várják. Nem jön. Hiányzik a falunak. „Nem tudtok róla?” kérdezik. „Miért?” „Megkaptam a levelét” felelik.

Megkaptam...

...Egy cigány hozta be a sziklás útról a levelet. A sziklás vízmartba kapaszkodó galagonyabokor tövissein akadt fel. Finom a formája, piros a pecsétje, mint egy vércsepp. Belül csak egy-két sor van beleírva:

„Ne várjon hiába. Nem megyek... A mi volt, elmúlt; álom volt. Ma esküszöm azzal, a kit szeretek...”

A kisasszony aztán jött hozzánk. A víz felénk hozta, mert mi szerettük őt. A molnár fogta ki.

VII.

A TUDATLAN MADÁR

Nyár derekán, a Mező-havas tetején, a fenyőkéreggel fedett sátorban, hajnalban ébreszt fel a napsugár.

Az égtől földig vetett levegő-ágyon rózsaszínű meleg por piheg, mely messze, a hegyhát fenyőlomb dunyhája csupján lilába játszik s zöldesbe olvad. Az éji gyász elbúvik a tömött, nehéz erdő sűrű aljába a felkelő világosság elől. A hajnalra rebeg minden, kéjes kinyújtózkodása közben ébredezve. A bábakalácsok üvegszerű, pattogó rózsaszín szirmai élednek; a légyöldgálóczák vérpíros pofája vigyorog a szárnyaló legyekre; a zsályák balzsamos lehelete leng a mozgó levegőn; a mályvák, az idéetlen, borzas gyalogfenyők szurkos illata terül el a rettenetes nagy havason. Éles szél borzolja fel a nyavalyás perjét, tánczoltatja a kokozja bogyóit, az eprek pehelyszerű virágszirmait. A lomha nagy test: a havas, mozgolódik, lélezkzik; fénylik a harmattól, suhog a széltől.

Felkelek s végigbotorkázom a harmattól csúszós köveken. Az a rejtelmes erő, mely felébresztette körülöttem az életet, engemet is megmozdulni kényszerít.

Egy nyílegyenes fenyőfásor szegi el az utamat. A sor szélén egy dús, összevissza nőtt ifjú fenyő sátorából két fényes csepp ragyog reám.

Közelebb megyek: „Mi villog ott?” – Nézem.

Mintha két kicsiszolt gyémánt fénylene ki. Még közelebb megyek. Egy parányi madárfejből ragyog ki két szem. Egy hitvány madaré. A dolmánya zöldeskékes, a szárnya szürke, fehérrel csipkézve a szélén.

– Pi-pi... a parányi czinke reám ügyel egy cseppet s a földre is ügyel egy cseppet. Tán ott a fészke. – Pi-pi... elevenen, kedvesen bókol, himbál, hajlong; jó reggelt mondv mindennek.

Egyszerre igen derültnek látom az egész hideg havast, sziklákat, mohos fákat és még közelebb megyek a beszédes madárhoz.

A czinke felém fordítja egészen apró fehérfoltos pofáját és valamit vigan – tudom is én mit – locsog.

De engemet is csak úgy néz, mint a többi tárgyakat körülötte és nem merem fogadni a köszöntését, mint a többi egyetmásnak.

Mégis bólintok feléje. Meg se rebben a czinke. Tovább, egyre bátrabban, bizalmasan mondja: „pi-pi...” és visít vigan.

Egészen mellé lépek. Tovább csippen a sűrűben, félelem nélkül.

– Ah! Egyszerre eszembe jut: ez egy tudatlan madár; mely azért nem fél tőlem, mert itt született a Mező-havas tetején, itt is nőtt fel és *nem ismeri az embert*. Ezért bízik bennem.

VIII.

AZ IRGALMAS EMBER

Két ifjú liba élt egy virágos udvaron, egy gunár és egy tojó. Szép, fehér, fodros, libegő tollakkal ékes szerelmes pár voltak s minthogy mindenük megvolt, a mi csak kellett nekik, nagyon jókedvűek voltak. Örökké egymást bujták; együtt sétálgattak; fürdögéltek; s ha szembeállva, elkezdtek halkán tereferélni bizalmasan, öröm volt őket nézni.

Egy nap a könnyűvérű fráter, a gunár (a tavasz borzolta a vérét tán fel) átbujt valahol valahova, a hova más libahangok csalogatták, hihetőleg könnyű kalandra. Meghallgatta s meghallván a becstelen: – elfelejtette családi köteles hűségét, szép párját; békés, jó életét; pázsitját, vizét, magját s megszökött; ürt és mély bánatot hagyva maga után.

A tojó járván, kelvén magára, bokrok mélyén, árnyékos színek sarkán, árkokban, kutatva kedves párját – megbizonyosodván árvaságán: kiállt az udvar közepére és hegyesen, élesen elkiáltotta magát, mondván: „Jöjj, jöjj! szerelmes társam! hé!” Odább tipeg ekkor és minden világtájék felé fájdalmasan rikolt: „Hé, hé, párom! jöjj...” Előre szalad és visszaszárnyal mind hevesebben, rikolt a hűtelen után: „Jaj, jöjj, hé!” Nem eszik, nem iszik, nézdegél; lebegteti a szárnyait, sűrög-forog, rikolt, sikoltozik; ah, még egy nyugodalmas percze sincs, jajgat, sikoltozik és kesereg.

A bús tojó asszonya pedig, – egy ifjú, érzékeny szívű menyecske, – hallván a sirámot, így szól: „A szegény liba! A hűtelen párja megcsalta őtet. Nem lehet élni e zajban, melyet az udvaron a nyomorult csap. A lelketlen gunár megrepesztí a szegény tojó szívét. Oh, csak tenne így velem az én férjem, majd adnék én neki.” És később meg így szól: „Jöjj... úgy sajnálom az árvát, jöjj, szakácsné! úgy megesett a szívem a búján. Jöjj, vesd végét a boldogtalan bújának!”

A szakácsné pedig jött és másnap megették az árvát, uborkasalátával és makarónival...

A Végzet ezt látva, az ismét következő napon talált csak rá a hűtelen gunárra a harmadik szomszédban és a gunár, a Végzettől űzelve, váratlanul visszabuvik valahonnan valahogy ismét a virágos udvarra s a mint megérkezik, körülnéz szaporán az ismerős tájékon. Megjáván pedig a bokrok mélyét, árnyékos színek sarkait, eszébe jut keservesen itt hagyott szép párja és kiállván az udvar közepére, hegyesen, élesen, parancsolóan így kiált: „Szép társam, jöjj, jöjj!” Tipeg, kiált, előre szalad, visszaszárnyal, mind hegyesebben üvölt, sikolt, nem eszik, nem iszik, nézgelődik, ah! egy nyugodalmas perczet nem hagy se magának, se az udvarnak, (az önvád furiái furkálván a keblét), az ifjú menyecske, a gunár gazdasszonya, az érzékeny szívű hölgy, így szól a szakácsnéhoz: „Oh jöjj, mesd el a nyakát e boldogtalanak. Láthatod, mily nagyon szenved a boldogtalan, nem hallhatom a nyögéseit!”

És oly nagyon megesett a szive rajta, hogy a jövő héten megették a gunárt is uborkasalátával és makarónival...

Eddegélvén pedig a libát, az urával, így szóltak: „Ez igen sok libahús egymásután.” És ennyi volt a gýászbeszéd a tragédia felett...

A KIGYÓ A PARADICSOMBAN

Egy nagyon szép köntösös, czifra fehérnép állingál a zúgó vásárban, szemmel tartva egy paraszt párocskát, mely a falujából benézett a városba, csodát látni. A parasztlegény kézen vezette az ő serdülő, sugár, kékszemű párját és untalanul boldogan összevissza néznek. Egy sátorból virágos pántlikákat lobogtat feléjük egy vén nyigoczás. „Szép holmi” mondja a legényke. „Gyönyörű – sóhajtja vissza a leányka – és még csipkék is vannak.” A legény átkarolja a leányka derekát – örömeiben ez odasimul – és összemosolyognak. „Nagyon drága portékák ezek nekünk” súgja a leányka. „Menjünk, – feleli a legény – mert megkívánod.”

A sátrak végében kihimzett fodros főkötők mosolyognak rájuk egy asztalról: „Illenek a fejedre – mondja a legény – a főkötő?” „Úgy? – feleli a leányka – hogy illenek leány fejére a főkötő?” „De hát te nem is akarsz menyecske lenni?” kérdezi vidáman a legényke és megtaszítja a leányt. „Hát én mondjam?” csippen vissza ártatlan hamiskodással a leány és visszataszítja a legényt.

Ezen is kaczagva, a nagyon szép köntösös czifra fehérnép közeledik az évődő párocskához és látszik, szinte szívja be a locsogásukat, mint akár a virágillatos levegőt.

A párocska ögyelegvén odább, elérkeznek valami falusi asztalos portékájához s ott mindjárt letelepednek, szorosán egymás mellé, egy tulipános láda tetejére. „Mennyi minden fér el egy ilyen ládában, – mondja a leányka és megsimogatja gyöngéden a gyöngyszínű láda tetejét – ilyen lesz nekem, úgy-e?” „Hát annak a kanapéának a fiókjában még.” mutat a legény egy festett falóczára. „Oh, te buksi – kaczag a leányka – annak a fiókjában csak ágynemű áll.” A legény megcsípi a leánykát és kaczagó szemmel perzsel rá: „S hát az ágyneműben mi van?” A leányka ártatlanul felel: „Abban semmi sincsen; az csak áll, dísznek, buksi.”

A legényke arca nekimelegedik a beszélgetésbe és mindjárt egy ringó bölcsőre mutat, mely a fadiván mellett áll. A vállával meglöki a lánykát s megfogja a kezét forró kezével. „Hát az ott, lelkem – kérdezi és rámutat a bölcsőre – mi lesz abban?”

A leányka, megértve valamit, kipirul egészen a hajáig, feláll a ládáról és megsértődve, kedvetlenül így szól: „Csúfakat beszélsz, ez nem szép” s kirántja a kezét a legényéből.

„Én semmit se szóltam” – mondja restelkedve a legényke és át akarja ölelni a leánykát. „Nem szeretem, a ki orczátlan” – feleli a leányka s kisiklik az ölelés elől. A legényke zavarodottan áll meg.

A beszélgetés megszakad közöttük. A nagyon szép köntösös, czifra fehérnép mindezt irigykedéssel nézi félszemmel. A vásáros nép tolong körülöttük, gyerekek sipolnak; koldusok harmonikát nyomorgatnak; boltosok rikoltoznak; kocsisok káromkodnak; cigányok ordítva alkudoznak – a czifra fehérnép, mintha nem látna mást, nem hallana egyebet, mint amaz ártatlan párocska szelíd évődését. A maga ártatlan leánykorának rég bezárt ajtaja pattant fel tán s oda lát be. Irígyen ügyeli őket; kesernyés tekintettel.

A legényke odább sompolyog a leányka mellett, restelkedve. A pogácsás sátor előtt megáll s egy szép, nagy szívet vesz a kezébe: „Nézd, lelkem – mondja engesztelődve – ezt megveszem neked, ha szereted?” A leányka visszafordul s mindjárt mosolyog szépen. „Megveszed nekem? – kérdezi – szép portéka, ott fog állani a kaszten tetején, ha lesz kasztenünk...” „Jó, ne haragudjál reám.” „Én nem haragszom reád.” És mindjárt kezébe veszi a pogácsát. „Vers is van rajta,” mondja a leányka és betűzni kezdi a szép szavakat. A bosszúsága megoldván a

gyönyörűségben, bizalmasan átnyúl a legényke keze után, a szép szívet pedig boldogan a kebléhez szorítja a másik kezével. Így menve odább boldog egyetértésben a zúgó vásárban, a nagyon szép köntösös, czifra fehérnép éppen a boldog párociska háta mögé kerül. A legényke ekkor észreveszi az idegen, szép, czifra fehérnépet, szemét rajta felejtí. Még a szája is egy kis-sé tátva marad, úgy rámered. A czifra fehérnép pedig megáll előttük s ezt kérdi:

– Mit vettetek?

– Mi? – kérdi idegenül a leányka.

A czifra fehérnép – a csúf irígység, az ajakán mintha egy kelés fakadt volna fel – nem tudva egyebet mondani a visszautasító szócskára, vigyorogva, kicsinylőleg ennyit kérdez:

– Csak pogácsát vettetek? És mit csinálsz vele? Megeszed? Hova valók vagytok? Falusiak?

A leányka kipirul ismét bosszúságában.

– Menjen el, – mondja indulatosan. – Mi köze velünk? Azt veszünk, a mi tetszik nekünk.

A czifra fehérnép csúfondárosan felkaczag, „De po-gá-csát...” mondja s szótagonkint hámlík le az ajakáról a lenéző, bosszantó kérdés. És azzal továbbmegy.

A legényke a szép fehérnép után néz.

A leányka restelli a pogácsát vinni. Oly nevetségesnek tartja a szép pogácsát a kezében. A szó megakad a szájukon.

A mint elkedvetlenedve továbbmennek, egyszer elfordulva a párjától, átnyújtja a pogácsát a legénykének:

– Vigye maga is – mondja.

– Vigye, a kinek kell, – mondja vissza gyorsan, durván – én nem.

– Hát akkor mért vette?

A legényke felrántja a vállát s mogorván ballagnak odább.

Az édes anya

Az őszőn a legnagyobb úr, a Halál, a boldog kis házba belépett. Tán egy derék, megbízható lélek hiányzott a légióiból s beintette Kádárt, a bányatisztet. A felesége, kétségbeesve ellene szegült. Ők szerelemből házasodtak; igen boldogan éltek s volt egy kis fiuk (egy hétesztendő, szőke, fehér emberke, a szemük fénye), ki egy óráig se tudott volna ellenni az apja nélkül. A nagy kaszás azonban úgy tett, mintha észre sem venné az ellene mondókat, lecsoszogott előre az ismeretlenbe és Kádár erőltlenül utána hanyatlott.

Azon a napon, mikor Kádár meghalt, az ő árva fiucskája, a kis Jánoska így szólt dicsekedve az édes anyjának:

– Nézd, mily gyönyörű orvosságot kaptam, piczikém, a doktor bácsitól! – és igen boldogan gurította az aranyos dobozát, hogy felvidítsa az anyját, ki akkor nagyon bánatos vala.

Kint pedig, a folyosón, a doktor komor képpel ezt súgta a kétségbeesett anyának:

– Ügyeljének, nehogy a gyermek valahogy megtudja az apja halálát. A gyermek igen eszes és érzékeny s a szívbajos fiucskára végzetes lehetne, ha megtudná, hogy az apját sohase fogja látni.

Ezért Jánoskát hátraköltöztették a kertre néző szobába s az anyja mellette maradt, rendezgetve a fiú játékszereit egy homályos szegeletben, bárha csak úgy nyüzsgött a folyosó a sok járókelőtől.

– Valami ünnepre készülnek tán odakinn? – kérdezte Jánoska az anyjától.

S minthogy igen gyöngéd kis fiú volt, hozzátette: „El tudok én játszani magam is, piczikém, ha tán vendégeid volnának.” Bizonytalanabbul tette azonban hozzá: „Hanem ha az apa jöhetne be tán hozzám, mert ma nem is volt nálam,” minthogy nem szeretné megbántani az anyját az által, hogy inkább az apját áhítja.

– Nem, – rebegette az anya, – az apának vendége vagyok, és arra kicsordult a köny mind a két szeméből.

– Egy bogár repült a szemembe, – magyarázta.

– Egy bogár, piczikém? Akkor nézz csak merőn felfelé, mert arra mindjárt kimegy belőle a bogár...

A mama úgy is tett, felfelé nézett, mosolygott, de a bogár még se ment ki a szeméből.

A folyosó alkonyattal elcsitult, arra Jánoska mellé húzott egy asztalt az édes anya, s egy díszes tornyot kezdett építeni kövekből, de úgy reszketett a keze, hogy mindjárt le-ledőlt az építmény.

– Úgy megbántotta a bogár a szemedet, piczikém? mert mind a két szemed pillája alól szivárog egy-egy csepp – s előre nyújtotta a fejcskáját s megcsókolta az anyját ott, a hol a bogár bántotta.

Az apa bizony másnap sem kereste fel a kicsi fiát, sőt tán amaz ünnepség mián (úgy dübörögtek, zakatoltak, kalapáltak künn), csak az öreg dada maradt mellette azon délutánra.

– Tán a király nevenapja van? – kérdezte a kis ember, – minthogy úgy harangoznak a toronyban. Tán löni is fognak? De attól én igen félek.

Ébren figyelt. Nehéz kocsi indult meg az utcán; énekszó egy-egy töredéke lopódzott be a kis szobába és valami szokatlan, nyugtalan mozgolódás zaja, a mit nem is hall az ember a fülével, csak az érzékeivel. Késő őszi, szürke, nedves idő volt s a harang mély kongása, mintha libegni látszott volna a vastag levegőn.

– Ó, hogy vártalak, piczikém, – rebegette, a mint az anyja későn belépett. – Én úgy félek valamitől; nézd csak, hogy reszket a kezem! De talán, ha gyertyát gyujtanál, vagy ha tán játszanál velem, vagy ha énekelnél nekem, vagy... vagy...

– Vagy?

– Ha (egész halkán súgta), ha az apa idejönne már hozzám.

– Az apád elment.

– Elment?... Valahová? Hová? Pedig meg se csókolt. De mindjárt jön?

– Nem.

– Tán csak reggel?

– Reggel sem.

– Estére, azt hiszed?

Mind követelőbben unszolta az anyját s arra elborult az arca. De megemberelte magát mindjárt, a mint az anyjára nézett; s az ajkát összeszorította és nem sírt.

Apád csak később jön vissza.

– Bizonyosan felülvizsgálatra ment. A tavaly is, tudod, magunkra maradtunk volt, mi ketten, piczikém. Odament, úgy-e?

Merően kutatva nézett az anyjára.

– Akkor sírtam, de akkor még kicsi voltam. Mi, meglátod, jól megleszünk magunkban. Te versekre tanítasz, énekelsz s mindennap a sóhegyekig felmegyünk az országúton s egyszer csak meglátjuk a Sándor János bá' szekerét, a melyen az apa jön. Jó?...

Bátor kis lelke ereje csak idáig tartott, mert miután így felbátorította az ő piczikéjét, betúrta fejecskéjét a párnába és keservesen sírni kezdett. A vén dada megérintette a gyermek vállát.

– Nem szégyelli magát sírni, egy ekkora nagy fiú, a kinek az apja épen bányász.

– De én nem sírok, tudod, Klári!... az nem is igaz... Én csak gondolkozom, úgy-e, piczikém, te is tudod.

S titokban letörülte kicsordult könyvét, szepegve visszafordult és valami várjátékot kezdett meg a táblán, a miben a piczikéje kedvét lelhesse. És hogy felvidítsa, szándékosan hibásan lépett, de mindjárt megértette, hogy kedveskedésével rossz időt választott és eltolta a táblát.

Azon este igen nehezen telt az idő. A gyermek önkéntelenül tartózkodott a kérdezősködéstől, az anya erőszakosan kereste az okot, hogy beszéljen. Mikor azonban a vén dada megigazította az ágyat az éjjeli nyugalomra, a fiucska odahúzta a Klári ránczos fejét s rebegette ezt súgta:

– Hát meggyógyult apa? Ő beteg volt, tudod.

Az aszott, öreg fej gyengén, igenelve bólintott a kérdésre, minthogy az édesanya rájuk nézett. Arra Jánoska a fal felé fordult s egészen a paplan alá bujt. Azonban az apjával foglalkozott, mert a mint a nehéz ködből kibontakozott a hosszú, hideg reggel, ezt kérdezte:

– A felülvizsgálatra ment el apa, piczikém?

– Igen, kedvesem.

– Pedig itt felejtette a kofferét. Én már az este láttam a szegletben, hogy itt felejtette.

Azon nap azonban többé nem tudakolta az apját. Délfelé felkelt s kezét a nadrágzsebébe dugva, katonásan, peczkesen lépett s félhangon mondta: „egy-kettő, egy-kettő,” a hogy az apja kommandirozni szokta tréfásan. Csak innen látszott, hogy az apjával foglalkozott.

– Már írtál apának? – kérdezte este. – Írtál, piczikém, rólam is? Ő mikor fog írni neked?

Minthogy valami titkot érzett, a mit előle rejtegetnek (s mindazt jól lehetett olvasni kutató, okos szemeiből), az anya másnap azt a szép, virágos köntöst vette fel a fekete helyett, melyet a kis ember felettébb csecsésnek talált és a félhomályban énekelni kezdett az anya a gitár mellett, hogy szórakoztassa a kis fiát. Valami ócska nóta volt az, a miben egy bárányról volt szó, mely a hímes mezőn bégelve keresi az anyját... furulyaszó leng az illatos levegőn...

És arra elfuladt az anyja hangja, a kis fiú pedig hangosan felsírt. De a mint szorosan átöleltek egymást, mindjárt abbahagyták a sírást s a kis ember szilárdnak készült hangon kérdezte:

– Es meg is találta az anyját a bárányka, piczikém?

– Hogyne, kedvesem... hogyne!

Aztán elfáradtak mind a ketten és a fiúcska igen rosszul aludt az egész éjjel. Azért másnap reggel mindjárt levél is érkezett az apától, a melyet ujjongva fogadott a kis ember.

– Rólam is ír, piczikém? – kérdezte mohón. Úgy vártam, hogy írjon már, csak nem akartam mondani neked.

Ó, hiszen abban a levélben csak Jánoskáról volt szó. Hogy igen jó fiú legyen Jánoska és nagyon szeresse az anyját és aztán karácsonyra minden jó dolgokat fog küldeni azon messzi helyről, a hol ő van.

Azt a levelet aztán sokszor is kellett elolvasni. A fiúcska untalan nyüzsgölgödött, mert hol az egyik, hol a másik szót elfelejtette az ismétlésnél olvasni az anya: „Ó, bár csak én tudnám elolvasni, mert te igazán nem tudsz jól olvasni, piczikém.” És élesen kiabált a vén Klári után, hogy ő olvassa jobban. De ő se tudta jobban s azért ismét és ismét az anya kellett, hogy elolvassa, de könyezve.

– Nagyon megkínóztalak, úgy-e, piczikém? de úgy vágytam, hogy apa írjon nekem, igazán.

Ez okon mindennap reggel tehát a postalegény levelet hozott az apától. A kis fiú az ablakból leste, a mint a havas úton ballagott a házuk felé a postalegény: „Oh mily lomha ember,” mondta s tapsolva, sikoltozva küldte a piczikéjét, hogy elejébe menjen és elvegye a levelet tőle. Ő mindjárt választ is íratott az anyjával s megüzent mindent, hogy mi történik itt; mi hiányzik, mit hozzon karácsonyra és szapora levélváltásba elegyedett a képzelhetetlen messze útjában bujdosó szegény emberrel, ki a János édesapja volt.

Derültebb és nyugodtabb lévén a levelek jöttével, azt kérdezte:

– Miért nem táncolsz velem, úgy, mint régebben, piczikém?

– Mert beteg voltál, kedves.

– Igen, de már nem vagyok az... az apa sem beteg már?

S akkor végigtáncolták a szobát mind a ketten, de akkor a vén dada gunnyasztott búsan a szegelyben. „De te is, Klári, te is táncolj velünk,” lihegte.

Az idő hidegebbre válván, visszaköltöztek az utczai szobába s látta, mint ereszkednek le a Bucsinról szekeresek fenyőfákkal megrakva.

– Tán karácsonyra hozzák? – kérdezte Jánoska. – Az angyal jön tán, piczikém, s azért hozzák a fenyőfákat az erdőből?

A hegyek ormai fehérek lettek s jégvirágokkal szötte be az ablaküvegeket a tél.

– Vajjon apa tudja-e, hogy mi készül nálunk, piczikém? Az angyal bizonyosan tudja. – És egy alkonyatkor valósággal látta az angyalt, (egy fényes sugár), a mint átsuhant a ködös levegőn, elvillanva, eltűnve a fatornyú templom mellett. A fiú sápadt arcza kipirosodott egészen s megilletődve, rebegő ajakkal beszélte el piczikéjének. Az angyal után sűgött aztán, hogy beszéljen az apjával ott, a hol van s mondja el neki, hogy mit küldjön a fiának. De titokban mondta, hogy senki más ne tudja, még piczikéje se. Ha el fogja küldeni apa, a mit Jánoska kíván, akkor tudni fogja, hogy csakugyan megérti őt.

S ideges türelmetlenséggel várta a karácsony napját. Ah! üzenetet akkor vesz az édesapjától, ki oly nagyon elment, hogy nem is köszönt az édes fiának, a mikor elment.

A karácsony előtt való nap délelőttjén az anya otthagya az örökdő helyet, a melyet soha egy perczig el nem hagyott addig, hogy csecsebecséket vásároljon halott ura nevében a kis fia karácsonyfájára.

A vén dada roskadó léppéssel topogott a gyepelősár végén, lovat játszva a kis fiúval, míg sírva ékítette az édesanya a másik szobában a gyökérből kivágott fenyőfát a fagyos föld alatt romló édesura nevében beteg kis fia örömére.

Aznap délután se térhetett vissza az anya a gyermek szobájába. Egy szegény mázsatiszt temetésére harangoztak, kit éppen ezen a napon kísérték ki a temetőkertbe, hát fekete köntösét ismét felvette az özvegyasszony, s az ő drága halottját siratva, kikísérte az ura bányász-társát.

A harangok kongva ringtak a ködös levegőn s messziről a fa tóka csattogása hallszott a bányatelepről. Onnan hozták a halottat a bányászok komor pompájával. Az izmos karok könnyen emelték a költöző szegény ember örökös házát; oldalt mellette a kis bányász-mécsesek csillámpoltak s előtte mély bűgással omlottak a rézhangszerek torkából a gyászos nóták. És katonai rendben, csendesesen lépkedtek a buggyos újjú bekecse munkások oly egyformán, hogy lépésük szabályos dübörgése messzire elhallszott.

A kis fiú szorongva nézett ki az ablakon, a mint a fekete tömeg elvonult az ablakuk előtt, felkígyózva az oldalon, kökeresztekkel kihímezett temetőre. A zúgás megijesztette. Majdnem sírt, maga se tudta, miért, félve rebegett.

Hangos szóval hívta a vén dadát. Nem volt sehol. Tán a temetés zaja csalta ki. Élesen kiáltotta a nevét. Senki. Az ajtót reszketve nyitotta meg. Sírni kezdett. Idegesen másik ajtóig szaladt. A karácsonyfa, gyertyával, aranyos papirossal felpiperézve a szoba közepén állott. Rémülten csapta be az ajtót. Az ütődés csattanásától úgy megrémült, hogy majd elesett. Haja-donfővel kifutott a folyósóra.

– Ó! Istenem!

A ház földszintjén a csizmadia-műhely nyitott ajtajában egy kis fiú babrált egy olajos papirosú csillaggal, melylyel az este kántálni fog menni.

– Gábor, Gábor – sikoltott rémületesen a kis csizmadiainasra.

– No!

– Én igen félek.

– Hát élsz még, János?

– Jöjj fel mindjárt.

– Ne–e–m. Dolgom van.

– Inkább hozd fel, Gábor, a csillagodat is.

– Mit adsz?

– A mit akarsz.

– Négy töltött bányászgomb? Jó. Megadod mindjárt?

A mint együtt mentek be a szobába, így szólt:

– Milyen jó meleg van itt. Aztán mégis sírsz?

– Én igen félek. Itt senki sincs.

– Hát aztán! Megijesztett valaki!

Aztán az ablakhoz lépett.

– Én itt sohase voltam, milyen gyönyörű innen. Adod meg a gombjaimat? Nézd, a mázsatiszt temetése már a hegyre ért.

Jánoska meghúzódott az ajtó mellett.

– Nem akarod megnézni innen az ablakból a temetést? A mécsesek mind az oldalútra tértek, látod! a *ti sírotok* mellé.

– A *mi* sírunk mellé? Nekünk nincs sírunk.

– Nincs? Ne beszélj nekem.⁹ A mázsatiszt sírját az apádé mellé ásták, láthatod innen, az a legszebb hely...

– Az apám sírja? Mit mondsz? Az apám nincs is ott.

– Nincs? Szamárról. Hiszen ő meghalt. Hogy mondhatasz nekem ilyet?

– Az apám?

– Az apád? Hiszen azért nem eresztett el most a mester a temetésre, mert az apád temetésére megszöktem volt. Talán bolond vagy? Hiszen én csak tudom.

S erővel oda kényszerítette Jánoskát az ablakhoz, hogy megmútassa neki a helyet a temetőben.

A kopár oldalon nyüzsgött a sok ember. Az új sír mellől oszladoztak már. Jánoska rémülten meresztette a szeméit a temetőkeretre. Oly fehér volt, mint a hideg hó kinn.

– Az apám? az apám? – rebegte.

Akkor siető lépéssel futott fel a lépcsőn az anyja.

A gyermekek összebujtak, az ablaktól félrehúzódva.

Jánoska felsikoltott élesen, a mint meglátta az anyját.

Egészen elváltozott s rekedt, nyers hangon szólt:

– Hallod, ez mit mond? Hol van az apám? Mondd meg neki. Az apám...

Az anya lehajtotta a fejét és hangosan felsírt.

Az engedelmes, szelíd fiú magánkívül, durván megrántotta az anyja köntösét s fuldokolva kérdezte:

– Hát miért hazudtál, jaj nekem!

---

⁹ [Nc] beszélj nekem.

Mayer, a zsidó suszter

Az utcám megbotránykozott azon a hangon, a mint Mayer, a suszter, Baranyai Katiczával mert beszélni.

– Papot ide ne hozzon többet, kisasszony! Ide be ne, gyóntató papot hozzám, mert leütöm a derekát... Az Adolfot nem kell előre készíteni a halálra. Azt szépen előkészítette a maga Istene... Hagyjanak nekem békét.

Hősködött a figura kis ember, hadonázva a fiakkeres előtt.

– Az Adolf nem is tud arról, hogy neki vége van. Ő a tavaszra kadétnak készül... Oh, oh, micsoda garnizonban fog szolgálni ő a tavaszon. Nem viszi be hozzá kisasszony a papot, hogy elkeserítse őtet.

A kisasszony kiszállott a sáros útra; a papot beszorította a kocsiba a megháborodott zsidó. Mily időket élünk!

– Mit akar velünk még a kisasszony? Volt egy feleségem, egy jó asszony, egy szép asszony. A Jehova elfordult tőle, mert maga kikereszteltette őtet... Akkor idejött a gyóntató pap... Elment Máli... Volt egy szép kis leánykám... kikereszteltette őtet... Elment... Menjen el a papjával. Jaj, menjen el a papjával, jaj! Most jön az Adolf, a kit maga kikereszteltetett. Elveszi őtet a maga Istene. Jaj, jaj nekünk.

A kíváncsi szomszédok a kocsi felé szállingóztak. A keserű hang átszárnyalt a ködös levegőn.

A Katicza familiájának a tisztelete hagyományos volt az utcámban. A „Baranyai major” ide farkallott és az öreg itt lógott (dőlingező járású, száraz, kedvetlen úr volt s gémnek csúfolták) közöttünk, leereszkedő, nyájas beszédével ölje az embereket, a mi csak azóta nem kellett senkinek, mióta a Baranyaiak vagyoniilag leromlottak. „Szép napos időnk van,” szólította meg így az első járókelőt (mintha most is hallanám). „Szép napos időnk van,” magyarázta a másodiknak s végig az utcán mindenkinek elmondja a köztudomású tény, hogy az emberek az utca végén be is riglizik a kaput, nehogy bekiáltsa, hogy „szép napos időnk van...” „Részeg tán?” kérdezik. „Nem – felették – még a szoptató anyja tejétől csipett be (valami bolond báróné volt) s ki se józanodik holtig...”

A „gém...” Azért csúfolták így, mert hajdan erős nemzetségéből utolsónak maradt: hosszú lábúnak, soványnak, magában élőnek, mint ama, a mocsár szélén méléző madár...

A leánya megható szeretettel gyámolította. Titokban varrt – azt beszélük – a boltosoknak, hogy szükségét ne lásson a gém... Sétáltatta napfényes délutánokint az utcám végén zöldülő berekben; tatarozta kívül-belül; szüntelen fecsegve, ha észrevett valakit az utcán. Máskor bizony már ő is fáradtan vonszolgatta magát; a szegény Katicza ajaka hamar megkeskenyedett; az orra konturja éles lett; az arcbőre idő előtt elfakult s elevenfényű szemei körül finom barázdákat szántott – tán a gond? vagy valami szenvedelem? Ki tudja azt. Ők ide költöztek, a régi nagy „major” szegeletén megmaradt házacskába s a bezárt ajtón nem tudja kinézni az ember, megvan-e nekik mindenük az életre, a mi kell... Csak a papok jártak ki s be untalanul...

Az unokaöccse – egy sovány, szigorú tekintetű káplán – került a plébániára, a ki minden napos volt nálunk. A nevét sokszor hallottuk a „Baranyai-major” lombos végéből, a mint gyermekkorukban, hintázás közt, kiáltotta Katicza a fiúcskára: „Ne harapj, Ágoston,” a miért is köznéven mopszlinak neveztük a szép, szőke göndörhajú urficskát. Mire visszatért Ágoston, már elhullatta valahol göndör haját, harapós kedvét... Hosszú, testhez szoruló reverendájában oly kimért, gyászos volt, mint egy temetésrendező. Ha magára jött, valami imát mormolt s igazán valami hűvösséget terjesztett maga körül, hogy kedvünk jött a kabátunkat begombolni láttára.

Hárman mentek, a vén méltásat vezetve a templomba, akár porban, akár fagyban azon egy rozoga kocsiban, három aszalt szem szilvára hasonlítva egy fazék fenekén, melyről lefogyott a lé. Úgy megszoktuk, hogy ki se tekintettünk a kocsizörgésre...

Másfelé nem jártak, a mi annál feltünőbb volt, mert az öreg Baranyait nem valami istenes életet szerető embernek ismertük. Sőt uras könnyelműséggel, borral, lóval, szeretővel verte el ősi vagyona maradékát s keresztet, ha vetett egy s más kincsére, mikor elprédálta, – de magára nem igen vetett. A leánya mit akart vele a templomával? Nem lehetett megérteni. „Az Istenhez fordítja vissza” – mondták...

Csak akkor világosodtunk ki, mikor az öreg úr, sok fuldokló köhögés végén, egy nyirkos télen, a sovány gém elkezdett vastagodni lábában, karjában; a doktor kocsisa – várakozva a gazdájára – kíváncsi asszonyokat hírekkel traktálva, búsan bólingatott, mondván: „végünk van, lelkem... végünk van...” egy nap, hogy kinyitották az ablaktáblákat, nem félve már a hideg ajtótól s a vén Baranyai visszatért övéihez, fuldokló sírás közben ily beszédet hallottunk az ablak alatt:

– Hát soha, sohase látom már többet az édes, édes apámat? Hát még a másvilágban se nézhetek az ő szerető szép szemébe? Óh, mily szerencsétlenség... szerencsétlenség...

– Hol a hited, Katicza? – az Ágoston pap hangja volt ez. – Az égben viszontlátod...

– Odajut-e ő? – hallottuk, de feleletet sokáig ki se felelt erre a kérdésre.

Nagy későre hallszott az Ágoston mély hangja:

– Érdemeket szerezz arra, hogy láthassad őt ismét, a mivel megváltsad őtet...

Érdemeket?... Nem értettük, de aztán jött a nagyszerű temetés; a sok kocsi; a fáklyák; a püspök beszéde; a dalárda éneke; s elfeledtük tudakozódni: mily érdemeket kell szerezni Katiczának, hogy ismét láthassa az apját az égben?...

Mily beteges, görcsös, fuldokló kétségbeeséssel siratta az apját! Nem természetes dolog volt ez. Többet volt az eszméletén kívül, mint imétten.

S tavaszra, hogy – mindig úgy járva, mint egy álomlátó – ráesett Katicza a kis zsidó házára s keserves sírással, pénzbeli segítséggel, hogy szertelen kéréssel, rábeszéléssel arra kényszerítette Mayert, hogy keresztelkedjék ki az egész háza népével – akkor kezdtük megérteni: mért járatta az öreg urat a templomba s mit tesz az a szó, mikor a pap arra tanítottta: „Szeredd érdemeket arra, hogy apádat ismét feltalálhasd az igazak házában...” Az érdem az volt: hogy kereszteltesen ki egy tévelygő familiát Katicza.

Valami igazságnak kellett lennie ebben a feltételben, mert csakugyan dühösen rájárt a kis zsidóra. A Baranyai-major végében levő másik (megmaradt) házikójába költöztette be ingyen. Egy szép megmaradt ékszer adott Mayernek, hogy adja el és rendezze be a műhelyét az árával. Szentkönyveket vitt nekik, imádkozott velük, énekelt velük, ruházta őket s egy nap eljött Ágoston pap és szépen kikeresztelte őket.

No... olyan lett, mint mi... de a keresztvízzel, nem sok jót szerzett vele. Az ember nem járhat annak a végére, hogy tulajdonképen: mi a jó.

Mayernek nem volt jó. A familiája elkezdett mindjárt nyavalyáskodni. Előbb a felesége kezdett fonnyadozni (köhögős, hitvány fehérség volt azelőtt is, igaz) s azon esztendő végén kikisértük őt a mi temetőnkbe. A zsidó nagyon elkomorodott. Az atyafiai megszakították vele az összeköttetést s a mint a feleségét eltette a kis zsidó: tőlünk vonult el ő, oly harapós, lesütött fejű kutyára hasonlítva, a milyennek a veszettet rajzolják.

Azután a kis leánykája, egy égő szemű, gyönyörű szőke gyerek kezdett fonnyadozni, az anyja után. Köhögött, összeesett az orcácskája, óh!... a kis zsidó mind szóztalanabb, morgóbb lett s szelíd szóra is, ha illetük, úgy-úgy felpattant, hogy figura volt ránézni.

Ha a pap (szép leereszkedés volt tőle) benézett Mayerhez, a bolond ember felcsapta a zsidódos sapkáját s vadul nekiment a bereknek, mint egy kivert bika s ott ödöngött komoran, míg csak Ágoston ki nem húzódott a nekikeseredett házból...

...No és hát – rosszul esik beszélnem róla – az lett, hogy a kis szőke bogárkát is eltettük a zöld pázsit alá; kék szemére, csepp piros ajakára földet hánytunk s bárha keresztvíz érte, szép, meleg fejére is... Óh, csúf, csúf a halál.

*

– Menjenek – hősködött a kis Mayer – nem adom a harmadikat, az Adolfot, ne gyóntassák el őt, ha nem akarja, hogy botrányt csináljak.

Már megvolt a botrány; a szomszédság mind ott ácsorgott a kocsi körül; csendesen szemelgetni kezdett az ég is. Katicza ijedt szemmel nézett rá s rebegett hangon mondá:

– Az Isten magára néz, Mayer.

– Nem volt az *igazi*, tudja, nem volt az igazi. A kivel az apáink éltek, ma megütött minket, holnap megsimogatott, mint egy igazi apa, de megtartott minket. De a kit maga nekünk hozott, csak üt... üt... Köszönöm alásan. Előbb a feleségemet, aztán az én kis fecskémét, az én kis szálló madaramat... szép, szép, hogy egy ily gyermekkel kezd ki. Hát üssön engemet, ha kell. Én itt vagyok, én... én. Ide csapjon, de gyávaság, hogy most az Adolfba kezd, az Adolfba. Óh, már több nincsen, egy csepp fiam sincs, csak egy kis leánykám van. Nehogy meglássa azt is. Óh, Ábrahám istene...

A hátát megvetette a kapuhoz s az égre szegezte nekivadult szemeit. – Katicza a suszter keze után nyúlt, hogy csendesítse. Mayer kikapta a kezét és hadonázott.

– Ide be nem mennek. A maga háza ez? Jó... Kifizettem a házbérét, ah drága árt adtam érte. A lelkem üdvösségét adtam érte... a feleségemet adtam érte; a gyermekemet adtam érte. Mi, kell még maguknak valami? Most Adolfot akarják előkészíteni? Gyóntatni? Ezt? Jaj, fogjanak meg, hogy ne verjek agyon valakit.

– Ugyan, szomszéd (egy tudós csizmadia, névleg Pataki, ki minden lében kanálkodik, így szólt Mayerhez) mi ütött hozzád? Állj el onnan, a míg jól megy a dolgod – s elrántotta Mayer a kaput.

– Tessék, nagysága, – mondta finom meghajlással, de a következő pillanatban a földön volt a gáláns csizmadia, mert Mayer belekapott a polgár torkába s bizonyosan megharapta volna, ha el nem választják.

A finom pap hüvösen, mintha csak egyes-egyedül volna az egész utczában, kire se tekintve kilépett a kocsiból s kézenfogta Katiczát s belépett az udvarra.

Megfogta a kezét, mert látszott, hogy a kisasszony alig-alig állott.

– Jaj a botránykozgatónak, hallszott, a mint betették az ajtót. – Szerencsétlen. Nem tudja, mit beszél... A földi veszteségeért jajongva koczkáztatja az örökkévaló életet. Szerencsétlen, tudja-e, mit beszél?

Mayert kimerítette a szertelen nekihevülése s hozzádólt a falhoz. Ágoston színtelen hangon – az eső is kopogott csendesesen – folytatta:

– El kell őt készíteni, szegény ember!... a gyermeket. Útravalóval el kell őt látni a nagy útra, mely a hatalmas Istenhez vezetí őtet. Ettől akarja megfosztani őtet? Hol a lelke, szerencsétlen, hol a lelke?

Mayer a kisasszonyhoz fordult és feléje hajlott, oly hangon, mintha a föld alól beszélne ki:

– S maga, kisasszony is helyesnek tartja mindezt? Hiszen maga is szenvedett, pedig csak az apját adta oda a gödörnek. Maga látja, a mi itt történik? Most az Adolfot készítik elé. Hallja? Meghal. Azt akarja, hogy a pap menjen be hozzá és rémítse el, óh, a szegény gyermeket... Hogy sírjon és kétségbeessék. Pedig ő tele van a reménységgel. Hallja: ő a tavaszon kadét akar lenni. Kadét a császár regimentjében. Akarja, hogy bemenjen a pap hozzá? Én vagyok az apja, lássa. Az utolsó fiam, az Adolf...

Aztán így szólt Ágostonhoz:

– Hát menjen, menjen. Óh, farkasok vagytok, vad farkasok vagytok; kő van a szívetek helyén. A Jehova verjen meg titeket...

Úgy tetszett nekünk, hogy Mayer nem egyedül zokogott benn az udvaron. A házikó ajtaja megnyílt s valaki betette maga után. A pap lépett be a szobába a szent kehellyel, az udvaron pedig lezuhant valami és arra elcsendesedett minden egy kevés ideig. Csak az esőcseppek hullottak konokul... Emlékezem, hogy az eszterhajról tán valami pléhdarabra cseppenhetett a víz, mert oly élesen pattant, mintha apró sikoltozásból lánczot fonna valaki.

– Hát hallja meg a kisasszony... halljon meg engemet – kezdte ismét Mayer – törülje ki a szemét, mert én egy nagy dolgot akarok mondani magának... Én, tudja meg, itt hagyom magát. Hátat fordítok a maga Istenének. Elmegyek innen. Van egy kis leánykám, él, elmegyek a rabbihoz. Én nem vagyok keresztény. Én Ben-berisz vagyok, az ég fia gyermeke, vagyok... Én zsidó vagyok, én meg vagyok jegyezve. A tenger vize se mossa le rólam ezt a jelet, nem a keresztvíz. Én megyek a leánykámmal vissza...

– Figyeljen reám! A kis leánykám el van jegyezve a szent tekercek előtt, az ősznyák nevében. Mi visszamegyünk a szent rabbihoz. Visszaviszem a szent szekrény elé Ábrahám, Jákob, Izsák, Jehovának az oltalma alá. Menekedem...

– Maga érdekemet akart szerezni az Istene előtt, hogy kikeresztelt minket... hallottam, mind jól hallottam. Megvett minket. Elrontom a gseftjét, hallja. Nem kell az Istene... Megkínózott engemet, megszenvedtetett engemet. Nem kell az Istene. Elszököm tőle és a nagy Jehova kegyelmébe futok. Ellopom a leánykámat a maga Istenétől és letörlöm a keresztvizet róla. Oh, jaj, jaj... nekem, szegény fejemnek...

Azt hiszem, valamit rebegett Katicza, de mit? nem érthettük meg. A fiakkeros is mérgesen pattintott az ostorával, a mint ott állott és álmélkodva állottunk mind egy helyben, miközben áztatott minket az ég könye. Senki se mozdult a helyéből. Úgy tetszett nekünk, mintha valami gyermeksírás szűrődött volna ki a házikóból.

Később aztán az udvar fenekében beszélt ismét Mayer, a leánykájára kiáltva:

– Menjünk innen, Rűfke. Vedd a keszkenyődet, te semmiség. A keszkenyődet vedd elé. Menjünk. Pestises ez a hely. A keszkenyődet keresd meg. Menekedünk. A rabbi elejébe megyünk, aztán az édesanyámhoz viszlek. Menjünk. Hamar keresd meg a keszkenyődet. Ha benn van az Adolfnál, hagyd ott. Oda csak én megyek még be, de most viszlek. Ez a hely rossz hely. Átok van rajta.

És mindjárt kinyílt a kapu s szinte vonszolva hozta a hitvány, sovány kis férget, kézenfogva. Aztán visszakiáltott a kisasszonyra:

– Visszajövök az Adolfhoz. Ügyeljen reá...

Beszélt, de azt hiszem, a levegőégnek beszélt csak. Mert Katicza ott hevert egy hang nélkül az eszterhaj alatt, eszméletlenül. Az ajtót erősen becsapta maga után...

Senki se mert belépni.

Később a házikó ajtaja nyílt ki s mozgás támadt az udvaron. A pap gyertyát hozott ki s rávilágított a kisasszonyra.

Egészen kábultan hallottunk egy éles, vad kaczagást.

Mit jelent ez?

Katicza röhögött hiszterikus rohamában.

Aztán ezt hallottuk, édesgető hangon, tréfásan mondta valaki:

– Ne harapj, Ágoston... Ágoston...

Görög Trátyi és az apja

Nehezen bírtak a betűk olvasásával.

Belebujtak a piszkos levélbe; az asszony betűzte:

„...Istentől minden jókat kívánok neked, fiam Trátyi! És tudatni kívánlak, hogy az apád a tegnap meghalt, mivel egy harcsaszálka a torkára ment. Minekutána hogy a mézszárszék üresen se maradjon és a temetésre is szükséges, hogy eljőjj, holnap délig várunk tégedet, minthogy meleg idők járnak...”

– Harcsaszálka? – morgott Görög Trátyi, a bérkocsis. – Nem harcsa volt az, hanem csuka. Az öreg asszony nem mond igazat. A harcsát eladta volna, de komisz szálkás csukát adott az öregnek.

A vasvillát bedobta mérgesen a szénatartóba – az istálló ajtajában állottak Sofronikával, a feleségével – s folytatta mogorván:

– Nem, még a csukát se hiszem. Azok a fene újborok ették meg az öreget. Örökké mondtam neki: „Igyék öreg óbort, nem azokat a kutya savanyú újborokat.” No, ott van... Hát kellett neki a savanyú újbor?

Az asszony (Sofronika) a levelen járattva a szemét, így szólt: „Mi lesz most a temetéssel, Trátyi?”

– Mi? Hát eltemetik, ha meghalt! – szólt nagy szájjal, de az ajaka rebegett s restelvéen kezdődő ellágyulását, a ló felé rúgott. (A szürke félrefartalt, mert ismerte a Trátyi durva tempóit s görbén nézett rá.) Akár ott leszek a temetésen, akár nem leszek ott, mégis csak bedugják az öreget a föld alá...

Sofronika egy szót se szólt, de Trátyi később komoran így folytatta: „Jó, hát nem bánom, hát bánom is én, ha már csakugyan akarod: hát menjünk el a temetésre. A mézszárszék is magára van... Mert az asszonyoknak is örökké a flangirozáson jár az esze. Jó, ha okvetetlenül akarod, hát menjünk. Felelj aztán a kárért... Jó – dohogott és elfordult, megfogva a vasvilla nyelét – hát menjünk.”

– Étetl akar adni a lovaknak, Trátyi?

– Én? Nekem mondd? Azért se kapnak. Én az ő belükért éljek? Azért izzadjak, hogy az ő bendőjüket töltsen? Gyehenna belé... gyehenna, – kiáltotta és kidobta a villát az udvarra s belehevert a szénatartóba, kaján tekintettel ügyelve a lovakra.

Estére azonban mégis kihozta Trátyi a lovakat s befogta a kicsi kocsiába. Nagyon haragos volt s ügyelve nézdegélt körül: hogy mibe kössön? De egy szót se szólt. Bezárták a házat, mert nem volt gyermekük s az istálló ajtaja elé keresztbe fektették a seprőt. Trátyi bérkocsis volt: „Úri mesterség – mondta néha – mert akkor állok dologba, mikor nekem tetszik.” E mián alig tudott megélni a mesterségéből. Zsarnok volt a népeivel (a lovaival s a feleségével), döngette őket és koplaltatta őket.

Szelíd, szép őszi este volt. Száradó sarjúk illatoztak az álmos mezőn; a szellő is lepihent a szunnyadó bús oldal puha lombsátorára, mert a bojtorján megszáradt tollbokkrétája is csak úgy lelengett a megszáradt földre. Csillagszemek nyíltak ki az ég homlokán s a görgényi hegyek mögül a hold kidugta a fejét, bő bibor nyakravalóval betakarva. A kerekék kattogtak, a szentgyörgyi kaptatón fel, Trátyi nagyokat rántva a lovak gyeplőjén.

– Tizenhét esztendeje, hogy itt együtt jártunk, Trátyi – szólalt meg az asszony meghatva a szelíd est bájától – mikor csengettyús lovakkal hozott volt az esküvőmről.

– Ühüm... Miért mondd? – rácsapott a lovakra – két kesével hoztalak. Megdöglöttek.

– Sokat üzte őket.

– Hát én húzzam a szekeret? Mi? Azután két szürkém volt.

– Bicskot vert beléjük...

– Rosszfajták voltak. Azután a dereseket vettem; az egyiknek csillag volt a homlokán...

– A szőre hosszúra megnőtt, mert szomjajztatta őket.

Trátyi felemelte az ujjait. Sötéten megnézte a feleségét s hangtalanul számolta, hogy: hány lova volt azután? Az erdők, mint valami ördököpenyeggel betakart légió, feketéltek a káli hegy ormain. Rájuk meredt s félhangon mondott valamit az ujjainak s bölintott feléje.

– Jó ember volt az öreg – mondta váratlanul.

– Az apja?

– Hát ki? Muszáj, hogy reája gondoljak... Olyan szagot érzek, mintha az ő pipájának a szagát érezném.

– Mocsaras az út árka...

– A szuszogását mintha hallanám.

– Nyárfák lengedeznek a domb tetején...

– De én se vagyok rossz ember... Az igaz... az igaz... a lovakat üzöm... na... De lók azok...

Egy falu mellett rohantak el. Mégis rájuk húzott az ostornyéllel. Bántotta, hogy gyengének, szelídebbnek látszott, meghalt apját emlegetve. A lovak elényujtották a fejüket s a futásuk megcsendesedett.

– A szentpéteri kutat érzik – mondta kérve az asszony. – Itatni akar tán, Trátyi?

– Én? Hogy dajkálja a farkasfene őket! Víz kell nektek? Szoptasd meg őket, Sofronika, ha sajnálsz őket... Né... A mámitok a kocsiban uzsukál érettetek... Azért se kaptok vizet, kutyabelük. Előre... gyűh, csak azért is. Beléndek a beletekbe...

A lovak – feltartott orral – rohantak tovább a vízpárakkal tele völgyből fel. Nehezen lihegték. Alig bírták már a hegyet. A csonka-bonka fűzfák kimeredő ágai, mintha figyelmeztető felmeredő ujjak lettek volna, azt mondva: „Hó, Trátyi! ne űzd a szegény lovakat...” Hídkarfák, mint annyi kiterjesztett kar hívogatták: „Trátyi! pihenj!” Csendesedő lágy lehelet simogatta Trátyit s rebegtek a csillagok rá, mint a búlátott szem. A mélységes csend nyugalomra hívta. Oh, mintha el is fáradt volna a Trátyi korbácsot tartó keze. Egyszerre csak ismét így szólt:

– Mert jó ember volt mégis az öreg...

– Az apja?

– Hát ki? A szegény ember, ha elment a húsvágó széke előtt, egy-egy csontot odadobott neki s így szólt: „trágyán nő a burján, csonton a hús.” De azon mindig volt lerágni való is... Ilyen volt az apám... Ilyen szíve volt az öregnek. Mindig volt a csonton hús is egy-egy kicsi. Elhallgatott s lehúnyta a szemét, mintha aludna.

– Sofronika, mondd nekem valamit. Nem tudom, miért is jut az eszembe. Lassan hé! ló! Ide ügyelj. Hát egyszer egy fényes délben elbólintgatott a székben az apám ifjúkoromban. Hát az anyám azt mondja neki: „elaludtál, öreg?” De ő azt mondja: „nem aludtam én, fiam; én nem álmodtam... Nekem valósággal egy öreg ember jelent meg. Mellig ért a fehér szakála.”

Az én szemem nyitva volt – azt mondja az öreg. – Én láttam a füstölt hájakat a fogason és a hólyagokat, oltókat a hüvös szegletben a húskamara ajtaja mellett. Akkor – azt mondja – az az öreg ember elém állott, tiszta fehér lepedőbe betakarva, de egyéb nem is volt rajta és megfogja a kezemet, hogy menjek vele.

...No és megyünk, megyünk – azt mondja – mert muszáj volt... Megyünk, húzza a kezemet az öreg ember... s belépünk azzal a mennyországba egyenest... Ott vagyunk egy nagy ámbituson és benyit az öreg egy kamrába – odafenn – de a napba is benézhetsz, de oda ne... oly dicsőséges volt... S aztat mondja az öreg: „Ez a te kamarád, Görög Bonifác... itt a te tulajdon kamarád ez.” – „Nem az enyém, azt mondom, instálom, én Kőszvényesen lakom és meg vagyok elégedve a házammal.” De ő azt mondja: „fogd be a szádat, Bonifác... ím, megterített asztal vár reád; lakomázzál, fiam, míg csak jól esik tenéked...”

...És ekkor – azt mondja – kereken nézek. „Megehültél?” – kérdezi tőlem az öreg... „Hogyne, te Isten embere, én mindig éhes vagyok.” – „Hát egyél,” így szól... De mi van a megterített asztalon? Mi? A tálban hever egy máglya csont, csont... egy nagy halom marhacsont, a kis lapoczká, lábszárcsont... kis bordacsont. Ez volt a tálban csupán... Egyél, – azt mondja az öreg – ha megehültél, egyél...

– Mit egyek én ezen a csonton, – kérdeztem tőle, hiszen én nem vagyok kutya. De az öreg ember reám vigyorog s azt mondja:

– Lásd, Bonifác, tulajdon ezek azon csontok, valamiket te adtál vala a szegényeknek... Egyél belőle a mennyországban... Lakjál jól...

Oh, ekkor úgy megborzadtam nyomban és így mondtam: „Csúfság, Csúfság ez, Isten embere, ezen nincs hús.” „Te se adtál a szegényeknek húst,” így szólt és azzal a feleségem odajött hozzám, de már a székben és megrázta a karomat (de ezt már éreztem jól) és így szól: „Mit lát kend a levegőben?” – „Én?” mondom. S attól fogva húst is adott az apám a szegényeknek és a kutyáknak vetette pedig a csontokat.

Ilyen volt is az apám, ilyen...

A lovak lusta lépésben vonszolták fel a kocsit a Deménháza síkjára a cserék közé. Mily teméntelenek e cserefák; már sok századot láttak e vén fák, át se ölelheted a törzsét s csak úgy búsulnak az ősznek, örvendeznek a rügyfakasztó tavasznak, mintha ifjak volnának. Rezzgeteg sátorukon átjár a holdvilág sugara, a selymes gyepet fényes ezüstpénzzel szórva be.

Trátyi belebámult a titokzatos árnyékokba s bólintgatott. Az apja... A lelke nem kóvályog-e itt a deménházi síkság cserefái fölött?... A lombokon át levillanó fény egyike, tán Trátyi apja szemének szúros sugara az egyik? Íme: tegnap még rá se gondolt Trátyi az apjára, mert tudta, hogy csendesen méri a húst az öreg... ma látja: minthogy tudja, hogy nem láthatja többé soha...

A lovak alig baktattak. A Trátyi borostos durva képén egy vonás se mozdult; bogos, csúf keze pihent a gyepelőszáron. Valami halk nesz kel néha és oszlik szét mindjárt a semmiségbe. Olyan az, mintha titkot súgna az éjnek egy rettenetes nagy száj... óh, még a meleg lehelete is érzik... Sofronika nesztelenül nézte az urát; a lovak megálltak a sötétben hallhatólag zihálva.

Trátyinak a szája kinyílt; a szeme fehérre felmeredt. Így szólt valami rekedt, mély hangon valakihez:

– Te vagy az, apám, Bonifác?

Arra behunyta szemét, mind a két kezét előreszegezte, mintha elűzni akart volna valamit. És folytatta:

– Te! Jőjj csak, apám... Tégedet nem félek, de mondd meg: miféle lovak azok ott a hátad megett, a melyek reám akarnak rohanni? Mily soványak mind... óh! a bordájukat mind megszámlálhatnám. A szájuk hasonló a karácsonyi turkáséhoz, a fogai olyanok, mint a kovácskalapácsé... hallod-e, mint csattognak? Jaj! hiszen a szőrük oly hosszú, mint a kecskék bundája őszen... Lovak-e azok valóban, Bonifáczius apám?

– Lovak? (S ijedten felkiáltott.) Lovak? Az én régi lovaim ezek lennének? Tulajdon azon lovak-e, melyeket én halálra üttem, vertem, kergettem – és nem adtam nekik abrakot, itató vizet?... Óh, attól nőtt meg, úgy-e a szőrük, a szomjúságtól? a foguk csattognak-e az étlenségtől? És most jönnek reám, hogy széttépjenek engemet?... hogy bosszút álljanak rajtam. Kegyetlen voltam én! azok lesznek ők?

– Hát ne hagyj őket, apám, Bonifác! hogy széttépjenek... Ne hagyj el, hiszen fiad vagyok, a tulajdon véred: Görög Trátyi, a bérkocsis vagyok, ne hagyj engemet, apám. Bűnös, gonosz voltam. Ne hagyj, hogy megjavuljak. Óh, vén ember apám, Bonifác... Bonifác, ne hagyj engem a bűdűben.

Valahol egy madár felvívogott messze; a havasi patak loccsant az ágyában, éles hanggal odább rohanva kőről-kőre.

Trátyi megrázta a fejét és öklével kitörülte a szemeit. Megnézte a lovait, az ostorhoz kapott, de leejtette mindjárt; aztán a feleségére tekintett valami lágy, bús nézéssel s a Sofronika keze után nyúlt s meggyőződéssel így szólt:

– Az apám csakugyan meghalt.

Elhallgatott és későbbben folytatta:

– Találkozásom volt vele az imént. Ő megintett engemet. Rosszul bántam az állatokkal. Mi? Miért hagytad, Sofronika eztet, ha láttad? Te is hibás vagy. Az imént láttam az apámat. Nagyon megnőtt a szakállá és csak oly lepedőbe volt betakarva, mint amaz ember, ki nekie megjelent egyszer a mennyországban... Szerencse, hogy nem hideg az ájer. Meghülhetne az öreg...

Aztán leugrott Trátyi a bakról, megtörülte a homlokát és megsimogatta a lovait.

– Mily furcsán érzem magamat. Jőjj Sofronika, jőjj, itassuk meg a lovakat. Szomjasok lehetnek. Légy jó szívvel az oktalan állatokhoz, miket hatalmunk alá adott az Isten.

Az Isten...

Csak káromkodás közben szokta emlegetni Trátyi ő szent felségét, minek okáért Sofronika félénken, halkán ismételte:

„Az Isten, az Isten...”

S megittatták a lovakat.

Aztán csendesen továbbballagtak az éjszakában.

A szép, enyhefényű hold besugarazta őket.

Az óra

Bárha azon nap meszelni akart Veronika, mégis elment reggel a kismisére. Mindent az Ő nevével kezdjük, hogy jól végezhessek. Nyájasan köszönt mindenkinek; a kereszt előtt pedig néhány igét sóhajtott fel a boldog kimulásért. Egy reszketős vén pap mondta a misét, szép leptiben. Veronika minden világbeli dolgát elfelejtve, végezte imádságát s nagyon megkönnyebbülve, mindjárt haza sietett.

A meszeléshez való kipakkolás nehezen ment. Minden bútordarabjához valami emlék köti. Ez az apjái volt! az a meghalt fivéréé. A tükörben a bátyja tanulta a prédikációt; a vaskereszt előtt rebegette el az anyja a mindennapi imádságát.

A mint megfogta valamelyik darabot, elgondolkozott egy perczig. Az „andenken” vörös, metszett poharak az asztalon állottak, mikor Veronika jegyváltását tartották... egy rézserpenyős kompon tulajdon az a szerszám, melylyel felmérte az apja az arany-ezüst marhát az utolsó huszasig, mikor a hitelező németeket kellett kifizetnie. Legnagyobb vagyron kereskedő embernek: a tiszta, szeplőtelen neve! Odaadott mindent s akkor persze összement a Veronika kézfogása is a vőlegényével. Óh! az ember élettörténete mint meg van írva egy ilyen kis szoba egyet-másában... Az ágy, az asztal, a findzsák, a kávészemekből, faszegekből, mohából összerakott kép, mind elmúlt jó időkről beszélnek, ki verejtékes napokról, ki nyugalmas estékről, ki derüről, ki boruról...

Szerencse, hogy minél kevesebb ideje van egy magában élő vén leánynak az efféle tátogásra. Annyi por szállong egy ily szobában; annyi lyuk vár a foltozásra, hogy csak elég időt szakíthasson rá. Egyiket végzi, a másikat kezdi... Az ábrándozás csak gazdag embernek való luxus.

Szép, derűs nyárutó nap volt. Veronika összehúzott mindent a szoba közepére s betakarta rongyokkal, nehogy a mész beprecskelje. Mindez nehezen ment. A takaró alatt az óra ütött. Veronika megállott. Kissé megilletődött. Tik-tak... ütött nyolczig. Mintha az emlékeket őrző agyán kopogtatott volna. Ezt az órát jegyesétől kapta valaha. A kis rézszerszám tetején egy kuporgó angyal mutat előre, kifeszített szárnyú pillangók között. Szépen kivette Veronika a takaró alól az órát s óvatosan, gyöngéden kitette a fényesen sütő napra, a virágzó violák közé, a belső ablakot betette, nehogy valami érje a meszelés alatt.

Aztán nekivetkeződött, őszülő lesimított haját bekötötte és hozzáfogott a munkához.

Békességes lelkét kissé megzavarta a sok emlék, a mint a házbeli holmikkal bibelődött. Valamikor nem gondolta, hogy a szobáját maga fogja meszelgetni. A keresztelésen többen voltak, mint a mennyien lesznek a temetésén.

Uff! A fal stráfós lesz, ha az ember esze nem jár a meszelője mellett. Megrázta a fejét s jobban nekilátott.

...Formás, jókedvű ficzkó volt, az igaz – a jegyese. Ő vezette az apja boltját, mikor már Lukács bácsi (a Veronika apja) öreg és ügyetlen lett. Nem volt móka a társaságban, ha ő hiányzott volna. A kötötűket ő szedte ki a nénikék kötéseiből, táncz nem ért semmit, ha nem ő kezdte s a kezét szorongatták a barátai úton-útfélen. Így szerette mindenki, vigan éltek, mikor

egyszerre tönkrement Lukács bácsi. A boltot bezárták s ő így szólt Lukács bácsinak: „Rám kell bízni, bátyám, a németeket; majd könyeznek utána, a míg egy sustákokat fognak látni a pénzükből.” „Vajjon nagyobb lesz a becsülete, ha semmije se lesz?” perelt így tovább. Veronika kipirult az emlékre, (tán csak a munkában), mert ekkor kergette ki jegyesét a szobából az apja...

Veronika megállott és megtörülte a homlokát. Az óra kinn egyforma tik-takban hirdette az időt. Soha se tudott haragudni reá eléggé. De senkire se tudott haragudni egész életében, csak szeretni, szeretni, szolgálni, tűrni, tűrni. Megtörülte a homlokát, de mindjárt megfeddte magát feltolakodó keserúségeért. Belecsapta a meszelőt a cseberbe, hogy szétfreccsent. Valami neszelést hallott az utcáról s odaügyelt.

Egy mezítelen, sovány, fekete gyermekkar nyúlt föl a violák közé az ablakra s egy kis kezezske megfogta a babás rézórát óvatosan.

Veronika odaugrott. De míg az ablakot felnyitotta s a violák fölött kinézhetett, a kis leány eliramodott az órával az utcán föl.

– Hej... hej, – sikoltott utána. A gyermek egy pillanatra visszatekintett s rohant odább.

Veronika lecsapta a meszelőt, hogy utána fusson. Azonban az ajtónál megállott.

A gyermeket megismerte.

– A leányka... a leányka... rebegte.

Ott maradt s reszketett.

A leányka... minden gyerek közül csak egy mozdulatára is megismerte volna. Köny szivárgott a szemébe. A régi jegyese leánya volt ez az elhanyagolt, sovány gyermek. Keserűen, félhangon mondta: „Az apja leánya... Az apámat meglopta az apja... a leánya meglop engemet.” Én jó Istenem! Egy ekkora semmiség. Tán imádkozni se tud. Lopni igen. A vérében van. A könyvek meggyűltek a szemében, s leperegtek az arcán.

A szemben lakó csizmadia polgár, Pataki felháborodva rohant át az utcán:

– Kára van, kisasszony! Ellopták az óráját. Láttam a tolvaj kölyköt. Itt oldalog egy idő óta az ablaka alatt. Látom s mondom a fiamnak: Te Misi...

...A gyerek... a gyerek... Ha szól Veronika, megfogják és megkötve hozzák vissza a leánykát; gyalázatra, reszketve.

– Nem, szomszéd, nem lopta; köszönöm. Én adtam az órát neki.

– A kisasszony adta? Az ablakból? Nem volt ott a kisasszony, mikor elcsipte a gyermek. A kisasszony adta? Hát úgy is jó...

– Köszönöm, köszönöm, szomszéd, figyelmét, de neki én adtam az órát... Nagyon szeretete a bubákat rajta. A bubákat.

– Úgy? A czudar csavargó kölyköt mi sokszor látjuk. A városszolga megverte most a hetivásárkor is, mert murkot lopott. A kisasszony adta az órát? Az apja is nagy betyár s azt se tudja az ember, miből él? Pedig ő viszi vasárnaponként a szót a korcsmában s urasan költ. De ha a kisasszony ajándékozta? Az más.

És a polgár megcsóválta a fejét és rávigyorgott Veronika kisasszonyra. Aztán némi közönyös megjegyzést tett a meszelés felől s hazasétált, elnéző kegyességgel. „Hazudik – morogta s bevágta bosszúsán az utca kapuját. – Csinos esetke! Az ember így tegyen szívességet a szomszédainak.”

Ha följelentené Veronika?... A városszolga ismét megverné a leánykát és beledugná egy piszkos lyukba a szegényt. A haragján mindjárt felülkerekedett a sajnálkozása. Hányszor látta a nyomorultat. A tekintete egészen az apjáié, a milyen volt fiatal korában; és az ajaka is tisztán

az apjára... Istenem! Egészen haszontalan holmi az egész óra! A meszelő nyelét tartva, nézett messzire a berek fölött elvonult hegyek kékjére... Fekete, gyenge karjait összeszorítanak láncszal, megrugdosnák sovány testét s a gyerekek lepöknék az úton, a mint vinnék. És mindez egy óráért... egy akármilyen óráért... és ismét megtelt a szeme könnyel. Gondolkozva járatta a meszelőt, mintha álmában tenné.

A déli időt elharangozták s így mind piszkált fáradtan a meszelőjével. Elfelejtette az ebédjét teljesen. Délután a szegény cigányné felsurolta a padimentumot. Ő is tudta a híres eseményt az órával és mind az egész utcza. Mindenki tudott a lopásról is, a gyerekekről is. Délután begyűltek a Veronika házába. „A szarkafióka nyakát ki kell tekerni...” mondták a gyerekekről. A kisasszony beszédét nem hitték el. „Tolvaj az; tolvaj az apja, tolvaj az anyja... Nekik ne beszélje az effélét senki!...” Az apjától tanult. Tán ő is tanította rá, hogy a kisasszonyt rabolja ki. Munka között mind a leányka tekerő apját rágták. Az már mindenféle volt. Nagy halász s a mesterembereknek vág reszelőt, de csak akkor, ha éhes volt. Különben a cigánymezőkbe húzódott meg s onnan vett feleséget is. Ki tudja, mi is lett vele? De nemrégiben valami újságokat kezd árulni a vár mellett lakó szegény mesterembereknek. Dugva hordja az újságait, s hol egyiknél, hol a másiknál gyűlnek össze, hogy felolvassa nekik az újságait. Azóta jól él. Mindég jóbészédű ember volt fiatal korában. Veronika csendesesen törülgette a bútorokat s úgy tett, mintha nem is hallotta volna.

A nehezebb munkákat kivették a Veronika kezéből s emelgették, tisztították, csakhogy beszélhessenek s szidhassák a haszontalan embert. A gyermeket ruhával (beszélték) itt-ott irgalomból látják el, mert az apja nem is tud róla. Mégis láttad! hogy jár azután a gazember után, mint egy kutyakölyök. Ha látjuk az apját, a mint a szomszéd falvakba megy az országúton, néhány lépéssel baktat utána a kis czófra; – ha a mesterembereknél befészkelődött (vacsora idején), szépen besurran a gyermek utána, soh'se hajthatod, ne félj! Lekuporodik egy szegletbe, mint valami piszok... Igazi cigány természet és ragadály, mint a bojtorján...

Estefelé egy kis kávé melegített Veronika magának. Nagyon le volt verve. Csendesen vizsgálta magát: mi bünt követett el mostanában, hogy az Isten büntetésképpen annyi megpróbálást mért reá ez egyetlen napon? Szenet tett a vas szélkemenczébe és a tej mellé ült, nehogy kifusson. A findzsát az ölébe tette s élesztette a szenet. Halkan nyílt meg az utcza kapuja. Jól hallotta, de (a tej miatt) meg se mozdult. A pitvarajtó is csikorgott, halkan nyomogatta valaki a szoba kilincset. Félrehúzta a tejet s felkelt. Már alkonyat volt a pitvarban. A riglit elhúzta s kinyitotta az ajtót.

A homályban jól meg kellett néznie a jövevényt.

A gyermek volt, a kezében a rézórával.

Be se lépett, csak a küszöbről nyujtotta Veronika felé az órát. A vén kisasszony felugrott:

– Lépj be hát.

– Ne–e–m. Csak visszaküldték az órát.

– Vissza? Ki küldte?

– Ő. Az apám.

– Küldte? tőled?

– Parancsolta, hogy hozzam vissza.

Veronika megfogta az egyik kezével az órát, a másikkal pedig besegítette a reszkető gyermeket a vállánál fogva s leültette a tűz előtt való székre. Maga elejébe állott.

– Tán magad akartad hazahozni az órát?

– Nem... Ő küldte, az apám. Megparancsolta, hogy megmondjam magának, hogy ő küldte.

Azonban remegve folytatta:

– De tegye le a kezéből az órát már. Nem szeretem látni.

– Mert én tegnap óta semmit sem ettem, azért vettem el az órát. S az apám nem volt akkor odahaza, hogy adjon ennem. Azért elmentem valamit keresni s megláttam a maga óráját az ablakban... De jaj, mikor az órát meglátta az apám... Látja! Azt hittem, meg fog ölni!

– És két nap óta nem ettél?

Ez fogta meg legelőször. Az anya szólalt meg leghamarább Veronikában. Szép lágyan letette az órát, (elfordulva megcsókolta), a gyermeket nézve szüntelenül; a tejet visszatette a kemenczére. A gyermek sírni kezdett.

– Haragudott érte az apád?

– Megvert érte, de nem fájt. Mégis megcsókolta az órát apám, úgy, mint a hogy maga megcsókolta az elébb titokban. De ő megsimogatta és megcsókolta és akkor megvert engemet.

– És megvert?

– De otthon maradt egész nap. Pedig máskor sohase ül otthon. A fejét letette a karjaira az asztalra és reám se nézett. Most alkonyatkor ismét megvert és borzasztóan kiáltott: hogy mindjárt vigyem vissza. Igen, de én féltem, hogy maga is megver. De maga, úgy-e, nem ver meg?

Veronika halkan rebegte: „Dehogy, dehogy” és lehajolt a tejhez, pedig nem is főtt még, hanem fujta a szenet és köhögni kezdett és elfordult, hogy a gyermek ne lássa; de félkezét a gyermek felé nyújtotta:

– Ne félj... csak fogd meg jó erősen a kezemet.

De a gyermek azt nem merete megtenni, kivált, hogy a kisasszony olyan furcsa hangon beszélt, mintha a pinczéből szóló volna fel. Azonban egy kissé bátrabb lett mégis. Veronika a tálasig ment s a legszebb aranyos findzsáját vette elő. A gyermek azalatt bátorságosabban fecsgett:

– Pedig én mit tettem? úgy-e? Az apám azt mondja, hogy minden a mienk, a mit látunk, csak a gazdagok lopták el tőlünk. Úgy-e? Maga gazdag pedig? Aztán az óra künn volt az utcán, úgy-e? Hátha az nem is a magáé? nekünk pedig semmink sincs és az apámnak sincs, mert ha neki volna, adna nekem. Úgy-e?

A tej felfőtt s Veronika mind a két csészét teletöltötte. A kenyéret kétfelé törte s a nagyobbat a gyermeknek adta.

A gyermek vonakodva vette el. Azonban mindjárt nagyokat harapott a kenyérből.

– Milyen jó maga... Már nem is haragszik? Miért jó maga? Mondja? Megcsokoljam a kezét érte?

Elhallgatott s ismét mondta:

– Azt mondta az apám, hogy egyszer minden a mienk lesz. Akkor én is adok magának mindent, mert maga nem is vert meg, még kávét is adott...

És hátradől háziasabban a széken és hintáztatta mezítelen lábait s hizelgően mondta:

– Milyen jó itt magánál... Milyen szép és tiszta. Maga meszelte, úgy-e? mert láttam a reggel. Nem hagyja, hogy én itt lakjam?

– Mit mondsz?

– Mert hova menjek én most? Én máskor is háltam kinn az erdőben az agyagdombon, a hol a gödrökben nem is fuj a szél, se az eső nem veri meg az embert. De örökké ott nem lehet lakni, pedig az apám, mikor elkisért idáig a berek széléig, (hogy lássa, behozom-e a maga

óráját), azt mondta, többet ne jöjj haza, mert én nem lakom ott többet. Hát akkor én hol lakom?

A Veronika szive szorongott s leült a földre a gyermek széke mellé s megfogta a kezét.

– De ne fogja meg a kezemet, mert én többet nem csinálok rosszat, ne féljen. Ezt is azért vittem el, hogy eladjam a zsidónak kenyérért, mert nem volt kenyérünk...

– S elment az apád?

– De én tudom, hol kapom meg ötét. Ő ilyenkor elmegy az oláh faluba s ott a dászkállal beszél, de akkor engemet elkergetnek, hogy ne halljam. Pedig én tudom, hogy mit akarnak ők; hogy mindent elvegyünk az uraktól, a kik ellopták tőlünk a mi pénzünket.

Már teljesen besötétedett. A szén villogott a kályhában, mint az ördög szeme.

– Én elhálnék a földön szépen s nem köhögnék éjjel. Maga is haragszik, ha köhögnék? „Úgy ugatsz, mint az anyád,” mindig azt mondja az apám, ha köhögök. Pedig csak a kutyák ugatnak, úgy-e? S az anyám rég meg is halt. És nekem semmi se kell s én magát szépen betakarnám, mint a hogy az anyám betakart engemet, mikor kicsi voltam, ha lerúgtam a paplant...

S élénkebben folytatta:

– De maga nem is ügyel reám?

– És az apád hol van?

Arra a gyermek nesztelenül felkelt, szépen letette a csészét s a Veronika kezét lopva megcsókolta a kávéért.

A vén leány megfogta a gyermek fejét s megölelte. A gyermek megütődve nézett rá.

– Mit csinál? – kérdezte. Miért ölel meg?

– S hol az apád?

– Az apám? idáig kísért el a berek széléig, a nagy görbe fűzfáig. Nem jön? hogy nézzük meg őt?

Veronika csodálkozva nézett a gyerekre, de (tán azt se tudta, mit tesz) kézen fogta s bezárta maguk után az utcza kapuját.

A gyermek előreszaladt, mint a szél.

– Itt volt, itt (kiáltotta), az apám.

És fényes szemével meglátta, hogy a görbe fűzfán túl egy fekete alak mozog s arra élesen visítani kezdett:

– Apám, apám!

Akkorra Veronika a gyermekig érkezett. A fekete alak megmozdult a berekben és sebesen eliramlott a nagy Maros felé. A gyermek utána futott. Az alak dühösen rohant az éjbe. A száraz fák recsegtek a talpa alatt.

A gyermek csüggedten tért vissza.

– Elfutott... Pedig ő volt, pedig ő volt, én tudom azt...

Veronika kezén fogta a gyermeket.

– Visszavisz engemet magához? – rebegette. – Én most úgy félek, nem is tudom miért...

A kapunál azonban mégis így szólt:

– De reggel utána megyünk, úgy-e? úgy-e? Mert maga beh jó! És én nagyon szeretem magát.

És ismét megcsókolta a Veronika kezét alázatosan.

Aztán beléptek a szép, tiszta szobába mind a ketten.

Levél haza

Anyó lelkem!

Nagy bajba estem. Félek, hogy ki se lábalok belőle. Meg tudnád mondani: mit tegyek?

Én úgy tettem, a mint te meghagytad. Eljöttem, látod, hazulról, hogy a városi zajban elverjem emésztő búmat, vágyakozásomat, az én elpártolt édes leánykám után. Nagyon egyedül vagyok, ha te nem vagy itt, anyó.

Megírom neked, mi történt.

Megutáltam a magányt az emberek sokasága között és kijártam a Maros mellé a búm nagy társaságában – egy halászbottal a kezemben; s egy nap (úgy vélem, vagy 10 nap előtt, ha nem zavarodtam össze a számításban) úgy alkonyatban a „nagy bolygó” partján valami ok nélkül való szorongás fogta el a szívemet: – a veszedelemnek előérzete.

Ekkor, ülvén a homályosodó parton elmélyedve, néhány ölnyi távolságban a lábamtól: egy maszatos, fekete tömeg került ki a vízből a fővényre.

Azt hittem, valami nagy nyálkás, hináros faág vetődött ki s mert oktalanul ideges voltam, elfordultam tőle. De mintha csipős hangyák mászkáltak volna a gerinczemen, úgy izgatott a fekete holmi a fővényes parton a hátam megett, hogy visszafordultam feléje. Mély sóhajtást véltem hallani. Nem sóhajtott senki, csak a kiloccsanó víz, a Maros nyálás szája, nyalt ki partramosott áldozata után. Ismét visszakaptam a tekintetemet s felkeltem, felsodortam a halász-zsinóromat, hogy elmenjek. Nem tudtam. A szemem ama fekete holmira visszatévedt, pedig a homály omolva ereszkedett le és alig lehetett megismerni: mi hever ott.

Féltem. Mégis közeledtem. Nem tudtam elmenni onnan. A honnan, láthatod: a Sors kiszemelt a szerencsétlenségre és erőszakkal sodort a bűnbe.

Mert abba estem.

Egy holttest hevert a fővényen. Nagyon csúf volt. A szeme nyitva; a teste felpuffadva. Ekkor a várbeli toronyban éppen hatot kongatott az óra. Ráfeledkeztem a halottra – míg ütött lustán az óra. A gyomrán az óraláncza megfeszült. Aranyláncz volt, fényesen villogva ki a mocsokból. Siket, félelmes csend volt, csak a fülemben zizegett a rohanó vér.

Vajjon ki lehet e lepecsételt titok? Elkeseredettség, vagy a bűn áldozata? Reszkettem, alig állottam a lábamon s elesem, ha hozzám ütődik egy hajló fűszál. Felemeltem a lábamat, hogy odább sompolyogjak, de nem merem ismét letenni, nehogy zajt okozzak. Tudom, hogy a hideg verejték lepergett a kalapom alatt a homlokomról, s végigfolyt forró orczámon.

Mindig kissé gyámoltalan voltam, – minthogy gyenge voltam testben, – aztán sokat is bánkódtam az én édes leánykám után. Ej no! hát akkor sírtam, sírtam és tudom, hogy a doktor mennyit csóválta a fejét a betegágyam mellett...

A növekedő homály azonban mintha megtaszított volna. Fuss. Az ösvény vége vaksötét volt. Megembereltem magamat, megtörültem a homlokomat. Egy pillanatig úgy tetszett nekem, hogy ama holmi ott alant megmozdult volna s a halott összehúzódó, kidagadó gyomrán az arany-óraláncz felcsúszott és leesett volna... és arra megiramodtam.

Igen, futni kezdtem.

Egy göröngyben azonban mindjárt megbotoltam, féltérdre estem s megütöttem magamat. Arra felszöktem s bosszúság fogott el a fizikai fájdalom mián. Káromkodtam.

Nevetséges. – Hiszen nem vagyok én már gyermek. Huszonkét esztendő telt el, mikor a betegágyamból keltem fel. Csak azért is. Most vissza fogok térni a partramosotthoz és megnézem, hogy hírt vihessek róla – a rendőrségnek, ha a városba térek.

A halott idős ember volt. Azt hiszem. De nem mertem megnézni jól az arcát. Valami mészárosféle ember lehetett, mert kövér volt és nagyon vastag óralánczot viselt.

Az óralánczát néztem, úgy, hogy egyebet ne is lássak belőle. Abba kapcsoltam a szememet.

Valaki jönni fog. És elviszi a lánczot. Bánom is én? Mi közöm nekem egy aranyóralánczhoz? Van nekem. Tőled kaptam az órát anyó az érettségimre. De a halott óraláncza megzavart. Valami unszolt arra, hogy vegyem el. Én? Megundorodtam a gondolattól. A belém nevelt becsület megémelygett tőle. Azonban a ragadozó vad, mely akkor is hozzákap egy darab prédához, ha már jóllakott is – megmozdult bennem.

Ragadd meg azt a drága holmit.

Alkudozni kezdett a bennem nőző facsarosság a tisztességemmel. Fogd meg. Az az érték. És a senkié. Mire ott veszni hagyni? Valami jót lehetne csinálni vele. Például egy szegény embernek adhatom, a ki megalapíthatja vele az életét. Átsuhant az agyamon csak ez a hazugság. Mit se akarok vele kezdeni... Nem. A terhes asszony halálos, emésztő vágyakozása borított el. Reszkettem a kívánságomban. A halottat is elfelejtettem, óh, hidd el, anyó.

Az ördög suttogott a fülemben ama nehéz sötétségből, mely mind ereszkedett inkább le. Összerázkódtam. Egy gonosz eltökéltség... s a következő pillanatban hozzáértem a lánczhoz, a nélkül, hogy látnám a halottat. Gyűlöltem a szerencsétlent.

Mily hideg volt az arany!

A láncz engedett. Aranyóra volt a végében. Elhajítottam messze, a mint kirántottam a zsebéből. Az ösvényre esett. Egy vízcsepp pergett le róla a kezem fejére... Égetett. Futva menekültem, szinte ráhágtam az órára az ösvényen. Átszöktem rajta, mint egy kígyón.

Azt se tudom, mit tettem. Hirtelen visszafordultam, a földre hajoltam s felkaptam az órát és végignyargaltam a berken. A lélekzetem elfogyott a vámház előtt és lerogytam a padra.

Valaki megszólított. A vámos volt.

– Szép az este – mondta...

Összerázkódtam a hangjától s erőt véve magamon, beiramodtam a városba.

Egyszerre ez jutott az eszembe: Miért futok? Mindenki gyanúsna fogja találni a futásomat. Tán ki is találja mindenki, hogy menekszem, hogy loptam... loptam... Otthon bezártam az ajtómat és kétszer is megvizsgáltam a zár erősségét.

Az ágyra dobtam magamat. Az utcáról behangzó zaj a fejembe nyilalott. Meg fogják-e tudni a tettemet? Kitalálják. A Maros mellett horgásztam. Ez bizonyos. A halott láncza hiányzik. Ez kétségtelen. Ki vitte el? Ki volt ott?

Bebujtam a paplan alá. Újjal fognak mutatni reám. Tolvaj... Egy halottat lopott meg.

Miért? Az éhség vitte e lépésre? Nem. Rothadt belül... Nagyon hitványul éreztem magamat. Forgolódtam a fekvőhelyemen s a testem savanyú izzadsága undorral töltött el. Émelegtem. Menekedem hazulról. Felkeltem s ki akartam lopózni a szobámból a Maros mellé, hogy visszategyem az órát. De csillagtalán, vágható, nehéz éjszaka volt künn. Nem mertem megfogni a kilincset.

Hajnatra iszonyú nyomorúan voltam. Akkor elnyomott a bágyadság s arra nyitottam ki a szememet, hogy egy óra ketyeg valahol.

Szorongva hallgattam. Tik-tak... tik-tak. Ügyelek: honnan jön a hang? Óra nincs a szobában. Óh. Ez ugyanazon óra. A halotté.

A kabátom zsebéből jön. A fületem közel tartottam a ruhadarabhoz. Szól... szól...

A szoba tulsó felébe húzódok. Ketyeg. Mit tegyek? Ki akarom venni a kabátból, hogy hajítsam a benyíló kamarába. Nem bírom megfogni. Tik-tak. Mind élesebben lármázik.

Kimenekedem a szobából. A kabátot az órával együtt behajítom a benyílóba. Mégis szól. Ráhajigálom az ágyneműt mind, a párnákat, a derekaljakat. Rá is taposok. Egy hegyet hajigálok rá, rongyból. Mégis szól.

Ekkor kiosonok a szobából s a kulcsot a zsebembe dugom, nehogy bemehessen valaki.

Egész nap kóboroltam. A város másik felén tekeregtem, természetesen az erdőben. A Marost meg nem közelítettem volna a viláért. Oh! ha találkozom valakivel, a ki rám mutat. A harkály kopogása is megriaszt.

Az éhség üzött be estére és a város végén egy kis korcsma veresabroszos asztala mellett adattam valamit magamnak. Fuvaros emberek ittak s egy részeg csizmadia siratta a hazát. Rám se néztek. De mind elmentek később és a korcsmárosné csípőre tett karokkal néz kérdőleg reám. Az éjjelt a kávéházban töltöttem itatva a cigányokat, hogy a pirkadásig legalább legyenek társaim. Ekkor buta fejjel botorkáltam haza.

Úgy ruhástól kuporogtam a divány szegeletébe. A szemem majd leragadt. Az ágynemű odabenn van egy élő órán. Minden ijedségem visszatér erre a gondolatra. Nem tudok elaludni. Ekkor az óra üt.

Üt.

Hatot egymásután, lepegve, tompán. Ennyit ütött akkor, mikor a halottat kidobta a Maros. Honnan jön az ütés? Az ágyneműk alól beszél. Egy... kettő... három... hat. Éppen: hat.

Eszem nélkül vettem a kalapomat s nekivágtam az utcának ismét. Már éled. Egy rendőr az utczasarkon végigmér. Tán reám teszi a kezét: „Hol az óra? Hallja!...” Besurrantam a szegeleten és futva iramodtam meg.

Azon nap a szomszéd falu határában aludtam egy boglya mellett. Egy kuvasz ugatott elébb, de a szemem leragadt a fáradságtól s arra a lábam mellé heveredett.

Egészen kóczyos lettem. Azért bemenekedtem a falusi korcsmába, ott maradtam. Senki se ismer. Ott is aludtam.

De másnap csendőrös közeledett az országúton. A falusi ravaszképű fogadós rejtelmesen hozzám hajolt:

– Fusson – lehelte. – Csendőrök jönnek az úton.

Meg voltam bolondulva. Felugrottam. A hátulsó kapun tuszkolt ki a fogadós s én eszeveszetten rohantam végig a berek ösvényén a város felé.

Azóta, anyó, éhezem és futok. A lábszárom reszket, a fejem zúg s összerázkódom, ha egy légy reám száll.

Megpróbáltam, hogy korhelyek közé ülök s iszom reggelig velük. Akkor ettől félek: hogy kifecsegem ocsmány titkomat részeg fejjel, hogy megloptam egy halottat; s elszököm a kompániától.

Elhítványkodtam. Lerongyosodtam. Nem merek haza térni.

Ott ketyeg az óra a szobámban és üt hatot... éppen hatot!

Egy nap lopva odahúzódtam a Maros felé, a hol halásztam. Mint remegtem! bokortól-
bokorig bujkálva odáig, csúszva.

A fővényes mart üres volt.

Tán elvitték. Tán eltemették. Az óra azonban él és üt.

Mit tegyek?

Kezdem megszeretni a vizet itt a bolygó mellett.

Oly lusta, lágy, puha itt a Maros vize. Nagyon mély. Alig mozog a víz színe.

Csábít a mélységes nyugalom.

Bár jönnél utánam, anyó! Félek ettől a víztől.

Vonz...

AZ ÉLET II.
(1905)

A fehér ház

Ibolyák! Erzsi mama, egy csokor ibolya, – kiáltotta Mariska, szőke feje fölött lobogtatva az illatos virágot és végigtánczolta a szobát. Az ablakpárkányra tette a virágcserepek közé valaki. De én megláttam a puha kalapját s bolyhos keztyűjét. De nem lehetett kinyitni az ablaktáblákat a cserepek mián. Várj, várj, kiszaladok a kapuba, hogy lássam, ki hozta?

– Nem, nem, lelkem. Mit gondolsz? Illetlen lennél.

– Eressz, Erzsi mama! Ne öltsd fel a szigorúbb képedet. De látni akarom: ki hozta az én ibolyáimat? Azt hiszed, lelkem, hogy nekem hozta?

– Hát kinek másnak?

– Óh, én édes anyókám! Süsd le csak a szép szemedet, te édes szentem. Nagyon illik neked... Persze, akkor mindjárt nem is hiheti senki, hogy neked hozta volna... Hány esztendővel vagy is vénebb, mint én? Lássuk. Öt... hat. Hat, csakugyan, édes anyókám. De várj, várj... a virágos gavallér eltűnik a látóhatárról, míg te dulakodsz velem.

Nevető, finom kis arcát kitérta a virágos czineráriák között, hogy kilásson. Még reggel volt; az utca néptelen. A tavaszi napfény előntötte az apró házakat. A nyugtalan leányka derekát átölelte a „kis mama”, hogy visszahúzza az ablakból. A leányka duzzogva rákoppantott az ölelő fehér kézre.

– Irígy vagy, látom, irígy vagy. Nem akarod, hogy meglássam a gavalléromat... Vagy tán a te gavallérodát félted tőlem, nehogy elszeressem előled? Óh, Isten. Eltűnt. Senki sincs az utcán.

Az ajkát összecúcsosította s így szólt: „Mú! te csúf mama,” – de mégis nagyon derült volt. Az ibolyacsokrot megszagolta, egy szirmát lecsípte fehér fogával, aztán okoskodva feltartotta kék szeme elé.

– Nem tűzöm a mellemre, lelkem; nem is tűzöm a tiedre, mert nem tudom kié? A pohár semleges terület... Odateszem a dolgozóasztalra, kettőnk közé. De ne veszünk össze felette, lelkem, látod, nagyon szép reggel van.

Messze valahol harang hangja ringott át a langyos levegőn, de oly tisztán, hogy az ütés után való zúgás is hallatszott. A leányka felemelte a fejét és elnézett a virágos cserepek fölött.

Erzsi volt a ház feje. Árván maradtak s a nagyobbik beállott édesanyának, az igazi anya helyett, ki elment örök útjára s az ő gondjára hagyta a kis Mariskát. Ahhoz képest ő a komoly, a csendes, a dolgos, a zsörtölődő, a kényeztető mama. Sugarabb volt, mint a huga; a haját a homlokára simítva viselte s ha ruhát varrattak, a díszítés dolgában adta a meglett hölgyet, míg a bájos kis Mariskát elhalmozta piperével. Kívülük még csak a vén Rebi néni lakta a kis fehér házat. Az anyjuktól örökölték ötet is: a stájfpomádés, fehérhajú, hosszúderekú, bogosujjú, áldott jó öreg leányt s hárman csendesen, zajos örömök nagy bánatok híján, tán álmok nélkül is szűkölködve, úgy éltek, hogy észre se vették, hogy élnek.

Egy ibolyacsokor... Úgy belecseppent az életükbe, mintha egy színes pillangó hullott volna le a magasból a szunnyadó tavacskába. A Mariska fejében egy csokor névtelen ábránd rajzolt fel, míg babrált a varrásán; a kis mama pedig minduntalan csörgött, az apró porcellánsem-

miségeket törülgetve a finom állványocskán. Egy kis üveg-galamb szárnyát le is törte. Megállott előtte s elborult a szeme. Édes kis emléke volt. Egy tanuló-fiú lakott náluk még az anyja életében. Mily rég volt! Távolról atyafiak is voltak. Kis, tömzsi, szótalán, szelíd fiú. Akkor feleségesdit játszott vele. „Kálmán néninek” nevezte őt, mert az ő kis szeretőjét Nagy Kálmánnak hívták. Rég volt. Mennyi minden történt azóta. A kis fiú elkerült tőlük s kispap lett. Nem is hallottak többet felőle. Ez a ma letört kis galamb az ő ajándéka volt. Az Erzsi ajaka egészen ellágyult. Mint megelevenedik a szeme előtt az ő kis ura! S kifordult a szobából, nehogy észrevegye az elborulását a leánya.

Nagyon elfoglalták a fejét a reggelen esett semmiségek s úgy eltöltötte kinn az idejét, hogy tizedet is elűtött az óra, mire benézett ismét a szobába. Akkor csengetett valaki a kapun. Egy sugár, selymes-szakállú, barna fiatal ember lépett be rajta. Figyelve nézett szét az udvaron, aztán bátran belépett. A kis Mariska felugrott és gyorsan sügta:

- Erzsi! Ez ő. Ismerem a kalapját. Az ibolyát ő tette az ablakba.

Aztán a csodálkozásban megnőtt szemmel kísérve a jövevény mozdulatait, tapsolva mondta:

- Hiszen ez Nagy Kálmán, a te kis szeretőd, Erzsi! Az én játszótársam. Nézd csak, nézd! Milyen szép legény lett belőle.

Az ajtó megnyílt. A kis Erzsi mama fölemelkedett, elpirult a homlokáig és halkán rebegte:

- Kálmán...

Egy pillanatig megállottak mind.

- Erzsi, - szólt a fiatalember s feléje lépett.

A kis Mariska a fiatalember elejébe szaladt, de hirtelen megütődve, megállott félútban, a kezei lehullottak. Egy perczig merőn megnézte, aztán lehunyta a szemhéjait, mélyebben fel lélegzett és visszalépett.

A vén Rebi néni csendesen benyitott az ajtón s megtörte a csendet:

- Te vagy az, Kálmán? Mit keressz te itt?

A fiatalember mind a két kezét a vén leány elé nyujtotta:

- Én itthon vagyok itt, Rebi néni. Ide neveztek ki. Jegyző vagyok a törvényszéknél. De azt hittem, hogy örvendeni fognak rajtam és most vágytam látni a meglepetésüket.

- De hát a reverendád? Kispapnak indultál. Az anyád álmának vége? A primiczián nem csókolkunk kezet neked?

Aztán kedvesen hozzátette:

- De így is jól van. Az Isten hozott.

Ő hozta s mégis nehezen melegedtek össze. A kis mama zavara oszlott el leghamarább, de a kis Mariska nem is ült közük, hanem távolabbról kelletlenül ügyelte váltakozva a néniét s a fiatalembert.

- Semmi se változott meg itt, - mondta lágy hangján a fiatalember, - csak mi. A kis Mariska, az én játszópajtásom, az eleven, kaczagó, hunczfut leánykám kivált, mert ő idegenül néz reám.

- Miért? - felelte szárazon, de kissé fátyolozott hangon. - De hiszen én még igen kicsi voltam, mikor magát utóljára láttam. Most már nagy leány vagyok...

Ez a látogatás nem is tartott sokáig. A fiatal ember fölemelkedett és nem marasztották. A kis mama ránézett a leányára és nem merte marasztani; a kis Mariska szinte idegenül ügyelte a néniét, ha vajjon ez nem marasztja-e? És a fiatalember leverten hajtotta meg magát, mert nem marasztották.

A szemét egy perczig csodálkozva felejtette a leányka kigyúlt arczán. Aztán elment.

A kis leány az ablak felé fordult, a mint a fiatal ember betette maga után az utczakaput. Aztán visszafordult s valami kicsinylő hangon szól:

- Nem szeretem a Kálmánodat, Erzsi! Merev és csúf. Tetszik-e neked?

Azonban a kis mama mit se felelt, hanem leült az asztalka mellé, lehajolt a fiókokra, hogy kikerülje a huga ügyelő tekintetét és turkált benne zajosan.

*

Másnap kedvetlenül ébredtek meg. Rosszul aludtak. A házidolgok végzése közben kerülték egymást, s nem találtak beszélő tárgyat. Az ibolyacsokor megfonnyadt az asztalkán. Egyik se nyúlt hozzá.

Gondosabban öltöztek föl s erős, kritikus szemmel ügyelték meg az egymás piperéjét. Bizalmatlanabbak és szótlanabbak lettek.

Az idő elborult. Az eső szemelgetett s az eszterhaj alól egy házépítő fecskepár szüntelen locsogott. A nyitott ablakon át hallgatták, a varrásukat az ölükbe hullatva. Az álmodozásukat azonban restelték s nem magyarázgatták kedvetlenségük okát.

A kaput ügyelték s felriadtak, ha valaki benyitott. Ilyenkor lopva egymást nézték s elpirultak. Valakit vártak. Nem jött.

A mint alkonyatra hajolt a nap, a kis leány kilopózott a vén Rebi nénihez. Hízelegve dörzsolódott hozzá.

- Te mindent tudsz nálunk, lelkem...

- Valami kell neked, te macska, hogy így ölelgetsz? Mit kívánsz?

- Semmi, igazán, lelkem. Csak nagyon szeretlek. Hanem, lelkem, (a hangja suttogóvá vált), mondd meg nekem, mikor megy hozzá igazán Erzsi?

- Kihez, te?

- Óh, hiszen te tudod.

- Ez a bajod? Félsz kimondani a Kálmán nevét? No nézd ezt a csitri fruskát. Gyanús vagy. Nagyon megnézted Kálmánt s megriadtál tőle. Csinos fiú... Nem nyilalt valami a szivedbe? Miért menjen Erzsi férjhez hozzá?

- Hát hozzá készül. Látod! Te tudod!...

Az estét szótlanul töltötték el s mikor behúzódtak az ágyasházukba, Erzsi észrevette, a mint a leánya kilop néhány fonnyadt ibolyaszálat a pohárból és a párnája alá rejtette.

Az éjjelre kifényllett a hold. A friss, nedves lomb nehéz illata lengett a lágy, álmos levegőn, a kert fenekén egy madár csattogott. Csábító, kérő, imádó beszédét Erzsi mind jól megértette. Nesztelenül felkőnyökölt. Felindulásában az ajaka rebegett. Ezüstszalak rezegtek át az ablaktábla hasadékan s a futó sugár a kis leánya bánatos arczára tévedt, mely síróra állott. A szeme le volt hunyva. Mintha csak örökálmát álmodná. A szívébe nyilalt ez a kép. Valami névtelen félelem riasztotta meg. Aztán egy csepp könny buggyant ki az álmodó Mariska szemehéja alól, s mire a holdfény elszállt, a homályon nehéz, keserves sóhaj kelt át. Erzsike megriadva bujt a takarója alá, hogy ne hallja. Mégis hallotta. Minden öröme ez a kis leány. Az édesanyjuk haló ágyán az ő gondjába hagyta. Ölében játszatta; ő vigasztalta kis bújában s az örömeiben vidult meg.

Kétségtelenül Kálmánnal álmodik, a kivel gyerekkorában játszott s most a szívébe szállt. Kétség, keserűség gyötri. Félti... félti attól, a kire úgy nézett, mintha az anyja volna. Ezért húzódott el tőle...

Hát vajjon nem félti-e ő is Kálmánt épen a leányától: Kálmánt, ki az ő titkolt ábrándja is volt. Jó. Erzsike arra született, hogy szeressen és feláldozza magát azokért, a kiket szeret. Mégis... Mit tegyen?

A kezét átnyujtotta a leánya ágyáig s gyöngéden megérintette a könyben úszó arczot. Keserűen felsóhajtott.

Másnap félve ölelte meg egy szó nélkül.

A leánykában mintha felolvadt volna ez ölelésben valamely kéreg, a nénje mellére dőlt és halkán sirdogálta:

- Én igen szerencsétlen vagyok.

- Bánt valami? Eltitkolod előlem az okát?

- Hát tudom is én, lelkem. Lehet-e valami bánatom nekem? De óh! mint szeretnék meghalni. Nem tudom, miért, anyám...

Később így szólt Erzsi:

- Sírtál az éjszaka.

A leánya sértődötten csippent fel hirtelen:

- Utánam kémelesz?

Az egész napon át hánykolódott a szélsőségekben. Mindjárt visszautasító lett az ellágyulása után. Az udvar virágágyaiban babrált, mely az utcakapuhoz közel esett. Mert várt... várt valakit emésztő vágygyal. Estére ennek a kívánságának betege lett. Az ajakát égette egy név, melyet szeretett volna kimondani. Most kigyúlt és elsápadt mindjárt. Ha a nénje rátette kezét forró homlokára, felvetette különös fényben égő szemét s aztán durczásan elfordította a fejét.

Aznap se jött senki hozzájuk és másnap se. Istenem!

A kis mama eszében, aggodalmában minden képtelen terv fogamzott meg. Elfelejtette a maga szorongását, minthogy a leánya búja foglalta el a szívet. Óh, mindent feláldozna azért, hogy ismét nyugodtnak, vidámnak lássa. A maga ábrándját elborította az aggodalom. Képes volna arra, hogy elmenjen Kálmán után s odavonszolja lázban égő leányához, ha megalázkodva rimáncodna is neki.

Egy pillanatra öntetsző mosoly suhant át az arczán. Hátha semmit se érne az áldozata, mert hátha Kálmán még mindig és egyedül Erzsikéért ég, úgy, mint gyermekkorában... Megsimította a homlokát, hogy elűzze a kísértő, hivalkodó gondolatot. Mire se gondoljon, csak a leányára, az édes kis leányára. Ha csúffá tehetné magát, útálatossá tehetné magát, hogy elfelejtse őtet. Vagy ha eltűnne az útjukból? Nem. A leányát tenné szerencsétlenné...

Az álmatlan éjszaka után a hajnali derű valami világosságot keltett föl a fejében.

Lábujjhegyen a leányához lépett nesztelenül. Ráhajolt és megcsókolta:

- Nagyon szeretlek, lelkem! - rebegette és összeölelte a fejét.

Határozott.

*

A negyedik napon bátortalanul tette valaki a kezét a kapukilincsre.

A két leány mégis meghallotta s egyszerre felugrottak.

- Valaki jön... - rebegte nyugtalanul Erzsí.

A kis leány felcsippent, mint egy kelepcebe esett madár.

- Menj elejébe Mariska. Ő mindig ilyen tartózkodó volt. S mi nem bátorítottuk fel a mi-
nap. Menj szívesen elejébe.

A leányka megriadva rebegte:

- Te menj elejébe. Tégedet akar látni.

- Nem, az nem igaz. Értted jön. Akarom. Menj elejébe.

A fiatalember tétován lépett előre a napfényes ösvényen. A tornáczról kedélyesen szólott
reá a vén Rebi néni:

- Úgy jössz, mint a bűnös. A volt kispap, a ki gyónni jön. Rég várunk.

- Nem csak maga várt, Rebi néni?

- Óh, bolond te... Hát miattam jössz most?

A kis leány tartózkodó fejbiccentéssel köszöntötte s a keze remegett, a mint a fiatalember
kezébe tette. Mind a hárman körülnéztek, mintha Erzsikét várnák. „Miért nincs itt” – gon-
dolta a fiatal ember. „Őtet keresi!” – gondolta keserűen a leányka.

Jókedvű, fényes tavaszi nap volt. A jáczintok fürödtek a napsugár fényében s a ragyogó, friss
füvek közül a férfi húség könnyű, szálló pelyhei szállingóztak az illatos levegőn.

A verandán állottak meg. A vén leány vitte a szót, de alig hallgattak rá. Némi zavarodott-
ság ült közük s a ház ajtaját ügyelték, melyen belül késlekedett Erzsike.

- Megvárakoztattalak? – csippent valaki reájuk.

Erzsike volt.

Egészen megváltozott. Tiszta homlokát néhány hajtincscsel takarta el s könnyű, virágos,
nyitott karú pongyolát öltött fel, melyből gömbölyű karja fehérlett ki s melyen át teste igéző
vonalai áttetszettek.

Derűlten lépett közük.

- Tetszeni szeretnék magának, Kálmán! A maga kedveért csinosítottam ki magamat. Jó-
ízűnek talál-e? Virágom nincs, ez csak a maga figyelmetlensége, édes, aluszékony gyerekkori
lovagom.

És kecsesen bókolt s ragyogó szemmel nézett rá.

- De milyen fonyadt kedvben talállak titeket. Hogy van, Kálmán? Vártuk. Olyan derűl-
ten kopogtatott be az ablakunk párkányán az ibolyacsokrával, hogy azt hittem, megváltozott
maga is, mint én. De az nem igaz. Maga a régi „néni.” Emlékszik, „Kálmán néninek” hívtuk,
mert úgy tudott pirulni, mint egy félénk kisasszony. Megtelepedett-e már?

A világiás dáma mozdulatával helyet mutatott maga mellett s elnyúlt egy hintaszéken.
Keskeny, nyerges lábacskájával meglóbálta, úgy, hogy formás bokái is kilátszottak szoknyái
alól. A fecsegni vágyó könnyű hölgy módján, beszédes szemét ügyelve járatta szerteszét.

- Annyit kérdezek, hogy – látja – nincs idejük felelniök. Mi elvonulva élünk s belénk reked
a szó, mint a szénsav a zárt borospalaczkba. Ha aztán kinyitják az üveget, habzik, forr ki az
édes lé. Maga az, Kálmán, a ki a szánkat kinyitja. Csúnyának találja-e a leányomat, Kálmán?
Ízes falat, úgy-e? Nem? Tizenhatsz esztendő. A tavasz eleje. Az én tanítványom, de rossz
tanuló... Olyan szóotalan, majdnem félénk, mint... mint maga, Kálmán, a „néni.” Erre nem én
tanítottam. Élni, ah, élni, hogy érezzük, hogy élünk... ő nem tud. Táncolni, kacagni... ki
tanítaná meg? Tőlem nem tanulta meg.

A kis Mariska leplezetlen csodálkozással nézte meg a néniét. A vén Rebi néni felállott és
az ő édes, komoly, okos úrnője mellé lépett és elsímitotta a homlokáról a hajját.

Erzsike tréfás duzzogással utasította vissza.

– Elrontod a frizurámat. Irigyeled tán, ha csinos vagyok, vén Rebi néni? Csinos fiatalember nálunk s irigyeled a sikeremet. Te is Mariskát kényezteted. Várj. Ti unalmasak vagytok. Kálmán az én régi lovagom... Megmutatom neki a búvóhelyeket, a hol csókolóztunk gyermekkorunkban... Akarja-e? A liceumbokor még azon a helyen áll. Dúsabb lett s mélyén szerelmes madár fészkel benne most is. Az én kis leányom epedve hallgatta a szavát az este is. Nem félne tőlem, Kálmán, ha velem jönne?

S felkelve, kezét a fiatal ember karjába öltötte és a leányára tekintett:

– Velünk tartasz-e? – kérdezte s azzal megindult az ösvényen gyorsan.

Az első fordulónál elfulva megállt.

– Kigyúltam. Ez a tavaszi levegő megmozdította az én lázongó véretem, mely rendetlenül buzog föl az ereimben. Várjon, – mondta. – Maga, a szemérmes „néni”, nem botránkozik-e meg, ha könnyitek magamon?

És leroskadt a hajlós kerti székbe s néhány gombot kapcsolt ki a mellén s kitérte a puha nyakánál a szövetet.

Aztán érzékenyebb hangba csapott:

– Sokat vártam magát, Kálmán! A gyerek sóvárgásával gondoltam magára. Még játszani szerettem volna tovább gyermekkori játékaikat. De maga nem jött. A sóvárgásban elfonynyadtak bennem a naiv, leánykás ábrándok. Az élés vágya buzgott fel bennem. Néha nem ismerek magamra. Szeretem a világi zajt, az izgató örömeket. Már nem elégedném meg a maga kis bókjaival, a miket hajdan elrebegett... Adja a kezét, Kálmán, legyünk jó barátok. Maga volt az első szerelmem. Ki lesz az utolsó?

S aztán felemelte az ujját figyelmeztetőleg.

– Ügyeljen! A gyerek jön utánunk az úton. Félek megmutatni neki a valóságos élet útját. Szeretem és irigylem; a gyermekségét, imádandó szelídségét. Nézze, nem hasonlít-e ama liliomágra, melyet az őrzőangyal tart a kezében az imádságos könyv első lapján.

A fiatalember elvonta a szemét az Erzsike telt, fehér, ragyogó, izgató melle vonalairól s a sugár, ártatlan leánykán pihentette meg.

A vénleány a veranda oszlopához támaszkodva, kimeresztett szemmel ügyelte a leányát.

– Mi leli? – rebegte félhangon. – Oly nagyon szereti-e Kálmánt, hogy ismét el akarja kábítani? Vagy oly nagyon szereti-e a leányát, hogy megutáltatni akarja magát érette Kálmán előtt...

Megsimogatta a homlokát s a szeme, a mint az egyenes úton végignézett, könnyel telt meg. „Óh, édes, bátor kis mártirom,” rebegte és feléjük indult. Onnan halk, víg dalocska töredékei szálltak feléje.

A liceum bokra előtt állottak, a hol a fészekrakó fülemüle lakik. Nesztelenül közelítette meg őket...

A kis Mariska észrevette a vénleányt és hozzásimult megzavarva.

– Mily csúnya lett az én édes mamám, – mondta s szégyenlősen fordult el.

– Ne szólj... Mily nagyon szeret ő tégedet... azt megmérni se tudod most.

S a kis mama derülten fecsegett a megzavart ifjú emberrel. A szeme ragyogott. Meztelen, szépséges, gömbölyű karjával szántotta a levegőt, a mint csintalan szókat sugdosott a fülébe.

Nehéz éjszaka

Nyughatatlaná tett az út, a mint leereszkedtünk az erdős hegyháton, a kanyargós úton. Deszkát szállító szekeresek kapaszkodtak felfelé, rendetlenül kiabálva, ki nem térve a leendőnek. Homályosodott már az idő, a mint találkoztunk velük és besötétedett, míg leértünk s kerülgettük szakadatlan sorukat. Vártam, mikor ütődünk beléjük, hogy befordítsanak a mélységbe.

Az eső csak szemelgetett, de hullott szüntelenül, konokul, mint a búlátott szem. A megszínesedett lombok lucskosan meghajoltak. Az eső halk suhogásával, (mintha lágy madárszárnyak légiója rebbent volna), versenyre kelt az Olt zúgásával, mely a hegy talpán omlott le a mederben.

A sötét kis falucskán csúf sárban döcögöttünk át; még a gyertyaláng is mintha unta volna a pislankodást a kis putrikban... A szekeres a vasúti váróházhoz közel vitt (hogy éjfél után a továbbutazásra közel találjam a vasutat) egy nagy, magánoson álló korcsmába, a hol nagy színek voltak s olcsón mérték a szénát s italt.

Egy nagy, savanyúszagú ivón vezettek át a dohos vendégszobába, melynek az ajtaja a mezőre nyílt. Fáztam s igen nyomorútan éreztem magamat, mintha egy penészes gödörbe taszított volna le valaki. Egy kövér kerek asszony, (hasonlított egy mosogatóra váró nagy cserépfazékra), szóltanul tett világot a kockás, ragadós tapintatú asztaltakaróra s az egyik zsíros, kövér karjával az asztalvégre támaszkodott, mintha kérdezte volna: „He! kell-e valami?”

Egészen idegennek tetszett nekem a saját hangom, a mint egyet-mást kértem a vacsorához. Egyszemélyiségemben körülnézve, néhány képet láttam meg előbbször: a vadásztemetést, (a medvék a halottvivők, rókák, farkasok a siratók s egy szarvas a temetésvezető), egy mocskos, fanyalgó szüzet, ki a tavaszt ábrázolta s egy szakállas vént, a tél képviselőjét. Azt képzeltem, hogy a szobámon túl valaki elfojtottan zokog s arra felálltam, hogy végigjárjam a szobát. Lépegetve, a kemence gömbén álló füstvezető pléhcsövét megigazítottam, mire az egész alkotmány nagy zajjal összeomlott s a száján keserű füstöt okádott ki. Kitártam az ajtót. Nehéz, fekete sötétség súlyosodott az esővel tele levegőre künn. A kerek asszony mialatt a pléhcsővel bajlódott volna, benyitott az én szobám után következő lyukba s durván bekiáltott: „csend...” Aztán morogva fölemelte a szoknyáját, hogy megfoghassa a meleg csövet s mérgesen zörgött vele. Azalatt egy gyolcsnadrágú, csizmás, zöldszegélyű szürkeruhás polgártárs lépett be a szobába az útról s a nyugögölődő asszonyhoz szólt: „Leesett?” – kérdezte a csőre mutatva „Leverték!” – felelte komor szemrehányással végigméregelve engemet. A polgártárs az asztal mellé telepedett, szivarkára gyújtott, lekönyökölt s mikor magunkra maradtunk, apróra végigvizsgált bizalmasan.

– Csúf utazó-időnk van, – mondta, – ha feledetlen szekérben jár az ember... Honnan tesszik jönni? – kérdezte.

Aztán az utazó-ládám tetejéről eltaszítva a plédet, így szólt:

- Szép portéka... Idegen országbeli munka... A disznóbőrt így nem tudják kikészíteni nálunk... A kapcsolat kétségtelenül angol mív... Hiában! Nyomorúak az ipari viszonyok házámban... Hova tetszik utazni?

Azt hiszem, ismét szekeresek érkeztek a színek alá az udvarra, mert a rúdra erősített petróleumlámpa lángja végignyúlni látszott a vaksötéten. A kerék zörgése alig hallzott a mély sárban. A szoba rosszul záró ajtaját betettem. A rothadó anyag keserű füstje még ott úszott a nehéz levegőn... Az ivóban a szekeresek lármásan telepedtek le.

- E kendő (a vendégem zavartalanul tapogatta a holmimat) jó drága lehetett. Mikor a vasutunkat építették, viseltek az angol mérnökök ily koczkás portékát. Skót színek, ha nem csalódom... Csodálom (a fejét mind a két öklébe támasztotta, mintha nagyon nehéz volna), hogy uraságod nem a nagyvendéglőbe szállt meg. Ide csak a szekeresek járnak. Nyomorú fészek... de a bora tiszta, szászvidéki. Nem tetszik? - kérdezte és egy megtöltött poharat tolt felém.

A bizalmaskodása untatott, de mivel magányosan lenni még unalmasabb, az asztal felé közeledtem.

- Nagy esemény történt a községünkben. Mi elfelejtve élünk itt, uram, de ez az esemény az újságba kerül; majd meg tetszik látni. S előrehajolva, vizsgálgatva a mellényemet, váratlanul kérdezte: „Azon óraláncz velencei munka? Arany... biztosan. Nagyon jelesen dolgoznak aranyból azon emberek, taliánok, ha nem tévedek...”

Begomboltam a kabátomat. Váratlan érdeklődése felvert kedélyállapotomban egyenesen gyanúsnak tetszett. Itt egy mező szélén nem szeretem, ha az óralánczom iránt ismeretlen emberek érdeklődnek. A kíváncsi barátságos idegen kedvetlenül vette észre a mozdulatomat és elhallgatott. Fölkelt s ajtót nyitott ismét. Az eső nekiereszkedett; hallzott, mint csobog a pocsolókban. A füst a vizes levegőre nehezen húzódott ki. Az éjszaka oly nehéz, fekete volt, mint egy gyilkos lelkiismerete. Visszatért s még az útban folytatta:

- Nevezetes eset... A földbirtokosunk: Sötér, főbelötte magát tegnap délután...

- Úgy-e?

- Maustodt, uram! Egy lövés s pász, punctum. Nevezetes familia... Nagyságos úr! Ilyen eset a világon mindenütt feltűnést keltene.

Akkor hozta be a fogadósné a vacsorámat... A mondatait a háborgatás mián szakgatta meg s gyorsan végezte be, az ujját figyelmeztetve emelve fel, míg a fogadósné a szobám után következő sötét lyukba belenézett.

- Átment valaki itt a szobán? - kérdezte tőlem.

- Senki, asszonynéni, - felelte helyettem az idegen.

A fogadósné megfogta az asztalon pisláncoló gyertyát s bevitte magával a sötét lyukba, azonban hamar kihozta, lecsapta a gyertyatartót s terített. Hátrább állott, a virágos poharakkal, fotografiákkal megrakott kaszthenhez dőlt s várt, a míg ettem. Az én barátom erősen szivarozott, míg a szekeresek az ivóban hangosan röhögtek s kocshintottak.

- Hogy alszom én itt az éjjel? - kérdeztem a fogadósnétól, hogy szóra bírjam. Nem felelt, hanem felrántotta a vállát. Később odavetette: „A kinek jó a lelkiismerete, a kövön is elalszik.”

A barátom unalmában a holmimat fogogatta:

- Válogatott portékák, - mondta, - nálunk ritkán fordulnak meg ilyesfélék... Mi becsületes emberek vagyunk, uram! de szegények... Az istenadta paraszt ki se mozdul a falu határából, akár a csorda... A skatulyában kalap van, uram? Nem veszi rossz néven, ha felpróbálok? Köcsöskalap?

A fogadósné kivitte a terítéket és arra a barátom, mint a hogy egy elzárt palaczkból kirántott dugó után habzik a jóféle lé – nyomban folytatta a siralmas esetet a nagyságos úrról, ki halva fekszik valahol.

– Nem is gyaníthattuk, hogy mire készült. A tegnapelőtt itt, e helyen, uram, itt ülünk ketten s én azt mondom neki: „szépen keltek ki az ősziek.” Egy szót se felelt, mert igaz is. „Csak – mondtam – a ki megkésétt a vetéssel, nézheti a szántást,” mert már akkor kezdett ez az istenverte eső. „A lucokba csak nem akasztja az ekét...” No, úgy-e, uram? Így szóltam. És másnap főbelötte magát... Oka volt, uram... nem mondom, de mindjárt pisztolyhoz nyulni, hát ilyen tegyen keresztyén magyar? Egy mogyorófapálczát fogjon a kezébe a magyar s azzal csináljon rendet a feleségénél... de nem pisztolylyal, uram! Mert az igaz, hogy nagy háborúság volt, mikor a Sötér felesége megkorbácsolta a fogadósné leányát. Nem mondom! ez kurucz dolog volt, de hát ujság-e az a világon, hogy egy férfi elfeledkezik magáról... Megkorbácsolta az ura kedvesét, a fogadósné leányát s ezzel végezzék be az ügyet, uram! Na, úgy-e?

– ...Ő már ezzel se végezte be... Az urát biztosan nem bántotta, mert azt még se merhetete... hanem felpakolt s otthagya az urát... Pedig, uram! a birtok tulajdonképen az asszonyé; ő váltotta ki, mikor az urához ment és jól éltek rajta. Mégis, uram, otthagya az urát... a birtokban, uram! otthagya s elvitte a fiát is... bárha egyebet esküdött az oltár előtt az urának.

– ...Pedig már nem mai csirkék ők se. Sötér őszül... és a mult hónapban azt mondom neki: pajti! őszülünk. S ekkor jön az ördög s megcsapja a lapátjával Sötért. Akkor tért haza a fogadósné leánya. Szép perszona, uram... Igen szép perszona. Én nem tudom, mi történt köztük, én nem láttam uram! én nem hallottam. De szép dolog, uram, hogy őszülő embernek ily buzogó vére vagyon... Azt inkább magasztalni kellene, mint korholni... A Sötér felesége azonban vesz egy korbácsot, megveri a fogadósné leányát és megvan a baj. Egy német asszony, uram! ilyen esetben sírna... egy francia hölgy perelne és visszacsálná az urát – a Sötér felesége korbácsot vesz... (én korholom érte, uram!...) és aztán elmegy...

– ...Hát ha már elégtételt vett, miért ment el mégis, otthagyván az urát?... Logika ez? A logika pedig első dolog a világon... Otthagya és – Sötér... ott fekszik a legszebb szobájukban... a golyó keresztülment az agyán... Hát ezzel el van igazítva a kérdés? Ő, tessék elhinni, mindent elkövetett Sötér; utánament a feleségének... kérte... megalázkodott... Nem... S akkor daczból s keserűségében még egyszer, tegnapelőtt, idejött, uram... együtt voltunk az asztal mellett itt... és most ott fekszik...

Valaki bekiáltott az ajtóból: „Kilenczet elütött az óra...” A fogadósné hangja volt. Azt hiszem, hallgatózott künn...

A barátom abbahagyta a gesztikulálásait, kihörpenté a borát s felállott...

– Az embernek felesége is van, uram s ha szekeret küld utánam az asszony, nem jó várakoztatni a lovakat künn ilyen időben... mert kár eshetik az állatokban... De én azért, uram, eljárók a fogadóba csuf időben is, ha utazó idegen úriember száll meg a községünkben. Én, uram, nem akarok elmaradni a világtól... én szeretek szép portékákat látni... én szeretek tanulni. A reggeli vonattal tetszik elutazni vagy az 1 óra 25 perccel? De veszett bűdösséget csinál a szobában, uram, egy rossz kemencze... Vajjon mit éget benne a fogadósné?...

– – – Csak akkor becsültem meg a barátomat, mikor elment. A szoba barátságtalan félhomályát, piszkosságát... elhagyatottságát, rossz szagát... csak akkor értékeltem, mikor magamra maradtam benne... a tapasztolt falat, a rossz lábú ingó asztalt...

A magányosság egy idő mulva úgy lenyomott, mint valami teher a vállamon. Az ivóban is kifogytak a szóból a szekeresek, egy-egy szót pottyantva ki, hogy annál nagyobbakat hallgas-

sanak. Az esővíz csurgott le az eszterhajról, s a hangokból kivált egy éles cseppenés, mely bizonyosan valami pléhdarabra koppant, s mely apró sikoltozásra hasonlott és más vastag, kongó cseppenések, a miket megzavart néha egy súlyos talp csoszogása, mely időközönként az ivóból hallszott... Az utánam következő lyukból mintha elfojtott sírást hallottam volna. Tán csak a szél beszélgetett. Azt hiszem, csak az érzékeimmel hallottam.

...Egy halott a faluban. Mi közöm hozzá? Ravatalon, részeg virrasztók felett... rettenetesen hallgatva. Egy fejjel kevesebb, melyből gondolatot, érzést, szenvedést kiűzött egy golyó... ismeretlen faluban... ismeretlen házban. Mennyi haszontalan fej ágaskodik felfelé... mi közöm azon egyhez, mely a „legszebb szobájában” örök álomba merült.

Felkeltem ülőhelyemből, végigjártam a ketreczemet. Valamiért a lépésem zaja bántott és lábujjhegyen tértem vissza a keshedt divány szegletébe. A mint óvatosan leereszkedtem az ülésre, megfogtam az asztalt, s az úgy megreccsent, mintha fájdalomában sírt volna fel.

Izgatott voltam. Nesztelenül az ágyig lopóztam, de mindjárt elkaptam a kezemet, a mint a hideg, nedves párnahajhoz értem. Mintha halotthoz értem volna. Nem... nem tudnám érinteni az orcámmal. Miért?... Tudom is miért? de féltem... s egy nagy lépéssel – a hideg falhoz támaszkodva az ajtóig ugortam, hogy bezárjam. Nem lehetett. Rossz volt a zárja.

Mintha a nehéz levegő simogatta volna a bőrömet, hogy elkábítson. Addig súroltam a homlokomat, a míg fáj... Valami nehéz tárgyat ügyeltem, a mivel eltorlaszszam az ajtót. De zajjal járna, ha az ágyat az ajtó elé hurcolnám. Elviselhetetlennek képzeltem valami nagyobb lármát. Egy vas tűzpiskáló hevert a kemence mellett. Ravasz örömmel eszeltem ki, hogy azt nesztelenül odatámasztom s az majd zajjal le fog esni s engemet figyelmeztet, ha majd jön az a bizonyos valaki... Nagy gonddal, nehéz egyensúlyozással, állóhelyemben levettem a czipőmet, hogy zaj nélkül térhessek vissza a divány szegletéig.

Az ivóban hangosan horkolt fel egy szekeres. Mily félelmes és ocsmány volt. Arra egyszerre az utánam következő lyukból mintha szepegést hallottam volna s mintha ablakot nyitott volna ki valaki s zárt volna be. Kivettem az órát. Csak egy óra telt el, hogy egyedül maradtam. Gyorsan visszadugtam az órát a zsebembe. Egyszer: a fényes tárgy mutogatásának oktalansága ötlött az eszembe; másszor: nem mertem felhúzni, mert a perczegése zaját elviselhetetlennek képzeltem.

A tárczámat kivettem a zsebemből, ráültem, és átnyúltam bátoratlanul az asztalon, hogy a táskából kivegyem a revolvért, melynek minden töltőlyukában egy-egy golyó gunnyasztott, munkára készen. A divány szegletébe húzódtam, a „skót színű” keszkenyővel betakartam a térdemet. Valósággal fáztam.

Egy-egy talp csoszogása, egy-egy horkanás; valami perczegés, suhogás vált ki az egyhangú morgásból, a mit az eső okozott künn. Nagyon elhagyatottnak éreztem magamat és keserű nyál gyűlt meg a számban minden pillanatban. Ama fej, melyen kis fekete csatornát vert egy buta golyó, akkora pont alakjában jelent meg a félhomályban, mint egy mákszem... aztán nőtt... nőtt, természetfeletti nagyra szélesedett, puffadt és akkorára nőtt, mint az a gyűrű, a mi egy bedobott kő után az állóvízben képződik – s végre elenyészik a semmiségben... Ismét kinyitottam a szememet, hogy ne lássam a növe csatornát, mely akkora lesz minden perczen, mint egy feneketlen barlang... A lélegzetemet visszatartottam, mert hallottam a zaját... valósággal hallottam. A gyertya perczegését és valami szomorú sóhajtást és a kezemet felemeltem védelemül, hogy a nedves levegőn szálló füst ne érjen hozzám.

Azt hiszem, éjfél felé járt az idő, mikor az ivó felől való ajtón benyitott valaki. Felugrottam, mintha feldobott volna valaki. Az egész testem remegett, a forróság ömlött át rajtam.

- Ki az? - kiáltottam és megragadtam a revolvért.

A fogadósné volt.

Reám se nézett. Megfogta a gyertyát s elvitte.

- Ne vigye el a gyertyát - kiáltottam. - Megfizetem az árát. Ne vigye el... Én azt akarom, hogy égjen.

Vissza se nézett, hanem belépett a túlsó lyukba és mindjárt erős zörgést hallottam, mintha a bútorokat taszigálná, valamit keresve: „Tudtam, tudtam” - kiáltotta, mintha mélységből üvöltött volna fel és kirontott a gyertyával.

- Senki se ment át a szobán? - kiáltotta reám. - Bizonyosan tudja? Akkor az ablakon át szökött ki a bitang leányom - kiáltotta. - Tudtam, tudtam, - de mintha síróba fuladt volna a hangja.

S mindjárt kirohant az ivóba s rettentően üvöltötte:

- Hej... hej! Mind meg vagytok döögölve? A leányom megszökött az ablakon. Hé... hé... meg vagytok-e halva?

- A berek felé menjen kend... A töltés felé a másik... lámpással a kezében... Te túl... az Olt felé... az Olt felé a híd felé, a hol mély a víz... Jaj... jaj... Hát gyorsabban, ha lélek van bennetek... Isten... Isten... Jaj...

Azt hiszem, megdermedtem. Alig tudtam fölemelkedni, a félkezemben tartva a revolvért, a másban a kuffert, a nélkül, hogy sejtettem volna, mit teszek?

A szobámon egy vállas, lomha ember törtetett át s kivágta a mezőre néző ajtót, melynek előtte úgy állott a vak sötét, mint egy áthatolhatatlan fal.

Ott téován megállott.

Messziről a vasúti lámpák pislankoltak.

Magasra emeltem a kufferemet s nekivágtam a rettenetes éjszakának, lucskos mezőnek és átbotorkáltam gödrökön és árkokon... előre a piros lámpa felé, mely mindjobban látható lett.

Ah! egy félóra mulva, ülve egy jól fűtött, tiszta, puha pamlag ölében egy vasúti kupéban, a mint a gép vidáman sikkantott - mily könnyűnek, szabadnak éreztem magamat...

A Demmel felesége

Az utcánkat megzavarta Demmel az ő cigányképű szenvedélyes feleségével.

Valahonnan a vidékről hozta, nagy nyomorúságból mentve meg. Az apja (egy hitvány tanító) tömlöczben senyvedt, mert izgága ember volt, a csendőrökre uszította a parasztokat. Demmel vásáron járt, pokróczot árulva, ott hamarosan összebarátkozott a leánynyal és oltár elejébe vezette. Mari erre így szólt:

– Jó! Ha tetszem magának, vegyen el, de miért elegyíti bele a dolgunkba a papokat? Náluk nélkül is lehetek a felesége.

Demmel, a ki azelőtt, hogy boltos lett, csendőr volt, úgy gondolkozott, hogy az efféle beszédeket (a mit az apjától tanulhatott) majd kiveri ő belőle, ha felesége lesz. Mert különben oly kívánatos, tűzről pattant szépséges perszóna volt Mari, hogy tán az elkárhozása árán is megvette volna, ha nem adták volna olcsóbban.

Az utcában Mari mindjárt nagy barátságba elegyedett a szomszédokkal; egy hét alatt mindenki szerette. Nyájas, szíves volt a szegényekkel s lélekkel résztvett minden bajukban. – Demmellel jól élt Mari, kivált az első hónapokban, a míg berendezkedtek; szépen megfértek egymással, bárha nem igen találtak, mert Demmel elnehezedett, negyven esztendőes ember volt.

Az asszony mián az egész utca hozzájuk járt sóért, borsért s Demmel szívesen hallgatta, mint barátkozott a felesége a szegény asszonyokkal.

– Nagy kereszt a szegénység, lelkem! – így szólt hozzájuk a menyecske – de hurcolják, ha nem tudják ledobni magukról.

– Jaj, ha lehetne azt, lelkem!

– Jajgatással persze nem lehet.

Az utca szegletén levő süllyedt ház elején egy esztergályosnak volt a műhelye. Hofman (így hívták) át-átjárt Demmelhez, mert jól tudott a Mari nyelvéen beszélni. Összeültek s úgy szidták a gazdag embereket az asszonnal, hogy belemelegedtek mind a ketten. Az esztergályos nem szeretett dolgozni, mert elégedetlen volt a mostani világrénddel s azért nem volt kedve fárasztani magát; hanem jól értett a fuvolázáshoz s alkonyatkor mindig elhozta Demmelhez a hangszerét. Ha pedig ellustultak volna a társadalom szidásában, elővette a fuvoláját és fujta a Marseillaisét, igen szigorú tekintettel meredve a levegőbe. Az utcabeli iparosok ilyenkor letették szerszámaikat és átnéztek Demmelhez, hogy hallgassák, s az asszonyok is, ölükbén a gyermekekkel, a bolt elejébe gyűltek egy csomóba.

A miket ilyenkor beszéltek, míg az összes tolvajokat és vérszopókat néven nevezték, a kik rontják a nyomorult embert, azt Demmel nem hallgatta szívesen.

– Jó volna, ha elmennél esztergályos a magad boltja elé, mert nem szeretnék bajba kerülni az ostobaságaid miatt.

Mari a régi szenvedélyességével vágott közbe:

– De igazat beszél, de a tiszta igazságot.

- Ordítsa belé az igazát akárhol, (míg hurkot nem vetnek a nyakába), de nem az én boltom előtt, punktum!

- Hát én? Ki vagyok én? – kiáltotta Mari s a mint Hofman elvonult s utána az iparosok, Mari is felkészülődött, hogy velük menjen. Arra Demmel megszorította a Mari kezecsuklóját s rákiáltott: „Itt maradsz!” Mari fölemelkedett:

- Nekem akar parancsolni? Nekem? Hát mi jogon? kinek fizette le az áramat? A papjának? Vegye vissza, mert én nem adom oda magamat.

- De itt maradsz!

- Az? Egye meg a házasságát, ha tömlőcz ez. Én nem ismerem el. Én maga mellé állottam; nem parancsolok magának, ne parancsoljon nekem se. Ki adott el magának? A törvény? Én nem ismerem. A pap? Nem ismerem. Az Istene tán?

- Belédfojtom a káromkodásodat.

Mari kikelt magából s a Demmel szemének szökött a körmeivel. A hajdani csendőr mellbelökte a megveszett némbert. Mari a pudlihoz tántorodott. Egy szót se szólt, de ökölbe szorította a kezét s sírt.

Demmel becsapta a boltajtót s bezárta kulcsccsal.

A szomszédok másnap így szóltak hozzá:

- Az esztergályos nem beszél rosszul. A szegény ember baját csak ő tudja igazán. Mi éhen döglünk; a zsidó féderes kocsin jár, négy tál ételt eszik. Hát igazság ez? Azt meghallgathatta volna szomszéd is.

- Nem tudjátok, mit beszéltek. Mikor majd nekibőszít titeket a puszkagolyó elé, ne féljete! ő az utolsó lesz.

- Örökké úgy se élünk, szomszéd!

A mi csendes, dolgos utcánkban ekkor sok beszélőnivalójuk akadt. A csizmadia szomszéd, a ki egész nap s még este is üveggyó mellett verte a talpat addig, minduntalan átment a kőműves szomszédhoz egy pár bizalmas szóra, s a fazekas szomszéd azon sáros kézzel odabujt a beszélgetőkhöz s mindjárt egy pár asszony került melléjük. És az afféle beszélőnivalókból, a mit idegeneknek (mint Demmelnek) hallania nem kell, ki nem fogytak. Mari, csak azért is, mindig köztük volt s Hofman alig ült a műhelyében, hogy segítsenek a szegényeken.

Sok kedvetlenség s elégedetlenség támadt ekkor az utcánkban, mióta észrevették a szegénységüket. Régebben a munka után esténként a házaik elé a padokra ültek ki. Dudoltak a fiatalok; a gyermekek helytelenkedtek a porban; s a tegnapi nap történetét s a holnapi reményét beszéltek meg az öregek. Már keserűséggel beszéltek a szüntelen verejtékezésről, míg a tolvajok ellopják munkájuk gyümölcsét. Nem érdemes dolgozni, törekedni ok nélkül. És oly időket élünk, hogy bátran, szabadon nem is nyöghet a nyomorú ember, mert most innen-onnan gaz spion ügyelhet a beszédükre. Ezért összegyűltek egyik-másiknál s estére világot se gyújtottak és egy titkos intéssel elhívták Marit a boltból s Hofmant a fuvolájával.

- Hová czékálsz? – kérdezte mogorván Demmel a feleségétől.

Mari megrántotta a vállait daczosan s elment. Ellenségül tekintették egymást (Demmel bizonyosan az urakkal tart!) s ha délben, este az asztal mellett magukra maradtak, elfordultak egymástól s egy szót se beszéltek. A szomszédok is elkerülték a boltot s hogy keserítsék Demmel, titokban, kerülő utakon kerítették össze Marit Hofmannal valamelyikükhöz. Ezek aztán tudják is a szegény ember baját!

Hofmannak mindig volt jó tanácsa: mint kell visszacsalni a vagyonába belefuló gazdagtól az elherdált kincset; a ravaszság az egyetlen orvosság; nem dolgozni nekik, meglopni ott, a hol

lehet... megkárosítani minden lépésnél, a míg egyforma szegények leszünk mind. Mari csak kaczagta az efféle beszédet. Neki semmi se kell! Semmi, a mi csak van. Se törvény, se templom, se kaszárnya, se haza, se vagyon. Szakgass, tépj most el mindent. Ezt ő mind az apjától tanulta, a ki mindenféle könyveket olvasott. Lerontani mindent, hogy a romokból új támadjon. Mert lánczon tartja a lelkedet a pap; ne merj szeretni se; lánczon tart a haza, mely oda-kötöz egy darab földhöz, akár kapsz rajta kenyeret, akár nem, ha éhen pusztulsz is el rajta; ne merj szólani, ne merj jajgatni, ne merj reményleni, míg óngolyóbis csak van a katona puskájában. Leigázva, lenyomva dögölj meg – ez a parancsolat s ti leteszitek a nyakatokat a tipró sarok alá.

A férfiak lehajtották a fejüket s morogtak sötéten. Hofman felmagasztalódva, átölelte a kigyúlt asszonyt s ölébe kapta és megcsókolta. Mind fel voltak lelkesedve; az asszonyok sírtak.

Marinak az arczára piros rózsák gyúltak ki, hevesen visszaölelte Hofmant, a ki megérti őtet. A fehérnépek mosolyogva néztek rájuk; az öregek, a kik nem értették még meg eléggé az új idöket, elfordították a fejüket tisztességérzésből.

Ilyen esteken az asszonyok hazakisérték Demmelhez Marit, meggyözni őt, hogy asszonytársaival volt.

– Szégyenlem a hazugságot, mondta az úton Mari – mert én nem titkolom el, hogy utálok őt. Szeretném megmondani neki. De ha már vele éltem eddig, tűrnöm kell egy darabig még. Eljön az ideje, hogy otthagyjam...

Egy napon az esztergályos rongyos, alázatos, sovány felesége este, míg Mari rötta az utcát, besurrant Demmelhez.

– Szerencsétlenek lettünk – mondta rebegve – s elveszünk, ha nem segít rajtunk. Ne haragdjék reám, mert én csak alázatosan tudok kérni. Mert mi meghalunk a szégyentől s a nyomorúságtól. Már nem bírjuk tovább.

S megfogta a Demmel kezét s megcsókolta, hogy lássa az alázatosságát.

– Eddig még reánk gondolt az uram, kenyeret keresett nekünk. De már alig látjuk, s a szerszámait a por lepi meg, mióta ez a szép asszony itt van, a kit maga hozott. A gyermekeit szerette eddig az uram, de már nem ismer senkit a világon, csak az asszonyságot, a szomszéd úr feleségét. Oh, segítsen rajtunk, az Isten nevében.

Demmel félelmesen meredt rá, megragadta a hitvány asszony vállát:

– Bolondokat hazudik.

– Már nem fáj semmi, csak az uram. Ha megöl, mit ér vele? Mi úgy is elveszünk, mert az uram nem tud rólunk. Nappal azt az asszonyt lesi s a mint bealkonyodik, utána megy. Valahol összekerülnek; mikor haza jön, felrúg engemet, ha hozzá szólok. Én nem félek már semmitől. Én tudom, hogy az asszonyság szebb, mint én, de nekem gyermekem van. Már mit csináljunk? Oh ne engedje meg a feleségének, hogy elvegye az uramat! Akkor mi elveszünk, ha nem segít rajtunk...

Demmel befödte a fejét a tenyerével, aztán lustán megtaszította a hitvány asszonyt, s rá-mordult:

– Menjen el... menjen el... el.

A mint kitolta, a boltajtót bezárta mindjárt, hogy ne hallják, a mint fölördített. A parasztvér fölzdudult benne. Az ökle görcsösen összehúzódott, hogy az egész karja reszketett bele. Megfojtja egy hang nélkül a rossz fajtát. A halántéka lüktetett. Meg se hallgatja, mert a féktelen nyelvét félte. Ah! mennyi sokat viaskodott Demmel, míg fölvergődött s öreg fejjel ért a

révbe... Házikót szerzett. Maga tatarozta ki s mert egész életében a tolvajokkal dulakodott, jól megerősítette a házát vasrácsokkal, ajtait, ablakait. Mily boldog volt, hogy egy talpnyi földet szerzett, a mi az övé! Nyugalmas, boldog öregség néz reá. Fel is ékítette a házát egy szépséges feleséggel, a kiben gyönyörűsége lesz; a ki, ha nem szerelemből, de hálából lesz jó iránta, mert nyomorúságból váltotta meg. Egyik térdén hintálja majd a feleségét, a másikon a gyermekét, s így öregségére boldog érzéssel dől be majd egyszer a semmiségbe. Ime, rosszul lépett. Az asszony az átka lett... Megfojtja! Otromba teste rángatózott. Nem tudott járni s lerokkadt egy padra.

Akkor ez ötlött az agyába: hátha nem is igaz mindez? A bolond, féltékeny, hitvány fehérnép álmodozik tán. Alkudozott magával Demmel, minthogy az életéről volt szó. Hátha nem igaz?

A mint a felesége hazatért, egy jószívű kísérője ránézett Demmelre s azt kérdezte: „Beteg tán, szomszéd?”

Demmel nemet intett s kinézett az udvarra, hogy ne kelljen beszélnie.

Másnap így szólt:

- Elmegyek a bonyhádi vásárra portékával, s csak két nap mulva térek vissza.

A csendőr ébredt meg benne. Meg akart győződni, ha bűnös-e az asszony? Meg fogja lesni őt.

Hogy elhatározta magát, nyugodtabbnak látszott, pedig fel-felgyúlt a szeme, ha az asszony fehér nyakát látta meg. Ah, ha megszorítaná dologra szokott erős ujjaival, míg kiszederjesedik a piros, duzzadt ajaka szorítása alatt. Nem! Előbb látnia kell. Törbe csalja s jaj neki s jaj mindenkinek, ha bűnösnek találja!

Már délután felpakolta a szekeret s mielőtt fellépett a felhérczre, mogorván így bucsúzott el Maritól:

- Vigyázz a házra... és a... és a becsületedre.

Mari elfordult.

*

Csak éjjel akart visszatérni, de alkonyatkor már otthon volt... A szekerét a város végén hagyta s kerülő úton a berekbe ment, a hová a mi utcánk kertjei kirúgnak. Demmel a megkoppadt égerbokrok mellett húzódott végig a kertjéig s átszökött a korláton.

Legelőbb a fuvola hangját hallotta meg. Tehát az asszonynál volt a gaz. Reszketett és lehúzódott egy liczeumbokor mellé; beléharapott az ág száraz leveleibe s sírt.

Az udvaron farakás lángolt. Körülötte egy csomó szomszéd ült a kis padokon. Az asszonyok a láng körül forgolódtak s az egyik vasrostát forgatott a tűz felett. Kukoriczát pattogtattak. Az esztergályos fujta a Marseillaisét. Úgy látszott, már kissé belefáradtak a beszélgetésbe, Mari mellette ült.

Az éj sietve szállt le s az emberek kísértetszerűleg suhantak el a tűz libegő világa mellett. Hang alig ért Demmelig egyéb, mint a fuvola, az is, mint a tűszúrás, fűrődött a fülébe.

Nem sokkal azután kihúzódtak a szomszédok az udvarból és a fuvola is elhallgatott. Egyszerre mély csönd borult az egész udvarra s az utcára. A Demmel szobájában gyöngye világgyúlt ki.

Előbb felhúzódott Demmel a színek mellett. Szeretett volna benézni az ablakon. A fal mellé húzódott és lefeküdt az ablak alá. Nyitva volt, csak a csipkefüggöny libegett az esti szellőben.

- Nem, nem igaz! Nem szeretlek, - így szólt az asszony az esztergályoshoz, - nem tudom, mi a szerelem. Éhes vagy te a testemre és én tűrhetlek, ez az; a többi hazugság. De azért neked adom magamat.

A hang félig enyelgő, félig ingerlő volt. A férfihang így szólt: „Nagyon szeretlek!” félig lihegve. A Hofman hangja volt.

- Hazugság, nem szeretsz... Vágysz reám, de nem érzel semmit irántam egyebet. Fialat vagy és én is az vagyok és áhítsz arra, a mit még nem bírtál... Tán megutálsz és én meg foglak utálni egyszer. Most kívánjuk egymást.

Demmel vonaglott a földön. Mély keserves nyögés hagyta el a száját. Az ablakot bezárta egy kéz és Demmel azon helyben maradt, mintha elkábult volna egy erős ütéstől.

A mint fetrengett, a keze a revolveréhez ért. Négykézláb húzódott odább. Akkor a világ kialudt a szobában. Mit tegyen? Fölverje az ocsmány vétkezőket. Egyik tán megmenekedik a körmeiből. Pedig neki mind a kettő kell. Tán ordítani fognak és visszatérnek a szomszéd-ból és megkötözik Demmelt és lánczra verik; még édelegnek a gazok és kacagnak majd a kínján.

A lábával beleütődött a szénrakásba, a melyet az udvaron hagytak. A szén megelevenedett, a mint megrúgta s a fejében is kegyetlen gondolat világosodott meg. Mikor megcsendesednek majd... rájuk gyújtja a házat. Mire is már neki a kínnal szerzett házikó? mire már az élet is? Hadd perzselje fel őket; és míg ordítva, kétségbeesve, véresre vergődnek a vasrácsok mellett, Demmel a tűz világa mellett nézni fogja őket és éledni és ujjongani fog rettenetes gyönyörűségében.

Erre a gondolatra, régi mesterségében szerzett ügyességével s ravaszságával, kihúzódott a bolt ajtaja elé. A kését bedugta a zár kulcslyukába, hogy ki ne nyithassa valaki. Aztán a kukoriczapattogtatta vasrosta drótszárait felszakgatta. A vér felserkedt a kezéből, de tépte, hogy a dróttal jól, sokszorosan meghurkolja a kilincset.

Akkor a szívet felszedte az udvarról és erős tüzet élesztett a kis ház mind a négy szegeletén. Igen lassan éledett meg; fujta, mint egy őrült, minden oldalán. Ah! Demmel lihegett szörnyű örömeiben, mintha elfáradt volna. S mikor mind a négy oldalon felcsapott a láng, a zsindelebe kapaszkodva, az oromig felfutva, Demmel az ablakhoz ment, bezúrta az üveget az öklével s ordított:

- Nem fáztok-e?

*

Az utca egyszerre megébredt... Az emberek alig szunnyadtak még el. A világosságra megnépesedett az utca mindjárt. A harangok csak későn kondultak meg, a fedél már lángolt, mikor a tűzoltók nagy zajjal robogtak elő.

Nagy sípolás, kiabálás támadt összevissza. Az asszonyok sikoltozva száguldoztak az utcán, kiáltva „tűz, tűz!” Mindenki a portékáját mentette, a gyermekek jajgattak és az ólakban bögtek az állatok rémültökben.

A tűzoltók beverték a kaput. Valaki ezt kiáltotta: „A lakószoba ajtaja be van hurkolva dróttal. Valaki sikolt benn.”

Valaki a kútból akart meríteni a tűzi fecskendőbe. A veder megakadt. Ijedten mondta:

– A kútban van valami.

Erre a zenebona egy perczig megállott. Az a gyöngé szó áthatott az egész tömegen.

– Valaki a kútban van.

Ezt mindenki meghallotta és egyszerre huszan hajoltak be a kút karfáján.

Az ajtó szakgatása is abbamaradt egy perczig. A tűz dühösen lángolt a fedelen. A szomszédok hordták ki a bútorait: a maguk bajával törődtek.

A mély vízből rettentő erőlködéssel czipelték ki Demmelt.

Még rángatódzott a teste, a mint a földre fektették. Csak akkor vethette be magát a kútba, mikor zaj támadt a háza körül.

Akkor beverték a szoba ajtaját a tűzoltók.

Néhány bátor ember rontott be. A pitvar tele volt keserű füsttel s omlott le a mennyezet.

Marit egy szegeletből rántották ki. Az esztergályos vadul rontott ki az ajtón s végigvágódott a küszöbön túl.

A tömeg utat nyitott Marinak. Az asszonyok iszonyattal húzódtak el a támolygó asszony mellől.

A Demmel teste a kút mellett, a mozdulatlan hideg test, szétvetett karjaival, mintha lefogta volna a hangok erejét s a bűnös asszony iránt való irgalmat. Rémulten csak Demmelt vették körül és csendesen beszéltek egy-egy szót, oly tompán, hogy a víz freccsenése hallatszott, a mint a falhoz verődött. A tüzes gerendák is lesimultak hangtalanul.

Mari magára maradt egy üres hely közepén.

A tűzoltó így szólt:

– Valaki segítsen e nyomorult asszonyon s vegye magához az éjszakára...

Senki se mozdult. Az asszonyok elszéledtek körülötte.

Jajgatva vették körül Demmelt s sírtak.

Mari, mint egy kivert kutya, megindult magában az éjszakába.

Egy kis fiú története

Jóskát boltosinasnak állította be az apja a városba. A kis fiú nagyon búsult ezen, mert ő jól tanult a falusi iskolában s azon ábrándozott, hogy egyszer vagy czukrász, vagy pap lesz. De az apjától (ez durva, mérges ember volt) nagyon félt s nem ellenkezett, mikor a szekér elé járt, melyen beindították. Az édesanyja sírván, titokban így szólt hozzá a szekér mellett: „Én imádkozom érted; te se felejtsd el, hogy kívüled senkim sincsen a világon. Jól viseld magadat és keress, hogy öregségemre nálad meghúzódhassam...” A lovacska ekkor nagyot ugrott, mert a Jóska durva apja reászózott. „Az ördög vigye el, a mennyi nyavalygó vén asszony van a világon” kiáltott s azzal így vitték ki Jóskát a szülői házból, a hol boldog vala.

Jóska hitvány fiú lévén, a városi boltos kis beteg leánykája szolgálatára rendelték ki. E leánykát Marinak hívták s azt beszélték, hogy egyszer játékközben megütötte a térdét s azóta (már esztendőök óta) aszott, aszott a betegségben, mert nem tudott többet a lábára állani. A betegségben megvénült jó kis leány kegyébe vette az új inast s Jóska boldogan vonzódott a patronájához.

E háznál mindenkinek teméntelen dolga volt napestig s nagy izzadtsággal a gazda és nagy ordibálással az asszony, keresték a kenyerüket, de így volt is aztán kenyerük, a mennyi csak kellett és drága köntöseik, arany, ezüst marháik feles számban. Sok dolguk lévén, így szívesen vették, hogy Jóska jól összefért a kis leánykájukkal.

Mari mindjárt tegezte is Jóskát s anyáskodni kezdett vele, holott majdnem egykorúak valának. Az édes tésztákat, a miket a betegnek küldtek, ha senkise látta, megfelezte vele s jól elbeszélgettek mindenféle dolgokról a hűvös, orvosságos szagú szobában; sőt észrevevén egyszer Mari, hogy a kis fiú egy falat tésztát a zsebébe csúsztatott, rászólt:

– Kinek dugod el?

– Az anyámra gondolok... felelte.

Attól fogva tehát, mind a ketten, most egy czukrot, egy-egy szál virágot, máskor, egy lehúzóképet, egy színesebb rongyot félretettek egy iskatulyába, mely a Mari lábánál a paplan alatt állott a Jóska anyja részére. „Nagyon szeret az anyád téged?”

Jóska sóhajtott s lehajtotta a fejét. „Én fogom eltartani őt.”

– Én is szeretem az anyádat – mondta Mari és ennyiben maradtak.

Azután egy holdvilágos éjjel, tudom, pénteki nap volt, (már akkor télre fordult volt az idő), Jóska minden ok nélkül fölriadt az álmából s habár nyitott szemmel, de még mindig aludva, az inasok szobájából kisuhant s a havas ereszfédélre felmászott a létrán s lekuporodva ott, keservesen, hangosan kezdett bögni, a kutyák nagy bosszúságára. A kocsis fölriadván, fölrazta Jóskát az álmából s bevitte a didergő gyermeket, hogy az első segéd úr fenytse meg a haszon-talan kölyköt.

A beteg leányka reggel vigasztalta az ő hű pajtását, minthogy bántották a csendháborításért, Jóska azonban makacsul állította, hogy ő mi hibát se követett el, hogy ő az ágyában csendesen aludt s dühvel szidta az első segéd urat; néhány nap mulva azonban egy sárostoplú falusi paraszt keresvén Jóskát, így szólt:

- Ne búsuljon, fiam s ne ijedjen meg, lelkem, mert az anyja bizony meghalt, lelkem, oda-haza, pénteken éjjel - azt izenteti az édesapja.

A gyermek felsikoltott, de a paraszt mindjárt megmagyarázta, hogy ilyen pogány hideg időben csak nem is vitethette Jóska-t az apja haza - a sok költségről nem is beszélvén - az anyja mellé, minthogy ő nem is segíthetett volna rajta... Jóska kapta a kalapját, megiramodott, hogy mindjárt haza fusson, falvak, folyók, hegyek ellenében... de a paraszt elfogta a makacs gyereket, hiszen a szegény asszonyt már napok óta elföldelték... azon péntek éjjelén hunyván le a szemeit, a mikor Jóska-t a névtelen félelem verte fel álmából, csukló zokogásával zavarván fel állatot és embert.

Ez eset után vén kis ember lett Jóska-ból. Előbb teljesen elborult, jajgatott, de mikor az első segéd úr bebizonyította neki, hogy ilyen úriházban pisszenni se szabad egy tökéletlen kölyöknek - Jóska elfásult s mint egy gép járt (csak homályos zugokban sírva), álmatagon végezte a rábizott dolgokat, gyermeki hiábavaló vigasságokról s hiábavaló sírdogálásról teljesen lemondva... Már ekkor Jóska-t ki is vitték a boltba a pudli mellé s ott oly komoly illedelemmel, száraz kereskedői udvariassággal szolgált, hogy a gazdája nem győzte eléggé dicsérni. Este azonban Jóska beteglábú kis pártfogója mellé kuporodott s mikor más nem látta, jajdult fel az anyjáért. Ilyenkor így szólt a kis Marihoz:

- Milyen jó itt lenni melletted... rebegte, megfeketedett kis kezével a fehér ágynemű szélét simogatva, - egyedül nálad jó lenni.

- Én is vártalak, Jóska - súgta a lányka - vártam az egész napon az estét, hogy jöjj már.

Egy kis széket tétetett éppen a leányka párnája irányába, hogy odaüljön a kis fiú és a fejük szinte összeért: „Reád gondoltam, Jóska...” így szólt és egy fél körtét, egy narancsszeletet húzott elő a párnája alól, melyet neki hagyott meg az ebédről. A kezük összeért, az óra pedig ketyegett s oly komolyan ütött... Egy ily estén így szólt Mari:

- Ezután én leszek anyád az anyád helyett, Jóska... Mikor öreg leszek, engemet fogsz el-tartani... Jó?... Akkor nekem bot kellene, hogy járhassek, de te ott leszel, reád támaszkodom. Akarod-e? Lesz kocsid, én azon fogok járni a templomba, de te az ajtónál lesegítsz, mint ahogy a sekrestyés leveszi a plébános urat a kocsijából. Akkor te, Jóska, mindenütt ott leszel, a hová én megyek, mert én már akkor nálad nélkül semmit sem csinálok.

Milyen gyönyörű gondolat volt ez.

- De - rebegte a fiú - mit mondana az apám?

Mari hevesebben mondta:

- Az apád? Akkor te gazdag leszel és azt teszszük, a mit akarunk... Csak te légy már gazdag, Jóska! Légy, kérlek, már hamar gazdag és akkor én nem is leszek többet beteg, ha sietsz...

...De siessen... Azon este és aztán minden este arról beszéltek: mikor Jóska-nak sok pénze lesz. Egy kis kertjük is lesz, a milyen a Jóska anyjának volt, melyben mályvák és muskátlik virítanak... A kocsisuknak sipkája lesz és a Mari beteg lábát olyan tigrisszőr formájú bársony takaró fogja fedni, a milyen a plébánosnak van... Csak siessen Jóska...

Siessen, mert a mint az idő telt, a kis leányka teste mind hitványabb lett a csipkés ágyban... A másik lába is beteg lett, éppen a térdénél, bárha azt játékközben nem ütötte volt meg; a rózsa-pir pedig lemaradt az arczáról és oly fakósárga lett, a milyen az almalevél őszzsel...

Siessen... Ez a gondolat nagyon elfoglalta Jóska-t. Ők ketten... Mari és ő. Éppen mint az anyja, Jóska-nak ismét van valakije, a kiért legyen. Az apjától rettenetesen félt. Szólani se mert

előtte, ránézni se mert. A gazdájától is félt Jóska és a hirtelenkező első segéd úrtól is. Mari a csónak, mely a félelem tengerén fuldokló előtt megjelenik... Mari.

Az a mag, a mit vetett az eszébe Mari: kikelt s lombos fája elborította Jóskát. A pénz... Az utcán robogó kocsikból válogatott, a milyen az övé lesz... „Add a kezedet, Jóska,” így szól álmában Mari, a mint leszáll a kocsiból s az emberek félreállanak. – Mosolygott... Muskátlit árulnak a piacon; Jóska elcsen egy pár levelet és rágja boldogan. A napok ekkor jól teltek. Este annyi beszélő volt a betegágy mellett s nappal arra az időre gondolnak, mikor sok pénze lesz Jóskának. „Valamit gondoltam,” – mondta Mari, egy új kis szobára bukkanva az ő jövőbeli házukban. „Én mondjam el előbb,” így vágott közbe Jóska, mert neki még szebb gondolata volt. Már ekkor úgy beszéltek, mint két pajtás, habár Mari a gazda édesleánya vala. Sőt sovány kezét a leánya a paplan tetejére fektette szántszándékkal, hogy Jóska hozzáérhessen.

Annak az érzésnek a lehellete érintette a gyermekeket, a mely nagy embereken erőt vesz, kit felemelve, kit kétségbeejtve. A paradicsomban andalogtak, a nélkül, hogy tudtak volna róla. A paradicsomban... óh! a tudásfáján a kígyó megirigyelte az örömeiket s egy rossz gondolatot sugalt a Jóska gyermeki fejébe. S ezt kérdezte Maritól:

– Hogy kezdjek ahhoz, Mari! hogy gazdag legyek?

Hogyan? Ezen nagyon eltöprengtek az estéken. Mert a dolgot meg kell kezdeni, de mint kezdjen hozzá Jóska? Mari nem tudott semmi bizonyos jó tanácsot adni, pedig ő okos leánya. Éjjel hánykolódtak egy darabig, de holnap majd fog találni Jóska.

A pénz... A hol éltek, az úr a pénz. Mindent ő ad. A pénz: díszet, kényelmet, tisztességet ad... Rossz, kegyetlen azért a Jóska apja, mert nincsen neki; azért vigadoznak és öltöznek szép ruhákba a Mari apjánál, mert pénze nagyon...

A pudli fiókjában halomban hevernek az ezüst forintok. De az a másé... Keserűséggel, bosszúsággal gondolt rá. Esténként szótalanabbak lesznek és Jóska ismét elveszti az étvágyát, mint a mikor az anyja meghalt és megsápadt. Egy-egy perczig neki-nekibőszül... Majd keres ő pénzt... Semmiség! Gyereki hányvetiséggel kicsinyli az érte járó fáradságot most. Elcsügged és elkeseredik miatta azután mindjárt... Azonban szüntelenül vele foglalkozik... A pénz... Azzal fekszik, azzal kel. A kedvüket megmérgezte. Az ábrándjaikat széttördelte. Jóska tartaná el Marit, mikor öreg lesz? Mivel? Csöndesebbek lettek és csupa gyöngédségből a leánya nem szötte selymes álmait hangosan és Jóska komoran hallgatva, nem mer a leánykához érni, csak-hogy Mari kedves kedvében álmait ismét szövögesse.

A pénz? Az a sok holmi a boltban; a portéka, mely a polczokon szép sorban áll, mind rengeteg pénzt ér, a stelázi a seprőtől a lámpáig, mind pénzt ér; hol szerezzen Jóska, hogy mindent vegyen s abból kocsit tartson Marinak? Pénz... pénz... Senkinek sincsen. A ki vesz, annak a hiányát panasolja és a ki elad. Az adós és a hitelező utána jajgat. És mind panaszol és szerencsétlen... Honnan vegyen Jóska? Oh... Betege lesz.

– Hanem ha megelégedne... én tudnék valamit, Mari... igazán. Lássá... mondta egy este szorongva Jóska a kis fehér ágy mellett.

– Tudsz valamit, Jóska? Mit?

Ekkor már kissé fáradtak voltak a tervelgésben, a töprengésben is.

– Előbb valami rosszat gondoltam, Mari, mikor a boltban azt a sok pénzt láttam s nekünk nincsen... lopni akartam és úgy kihevültem, hogy azt hittem, mindjárt leesem... de aztán egyebet gondoltam, mert az anyám jutott az eszembe, a ki lát engemet.

Felpirult a hajág, aztán bizonytalanul folytatta:

- Hanem azt gondoltam, nem kell nekünk a pénz, Mari, ha maga nem bánja. Akkor én nem lennék boltos. Ahhoz nagyon sok pénz kell, de nekem nincsen. Azt hiszem, ezt az édesanyám súgta meg az álmomban az éjjel.

Mari fölemelkedett félkönyökre.

- Mi kell hozzá, ha maga megelégszik, Mari? Egy olló kell, Mari, és valami kefék; ennyi az egész. Akkor én lennék borbély s ehhez semmi se kell, se portéka, se stelázsi. Egy-két olló, egy kis pénzt gyűjtünk, hogy vegyünk effélét és akkor...

Mari visszadőlt a párnára. Egy perczig hallgattak. Jóska is szégyelte tovább mondani. Aztán a leányka hegyesen felkaczagott:

- Nyírni fogsz te, Jóska? Nyírni? Borbély leszle? Menj el...

Nevetését abbahagyta s megvetően hozzátette:

- És azt akarod, hogy én szeresselek tégedet, óh, te ostoba! Borbély?... Hogy te borbély légy?

Aztán ismét felkaczag kegyetlenül s vihogva, fuldokolva, majd elkomorul mindjárt és szigorúan rival Jóskára:

- Menj ki innen; bolond - mondta.

Jóska félve nézett rá.

- Menj ki, borbély... Ki nem állhatlak.

A kis fiú szemébe könny szökkent.

- Menj ki; ha nem mégysz ki, kiáltok az apám után...

- Igazán kimenjek?

- Bolond... Te borbély...

A kalapját is behagyta Jóska, míg vonakodva kiment, azt várva, hogy tán az ajtótól visszahívják, hanem az udvaron megiramodott, mint egy valóságos bolond.

Mintha kést forgattak volna meg elkínzott kis szívében. Az anyja is oda van... Mari is... Senkije sincs. Nem tudta, mit tesz. Keservesen nyögött. A szín ajtaja előtt a földre vetette magát s a kőhöz verte a fejét. Fuldoklott, mert szégyenében nem bírt sírni. Aztán felugrott és a zsebkendőjét a torkára hurkolta. Szoroson ráhurkolta, gyorsan a szín küszöbére állva, a kendő göbjét a kilincstre akasztotta. Aztán leugrott.

Egy perczig csüngött.

...- Oh nézd, nézd a gaz kölyköt, mennyi bajt okoz nekem... így kiabált a kocsis, de a többit már nem hallotta Jóska.

Mikor a kocsis ölbe kapta, úgy rángatódzott, mint egy veszett s hentergett a földön. Gyűlölettel nézett a körülötte állókra s egyáltalán nem bánta, a mikor megértette, a mint valaki így szólt:

- Haza kell küldeni holnap hajnalban a gaz kölykit, hogy kösse fel magát az apjánál az ebadta! Csak lesz vagy egy száraz ág odahaza, a mi megbírja.

Jóska behunyta a szemét. Nagyon bágyadt volt.

Játék

Derült júniusvégi délután, a mint kutyával, puskával ballagok fel a vízmosáson, egy kis parasztleány ér utól.

Mezitlábos, nagyon felpakkolt utas volt; karján lógatva a csizmáját; átalvető a hátán; széles szalmakalap a keszkenyője felett; csinos, kissé szeplősarczú; fényesszemű; elég erőstestű, de leányosan lány, hajlékony, jóízű fehérnép. Gyorsan elcsapva mellettem, megállítottam:

- Hova, leányom, ily sietve? Tán szolgálni indulsz?

- Dehogy, - vetette oda - haza megyek.

- Elfulsz, ha így sietsz a hegynek fel.

- Hát aztán? (A vállát könnyen megrántotta.) Jó dolga van annak, a ki sétálhat.

- De úgy futsz, mintha kergetnének.

Mosolyogva az incselkedő hangra, meglassítja a lépését és félszemet vetve reám, így szól:

- Szököm is.

Szép búzavirág-szeme, ragyogó fogai, könnyen ringó, üde, tiszta fiatal teste szinte kihív arra, hogy folytassam a szót.

- Szöksz? Haza?

- Haza, az édes apámhoz; - hazulról, az uramtól.

- Mit tesz az? Otthagytad az uradat? Előle szöksz?

Megállott s halkabban mondta:

- Meg... vert.

- Meg-e? Az hiba. Rászolgáltál tán?

- Én?

Megindult és könnyen legyintett.

- Bolond, hogy kezét tette rám. Hát mivel szolgáltam volna rá?

- Vagy tán megunt?

Gyorsan visszafordult s hegyesen vetette oda:

- Hogy engemet megunt volna? Hiszen csak a tavaszon hüteltünk meg. Tán megcsúfultam volna azóta? Nem. Tiszta bolond volt. Aztán most lássa ő.

- Nézd csak. Haza mégysz. (Megállott.) Az apád odahaza a kapu előtt meglát s így kiált reád: „Te, Kati...” Így hívnak?

- Nem... Jusztin a nevem.

- Tehát: „Jusztin, mit tekeregsz itt? Hol az urad? Itt a helyed?” És ő keme is meg talál czibálni. Mit mondsz akkor az apádnak?

Egy rigó füttyölt valahol a szeretőjének a cserefák közt, unszoló, csalogató hangon, mely élesen csengett a csendben. Jusztin messzire elnézett gondolkozva s így szól:

- Nincs időm az ácsorgásra. Én sietek, mert elsötétedem, ha nem igyekszem. Itt marad magam?

Gyönyörű idő volt. A vízmosás bokrai megszínesedtek. A kövér sötétzöld lomb felett, az ágak hegyén, égő piros színben sütkéreztek a friss levelek. Vadrózsa elnyílt szirmai szállongtak

le a finom gyepre. A borsvirág édes illata lengett a meleg szellőn s a lóhere meggyszín bojtja ittasan hajolt le a jószagú demukára. A harangvirágok bólintanak hosszasan, a mint a siető menyecske fersingje szelet ver rájuk. Utána kiáltok, hogy megállítsam:

- Nem talált valami hamisságon az urad, Jusztin? Nem néztél-e félre? Az urad tán azért bántott...

Megállott s esengve riad rám:

- Miket beszél? Hogy mer affélét beszélni? Miféle hamisságon talált volna? Az nem igaz, tudja.

Azalatt beérem csendesen az ösvényen.

- Ne haragudj, leányom... ok nélkül; ha tiszta a szived.

- Az aztán tiszta, tudja... De a mennyi férfi, az mind lelketlen. Rosszat szeret mondani az árva fehérrépről. Igen, de magának már több esze lehetne, mert őszül a haja. Az én szivem tiszta... tudja... S ő ma reggel mégis azt mondja nekem: „A tegnap a tánczban ugyan megropogtatta a derekadat Sándor Pista; jól esett neked?...” „Jól esett” – azt mondom trucczból vissza, pedig nem is volt igaz. Arra kiment a házból és úgy becsapta az ajtót, hogy a gerendáról leesett a biblia. S látom, mint sétál a bolond az udvaron. Én se mentem ki... csak nem vagyok bolond.

De aztán későn bejön, hogy ismét belém kössön... Reám se néz, de azt mondja: „Adtál-e vizet a tehénnek?” „Adjon – azt mondom – a kié.” Arra elém szökik. „Így beszél velem itt valaki?” azt kiáltja. „Így én, a ki így beszél velem.” „Úgy-e?” azt mondja és szidta a Krisztust ok nélkül, mert ő káplár volt, tudja... a 62-eseknél. De itt nincsenek sárzsik... tudja...

A Jusztin ajaka ellágyult s a hangja rebegni kezdett. A kutyám leült a hangváltozásra, felnézett a menyecskére s megtaszította első lábával.

- Menj el – kiáltott a kutyára Jusztin – most nincs kedvem... Arra nem szólt hozzám az uram délig, hanem dül-ful, mint egy farkas. Akkor bejön, felkönyököl a terített asztalra s azt mondja: „Mikor dőlsz ismét Sándor Pistára?” Én mit szóljak? hanem mérgesen elfordultam s felkelek az asztal mellől. Erre ő rácsap az asztalra s a nagy poharat el is törte, a mit az én édesanyám vett a vásárhelyi vásáron egy ezüstforintért. „Szégyelje magát” – mondom – s arra odaszökött hozzám és meg... megütött en... ge... met... Oh, milyen utálatos, milyen gyalázatos. Soha... soha, sohase szóljon hozzám. Aztán, most itt vagyok, lássa. Hát nem gyalázatos ő? – mondja?

Sírt. Illett neki a sírás. A könyvet kitörülte az öklével. A melle úgy hullámozott, mint a tömött búzamező, ha a szél bolygatja.

- Megvert... de soha én többet a lábamat a házába nem teszem. Nem. Még ha térden kérlelné is. Úgy utálok, tudja, mint a bűnt. Így banni egy szegény árva asszonnal, hát van-e lelke az olyannak?

- Hát árva vagy, Jusztin?

- Én, – megállott s mindjárt kiragyogott a szeme, mosolygott és ártatlan kaczerkodással megtaszította a vállamat – én? nem vagyok én árva, de azt, tudja, úgy szokták mondani. Hanem maga, látom, nem tudja: mily gyalázatos dolgot tett az uram...

És mintha restelkedett volna az elbúsulásán, bizalmaskodva megfogta a puskaszíjamat és sürgetni kezdett:

- Menjünk, menjünk... siessünk odább... Nem akarom, hogy utólérjen *valaki* az útban. A szegény megölne, ha nem érnék előbb haza, mielőtt valaki... utólérhetne az útban...

És a bennelakó logika szerint, ledobta a csizmáját, átalvetőjét, keszkenyőjét és leült hirtelen egy nagy vándorkőre a vízmóságban.

– Nagyon elfáradtam – mondta magyarázólag... Estére úgy is haza érkezem. Maga csak idevaló valahonnan? úgy-e? aztán maga elmarad tőlem s én továbbmegyek az utamon.

Mintha e kegyes elbocsájtásban egy adag hamiskás meghívás volna.

– Félj az alkonyattól, Jusztin.

Mosolyogva nézett rám:

– Tőlem nem fél senki sem, tudja...

A hangyák lótottak-futottak a lábánál; a kutyám melléje telepedett.

– Menjete a dolgokra, – mondta duzzogva, fölvetette a fejét és felugrott.

– Mintha ismerős szekérszörgést hallanék, – csippent fel és kutatva nézett ki a bokrok közül, a völgyre ügyelve. A kacskaringós út alján csakugyan egy kis parasztszekér gurult fel-felé.

Elnyujtva, hosszasan felsóhajtott, felpirult egészen a homlokáig. Hirtelen megigazította a keszkenyőjét, föltette a tetejébe a kalapját, megsimította a haját, felkapta az átalvetőjét s felrántotta a csizmáját...

– Az uram... – rebegte. – Ni... hogy űzi a lovakat. Nézze... Úgy-e, bolond?... Az uram szekere. Futhatsz, bolond... Én meghúzódok a tetőn a sűrűben... Aztán, ő hadd menjen tovább s fussa a bolondját...

Reám nézett, mintha e perczen vett volna észre s így szólt: – Maga menjen el. Az uram bolond ember, még ki tudja, mit gondolna: ha meglátná magát...

S míg ő előre sietett, a kezével visszaintett reám. A szekeret sebes iramban hozták a lovacs-kák felfelé és mire Jusztin az élén sötétlő cseréig felért, az alkalmatosság is a hegytetőn volt.

Jusztin megvonult egy öreg cserfa dereka mellett és kikukucsált a fehér útra. A lovak zihálva állottak meg; a gyeplő a hátukon hevert.

A nagy csendben – a levegő reszketett a nagy melegben – egy gyenge koppanás hallatszott. A szekéren ülő ifjú férfi fölemelte a fejét. Egy tavalyi makkszem pattant vissza a sáros kerékről. A férfi a sűrűség felé fordult. Egy makk ismét egyenesen az arcát érte.

Mogorván mondta: „ki az?” de arra mindjárt elfordult és a könyökére támasztva a fejét, a tulsó oldalra facsarodott. Akkor egy egész marok makk csapódott a fejéhez. A kalapja meg-lebent. A ficzkó meg se mozdult. A lovak megindultak magukra. A ficzkó hirtelen megkapta a gyeplőt: – „Ho, no, hova a farkasokba mentek?” – morgott a lovakra. Még a falevelek is mozdulatlanul ügyelni látszottak. Egy hang se volt.

Nagykésőn egy mély szó hallatszott: „Van-e tán ott valaki?” Senki se mozdult.

A ficzkó lustán lemászott a szekérről. A sűrűségtől elfordulva, a lovak mellé állott és simogatta megizzadt szőrüket.

A csendben egyszer egy szalmakalap sirült át a levegőn, mint egy nagy madár. A Jusztin virágos kalapja volt. A férfi megfordult:

– Te vagy ott, Jusztin – mondta komoran.

Választ nem kapva, a ficzkó néhány lépéssel a sűrűség felé fordult.

Messziről hallom a szót.

– Miért jött ide?

– Te vagy ott?

– Nem én vagyok. Hívta ide valaki magát?

Akkor a kutyám, az idegen szóra, ugatva iramodott meg a lábam mellől.

- Csiba nye, - hallom, - hát nem is egyedül vagy ott, Jusztin? Vadász valaki reád? Ismét fogtál valakit magadnak?

Éles szó cseng fel:

- Ismét! - kiáltja Jusztin, - ismét?... Utánam jössz, bolond, és már mocskolsz?

A férfi erre áttört a bokrok sűrűjén és kutatva nézett körül. A kutyám morogva vonult a lábam mellé.

- Valaki van veled... te, - kiáltja érdesen.

- Oh te! mily utálatos ember vagy! mily szégyen nélkül való vagy!... így beszélsz te hozzám? - S a következő perczben - látom a mint felemelkedik a cserefa dereka mellől a menyecske, nekiugrik az urának s csatt, csatt... pattog a tenyere az arcán...

- Ismét? - lihegte - ...ismét... Hát így bántasz engemet? Nézd meg. Egy öreg vadász bácsi... a ki az útban talált reám, az kísér s te így beszélsz velem? Oh te buksi - buksi... Ezért kaptad a pofot.

De ott a szemem előtt a férfi derékon kapja a feleségét; lefogja mind a két kezét s végigcsókolja kaczagva a kipirult arcot s magasra emelve a könnyű édes terhet, nagy lépéssel kiviszi az útra és mint egy pelyhet, feldobja az ülésbe.

Aztán mindjárt utána szökött ő is, átszorítva tartja a menyecske derekát - bizonyosan azért, hogy el ne fusson - megfordítja a szekeret és rácsap a lovacsákra.

Aztán rohant lefelé a szekér... Az aljban már szépen ültek egymás mellett.

A vén vadász bácsi... Fütttyentek kedvetlenül a kutyának s fáradtan ballagok visszafelé... Ah! mint eltelik az idő.

Egy asszony története

Egy nap a pompás városi kert ajtaján ifjú paraszt fehérnép lépett be. Virágos keszkenyőt viselt, egy átspárgált csomagot tartott a kezében, csizmát lógatott a karján és bátortalanul belépve, megállott az ajtó mellett végigügyelve a kert árnyas utait.

Valahonnan a bokrok mellől egy dolgos, ifjú parasztférfinak kezében a kapa megáll az ajtónyikorgásra s a fehérnéphez fordul:

- Hát te hol jársz itt, Zsuzsa?

- Idejöttem.

- Miért, te?

A fehérnép a hang irányába tartván, belép a gyepre. A férfi érdesen rászól:

- Nem látod, hol van az út? Nincs szemed?

- Hozzád jöttem, Pál... a városba. Nagyon meguntam odahaza az egyedülvalóságot.

- De magára hagyta a házunkat?

A fehérnép letette a fűre a csomagját és melléje telepedett. A férfi lassan végigméregette. Szegényes látnivaló volt. A keszkenyő lecsúszott lenszerű, gyenge, felborzolt hajáról; csíkos, háziszöttes fersingje gyűrött és poros volt s mezítelen lába felcserepesedett az út doroncsaitól.

- Nem képzeled, Pál, milyen nehéz egyedül élni odahaza.

- Hát nincsen dolgod?

- Dolgom? Van. De a törökbúza első kapálását elvégeztem magamra, (pedig a sok eső mián szivályos volt a föld), a kertet is beültettem, de azt nem képzeled el: milyen nehéz meglenni, ha nincs kihez szóljon az ember.

A férfi kelleetlenül hozzáfogott a kapáláshoz ismét.

- De miért jöttél hát be?

- A törökbúzát kiadtam harmadába Mínya bá'nak, neki nincsen is egyéb dolga úgy is.

A kertet meggyomlálja az ángyó, - hát aztán én mit csináljak ott nálad nélkül, Pál? A míg izentél levélben egyszer-mászor, - még jó. Mindennap elolvasthattam s az ember azt hiszi ilyenkor, hogy nincs is egyedül. De mióta nem is írtál, azt mondom: „Pálnak valami baja van.” Hát eljöttem. De látom, nincsen bajod, úgy-e?

Kissé félénken ügyelte a férfi mogorva tekintetét és a mint látta, hogy hiában várja a választ, zavartan megigazította a keszkenyőjét, a réklíjét, s erőltetett kedveskedéssel szólt:

- Nem is monddod, Pál, egy szóval se, hogy örvendeznél nekem. Hát nem vágytál reám? Hát mondd...

A férfi még szorgalmasabban vágta a gyepesedő utat a kapával és mély, bosszús hangon mondta:

- Ki a mennykő gondolt volna arra, hogy te otthagyd a házunkat?

- Én annyit türtőztettem magamat, mert féltem tőled, de már nem lehetett többet, Pál. Ne haragudj reám érte. Mondtam neked, hogy én nem élhetek meg nélküled.

- Hát tán megszöktem tőled, mikor eljöttem?

- Nem. Tudtam. De tudtam akkor is, hogy elfonnyadok nélküled. Te mindig azt mondtad: „el kell menni, el kell menni, hogy jobban megéljünk, mert kevés a módunk.” No látod, hát jobban lehet így megélni? Nem lehet megélni. Én meghalok egyedül.

- Megszokod s annyi, Zsuzsa. Ne légy éhhalál.

- Ne szidjál, Pál. Én eleget búsulok, hogy nem vagyok ügyesebb, de már mit tegyek? Az lesz, hogy beálllok itt szolgálni s legalább melletted lehetek... na, mit szólsz?

A férfi konokul daraszolt odább egy szó nélkül. Az asszonyka lehorgaszott fejével kuporgott a gyepen, csak loppal nézve az urára. A napságos nap nyájasan simogatta gondterhes, félnék arcát.

- Engemet itt ne strázsálsz, Zsuzsa. Én megélek magamban. Itt az udvarban nem kell több cseléd. Hát mit akarsz?

- Azt még jobban szeretném, ha te jönnél haza velem, Pál. Szeretném, ha te megelégednél velem; akkor kicsiből jól megélnénk ketten. Van fedelünk, egy darab kenyérünk. Az Isten feltettünk s még azonfelül a te pénzeddel s az én pénzemmel vehetünk egy pár tejelő tehenet. Már akkor ne is féljünk semmitől. No, mit mondsz?

- Hogy én elmenjek innen? Tán megbolondultál, Zsuzsa?

- Szépen eldolgoznánk egymás mellett. Egyszer vagy egy jó szót vetnél nekem s én soha se fáradnék el abban, hogy tégedet szolgáljalak. Óh, lelkem, lelkem, gyere haza. Ne haragudj reám, de én meghalok nálad nélkül. Mit csináljak én, ha te nem vagy ott? Akárcsak, ha a pusztában élnek. Nézzed...

A férfi haragosan félbeszakította:

- Bolond beszéd. Nem restelled?

A kapát egykedvűen csapkodta s előre haladt. Az asszony felvette a csomagját, csizmáját s az ura után húzódott és lekuporodott egy másik bokor tövébe. Nagyokat nyelt, hogy más tárgyba kaphasson.

- Nagyon szép helyt laksz, Pál. Jófajta ember a gazdád?

A férfi megrángatta a vállát s mit se felelt.

- Van egy csomó csirkém, Pál, odahaza s húsz pipém füvez a mezőn... A tisztelendő úr beszólt a kapun a minap, s azt mondja: „csak nem váltál el az uradtól?” „Mi – azt mondom, – mi a viláért se, tisztelendő úr; mi nagyon szeretjük egymást.” „Hát – azt mondja – akkor miért nem segítetek egymásnak?...”

A kapun egy formás, ifjú cseléd-fehérnép lépett be ekkor s nem ment fel a háznak, hanem egyenesen Pál felé tartott. Egy kis bőrtáskát lógatott a keztyűs kezén; virágos kalapja és csíkos karton-köntöse volt.

- Pali te, – csengett feléje – megrendeltem a szentet a zsidótól. Hozzák. Nyiss hamar kaput a szekeresnek. Szervusz, lelkem. Hogy vagy?

Azonban megállott és az idegen asszonyra mutatva, csodálkozva kérdezte:

- Hát az ki ott a földön?

Pál elveresedett.

- Egy falusi asszony – felelte.

- Látom. De ismerősöd?

- Hogyne. Mindent rendeltél, Regina, a piacon?

- Mindent (görbén nézte meg a falusi asszonyt). Gyere no. A szekeret már hallom, nyiss kaput... hamar. Várj. Lehúszom a keztyűmet, mert földes a kezed, nem érhetek hozzád. Egykettő.

Vidáman tánczolt előre. Átszállt a féltett gyepen s minthogy még kissé harmatos volt a fű, felemelte a szoknyáját. Kivágott félcipőt viselt és csikos harisnyát. Pál utána ment.

Az asszony merőn kísérte a tekintetével őket, aztán mind lennebb horgasztotta a fejét, egy csepp köny szivárgott le a szempilláján.

...Eltagadta őtet Pál, így szólván: „egy falusi asszony ez...” Ha nem szégyenlte volna őtet, így felelt volna az utálatos, czifra kisasszonynak: „ez a feleségem...” Eltagadta. Körülnézett magán és egyszerre mindent nagyon rongyosnak, hitványnak talált magán s meztlábát restelkedve, behúzta a fersingje alá.

Eltagadta őtet. Hát már megelégette őtet? Hirtelen fellobbant és felugrott. Hozzá fog szaladni s számon kéri tőle az eltagadtatását... Ott haladnak fel a lépcsőn; Pál egy lépcsőfokkal alább. De az utolsó fokon az utálatos személy visszafordul és kacagva meglöki Pált... Cseléd az... Utánuk fog szaladni. De mit mondjon nekik? Tán megsérti Pált s akkor a felbőszülő ura ki fogja kergetni őtet a kertből... Nem... Csendesesen visszaereszkedett a fűre; de felhúzta a csizmáját.

Keserű lé gyült a szájába. Ez az utálatos személy kétségtelenül elcsavarta a Pál fejét. Látja a tekintetükből. Kétségtelenül az ura szeretője. Óh! A köny bővebben omlik le a szeméből. Hát ezért nem írt Pál a feleségének?... Ezért nem akar hazamenni?...

Jó. Azok odafent elválnak egymástól. Pál tán a szekeresnek nyit ajtót... vagy tán szerelmeskednek... A keze összeszorul. Ha közelérhetné azokat az utálatos macskaszemeket. Egészen kimelegedett ebben a gondolatban.

Mily sok ideig marad oda Pál. Pedig tudja, hogy a felesége vár rá... Dehogy... dehogy... és békéletlen türelmetlenségében tépegeti a szoknyája szélét.

A kert kapuján minduntalan jönnek-mennek idegen emberek. Az asszonyka elvonul a bokrok árnyékába, nehogy valaki észrevegye. Már halad a nap s valahol harangoznak, mikorra Pál visszakerül a kertbe. A kapóját megkeresi és egykedvűen hozzákezd félbehagyott munkájához.

- Te itt vagy még, Zsuzsi? - szól a feleségére.

- Hát hol legyek? Nagyon elszoktál tőlem, Pál, el is felejtettél, hogy itt vagyok. Azt szeretném, hogy ne legyek itt? Hát hol legyek? Hiszen miattad jöttem be.

- Miattam akár hazamehetsz is. Itt nem szabad idegen embert tartani a kertben.

- Igen, de én nem vagyok ott idegen, a hol te vagy. Én a feleséged vagyok, bárha eltagadtál. Hallottam.

A férfi megáll komoran.

- Mi lel? Veszekedni akarsz? Azt akarod, hogy az első szavadra fussak a szoknyád után?

- Az első szómra... de ha itt ülnék és szépen, sokáig kérnélek, lelkem... jönnél?

- Nem. Nekem jó dolgom van itt. Mit akarsz?

Az asszony indulattal felugrott.

- Nem jönnél? Tudok én mindent... A szeretődöt nem akarod itt hagyni. Ez a bajod neked?

A férfi megfenyegette.

- Ne merj lármázni itt.

- Azt hiszed, félek tőled? Nehogy azt hidd. Nem megyek el innen... tudd meg. Szeretnél lerázni a nyakadról, hogy élj a szeretőddel? Ne félj. Az nem úgy megy. Fenyegetsz? Gyere, verj meg, no, verj meg. Ha kimegyek is innen... nem megyek haza, míg ki nem tudom, miféle leány vagy. Tudd meg, nem megyek haza. S ennyi.

És felkapta a csomagját, megkötötte a keszkenyőjét s a mint kiment, úgy becsapta az ajtót, hogy csattant.

*

Nem ment messze. A városnak ama részén, a hol az ura szolgált, nagy kertek zöldültek, a hegy oldalában egy-egy kaczer villa körül. A korlát mellett egy nagy kőrisfa árnyékába telepedt le, hogy szemmel tarthassa azt a helyet, a hol az ura él. Nem tudta, mit akar... de ügyelni fogja az urát.

Egy kissé kicsinosította magát s várt. Ama czifra személyre éhezett, a ki az urát babonázta meg. Fel volt indulva ellene és kipirult abban a vágyában, hogy a körme közé kapja. Az utcán járókelők belenéztek a kigyúlt, kívánatos arczocskába s így szóltak:

– Kire vársz, babám?

A bosszús asszonyka hegyesen felelte: „Nem magára, úrfi.”

Lassankint, a várás közben, elernyedte az indulata s kissé megcsendesedett. Nem tudott gondolkozni egyfolytában, de egyet tudott: azt, hogy nem távozik onnan. Látnia kell az urát. Megkérlelni tán, vagy megszidni... Mindjárt már védeni kezdte Pált... Hátha nem is a szeretője? És hát otthagyhajta-e a szolgálatát mindjárt a felesége első szavára?

Az a perszona bolondítja Pált. Az kétségtelen. Savószínű szemét mint meresztette rá s vi-gyorgott az arczába. A fajtalan... Elkeseredett ellene s gyűlölte. Mint vágyott megcsípni őt, számon kérni tőle az urát, így viaskodva az indulatával, a mint rámeredt a kert ajtajára, egy pillanatban látja, mint fordul meg az óvatosan a sarkában s figyelve, mint dugja ki madárczát a kisasszony, hogy dologtalan cselédképen időtöltésül kilépjen állingálni az utcára.

Az asszonyka sietve felugrott s az ajtóhoz szökött.

– Én a Pál felesége vagyok, – mondta gyorsan.

A leány megjijedt a támadástól s beugrott az ajtón. Az asszonyka a lábát a nyílásba dugta s megragadta a menekedő leány karját.

– Ne fusson el, kisasszony, – mondta, – ne féljen. Én semmit se akarok. De én a Pál felesége vagyok. Rosszul mondta Pál, hogy én egy idegen asszony vagyok, mert én az ő felesége vagyok.

– Hagyjon békén engemet. Bánom is én, akárkinek a felesége...

– Jó, ha nem bánja. De hát akkor miért fél tőlem? Hiszen maga nagyobb is, mint én. Én voltam az előbb odabenn a kertben.

– Jó, hát mit akar velem?

– Én beszélni akartam magával. Egész nap vártam magára. Látja! Ott ültem az utcán és magára vártam.

– Reám?

– Hát kire? Én láttam, a mint Pál szerelmesen magára nézett. Mondja: maga is szereti őtet?

A leány kirántotta a ruháját az égőszemű asszony kezéből és nyersen rákiáltott:

– Maga, azt hiszem, megbolondult.

– Tán megbolondultam, – felelte hevesen, de hirtelen összeszedte magát és rebegőbe csapott át a hangja. – De ne menjen el azért, óh, ne menjen el, kisasszony, az Isten megáldja érte. Én már nem akarom magát megbántani, mert az úgy se ér semmit. Ha megbolondultam vol-

na, az nem volna csoda. Látja, Pál odahagyott engemet. Egyedül hagyott, pedig mi jól éltünk odahaza. Aztán mikor bejöttem utána, – mert én meghalok nála nélkül, – akkor már reám se nézett, de magával elment a kertből. Óh, várjon... várjon. Nem is tudom: mit akarok mondani.

– Hát én csaltam el tán magától?

– Hiszen maga nem is szeretheti őtet. Maga gyönyörű és gyönyörű köntösöket visel, de Pál csak egy parasztember. A míg ő katona volt, reá vártam, mert ő nekem való, éppen. Nekem mindenem volt, de maga minden ujjára tizet is kap olyat, úgy-e? Ő nem olyan finom fajta, tudja, de nekem az egész világom...

A hangja el-elcsuklott s a mély keserűség, mely beszédén kiomlott, megkötötte egy helyben a czipra leányt.

– Maga nagyon szép leány. Óh, ne kívánja el tőlem Pált, ne vegye el tőlem. Mit is csinálna maga egy ilyen együgyű parasztemberrel, a milyen ő? Úgy-e, na? Miért tegyen koldussá egy szegény asszonyt, a ki sohase vétett magának. Multságul miért választaná éppen ezt az egyet, a ki nem is magához való. Multságra annyit kap, a mennyit kíván, egy ilyen szép leány. Tán csak ezt akartam mondani. Én nem is tudom. Úgy vártam magát, hogy idejőjjön. Nagyon haragudtam magára, de már szeretem magát, mert látom, meghallgat engemet. Én úgy fordulok magához, mint a jó Istenhez...

A leány keze után kapott, megragadta és megcsókolta.

– Ne vonja vissza a kezét tőlem, én tudom, hogy maga visszaadja Pált nekem. Mert ő meg van kábulva egy kicsit. Látom. Nem is csodálom. Én megfonyadtam a Pál után való vágyakozásban. Úgy-e, már csúf lettem? De ha maga akarja, ismét kivirágzom és ismét boldogan élhetünk. Maga azt mondhatja Pálnak: „Menj el, te parasztember; nekem nem kellesz.” Akkor ő, tudom, visszatér hozzám és én sohase mulasztok el egy imádkozást se, hogy magáért ne imádkozzak. Mert egyebem nincs a világon, a mivel megfizethessem a jóságát.

Ez a megalázkodás hizelgett a leánynak. De a csók égette a keze fejét s elkedvetlenítette a könyörgés, mely megillette. Hogy a meghatottságát elleplezze, tettetett haragos szóval támadta meg:

– Menjen el. Hát azt hiszi, hogy én a maga rongyos ura után kapkodok? Süsse meg. Semmi közöm hozzá. Hát elkergetem, jó, ha hozzám fog szólni...

Az asszony ismét megragadta a leány kezét s félig kacagva, félig sírva mondta:

– S nem is lesz köze hozzá? Úgy-e? Ne beszéljen ilyen érdesen hozzám. Én már tudom, hogy a maga szíve jó. Az Isten megáldja érette...

Az úton egy zajos társaság törtetett fel a hegyen. A parasztasszony kiugrott a kert ajtaján, betette, letörülte a könyeit és csendesesen, boldogan ballagott be a városba.

*

Mégis másnap – vasárnap volt – a cselédszerzőhöz indult. A nyughatatlansága, a czipra kisasszony ígérete daczára, nem akart elmúlni. A mellében szüntelen rebegést érzett s valami szerencsétlenség előérzete zavarta. Itt kell maradnia a városban, hogy szemmel tartsa őket.

Az éjjel egy falubelije cselédleánynál húzódott meg s be se hunyta a szemét. Nagyon ösztörödött és jó reggel mindjárt kiindult az útjára.

Még alig járt valaki az utcán. A tejesleányok siettek a kandéiraikkal s a vízvezető csapja mellett sokadozott egy csorda cselédnép vihánczolja. Az a leány, a kinél hált Zsuzsa, kikísérte egy darabon. Az utca szegeletén így szól hozzá:

- Szedd össze magadat, Zsuzsa, mert ott látom a gombolyagban Gábort, az unokabátyádat, a ki annyit forgolódott körülötted leánykorodban. Ő itt szolgál a szomszédomban. A hogy te férjhez mentél Pálhoz, mindjárt bejött a városba szolgálni. „Nem tudom nézni őket odahaza,” ezt mondta búsan. S nézd... nézd a tűzrevaló! Hát nem vett észre már tégedet.

Egy csontos, nagyorrú, himlőhelyes, erős legény nagy lépéssel igyekezett eléjük s hangosan, messziről kiáltotta:

- Hol jársz itt, Zsuzska, a hol a madár se jár?

- Hát... szolgálni jöttem.

- Szolgálni? Elfogyott a boldogságod otthon, hogy a városra szorultál?

- Miért? Az uram is itt szolgál.

- De nem veled, Zsuzska. Meg vagy hitványkodva, lelkem. A rózsákat leperzselt az orchádról a nagy boldogság.

A cselédleány közbeszólt:

- Rosszul aludt Zsuzsi az éjszaka. Csak tegnap jött be gyalog a városba.

- Rosszul alszik ő azóta, hogy Sebes Pál bekötötte a fejét. Rosszul beszélek, Zsuzska? Az Isten hozott különben, lelkem. Helyet keress? Hát nem az uraddal egy helyre mégysz?

Az asszony arcát az indulat kigyújtotta:

- Ne bajlódj velem, Gábor. Örvendj, hogy nincs bajod velem, ha úgy lehitványkodtam.

- Én bizony búsulok érte most is, lelkem. Mert azért, hogy elpártoltál tőlem Sebes Pálért, csak a legszebb kicsi fehérnépnek maradtál nekem ezen a világon.

- Ne legyek másnak már...

- De az nem vagy másnak, csak nekem egyesegyedül, látom. Az urad mással járja a bolondját, egy strimflis, papucsos leánynyal. Nem ismered még? Az a szeretője. Aztán van-e helyed már itt, Zsuzska?

Az asszony szó nélkül elfordult a legénytől és megfogta a cselédleány kezét.

- Az nem igaz, tudod, Gábor, - mondta rá se nézve. - Itt hagylak, mert hazug vagy.

A legény elejébe került.

- Ne haragudjál reám, Zsuzska, ha megbántottalak. Tán hazudtam? Hiszen majd meglátod, hogy én ámítlak-e vagy más. De ha keserítlek is, Zsuzska, szeretetből teszem. És azt ne felejtse el, hogy még a véremet se sajnálnám érted most is. Én nem hazudok. Rosszul szóltam? Ne utálj meg érette, Zsuzska.

Az asszonyka unva legyintett: „Nem, - felelte - nem bántottál, Gábor, de dologba megyek. Hagyj békén az utamra.”

A legény a két kezét nyujtotta: „Ha nem haragszol, - mondta - gyere velem délután, Zsuzska. Legalább megjáród a várost velem. Hol leszel délután? Mi?”

- Nem tudom - felelte és sietve menekedett el.

Majd megfűladt. Tehát mindenki tudja, hogy Pál elfordult tőle. A keserűség ismét elborította. A cifra leány hazudott. A sírás fojtogatta s az ökle összeszorult bosszúvágyában. Mint ha csak rátaposott volna valaki s szeretné megharapni a lábát, mely eltörpítte őtet. De kiét? Mindenki erősebb, mint ő. Az ura elkergetheti őtet; a cifra, hazug kisasszony se mutatósbabb, mint ő. Csak a sírás... a sírás marad meg neki egyedül. Mindenki tud az ő gyalázatáról.

Czélétalanul barangolt. A cselédszerzőt elfelejtette. Valamit tennie kell azonban, de mindjárt; mert meghal, ha nem tehet valamit. Szembe tudna nézni az eleven fergeteggel is gyilkos keserűségében. A fekete ürességből az unokabátyja csontos, nagy, erős teste válik ki a szeme elé. Vele bosszúllhatná meg magát. De kin? Az ő édes urán? És melegség áradt át rajta. Dehogy... Az életét is odaadná azért, hogy megmentse Pált, ha veszedelem fenyegetné.

Az unokabátyja. Valamikor Pál felindulva látta, ha Zsuzska körül forgolódozott: „Nem akarom, – kiáltotta Pál, mikor a katonaságtól hazakerült, – hogy valaki nézzen reád s a Gábor fejét széthasítom, ha meglátom, hogy hozzád szól; mert én tégedet egyedül magamnak akarlak megtartani.” Ez akkor volt, mikor megesküdték egy egész életre. Feltette Gábortól s ez őt akkor oly boldoggá tette.

Hátha ismét feltámadna Paliban ez az érzés, ha látná, hogy Gábor el akarja venni őt tőle. Hátha erre Pál otthagyná a várost féltékenységében.

Óh ez a reménység egyszerre kizöldült és kivirágzott benne. Mosolygott. A megelevenedett városban taszigálták a járdán Zsuzskát. Nem is érezte elmélyedésében. Ha ő szépen kicsinosítaná magát s Gáborral kézenfogva járulna Pál elejébe: vajjon nem lobbanna-e fel az urában a régi kívánság? Óh, ha megverné Zsuzskát... Mily boldogság lenne. Ha megverné... Egészen kipirult ebben a boldog reménységben. Azt jelentené, hogy még szereti őtet az ura...

Nem tudta, mit tegyen? Hirtelen megfordult és a vízcsap felé fordult, hogy megkeresse ismét Gábort. Szinte futva érkezett oda.

Az utca szegelete már üres volt. A cselédek hazaszéledtek. Mit tegyen? Végigment az utcasoron s benézett minden udvarra Gábor után. Nem találta meg. Nem volt szerencséje. Azonban megbátorodott ebben a hitében. Csintalanul nézgelődött szerteszét.

A város végén való kis putrik soráig ért el tervelgésében. Ott megehült s bement egy kis kocsmába. Egészen megfrissült. Nagyon bízott ebben a tervben. Kicsinosította magát. A csomagjából kiszedte a kék üvegyöngyöket, kisimította összegyűrt ruháját, fehér gallérját, kézelőjét; megigazította szép, szőke haját s a boldog izgalomban megpirult. Meg volt elégedve magával.

Valahol harangoztak a templomban. A keze imádságra összekulcsolódott önkéntelenül. Szaporán elsietett a templomba s a boldogtalan, szenvedő asszonyok édes, örökös patronája oltára elé borult. Szinte nyögésben szakadt fel a fohász a lelkéből a dicsőséges Szűz Máriához. Ő meg fogja segíteni őtet.

A délelőttön a városon túl, egy görbe fűzfa tövében álmodozott. Nagyon bizonyos volt a dolgában s a délutánra nyugodt volt az iránt, hogy Gábort meg fogja találni. Meg is találta. Ezt egészen természetes dolognak tartotta. Mosolyogva közeledett feléje:

– Tégedet kerestelek, Gábor, – mondta mosolyogva, – te kívántál s én jó szívvvel megyek veled, hogy járjam veled végig a várost ma délután. S kezet nyújtott neki s hozzásimult.

A kezét a nagy, otromba ember kezében hagyta s kaczerán nézett rá.

– Nem igaz, – mondta a boldog, erős ember, – nem igaz, a mit a reggel mondtam neked. Te nem hitványkodtál le, hanem megszépültél, Zsuzska! Mintha valami jó dolog történt volna veled. Még sugárzik a képed. Gyere no.

A piacztér tele volt a sétáló cselédnépekkel, taszigálózva, kaczagva járkálva le és fel. Ez az ő szabadnapjuk. Némelyik megszólította Gábort:

– De szép szeretőt szereztél magadnak. Most csípted?

– Én neveltem magamnak, – mondta vigyorgó dicsekedéssel.

Zsuzska kissé tartózkodva távolodott el szégyenlősen Gábortól: „Én a másé vagyok,” súgta.

- Igen, de azt ezek nem tudják, - felelte Gábor s megszorította az asszony karját.

Mindegy. Az a reménysége, hogy visszaszerzi az ura szeretetét, a szemérmességet legyőzte s kaczer féltekintettel nézett a Gábor fénylő szemébe. A piacztér szegeletén a hegyoldalnak felindult valaki.

- Ügyelj, Zsuzska, az urad ebben az udvarban lakik.

- Csak hogy lakjék. Mi közöm hozzá?

- Nincs közöd hozzá? Akkor vivát, - mondta diadalmasan és félkarjával átkapta az asszonyka derekát.

Zsuzska egészen elsápadt, de nem viaskodott, hogy kiszabadítsa a derekát. A szemét azon a kerten járatta, a hol az ura lakik. Vajjon nem látnák-e meg őtet?... Messziről látta, hogy az a kis ajtó - a honnan szégyennel menekedett - nyitva van. Szinte szédelegve botorkázott felfelé.

A kertben, az ajtó mellett, két széken ott ül az ura és a czifra városi leány, közel egymáshoz hajolva. Az ereje elhagyni készült. A szemét lesütötte és hozzásimult Gáborhoz.

A czifra leány ujjal mutatott reájuk és valamit kérdezett Páltól. Arra mind a ketten hangosan felkaczagtak. Óh, egyenesen a Zsuzsika szívébe nyilalt ez a kaczagás. A lépését meglassította. Egy szót se szólottak hozzá. Gábor lustán továbbvitte édes terhét a hegy ellenében.

- Azok jól értik egymást, - mondotta.

Az asszonyka torkán valami nyögésféle bugyborékolat fel, de nem tudott felelni.

- Nem is titkolóznak a világ előtt, te magad is láthatod, hogy én nem hazudok...

Az asszonyka visszafordult és közeledett a nyitott ajtóhoz. Gábor húzakodott. Az asszonyka megállott az ajtó előtt és mintha csak álmában tenné, így szólt mély sóvárgással a tekintetében:

- Látod... látod, Sebes Pál, megtaláltam Gábort, az unokabátyámat.

Pál felrántotta a vállát:

- Bánom is én, - felelte közönyösen.

A czifra leány csúfolkodva tette hozzá:

- Kapós fehérnép. Sokan szeretik...

Gábor elrántotta Zsuzsikát az ajtó elől.

„Bánom is én,” - ezt mondta. Mintha fejbevégtá volna. A derekát kihúzta a Gábor karjából.

- Menj, - mondta kábulva.

Vége mindennek. Egy szót se szólt többet, hanem megfutamodott lefelé. Az utca szegeletén annak a városvégi kocsmának tartott, a hol a csomagját hagyta s bárha szürkületbe hajlott már az idő, felragadta a bespárgált holmit s nekivágott az országútnak, mely hazafelé visz.

*

Már nem kell ő Pálnak. Miért? Megcsúfult-e? Rosszabb lett-e? Mást miért kíván inkább, mint őt, a kit kényeztetett, ölelgetett, csókolgatott annyit?

A háza vaksötétben bujt el, mikorra hazaért. Valami szekeres-emberek vették fel Zsuzsikát egy darabon: „Nagyon nehéz lehet a lelked,” mondták, „nehogy valami kárt tégy az életedben s vele a mennyei jussodban.” Mert sötétben meredt maga elé Zsuzska és egy emberséges szót se váltott a szekeresekkel.

A kapuján odahaza bebotorkált. Egy lélek se várta, csak a kuvasz, vakkanva és nyalogatva a kezét.

Miért unta meg őtet Pál? A pitvar ajtajával bajlódva, félhangon beszélt magának: „Nem vagyok elég finom neki. Itt minden szegényes és csúf. Ő szebbre vágyik.” Egyszerre ez ötlött az eszébe: „A ruhám a hibás, a hitvány paraszti gunyám.”

Belépett. Hideg és penészes minden. A suhogó fersingek, a gombos cipők, a tarka-barka harisnyák babonázták meg az urát. Sírva borult az ágyára s a nehéz csendesség takargatta be. Óh, minden utálatos körülötte és koldusos. A csizmája kopogós, a fersingje tapintata durva, a keszkenyője szúrós és savanykás szagú.

A reggel a hideg padkára kuporogva találta. A szégyene égette. Minden undok lett körülötte a szemében. A kotyogós, bányai-veresre mázolt ajtó, az öklömmnyi ablakok, a rongyos bútorok. Ezek idegenítették el Pált. A füves udvartól a sárral tapasztott padlásig: gyalázatos mind. A házat az apjától jussolta, de ők ketten csinosgatták kedves reménységgel. Még bölcsőt is szereztek. Az sem kellett. A torka kiszikkadt a vágyában. Ha odaküldött volna a kegyelmes Isten egy parányi, pislogó babát, – ah, akkor itt ringatná halk dudoló szóval Pál a bölcsőt...

Senkije, semmije immár.

Csak a karton-köntös csábította el... Babát nyujthatna még a kegyelem, de a paraszti holmit, ezt – utálta meg Pál. Ha itt megváltozna minden hirtelen, ha Zsuzsika olyan virágos kalapot viselne, keztyűs kezében egy fényesnyelű napernyőt hordana és szemében ha mosoly ragyogna, a helyett, hogy köny buggyanjon ki rajta, – Pál holnap itt lenne szégyenkezve a multért, szerelmes szóval a száján.

A szomszédjait ostobáknak és rongyosoknak találta. Mintha egy más, szebb világból esett volna le ebbe a nyomorúságba. Apró kis történeteiket unta, tanácsaikat lenézte. Éjjeleken át emésztette magát, forgólódva hideg ágyán. Ha ő azt akarja, hogy ne úgy veszszen el, mint egy eldobott rongy: tennie kell valamit. Változtatnia kell az életén. Újból kell megformálnia az életét; olyaná kell tennie, a hogy Pál szereti.

Az ura... az ura. A vérenek minden csepje tele volt vele. Mindent, a mit látott, hallott, hozzá kötötte. Érte szeret, érte utál. A miből hiányzott Pál, feneketlenül üres az.

Egyszer: vissza kell térítenie őtet. Úgy öltözködni, a hogy ő szereti, úgy kell viselkednie, a hogy ő kívánja.

Elhanyagolja a házi dolgait s separtelen pitvarában szövögeti álmait. Vágyában ezer terv születik meg az agyában és mindenikre kész, csakhogy még egyszer magához visszacsalja őt. Ha e minden holmi árában, – a mit édes reménységgel csinosgatott, építgetett – visszatéríthetné még egyszer, óh, be szívesen eldobná.

Eldöntötte: eladja mindenét és annak az árában kicsinosítja magát úgy, a hogy Pál szereti és úgy fog élni, a hogy Pál kívánja.

Előbb tervezgetett csendesen: miképen tudja értékesíteni mindenét, aztán mint kaczerkodikja vissza Pált? a karton-köntösöket már látja, a miket felölt; fersingjét fel-felkapkodja, hogy megtanulja, mily mozdulattal kell megrészegítenie Pált és tenyérrnyi tükrén próbálgatja a mosolyt, mely megigézi őt. Aztán beköltözik a városba, melléje. Ringva járja végig tapasztos háza szobáját, a hogy a városi rossz leány hintáztatja magát; s durva ingjét a mellénél kifűzi, hogy megsoványkodott vállának az állását vizsgálgassa.

Aztán minden portán bekopogtat és ajánlgatja a házi egyet-másait. Egészen betege annak, hogy nem sietnek eléggé a ravasz parasztok a vásárra. A ki jön, az is leszólja, lekicsinyli a mit ajánl nekik, hogy majd ingyen kaphassa meg. Zsuzsika szinte félálomban jár-ke. Alkudozik,

ajánl, rimánkodik: „El akarsz kerülni tőlünk?”, kérdezik tettetett részvétellel. „Az uram kívánja így,” felel s tán hiszi ő maga is.

A nyár melege már perzseli a sárguló búzát a mezőn. És még mind sokadoznak a parasztok. Szinte sírva köti rájuk a házbelijeit, földjeit. Ő csak egyet lát: Pált, odabenn a városban, a ki egy gonosz, fajtalan fehérréppel szeretkezik. A pusztulás, mely körülötte támad, mind derültebbé teszi s a kiürülő szobájában mind szabadabban gyakorolja magát a kaczer járásban, cziczázó futkosásban. Ha valaki látná, azt mondaná, hogy az eszét vesztette el.

El... bizonyosan elvesztette, mert csaknem vidám, a mint egy ünnepnapon felülhet a szekérré, sok pénzzel a zsebében, – otthagya az áldott fészket, melyben felnőtt, a hol boldog volt, – hogy elmehessen az ura után. Ő tudja már a módját: mint fogja visszaédesgetni őt...

Egyenesen abba a kis, városvégi boltba megy, melyről annyit álmodozott. Ott ékesítik ki Zsuzsikát. Mindent adjanak neki, a mit a városi leányok viselnek. Tetőtől talpig öltözködik át egy homályos szegeletben. Kíváncsi vásárlók odatekintgetnek tréfás szóval bosszantva. Zsuzsa szigorúan utasítja vissza az incselkedőket: „Én tisztességes asszony vagyok,” mondja, és elpirul, azért, hogy bizonykodnia kell ezt. Fel-felkél mégis, hogy a tükörben illegesse magát s félszeg mosolylyal kérdi a gyérszakállú, vén boltost: „Szép vagyok-e, bácsi?...”

A viseltes falusi holmit összeköti egy csomóba, a karjára veszi; szétáll, kemény kartonköntösét magasra felfogja, hogy gombos cipőit láttassa s kényes lépéssel kiindul az utcára. Virágos kalapja minduntalan le készül esni a fejéről, magassarkú cipőivel majd elesik.

A kis kocsmá előtt elmegy, a hol egyszer már csinosította magát és benéz, hogy a csomagját ott helyezze el. A mint belép, a homályos, borszagú szegeletből egy rekeszes hang dől ki:

– Hát visszajöttél, galambom, Zsuzsikám?...

Gábor volt, az unokabátyja. Meg sem mozdul; a feje a tenyerébe volt támasztva; ittas tekintettel, bután néz a czipra menyecskére.

– Tudtam, – mondja – hogy visszakerülsz ide... Innen indultál el, mikor másodszor is csalfán elhagytál engemet. Azóta iszogatok, mert azóta búsulok. Nagyon kedves vagy te nekem.

A mint felkel, alig áll meg a lábán s megtámaszkodik a mocskos falhoz. A mint pedig közeledik Zsuzsika felé kiterjesztvén a karjait, keresztbe esik egy keskeny, borban ázó asztalra. Indulatosan ráordít Zsuzsikára:

– Ne menj el, ne félj tőlem, a miért czipra lettél. Óh, be czipra lettél. Tán eladtad a testedet, hogy így meggazdagodtál. Ne tarts tőlem. Nem öllek meg, mert látom, hogy kicsípted magadat... Tán az urad kedvéért? Annak nem kellesz. Nekem pedig már nincs pénzem. Elittam. Sokat búsulom utánad.

Feltápáskodik s az ajtó elé áll.

– Csúffá tettél, – recsegi, – szégyenbe hagytál. Azóta iszom. Miért tetted? Óh, miért cselekedted velem ezt? A szívemet miért vetted meg... Az Isten hát azzal áldjon meg, a ki jobb, mint én s jobban szeret tégedet... Lelkem...

Aztán hirtelen félreáll.

– Látom, – dadogja, – látom, félsz tőlem már. Egyszer ellőttem egy szegény nyúl hátulsó lábait és az így nézett rám, mint te most. Menj. Én még sohasem vétettem neked. Ezután se bántlak. De valakin számon veszem az életem keserűségét. Egy szót se szólok. De valakin... egyszer, csak kerüljön a kezembe... Menj, fuss, Zsuzsika... fuss előlem.

Zsuzsika rémülten simul ki a nyitott ajtón. Reszketett. Az ajaka remegett s a szeme könnyel telt meg. Hirtelen megiramodott. Hátha utána ront Gábor.

Az utca egészen néptelen volt. A kapuk előtt egy-egy cseléd támasztotta a falat és a mint Zsuzsika menekedett el előttük, kíváncsi szemmel méregették végig s mosolyogva mutogattak rá. A boltok mind be voltak zárva s a piactérről gyenge zúgás hallatszott, a hol az élet pezsgett.

A mint azon ház elé jutott, a hol aludt egy éjjel: a cselédleány Zsuzsika elé rontott.

- Hol jársz, te? De mi történt veled? Ki csúfított el így? Alig ismerek reád. Hisz ez a ruha mind bő rajtad és furcsa. Hol jársz? Elszabadítottak valahonnan? No, állj meg, hogy nézzelek meg. Uram Isten, valaki megtréfált tégedet.

Tettetett félnépséggel megérintette.

- Alig merek hozzád nyulni. Hová mégysz? Tán a bálba? Lelkem! Az a gonosz ember, az urad, az megbolondított tégedet. Tán ő kívánta, hogy így csúfítsd el magadat...

Zsuzsika megállott.

- Azt gondolod? - rebegte.

Vajjon tudja-e ez a parasztleány, hogy mit mond? Mintha álmában meglökné valaki őtet s most költögetné. Nehezen összeszedte magát és hogy leplezze feltámadó félnépségét, gyorsan, nyersebben mondta:

- Táncz van ma? Éppen odakészülök. Hol van a táncz? Szervusz. Majd odatalálok magamra is.

- Nem, nem eresztlek. Menjünk együtt.

*

Ez nem talált a Zsuzsika tervébe. Ő másnapra készült Pál elébe. De erőtelen volt arra, hogy ellenmondjon a parasztleánynak. Nagyon bágyadt is volt. Az úttól, az emésztő izgalomtól is, melyben élt. A lába alig bírta.

A parasztleány szüntelenül kábította. Gáborról beszélt: a ki eláradott azóta, hogy Zsuzsika elkerült a városból. Az uráról: a ki posztóruhába öltözött már s mátyástollas kalapot visel. A szeretőjéről: a ki már el se marad Páltól. Mindezt mintha csak álmában hallotta volna Zsuzsika.

- Hová megyünk? - kérdezte zavartan.

- Hová? Hiszen te készülsz a tánczba. Beléleegyedsz? Hiszen alig támolyogsz csak... Egészen színtelen vagy s lesoványodtál. Nem ilyen voltál, mikor még odahaza ismertelek...

Akkor hirtelen felkiáltott:

- Jaj, nézd, észrevett Gábor. A hátunk mögött jön. Jöjj, fussunk... mikor ittas, rettenetes. Meneküljünk... - s kezénfogta Zsuzsikát és befordult egy sikátorba, mely a vasárnapi tánczhoz vezetett.

A kapu nyitva volt ott. Benn a nagy színben dübörögtek a parasztleányok, kiveresedett, izzadt leányaikat eszeveszetten forgatva. Az emelvényen egy pár cigányleány reszelte a hegedűt fáradtan és a tánczoló szín előtt egy csomó katona és báméskodó városi ember nézte a mulatságot.

A Zsuzsika bátorsága mindinkább elszállott. Ha elmenekedhetne. Mintha valami szerencsétlenség előérzete ijesztené meg...

A locsogó cselédleány megragadta a kapuban a Zsuzsika libegő köntöse karját.

- Egy tapodtat se... Az ördög idehozta Pált, az uradat, látod. Ott... ott benn van a gomolyagban. A szeretőjével, persze, a gyalázattal. Te, tudom, nem is akarsz látni már őtet. Nem táncolni jön Pál, mert ő már szégyenel minket, hanem csudát látni hozza a fajtalan czafráját. Gyere, menjünk innen.

Nem. Látni akarja Zsuzsika az urát. Hogy futhasson el a nélkül, hogy bár egyszer a szemébe ne nézzon. Hiszen Zsuzsika is csak úgy van öltözve, mint az ő szeretője. Mennyit ábrándozott ő ezen a percen... Másképen tán, máshol, könnyel a szemén, kérészóval a száján, - de ha már itt van, hogy futhasson el előle Zsuzsika?...

- Nem... nem... - rebegte, de egy pár önkéntelen lépést tett mégis - mintha megigézték volna - a gombolyag felé, a hol az ura állt.

A tánc vége felé járt. A legények izzadt homlokukat törülgetve, törtettek a pálinkamérő asztalka felé. A nézőközönséget szétzavarták kiméletlenül; s a kényesebb urasnépek elszéledtek. Akkor a Pál cifra szeretője észrevette Zsuzsikát a kapu mellett. Egyenesen feléje ment.

- Hát te hol jársz, te czienege? - kiáltotta. - Gyere, Pali, nézz ide, ide nézz. Ez mulatságos...

Megragadta a Pál kezét:

- Ilyet sohase láttál! Nézd ezt a maskarát. Óh, jaj, jaj, az ember megpukkad a kaczagástól. Hát te mit csináltál magadból? Az mind a tied a mi rajtad van? Hol kaptad?

Mindenki odanézett. Nem tudták, mi történik, de gyülekeztek mindenfelől.

Pál megfogta a szeretője kezét:

- Gyere el innen, Regina. Mi bajod veled? Menjünk el, hagyd el a szerencsétlent.

- De láttál-e ilyet? Még kalapja is van. Óh, nézd... - mondta és csapkodta a czombját jókedvében.

Zsuzsika mélyen lehorgasztotta a fejét. Halálosan sápadt lett s hangosan felsírt. A paraszt cseléd átkarolta, mert látta, hogy elesik.

A kapunál valaki nyakon ragadta Pált.

- Híres... Gyere, rég várlak. Számadásom van veled. A Zsuzsika sírásaiért...

Gábor volt. Megrázta a kiskabátos Pált.

- Adósod vagyok... az életemért, úrfi.

S fejbévágta.

A megtámadott ficzkóban megébredt a parasztvirtus s egy fogásban szó nélkül átkapcsolta a nagy ember derekát, mintha vaskapocsba szorította volna és megrázta.

- Ragyás kutya, - lihegte. - Én is adósod vagyok. Az utamban vagy örökké.

Az emberek gyűrűbe álltak egy pillanat alatt.

A részeg ember megrázta magát s két rettenetes kezével belémarkolt az ellenfele torkába.

- Hó, - üvöltötte - bandita. Belém kapaszkodol? Itt az utolsó perced.

A félkezével keményen tartotta a küzdő ember torkát, a másikkal csapkodta a koponyáját, kiáltva:

- Ezt magamért... ezt a más Zsuzsikáért, a többit gyalázatos, hazug életedért.

A cifra leány az embergyűrűn kívül húzódott meg szepegeve. A remegő Zsuzsika éles sikoltással tört be a küzködőkig s megragadta Gábort:

- Ne bánts... nem... nem... nem engedem. Gyilkos... Hát nem látják, hogy megöli az uramat?

Pál kiugrott abban a pillanatban a Gábor kezéből. A feje vérzett. De dühében veszettül ráugrott mindjárt Gáborra és homlokra vágta.

A nagy, brontes ember megszédült az ütéstől, de, mint a gondolat, derékon ragadta Pált, felüvöltött, megrázta s legyűrte és rátérdepelt a mellére, elvakultan csapkodta a fejét, míg csak mozgott.

Akkor a legények felrángatták róla.

*

– Hol lakik ez a fehérnép? – kérdezték a Zsuzsika körül állók. – Hiszen ez odavan. Mi a baja?

– Az ura hever a földön, – mondta a paraszt cseléd, – nem látjátok?

A mint felszedték a földről, a Pál véréből elmozdított czipő köntösével, a két karja lelógott. A legény, a ki ölbekapta, vigyorogva szólott a társaihoz: „Hű be czudar könnyű...”

A korcsmában, a hol lefektették Zsuzsikát egy rongyos pokróczra: a cseléd, a mint ráhajolt, ijedten szólott a gazdához:

– Nem érzem a lélekzetét.

– Szent Isten, csak nem? – mondta komoran a vén ember.

– Az lenne az ő szerencséje, – rebegte meghatottan, – ha nem ébredne meg.

A korcsma előtt mély, erős mellből zokog valaki.

Az ördög

- Mit néz rajtam, István?
- Csak a mohokat nézem, a szikla oldalán.
- Harangvirág az ott az ormon?

A sugár, izmos, szép parasztfiú megállította a lovakat s nekirohant a darabos vén kőnek. Szinte dühös mohósággal kapaszkodott fel a sziklán az oromra a bikkek elnyúlt, görbe gyökerein, a virág után.

- Megvérezi magát értem, István!

A parasztfiú leugrott merészen az oromról s a virágot az úrimenyecske ölébe tette.

A lovakat megindította, szorosan a szekér mellett gyalogolva. Az asszony lesütött, rebegő szemhéja alól lopva rá-ránézett s így szólt: „bágyaszt a melegség” és kigombolta s kitűrte finom csipkésruháját a nyakánál. A harangvirág szára eltűnt a telt fehér mell domborodásai között.

Félelmes, fenséges nagy némaság ült a havason. A mélységben az Aranyász pataka suhogott, de annak a nesze nem hallszik ide a meredek, bikkel benőtt oldal derekáig, a hol a szekérút szalad. A sziklák pedig csak azon felül meredeznek az égre, egy-egy görcsös fenyőfával kicsipkézve... Felette mindjárt az Isten.

- Ez-e a „veres bércz,” István, a mit megmutatni ígérkezett?

A legény érthetetlen mély hangon babogott valamit.

- Valamitől tán megszedült, István? Nem a meleg miatt? – kérdezte, mintha ingerkedett volna.

A lovacsákak tapogatták finom patáikkal az ingó köveket s belekapaszkodva vonták föl az otromba szekeret. A gyertyánfa erezetes levelei közül valami kis, apró, ártatlan madarak néztek le barátságosan a szekérre, de nem is féltek egy cseppet se, minthogy a havasi madarak nem ismerősök az emberekkel. A szekér féloldalosan dőlve emelkedett. Az asszony gyengén föliskoltott:

- Félek – csippent fel, de mosolyogva – lefordulunk a mélységbe, a halálba, István. Megsiratna-e? Fogja meg a kezemet, mert maga erős és nem fél, úgy-e?

Kezét a szekér lajtorejára fektette, de hirtelen egyebet gondolva, lehúzta finom selyemkesztyűjét és majdnem a parasztleány piros, barna arczát érintette: de hirtelen visszavonta a kezét és szétnézett.

- Nem követi valaki a szekerünket, ott az élen? – kérdezte és fölmutatott az oromra. Mint ha árnyékot látnék, el-elsuhanva a fenyők között...

A legény csak fölpillantott s a finom női kezet nézte.

- Valamiért rebegek, István, nem tudom miért? Szokott-e ott járni valaki?

Az út egy-egy fordulójánál jó messze lehet látni a havas rengetegei közé. A finom fehér kéz puha ujjai szórakozottan babráltak a kék harangvirággal.

- Már hetek óta ott alant lakunk a fürdön – mondta – és nem győztem hallgatni magát, István! Az énekét hallgattam este, kinn valahol az ablakunk alatt és hallgattam a szavát, ha valamerre mentünk: a tündérr királynőről, ki a Sebes vizében mosdott meg minden hajnalban

és a kolozsvári templomba a reggeli misére elsuhant mégis a levegőégen; – és a szakadékok szegényeiről, kik sorvasztó vágygyal ássák az aranyat – és tudom én miről? – S maholnap, hogy elmegyek innen, az utolsó napokat arra szánom, hogy kóborlom magával a havast, megnevezve a maga hegyeit – és itt vagyok a maga szekérére és maga egy szót se felel, még ha kérdezem is... Mi lelte?...

– Nem tudom... nem tudok, – mondta a parasztleány. Az arcza ki volt gyúlva és rebegett az ajaka, mintha fázott volna.

A lovacsákak óvatosan kapaszkodnak a csupaszkő-úton egy füstös, bikkfa-lapoczkákból összerótt kalyiba felé.

– Mi az? lakik ott valaki? – kérdezte az asszony.

– Senki se lakik ott – erőszakolta magát a beszédre – a faragó emberek kalyibája az, de senki se lakik ott ilyenkor. Csak mi vagyunk ketten a havason... Ez a forrás itt van az aljban, a hol megállani szokás a lovakkal.

– Megállunk itt?

– Egy órája jövünk már. A málnáshely fenn van – és felmutatott. Aztán nyujtotta a karját, hogy lesegítse az asszonyt a szekérről. Azonban csalódottan elfordult, mert az asszony könnyen leszökött magára a szekérről. A legény lelépett a hegy derekára, letakarta a meggyülemlett régi vizes faleveleket a földön, kivájta alóla a havasi forrást, aztán kifogta a lovakat, a kenderkötőfékeket megerősítve a nyakukon, hogy válogassák a vékony fűszálakat.

– A málnás fenn van, – ismételte s a zörgős zöld lapuk között utat taposott, hogy az asszony követhesse. Az asszony parányi sárgagombos czipőit nézte, lobogó szemmel.

Az asszony rá se nézve szól: – Fáradt vagyok, István. Tán itt maradok az úton...

– Nem, nem. Az árnyék ott fenn van a fenyő aljában.

– Vajjon járja-e az, hogy én itt magával buvóhelyet keressek, István s itt hagyjam a bátoros utat?

– Az út? Nincs út. Ki jár itt? Senki. – És merészebben unszolta a vonakodó mosolygó asszonyt. Magasabban állva, a hófehér nyakra meredt mentében és remegett.

Az egész erdő bágyadt volt a nap meleg lehelletére. A falevelek mintha aludtak volna: s a szerelemre vágó virágkelyhek lehajoltak. Fény rezgett a meredek oldal lombjai között s a gyík úgy osont odább meleg kőpárnájáról, hogy előbb apró kerek szemével megnézte a háborítókat.

– Milyen üde a fű, – mondta elevenen az asszony s lehevert egy fenyő földrehajló ága alá, koszorút fonva karjaiból a feje fölé s mély lélegzetet vett. – Mily boldog vagyok. Sohase éreztem magamat ilyen kicsinek. Mintha csak egy hangya volnék, a kité észre se vesz a világ. Mily rettenetes szép! Nem fél velem itt egyedül lenni, István?

A legény megnagyobbodott szemmel nézte és hallhatóan lélegzett.

– Nem is látszik ide a falu, se a világból semmi se látszik sehol. Csak a borzasztó szép természet, a titoktartó hegyek, mélységek, egy ember sincs sehol... Oh, igen boldog vagyok. Harapni, harapni, tépni szeretnék valamit.

És kiragyogó fehér fogaival beleharapott a fenyő lehulló ágába s játszva kapkodott a hintázó ágak után, – összecsapva a kezeit, kitörő kedvében sikoltozva, s henteregve a zöld gyepen, féktelenül s megrúgott egy heverő követ, mely dübörögve indult meg lefelé a meredeknek.

A legény letérdelt a fűre és bátoratlanul hozzáért az asszonyhoz... Nem is tudta: mit tesz.

Az asszony eltaszította s rácsapott a kezére. A szeme kivillant: „Mit akar? – kiáltotta – szemtelen. Hogy mer érinteni?” Majdnem sikoltott, de a következő pillanatban kacagva nézett rá: „Málna az ott igazán, fenn? Imádom a málnát. Szedjen nekem hamar egy hamvas levelen, István s tegye ide az ölembe...” Hizelegve nézett rá s összetette a kezét, mint egy gyermek.

A következő percben azonban felugrott és előre szaladt, mert valami zaj riasztotta meg, körülnézett. A legény ostobán állott egy málnalevéllal a tenyerén.

A lovak kapálóztak a forrás mellett alant. Előbb felrúgott mind a két állat dühösen.

Az asszony zavartan kiáltott a legényre: „Hát jöjjön, jöjjön... nézze, a lovakat nézze... megbolondultak.”

A lovak fölemelkedtek a hátulsó lábaikra, vadon rázták a fejüket, felhorkantak – aztán nagy zajjal, robogva iramodtak vissza az útra, lecsapva az erdő sűrűjébe örülten, kapálózva.

A legény, mintha valami kábulásból ébredt volna meg, az állatok után ordított és káromkodott. Aztán a kalapját a földhöz csapta és nekiiramodott a messzejáró lovak után.

Az egész oly váratlanul és hirtelen történt, mint a villámütés. Az asszony ijedten nézett utánuk. Azonban mindjárt a háta mellől egy ismeretlen hang így szólt:

– Lesheti asszonyság... A lovaknak a fülébe égő taplót én dugtam és azokat ma nem látja meg. A gazdáját se... Lesheti...

Egy erős, kigyúlt arcú, magas parasztleány bujt ki a fenyőfa lombjai alól.

– En vagyok, Jusztin... pedig úgy néz reám asszonyság! mintha sohase látott volna... én Jusztin vagyok, a Domokos István szeretője. Én vagyok, egyedül, én várok arra már rég, hogy egyszer ketten legyünk szemtől-szemben. Csak én vagyok, Jusztin.

Az asszony visszalépett remegve: – Mit akar tőlem? – kérdezte.

– Mit akarok? Semmit... Látni akarom szemtől-szemben azt a híres asszonyságot, a ki elveszi a szeretőmet s jó paraszton úton kimódoltam, hogy egyedül kapjam magát. De hát ne remegjen úgy. A szeretőmmel nem félt egyedül lenni, hát miért fél tőlem? Hiszen maga az erősebb, mert *őt* elvette tőlem.

Az asszony átfogta a fenyőfa derekát. Az arca vonaglott ijedtében: – Mit akar? – rebegette.

– A *kezem* erősebb. Én kaszáltam versenyt a szeretőmmel a Szakadátban... de a maga szeme erősebb. Mégis most lehánthatom azt a szép fehér bőrét az arczáról, hogy örökké jel maradjon rajta és kivájhatom a rossz szemét, hogy ne rontson meg többet senkit, de nem azért jöttem csak. Ott az élen futva kísértem a szekeret, a merre jöttek, majd kiszakadt a lelkem... lássa, ronggyá tépte a gunyámat a tövis s felvérezte a kő a lábamat. De nem fáj! Itt kapom egyszer, végre, szemtől-szemben... azt a híres úriasszonyt, a ki elvette a szeretőmet...

A leány melle emelkedett, tán a fáradságtól, tán az indulattól. A hangja mély, durva, szakgatott volt. A levegőt a fogai között szívta s a karmait bevágta a tenyerébe.

– Szemtől-szemben... csak ketten... a hol egyformák vagyunk az Úristen színe előtt. Nem... én nagyobb vagyok, mint maga és fiatalabb. Maga nem is fiatal már... Maga nem is szép. Mivel rontotta meg Istvánt? Ezzel a tejarczával? Hiszen a szeme kicsi is... Nem is közénk való. Mit akar itt? Mi kell itt magának?

Élesen kiáltott. A visszhang visszaadta egy-egy szótagját. A szeme égett, mint egy furiáé. Előre lépett indulatosan s megragadta dühvel az úriasszony virágos köntösét s megrázta durván: „Csuf vagy, undok vagy... az ördög vagy” kiáltotta.

Azonban mégis megállott.

Megállott... a keze lehullott s az indulatban kimerülve, bizonytalanul pislogott; félig elfordult s egy csukló, tagolatlan hang szakadt ki a torkából. A dühe csak eddig tartott. Az idegei ellankadtak s egyszerre a szeméből kibuggyant a könny.

A rettenetes némaságban, az indulatban kimerült lábai alatt perczegő halott falevelek neze hallatszott. Az úriasszony lehajtotta fejét s a parasztleány ifjú testét megrázta a feltörő zokogás.

- Nem igaz - fuldokolta, - nem igaz, hogy csúf volna... Maga szép és minden gyönyörű, a mit visel... A mi kezünket feltöri a munka, az orczákat lesüti a nap... Magának mindene finom, puha s jószagú a levegő, a merre jár... Mit is akarunk mi? De maga miért jött ide? Mit keres itt?

- Mi igen jól voltunk itt, a míg maga nem jött... Ő megelégedett velem s én megvártam őtet, a míg a katonaságnál volt. Csak azt vártam, hogy kiszabaduljon s akkor... a ház is az enyém... a lovak is az enyéim s a földek is az enyéimek... Neki sincs senkije, csak az anyja s nekem senkim sincsen, csak ő. Együtt dolgoztuk volna földünket. A pap is tudott már róla s az István öreg anyja is odaköltöztette az ágybelijét hozzám. És akkor maga idejön, hogy meggyógyúljon a sósvizen - és aztán vége lett egyszerre mindennek.

- Még ő hozta ki a maga portékáit a városból az én lovaimmal. Egy kevés pénz mindig elfér a szegény embernél... de azóta egy jó szavát se hallottuk... Mert ő minket durvának talál, mióta magát meglátta... Mondott valamit maga neki? Mondja meg... Mondja meg az üdvösségére, mit adott be neki? Elmegy hazulról és hazajár egy jó szó nélkül... Éjjel elbogarzik valamerre s ha azt kérdezem: „Hova mégysz?” utálatlaltal néz reám. Nem fogja a dolog, se az étel, se az ital... Az István anyja azt mondta: „Itt asszony lesz a dologban... ügyeljük meg...” Maga volt az... maga...

Indulatosan a homlokára húzta a fejkendőjét s állán bogra ránczigálta.

- Az úriasszony... maga volt az... a ki unta magát nálunk s mulatságot keresett a szeretőmben... Ellopta az úriasszony, elcsalta egy kisség... Ha István felkelt, a maga lakásának a nagy kertjében bujt el a fűzek között, hogy meglássa magát, mikor felkelt; az ösvényen messziről magát kísérte, messziről, ha a vízre ment, és éjjel... ah, hallottam, - magához beszélt, mikor énekelt az egerbokros berekben...

Előremerengve panaszkolta el a kis martiromságát s nekikeseredve folytatta:

- És láttuk, hogy maga észreveszi a parasztleányt unalmában... Néha szólott neki. Miért nem hagyott neki békét? Tán megszerette őtet? Hát mondja meg s akkor nincs mit egyebet tennünk, mint hogy elmenjünk a maga útjából... Néha kinyitotta a tábláját éjjel, a míg ő énekelt... s kikönyökölt. Mit akar vele? Hiszen magának van odahaza magához valója... s ez csak egy szegény parasztfiú, a ki éppen jó nekem, én meghalok, lássa, ha elveszi tőlem...

S szenvedélyesen, szembefordult vele.

- Óh, hagyja békén őtet... az Isten megjutalmazza érte.

A sírás ismét elfogta; az ajaka ellágyult, és az arczáról patakzott a könny.

- Hagyjon békét neki... én már nem tudok segíteni, ha maga nem segít rajtam. Óh, menjen el már innen... menjen el már hamar... Azért futottam a szekere után, hogy széttépjem ezt a szép orczáját, s már sírok, lássa, és rimánkodom... Én igen szerencsétlen vagyok s ő is szerencsétlen lesz, mikor maga eldobja őtet... mert el fogja hajítani őtet, minthogy ő csak egy szegény parasztfiú... Egy kis multságért miért öljön meg minket; pedig én sohase bántottam magát...

A kezét alázatosan, lágyan végigvonta az úriasszony virágos ruháján s hizelegve nézett, könyein át a szemébe.

– Egy kis multságért miért szenvedjen annyi ember... na, úgy-e, na? Aztán jó lenne ismét minden, ha maga akarná... s öregségünkre is áldani fogjuk magát...

S szenvedélyes örömmel felkiáltott egyszerre:

– Hiszen maga is sír... Látom a szemét... óh ne forduljon el, én látom, látom a könyét... Hiszen maga nem gonosz... én ismerem már a szívét, de ne féljen sírni... senki se látja a világon, csak az Isten.

És kaczagva, sírva, átölelte a szép úriasszony térdeit.

– Én elvezetem magát szépen haza az ösvényen... semmi baja sem lesz, ne féljen... Aztán elfelejtjük mind a ketten ezt a napot... óh nem... Ezt az egyet nem felejtjük el, hogy maga sírt... sírt és megment minket...

Valami havasi füttyös madarak diadalmasan sikoltottak a bikkék ágain; s az áldott békés nap fényesen beragyogta az élet, a hol összeölelkezve két asszony állott, egymásra nézve, mosolyogva.

Az utolsó levél

„Napok óta bolyongok, Ilona! és nem fogok visszatérni hozzád.

Csak olyan drága vagy a szívemnek, mint akkor, mikor a kezedet a kezembe tette a pap az oltár előtt – és elmegyek mégis valahová és elkeveredem valamerre; hogy soha se lássalak titeket. De hogy se gonosznak, se bolondnak ne láss... mielőtt elfutok a boldogságom elől – szólanom kell hozzád. Irok. A keserűség elborít. Vajjon megértesz-e?

A gyermekünk űz el mellőled, Ilona! a mi gyermekünk, a kit alig láttam még. Szorongva gondolok csillámpoló kék szemekre, pelyhes koponyájára, ránczos kezecskéjére. Igen boldogtalan vagyok s a mint rovom e sorokat, hallom az altató dalocskát, a mit felette dudolsz – és sírok.

Igen érzékenyek az idegeim, vagy beteg vagyok. Tudom is én?

E lobogó gyertyaláng visszavilágít arra az estére, mikor mellőled elhívtak az operáló asztal mellé – és félek magamtól.

Emlékszel-e?

...Valamit játsztak a színpadon. Nem tudom, mit. A szívem csordultig volt veled, Ilona! Téged lélekzettem, téged láttalak, téged hallottalak, benned éltem, gondolkoztam; irigyeltem a levegőt, mely téged ölel körül; a világosságot, mely reád sugárzik. A páholynyitogató asszony a felvonás között bejött s így szólt hozzám: „Doktor úr, sietve hívják... egy haldokló gyermek anyja vár idekinn.”

Alig értettem meg a szót, de te azt mondtad: „Miért nem megy?” Valamit szerettem volna éppen akkor sügni neked... a mi azért akart kivirágozni az ajakamon, mert a te biztató mosolyod melegített rá... Ezért vonakodtam a hívó szóra mindjárt elmenni s így szóltam: „Egy beteg gyermek anyja keres? Miért nem vár? Honnan való?” „A kórházból való asszony,” – így felelt. – „Óh, megfúlad a gyermeke... azt mondja.” „Hát miért nem siet?” így szóltál te reám és én felugrottam a te szemrehányó tekintetedre s kalap, kabát nélkül rohantam le a lépcsőn.

– Óh, megfúlad a leánykám, megfúlad mindjárt a leánykám! – nyöszörögte egy keszkenyős asszony a színház előtt s megragadta a kezemet. – Fussunk, fussunk, mindjárt meghal. Az ápoló mondta, hogy a doktor urat itt a színházban találom meg. Fussunk... meghal mindjárt...

Éles hideg szántott át hajadon fejemen. „Várjon, – mondtam, – a kalapomért futok fel s megyünk rögtön...”

De a mint visszarohantam hozzád, Ilona – a helyemen ült egy úr, a kit utáltam. Tán csak akkor lépett be a páholyba, – de te rámosolyogtál és a kezed az ő kezében pihent. Mintha gyilkos kés sikkadt volna be az agyamba. „Bocsánat,” hebegtem. A lélekzetem elakadt, valamit akartam mondani és lekaptam a kalapot a fogasról és kirohantam. Tudom, hogy elhomályosodott a folyosó előttem s alig bírtam lebotorkázni a lépcsőn.

A kétségbeesett anya megragadta a kezemet és a mint hurczolt a végtelen sikátorokon, táromlyogtam, mintha fejbevágtak volna. A kórterem ajtaja előtt már hallottam a sípoló, kínos, éles hangot, mely a fuladozó gyerek torkából sikolt ki.

Mind el kell mondanom e részleteket, hogy megérts, Ilona! Félek, hogy belezavarodom e dologba...

Csak benéztem az ajtón. Az ágyon hentereg a beteg gyermek. Az arcza színe szederjes kék; a szeme bágyadt, beesett s a mint rápillantok, látom (óh most is látom) behúzódo, emelkedő, vonagló mellét és hideg verejéktől gyöngyös homlokát. Óh! a másvilágból való harmat ez már... Nem sír, és hangot se ad, csak sípol, sípol a torka és hánykolódik egy vánkos tetején.

- Mindjárt - mondtam. Megfogtam a kezét. A fejem egyszerre kijózanodott. A csipesze-kért, a késért, a canul után fel kell futnom az emeletre, hogy megnyissam a gyerek porczygűrűt. „Ne féljen, - szóltam az anyához - ne féljen... megmentem őtet... Várjanak, egy percz sincs veszteni való.”

Az ápoló künn csavargott valahol. „Fogja meg a gyermeket, - mondtam az anyának - ne féljen.” És egy ugrással voltam fenn, hogy megkeressem az eszközöket.

Az anya kétségbeesetten borult a gyermekre. Erőszakkal kellett felemelni róla. Görcsösen belekapaszzkodott, mintha azt hinné, hogy semmiféle halál nem férhet az ő gyermekéhez, míg ő öleli őt...

Világos fejjel, biztos kézzel nyultam a gyerekhez. Egy percz az egész operáció. Bemetszettem. Ekkor így szóltam: „A canult adja ide...”

- Mit? - kérdezte az anya meredt, értelmetlen tekintettel s szorítja a karomat: „Mit?” - kérdezte. - „Az Istenért - kiáltottam, - a kezemben fulad meg a gyerek.” Kifeszítettem a vágást a csipeszszel. Tudtam... tudtam, hogy megmentettem őt... „A canult, - kiáltottam, - siessen.” A szederjes arczból kérdezve néz reám két fájdalmas gyermekszem...

- Nem tudom, mi kell, - dadogta az anya s mind a tíz körmét belekapcsolta a karomba.

Óh! A fejem szédülni kezdett. Mit tegyek? Ekkor így szóltam: „Tartsa e fogócskát... tartsa, elmegyek... megkeresem a canult.”

Hol lehet? Tán fenn feledtem az asztalon. A fejem meg volt kínozva. Az anya eszeveszetten kapaszkodott belém: „Hova megy? - sikoltotta. - Nem eresztem... nem, nem... meghal, ha itt hagyja.”

- Ereszsen, - riadtam rá, - nincs veszteni való időnk. S kiszakítottam magamat a kezéből és rohanok fel... A canul az asztalon nincsen... a szekrényben nincsen...

És ekkor a kapkodásban egy világos, puha kalapra téved a szemem. Ah, minden ördög ellenem szegül. A kalapot kicseréltem a színházban... Azon emberé ez a kalap, a kit gyűlölök s a kire te mosolyogtál, Ilona. Elcseréltem a kalapot a zavarban. És ő ottmaradt melletted... míg én viaskodom a rettenetes halállal. Hozzád szól... füledbe suttog... érinti az ujjadat... Minden vérem az agyamra szökkent. Vajjon nem kicsinált gazság-e az, hogy éppen engemet hívnak ide? S míg én emésztődöm itt, - tégedet a mézes szók nyálával burkál be úgy, mint a pók a hálóba kerített legyet. Óh, gazság... gazság... Azt hiszem, felordítottam kínomban. Mit tegyek? Odarohanjak-e, hogy megfojtsam a gatz? Nem tudtam gondolkozni. A kórterem csontvázai rámvigyorogtak. Nem. Kijózanodtam. A gyermek halódik ott lenn. Mentsük meg előbb.

Végre.

Ott állott a canul az asztal közepén egy üvegtálczán. Megdörzsöltem a szememet, hogy lássak. Felragadtam és rohantam le.

Az anya az ágy mellett állott. Odaléptem. Akkor az anya megfordult, mint egy őrült s reámrohant.

- Gazember! - ordította. - Megölted a gyermekeket... Te gaz, gaz... - sikoltotta. - Az Isten verjen meg minden szenvedéssel. Gyilkos vagy, gyilkos...

A gyermek mozdulatlanul pihent. A szeme felakadt. Mintha üvegből fújták volna. Az ajaka félig nyitva. A nyakán finom vérerecske szivárog le. Míg fenn tétováztam... megfuladt...

*

Ekkor hagytam ott a kórházat, Ilona, s menekedtem a falura. Nem tudtam volna folytatni a mesterségemet. Leszek paraszt, szántók-vetek. A hogy elfelejtett engemet a kegyelem, - akképen elfelejtem a tanult mesterségemet, melylyel öltem. Elbúvok az emberek elől, a bűnbévő szerelem elől...

De lehet-e felejteni?

Azt az üvegből fújt gyermekszemet; egy kétségbeesett anya sikoltozását - el lehet-e felejteni? Éjjel és nappal környékeznék. A pacsirta énekében is az anya sikoltozását hallom s a nyíló vadvirágban is ama szemet látom. Minden erősebb szó összerázkódtat s minden sóhaj elérzékenyít. A kandalló-tűz duruzsolása, a nap perzselésére perczegő búzamező... őket juttatja az eszembe.

Tudtam, hogy össze fogok zavarodni.

Vizsgáltam magamat; rendetlen érverésem, összezavarodó agyműködésemet. Könnyen felejték; mindenért felizgódok; és mindjárt sírni tudok, ha félek, ha elbúsulok... Erőtelen leszek most és kifeszül minden idegem a következő percében, hogy meg tudnék fojtani egy bikát. Éreztem, hogy el fogok veszni, el kell vesznem.

Orvosságot kerestem.

Mint a hogy a füladozó kapkod a mentődeszka után, szinte öntudatlanul, elkezdtem görcsösen keresni a kiutat és - óh, ne utálj meg, Ilona - így nyujtottam ki a kezemet ismét utánad...

Nem a szerelmes szív sóvárgása vitt vissza hozzád ismét, hanem a rettenetes félés... az iszonyú sötét semmitől való ijedelem. Ez vitt vissza hozzád.

De csak addig, Ilona, a míg megláttalak. Ekkor a régi érzés lobbant fel ismét bennem, mint a hogy a hamúval betakart senyvedő üszök az első érintésre.

Te reám mosolyogtál. A régi mosollyal, - úgy láttam. Lehet, hogy csalódások, lemondások árán ereszkedtél le hozzám: elfonnyadt, szegény, szenvedő emberhez. Mi hozott vissza tégedet? Én keressem-e a feleletet erre?

És miért keressem? Hiszen boldogultam. Édes melegség járta át ismét a szívemet; a vérem megpezsdült s úgy láttam, hogy benned minden bú, félelem, kétség és fájdalom felolvad... Ilona! te vagy a bátorság, a feledés, az élet.

Elvittelek magamhoz. Az én vén házamba, a hol az apám megelégedetten, boldogan éltek annyi időkön át.

Szorítottam a kezedet, ha a torkomat fojtogatta az alattomos ijedelem és megbátorodtam; megérintettem a köntösöd libegő fodrát, ha szorongtam, hogy sírni fogok - és megvígasztalódtam; és hadarva, hangosan fecsegtem, ha azt éreztem, hogy lenyúgöz a csendesség.

És kiláboltam volna a betegségemből. Én tudom, hogy kigyógyultam volna.

De akkor jött ama gyerek.

Az enyém.

És a mint jött a világra, panaszos, síró hangjával, – óh – tudtam, hogy végem van.

A bábaasszony behozta hozzám.

– Fiú – így szólt.

A gyermek összecsupcsorította az ajakát, a szeme körül ránczok képződtek, a gégeje megmozdult és felsírt.

Rettenetes.

Láttam ama gyereket a kórházban, a ki megfűlladt.

És elrohantam hazulról. Megőrülnék, ha hallanám a sírását tovább.

Az életösztön űzött el mellőled hazulról. Sírj érettem.

Sohase fogsz hallani rólam. Neveld a gyermekünket a kötelességtudásra. Én abba vesztem el, hogy mikor kötelességem lett volna egy gyerek életére ügyelni – tégedet szerettelek..”

A bibliás ember

Egyszer egy nagyszakállú paraszt telepedett le a sétatéren nálunk a padra.

Nagy zsákot helyezett el maga mellé.

- Mit árul, bátya?

- Bibliát, uram.

- Azt-e? Papi ember maga?

- Én aztán nem, uram.

Valami kántoros, éneklő, ártatlan hangja volt, mely semmiképpen se harmonizált trabális nagy testével.

- Ösmerős a beszéde, bátya.

- Balognak hívnak, uram, Balog Jób a nevem, innen a víz mellől.

- A szekeres Balog... az út hajlásánál, a kereszt mellől. Tudom, bátya... De akkor nem eresztette ki a szakállát, Jób bátya...

- Most más a kenyérem, uram. Egy baptista papnak a pakkját hordoztam... bibliákkal jártunk, a ki elment... el... az igazak örömebe. Azóta járok magam a szent könyvekkel s hirdetem az Úr igaz igéit...

A sétatér a koppadt kis poros fák alatt egészen üres volt. Emlékszem, hetivásár előtt való napon voltunk, mert a boltosok sátrakat vertek a piaczon. Csak a vízerecske csorgott az árokban, a sétatéren a kutyák játszadoztak.

- Szegény kenyér, bátya.

- Gazdag kereset az üdvösségre, uram.

Kenetesen mondta, fölfelé facsarta apró szemeit, úgy, hogy csak a fehére látszott. Leültem mellé.

- Azután, mégis csak a maga házában lakik, a kereszt mellett, Balog Jób?

- Én? Nem.

- Hanem?

Úgy tett, mintha nem hallotta volna a kérdést és a fejem fölött elnézett. Látszott, hogy nem akart haszontalan szót szaporítani. Néhány bibliát és összegyűrt nyomtatványt szedett ki a zsákból és kirakosgatta a padra.

Egyet a kezembe vettem. Verses, nagybetűs füzet volt felül. Az istenes Jób erre a mozdulatra mindjárt érdeklődni kezdett irántam. Elékotorászta a pápaszemét, föltette s egy csíkos fedelű füzetet vett a kezébe.

- Lélekhez szóló szép versek, - mondta, reszkető hangon olvasva:

„Csodáktévő nagy Isten
Bűnbocsátó kedvedben
Végy minket szerelmedben
Lakatolás közben.”

- Veszek a könyveiből, - mondtam.

Megnyálazta az ujját, lapozgatott s kedvetszerző rábeszélő hangon recitált belőle. Az üzetember ébredt föl benne s mindjárt beszédes lett.

- Aztán veszik-e a könyveit?

- Itt, uram, nem. A Háromszék megromlott. Az kételkedik mindenekben; mókázik a lelkiüdvösségével is. Minél zsírosabb föld, annál szárazabb lélek. (Lemondóan legyintett.) Nem féli ez azt a „kopár legelőt,” a melyre vették a mennybéli mezőn. A biblia se kell neki, a lelkitáplálék se, csak kirakom, uram (rendezgette a bibliát), berakom. Meg se tekintik. Mit csináljak?

Valami régi öregbetűs papirosokat (mintha felettebb jóízű falatot kínálgatna) meggömbített nyakkal, mosolyogva mutogatott.

- Az Udvarhelyszék... óh... ott még odahaza van az Úr... Kívánja-e, uram (lehelt rám bizalmas kedveskedéssel), hogy bőrtáblájú szentkönyvet szedjek elő a zsák fenekéről. Igen gyönyörű... de itt nem szoktam kipakkolni... Nem érdemes... Ott Udvarhelyszéken, ott jószándékkal nem ok nélkül terjeszti elé az igaz igét az ember. Ott kirakom a lelkemet is; ott kipakkolom a legszebb könyvet a legszebb helyre... Ott megnézik, megcsókolják és... megveszik, uram. Az Úr kegyére érdemes nép. Onnan (dicsekedő, hangosabb szóval folytatta), onnan három embert vittünk el az elmúlt esztendőben a püspök elé, Hódmezővásárhelyre, hogy megkeresztelje őket. Az olyan nép aztán, uram...

- Embert?

- Még egy asszonyt is, uram, (a hangja bizonytalanabb lett), még *szinte* egy asszonyt is.

- Szinte? Hogy lehet az?

- Bús történet az, uram... az ördög elegyedett a dologba... A Jób otromba nagy teste mint ha összezsugorodott volna a szörnyű fekete úr emlegetésére; meggömbült és elhallgatott.

Körülnézett; levette a pápaszemét, lassan belehelyezte a tokjába, becsomagolta egy koczkás kendőbe; összegyűjtötte a fölöslegesen kirakott bibliákat, berakta a zsákba, nehezen, bizonytalanabb hangon mondta:

- Szinte... megkereszteltük. Egy menyecske volt az, uram, Etédről. Ismerős-e arrafelé, uram? Szép, lenszínű hajú, kékszemű árva fehérszínű volt; kőháza, birtoka, kertje, marhája és olyan szép az ábrázata, mint egy kép... a ki megindult az igaz útra. Sőhajtozva, sírva bűnein; rálépett a mennybevezető ösvényre; levette haszontalan cifraságait, eldobta világi vagyonát - s akkor beleelegyedett az ördög a dologba.

- Az ördög?

Némi gyanakodással nézett rám: ha nem figurálok-e? mélyen lélegzett, megsimogatta a hosszú szakállát s meggyőződéssel mondta:

- Valósággal... egy ifjú legény képében.

- S elvitte?

- Gonosz csel volt az, uram. A fehérszínű egyedül való volt. Az Isten, mért, miért nem? megsujtotta. A makfalvi vásárból ment haza az urával szekéren, - mert elfelejtettem mondani, hogy egy derék, szegény, jódolgú legénnyel esküdött vala össze, nem is sokkal azelőtt... s olyan szépen éltek, hogy még az ég is kaczagott rájuk, - hát, a mint mentek hazafelé a makfalvi vásárból, tán egy kissé boros is lehetett az ember, a szolokmai fertelmes oldalon feldőltek, fel, az Úr sujtoló keze így érte utól őket; miért? azt az ő végzetlen bölcsége tudja...

Feldőltek... s a míg a férfiú legurult a meredek oldalon a patakágyig, rongy lett az ő ép teste az asszony szeme előtt. Az asszony nézte... nézte, míg az ura gurult kőről-kőre s azt

hiszem, akkor hibázott meg egy kissé az esze. Eltemették az urát és az asszony attól fogva csak sírt, sírt. Nem kellett annak se az étel, uram! se az ital, csak a bú, csak átkozódás, csak tépte, kinozta magát s akkor vitt az Úr engemet arrafelé. „Nézd, Kalári... térj magadba, – mondom neki, – emeld föl a szemedet az Úrhoz, kinél vagyok a kegyelem és a békesség...”

Rendeltetve voltam (az égre nézett mély meggyőződéssel), hogy mellette maradjak, olvastam neki a szentírást ígéit, ezer példázásait, történeteit... tanítván méltóságos, istencicsérő versekre, orvosságot szerezve így bánatos szívére. Egy este ott maradtam s a másik napon, a harmadikon is és a negyediken nemkülönben. Igen megszerettem, mert áldott jó lélek volt. Ekkor mások is gyűltek be: az ismerősök, a szomszédok s azontúl valók is és a mint énekeltük a szépséges régi nótákat: „Óh nyitsd meg Uram, nyitsd meg. Irgalmad ajtaját...” Kalári szipogott, sóhajtozott, de megadta magát s ő is fujta velünk alázatos szívvel.

A kiről elvégeztetett, hogy visszatérjen az Úr örömébe, azután ne dörömbölgjön az Ég kapuján, ne vívja az Úr határozatát erőtelen emberi száj... úgy-e bár, uram? Csendesesen megnyugodott, bárha csak szótalán fonnyadó lett, mert nem tudta egyenesen fölemelni a szemét az égre, hanem mind azt a kőről-kőre hulló testet látta a szolokmai oldalon...

A nyáron mégis egyszer így szólított meg: „Nem tudok itt ülni többet idehaza, Jób bácsi! mindenfelé őt látom, a mint ahajt ül a csűröskertben, a kézvonó padján; vagy a mezőn vasvillával a kezében, akármerre fordítom a szememet, őtet látom a házban, a széken, a kanapé szegeletén... és a mint esteledik, hallom a hívó szavát: kiáltja a nevemet... elmegyek innen, magával, a hová parancsolja...” így mondta, uram: „Eladom, – mondta, – mindenemet Etéden, más életet kezdek, más emberek között, nehogy elveszítsem az eszemet...”

„Eladom a házamat, – azt mondja, – hogy ne kongjam benne egyedül; el a földemet, hogy ne járogassam egyedül; eladok az utolsó szuszékig mindent, hogy ne emlékezzenem rá. Jó a nagy Isten kegyelme. Elmegyek magával, Jób bácsi, oda, a hová hív, elmegyek a maga új testvérei közé, odahajtom bús fejemet a püspök keze alá, hogy kereszteljen meg újból, ha visszaadja a lelkem nyugodalmát...”

És aztán elvesztegette, elpredálta, uram, mindenét. Azt mondtam: „Kicsalják a szemedet, Kalári, ezek a lelketlenek, kik csak a maguk hasznát nézik.” De ő azt mondta: „Mit bánom én? Csak a lelkem nyugalmát nézem... Azt keresem.”

És az lett, uram, hogy mikor összeszedtünk mindeneket és elbarangoltunk Brassóig s ráülni készültünk a vasútra, hogy elvigyen minket Hódmező-Vásárhelyig a keresztelő püspök elé: hát a mint fölrakodunk, hallom a Kalári sikoltását, mintha igen megijedt volna. Egy sugár legény nézett ki a vaskocsi ablakából, egy fekete bajuszú, villogó szemű ifjú ember forma: az ördög; ő volt maga, uram.

„Mi lel, Kalári?” kérdeztem. „Hát nem látja-e kend? – kérdezte de könyezve, de kacagva; – hogy az uram tért vissza.” „Miket beszélsz?” kérdeztem. „Hiszen kend nem ismerte az én lelkem uramat; íme, nézze, amott ül a vaskocsiban a padon s kinéz a kocsi ablakán... Tulajdon az uram szeme, az ő beszédes szája, az ő széles válla, még a bajusza is... az uram, az édes uram...”

Fölhágok a kocsiba, de meg voltam zavarodva. „Ki vagy?” kérdeztem. „Munkába induló asztaloslegény vagyok,” feleli. Nem hiszem, gondoltam magamban, de egy szót se szólok. De akkor jön Kalári a nyomomban és fölül a kocsi ablaka mellé, vágyakozó, csalogató szemmel tekintve a kísértő felé s az orczája kigyult, mint a láng.

De a legény is behálózza a szemefényével a Kalári orczáját; és én imádságot szerettem volna elmondani, mert tudtam, hogy a sátán kerülget minket. De nem bírtam szólani. „Egy úton

megyünk?” kérdezte Kalári. „Menjünk akár a világ végéig együtt,” felelte a legény, de olyan gyönyörű volt is a Kalári a napsütésben, mintha nem is e világból való volna; és olyanok voltak, mintha örökké ismerték volna egymást.

„Én most először megyek ki az országomból,” mondta a legény. „És én se jártam soha a gőzösön,” felelte Kalári. „Ez gyönyörű,” mondta a legény a mezőt látva és ezt mondta Kalári is. „Már látom, hogy szerencsés leszek,” így szólott a legény. „Az Isten rendelte, hogy éppen most induljak meg,” mondta Kalári és mosolygott. „Az Isten... a nagy Isten,” mondtam én is halkán, mert azt reményeltem, hogy egyszerre eltűnik erre a kísértet. De nem tűnt el, sőt egészen Kalári mellé ült, hogy jobban lássanak ki a búzavirágos vetésre.

Akkor csöngettek kint a vasutasok és egy leányka virágot kínált a megállóhelyen s a legény csak kiszökik, hogy virágot vegyen. Arra Kalári mellé húzódtam, hogy megtudja, miféle veszedelemben van: „Tudod-e ki ez – kérdeztem. – Ez az ördög maga, ő a kísértet, ki az örökkévaló lángra csábít tégedet, szerencsétlen; hát nem látod-e?” „Az uram ez, – rebegte, – tulajdon az édes uram...” és láttam, hogy reszketett. „Az urad képét vette föl, hogy elkárhoztasson tégedet, hát nem tudod-e? Már nem emlékezel-e az igazi uradra, a mint gurult le a kőről-kőre. S ott eltemetted. Tudod, hogy meghidegedett a teste, érezted a halálszagját s mégis azt hiszed, hogy feljött a föld alól, a hova letetted a magad kezdeddel... Szerencsétlen... Az ördög ez. Jaj a testednek, jaj a lelkednek...”

A legény visszatért és egy szót se szólt, mert Kalári félve a szegületbe húzódtott, reszketett és a szeméből patakzott a könny. Így mentünk végig, hegyek lábánál, a hüvös völgyekben s mind hallgattunk. A legény merően nézte a menyecskét, de nem merte a praktikáit kezdeni. Mert hangosan imádkoztam egyedül és egy dicsérő éneket énekeltem: „Szólj velem az Úrhoz,” kértem Kalárit. De oly üres szemmel nézett rám, mintha nem látott volna, csak hallgatott, hallgatott.

Egyszer valahol a legény egy szál virágot Kalári felé nyújtott: „Nézze, be szép...” mondta, mire Kalári összerázkódott. „Az ő szava, fordult Kalári felém, ez az uram hangja...” mondta nekem. De a legény elejébe tette a virágot és Kalári elvette: „Szép,” mondta, de mintha álmot álmodott volna. A legény hozzáfordult: „Tán beteg?” kérdezte résztvevően. „Az, felelte remegve Kalári, az, igazán... beteg vagyok...” „Ne féljen semmitől, szorítsa meg a kezemet,” felelte a legény és a kezét feléje nyújtotta. „Nem... nem, rebegte Kalári és ismét kigyult megsáppadt orczája, mert félek is;” de oly mohó, boldog tekintettel méregette a fejétől a lábáig a legényt, mintha félt volna, hogy mindjárt eltűnik előle. Arra a legény közelebb ült hozzá és halkán beszélt hozzá, valamit a mezőről beszélve, az édesanyjáról és a mesterségéről, de oly halkán, hogy alig hallottam valamit. A Kalári orczája ismét kilángolt és láttam, oh láttam, hogy bárha egész testében reszketett, még se tudta levenni a tekintetét róla és úgy elmerült nézésébe, hogy mikor a gőzös nagyot füttyentett egyszer, egészen fölugrott ijedségében és élesen sikoltott.

– Vigyázz, vigyázz, – mondtam – és akkor csattogni kezdtek a gőzös kerekei s hirtelen egyszerre a világosságot kizárta a kocsiból a föld alatt járó út s elsötétedett félelmesen körülöttünk minden. A gőzös bement a fekete alagútba.

A legény egészen Kalári mellé húzódtott. Én láttam, én láttam, a félhomályban még, hogy megfogta a Kalári kezét... s tudom, hogy megszorította a derekát is... és akkor berohant a gőzös az alagútba egészen... És akkor rettenetesen kétségbeesve sikoltotta Kalári: „Az ördög, az ördög (azt hittem, szétvagdossa a sikoltása a fejemet, mint egy éles kard), az ördög visz, visz a gyehennára... Ne hagyjanak, jaj, jaj, ne hagyjanak.”

Mind jobban belemerültünk a nehéz, rettenetes sötétségbe... a sikoltás megcsendesedett egy pillanatig, újból kezdődött... óh mily borzasztó percek voltak azok... a panaszzó, jaj, nyilalott át a sötéten... óh és mikor világosság öntötte el ismét a kocsi, Kalári össze volt rogyva, pihegett egy szegelyben és esze nélkül nézett szét maga körül.

Az emberek jöttek segítségre... fölrázták, de Kalári csak kaczagott, kaczagott, kaczagott, mondván: „Az uram, az uram,” kaczagott... megfogta a fejét és sírva leborult a padra...

Így volt...

Ez az egész...

Aztán sem lehetett megkeresztelni Kalárit, mert soha se józanodott ki egészen az esze.

Őszi éjszaka

Az őszt nálunk Szovátán belemarkolt az erdőbe s a tölgyfák lombja foltonként megveresedett, mintha vért eresztett volna rajta. Az útszéli vadvirágok színtelenek lettek és a bokrok piros bogyós ágai ledőltek a száradó gyepré. Az oldal megsárgult; a közeledő halál gondolata mintha megijesztette volna a bikkéket, gyűrött s sápadt lett, mint a vén ember arcza. Oly nagy lett az egész kép és csendes.

A hegyháton felül, a havas fenyves elein, halvány szürke köd ül s miatta a rajza belevesz az égbolttba. Az ormon leszálló erek, patakok simábbak, csendesebbek lettek; elbujnak a selymékés sások közé, loppal csorranva a fekete mederbe... halkan loholva tovább. Egyetlen szörnyű nagy száj ez a rengeteg erdővel szegett kép, mely utolsókat lélezkzik.

Az erdő nem néma nyáron, a míg él és nő. Valami titkos roppanások; a levelek szerelmes sóhajtása; a bokrok mélyében nyughatatlan mozgolódások; egy madár csippenése itt; odább egy magját szétvető virágfej; egy sikló, mely a keserű lapuk szárai alatt átcsúszik; egy rigó, mely a familiájával a holnap napról töprengve beszél; egy hab, mely zajjal versenyezve az előtte menőt megelőzni igyekszik; – óh az erdőnek ezer a hangja!

De őszzel megcsendesedik egyszerre az erdők. Az eldőlt perjék, a lekonyuló virágszarak; a leomló lombok; a messze elnyúló békanyálak; a szállongó szárnyas magvak: a kifejezhetetlen mélaság, mely elterül hegyoldalon, patakmedren, oly lágygyá, szelíddé és bússá tesz mindent, oly csendes, lemondó lesz a tájék, hogy megértjük a bucsúzását. Úgy elereszti magát ez az erdő, úgy megtrótyan.

Mulóban lévén, félelmesebb is lesz. A lehullott levelek puszogását a lábunk alatt; az őszeálló sár nyiszogását jobban meghalljuk, mint nyáron akár a béka-brekegést. Egyszerre észreveszszük a kép nagyságát és észreveszszük, hogy milyen csekélyek vagyunk benne.

A nagy sóstó oldalán a csupasz sóhegyek fehérre bággyadtabb, mint nyáron volt. Az alkonyat legelőbb a fehér hegy talpát takarja be gyászfekete fátylával. Az orma felett pedig akkora helyt, mint az asztal lapja, álmatag fény bukkan ki. A Szakadát ciheresein gyenge köd suhan át, a Bekecs lábánál kezdve, kúszik fel a meredek oldalra. Az égerek a patakok partján beledőlnek lágyan ebbe a drága puha takaróba. Esteledvén, a bággyadt fény a sóhegy felett elevenedik. A hold ágya ez, melyből kikel. Pompásan, méltóságteljesen jön mindez s akkor postás-trombita harsan fel a túlsó oldalon. Valami gyermek fúj belé, a kukoriczást őrizve a vaddisznótól! Ah! mily idegen és csúf e mohó recsegős hang ebben a nagy némaságban.

A hold nemsokára kiemeli fehér homlokát. Minden árnyba borul, de az első sugár két vékony puskaszuronyra tűz a bokrok között a hegytetőn.

Két vékony aczélpenge, puskahegyén s a rengeteg lombjából úgy kiágaskodik, hogy lehetlenség nem látni.

A két éles, vékony aczél megigéz. A szemünket vonzza. Akármily sugár és csekély e penge, ebben a nagy hallgató rengetegben – ezt kell, hogy lássuk. A sóstó nagy tükre; az oldalak fehér sziklái; a messze feltűnő ragyogó csillag; mind elvesznek a két éles, hegyes aczél mellett, mely ott felmered mozdulatlanul.

Valahol az aljban a leveli béka gurgurizál. Összerezzünk. Lovak dobognak a köves úton, melyeket gyerekek hajszolnak ki éjjeli legelőre. Bánt a zaja. Az éles szuronyél ragyogása a holdvilágban kellemetlenné teszi a csendességet.

A sósziklák tűhegyes fehérkövein kopog a kecske gömbölyű patája. S a tarka hetyke barom figyelve néz a hegyélre, hol egy asszony siránkozva szól két egyenesen álló férfihez, a két zsan-dárhoz, kik a szuronyt tartják fel magasra:

- Ne higgyen rosszat felőlünk, csendőr úr! A mi történt, tiszta szerencsétlenség, tessék el-hinni, csupán tiszta szerencsétlenség.

A fekete-tó felől a kukoriczák szárai zörögnek, a mint egy szürkés, apró havasi tehén törtet át rajta az emberi szó felé igyekezve.

- Tiszta szerencsétlenség, csendőr úr! akármit mondanak is. Akár őrzi azt a szegény halott fiút ott, csendőr úr! a bokor mellett, abból már ember nem lesz soha, s mi haszna lesz valakinek abból, ha miatta a tömlöczben rothad az uram? Nem ütötte ő agyon azt a szegény fiút, higgye el, csendőr úr! A fa rádólt magától, csendőr úr, a fiúra... magamagától... Ne hallgasson az ellenségeinkre.

A két katona pedig áll mereven, mintha abból a hideg sóhegyből vágták volna ki őket; a puskája a vállán, a szuronyát beragyogva a hold világa. Egy pirosbogyós kecskerágóbokor vá-lasztja el őket *valamitől*, a mit az alkonyatban nem lehet jól látni. A fű az ott heverő tárgy körül letaposott és barna... de hát ilyenkor este minden sötét... Egy kis fekete mozdulatlan holmi hever ott a fűben: s a tetején egy szálfa keresztben.

Az asszonyi szó szüntelenül pereg egyhangúan, mint az őszi eső, vagy mint a könnyező szem.

- Hogy az uram fektette volna azt a szálfát a Gyuri mellére, mikor már agyonütötte volna? Az nem igaz... Hogy mondhatnak ilyeneket, csendőr úr! Ráesett Gyurira, tessék elhinni! Nem gyakorlott az uram az ilyen gonosztevésben. Meg se járta volna az esze... Akkor tette volna rá, mikor már halott volt volna? Dehogy! Meg se merete volna nézni... ha ő tette volna.

- Nem! Az uram nem ilyen fajta ember. Az uram jó ember, csendőr úr! s mi jól éltünk, csendőr úr, habár bolond, indulatos ember is az uram. De engemet úgy tartott, mint a galamb a fiókáját. Aztán már nem mai gyerekek vagyunk, csendőr úr! Az uram már deres (de ki áll azonban vele egy sorba munkában, mulatságban) s én is régecske mondtam el az esküt az oltár előtt. Hát miért bolondulnánk meg most, mi időtöltött emberek? No, mondja! Ez tiszta sze-rencsétlenség! A szálfa magától dőlt a fiúra. Az pusztította el Gyurit.

Valami enyhe szellő suhant át a Cserepeskő felől s arra mind megmozdultak a lombok. A hold fellépett a boltra. A szélének a rajza oly éles volt, mintha ezüstös papirból ollóval vágták volna ki. Benézett a bikkék tetején s azzal továbbshant. Benézvén a Gyuri elváltozott, vértől fekete arczára ott a bokor mellett, azért szaladt oly gyorsan odább bizonyosan.

Az asszony (erős, szép, húsos fehérnép, hólyagos szemekkel, duzzadt, piros ajakkal, az ünnepi ruhájában) behunyta a szemeit, a mint a rebegő holdvilág mellett meglátta a legényke hideg testét... tapogatózva megkapaszkodott egy ifjú fa derekába, - bárha sima helyen állott - és elhallgatott. Mily rettenetes csendesség volt. A csendőrök meg se mozdultak.

- Járt utánam Gyuri, nem tagadom csendőr úr, jó! A mi igaz, nem tagadom el. De nem az uram ütötte agyon. A szálfa esett rá. Mi itt lakunk fenn az élen, s Gyuri errefelé járt nappal, éjjel... nem tagadom. Mert itt fenn van a Gyuriék törökbúzásuk s azért járt fel éjjel, hogy ne mocskolják meg a vaddisznók. Így esett rá a szálfa. Egy-két szót is szólunk egymáshoz, nem tagadom... de semmi rossz nem történt közöttünk, csendőr úr... Hiszen gyerekeMBER volt az,

csendőr úr! Úgy nézhetném, mintha a fiam lett volna, mert gyermekkorától fogva ismerem. Egyszerre, igaz! nagyon megbátorodott, mintha vaskapocs szorította volna meg az ember derekát a tánczban, – de azért embert nem ölünk, csendőr úr!

A futó szellő még valami rút szagot is emelt ki a bokor mellől... Mintha kettévágta volna az asszony hangját ez a szag. Megdőbbsenve hallgatott el, a kötényét a szeme elé emelte és lerohant a gödörbe. A tehén megijedt a lármától és nagy törtetéssel visszaroht a kukoriczásba.

Az égboltot egymásután hímezte ki csillagokkal az éj. A medve-tóba facsatornán vezetett édesvíz hangosan csorgott s fodrok szaladtak végig a tükrön, a holdvilágtól beragyogva. Mély és rettenetes a csendesség!

– Nem tudok elmenni innen, csendőr úr! látja, (csak úgy a gödörből beszélt fel az asszony), elindulok haza, de visszatérek... Nem tudok elmenni innen, pedig az a szag, mely onnan a bokor mellől jön, elveszi az eszemet... Csendőr úr! Vigyék el már onnan Gyurit. Mit kívánnak tőlünk? Már meghalt Gyuri! Mit akar még velünk a bíróság, hogy nem engedi eltemettetni? Vége van már annak egészen... Vigyék el innen, az élő Isten irgalmára, azt a szegény testet... hozzá nem nyúlnék a teremtett világ minden kincséért, de ezzel a tíz körmömmel sírt kaparnék neki, csakhogy eltegyék már a föld színéről... Ne tartsák itt, lelke, hiszen nem érzik?... Nem érzik a szagát, csendőr úr?...

Fölemelte mind a két karját a feje fölé; az égre meredt s néhány ugrásban a gödörből felrohanva, merészen a csendőrök elé toppant s hangosabban, kiáltva, dühösen folytatta:

– Az én bűnös szemem!... az én bűnös szám. Óh, jaj nekem, jaj bűnös testemnek. Ha megkívánok valakit, jaj nekem, jaj neki... Temessék már el az élő Istenre. Vasárnap a tánczban megszorítottam a karját, éreztem, hogy úgy reszket mint a nyárfa. „Elvesztél” – így szóltam magamhoz bűnös örömmel... és elveszett... Lányok jártak utána, mert szép volt, erős volt, de ő elfordult tőlük miattam. Egy hét óta üldögélt egy kövön a mi házunkkal szemben... és éjszakán kóborolt az ablakom körül, mint a rossz lélek... „Mit nézel a falon, bolond” – kérdeztem. – „A falon keresztül is látom, a mint levetközöl, Mária... a fehér testedet...” – így szólt. – Óh az én bűnös lelke, bűnös testem. Az élő Istenre, tegyék már a föld alá szegényt... Csendőr úr...

Az éjszakában körülte a hegyekben lángok gyúltak fel. Pásztorgyerekek élesztgették a dúvadak ellen a tüzeket s az isteni csendességet felverték elnyujtott kiáltásaikkal, mindenféle ütőszerszámok lármájával... Hej ho... ho... A medve azért csendesen czammog le az ösvényen s megáll, messziről nézve a tánczoló tüzeket... A hold békességesen szárnyal a bársonyos boltton. Madarak rebegő szívvel neszelnek bokrok mélyén s az uhu felemeli tollas fejét.

A békességet a sóőrök kutyái zavarják. A szemlész járja ott a veszedelmes utat... Botjával kopogtatva az ösvényt a lába előtt. A kuvaszok elejébe rontanak.

Egy tiszta, áthatolhatatlan fekete köpenyeg hever hegyen, völgyen, mezőn és szakadékon... Oly rengeteg mindez, nagy, oly békességes, mint a halál.

Valaki bele-belekiált az éjbe.

A folt

A Simai Gerő pályája azért tört ketté, mert nagyon jó fiú volt.

A brassai Süsselmann boltjában inaskodott, a mikor Salgó volt ott a premier. Salgó fain úriember volt, gyönyörű kisütött bajuszszal, gyönyörű selyemnyakravalókkal, gyönyörű réczefarkszerű, felkunkorított hajtincsekkel. Gerő pedig fiúcska volt, kevés beszédű, nehézkes, fekete gyerek, a ki szörnyen tisztelte a gyönyörű első segédet.

Salgó szerette a finom holmikát s esténként a gazdájuk boltjából hazahordatta az inassal, a mi édes, jó és drága csak kapható volt ott. Néha kis lakomákat szerzett, a hol az udvari legényt ábrázolta Gerő, asztalt terítvén, puncsot főzvéen és szardiniákat, pezsgőket bontogatván ki. Nagyon boldog volt, hogy kiszolgálhatott egy ily gyönyörű segéd urat s remegett örömeiben, ha Salgó úr így szólott hozzá: „Gergely, meg vagyok elégedve veled,” mert kevés örömben volt része addig. – Anya nélkül nőtt fel.

Elég az hozzá, egy rossz téli napon a másik inas irigységből beárulta Gerőt Süsselmann úrnak, s a főnök úr, ki gyakorlati ember volt, nem rakta meg Gerőt, nem is csapta el Salgó urat, hanem hamar írt a gyerek apjáért, hogy jöjjön, váltsa ki a fiát, mert lopott, sokat lopott, minek okán sokat fizessen...

Az öreg Simai bácsi (nagy, kövér, becsületes, hasas, mogorva ember volt) felháborodva – kivált a fizetésért, – odautazott, nem tudakozódott sokat, de eltángálta Gerőt s nagy kiáltozások között kifizette a felszámított kárt és hazavitte télvíz idején a fiát – s addig üvöltötte az ő nagy-nagy szegényét úton-útfélen, hogy a guta végre megütötte. A mint pedig Gerő sírdogált szípigva egy szegeletben az apja koporsója mellett, a vénasszonyok aperte kimondták: „Te, ezt te csináltad, te szegyéntevő s a sírba te döntötted az édesapádat, a mit az Úr fel fog jegyezni a nagy defterbe... te, apagyilkos...” Mert nálunk mindent aperte kimondunk, ha nincs kárunk benne.

Gerőnek persze nagyon lejárt a becsülete. Gyermeektársai, a kikkel együtt gombozott, félrehúzódtak tőle; anyák meg nem simogatták könyáztatta orcáját. Az apja boltját átvette valami nagybátyja s bárha a kölyöknek annyija maradt, hogy megélhetett belőle – csak irgalomból eresztette be a pudlija mellé, mert tudvalevő, hogy ragadós a keze... „Ügyelek a körmére” – mondta.

Ügyelt is mindenki reá... Ha lesütött szemmel felelt valami kérdésre, azt mondták: „rossz a lelkiismerete,” ha szembenézett a kérdezővel, azt mondták: „nagyon szegyéntelen.” A gyermekek nem játszottak vele, „te csaló vagy, Gerő” – mondták. Munkát nem bíztak rá a nagyok, „te elfelejtkezél magadról” – mondták és az öregek jovialiter, ha egy új kabát lógott tán a Gerő hátán, így szólottak: „ott volt-e a boltos, mikor vetted ezt a kabátot?”

És így lőn, hogy a kis Gerő szépen egyedül maradt a nagy világban, a min a gyerek igen elkomorult. Barátságatlanul, szótlánul húzta az ő ígáját s oly bizalmatlan, sötét képet is öltött, hogy az ember azt hitte, hogy haragszik. Az utcán a kerítések mellett járt s átalált köszönni az ismerősöknek; de elbujt inkább s lompos, lusta lett a járása, mint egy medvebocsnak.

A mint nődögélt (szélesvállú, kemény, törpe legény lett), még mind búsabb lett. A pajtásai tánciskolába jártak; vasárnap délutánonként karonfogva, nagy zajjal, gyöngéd czéranadrágokban sétáltak a piac napsorán... Gerő hátul kullogott valahol magára. Őtet is felszabadította persze a nagybátyja és mint boltoslegény, fizetésbe kerekedett, de annak semmi értelme se volt. A tánciskolába nem is kérezkedett, nem is vették volna be; a vasárnapi járó-kelők nem férhettek össze vele, mert minden gyanús szóra vagy mosolyra már mutogatni kezdte a veres, nehéz ökleit. A dolgát úgy végezte, mint egy gép és roppant kevéssel elégedett meg. Az ünnepe az volt, ha vásárra küldte a gazdája sátorral, kivált őszi, mocskos időben.

Mert ilyenkor úgy felfosztolódnak a vásáros fehérnépek a sáros utcákon!... Némelyik topánkát visel fekete harisnyával... némelyik meztláb jár, igen fehér lábszárát villogtatva ki felemelt fersingje alól... Óh... Gerő úgy rámered ilyenkor... elfelejtkeznek, fekete szeme ég sűrű szemöldöke alatt, – nehezen nyel – és a kézelőjét önkéntelenül húzogálja előre.

Néha otthon esténként magára nekivág a koromsötét utcának. Valami sejtelmes vágy szorongatja a torkát ilyenkor, remeg az egész testében, hallhatólag lélegzik; nagyokat lép és a mint hazatér, belefúrja a fejét a párnába s nyögve rágja a paplan csücskét.

Az évek egyforma forgásában annyi változást hozott a sors a Gerő részére, hogy a Süsselmann híres, gyönyörű premierje, Salgó hazatért és üzletet nyitott a piactéren.

Ő csak oly finom úriemberként jött vissza. Csinos poczakkal, ezüstgombos bottal, vajszinű keztyűkkel, fecskefarkú kabátokkal, szép feleséggel és gyermekekkel.

A legszebb boltot rendezte be a piacon s hamarosan oly tekintélyes úr lett, mint akárki. Válogatott, mézes szavakkal tudott beszélni; pénzt kölcsönzött a megszorúltaknak s így az urak paroláztak vele, a szegények irigyelték.

Gerő elmenvén a boltja előtt, többízben benézett. Valami bizonytalan érzés borzolta a vérért arra, hogy megszólítsa, úgy érezve, hogy erre neki több joga van, mint akárkinek. De Salgó maga előzte meg Gerőt. Észrevette, kezét nyujtott neki, „kedves ifjú barátomnak” nevezte, rámosolygott és így szólt hozzá:

– Szerencsétlenségem, fiatal barátom, szerény házamban, hogy bemutathassam nőmnek, serdülő leányomnak. – Aztán dörzsölgette a kezét s elfecsegett vele.

Gerő szeretett volna felujongani. Megismerte őtet. Mégis derék ember. A nyakát kihúzta a vállából és a segédszoba pipafüstös levegője ábrándképekkel telt meg odahaza. A Salgó leánya... a Salgó felesége...

A gazdag, tekintélyes Salgó úr szólt így hozzá. Egy új világ kapuja tárult ki... Elevenebb, bátrabb lett s le tudott volna gyúrni egy bikát.

Annyi nem futott ki a merszéből, hogy benyisson a Salgó erkélyes háza kapuján, de beszélgetve Salgóval, fordította a szót és kispionolta a Salgó-ház fekvését, szokásait, úgy érezte magát később, mintha már járt volna ott és az esti fagylattevésben ő is résztvett volna a többi urakkal az erkélyen. Várt. Majd elhívják őtet. Nem hánytorgatta a jogait, de a „barátja” az örvendetes, új, jobb életbe fogja bevezetni.

Csak fel kell tűnnie valami jeles cselekedettel. Megmentenie a Salgó leányát p. o. valami veszélyből; felfedeznie valami tolvajságot, mely Salgót fenyegeti. Ah, a tolvajok... Egy percze elkomorult. Oly rég volt az a gyerekes lopás... Tán nem is igaz.

Azon az őszen nagy kerületi tűzoltó díszgyakorlat volt nálunk. Nagyon szép ünnepnek ígérkezett. A piacon dísz-mászóházat emelnek s eljönnek a régeniek, a bándiak, sőt a tordaiak. A jelzőtrombitától hangos lett a város; a sisakokat fényesítik szerteszét; a szivattyúkat próbálgatják napestig a csorgókút előtt; s egy robusztus mészáros tűzoltó-muzsikus már hajnalban

recsegett a helikonját a szomszédomban. A díjakat a díszgyakorlat végén a Salgó híres, szép leánya fogja kiosztani a dísz-sátorban. Óh. Azt az első díjat Gerő fogja megnyerni. Meg. Ha a nyakába kerülne is. Itt az alkalom, hogy feltűnjék. Fel fog tűnni...

Éjjel titokban felkelt; felrohant a házhoz támasztott lajtörjén és mint egy szerelmes kandur mászott a fedeleken teljes risztungban, karabinerrel, börtokos baltával, mászókötelekkel. A vér megpezsdült az ereiben. Ki fog emelkedni. Érezni kezdte, hogy él. A társaságtól nem idegenkedett; megnőtt.

A díszgyakorlat előtt való napon eső esett. A díszmászóház fedele megsíkosodott veszedelmesen. A lófarkas főparancsnok megparancsolta, hogy gyantával hintsék be a deszkafedeleket. Egyszer hátul egy erős hang szólalt meg: „Nem kell a gyanta. Tiltakozom ellene. Én megyek elől. Én nem félek. Ki fél? Ki a gyáva?” Ez Gerő volt. Soha se hallották a szavát ennyi ember előtt.

Reggel az ünnepélyen a tololétra dobján valami konkurrens mászó tűzoltó gonosz keze babrálhatott, mert a hajtókerék megtagadta a szolgálatot.

Gerő sisakkal, csillogó szemmel állott a dob mellett izgatottan, kipirulva. A piacztér tele volt. A dísz-sátorban a város szépei dideregtek a virágos blouzokban. A banda recsegett kegyetlenül.

– Állj! – kiáltotta Gerő. Megragadta a dob hajtókarját és vaderővel feszítette ki a köteleket. A létra recsecsent s felszökkent a levegőbe s a másik pillanatban Gerő is az ingó szerszámon. A zene megállott. Minden szem rámeredt a toló létrán felfutó Gerőn.

– Megállj! – kiáltott alul valaki. A két utolsó fok el van törve. A lélegzetét is visszafojtja mindenki. Gerő suhan fel és vakmerően átszöki az eltört fokokat és átugrik a sikos fedélre. Már talpon áll. Mintha szárnya volna. Most a fedél tetején áll; a gerenda végére beüti a karabinier szegét. Messzire elcseng a néma téren. A következő percében, a kötél végén himbál Gerő... már ereszkedik... ah, lenn van.

Felsőhajt mindenki.

A lófarkas parancsnok tapsol és tapsol mindenki. „Éljen!” kiáltották és a díszes férfi a kezén vezeti Gerőt a dízsátor elé.

Egy szőke, szelíd tekintetű leányka átnyújt valamit Gerőnek. Abból ő mit se lát. Fennebb hág a lépcsőn és a leányka mellett áll meg és úgy néz rá, mint egy álomképre.

A muzsika ismét szól.

Más gyakorlatot kezdenek ismét. A vízvezető-csövet hurczolják tizen is.

Ekkor Salgó halkán, a Gerő fülébe súg valamit.

– Mit akar itt, barátom, tovább? – kérdi.

– Mit? – dadogta Gerő s elpirul.

– Miért nem áll a többi tűzoltók közé, ott alant?

– Miért?

– Hát miért? – kissé hevesebben suttogja. – Nem szeretem, hogy a leányom mellett áll.

A Gerő homloka összeránczosodik; a szeme fénye gyűlöletben villan fel s az arca elsápad.

– Na, tudja... itt nyilvánosan nem jár egy tiszta leányka mellett állani. Ha engemet szerencsétlen odahaza, szívesen látom... de itt... de nyilvánosan...

– Miért? – rebegi.

Salgó türelmetlenül, hangosabban vág közbe:

– A foltért, barátom, tudja... a foltjáért, tudja...

Valahogy letántorog Gerő és haza is ér.
Lecsapja magát azon díszben az ágyába és felsír keservesen.
Aztán felüvölt:
- A folt... az *én foltom*...
S fölemeli az öklét és megrázza:
-Megölöm! - tagolta.

Bucsújárás

Jézus szent szive napján, Szovátán a bucsújárás élén a Mária-zászlót egy formás, szép termetű menyecske vitte gangosan, könnyen. Utána az atyhaiak, a mikháziak, a korondiak, parajdiak, a jobbik ruhájukban, de csizmáikat a hátukon lógatva, hogy ne szakadjon, mert hosszú utat tettek meg. Katonás rendben léptek, a férfielemek hajadonfővel, a zekéjük panyókára vetve az ingükre; utánuk a gyermekek, fehérnépek, ételneművel az asztalkendőben s végül az öregek és sánták. Az út, kissé sáros a tegnapi esőtől, azonban fényes a zöld miatt. A mogyoróbokrok a tekervényes ösvényre bókolnak és egymásra borulnak jóllakottan a sűrűben ág az ágra. A levegő is nedves, lágy. A füvek már magoznak s az eper édes illata leng a levegőn. Mint a kígyó, úgy facsarog az ösvény. Egy legény, kendővel befacsart kezében csengetyűt ráz, de a rigók nem is ügyelik. Ők füttyülnek a szakadékok között kövérségben fuladozó bokrok sötétén. Pi... pi... Azonban a dobost, ki se felejtse el! A dobot Marczy veri a bucsújáróknak, de úgy zuhog a hang a verőpálczája alól, mint a sebes zápor. A kántor énekelheti a litániát és utána apraja, örege: Marczy perregteti az irhát, hogy szűk a szakadék a zajának. A kántor persze az ösvény fordulóján túl fújja már az éneket; az asszonyok pedig Marczy körül a proccesszió derekán cifrázzák és nyújtják a megkezdett nótát. Mily önfeledten, boldogan fújják! „Elefántcsontból való torony.” A vén facsaros kurátor sírva nyögi: „Könyörögi érettem!” Egymásra se néznek, csak az eget, a szürkés felhőkkel csíkozott eget, fölötté keresve a mérhetetlen Urat angyalseregei közepette...

A hallgató erdei nagy fekete tavak tetejét borzongatja a szellő s alulról erős illatok szállanak föl a mélységes erdő széléből, hol fonnyadó széna fekszik rendekben.

A felső fordulónál a zászlós menyecske megáll, hogy bevarja az elmaradó proccessziót.

– Jól perrgeted, Marczy, a dobodat, – szóló rá kaczeron, de nem néz reá.

A minek okáért perreg a dob ugyanvalóst, mint tíz mérges kuvasz. A mellét Marczy kidülszti s nyomában ballagó alázatos feleségére így morog a fogai közül:

– Hátrább, Kalári! Az ember karjának sincs helye miattad.

Kalári még egy lépéssel hátrább áll s búsan cifrázza:

Mária szűz anyám

Légy te én patronám...

A fehér tehének csodálkozva állanak meg az ösvény mellett, a juhok összebujnak félénken a sokaság zajára. Csak a kecskék csekélylik az egész solemnitást, félszemplé pislantnak a zászlóra s ránczigálják mindjárt a bokor ágát tovább.

– Nem elég nagy a világ – nyughatatlankodik Marczy, a feleségére sandítva – hogy éppen a fülembé kántálsz?

Kalári alásan lesüti a fejét egy szó nélkül s elmaradozik az urától, Marczy pedig bosszúsán felrántja a vállát s hogy a feleségétől menekedik, előbbre nyomul a dobjával, kényesen pattant-

va a verópálczájával, a míg a zászlóvivő menyecskeig ér. A rend felbomlik persze, de a kántor a strófák között rászólt Marczira:

– Dobos! a helyedre, hátra Marczy!

A menyecske mosolyogva tekint vissza Marczira.

Egy domb élén váraoznak a szovátaiak a processzióra. A pompás árnyékos gyepről, a leeresztett zászlók mellől leánykák ugrálnak fel az idegen bucsúsok jöttére. A csengetyűk mind a két csoportban élesen csengenek és a dobok perregnek szünet nélkül... Alleluja... alleluja... s harsányabban zeng fel az ének: „Oh Mária! Szűz patronánk.” Mind összekavarodnak s ellepik a fiatal csereshegy élet. A szekerek előtt a lovacsák is izgatottan kapálják lábaikkal a gyenge fűvet s rázzák a csengetyűiket. A pap felteszi sokszegeletű selyemkalapját, rózsakoszorús keresztjét előre nyújtja s megindulnak a lejtőre mind a kápolna felé.

– Megszéptültél, Rózi, – mondja a dobos a zászlóvivő menyecskéhez s hozzádörgölgődik.

– Mire már ügyni azt, Marczy?

– Az enyém vagy te most is, Rózi, mint leánykorodban is, ha másnak a nevét viseled is.

– Csendesen, pszt... – s magasra emeli a menyecske a Máriás-zászlót.

A dob rendetlenül akadozik, mert Marczy rajtafelejtí a szemét az előtte ringó derékon s azon a két erős hajfonadékon, mely dús kontyot képez a Rózi szép fején.

A nap hevesen néz le, játszva a hófehér sósziplák oldalain, kaczerul nézegetve magát a mély tó tükrében. A mérgestövű gyűszűvirágok sárga kelyhei lekonyúlnak.

Marczy a menyecske mellé áll szorosán. Izgatja a csittítás. Azért is kiönt mindent, a mi a begyében van.

– Hát aztán jobb így, Rózi? Öreg ember kellett neked helyettem, a ki gazdag asszonnyá tegyen tégedet. Sok marha az istállóban... rosszkedvű hallgatás a házban. Selyem a testeden, rongy kedv belül... Erőtelen öreg kar kellett az enyim helyett... Jobb az neked? Nem szeretnél, ha még egyszer én ropogtatnám meg a derekadat?

Tán az utólját meg se értette a zászlótartó a szavából, hanem a szeméből bizonyosan. Hal-kan így szólt kaczer alamuszissággal:

– Azt aztán ugyan ne, Marczy!...

A dob elhallgat egy kissé.

– Az Északon a bikkest elfelejtetted már, Rózi, a kápolna háta megett?... Ott leszek, a mint a délebédhez ülnek a többiek... Te nem? Nem jösz-e oda hozzám?

Inkább durva követelődzés volt ez, mint sóvár csalogatás.

Akkor egy szelíd szó hallatszott. A Marczy felesége mondta:

– Pogácsa-lovakat árulnak, apjuk! az asztalokon emitt... Nem veszünk, uram, a kis fiunknak?

Mert a kápolna kerítése előtt gyömbéres kalácsot tett ki az árulóasztalokra a parajdi pékné; tojásos lepényt az etédi asszonyok, sőt csíkbeli fűszeres pogácsát se restelt idáig elhozni a mestere. A hangyáknak lesz jó dolguk majd a morzsákból.

Marczy semmit se szól a kérdésre. Idegenül néz a feleségére, visszavonul a tömeg közepébe és oly dörömbözést visz végbe, hogy félrevonulnak a gyengébb fülű fehérnépek.

A Marczy felesége pedig ott marad a Máriás-zászló mellett. Rózi kellemetlenül szorong mellette; azért szaporábban lépett, hogy ne lássa a hitvány asszonyt. Kalári azonban utána megy s néhány lépéssel előbb mennek a bucsúsoknál. Szemét lesütve, indulat nélkül való megszínű hangon szólt a szép menyecskéhez.

- Mert két gyermekem van odahaza, Rózsi s a nagyobbik éppen fiú. Azoknak kell a pogácsa, tudod! Szép, erős, vállas gyermek. Úgy hívják mint az apját: Marczy... Marczy... Mártonka... Nekem azonfelül nincsen semmim a világon.

Rózsi végigméri a fonnyadt asszonykát, mintha azt kérdezné: „Mi közöm hozzád?”

- Egyebem semmi, csak a két gyermekem. Te szép vagy, erős vagy, Rózsi, te gazdag vagy. Nekem csak az a két gyermekem. Az Isten megáldott vele... Érette dolgozunk.

Valamiért (az Isten tudja, mi forr egy asszony szívében) egy köny szökik szelid szemébe. Rózsi lágyabban tekint a gyenge fehérrépre.

- Ha valaki elszeretné az uramat, elvesznénk a gyermekeimmel. Mert ő keres reánk. És megelégszik velünk. Mert ő jó ember a világon. Ha valaki meguntatna minket vele, földönfutók lennénk s a leánykám meghalna. Ezt Rózsinak hívják, úgy, mint a hogy tégedet hívnak. Az uram kívánta, hogy így kereszteljük. De reám hasonlít! Olyan hitvány is, mint én. Egy kis szél már megárt neki. Most kezd járni, nem, nincs akkora, mint az a vadrózszaszál ott.

Rózsi meghajtotta a zászlót, mintha nehéznék találná. Kalári alázatosan, de szüntelenül beszélt:

- Miért vegye is el valaki tőlünk az uramat egy kis mulatságra? mikor mi pedig elveszünk nélküle. Oh! bár Rózsi! bár a nagy Isten ajándékozna meg tégedet egy gyermekkel... bár. Akarod, hogy én is imádkozzam érted? Akkor te megtudod, mi az, mikor valakinek gyermeke van. Nem gondol az akkor semmi másra, ha sír, ha kaczag a gyermeke. Senkinek a vagyonát nem kívánja el...

Az apró harangok megszólaltak a kápolna tornyában. A nap fényesen özönlött át hegyeken, völgyeken. Az emberek tolongtak előre. A kápolna léczes korlátja előtt megtorlódott a sokaság. A zászlók egy csomóba gyűltek mind. A dobok elhallgattak és a csengetyűk mind. A kórus megerősödött, harsányan, bátran szólt.

...Mennye királyné asszonya

Örülj, szép Szűz, Alleluja!...

Egy mihaszna inges kölyök a Rózsi zászlaja mellett mindjárt (egy mezitlábás, idegen falusi fiúcska) egy vöröshátú, pettyes gombát fedezett fel az oldalon. Leszakította s szagolgatta vidáman. Rózsi a gyermekhez szökött s rákiáltott:

- Leteszed mindjárt... az mérges - s átölelte óvólag.

Az alázatos Kalári szemmel kísért a menyecskét s megfogta tulajdon azon kezét, melylyel a gyermeket Rózsi megölelte. Megfogta bátran és a szívéhez szorította.

- Így szereted te is a gyermekeket? Így! Az Úr így szeressen tégedet is... Rózsi.

A dobos nyersen rárivalt a feleségére:

- Mit csinálsz ott?

Rózsi felelt helyette:

- Imádkozik.

A tolvaj

A vizsgálóbíró – egy szelídszemű, sugár ifjú ember – felhozatta Madár Márton favágót a tömlőczből s így szólt:

– Mondja el, Márton, igazán, szép renddel, a mint történt az a szerencsétlen eset?

– Igaz, tekintetes bíró úr, szerencsétlenség volt az! Én nem vagyok gonosz ember, én nem bántottam az öreg boltost. Én soha se bántok mást... Soha életemben sem volt dolgom a törvénnyel, pedig negyven felé járok s csak azóta öszülök, hogy itt benn vagyok. Azelőtt, ha egy-egy szerencse fehérszálát kaptak a hajamban a gyerekek... odahaza. Odahaza... a gyermekek, mert két leánykám van, tekintetes bíró úr és egy fiam! Már a barátokhoz jár betűre. Úgy hívják, mint engemet. Az Isten nevelje becsületre s ne engedje, hogy ilyen szerencsétlenségbe essék, mint az apja.

De a szerencsétlenségbe nem a fiam miatt estem. Hanem a leánykámmal karácsonyestén mentünk ki a piacra, hogy lássuk az angyaljárást. Nálunk régebben az új esztendő éjjelén járt az angyal s odahaza ilyenkor ébresztette fel a feleségem a gyermekeket, hogy egy kis diót, aszaltszilvát, mit, egy-egy kis rongybubát rakjon ki az asztralra s meggyújtsa a gyertyát, mikor harangoznak, – hogy örvendjenek. De most karácsonykor járnak az angyalok s az embernek megáll az esze, oly gyönyörű aranyos, fényes fenyőfák látszanak ki mindenfelé az ablakokból... Azt mondják, hogy valami német eredetű angyal csinálja eztet a változást... Ez volt a baj, instálom.

Pedig nem is ácsoroghattunk sokat akkor karácsonyestén, mert ropogott a tél, irgalmatlanul. A kicsi Zsuzsikámat az ölemben vittem, hogy ne fázzék meg, de Rózsika a fiamat vezette a kezén, mert ő a nagyobbik. Azt mondom nekik: „Szaporázatok, tapogjatok, Rózsika, mert megfagytok.” A csillagok úgy ragyogtak, mint a csizmadia gyertyaellenző vízesüvegei s az oláhvargák kórusa alig tudott kántálni a nagy didergésben.

„Nem, – mégis azt mondja Rózsika, – ne menjünk el még innen, lelkem apám. Oh, milyen gyönyörű.” S megáll a szegeletboltos ablaka előtt – a hol a szerencsétlenség történt – s úgy reszkettek mind a hárman.

„Nem, – azt mondja s a szeme szinte kiült az orczájára, – nem, még ne menjünk innen, lelkem apám. Ilyen gyönyörű nincs is a világon.” S nézem: hát köny pereg le az arczán. A hidegtől lesz ez, mondom. De nem – mert az ablak alatt mind emelkedik a leányka lábaujjára, hogy láthassa azt a gyönyörű fenyőfát a szegletboltos első szobájában, a mi tele volt akgatva aranyszálakkal, csillagokkal, édességekkel, drága játékokkal. A boltosnak az unokája pedig egy olyan bubát ölelgetett, mintha lelke lett volna és még egy másikat is rázogatót a karján...

„Nézd, pislog a baba,” suttogta Rózsika és kaczagott...

„Menjünk,” azt mondom, de nem mozdul Rózsika, pedig engedelmes gyerek, a mióta van...

El volt rontva az esténk, instálom.

Rózsika nem is eszik, se nem szól, hanem felkuperodik a kemence padkájára, üldögél, aztán felugrik, jár le s fel, szinte futva. „Mi lel?” azt mondom, de arra se szól, hanem sirdogál s reszket, mintha a hideg rázná... „Ne búsulj, – azt mondom, – a mi angyalunk tudod, nem karácsonyba jár, hanem új esztendőre; meglátod, még szebb bubát hoz neked, mint a boltos unokájé... csak várj, mert te jó gyermek vagy...” mert tudtam, hogy az jár a fejében... az a pislogó baba...

A feleségem (engedelmet kérek a szóért) nyersbeszédű asszony, de jó a szive, a-az... oda-megy, meglöki a gyereket: „kötél a nyakadra – azt mondja – te béka, nem hajas buba... vagy mi a nyavalya bánt?” ezt mondta, olyan szemet vetett reám, mint a hegyes vasvilla. A gyermek csak csipog, éjjel mind hánytorog; egész éjjel azzal a bubával viaskodik, játszik a fenyőfa alatt „óh lelkem,” suttog neki s úgy tesz, mintha ringatná.

– No, – azt mondja az asszony – annak a gyereknek szépen megtöltötte a fejét a bolondsággal.

– Kialuszsza – mondom...

De reggel is olyan Rózsika, mint a váltott s a mint elmegyek a templomba – mert karácsony ünnep első napja volt az – kiszökik a gyerek valamerre. Az asszony megmérgeződik, utána megy, megkapja a szegletboltos ablaka alatt, hazahozza. „Mi a kötél kell neked, béka?” így kiált reá s megcibálja keményen, hogy elmenjen a kedve. Nagyon szomorú ünnep első napunk volt, tekintetes úr. A gyermek úgy ül, mint egy fa, nem is sír, csak sóhajtozik... Ha oda nem nézünk, mosolyog egy semminek s a karján azt ringatja. Éjjel pedig álmában lassan énekel valami altató nótákat. „Ez a boltos unokája babájának szól” – mondom a feleségemnek... „Az Isten pusztítsa el a hitvány békáját,” azt mondja, majd kiverem én belőle is, (nem akarok rosszat mondani a feleségemről), de felvette Rózsikát az ágyából és meg-ve-r-te. Nem is aludtunk azon éjjel, másnap mind roskedvűek voltunk...

De ez mind így... s Rózsika fonnyad rettenetes vágyában, mint a levágott virág a víz után... Az anyja mind azt kiáltja: „kiverem én belőle, ki én a békából...” s ha én közbeszóllok, azt mondja nekem: „Hát lopja el kend azt a fene bubát a leányának, mert nekem még kenyérre való pénzem sincs, nemhogy bubára... se most, se újesztendőre.” S ilyenkor úgy felpuffadt mérgében, hogy majd kipattant... „Mit tegyek?” mondom...

De az asszony szidása mégis bevette magát a fejembe. Nem tudtam kiverni onnan. Ha eszembe jutott, megizzadtam: „Lopja el, kend,” ezt hallom, mintha mondaná valaki. Én? Nem az én mesterségem, de éreztem, hogy akár meg tudnék ölni valakit a leánykámért, mert az úgy megsárgult, mint a lehulló falevél őszön.

Lopjam el?... „Mit tegyek veletek, édes bogaraim,” kérdeztem tőlük, sóhajtoztam s este – mert vége volt már az ünnepeknek – kézenfogtam őket ismét, hogy járassam meg őket, mert tán a hideg kiveri a rossz gondolatokat a fejből, de a leányka, a mint kimegyek, arrafelé ránczigál, a hol a hajasbaba lakik... A fiam szalad vele, oh, mert áldottszívű jó gyerek az, tekintetes úr. Nem azért mondom, mert az én fiam, de ő is sírt a nényjével a buba után. Pedig mi az egy fiúnak? Úgy-e? – na?

A bűnöm arra visz... hát nem gyujtották fel a boltosnál a gyertyákat a fenyőfán? De a gyerekek mind ott ugráltak körülötte, a csukrokat tépdesték le a fáról a meleg szobában s az én szegény kopott leánykám ott künn a hóban úgy elgyengült, a mint benézett az ablakon, hogy nem tudott megállani a lábán s az ölemben vittem haza, tekintetes úr...

És azon éjjel történt tekintetes úr a szerencsétlenségem.

És nem is tudom, hogy történt? Mert előbb még egyszer leheveredtem az ágyba. A többiek már mind lepihentek... De én nem tudtam elaludni. Mintha egy hangyabolyba feküdtem volna le s azok a nyüzsgő állatok a bőröm alá is bebujtak volna. Forogtam, sóhajtoztam s az asszony reám rontott mindjárt. „Megbolondult kend?” és kiáltott és káromkodott, mert azt is tud ő, mint egy káplár, ha hozzákezd. Nagyon veszedelmes fehérnép az... csak én tudom.

– Menj ki innen, – azt mondja, – ha nem tudsz csendesen lenni, a míg a fejedhez nem csapok valamit.

– Jó, azt mondom, mert félem az otthonvaló háborút s felkeltem, magamra vetettem a szokmányt s kimentem az udvarra.

Azt se tudtam, merre megyek; már nagy sötét volt és sehol egy lélek se s azt se tudtam, mit tegyek... kiontottam volna a véremet jószívvel, csakhogy eloltsam a leányom vágyának a tüzét vele.

Mit tegyek?

Soha se lesz pénzem ahhoz, hogy olyan bubát vegyek a leányomnak... S nézzem: a míg hervad, leromlik – azért a gaz pénzért, a mi nincs... Az asszony szava zúgott a fejemben s mintha az éjszaka is azt kiáltotta volna tátott szájjal: „lopd el, lopd el.” Az ördög szája volt az... s ő taszított előre a boltos háza felé s azon ablakon át láttam a fenyőfát s alatta a leánya bubáját... pedig nehéz sötét volt mindenfelé. Sehol egy lélek... legyen, a mi lesz.

Egyet ugrottam a boltos kapuja tetejére. Egy ajtót megfogtam az udvaron. Az be volt zárva. Tapogatózom s elhúzódom. Mit tegyek? Az ablak alá állok. Mintha azt súgna valaki a fejembe: törd be az ablakot s nyúlj át rajta... A tenyeremmel tapogatom a falat. Az ablak csak be volt támasztva. Tán az isten is úgy akarja! Tán a gyertyavégek füstje miatt nyitották ki az ablakot a gyermekek, elfelejtették bezárni... mindjárt kitértam az ablak szárnyait s benn voltam a szobában.

Oh mégis, tekintetes úr... megállottam s a szívem úgy dobogott, hogy elkábultam. Mit se láttam, még egy szál gyufám se volt. El is feledtem, miért jöttem. Tapogatózom s ekkor feldöntöttem valamit. Hogy zúgott a fejembe az a zaj! Visszalépek, hogy kiugorjak az ablakon. De ismét feldől valami. Az ablakot nem találom s a mint fogózom mindenfelé, kinyílik az ajtó. Az öreg boltos jött gyertyával.

Aztán nem is tudom: mi történt már.

Elvakultam a világosságtól. Azt kiáltottam: „Hagyjon békén engemet, tekintetes úr, én nem vagyok rabló.” „Tè rabló vagy,” azt kiáltotta és megragadta a torkomat. „Nem... nem,” dadogtam és reszkettem. De érzem, hogy a lélekzetem elhagy, mert az öreg ember a gégémet szorította. Nem tudom: mit tegyek?

Nagyon meglökhettem, mert az öreg ember messzire elesett és a gyertya is kialudt s ismét sötétben maradtunk; csak valami keserves nyögést hallottam. Az öreg a fejét üthette meg. Akkor megtaláltam az ablakot s kiugrottam. De az udvaron a boltoslegények megragadtak s a béresek megkötöztek.

Ez történt... A babáért estem a szerencsétlenségbe, tekintetes úr, de én senkihez nem nyúltam...

Azt mondják, hogy én agyonvertem az öreg boltost.

Én?

Hát én miért tettem volna? Nem is ismerem, csak a boltajtóban láttam egy nagy pipával a szájában. Én nem bántok senkit. Csak Rózsikáért kellett elmennem... a bubáért. Hát mit tettem? Az Isten úgy segítjen... egyebet semmit se akartam.

Azután, azóta semmit se tudok én. A feleségem, tudom, megharagudott reám, pedig ő mondta először a bubát... Mert nem is tud azóta rólam az asszony, mióta itt vagyok, be se izent... oh, milyen újesztendőjük lehetett! Egy falat kenyérük sincsen odahaza, ha én nem keresek. Ez a tél rettenetes. Csupa jégvirág azon a kis ablaküvegen a tömlőczen, a melyen hozzám bejár a világosság... Mit tehetnek odahaza? Tekintetes úr! Mind elvesznek, ha én itt ülök... Hiszen én nem vittem el semmit, a mi a másé lett volna...

A bíró felkelt az ülőhelyéből, elfordult a favágótól, az ablakhoz ment elgondolkozva. Dél-
idő volt, a házfedeleken ülő havat nyalogatta a nap szája, a lecsüngő jégcsapok csepegtek,
mintha könyeztek volna.

Ott felejtkezett a bíró úr egy darabig az ablak mellett s mikor későcskén visszafordult Mártonhoz, rekedt volt a hangja:

- A feleségét ide rendeltem, Márton. Várjon. Behívatom.

- Miért? - dadogta Márton. - Be kell őt hívni ide? - rebegte félénken.

Egy igen rongyos asszonyt hoztak be (kis nyári fejkendővel, kartonrékliben), a ki megállott az ajtó nyílása mellett.

- Hogy hívják?

- Madár Mártonné.

- Szóljon hangosabban. Hány éves?

- Negyvenöt esztendő.

- Beszéljen bátrabban. Vannak gyermekei? Hány?

- Egy...

Márton megfordult és lassan mondta a bírónak fordulva:

- Nem tudja, mit beszél. Három gyermeke van.

Az asszony színtelen, bizonytalan hangon ismételte:

- Egy gyermekem van.

Márton nyersen rászólt.

- Hazudsz...

Az asszony lehajtotta a fejét mélyen s rebegte: „Nem hazudok... Meghaltak...”

- Kik? Az én gyermekeim? - s a bírónak, a már ismerős emberhez bátrabban fordulva, bizalmasabban mondta: „Valamiért eltagadja a gyermekeit a feleségem... Sári! Itt nem szabad hazudni...”

- Meghaltak...

A favágó arcza kigyúlt, rámeredt az alázatos, csendes asszonyra s hangosan kiáltotta: „Az én gyermekeim?”

Az asszony álmatagon igenelve bólintott...

- Mikor? Ki?

S majdnem hörögve vadul rivall: „A leánykám? Rózsika? Az én édes leányom?”

- Azon este hült meg. Veled volt akkor...

- Az én... édes, édes leányom? - és elfulladt. Reszketett. Alig állott a lábán. - „A buba után halt... Meghalt? Oh. Hát miért? S hagyta az Isten? Meghalt? Eltemetted? Azért nincs nagykendő? téli bundád? Igaz... Eltemetted... nálam nélkül... És még egy... egy... rajta kívül. Rettenetes... A másik kis leánykám? A Zsuzsika?... a mióta ide be vagyok zárva... A kis bogár?... a ki megfázott...”

És félve, várva leste a felesége minden mozdulatát. Egy lehellet is zajt vert volna a szobában.

Az asszony lassan felnézett és tagadólag intett: „Nem,” rebegte bágyadtan.

– Oh nem? sügta Márton alig érthetően. Nem is beteg? Jó. De nem is izented meg nekem, hogy baj van odahaza. Miért? Tán megvetettél engemet? Hát elvetemedett vagyok már? Megutáltál engemet?... Csak rosszul értettelek... Csak egy, de az: Rózsika... Vagy (s kételkedve rebegte) mintha még valamit mondottál volna? Rosszul hallottam, úgy-e? A fiamat, az én... én, kis fiamat, a kis Mártont, ide hoztad, úgy-e, magaddal?

– Nem.

– Hát.

– Meghalt...

S arra csak egy keserves, idomtalan vad hang torkollott ki a Márton torkán, a karjai felemelkedtek az ég felé és a szegény ember összeesett, mint egy összegyűrt rongy, a mit elejtett a magasból egy erős kéz.

A kiadásról

A *Csokonai Könyvtár. Források* könyvsorozat jelen kötetei Petelei István novelláinak a szerzői kötetekben megjelent darbjait tartalmazzák. Peteleinek hét autográf novelláskönyve ismeretes. A novellák az eredeti kompozícióban a novelláskönyvek megjelenésének sorrendjében olvashatók. A jelen sorozat következő kötetei a lapokban, folyóiratokban megjelent és a szerzői kötetekbe fel nem vett novellákat gyűjtik majd össze.

Petelei halála után csak válogatáskötetek jelentek meg novelláiból, az általa is tervezett összes kiadás gondolata sohasem valósult meg. Szerzői kötetei és az utólagos válogatások egyre nehezebben hozzáférhetőek. Kivétel ebben a tekintetben a Pozsvai Györgyi által sajtó alá rendezett Petelei-válogatáskötet. (PETELEI 2002.) A kiadás elsődleges célja tehát, hogy a szövegeket elérhetővé tegye mind a szűkebb tudományos vizsgálgóság, mind pedig az egyetemi oktatás számára.

A SZERKESZTÉSI ELVEKRŐL

Annak ellenére, hogy az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* (PÉTER 1997.) az autográf kötetek egységes műként való kiadását az időrendi közlés egyenrangú lehetőségeként említi, ennek mégsem alakult ki széles körű gyakorlata. A 19. század magyar irodalmából időben és műfajban Peteleihez közel álló példaként említhető ilyen tekintetben Mikszáth művei kritikai kiadásának harminckettedik, *A tót atyafiak és A jó palócok* anyagát változatlan egységben és kompozícióban tartalmazó kötete.

A novellasorozatok eredeti kompozíciójának megtartásával a mediális elméletek által hangsúlyozott szempontot vettem elsődlegesen figyelembe. Az elgondolás szerint ugyanis a szövegek értelmezését befolyásolja megjelenési környezetük, amely nemcsak a kötetkompozícióra, hanem annak paratextusaira is vonatkozik. Az autográf kötetek esetében ez a szerzőség fogalmának szempontjából lehet figyelemre méltó.

Petelei szinte minden egyes közléskor átdolgozta szövegeit, néha erőteljesen, néha kevésbé, jelen kötet azonban nem közöl részletes szövegkritikai apparátust. A szövegváltozatok közötti eltérések hangsúlyozása és értelmezése a továbbiakban egyéni tanulmányok tárgya lehet. A Textológiai Munkabizottság által közrebocsátott *Alapelvek* értelmében (KECSKEMÉTI 2004.) Petelei István összes novellájának kiadását tudományos *forráskiadásnak* tekintem.

A címben szereplő műfajmegjelölést (*novella*) az egységesítés és egyszerűsítés céljából tágabb értelemben használom. A kötetekhez írt jegyzetektől látható, hogy ez nem minden esetben egyezik a novelláskönyvek alcímével. Egyes köteteknél a *rajz, kép, történet* műfajmegjelölés olvasható.

A KÖZLÉS ELVEIRŐL

A főszöveg az ultima manus elve értelmében a szerző életében megjelent utolsó, a szerző által jóváhagyott közlés szövege, jelen esetben az autográf köteteké. Kéziratok nem maradtak fenn, az előkerült fogalmazványokat, kéziratföredékeket jegyzetekben közlöm.

A szövegeközlésben a lehetőség szerinti betűhűség elve érvényesül. A Petelei-kötetek azonban nem kézírást, hanem eltérő kiadói írásmódot tükröznek. Ezért a kérdéses és következtelen jelenségek esetében, az időben legközelebb álló, 1879-es akadémiai helyesírási szabályzatot vettem figyelembe. Ez eltér a mai elvektől. Az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* technikai természetű módosításoknak tekinti például a *c* hangértékű *cz*-t és az *szsz* típusú kettőzéseket. A magyar helyesírás 1879-es szabályzata a *cz* és a ragozás útján támadt hangkettőzések megtartását javasolja.

Ha egyes szavak hosszú, illetve rövid hangzós változatban egyenlő arányban szerepeltek, mindkét változatot meghagytam (pl. borult-borúlt, egyedül-egyedül, képen-képpen, míg-mig, ravaszul-ravaszúl, rossz-rossz, simogat-símogat). A hosszú és rövid magánhangzók változó írásmódját a korabeli szabályzat is javasolja. Ha egy-egy szó csak egy vagy két eset kivételével tért el a helyesírásnak megfelelő változattól, javítottam (pl. a finom-finom, gyűlölöm-gyűlölöm, házból-házból, hosszu-hosszu, mindazok-mindazok, vartak-varrtak, visszik-visszik). A javításokat nem tüntettem fel.

Mivel a novelláskötetek a vonatkozó névmások írásában következetesek, ezeket megtartottam eredeti alakjukban. A korabeli helyesírási szabályzat a különírást javasolja, illetve az ingadozást elismeri. Mivel azonban az igekötők írása rendkívül változó, ezeket a szabályzat értelmében egységesítettem: egybeírtam az igével, de a javításokat nem tüntettem fel. Nem javítottam ellenben, amikor az igekötő és az ige közé egy harmadik szó kerül. Erre vonatkozóan a szabályzat nem tartalmaz útmutatást, ezért meghagytam eredeti változatukban.

Az egyértelmű sajtóhibákat (betűkimaradás, három pont helyett két vagy négy pont), a jelentés szempontjából értelmetlen elírásokat (pl. az asztal telején) javítottam. A javításokat nem tüntettem fel. Ha a szövegből nyomdahiba miatt egy, esetleg több szó hiányzott, a szavakat a folyóiratközlés segítségével pótoltam, és a pótlásokat feltüntettem. A szövegek címeit tipográfiaileg egységesítettem, az eredeti kötetekben a címek utáni pontokat elhagytam. A hiányzó ékezeteket (á, é) javítottam, de nem tüntettem fel a javítást. Az idézőjeleket egységesítettem.

Mivel Petelei kézírataiban következtelen a vesszőhasználat, és a novelláskötetek szövegeinél nehezen állapítható meg, hogy sajtóhibáról van-e szó, ezért az eredeti központosítás megtartása mellett döntöttem. A mondatzáró írásjeleket viszont hiány esetében pótoltam, a pótlásokat nem tüntettem fel. A fölösleges írásjeleket (például a fölösleges idézőjelet) töröltem, a hiányzó párbeszédjelt pótoltam, a javításokat nem tüntettem fel. A párbeszédet jelölő idézőjeleket megtartottam. Mivel szerzői kötetenként változik a párbeszéd hol párbeszédjeles, hol idézőjeles feltüntetése, ezért jelen kötet ebben a tekintetben nem egységes. A kiemeléseket az eredeti kötetekben szereplő tipográfiai jelzéseknek (ritkítások, kurzív szedés) megfelelően meghagytam.

A jegyzetekben közölt kéziratok helyesírásában is a betűhű közlés elvét tartottam szem előtt, a szükséges beavatkozásokat ott tüntettem fel.

A JEGYZETEKRŐL

A filológiai jegyzetek a kötetek keletkezéstörténetét és korabeli fogadtatásukat, a szómagyarázatok az idegen, táj-, régies és elavult szavak magyarázatát tartalmazzák. Az egyes kötetek előkészítésének, tervezésének leírásában, más forrás hiányában, elsősorban Petelei irodalmi levelezésére hagyatkoztam.

A szövegek jegyzetei adatok hiányában nem tartalmaznak keletkezésükre vonatkozó információkat. Folyóiratközlés esetében a külön megjelölt, vagy a kötetbelitől különböző adatokat tüntettem fel (pl. más szerzői névváltozatot, a címváltozatot vagy műfajmegjelölést.) Azonos című lapoknál a szerkesztő neve segíti a lapok megkülönböztetését. A szövegváltozatok eltéréseit nem említettem, mivel szinte minden esetben felfedezhetők kisebb-nagyobb eltérések a különböző helyeken közölt változatok között. Ha egy-egy novellát idegen nyelvre fordítottak, ezt is a megfelelő szöveg jegyzeteinél, a megjelenésre vonatkozó adatokat követően tüntettem fel.

A *Tárgyi magyarázatok*nál elsődleges célom volt az egykorú, 19. századi forrásanyag segítségével kontextualizálni a jegyzeteket. Ezért csak forrás hiányában fordultam későbbi segédanyaghoz. A közismert földrajzi neveket nem jegyzeteltem, a magyarázottaknál a korabeli közigazgatási terület nevét használtam (pl. Maros-Torda vármegye), de minden esetben feltüntettem az illető település mai adatait is. A földrajzi nevek egy-egy novellán belül nem mindig referencialitásuknak megfelelő viszonyban vannak egymással, jegyzeteik azonban referencialitásuknak megfelelően készültek. (Pl. Székelyvár közelében nem a Szamos folyó – lásd a *Szikra a homályban* című novellát – a jegyzeteket azonban Székelyvár és a Szamos folyó referencialitásának megfelelően írtam.)

A jegyzetek készítésénél mindvégig szem előtt tartottam, hogy a kiadás potenciális olvasói nemcsak a szűkebb tudományos közösség tagjai lehetnek.

Köszönöm a kötet lektorának, Hász-Fehér Katalinnak hasznos javaslatait, amelyeket igyekeztem szem előtt tartani. Köszönöm továbbá a Szegedi Tudományegyetem Klasszikus Magyar Irodalom Tanszéke oktatóinak, doktori és speciális hallgatóinak észrevételeit, amelyekkel kiegészítettem és pontosítottam a jegyzeteket.

Török Zsuzsa

Jegyzetek

KERESZTEK (1882)

MEGJELENÉS, ELŐZMÉNYEK

Petelei István első kötete, a *Keresztek*, 1882-ben jelent meg Budapesten a Révai Testvérek kiadásában. Terjedelme 272 oldal. Alcíme: *Tíz rajz*. A kötetet Khór és Wein nyomdájában nyomtatták. A tartalomjegyzékben a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* című rajz *Hogyan édesgetik Bogba a legyeket* változatban szerepel, ez valószínűleg nyomdai elírás, a többi szöveg címei meg-egyeznek. A kötethez Petelei előszót is tervezett, ez azonban végül kimaradt belőle. Illusztrációkat sem tartalmaz, fejlécként minden szöveget egy tipográfiai sorkörzet díszít.

Arról, hogy Petelei kötetbe készül gyűjteni írásait, a fennmaradt levelezésből legkorábban egy 1880. szept. 23-án Jakab Ödönnek írt levélből van tudomásunk. Ez a levél még egy olyan megállapodásról tudósít, melyet a szerző a Franklin Társulattal kötött volna: „Voltam Bpsten. Eladtam – hitvány árért –, de eladtam egy kötetet a Franklin Társulatnak. A jövő év közepe felé, azt hiszem, megjelen. Össze sincs állítva a kötet, mert írnom kell még hozzá sokat. Ha mikor idóm lesz, összetákolom.” (*Petelei István – Jakab Ödönnek*, Kolozsvár, 1880. szept. 23., PETELEI 1980, 80.) Arról, hogy mi történt a Franklin Társulattal kötött megállapodással, illetve hogy Petelei milyen úton, esetleg kinek a közvetítésével került kapcsolatba a Révai Testvérekkel, jelen tudásom szerint nem maradt fenn írásos nyom. A kötetkiadásra vonatkozó következő levél már nem említi a kiadót, csupán a kiadási munkálatokról tudósít, és arról, hogy Petelei a kötet összeállításában Jakab Ödön baráti és szakmai javaslatait is figyelembe kívánta venni: „Abban, amit mondtál, igazod volt. Az előszót kihagytam, s mást írtam helyébe. Az első apróság volt, a többi nem lesz az. Tán még egy hasonló apróságot szorítottak be a kötetbe. / Az első ívet kinyomták. Sárga vélinpapirosra nyomatom. Csak a papír árába kerül, meg a kötés. Összesen 200 példány lesz, s 20 frt-nál aligha jön többbe.” (*Petelei István – Jakab Ödönnek*, Kolozsvár, 1881. febr. 24., PETELEI 1980, 88.) A kötettel kapcsolatos levélváltás Jakab Ödönnel folytatódott. Erről tudósít egy, a fent idézett levelet közel egy hónappal követő Petelei-levél: „Abban pedig bolond vagy, Ödön, mikor azt írod, hogy »talán tán megneheztettem a megjegyzéseidért« / Annyira megneheztettem, hogy az általad inkriminált előszót kihagytam – illetőleg újat és ez egyszer „igazat” írtam helyébe, s a kődobáló örült asszony cselekedetét indokoltam. Apróbb megjegyzéseidet is hogy számba vettem minden ízig, arról majd meggyőz téged a könyvecském, melyből 4 ív már ki van nyomva.” (*Petelei István – Jakab Ödönnek*, Kolozsvár, márc. 22. 1881., PETELEI 1980, 91.)

1881. márciusa (a Jakab Ödönnek írt levél időpontja) és októbere (a Révai Testvérekkel kötött szerződés) között Petelei lényeges változtatásokat hajthatott végre a kötetben: ez végül,

mint minden Petelei-kötet, előszó nélkül jelent meg, és a levélben említett kódobáló asszony története is kimaradt belőle.

A Révai Testvérekkel kötött szerződésben a felek különböző kötelezettségeit a következő, Peteleihez intézett levél szavatolja: „Szóbeli megegyezés alapján közöttünk mai napon következő jogérvényes szerződés jött létre: / 1) Ön átengedi nekünk 12 nyolcadretű ívből álló, később meghatározandó cím alatt megjelenendő rajzgyűjteménye kiadási jogát. / 2) A gyűjteménybe Ön 10–12, részben már a lapokban elszórva megjelent válogatott rajzát veszi be, kötelezvé magát azonban 2 olyan rajzot is hozzácsatolni, mely még sehol sem látott napvilágot. Ez utóbbiakat mi Regényvilág c. folyóiratunkban is tehetjük közzé. / 3) A munka kiadási jogáért nézve mi Önnek 150, azaz százötven forintot tartozunk fizetni. / 4) Egy esetleges második kiadásnál az elsőégi jog minket illet. / 5) Ön kötelezi magát a kéziratot felényire okt. hó 20-ig, felényire pedig nov. hó 15-ig legkésőbb kezeinkhez szolgáltatni, hogy a kötet legkésőbb dec. 1-ig megjelenhessen. / 6) A honoráriumon kívül mi tartozunk Önnek 10 tiszteletpéldányt adni. / 7) A külső kiállítást Ön ránk bízza. / 8) Végül pedig Ön köteletségének fogja ismerni, a könyv terjesztését, különösen Erdélyben előfizetők gyűjtése által – lehetőleg előmozdítani. / Révai Testvérek” (*Révai Testvérek – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1881. 11/X., PETELEI 1980, 93–94.)

A szerződés második pontjának értelmében Petelei megszegte a Révai Testvérekkel kötött megállapodást, hiszen, mint ahogy az egyes szövegekhez írt jegyzetekből is látszik, csak egy (*Emlékek*), és nem két olyan szöveget tartalmazott a kötet, amely a kötetbe való felvétel előtt sehol sem jelent meg. Nyilvánvalóan értelmezés kérdése, hogy a kötetbe felvett, de a folyóiratbeli változathoz képest átdolgozott szövegeket mennyire tekinthette szerzőjük azonosnak első változatukkal.

Az elbeszélte történetek sorrendje nem a megjelenés és az ennek alapján feltételezhető keletkezés kronológiáját követi. A kötet szövegei feltételezhetően az 1878–1881 közötti, vagy az 1878-at közvetlenül megelőző években keletkeztek. Sajnos, a jegyzetekben közölt *Klasszi* korai fogalmazványa sem tartalmaz dátumot.

Az említett időszakban (szépirói indulása és első kötetének megjelenése között) Petelei több szépirodalmi, magazinszerű és politikai orgánummal is kapcsolatban volt: a budapesti időszak után hazatérve az *Erdélyi Híradó*ban kezdett publikálni, de megjelent egy írása a Tolnai Lajos szerkesztette *Erdélyi Figyelő*ben is. A marosvásárhelyi orgánumokkal azonban rövid időn belül megszakítja a kapcsolatot, közben Ágai Adolf is elkezdte megjelentetni szövegeit a *Magyarország és a Nagy Világ*ban. 1880 szeptemberétől a kolozsvári *Kelet* munkatársa lesz, itt közöl kezdetben a tárcarovatban rövidebb cikkeket, csevegéseket, majd 1881-től rajzokat, novellákat. Mindemellett még ugyanebben az időszakban kapcsolatba kerül a *Havi Szemlével*, az *Ország-Világgal*, a *Vasárnapi Ujsággal*, a *Koszorúval*, a *Budapesti Hírlappal* és a *Pesti Naplóval*. A kötetbe szerkesztés lehetőségének felmerülésekor Petelei tehát jóval több nyomtatásban megjelent szöveg közül választott, mint amennyit az idézett szerződés megengedett.

A *Keresztek* szövegeit a kötet elejére helyezett mottó tartja tematikusan össze. A szövegek közül a harmadik ilyen szempontból nem illeszkedik a többihez, mivel nem szomorú történetet mesél el. Valószínűleg, erre vonatkozóan írta Petelei 1881. február 24-én Jakab Ödönnek a következőket: „Kétségbe vagyok esve, Ödön! Nem tudok bár egyetlen vidám rajzocskát írni. Nem fog a pennám. Annyi bánatot láttam, annyi szükséglet és nyomorúságot, hogy nincs érzékem egyébhez. Pedig erőlködöm, s akármilyen gyarlón sikerül is, a *szín* kedviért besrófolok egyet a kötetbe.” (*Petelei István – Jakab Ödönnek*, Kolozsvár, 1881. febr. 24., PETELEI 1980, 89.)

TUDÓSÍTÁSOK, FOGADTATÁS

A *Keresztek* megjelenése előtt a kiadási munkálatokról, illetve a megjelenés várható időpontjáról a Révai Testvérek tulajdonában levő *Regényvilág* tudósított *Irodalom* című rovatában, 1881–1882-es évfolyamának novemberi számában: „Petelei István, e feltűnést keltett jeles, fiatal prózaírónk elbeszélései és rajzainak válogatott gyűjteménye, mely a jövő hónap vége felé jelenik meg, az év karácsonyi könyvpiaczának előreláthatólag egyik legszebb műve lesz. A kötet tartalmát, mely mindenestre érdekes olvasmány lesz – megjelenése után bővebben fogjuk ismertetni, most csak annyit jegyzünk meg, hogy tartalmazni fogja Petelei legsikerültebb rajzainak válogatott gyűjteményét, minők például Árva Lotti, A nagyapó, Az én szomszédom stb. és – néhány oly elbeszélést is, mely eddig még sehol sem látott napvilágot. Ez utóbbiak közül egyet legközelebb bemutatunk a »Regényvilág« olvasóinak. A kötet díszes kiállításban fog megjelenni Révai Testvérek kiadásában és igen szép és becses karácsonyi ajándék lesz.” (*Regényvilág*, 1881–1882, 2. évf., 4. sz., 80.)

A kötet megjelenése után a *Regényvilág* a következőképpen írt az eseményről: „Az idei karácsonyi könyvpiacznak egyik legszebb és legértékesebb terméke Petelei István, e feltűnést keltett jeles fiatal prózaírónk »Keresztek« című rajzgyűjteménye, mely éppen most jelent meg díszes kiállításban Révai Testvérek kiadásában. Petelei István egyike szépirodalmunk leghivatottabb művelőinek és bár nevével eddigelé csak a szépirodalmi folyóiratok és egyes napilapok tárcza-hasábjain találkozhattunk – az irodalmi körök gyorsan felismerték benne a valódi tehetséget. A Petőfi-Társaság sietett az év tavaszán tagjává választani. A most megjelent kötettel legelőször lép, önálló művel a közönség elé, melynek bizonyára nemsokára egyik kedvencz írója lesz. A »Keresztek« tiz, részint már szétszórva megjelent, részint egészen új rajzot tartalmaznak. Czimeik a következők: Árva Lotti. Az én szomszédom. Hogyan édesgetik Bogba a legyeket. A nagyapó. Klasszi. Ledőlt oszlopok. Szikra a homályban (szerző székfoglalója a Petőfi-Társaságban). A dudorfalvi [...] pap. A Majom Anti karácsonya. »Emlékek«. Ez utóbbi kiválóan szép rajzot lapunk multkori számában közöltük és evvel mintegy vezérfonalat adtunk olvasóinknak Petelei egyéb rajzainak megítélésére. Minden rajzában többé-kevésbé boldogtalan, az élettől elesett alakokat rajzol, oly hűséggel és annyi rokonszenvvel, hogy az olvasóban őszinte vonzalmat keltenek Petelei szomorú alakjai. Néha-néha humoros oldalukról is mutatja be embereit és e tekintetben különösen mintaképpül veszi nagymesterét, Dickenst. A lélektani gondos tanulmányon kívül jó hatással van az olvasóra Petelei irálya is, mely az a prolékoságig gondos és szabatos, a mit ifjabb írói nemzedékünk nem mindegyikéről lehetne mondani. Terünk nem engedi, hogy Petelei Keresztjeinek behatóbb ismertetésébe bocsátkozzunk, annyit azonban megjegyezhetünk, hogy könyve számot fog tenni újabb szépirodalmunkban és bizvást reméljük, hogy a közönség hathatós pártfogásával ernyedetlen kitarásra és fokozott munkásságra fogja buzdítani e szép irányba haladó fiatal írókat. Ajánljuk e szép könyvet, különösen művelt olvasónőink karácsonyi asztalára. Jobbat újabb irodalmunk nem igen bír felmutatni. (A díszesen kiállított kötet ára fűzve 1 frt 60 kr. Díszkötésben 2 frt 50 kr.)” (*Regényvilág*, 1881–1882, 2. évf., 12. sz., 239.)

A kötet megjelenéséről a *Vasárnapi Ujság* is tudósított *Irodalom és művészet* című rovatában (*Vasárnapi Ujság*, 1881, 28. évf., 52. sz. (dec. 25.), 830.).

A *Keresztek* tehát, bár 1882-es évjelzéssel jelent meg, az 1881-es év karácsonyi könyvpiacán már jelen volt. Mint utólag kiderült, a kötet mind Petelei, mind pedig a Révai Testvérek számára anyagi szempontból sikertelen vállalkozást jelentett. Összesen kétszáz példány jelent

meg belőle, ebből „hatvankét példányt sikerült a magyar korona országainak határain belül eladni.” (*Révai Testvérek – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1882. 1/V., PETELEI 1980, 98.) A Révai Testvérek „szomorú, de egyszersmind nevetséges eredményként” (Uo.) könyvelte el az esetet, s nem is vállalkozott Petelei második kötetének a kiadására (*Révai Testvérek – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1883. 12/IX., PETELEI 1980, 106–108.) az olvasóközönség érdektelenségére és az ebből adódó anyagi károokra hivatkozva: „...a *Keresztekkel* kiadói szempontból megjártuk, mert íme majd két éve, hogy kiadtuk, és még nem vettük be az előállítási költségeket.” (Uo., 107.)

Valószínű, hogy az olvasóközönség érdeklődését próbálta felkelteni az a *Regényvilágban* megjelent – mint utólag kiderült – valótlan hirdetés is, mely Petelei összes rajzának németre való lefordításáról tudósított: „Örvendetes irodalmi siker. Petelei István »Keresztek« című rajzkötete, mely a múlt ősszel jelent meg – nálunk a kritika részéről ugyan nagy elismeréssel, de a közönség részéről ugyanavval a közönynyel fogadtatott, melylyel a magyar olvasó közönség újabb időben szépirodalmunk még oly jelentős és kiváló termékeit szokta fogadni. Annál örvendetesebb az a hír, hogy egy tekintélyes német szépirodalmi havi folyóirat szerkesztője, kinek a »Dudarfalvi pap« című rajz német fordításban megküldetett, a rajzot oly sikerültnek találta, hogy érintkezésbe tette magát Révai Testvérek kiadóhivatalával, mint Petelei rajzainak kiadójával, a szerző összes rajzainak németre fordítása és kiadatása iránt.” (*Regényvilág*, 1881–1882, 2. évf., 32. sz., 640.)

A hirdetés valótlan alapjairól egy, a Révai Testvérektől Peteleinek címzett levél győz meg. Ez a levél nem a *Regényvilágban*, hanem *A Honban* 1882. május 1-jén megjelent hirdetésre utal: „Petelei István rajzai közül a »Dudarfalvi pap« egy tekintélyes német szépirodalmi havi folyóirat szerkesztőjének annyira megtetszett, hogy érintkezésbe tette magát a Révai testvérekkel, mint Petelei kiadójával, a többi rajzok lefordítása és kiadatása iránt.” (*A Hon* (regg.), 1882, 20. évf., 119. sz. (máj. 1.), 2.) *A Hon* szerkesztősége a *Regényvilág*ból vehette át a hirdetést, de a levél nem említi, hogy a *Regényvilágban* is megjelent már a tudósítás: „Igen tisztelt Petelei Úr! / Azok között, akik a *Hon* mai számában az Ön rajzaira vonatkozó közlést olvasták – tán Önt magát leginkább lepte meg e hír, és ezért indítva érezzük magunkat Önt e dolog felől kellő[n] felvilágosítani. Négyszemközt megsúghatjuk Önnek, hogy a »tekintélyes német kiadó cég ajánlata« egyelőre nem egyéb füstnél, azaz magyarán mondva hírlapi kacsza. Az egészben az a való, hogy mi tényleg kiadtunk két rajzot próbafordításra, és ezeket előkelőbb német folyóiratokban szándékozunk elhelyezni. Lassan akarjuk az Ön ismertetését a külföldön megkezdeni, és bizton hisszük, hogy iránya, stílje, írmodora a német közönségnél több elismerésre fog szert tenni, mint a magyarnál. Ha az Ön rajzaival szándékba vett propagandánk sikerül, amit van okunk remélni – valósulni fog az a »hír« is, hogy egy tekintélyes német kiadó ki fogja adni kötetét egészben. A német fordítás és külföldi propaganda ügye már régebben foglalkoztatott minket nemcsak mint kiadóit, de kivált mint az Ön irodalmi pályájának, további sikereinek gondozóit, első műve letéteményezőit. [...] Azzal a reménnyel kecsegtetjük magunkat, hogy Ön irodalmi állása érdekében kifejtendő, minden tekintetben megfontolt lépéseinket jó szívvel és örömmel fogja nézni, és ennek kapcsán még felemlítjük, hogy a dologból esetleg származó anyagi érdekeknél az Ön érdekét minden tekintetben első-sorban fogjuk szem előtt tartani. / Szolgáljon még b. tudomására, hogy a rajzokból egy-egyvet Neugebauer, Sturm, Horschetzkyvel és másokkal fogunk *gondosan* átültetni, és e tekintetben megtettük már az első lépéseket.” (*Révai Testvérek – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1882. 1/V., PETELEI 1980, 97–98.)

Az említett német kötet tudomásom szerint nem készült el, a lefordított novellákra vonatkozó előkerült adatokat az egyes szövegek jegyzeteinél közlöm.

A *Keresztekről* Haraszi Gyula írt előszőr a *Pesti Napló* reggeli kiadásának 1881. december 29-i számában. Recenziójában megemlíti, hogy az általa homo novusnak nevezett Peteleit, miután egy évvel korábban nagy feltűnést keltett egy akkor megindult szemle első számában megjelent novellájával (itt bizonyára a *Havi Szemlében* közölt *Árva Lottiról* van szó), a Petőfi és a Kemény Zsigmond Társaság is tagjává választotta már. A *Keresztekkel* Petelei pedig immár nemcsak az irodalmi társaságokban, hanem magában az irodalomban is helyet követel magának. A *Keresztek* Haraszi szerint a legjelesebb magyar elbeszélők gyarapodását bizonyítja. Kiemeli Petelei nyelvezetének egyediségét, erdélyiségét és „magyaros zamatát.” Ez Petelei „szellemvilágának” is jellemzője, és ez jellemzi írásainak szereplőit is. „A mint a kötetre rányitottunk, valami ismeretlen vidéken termünk, melynek helyi különösségeihez alkalmazkodnunk kell; e vidék lakói tőlünk elütően táplálkoznak, munkálkodnak, s úgy testi, mint lelki szervezetük érdekes eltéréseket mutat a magunkétól. Szívüket ugyan csak úgy vér dobogtatja, agyuk is csak a rendes állományu: de érzéseik és eszméik nyilvánultakor észrevehetőleg árnyolódvák, módosultak alapszínükben. Nem afféle *tollrajz*-bábalakok ez élő személyek tehát, melyek ajkáról beirt papírszeletként csüggnék a szavak: a fajtypus szelleme, mit alig elemezhetni, önt beljük éltető erőt s ad lábuk alá reális talajt.” Ezt az „egyfajta prométeuszi szikrát” nem az inventív képzetnek, hanem éles megfigyelőképességének köszönheti Petelei. Nincs éles fantáziája, a kicsinyes, aprólékos mozzanatok érdeklik. Petelei az angol irányzat követőjeként kerüli a nagy vonásokkal való festést, de annál következetesebben használ negatív körvonalazást. „Mint az élet szokta, megrázó jelenetek helyett, az ellentétek felköltése, szembeállításával rezegteti meg lelkünk hurjait, midőn a rideg valót nem is ábrándképekkel párhuzamítja, hanem azzal, mivé e földi lét igazi gondviselés alatt válhatnak.”

Petelei belső szükségletből választotta a rajzformát. A rajz ugyanis azért a modern elbeszélés legkedveltebb változata, mert a modern élet leghívebb képét adja: ez utóbbi pedig nem érdekes helyzetek regényszövedéke. Petelei hatalmában tartja azt a pointszerűséget, amely a műfaj életfeltétele. „Mindenik rajz egy-egy hosszú életnek magva, mi kötetes regénynyé nőhetné ki magát, de itt csak a válság percze van állítva elénk, s az előzményekből csak annyit enged vázlatokban sejtetnünk [...] az író, a mennyi a dolog lényegének megértéséhez multhatlan szükséges, s egyedüli célja, hogy emberét összetöretésekor vagy akkor mutassa fel, midőn lemondása végleg elhatározódik lelkében.”

Petelei világnézete pesszimista. Csak semmiségeket, apró-cseprő dolgokat lát az életben. Nem érdeklik az elvont eszmék, „de leszáll az élet leghitványabb kiadásához s a legalantasabb körökben mutat rá, hogy ime itt is van egy kétlábu hustömeg, melyben mind amaz érzelmek s gondolatok zsigonganak fejletlen alaktalanságban, öntudatlan homályosságban, a mikkel mi műveltek olyan nagyra vagyunk, mintha kizárólagos tulajdonunk lenne s nem az emberi természetnek vele született birtoka.” Alakjai ezért különcöknek tűnhetnek, de valójában a hétköznapi élet szereplői, jól ismert típusok képviselői. Petelei rajtuk kívánja bebizonyítani a lét pesszimizmusát, ez a törekvés pedig idegenszerűvé teszi őket.

Petelei kötetének Akhilleusz-sarka humorának sivársága. Ennek okát Haraszi az orosz írók hatásában (komorságában, keserűségében) látja. Ezek tanulmányozása helyett az angol írókat (például Thackerayt) ajánlja Peteleinek.

Haraszi általánosságban úgy véli, hogy Petelei kötetének egyes darabjai idővel sem fognak elévülni. Arra vonatkozóan azonban, hogy közkedvelt író válik-e belőle, nem túlságosan biza-

kodó: a magyar szellemtől elütőnek véli pesszimizmusát és sajátos humorát. (HARASZTI 1881.)

Haraszi recenzióját Ágai Adolfnak a *Fővárosi Lapok*ban megjelent írása követte. Ágai Peteleit a „fiatalabb »rajzoló« nemzedék” egyikének tartja, aki eredetiségre, bensőségre, finom árnyalásra és lélektani igazságra a legelsőekkel mérkőzhetik. Az íróat ballada- és románcöltőnek nevezi, bár azt is megjegyzi: a balladai rejtelmesség néha szinte kárára van.

A továbbiakban Peteleivel való megismerkedésének és Petelei irodalmi beavatásának történetét is elmeséli.

„Azt mondtam főntebb valahol: az »én Peteleim«. Nem állíthatom a magam nevelésének, ami csak dicsekedésemre szolgálna; de igenis, amolyan keresztapja vagyok, aki a nyilvánosság keresztvizére tartottam őt s helyet szereztem neki az irodalom nagy anyakönyvében.

Kevésben mult, hogy az ő mód felett való szerénységébe s az én szerkesztői idegességembe bele nem rekedt az ő íróága. Aki valaha egy kis szobában szerkesztett három lapot, küzködve olvashatatlan kézirattal, sajtóhibával, telhetetlen szedővel, dologtalan lyrai költőkkel, rébuszfejtő honleányokkal, hiányosan takarító szolgálával, buta inasgyerekkel, ajtó eltévesztő bábákkal s még egyéb csapásaival a kérlelhetetlen isteneknek; aki még azt is tudja, hogy a szerkesztőség ajtaján ejtett kopogtatásra nincs aki feleljen, mert egyik dolgozótárs a másakra bizza az udvarias »szabad«-ítást s hogy csak a harmadikra mordul el a szerkesztő oly haraggal, amely inkább futásra késztet, mint a hogy biztat a belépésre: aki ezeket a dolgokat ismeri, az méltányolni fogja, ha a belépőt csak akkor veszi figyelembe az ember, ha már kétszer is elköhintette magát a vendég. Nem emlékszem, ilyen fogadtatásban részesült-é nálam Petelei is; őt is megriasztotta-é az a Feleki-féle »mmbähh!« amelyet eléje bömböltem minden jövevénynek: csak annyit tudok, hogy egy sűrű szemöldökű, karcsu fiatal ember tévetegen állt meg előttem, csöndes üdvözléssel kérlelve szertelen haragomat. Nagyon természetesen, ő is kéziratot hozott s félreismerhetetlen erdélyi tájszólassal ígyen kezdte beszédét:

– Amolyan kicsi rajzok, a tekintetes ur módorában, anélkül hogy bátorokdnám kevés magammat összehasonlítani, s...

– Jól van kérem; végezzünk szaporán, szorit az idő. Rajzok; adja ide; majd elolvasom s a szerkesztői rovatban válaszolok. (De nem ám ebben az esztendőben! Gondolám magamban.)

Jó ideig is hevertettem, amidőn egyszer rakosgatás közben rátéved a szemem egy sorra; csak egy rövid sorra. De ez döntött. Miféle kézirat ez? Petelei István. Soha hírét nem hallottam. De ez a sor ingerel. Mi van előtte s mi jön utána? Ez nem hétköznapi dolog. A vége jó, tehát az eleje is az. Csakugyan. Egy »medve« história. Persze amolyan emberi medve, meleg szívvél »in der zottigen Hochbrust.« A másik egy vidéki szegény szatócsnének a gavallérkodó fiát marogatja. A harmadik falusi ficsurok, együgyü széltolók, tartalmatlan hencsegők mulatós rajza.

Melegében kiadtam mind a hármát. Csak néhány betűbujónak tűnt fel. Ugynevezett »nyomot« nem hagyott, míg a »nagyapó« megjelenésekor már szélesebb körökben lettek rá figyelmessé. A következőket már hangosan dicsérték. Aki humorosan kezdte s finom gunynyal csipkedett: mentől inkább mélyesedett ki a tehetsége, annál sötétebbé lőn. Az elszakadt húr sívó hangja volt neki a legkedvesebb zene.”

Ágai az *Emlékek*, *A nagyapó* és *A Majom Anti karácsonya* című írásokat tartja a legjobbaknak, kevésbé sikerültek a *Ledőlt oszlopok* címűt. Megemlíti Petelei humorát és szeretetre méltó pajkosságát, csak kevésnek tartja ezek jelenlétét. „A kicsillanó sugár elé hamar oda akasztja az ő bánatának fekete köpönyegét. De azért csak maradjon meg a keserűségben, ha jólesik a

lelkének. Az ő képében, ami a színezést illeti, néhol rembrandti mélység van; gazdag fejlődése a formáknak a homályban.” (ÁGAI 1882.)

Reviczky Gyula is recenziót kívánt írni a kötetéről. Szándékáról egy Peteleihez írt levelében tudósítja az író 1881. december 20-án: „Szép kötetedet elolvastam. Fenem is rá a bonckést; hanem a Mikszáth rajzaival (e napokban jönnek) írok róla egyszerre tárcát.” (*Reviczky Gyula – Petelei Istvánnak*, Bpest, [1881.] dec. 20., PETELEI 1980, 96.) Írása *A Hon* 1882. január 14-i számában jelent meg. Reviczky rendkívül találónak tartja a kötet mottóját, csak abban nem ért egyet Peteleivel, hogy a kötet írásaiban az olvasó „minden embert” látna. A szövegek csak gyöngye, küzdelemre képtelen, elzüllött, bárgyú emberekkel foglalkoznak, akiknek együgyűsége, passzivitása nem részvéttel ébreszt az olvasóban, hanem gyakran mosolyra fakaszt. Turgenyevtől és Dickenstől eltérően Petelei szűkebb nyíláson néz az életre: írásait az élet elaprózása, a kivételek általánosítása, a különcök kultusza jellemzi.

Petelei Reviczky szerint nem könnyű olvasmány. Cifrázó előadásmódja, a hang mesterkelt színezése, párbeszédes kezdetei, titkolózásai, a legutolsó lapra tartogatott felvilágosításai rendkívül kifárasztják az olvasót. A koncepció fegyelmezetttségét, nyelvezetét, eredeti előadásmódját tekintve azonban Petelei kiváló írónak bizonyul. „Több napfény, szélesebb látkör, az élet objektivebb felfogása elbeszélőink közt a legelső helyek egyikét biztosítanak neki.” (REVICZKY 1882.)

A *Keresztek*ről Szana Tamás is írt a *Koszoruban*. „Petelei István első rajzai nagyobb zajt ütöttek az írói világban, mint az olvasók között. Mindenkinék föltűnt a fiatal író, ki félredobva a kezdő elbeszélők unalomig ismert chablonjait szakított az egyszerű szerelmi történetekkel, s egy eddig kevés figyelemre méltatott társadalmi csoport: az elzüllött csoportja felé fordult rokonszenvével, hogy érdeklődést, rokonszenvet keltsen ama szerencsétlenek iránt, kik részint önhibájokból, részint a véletlen szeszélye folytán »Krisztus keresztyé« hordják vállukon s arra vannak ítélve, hogy félreértve, üldözve, gyakran megvetve kínlódjanak át egy hosszú életet. E rajzok alakjai kivétel nélkül sötét háttérből emelkedtek ki, s maguk is sötéten rajzolt alakok voltak; de az író tapintata vagy mondjuk ki bátran: művészete mindjárt az elbeszélés kezdetén rokonszenvet tudott ébreszteni irántok s hibáikat, gyöngeségeiket feledve, végül azon vettük észre magunkat, hogy velük együtt érezzük és szenvedéseikben őszinte részvéttel osztakozunk. Petelei az elbeszélés nagy közvetlenségével közel tudott férközni szívünkhez, rajzainak gondos kidolgozásával pedig arról tett tanúságot, hogy nála a gondolkozó fő és művészi érzék nem közönséges adományai párosulnak.”

Szana szerint tematika szempontjából a *Keresztek* minden darabja érző szívről, a kidolgozásban pedig művészi tapintatról tanúskodik. Az egész kötet elolvasása azonban mégsem tesz olyan kedvező hatást az olvasóra, mint az egyes darabok külön-külön. Ennek oka, hogy Petelei hőseinek elszomorító végzetével kifárasztja olvasóit: hatásuk együttesen nyomasztó és terhes. Szana úgy véli, hogy a sötét színek kedvelése csak modor, megszokás Peteleinél. Ajánlata, hogy meneküljön a szűk körből, szétzüllött alakjainak világából. Csak így válhat a szélesebb olvasóközönség olvasott és kedvelt írójává. (SZANA 1882.)

Ferenczy József egy hosszabb cikkben a rajz műfaja, illetve Mikszáth és Palotás Fausztin elbeszélései mellett így ír a *Keresztek*ről: „Tárgyválasztása s előadási formája csaknem a bizarrig különcz, alakjaiban a hóbort csaknem mindenféle nyilvánításait megtaláljuk. Sajátságos, hogy egy fiatal költő ne találjon mást az életben, mint csupa oly lényeket, akinek számára nem lehet keblünkben egyéb a megvető szájalom érzeténél. Már a jelige elkészít bennünket azon komor színezetre, mely az egész könyvön keresztül vonul, a »Krisztus keresztyé« alatt roska-

dozó szenvedők küzdelmei miatt, csakhogy alakjai nem a társadalom azon szerencsétlenei, a kiknek sorsa tartós érdeklődést kelthetne bennünk.” Ferenczy szerint a gyászos hangulat, a szövegek témája és maga az előadásmód is kifárasztja az olvasót. Petelei „nyelvezete elég gondos és jellemző, noha itt-ott inkorrekt kifejezést is találhatunk...” (FERENCZY 1883.)

A szövegek jegyzetei

ÁRVA LOTTI

M.: *Havi Szemle*, 1881, 1. köt., 1. félév, 1. füz., 1–13. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Tulajdonképpen nem tudom, miért is hívom én Miskát Ötvös Miskának, mikor a komoly tabulae assessor is csak: „Domine Árvá”-nak titulálta? – Tabulae assessor: törvényszéki segéd (lat.); Domine Árva: Árva úr (lat.)

„Te bruderkák – vizet ivó kuruttyoló béka legyek, ha az a vén Jebuzea itt a szomszédban nem olyan szemekkel néz engem most is...” – Jebuzea: a jebuzeusok őslakosok Jeruzsálemben, innen jelentésátvitellel szokás használni a rendkívülien idős, koros kifejezésére.

AZ ÉN SZOMSZÉDOM

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1881, 32. évf., 61. sz. (márc. 3.) 1–2. *A szomszédom* címmel.
Kelet, 1881, 11. évf., 51. sz. (márc. 4.), 211–212. *A „boszorkány-fészek” lakója* címmel, a *Beszédek* című sorozat III. darabjaként.
Budapesti Hírlap, 1881, 1. évf., 147. sz. (nov. 10.), 1–3. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

F.: *Wiener Allgemeine Zeitung*, 1888, jan. 17., 1–3. Stephan v. Peteley névjelzéssel, *Mein Nachbar* címmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ha inasok jöttek, azokat egressel kínálta s oktatta mindnyáját arra, mikép kell a nyolczas katonagombot ónnal úgy beönteni, hogy a lyukbavetősdire alkalmas legyen... – A lyukbavetősdi valószínű ugyanaz a korabeli gyermekjáték, amelyet a *Magyar Néprajz* VI. kötete gombozás (pénzezés) megnevezés alatt ír le. A játék során a gyerekek kis lyukat ásnak

a földbe, s sorsolással megállapított sorrendben a lyuk felé dobnak egy-egy gombot. Aki a legközelebb kerül a lyukhoz, vagy beleesik, az a legügyesebb, ő kezdi a pöckölést. A lyuktól legtávolabb lévön kezdve sorban mindegyik gombon pöcköl egyet: amelyik a lyukba esik, az az övé. Ha marad gomb, akkor a második legügyesebb játékos folytatja. Amikor minden gombot a lyukba pöcköltek, újra dobnak. Nemcsak gombbal, hanem pénzzel vagy golyóval is lehet játszani: a lényeg mindig az, hogy célba találjanak. (MN 1990a, 563.)

Szereti ön Mooret? Tudja-e a „Paradicsom és Péri”-ből... – Utalás Thomas Moore (1779–1852) ír költő és író *Lalla Rookh* című költeményére, melyet először Szász Károly fordított le magyarra 1853-ban *A paradicsom és Peri* címmel. (MOORE 1853.) Másodszor *A paradicsom és a Péri* címmel jelent meg a Szász Károly kisebb műfordításait tartalmazó három kötetes kiadásban. (SZÁSZ 1872, 3–29.) Az idézett rész Szász fordításában néhány helyesírási kivétellel teljesen megegyezik a Petelei által idézett résszel: „Nem látni mást, – míg fellegárnyak / A hold körül rajongva járnak – / Tört oszlopon, bibor-színében / Mozdulatlanul, egyedül / Egy egy nyugvó sultána ül,” (mindkét kiadásban a 11–12. oldalakon.)

HOGYAN ÉDESGETIK BOGBA A LEGYEKET

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1880, 27. évf., 38. sz. (szept. 19.), 623.; 626. és 39. sz. (szept. 26.), 642–643. *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* címmel, rajz műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Itt Bogban élek pasziómnak,... – Bog: valószínűleg fiktív írói elnevezés.

Az idea Réamur-é... akarta táplálni kis takácsait. – René Antoine Ferchault de Réamur (1683–1757) francia természettudós, fizikával, állattannal és növénytannal egyaránt foglalkozott. Nevét egyes lexikonok Réaumurnak is írják. Herman Ottó is említi nevét a pókokról tartott előadásának nyomtatott változatában. Petelei bizonyára ismerte a nyomtatványt, hiszen Réaumurnak a póktenyésztés hogyanjára, a pókok táplálására vonatkozó novellabeli ötlete megegyezik a Herman által leírtakkal: „Mr. Bon kísérleteiből kiindulva, Réamur 1710 táján egy pókháló gyárat akart létesíteni. E végből összefogdosott 5000 keresztes-pókot, ezeket gilisztával s fióka galambok véres, tokos tollaival akarta táplálni, hogy szövetöket, különösen pedig azon gubóikat elszedhesse, a melyekbe petéiket beburkolják. Azonban kisült, hogy a pókok inkább egymást falták föl...” (HERMAN 1876, 8.) A mindössze huszonegy oldalas kiadvány nem tárgyalja a pókok rendszerét. Viszont 1878-ban Herman Ottónak a Természettudományi Társulat megbízásából megjelent magyar-német nyelvű három kötetes műve a rendszer részletes leírását is tartalmazza. (HERMAN 1878.) A Petelei által említett pókfajtákhoz fűzött magyarázatokat Herman könyve alapján készítettem. Valószínűnek tartom, hogy Petelei ezt a munkát is ismerte.

Gnophosa exornata – Helyesen: *Gnaphosa exornata*: díszes marópók (lat.). A pókok rendje III., Tubitalariae (Csöszövénykék) alrendjének Drassoidae (Orzópókok) családjába tartozó nem egyik alfaja. (HERMAN 1878, 2. köt., 45–46., ill. 3. köt., 197–198.)

Eresus cinnabarinus – Helyesen: Eresus cinabarinus: skarlát bikapók (lat.). A VII. alrend, Saltigradae (Ugrópók) Eresoidae (Gyilkospók) családja Eresinae (Fejеспók) alcsaládjának Eresus (Bikapók) neméhez tartozik. (HERMAN 1878, 2. köt., 47., ill. 3. köt., 292.)

Zilla – Zillapók (lat.). Az I. alrend, Orbitelariae (Kerékhálósok) Epeiroidae (Küllőszövk) családja Epeirinae (Keresztespók) alcsaládjának egyik neme. (HERMAN 1878, 2. köt., 45.)

A lovait mariasza? – Helyesen: A lovait, Mária Sa? (A lovait, uram?) (rom.)

Catharus laringialis – gégehurut (lat.)

Epeira cornuta – Nádi keresztespók (lat.). A pókok I. alrendje, Orbitelariae (Kerékhálósok) Epeiroidae (Küllőszövk) családja Epeirinae (Keresztespók) alcsaládjának egyik neme. (HERMAN 1878, 2. köt., 46., ill. 3. köt., 17–18.)

Argyroneta aquatica – Vízi búvárpók (lat.). A pókok III., Tubitalariae (Csőszövk) 2. családja, Agalenoidea (Illópók) 3. alcsaládjának, Argyronetinae (Búvárpók) egyik neme. (HERMAN 1878, 2. köt., 46., ill. 3. köt., 136–137.)

Phileus – Helyesen: Philaeus: Philaeuspók (lat.). A pókok VII., Saltigradae (Ugrópók) 2., Attoidea (Szökőpók) családjának egyik neme. (HERMAN 1878, 2. köt., 47., ill. 3. köt. 312.)

A NAGYAPÓ

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1879, 26. évf., 45. sz. (nov. 9.), 719–721. *Nagyapó* címmel, *rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Végigaludnál a hét alvó szentekkel minden éjszakát. – Utalás arra a szír eredetű legendára, amely szerint a 3. században Efézusban hét keresztény ifjút, akik Decius római császár üldözése elől egy barlangba menekültek, a rómaiak elevenen befalazták. Kétszáz évig aludtak, de Isten megkönyörült rajtuk, kiszabadultak, halhatatlanná váltak és a test feltámadását hirdették.

...tálas ónfedelű vinczi kancsókkal... – Alvinc: település Alsó-Fehér vármegyében, ma Fehér megyében. A 17. századi Erdélyben Alvincen, a fejedelmi udvar közelében volt az erdélyi fazekasok virágzó telepe. Alvinc azóta is ismert kerámiaközpont.

...makfalvi korsóban víz;... – Makfalva: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében. „A Kis-Küküllő völgy vásáros helye,” „tekintélyes község.” (ORBÁN 1870, 24.)

...kiknek könnye kiapadhatatlan, mint a bibliai asszony olajos korsója... – Utalás Illés prófétának az 1 Kir 17: 8–16-ban leírt történetére.

„Hájá bubika – krajczár ára pálinka / Főzze is meg, igya is meg ez a kicsi buba... buba... buba...” – Részlet gyermekmondókából. Nem találtam lejegyezve gyűjteményes kötetekben.

„Lóg a lába, lóg a’ / Nincsen semmi dóg’a.” – Ismert höcöggető gyermekmondóka egyik változata.

KLASSZI

K.: A novella korai fogalmazványa az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/125-ös jelzet alatt található. Kiskockás lapra írta Petelei lila tintával. A lap méretei: 27,4 × 21,5 cm. A lap kettéhajtva, mind a négy oldala beírva. A fogalmazványnak nincs címe, és dátum sem olvasható rajta. A novellában felhasznált rész a 2. folio versóján kezdődik. A fogalmazvány teljes szövege:

[1. fol. r.]

Semminek lenni... úgy élni a társadalomban hogy semmit ne használjunk sehol tényezők ne legyünk. Szuro, mosolygo lenező tekintetekkel találkozni¹ – vagy száanalommal azok részéről kiket ismereteink iránt elámitanunk sikerült. A hol mindenki mozog, mindenki cselekszik valamit a hol mindenkinek van² egy bizonyos hatás köre, hol működhetik, jót tehet, rendelkezhetik, alattvalói vannak. Látni hogy a kikkel együtt nőttünk fel, a kik felett hatalmunk is volt hajdan az iskola padjain, a kiknél magassabban állóknak képeltük magunkat s e hatalomtényt el is ismertettük velük, mert tán több társadalmi rutinnal elevenséggel s az áltatásra,³ ámitásra, s a külszin ügyes mutogatására a pillanatnyi helyzetek mindenikének gyors felhasználására több tehetségünk volt; a kiknél nagyobb jollétben éltünk, ügyesebben ruházkodtunk, jobban adtuk elé,⁴ értékesítettük azt a keveset a mit tudtunk, a kik felett okvetetlenül ki akarván tűnni nem néztük hogy míg ők a komoly munkában izzadtak addig mi csak a felszínen szaladgáltunk s csak azokat igyekeztünk megtanulni melyek mutogatását a tömeg megtapsolta, hol hangunkat vagy orcánk rozsáit fitogtathattuk – és látni miként emelkednek ezen egykori társak; mint lesz egyikből mérnök, a másiból bányász, a kik sokkal utánunk tanultak – a kiket le is néztünk – miként lesznek tanárok, miképpen emelkednek tiszteletben társadalmi állásban. Látni hogyan alkotnak családot. Házi tűzhelyük van gyermekük, berendezett lakásuk, csendes othonuk, hol nyugalomban élnek becsületesen megkeresett díjából, fáradságuknak, tevékenységüknek. Érezni csekélységünket, haszontalanságunkat ezekkel szemben. Tehetetlenségünket

[1. fol. v.]

erőnk képességünk hiányát. És véghez vinni azt a kétségbeesett munkát, hogy a világgal éppen ellenkezőjét hitessük el annak a mi van. Hogy okosoknak látszassunk, helyeseknek, nem is mellőzötteknek hanem szándékosan félrevonultaknak.

Látni a képtelenséget a munkára. Érezni agyunk nehézségét tehetetlenségét. A nyugtalan-ságot a mely bennünk zsi bong mihelyt olvasunk vagy írunk. A mint a szem másfelé tekint a gondolat ott hadja a megkezdett fonalat s idegen dolgok köré csapong., a mint vakszemünk-nél összehuzodnak az erek homlokunk mintha abroncs közé szorulna, a mint mellünk járása meg-nehezedik, lélekzetünk összeszorul, minden apro porczikánknak valami kellemetlen érzés

---

¹ találkozni

² vagy

³ általásra

⁴ éle

lesz, szemöldökünk viszket, a lábunk elzsibbad, oldalunk fáj, bajuszunk vagy szakállunk szálai oda állanak szemnek sugara elé⁵ – ha dolgozni kezünk és látni hogy ezen nincs hatalmunkban segíteni. Elkeseredetten venni kézbe a könyvet, tanulni s látni aztán hogy a másfelé csapongó gondolatokkal együtt repült el az is a mit olvastunk.

Tudni azt, hogy nem tudunk semmit... Oh rettenetes állapot. Ez a minden féle tárgy a mely asztalomon fekszik, s szolgálja hiúságomat mind bosszant, s egyet sem tudok nélkülözni.⁶ Itt van ez a díszesen kötött könyv. A ki ezeket a domborulatokat csinálta reá, a ki megaranyozta, a ki ki véste a formát és reanyomta, mind értette az ő tudományát, mindenik mester volt... tudott. A ki szőtte a vásznat hozzá a ki a papírost csinálta a ki az ezekhez szükséges gépeket állította össze mind mester volt, használható és olyan a ki számot tett a világban. Az a sok mindenféle csecsebecse a kényelmes élethez annyiféle kelléke, ez a sok haszontalan lim-lom mind azt juttatja eszembe hogy ezek egyikét sem én kerestem, egyikét sem érdemlem meg, s hogy a kik ezeket készítették mind többet tudtak saját mesterségükből mint én, s mind használhatók voltak. Én nem is tudok semmit nem

[2. fol. r.]

is használ senki...

Egy szegény szabot ismertem. Nagytáti adott neki szállást, fenn a gabonás hijujában. Nagy meredek lajtorján jártunk fel hozzá ki a tágas padlás egyik sarkában kuczorgott télbe, nyárba. Törpe haszontalan alakját most is látom. Hosszu kerek kabátjában, sűrű, fako kalapjában a mint sompolygott be a kapun. Megállott a konyha ajtóba. Az én szegény tűzről pattant anyám – oh legyen áldott és örökké tarto az én lelkemben emléke – ragyogo egészséges, mindig víg s a dologban mindig piros ábrázatjával mosolygott elé, s a mint mindenkihez úgy hozzá is volt mindig egy nyájas⁷ jámbor, vigasztalo szava. Ha aztán elvégezte alázatos köszönését, összehuzodva suvadt fel a nagy eperfa árnyékában, a pinczegádor mellett végig a kerítés oldalánál a hegy tetején lévő nagy kő gabonáshoz. Hang nélkül haladt el a fekete nagy komondor mellett „Pásztor” sem ugatta meg... ismerte használhatatlan ártalmatlan voltát. Feltipegett a grádicsokon. Belébujt vaczkába, nagy kabátja mélységes zsebéből elévette⁸ élelme szűkös tárgyait – evett nagy mohosággal s aztán felkunkorodott térdeit átfogva két veress kezével, bámulta a léczezett, s cseréppel fedett tetőt. A futkoso pókokat a palotával bíró darázsokat kik oda rakták műépítvényeiket a gerenda tövébe, a ragyogo napsugárt a mint áttört a cserépek nyílásai között, a porszemeket melyek millio számban futkostak mozogtak a napfényben. Ostoba kerek szemei voltak. Soha sem volt határozott irányuk.

Elé vette aztán czérnáját, tűjét, ollóját. Azt a haszontalan ruhadarabot, melyet megtatarozás végett rábizott valaki az ő tudományára, megforgatta erre is arra is nagy lomhán. Öltött egyet kettőt rajta.. Ott felejtette aztán öklét térdén s silány nyomoruságos élete felett gondolkozott. Szerette volna gazdagnak lenni. Palotával bírni mint ama hitvány darázs. Ugy enni

⁵ éle

⁶ nélkülözni|.]

⁷ nyájas

⁸ elévette

inni – semmit tenni mint cselekszik annyian. S ebben a gerendás residentiában, hol sívitott a szél, csípett a fagy égetett a napsugár (bizony!) fényes álmainak

[2. fol. v.]

legcsekélyebb darabja sem volt megvalosulva. A tű,⁹ a cérna a munka sem látszott olyan eszköznek a mely valósítsa. – nem is szeretete a munkát. Rakta hát a lutrit. A gerendás fedél minden íze be volt írva számokkal. <...> Fekhelye nyomorult¹⁰ összeteperedett surgyé volt; feje alatt oriási nagy kő s körüllette rongy darabok. Esztendőlkig nem evett meleg ételt. Fázott éhezett – de azért lefeküdt délután hogy álmodhasson számokat, s reá rakhassa erre minden utolsó garassát. Azt álmodta egyszer hogy neki a mi házunknál kell meggazdagodnia,¹¹ s mikor egyszer gabonát raktak a hujuba s felmondták neki a szállást – sírt rimánkodott.¹² Elhál ő a merő hideg földön is – de Isten irgalmára ki ne vessék őtet innen. Itt kell meggazdagodnia, s ha kinlodott egész életében, ha nyomorultabbul élt mint a csontokon rágodo kutya ne dobják ki hogy lelje is meg díját fáradságának.” – Egyébképpen nem igen beszélt. Homlokán mély barázdákat vont a gond. Ugy nézett ki mintha örökké engedelmet akarna kérni az egész világtól azon hallatlan merényletért hogy élni bátorodik. – Klassi semmi volt. Nem volt száma az emberi társadalomban. A társadalomban, mely csupán azokat tekinti valamiknek a kik az ő épületének fenntartására cselekszenek valamit. Még se nyert soha. Nem is halt meg ott. A házat eladták: az új tulajdonos mást¹³ épített a gabonás helyébe s Klassi ki szorult. Klassinak nem volt menedéke. Egyszer aztán mikor kiéhezve – elnyomorodva megcsípte egy hideg téli éjszaka beléveszett a fagyba reménységeivel bolondságával együtt. Az ispotályba betették egy fenyőfa koporsóba s bevetették eltemették álmaival együtt a csendes földbe – hol modjában volt megpihenni – háborítlanul s a hol végre kapott jó barátokat – igazi ragaszkozó barátokat – a férgeket..

Miért jutott nekem eszembe Klasszi?! –

M.: *Erdélyi Híradó* (szerk. Nemes Ödön), 1878, 2. évf., 49. sz. (ápr.25.), 194–195. és 50. sz. (ápr. 27.), 198. -án aláírással, *Klasszi, a földözó szabó* címmel.

Magyarország és a Nagy Világ, 1879, 16. évf., 2. sz. (jan 12.), 26–27.

Kelet, 1881, 11. évf., 272. sz. (nov. 30.), 1117. és 273. sz. (dec. 1.), 1121–1122. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Túl gitároznak s ketten-hárman dudorásznak hozzá nótákat a „mátrai vadászokról,” a „szerelem rózsafájáról.” – Lehetséges, hogy Fáy András *A mátrai vadászat* című vígjátékának

⁹ tű

¹⁰ nyomoru[ ]t

¹¹ meggazdagadnia

¹² rimánkodott[.]

¹³ más[t]

valamelyik dalbetétéről van szó. A darabot 1860-ban adták először a Nemzeti Színházban. A „szerelem rózsafája” utalhat Petőfi *Szerelemnek rózsafája...* című költeményének valamilyen folklorizált változatára, de az is lehet, hogy az *Édesanyám rózsafája...* kezdetű népdal egyik változatáról van szó.

Tovább cziczét futnak s a leányok játszák „a farkas és a bárányt.” – Cice: fogócskaféle gyermekjáték. „Hárman, ötön vagy haton szokták játszani; első esetben egy pár kiáll a térre, eleibe a harmadik, legény vagy lány, az úgynevezett málé, néhutt macska. Most a pár fönn kiáltva »Cice legyen hirével« elvál egymástól, egy nagyocska kört futván viszont egyesülők; a málé vagy egyik vagy másik után köteles iramlani, s ha külön (és itt a bökkenő!) valamelyiket elcsipheti, az lesz a málé. Ötös- s hatosban is az a játékrend, csakhogy itt két pár fut cicét, s egy és kettő a málé, s az utolsó esetben kettőjüknek kell a futók valamelyikét elfogni, ki aztán társával leend a málé.” (EMSZT 1975, I. köt., 1167.) Kiss Áron többfajta cicázást is leír. (Kiss 1891, 59–64.) A „farkas és a bárány” *Kinn a bárány, benn a farkas* címen közismert gyermekjáték. Leírása 19. századi játékkönyvekben is megtalálható. (KOMJÁTHY 1877, 16–17., illetve Kiss 1891, 77–81.)

A Klasszi gazdája mást vett a piacon s ezt az ócskát eladta egy báránybőr spekulánsnak ki Szentgyörgy napkor volt birtokába veendő szerzeményét. – Szent György napja (április 24.) a magyar hagyományban a kikelet, a tavaszkezdet, az állatok kihajtásának ünnepe. (MN 1990b, 413.). Egy 19. századi kiadvány szerint jó értelemben vett babonás nap: a szerencse napja. „És ennek már természetesebb a magyarázata [mint a pénteké, mint babonás napé]; miután a nép a tavaszt legkülönösebben e naptól számítja. A beálló tavasz, fűbe, fába, emberbe, állatba megújulást, friss életet, örömet hoz; könnyebben érthető tehát, hogy a sokszor oly költőiessé váló babona, e naphoz anynyi szerencsét és örömet köt.” (VARGA 1877, 179.)

LEDŐLT OSZLOPOK

M.: *Ország-Világ*, 1881, 2. évf., 5. füz., 97–99. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

SZIKRA A HOMÁLYBAN

M.: *Koszoru*, 1881, 6. köt., 391–415. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

A novella Petelei székfoglalója a Petőfi Társaságban. A társaság 1880-ban választotta tagjai közé. (Vö. *Szana Tamás – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1881. aug. 16., PETELEI 1980, 93. és *Szana Tamás – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1881. dec. 28., PETELEI 1980, 96.)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Itt maradok nálatok Szőkefalván,... – Szőkefalva: település Kis-Küküllő vármegyében, ma Maros megyében.

...s az ormot, hol az ős Székelyvár hever romban... - Székelyvár: az aranyosszéki Székelykő három csúcsa közül a harmadik a Várszikla; „e csúcson feküdt azon büszke vár, melynek székelyek által védett falain megtört a mongolok hatalma, hol legyőzhetetlenségüknek nyombusa csorbát szenvedett, hol oly csatákban nyilvánult a székelyek hősiessége, melyeknek győzelmi emléke egészen napjainkig fen van tartva e havasnak Székelykő és e várnak Székelyvár elnevezésében... (ORBÁN 1871, 188.) A várat IV. Béla idejében építették, a 19. század második felében azonban már csak „csekély töredéke” volt látható.

Brynjulf Sveinsson püspök... - Nevét Brynjolf/Brynjólfur Sveinssonnak is írják. Skálholtli püspök, az Edda-dalok névadója.

„**Edda hins frodhi Saemundar**” - A *Világirodalmi Lexikon* szerint: Saemundar Edda hins fróda ('A bölcs Saemundr Eddája'), a 9-13. század közti fél évezredben legnagyobbreszt Izlandon keletkezett, izlandi nyelven írt, verses és prózai részeket egyaránt tartalmazó anonim irodalmi szövegkomplexum. A törzsanyagot tartalmazó, 1250 körül írott, pontosabban: a még régebbi eredetiről vagy annak másolatáról készített hártjabör-kézirat, a Codex Regius 1639 és 1643 között bukkant fel, és került Brynjólfur Sveinsson püspök birtokába. A püspök és filológus tanácsadói megállapították, hogy a kézirat hasonlóságot tartalmaz Snorri Sturluson 1220 körül készített Eddájával, s arra következtettek, hogy Snorri Eddája több ponton forrásműként támaszkodik erre a kéziraatra. Keresvén a Snorriinál 100-200 évvel idősebb, feltételezhető szerzőt vagy szerkesztőt, az izlandi történetírás és filológia kezdeteinek mitikus nagyságúra növesztett alakját, Saemundr Sigfússont (1056-1133) választották, akinek semmi munkája nem maradt fenn. Növelte Saemundr szerzőségi esélyét, hogy mint ifjúkorában Snorri, ő is Oddiban lakott, az izlandi kultúra egyik gyűjtőpontjában, ahonnan az Edda szó valószínűleg eredeztethető: „Oddiból való mű.” A következtetéssornak azonban csak az a pontja helytálló, hogy Snorri Eddája valóban tanúskodik néhány régibb Edda-vers ismeretéről, egészében viszont az Edda-verskomplexum illetően elnevezése hibás filológiai következtetéseken alapszik, s használatát az évszázadok óta megrögződött hagyomány engedi meg. (VL 1971, 949.)

1877-ben az *Egyetemes Philológiai Közlöny* hasábjain Heinrich Gusztáv a Nibelung-monda feldolgozásairól szóló cikkében beszél az Eddáról. (HEINRICH 1877.) Szereplői a 19. században elsősorban Wagner operáiból váltak ismertté. Az Edda ebben az időszakban az Attilához kapcsolódó kutatások kapcsán volt érdekes a magyarországi vizsgálatokban. Ezek ugyanis az Edda Atliját Attilával azonosították, feleletet kapva ugyanakkor a hun-magyar kérdésre is. Minderre legelőször Szabó Károly hívta fel a figyelmet, majd nyomában Wenzel Gusztáv. (MELTZL 1880.)

II. Sygfriddel... - Germán hős, aki azonos Beowulf Sigmundrjével és a Niebelungenlied Siegfriedjével is. Több névváltozata ismeretes, például a Sigurdr is.

Atlamál... - Jelentése: 'Atli szava', 12-13. századi vers, az Edda leghosszabb egységes darabja.

A DUDARFALVI PAP

M.: *Ország-Világ*, 1881, 2. évf., 2. füz., 30–31; 34. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A dudarfalvi paplak... – Dudar: település Veszprém vármegyében, ma Veszprém megyében. Azonos nevű erdélyi településről nincs tudomásom.

Tekintsék kendtek tűzoltó szent Flóriánnak a képét a templomban. – Szent Flórián a tűzoltók védőszentje. Ünnepe május 4-én van. (MN 1990b, 414.).

A MAJOM ANTI KARÁCSONYA

M.: *Magyarország és a Nagy Világ*, 1879, 16. évf., 51. sz. (dec. 21.), 810 [tévesen:880]–812. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...s Fényesfalván hozzá megy feleségül... – Több Fényes nevű település létezik. Nem lehet tudni, hogy melyikről van szó.

...mikor is egy kéziratban lévő prédikációt olvasott fel, melyet Bekeházán mondott vala el... – Bekeháza: település Zala vármegyében, ma Zala megyében. Azonos nevű erdélyi településről nincs tudomásom.

...mikor Borbára a „képeddel alszom el” dallamának eléneklésével verte fel a nyugovó természet csendjét... – Részlet Kunoss Endre (1811–1844) költő *Képeddel alszom el* című verséből. A verset megzenésítették, és a reformkor ismert dalává vált. A költő 1840-ben Pozsonyban kiadott *Dalfüzér* című kötetében jelent meg. Dura Máté is említi a *Magyarok daloskönyvében* hibásan Kölcsenynek tulajdonítva. (DURA 1906, 90.)

„Egyedem begyedem... bik... mak-májo.” – Közismert kiolvasó mondóka. (KISS 1891, 26–46.)

EMLÉKEK

M.: *Regényvilág*, 1881–1882, 2. évf., 11. sz., 209–215. *Rajz* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A pap belép a szobába s az ajtó előtt a helyi „Dalkör” karban zendít rá a gyászdalra „Oh-ke-ser-ves-jaj-szó. Mi-nyá-jan-meg-ha-lunk.” – Katolikus egyházi ének. (RMKT 1992, 817–818., 629-es számú ének.)

AZ ÉN UTCZÁM (1886)

MEGJELENÉS, ELŐZMÉNYEK

Petelei István második kötete, *Az én utczám*, 1886-ban jelent meg Budapesten a Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadásában. Terjedelme 280 oldal. Nincs alcíme. A kötetet a Pallas Részvénytársaság nyomdájában nyomtatták. Tartalomjegyzéke a kötet elején található. Tizenkét szöveget tartalmaz, előszó és illusztrációk nincsenek benne, a szövegeket fejlécként tipográfiai sorkörzetek díszítik.

A Révai Testvérek 1883 szeptemberében Peteleihez írt leveléből tudható, hogy az író első kötetének kiadása után már 1883-ban érdeklődött a második kötet kiadásának lehetőségeiről. A Révai Testvérek kiadóvállalat azonban a korabeli könyvfogyasztási indexekre és vállalkozásaik veszteségességére hivatkozva, elutasító választ adott. (*Révai Testvérek – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1883. 12/IX., PETELEI 1980, 106–108.) Petelei ezután a Budapesten tartózkodó, publicista és politikus Bartha Miklóst kérte meg, járjon közbe a kiadás érdekében valamelyik budapesti kiadónál. (*Bartha Miklós – Petelei Istvánnak*, 1884. január 27., PETELEI 1980, 111–113.) Mikszáth ajánlatára Révaiék végül elvállalták a kiadást (*Bartha Miklós – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1884. 28/I, PETELEI 1980, 113–115.), utólag azonban a kötet mégsem a Révai cégnél jelent meg; nem tudhatni, miért.

Kiss Józsefnek 1885 januárjában Peteleihez írt levele már arra enged következtetni, hogy a levél írója a Pallas Részvénytársaságnál járt közben az ügyért. (*Kiss József – Petelei Istvánnak*, Bpest, 1885. jan. 9., PETELEI 1980, 116–118.) Bár félreértésre adott alkalmat, hogy a Pallas igazgatója utólag százötven forintot letagadott a szóbeli megegyezés alapján megígért honoráriumából, Kiss József 1885 júniusában mégis megkötötte a szerződést a kiadóval. (*Kiss József – Petelei Istvánnak*, 1885. Bpest, jún 14., PETELEI 1980, 119–120.)

Az én utczám kötet tizenkét szövegéből hét szöveg külön, a tartalomjegyzékben és a kötet belsejében tipográfiaileg is elkülönített tömböt, a *Szomszédaim* ciklust alkotja. Ezt megelőzi két, követi három novella. A kötet csak 1884–1885-ben megjelent novellákat tartalmaz.

TUDÓSÍTÁSOK, FOGADTATÁS

Az én utczám megjelenéséről a *Fővárosi Lapok Hazai irodalom, művészet* című rovata közölt először tudósítást 1885 decemberében. A cikkíró a kötet darabjainak rövidegére, de ugyanakkor hangulatiságára hívja fel az olvasók figyelmét. Kiemeli Petelei „írói egyéniségét” és érző szívét, illetve a kötet szövegeinek domináns témáját, a szegény, kispolgári osztály életét. Az író előadásmódja egyszerű, de meleg, ezért a kötet „pihenő órák kellemes szórakoztatójává ajánlkozik.” (*Fővárosi Lapok*, 1885, 22. évf., 312. sz. (dec. 18.), 2093.)

A *Pesti Hírlap Irodalom* című rovata a kötet kiállítására és szerkezetére is felhívja a figyelmet: Peteleihez és a kötete öt különálló beszélyt és hét külön beszélyből álló ciklust tartalmaz. Felsorolja az elbeszélések címeit, és kiemeli Petelei műveinek élesen körülírt karaktereit, sajátosságos és többnyire tragikus egyéniségeit, amelyek nem ismeretlenek az olvasók előtt. „E könyv-

ben ismét egész sorát találjuk a sajátságos bájjal festett apró, közepszerű és kiemelkedő individuumnak s egész raktárát a sorra meg oldott vagy erőszakosan ketté vágott lélektani problémáknak. Beszélyíróink közt alig van ma valaki, a ki oly reális aprólékosággal ismerné az emberi lelket, mint Petelei.” (*Pesti Hírlap*, 1885, 7. évf., 348. sz. (dec. 19.), 4.)

Csernátóni Gyula szerint a szűkkörűséget ígérő címmel ellentétben a kötettől az olvasó „egészen az ellenkezőjét kapja, t. i. sokoldalúságot a felfogásban, mélységet a tárgyalásban s a megfigyelések és benyomások egész halmazát, a nélkül hogy ezek ránehezednének a tárgyra s gátolnák a cselekvény haladását.” Csernátóni úgy véli, hogy a fiatalabb elbeszélő nemzedék tagjai közömbössé váltak a mesével szemben, ellenben „Peteleinek egyik legnagyobb érdeme épp abban áll, hogy a célt soha sem téveszti szem elől. Neki mindig van meséje, a mit elbeszéljen, s ez annyira átgondolt és annyira tiszta, hogy minden sorából kiérzik a tárgya fölött való teljes uralom. Ezért mehet ő tovább egy lépéssel s teheti azt, hogy ne csak *elbeszélje* az eseményeket, hanem úgy szólván: még egyszer *megtörténtesse* előttünk. S valóban oly drámai erővel és közvetlenséggel tud egyéníteni, hogy mindjárt bele vonja az olvasót a körbe, hol alakjai mozognak.” A kötet *Máli* című novellája ilyen szempontból valóságos virtuozitással van megírva. Csernátóni azt is kiemeli, hogy stilisztikailag Petelei a legkiválóbb elbeszélők közé tartozik, bár a túlzott rövidsége való törekvés néhol töredékes és homályos kompozíciót eredményez. Kiemeli a Petelei-elbeszélés balladisztikusságát, és ebben a tekintetben a kötet leg sikerültebb darabjának *A rácz Bogláráról* címűt tartja. *A Két gyermekről* és a *Kati* címűt kevésbé véli sikerültnek, az előzőben a pszichológiai indoklás a szaggatott és erőszakosan rövid előadásmód áldozatául esik, az utóbbi vége erőszakolt és az egész novella hatása töredékes. Bár Peteleit nem tartja pesszimista írónak, mégis beszél egyfajta borúlátásról írásművészeté kapcsán. „A Petelei pesszimizmusa [...] valódi és a szereteten alapul. [...] ... a míg egyfelől a lélek és társadalom sebeit föltárja előttünk, másfelől azon mélyen érző és bensőséggel szerető lélekkel, mely műveiből hozzánk szól és lassanként a miénkbe hasonul át, egyszersmind gyógyít is.” (CSERNÁTÓNI 1885.)

Az *Egyetértés* n. n. szignójú recenzense így ír *Az én utczám* kötet kapcsán Petelei írásművészetéről: „Határozottan lehet mondani nevezetesen róla, hogy az előadásban mester. Csak kevesen tudnak így írni. Megfigyelő tehetsége éles. Leírásai hivek. Sokszor ama koncertfestőkre emlékeztet, a kik ördögös módon, hirtelenséggel festenek le valamit. Megbámuljuk. Színgazdagsága is nagy. A mese soha sem terjedelmes, legkevésbé szövevényes. De hullámzást tud adni az egyszerű történeteknek, még pedig lélektani mozgalmassággal. Jellemző apró részletekkel is tömve van. Párbeszédei valóban azok, a miknek lenni kell a párbeszédeknek. Festik azt a ki szól és előre viszik a történet folyamát, tükrözik a kedélyállapotot. Lüktetnek, háborognak, embert, lelket szólaltatnak.” A recenzens bírálata a kötet címére vonatkozik, melyben „bizonyos keresettséget” vél felfedezni, mivel nem sorolható a kötet összes darabja a cím alá. Abban viszont találónak gondolja a címet, hogy „Petelei az életet csak egy kisebb térből festi.” „És ebben igaza van a címnek. Az író fiatal, az életismeret pedig az idővel jön meg. Dicséretes tartózkodás, hogy nem kalandozik képzeletével ismeretlen régiókban.” Kiemeli még a történetek komorságát, a drámaiságot, a *Szomszédaim* ciklus kapcsán a provinciális vonásokat, a jellemzések fotografiai hűségét és az előadásmód virtuozitását. (n. n. 1886.)

Szana Tamás a *Nemzet* 1886. január 5-i számában írt a kötetről. Megemlíti, hogy Petelei első művei nem kis feltűnést keltenek írói körökben. Petelei már első kötetében nemcsak „tartalmasságot keresett, hanem egyuttal szabatos, művészi formába is tudta önteni azt, a mit olvasóival közölni akart.” Szanáknak is tetszett első kötete, mert mély kedélyű, eszmélkedő és

ritka formaérzékkel bíró elbeszélőt talált benne. Örökös borongását azonban fárasztónak találta. Ezt a borongós hangvételt kifogásolja *Az én utczám* című kötetben is. Az egyes novellák cselekményének ismertetése mellett megemlíti, hogy a kötet legjobb darabjának a *Rossz vásár* címűt tartja. „Ebben a novellában, mély megfigyeléssel, az életből van ellesve minden vonás.” A művészi érzékkel megszerkesztett elbeszélést Petelei legszebb művei közé sorolja, a kötet többi darabját viszont nem tartja sikerültnek. A *Szomszédaim* ciklusból a *Két gyermekről* című írást méltatja leginkább. Ebben „a gyermeke halála fölött busuló apa lelki állapotát rajzolja [az író] ritka virtuozitással.”

Szana úgy gondolja, Petelei elfogult az élet szomorú jeleneteinek ábrázolásában. Ez, véleménye szerint, elfogadható álláspont „a társadalom végzetessé válható, kóros tünetei felett” elkeseredő író esetében, „de az élet apró miseriái nem jogosítanak fel senkit arra, hogy miattok sötét színben lássa az egész világot, s feneketlen elbusulásnak adja át magát.” Márpedig Peteleinek csak ezek okoznak keserűséget. „Elbeszélőnk nem foglalkozik a modern művelődés nagy kérdéseivel, melyek jogosult tépelődésre indíthatnák; ő csak egyesek apró bajainak a szószólója, s ezek a bajok nem állanak szorosabb kapcsolatban az emberiség nagyobb és fontosabb érdekeivel.

Ez az oka aztán, hogy Petelei kiváló írói tulajdonságok birtokában sem gyakorol mélyebb hatást a modern olvasóra. Gyönyörködünk megfigyelésének erejében, előadásának művészetében; koronkint kedélyének melegsége is elragad bennünket; de tárgyai csak ritkán kötik le erősebben érdeklődésünket, sötét világnézetét pedig, mint véleményünk szerint igaztalan, vissza kell utasítanunk.” (SZANA 1886a.)

Mentovich Gyula költő és marosvásárhelyi törvényszéki aljegyző, Petelei barátja, 1886 márciusában kelt levele nem klasszikus értelemben vett recenzió, de tartalmazza a kötet bírálatát. Mentovich szerint *Az én utczám* „részint rossz irányba bukdácsoló, részint bevégtetlen históriácskákat” tartalmaz. A *Szeret* című novella címe nagyzó, a cselekménybonyolítást a szerző pedig épp ott hagyja abba, ahol a drámai bonyodalom elkezdődne. Szerinte a *Szomszédaim* cím is „arrogáló.” A *Patakiék és a néni* gyengének tartja, *A rác Boglánról* érdekesnek, a *Klára, az anya* címet hatásvadászonak, a *Súgár, a bubát* ábécéskönyvbé való gögicselésnek. A *Porcorum inspectornál* lehetne a kötetben végigvonuló öngyilkossági mániát a legjobban érvényesíteni, a szerző azonban ezt nem teszi meg. A *Kati* befejezetlen mű, abbahagyva épp a legérdekesebb jelenetnél, a *Két gyermekről* pedig valószínűtlen, érzékeny história. *A kapu be van zárva* – és be az ajtó az egész kötetnek, mondja Mentovich, de hozzáteszi még: „Talán, ha egy ingyenpéldányt küdtél volna, bírálatom kedvezőbben hangzanék, így csak elégedj meg az *őszinte szó* brutalitásával.” (Mentovich Gyula – Petelei Istvánnak, Sz[ékely]keresztúr, 886. 1/III., PETELEI 1980, 122–125. Kiemelés az eredetiben.)

A szövegek jegyzetei

ŐSZI NAPSUGÁR

- M.: *Élet és Irodalom*, 1885, 2. évf., 14–23.
Nemzet (regg.), 1885, 4. évf., 142. sz. (máj. 24.), 7. (Mellékleten.); 148. sz. (máj. 31.), 7. (Mellékleten.)
Budapesti Hírlap, 1885, 5. évf., 241. sz. (szept. 3.), 1–3. (Mellékleten.); 242. sz. (szept. 4.), 1–3. (Mellékleten.)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Egy himes takaró lesz az, mely a mezőségi magas, szakadásos hegyek éleire van megerősítve. – Mezőség: az erdélyi medence azon része, amely a Szamos, Maros és a két Küküllő vidékén terül el.

...**fedeleldre küldöm a veres kakast!** – Jelentése: Felgyújtom a házadat!

Úgy állt ott, mintha úriszéken bíraskodnék... – Úriszék: földesúri bíróság.

... **mezőboóri ősi házamat...** – Mezőboór: valószínűleg fiktív írói elnevezés.

SZERET

- M.: *Magyar Salon*, 1885, 2. évf., 4. köt., júl. füz., 354–367. Peteley István névjelzéssel.

PATAKIÉK ÉS A NÉNI

- M.: *Ország-Világ*, 1885, 6. évf., 28. sz. (júl. 11.), 454–455.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**Szamosújvártt volt »az intézetben.«** – Utalás a szamosújvári börtönre, melyet 1786-ban, II. József idejében alapítottak. Ez Magyarország „országos jellegű letartóztatási intézetei között [...] a legrégebb.” (SZONGOTT 1901, 39.)

...»**elfogyott a regimentje.**« – Részlet katonadalból. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* is említi a *Hazaifiai és katonadalok* között. Több változata ismeretes. A *Gyűjteményben* közölt alföldi változat teljes szövege: „Kossuth Lajos azt izente / Hibázik a regimentje, / Ha hibázik kettő, három / Lesz helyette tizenhárom. / Éljen a magyar. // Kossuth Lajos azt izente, / Nincsen elég regimentje, / Ha még egyszer azt izeni, / Mindnyájunknak el kell menni. / Éljen a magyar.” (MNGY 1872, 289.)

A RÁCZ BOGLÁN RÓL

- M.: *Élet és Irodalom*, 1884, 1. évf., 31. sz. (júl. 27.), 268–269. Szunyog névjelzéssel, a „Hozzá” sorozat harmadik darabjaként.
Erdélyi Híradó (szerk. Korbuly József), 1893, 6. évf., 284. sz. (dec. 23.), 2–3.

KLÁRA AZ ANYA

- M.: *Élet és Irodalom*, 1884, 1. évf., 30. sz. (júl. 20.), 261–262. Szunyog névjelzéssel, *Mit tett Klára* címmel, a „Hozzá” sorozat második darabjaként.
Kolozsvári Közlöny, 1884, 3. évf., 167. sz. (júl. 20.), 1–2. Szunyog névjelzéssel, *Mit tett Klára* címmel, a „Hozzá” sorozat második darabjaként.

SUGÁR, A BUBA

- M.: Folyóiratközlés ezidáig nem került elő.

A PORKORUM INSPEKTOR

- M.: *Ország-Világ*, 1885, 6. évf., 50. sz. (dec. 12.), 810–811.
E.: *Deutscher Volkskalender für das Gemeinjahr 1909*, Brassó, 1909, 137–141. *Porcorum inspector* címmel. Fordító: Eduard Schullerus.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

porkorum inspektor – disznó felügyelő, azaz disznópásztor (lat.)

Egy hajításnnyira van Szent-Miklós... – Valószínűleg Gyergyószentmiklósról van szó; település Csík vármegye (ma Hargita megye) területén.

KATI

- M.: *Élet és Irodalom*, 1884, 1. évf., 32. sz. (aug. 3.), 276–278. Szunyog névjelzéssel, *Egy homályos történet* címmel, a „Hozzá” sorozat negyedik darabjaként.
Kolozsvári Közlöny, 1884, 3. évf., 179. sz. (aug. 3.), 1–2. Szunyog névjelzéssel, *Egy homályos történet* címmel, a „Hozzá” sorozat darabjaként. Lábjegyzetben megjegyzeve: „É közlemény az »Élet és Irodalom«-mal egy[s]zerre adjuk.”

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

»Vadászat, szerelem, s a jó bor / Férfiakkal fog kezet, / Csapjon fel mi közénk ki bátor.«
– Marosszéki dalrészlet. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény Vadrózsák* című Kriza-kötete a Nyárad menti dalok között említi hasonló változatát. Teljes terjedelmében: „Vadászat, szerelem, a jó bor / Férfiakkal fog kezet, / Csapjon fel mivelünk, ki bátor, / Egünk minket jóra vezet. / Ételünk, italunk, az álmunk / Jobban esik, ha vadászunk. // A kürtök a mezőn s vadonba / Ébresztik az alvó vadat, / Fegyverre barátim azonba, / Mennyünk, mer megvirradott. / Fűzd a kopókat, indujjunk már, / Egy csepp időt veszteni kár.” (MNGY 1911, 278.)

KÉT GYERMEKRŐL

M.: *Kolozsvári Közlöny*, 1884, 3. évf., 73. sz. (márc. 28.), 1.; 74. sz. (márc. 29.), 1.; 75. sz. (márc. 30.), 1–2. *Gyermek, a ki lop* címmel.
Pesti Napló (regg.), 1885, 36. évf., 237. sz. (aug. 30.), 1. (Mellékleten.) Peteley István névjelzéssel.

A KAPU BE VAN ZÁRVA

M.: *Budapesti Szemle*, 1885, 42. köt., 100. sz., 111–129. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

MÁLI

M.: *Koszoru*, 1885, 7. évf., 1–2. köt., 41. sz. (okt. 11.), 643–646; 42. sz. (okt. 18.), 660–662; 43. sz. (okt. 25.), 677–679; 44. sz. (nov. 1.), 695–698. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel. Lábjegyzetben megjegyvezve: „Felolvastatott a Petőfi társaság f. é. szept. havi ülésén.”
Magyar Salon, 1885, 2. évf., 4. köt., okt. füz., 57–69. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Háromszékről eljöttek négy csengettyűs lóval... – Háromszék a Magyar Királyság legdélekeletibb vármegyéje, ma Kovászna megye.

...»**mintha Bornemisza Anna asszonyunk kelt volna ki a rámából.**« – Bornemisza Anna (1630–1688) Erdély fejedelemasszonya, I. Apafi Mihály felesége.

»**Ott a gyergyói havasok között, hol a szőke Maros fakad,**... – A Gyergyói-medence a Maros felső folyásánál terül el, a Görgényi- és a Gyergyói-havasok, illetve a Hargita között. Régióközpontja Gyergyószentmiklós.

ROSSZ VÁSÁR

K.: Az MTAK Kézirattárában található Ms 5721/142-es jelzetű Petelei-jegyzetfüzet (Petelei jegyzetfüzeteiről lásd Török 2005) két olyan bejegyzést tartalmaz, amelynek elemei felismerhetők a novellában: a novella kezdete, a talált gyermek hazavitele, Czicza néni leírása, illetve a novella befejezésének több mozzanata. A bejegyzések helye az említett jegyzetfüzetben: 22. fol. r. és 23. fol. r., saját számozásomban 43. és 45. oldalak. Mindkettő címe: *Nagymámi*. A kettő között, a 22. fol. versóján szintén egy *Nagymámi* című bejegyzés olvasható, ennek az elemei azonban utólag nem épültek be a novellába. A jegyzetfüzet méretei: 13,7x8,2 cm. Kiskockás lapú füzet, Petelei többnyire ceruzával jegyzetel bele, a szóban forgó apró betűs jegyzeteket viszont fekete tintával írta. A 22. fol. rectóján olvashatót utólag áthúzta ceruzával két párhuzamos, két helyen megtört egyenessel. A jegyzetek is valószínűsítik, hogy a Petelei-novellákban több helyen is feltűnő Czicza néni és Márton bácsi alakja családi vonatkozású: bizonyára apai nagyanyjáról és nagyapjáról mintázta őket. Bejegyzésre vonatkozó dátum nincs, viszont a füzetben máshol olvasható keltezésekből, illetve a novella megjelenésének időpontjából ítélve a jegyzeteket az 1880-as évek elején-közepén készíthette. A novellában felhasznált két jegyzet teljes szövege:

[43.]

Nagymámi.

Ez egy vesztett¹⁴ [?] gyermek.¹⁵ A világon senkie se. A városnak sok pénzébe áll, mert ott hagyta az anyja egy csizmadia nyakán: Felnőtt, fizették érte. Haza hozták s elárverezték. Az anyja gonosz személy. Nem adták oda neki.

„Licitacion vettem. Kell-e?”

„Oh Istenem¹⁶ Márton milyeneket is csinál maga már mire nekünk a gyermek, hogy sírjon mi?” És megcsokolgatta megölelgette.

*

Elcsalta az anyja.

„Hát az a gonosz szellem volt. Büntetésül küldte a jézus.” S ebből nem lehet kimozdítani öt. Büntetés.

*

---

¹⁴ <talált> vesztett

¹⁵ gyermek. <Ki se ismeri az apját az anyját.>

¹⁶ <Ur> Istenem

„Mi fiam! Hát honnan tudod e te, hogy az anyja mi?” – és hamisan mosolyog.¹⁷
„Oh ne ütesse [?] az istennel magát Márton. Miket [?] is beszél Jézusom.”

[45.]

Nagymámi.

A kék babos köntösben. Ránczos kis asszony, lesimított hajjal, vékony ajakkal. Reggel a templomba tipeg akármilyen az idő. Joságos, mindig mosolyog. Mi dolgot se tart nagyinak mi boszuságot se érdemesnek a szóra. Jó az isten. Kegyelmeiben¹⁸ felolvad minden apro emberi bog. Soha senkiről se hitt el rosszat. „Oh be gonoszság affélét szolani rola, hátha nem is igaz.” „De látták néni.” „Bizonyosan rosszul látták kedves. Oh istenem, hát mért lenne olyan gonosz valaki..”

Egyszer megbotlott a kert ajtóban. Elesett megütötte a lábát. Elgyengült. „Már én meghalok, már én gyenge vagyok.” Akkor lefeküdt s elaludt. „Megjelent nekem Szt Gergely¹⁹ – mondta – és magához vesz az ő örömébe.” Egész életén át imádkozott egy nagy csontos olvasón valami imádságot, hogy 7 nappal előbb jelentették meg neki mikor itt kell hagynia e földi siralomvölgyet.

Fel se kelt. Kijelölte halála napját és intézkedett. Egyenkint odakívánta az unokáit bucsuzni. „Jók legyetek, neked hagyom a csíki imádságos könyvet; az utolsó lapjain egy kép van az ördög a bűnös ágya alatt leskelődik. Ne légy rossz.. Őrizd meg és reám gondolj..”

Aztán apránként rendezkedett. A virágos selyem köntösét azt a régi aczélkékes rozsás drága jóságot ott előtte szabta varrta egy beteges varroleány. „Csak jól²⁰ fiam, csak mindent becsületesen kell megcsinálni nem nézve hogy mire kell.. Első a becsület mert a hamisságokat látja ítéli az isten.”

És nyugodtan bízva, minden tudását akaratát erejét alárendelve a kikerülhetetlen rossznak várta a halál napját. És akkor elszenderedett.

M.: *Nemzet* (esti), 1885, 4. évf., 178. sz. (júl. 1.), 1.; 179. sz. (júl. 2.), 1–2. *A vásár* címmel, *elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...az a konyha maga Babylon a legutolsó napokban... – Utalás Ján Jel 18-ra.

Ott a kert s a liceum bokor a fülemilével... – A Lycium (lat.) az ördögcérna nemzetségbe tartozó elhajló ágrendszerű, lombhullató cserje. Leginkább sövénynek ültetik.

»Quomodo valet Domine Márton?« – Hogy van az egészsége, Márton úr? (lat.)

¹⁷ e te, hogy az fölé írva utólag: *Hasonlít hozzám*

¹⁸ <Benne> Kegyelmeiben

¹⁹ <az ur> Szt Gergely

²⁰ <gyengén> jól

Bene amice. – Jól, barátom. (lat.)

Csak nem akar módehubát csinálni belőle. – Csak nem akar divatbabát csinálni belőle. (ném.–fr.)

Ago gratias. – Köszönetet mondok. (lat.)

A FÜLEMILE (1886)

MEGJELENÉS, ELŐZMÉNYEK

Petelei István harmadik kötete, *A fülemile Az én utczám* című kötettel azonos évben, 1886-ban jelent meg kétszer is: önálló kötetben Budapesten, Singer és Wolfner könyvkereskedésének kiadásában és az Egyetemes Regénytár I. évfolyamának XII. kötetében, egybekötve George de Peyrebrune *Az arany hajtű* írásával, a fenti kiadással azonos adatokkal. Terjedelme mindkét esetben 106 oldal. Illusztrációkat nem tartalmaz, az önálló kötetben az egyes fejezetek elején tipográfiai sorkörzetek díszítik. A kötet előkészítésére vonatkozóan nincsenek adataim.

A piros vászonkötésű Egyetemes Regénytár sorozat eredeti és fordított regényeket tartalmazott. Célja volt, hogy az irodalomkedvelők számára lehetőséget teremtsen, hogy olcsón egy egész kis könyvtárat szerezzenek be maguknak a hazai és a külföldi irodalom legjobb és legérdekesebb elbeszélő műveiből. Egyes kötetei négy-ötzetres példányban keltek el, és többnyire újabb kiadás is szükséges volt belőlük. Havonként egy-egy regény jelent meg egy-két kötetben, piros vászonkötésben, „mely a csin mellett a könyv tartósságát is biztosítja, s az e nemű német kiadványokkal minden tekintetben versenyez, olcsóságra nézve pedig felül is mulja azokat” – tájékoztat a kötéstáblára ragasztott előzéklap.

Az első évfolyamban Petelei kötetét megelőzően megjelent még: Ohnet György: *A banya*; Mikszáth Kálmán: *A lobinai fű* egybekötve Welten Oszkár *Egy éjszakára bezárva* című írásával; Hugh Conway: *Beatrice házassága*; Tolnai Lajos: *A jubilánsok*; Fortuné du Boisgobey: *A kék fátyol*; Feuillet Oktáv: *A halott*; Ohnet György: *Lise Fleuron*.

TUDÓSÍTÁSOK, FOGADTATÁS

A kötetről először a *Fővárosi Lapok* tudósította az olvasóközönséget 1886 márciusában *Hazai irodalom, művészet* című rovatában. A tudósítás a cselekmény ismertetését megelőzően a korábbi, rövidebb Petelei írások fényében a műfaj terjedelmi újdonságát emeli ki, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy e hosszabb elbeszélés is több rövidebb, rajzszerű jelenetből építkezik. (*Fővárosi Lapok*, 1886, 23. évf., 66. sz. (márc. 7.), 477.)

A *Vasárnapi Ujság* tudósítása nemcsak az elbeszélés megjelenésére, hanem a kiadóra és a kötet külalakjára is felhívja a figyelmet *Irodalom és művészet* című rovatában. Magára az elbeszélésre vonatkozóan hangsúlyozza a cselekmény egyszerű szerkesztésmódját és lélektanisé-

gát. Petelei korábbi elbeszéléseinél nemcsak terjedelmesebbnek, hanem művészi részletekben is gazdagabbnak véli; finom és gyöngéd árnyalatainál fogva egy akvarell festményhez hasonlítja. (*Vasárnapi Ujság*, 1886, 33. évf., 11. sz. (márc. 14.), 175.)

A *Nemzet* 1886-os évfolyamának 75. számában Szana Tamás írt recenziót *A fülemiléről*. Szana a fantázia hiányát, a történet rendkívüli egyszerűségét kifogásolja Petelei írásában, mely megköti az olvasói képzelőerőt is. Ennek okát a pozitivistá irodalomtudomány műfajokra vonatkozó elképzeléseiben látja, amelyek mesterkéltté, szárazzá, rideggé teszik a szépprózai műfajokat. Szerinte Petelei írásművészetében ez a gondolkodás a megfigyelés, a képzelőerő rövására megy, és merevvé, mozdulatlaná teszi alakjait, melyek számára nem teremt az eseményeket előrelendítő helyzeteket. Jelenetek, lelki mozzanatok leírásában remekel, viszont befejezett, kerek cselekményszövegre képtelen. Ennek következménye, hogy hosszabb írásai-
ban sem olvadnak egységes egésszé a történet részeit alkotó rövidebb mozaikjelenetek. Szana azt is kifogásolja, hogy „egy csapással metszi szét a mese szálait, vagy az olvasó tetszésére bizza, hogy színeze ki magának a következményeket.” Petelei túlságosan is részletekbe menő lélektani analízise szárazzá, mesterkéltté, zavarossá és fárasztóvá teszi elbeszélését. *A fülemilét* mindezek ellenére öröndetes fordulatnak tartja Petelei pályáján, elsősorban tematikája miatt. *A fülemile* a korábbi elbeszélések tönkrement egzisztenciái helyett a társadalom nagyobb rétegeire és olyan érzelm- és gondolkodásvilágra összpontosít, mely a kor olvasóját közelebbről érdekli. (SZANA 1886b.)

A *Pesti Hírlap Irodalom* című rovata a cselekmény ismertetése mellett az elbeszélés „finom részleteit” és lélektaniségát emeli ki. (*Pesti Hírlap*, 1886. 8. évf., 105. sz. (ápr. 15.), 5.)

A *Magyar Polgár* b- i- mögötti recenzense Peteleit a hangulatkeltés igazi mesterének nevezi. Írásmódjának erényei között említi éles megfigyelőképességét és alakjainak lélektani rajzát. Ő, Szanával ellentétben, igazi fantáziát és természetességet vél felfedezni *A fülemilében*. Stílusa szerinte plasztikus és tömör, és ebben az orosz írók hatását látja. Véleménye szerint az elbeszélés annak is ellentmond, hogy Petelei pesszimista író lenne. „Ismeretes eredetiség, a szeretet fénye sugárzik ki belőle, mely Petelei mélyen érző szíveről tesz tanúságot.” (b- i- 1886.)

Berényi Pál recenziója nemcsak *A fülemiléről*, hanem Benedek Elek feltehetően azonos (vagy közel azonos) időpontban megjelent *A Kollektor* című regényéről is szól. A két író érdeklődésük kapcsolja össze: ez írásművészetük üdeségében, őszinteségében, az átgondoltságban, a művészi rendben, az öntudatosságban és a műgondban nyilvánul meg. Kifogásai provincialitásuk és a gyakran nehezen érthető dialektus ellen irányulnak. Véleménye szerint azonban Petelei mégis határozottabb irodalmi nyelvet használ. Kiemeli nyelvi humorát, tömör jellemzés módját és játékosságát. Stílusa azonban, állítja, bonyolultabb helyzetek megjelenítésénél homályossá válik, ez pedig időnként élvezhetetlenné teszi írását. Cselekményszövege Berényi szerint alaposan átgondolt: „Petelei kompozíciói olyanok, mint a legnagyobb rafinériával készült épületek, a melyeken egy darabka vakolat is nagy hiányt okoz, azt Fülemiléje csak megerősítette bennem. Petelei kompozíciója a legszabatosabb mértani rajz kidolgozása, a legszebb burkolat, a minőt egy olyan igényű ember, mint ő, csak készíthet. Azután van benne sok bizarr is, a mi kedves humorával vegyülve, a legösszhangzatosabb hatást tudja felköltetni.” (BERÉNYI 1886.)

Péterfy Jenő az Egyetemes Regénytár sorozat kapcsán írt *A fülemiléről*. Mikszáth és Jókai könnyedségéhez viszonyítva Petelei stílusát nehézkesnek, modorosnak találja, kiemeli viszont pszichológiai jellemrajzolását. *A fülemilében* azonban „annyi az elnyújtott analysis s a főalakon élénk rajz helyett annyi a pszichológiai tarka virág, hogy az elbeszélésből mintegy kirí az író

törekvése, melyel az alapján csekély és közönséges novellai anyagból valami igen különöset, igen költőt akart csinálni. E mellett az elbeszélésen átvonul valami erősen sentimentális alaphangulat, melyet a humor nem enyhít, a tréfa kerül, a satira nem élesít; innen némi monotonia, melytől végre menekülni szeretnénk, mint az elbeszélésben az orosz fülemüle a hősnő szobájából.” Péterfy szerint Petelei az orosz novellisták hangulatosságát kívánja utánozni ebben az írásában, ez a törekvése azonban természetellenessé teszi stílusát. (PÉTERFY 1888, 146.)

Sirola Ferenc 1906 márciusában arról értesíti Peteleit, hogy olaszra fordította *A fülemület*, és engedélyt kéri, hogy közölhesse egy tervezett fiumei irodalmi szemlében. (*Sirola Ferenc – Petelei Istvánnak*, Fiume, 1906. március 21-én, PETELEI 1980, 245.) Petelei válaszlevele nem ismeretes, és a novella olasz fordítását sem találtam. Az is elképzelhető, hogy a tervezett folyóirat kiadásával kapcsolatos tervek hiúsultak meg.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

»nagy Klein«... – Valószínűleg fiktív név, a szerző ironikus összetétele is lehet; klein: kicsi (ném.)

»Franz v. Ferencz Gutsbesitzer« – Ferenc földbirtokos (ném.)

Arra az jutott eszébe... ..akkor eljön a szép királyurfi... – Utalás a Grimm-testvérek *Hőféhére* című meséjére. Ezt követően még két helyen utal a mesére. A Grimm-mesék korabeli kiadása Halász Ignác átdolgozásában volt magyarul olvasható: HALÁSZ 1878.

»Rég volt, pasati« – Tempi passati: elmúlt idők. (ol.)

»A pünkösti rózsza, kihajlott az útra / Én édesem, én kedvesem szakaszsz egyet róla;« – Közismert népdalrészlet. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény Vadrózsák* kötete két változatát is említi. A novellabeli változathoz közelebb állót idézem: „A pünkösti rózsza kihajlott az utra, / Jer ki rózsám, jer ki! szakaszsz egyet rólla, / Én is szakasztottam, / De elszalasztottam; De még szakasztanék, / Ha jóra találnék, / Ha jóra, ha szépre, / Régi szeretőmre.” (MNGY 1911, 281–282.)

Ez önkénytes száműzetés, valóságos deportáció Szibériába, a mint kegyed él... – Utalás a munkakényszerrel vagy anélkül végrehajtott tartós szabadságvesztés végrehajtásának oroszországi helyszínére.

Csodálatos kis elbeszélés van Turgeniew Iván vagy Sergievicstől – Ivan Szergejevics Turgenyev (1818–1883) orosz író.

Szanin az utban, a mint hazája felé tart, megismeri Gemmát. – Szanin: Turgenyev *Tavaszi hullámok* című kisregényének férfi főhőse; Gemma: Turgenyev *Tavaszi hullámok* című kisregényének női főhőse.

»Tavaszi hullámok« – Turgenyev kisregénye. Magyar fordítását a *Pesti Napló* közölte. (PN(esti), 1872, 23. évf., 199–247. sz. (aug. 30–okt. 25.) megszakitásokkal.) Kötetben 1881-ben jelent meg először a Gyulai Pál szerkesztette Olcsó Könyvtár 114. darabjaként. Fordítója Timkó Iván. (TURGENJEV 1881.)

...töri magát, hogy Mátyást mindenféle idegen szavak kíséretében bevezesse a hármas császár szövetség titkaiba. – A „három császár szövetsége” 1873-ban az osztrák és a német császár, illetve az orosz cár között létrejött megállapodás, amelynek lényege a prágai és frankfurti béke eredményeként fennálló állapotok jogos elismerése és célja a népek életének békés fejlődése.

JETTI (1893)

MEGJELENÉS, ELŐZMÉNYEK

Petelei István *Jetti* című kötete 1893-ban jelent meg Kolozsváron Singer és Wolfner kiadásában. Terjedelme 244 oldal. Alcíme: *Képek, történetek*. A kötetet Gombos és Sztupjár nyomdájában nyomtatták. Kilenc novellát tartalmaz, ezek közül az első, a kötet címadó szövege hosszabb, a kötet terjedelmének felét teszi ki. Az utolsó négy pedig tipográfiaiailag is elkülönített tömböt alkot: ez *Az „én utczám”-ból* című ciklus. A tartalomjegyzék a kötet elején található, a kötet sem előszót, sem illusztrációkat nem tartalmaz, fejlécként a szövegeket tipográfiai sorkörzetek díszítik.

Petelei a negyedik kötet kiadását már 1891-ben tervezte. Jakab Ödönnek írt levelében arra kérte barátját, hogy Déván is próbáljon meg előfizetőket gyűjteni. (*Petelei István – Jakab Ödönnek*, Kolozsvár, 8. VI. 891., PETELEI 1980, 155–157.) A kötetet azokból az írásaiból kívánta összeállítani, amelyek saját lapjában, a *Kolozsvárban* jelentek meg. 1892 januárjában azonban arról írt Ferenczi Zoltánnak, hogy betegsége megakadályozta a könyvkiadással kapcsolatos tervek megvalósításában, ezért arra kérte Ferenczit, hogy juttassa vissza az előfizetők pénzét. (*Petelei István – Ferenczi Zoltánnak*, Remeteszeg–Marosvásárhely, 1892, jan. 8., PETELEI 1980, 157–158.) A levélben ugyanakkor azt is említi, hogy betegsége idején felmerült benne a gondolat, hogy a kötetet ismét Budapesten adassa ki, de a kevés kézirat miatt terveiről le kellett mondania.

A kötet kiadása jóval később valósult meg. 1893 szeptemberében a Singer és Wolfner cégnek írt levele arról szól, hogy a *Jettit* eladta a könyvkiadónak: „*Jetti* című, sajtó alatt lévő s kb. 16 ívre terjedő, elbeszéléseket tartalmazó kötetemből az egyezer példányban nyomtatandó készletet teljesen elkészítve eladom önöknek 400 frt, azaz négyszáz forintért, mely összeget 1894. május hó végén tartoznak nekem fizetni. – / Azon esetben, ha 1895. május hó végéig az ezer példányból hatszáz példány elkélne, úgy még száz, azaz egyszáz forintot tartoznak nekem fizetni. – / Magától értetődik, hogy mindaddig, míg önök a szóban lévő 950 példányt el nem adják, én a *Jettiből* egy új kiadást nem bocsáthatok ki. / Petelei István.” (*Petelei István – a Singer és Wolfner könyvkiadó cégnek*, Budapest, 1893. szept. 16., PETELEI 1980, 161.)

Petelei eredeti tervének megfelelően a kötet anyagát a *Kolozsvárban* 1886–1890 között megjelent írások teszik ki. Egyetlen kivétel *A vén nemes* című novella, amelynek szövege nem egyezik meg a *Kolozsvárban* közölt, azonos című szövegével.

TUDÓSÍTÁSOK, FOGADTATÁS

A *Pesti Hírlap* 1893. november 17-én egy rövid cikkben tudósította az olvasóközönséget a *Jetti* megjelenéséről. A cikk megemlíti Petelei tehetségét, a tényt, hogy betegsége ellenére ismét kötettel jelentkezett, valamint ismerteti a könyv tartalmát: kiemeli, hogy a kötet cím azonos az első szöveg címével, történeteket és képeket tartalmaz, összesen kilencet. (*Pesti Hírlap*, 1893, 15. évf., 312. sz. (nov. 17.), 5.)

A *Fővárosi Lapok*ban Erdélyi Pál recenziójában kiemeli, hogy Petelei már a *Keresztek és Az én utczám* című köteteivel elismerést szerzett írói körökben, annak ellenére, hogy borús világszemléletében „volt valami keresett, hogy ne mondjuk, színlelt elem, mely nem annyira az egyes darabok színezésében, mint inkább tárgyaik megválasztásában mutatkozott.” A recenzens úgy véli, a *Jetti* ezúttal tisztultabban mutatja be Petelei írásművészetét: a sötét hangulatok komorságát még mindig komoly, de nyugodalmas világszemlélet váltotta fel. Petelei „filozófiával szemléli azt, a mit a tűrő, küzdő és fájdalmatokat szenvedő emberiség életében maga körül lát.”

Erdélyi a *Jettit* tartja a kötet legjobb darabjának, mivel története logikus, rajza és szerkezete szilárd, nincsen benne egyetlen indokolatlan esemény sem. *Jetti* tragédiájának háttérében „a figyelmes olvasó egy kis társadalmi problémát s a szerelemnek naturalisztikus fölfogását találhatja meg.” A novellában jól érezhető az alkotás szilárdsága és a kigondolás ereje. „Tömör és színes nyelvének szaggatott, rövid mondataiban élesen vonódnak meg a kép, az események s az alakok vonalai. És belőlük egész festmény bontakozik ki, melynek sötét tónusában is élesen megkülönböztethetők az árnyalatok.”

A recenzens azt is kiemeli, hogy a kötet szinte minden darabjának témája „az árvulásnak indult magyar nemesség.” „Petelei ezekben a darabokban jóformán kulturtörténeti képeket ad. Ugyyszólván elsiratja bennök a régi világot, a nemesi rendet, melynek képviselőiben oly csodálatosan egyesült az uriasság s az élheterlenség, s a hazát megmentő erények mellett nagy fogyatkozások szorultak meg. Ennek a pusztuló világnak ismerete, hangulatainak hű visszaadása szépen sikerült Peteleinek. Darabjait átszötte rezignációjában csendes melancholiájával, mely ott borong a francia fedelű kastélyok, a galagonyás kerítésű parkok, a cimeres kapuk és sirboltok fölött. A magába mélyedő részvét és mély sajnálkozás szólnak hozzánk e rajzokból, melyek a mulandóságnak kérlelhetetlen hatalmát éreztetik.”

Erdélyi végül megemlíti, hogy a kötet tartalmaz négy rajzot *Az én utczám* ciklusból, „folytatásul és kiegészítésül hasonló című kötetéhez.” Peteleit stilisztikai, nyelvi és világszemléleti szempontból is az elbeszélő irodalom eredeti képviselőjének tartja. (ERDÉLYI 1893.)

Tar Lőrincz *A Hétben* írt recenziót. Peteleit tipikus erdélyi írónak nevezi, akinek az írásművészetéből ugyanaz a melankólia cseng ki, amely Gyulai Pál *Egy régi udvarház utolsó gazdája* című kisregényében is jelen van. Ő is megemlíti, hogy Petelei nem túlságosan produktív. Nincs sok vagy különös közölnivalója, nem is abban kiváló, amit mond, hanem ahogyan mondja: Petelei István formaművész. A kötet legsikerültebb darabjának a *Búcsu* címűt tartja a „cselekménytelen cselekvés,” a sejtetés, az álmatagság eljárásai miatt. Petelei nem fejlődő író, legújabb kötetében talán a szerkesztési képessége erősödött: *Jetti* című elbeszélése bizonyítja, hogy bonyolultabb cselekményű, többszereplős történetek megírására is képes. (TAR 1893.)

A *Budapesti Hírlap*ban a karácsonyi könyvpiac alkalmából Béla Henrik közölt ismertetőt a megjelenő új könyvekről. Ezek között a *Jettit* is említi. Felhívja az olvasóközönség figyelmét az adott irodalmi viszonyok között Petelei István jelentőségére. Népszerűtlenségének okát abban látja, hogy az irodalmi központtól távol, vidéken él. De tehetsége sem alkalmas arra, hogy széles körben népszerű legyen: egy kissé komor, súlyos és kemény erdélyi ember. „A szenvedély láza lüktet írásaiban, az események, melyeket leír, tompa súlylyal nehezdednek melledre, a hangja akár mély melankoliájával, akár pedig szakadozott, rideg s éles erejével kifárasztja az elmédet. Mély értelemmel általános uralkodó nagy igazságokat szolgál: ez teszi kissé nehézkessé a munkálatait, melyek szépségeit igazán csak kis kör tudja méltányolni.” *Jetti*

című elbeszélésében eleven, színes, mozgalmas és közvetlen környezetet jelenít meg az író. A kötet többi elbeszélését a recenziens nem említi. (BÉLA 1893.)

A *Budapesti Szemlé*ben Péterfy Jenő foglalkozott a könyvvel. Kifogásolja, hogy Petelei nyugodtan, következetesen elbeszélni nem tud, alakjai lélektanát az olvasó előtt nem tárja föl, tagolt mesét, érdekes bonyodalmat nem keres, „nincs sem epikus hosszú lélegzete, sem nagy boncoló kedve.” Történeteiben érzelmeket, hangulatokat akar Petelei megtestesíteni, balladákat elbeszélni, a történet középpontjává egy lírai hangulatot tenni. A történetekben mozgatott szereplők inkább költői álomképek, mint valódi alakok. Ez elbeszéléseinek alanyi szint kölcsönöz, stílusának összeszorított tömörsége és néhol áttetsző érzelmessége pedig nem egyszer modorossá teszi. De egészében véve Petelei őszinte író, aki regényes világába begubózva él. Néma szenvedélyek kitorésével és a romlás képeivel játszik, ezzel állítja ellentétbe a természet közönyös egészségét. Ez az ellentét Petelei munkáiban alapvonásnak tekinthető. Petelei hibája Péterfy szerint, hogy minden tárgyra csak egy szint, az érzelmet, a borongóst, a sejtelmest használ, és a humort, a szatírárt, az élet egészséges mindennapjait nem ismeri. Ebben rejlik modorosságának fő oka: „minden áron különössé, jelentőssé, mély érzelmet mutatóvá akarja tenni mondatait. Az érzelmes alanyiség az elbeszélésben mindig együtt jár az egyhangúsággal.” (PÉTERFY 1893.)

Róna Béla szintén a karácsonyi könyvpiac kapcsán írt Petelei *Jettijéről*. Peteleit a modern magyar elbeszélő irodalom egyik legeredetibb alakjának tartja. Kemény Zsigmondhoz hasonlítja: az olvasónak az ő könyvei olvasása előtt is bele kell ringatnia magát abba a világba, melyben szereplői járnak-kelnek. „És a mi Petelei kitünően, a legapróbb részletekig is gondosan kidolgozott történeteinek sajátos, egyéni jellegét megadja: az a gyönyörű, zamatos magyarság, melyen kivüle csak kevés magyar író ír. Mintha rajta volna a székely bércek komor fősége. Nem csalódom, ha azt mondom, hogy az a mi Baksay a kálvinista magyarnak, Tömörkény a szegedi parasztnak, az Peteley az erdélyi székelynek. A pusztuló ősi kúriák, omladozó ősi udvarházak lakóinak legjobb és leghivatottabb rajzolója.” (RÓNA 1893.)

A szövegek jegyzetei

JETTI

M.: *Budapesti Szemle*, 1887, 51. köt., 127. sz., 88–112.; 128. sz., 259–281. Peteley István névjelzéssel, *Jetta* címmel, *beszély* műfajmegjelöléssel.

Kolozsvár, 1887, 1. évf., 232. sz. (okt. 4.), 1.; 233. sz. (okt. 5.), 1.; 234. sz. (okt. 6.), 1.; 235. sz. (okt. 7.), 1.; 236. sz. (okt. 8.), 1.; 237. sz. (okt. 10.), 1.; 238. sz. (okt. 11.), 1.; 239. sz. (okt. 12.), 1.; 240. sz. (okt. 13.), 1.; 241. sz. (okt. 14.), 1.; 242. sz. (okt. 15.), 1.; 243. sz. (okt. 17.), 1.; 244. sz. (okt. 18.), 1.; 245. sz. (okt. 19.), 1.; 246. sz. (okt. 20.), 1.; 247. sz. (okt. 21.), 1.; 248. sz. (okt. 22.), 1–2. *Jetta* címmel, *elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Azt a tevebőr skófummal varrott kulacsot Bethlen Gábor ajándékozta egy Beróinak. – Bethlen Gábor Erdély fejedelme 1613–1629 között.

„...Akkor kiűzi mind az Úr a pogányokat tielóletek. Minden hely a tiétek leszén a pusztától fogva a Libánus hegyéig, az Eufrátestől a tengerekig. Áldott légy, ki a világosságot teremtéd s adod nyúgovásúl a szombatot az embereknek.” – 5Móz 11:23–24.

A NAGYASSZONY

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1889, 36. évf., 20. sz. (máj. 19.), 315.; 21. sz. (máj. 26.), 331–332. Az *Alkonyati képek* című sorozat IV. darabjaként.

Kolozsvár, 1889, 3. évf., 133. sz. (jún. 8.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A falon néhány arckép mellett sok példányban lógott a lángoló Vezuv. – A *Vasárnapi Ujság* tudósít például a Vezuv 1879-es leghíresebb kitöréséről, amikor elpusztította Pompejt és Herculánomot. (BARDOCZ 1862.). Gyakran ábrázolták, a *Vasárnapi Ujság* hivatkozott száma is közöl metszeteket róla.

„nem minden szép a mi szép” – Valószínűleg ismert román közmondásrészlet. Vöő István román-magyar közmondás szótára is említi hasonló változatát: „Nu e frumos ce e frumos, ci e frumos ce-mi place. – Szép, akinek tetszik.” (Vöő 1978, 48.) A Petelei által idézethez közelebb álló változat: „Nu e frumos ce e frumos, / Ci e frumos ce-mi stă (e) frumos.” [Nem az a szép, ami szép, / Az szép, ami nekem az/tetszik.] (MUNTEAN 1984, 203.)

ALKONYIAT

M.: *A Hét*, 1890, 1. évf., 6. sz. (febr. 9.), 88–90. *A Zúdor familia* címmel.

Kolozsvár, 1890, 4. évf., 38. sz. (febr. 15.), 1.; 39. sz. (febr. 17.), 1.; 40. sz. (febr. 18.), 2.

Keleti Virágok, 1890, 399–412.

A VÉN NEMES

M.: *Vasárnapi Ujság*, 1889, 36. évf., 16. sz. (ápr. 21.), 251–253. Az *Alkonyati képek* című sorozat I. darabjaként.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ófalusi Kardos Dániel úr,... – Ófalu: valószínűleg fiktív írói elnevezés.

A Mezőség kopár hegyei... – Mezőség: Lásd az *Őszi napsugár* című novella jegyzeteit!

Keczén a fordulónál, mely Barátosra vezet,... – Kece: település Torda-Aranyos vármegyében, ma Maros megyében, Marosludastól délnyugatra. Barátos: település Háromszék vármegyében, ma Kovászna megyében.

Vívtak Piskiné és Segesvárnál;... – Utalás az 1848–1849-es szabadságharc piski (1849. február 9.) és segesvári (1849. július 31.) csatáira.

...a szentléleki kastélyban lakó egyik jó barátját. – Szentlélek: település Udvarhely vármegye területén, ma Hargita megyében.

...átkelt a hegyen, hogy Sükösdre szálljon... – Nincs tudomásom Sükösd nevű településről Erdélyben, Bács-Kiskun megyében viszont ma is létezik azonos nevű település. A Sükösd család ugyanakkor erdélyi főúri család volt, a Kis-Küküllő vármegyei Nagyteremi falu az ő birtokukban volt a 16. század végén. (ORBÁN 1870, 46.)

BÚCSU

M.: *Kolozsvár*, 1888, 2. évf., 115. sz. (máj. 19.), 1. (Mellékleten.) *Bucus a régi háztól* címmel, *rajz* műfajmegjelöléssel.

Vasárnapi Ujság, 1889, 36. évf., 17. sz. (ápr. 28.), 270–271. Az *Alkonyati képek* című sorozat II. darabjaként.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Úgy mondják, hogy a szentföldről hozta egy keresztes, ki András királylyal ment az Úr koporsóját takart földre... – II. András magyar király (1205–1235) 1217 és 1218 között vezetett keresztes hadjáratot a Szentföldre.

BIMBÓ FAKADÁS

M.: *Kolozsvár*, 1886, 1. évf., dec. 25., 1–2. (A „*Kolozsvár*” karácsonyfája című mellékleten.)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Gondolom Xerxesről beszéltem neki és özönhadáról. – Xerxes: Kr. e. 485–465 között perzsa király.

AZ ÖREG LEGÉNY

M.: *Kolozsvár*, 1889, 3. évf., 290. sz. (dec. 14.), 1.; 291. sz. (dec. 16.), 1.
Almanach (szerk. Mikszáth Kálmán), 1890, 183–193.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

„**Bémegek szent templomdba...**” – Részlet katolikus egyházi énekből. (Vö. HARMAT-SÍK 1938, 328–329.)

„**Ím, arcánkra borulunk előtted, Istenség...**” – Részlet katolikus egyházi énekből.

MÁTYÁS, A SZABÓ

M.: *Kolozsvár*, 1887, 1. évf., dec. 24, 3–4. (A „*Kolozsvár*” karácsonyfája című mellékleten.)
Elbeszélés műfajmegjelöléssel.
Ország-Világ, 1887, 8. évf., 52. sz. (dec. 24.), 846–847.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Vadászat, szerelem s a jó bor / Férfi akkal fog kezét... – Lásd a *Kati* című novella jegyzeteit *Az én utcám* kötetben!

A FEHÉR GALAMB

M.: *Kolozsvár*, 1887, 1. évf., 64. sz. (márc. 12.), 1–2.
Ország-Világ, 1887, 8. évf., 11. sz. (márc. 12.), 168–169. Alcímben megjegyzés: „Az E. M. K. E. márczius 5-iki estélyén felolvasta Gerő Lina.”
Almanach (szerk. Mikszáth Kálmán), 1888, 89–99.

FELHŐK (1897)

MEGJELENÉS, ELŐZMÉNYEK

Petelei István *Felhők* című kötete 1897-ben jelent meg Budapesten a Franklin Társulat kiadásában. Terjedelme 256 oldal. Alcíme: *Elbeszélések*. A kötetet a Franklin Társulat nyomdájában nyomtatták. Tizenegy novellát tartalmaz, tartalomjegyzéke a kötet elején olvasható. Előszót nem írt Petelei, és a kötet semmilyen illusztrációt és díszítést nem tartalmaz.

A *Jetti* eladásával párhuzamosan Petelei már 1893 októberében levelez a Franklin kiadó-vállalat irodalmi titkárával a következő kötet érdekében. (*Petelei István – Mikes Lajosnak*, 29/okt. 893. MVásárh., PETELEI 1980, 162.) A kötetrel kapcsolatos előkészületek azonban hosszú időre megszakadtak. Ezt bizonyítja, hogy 1896 januárjában Jakab Ödönnek írt levelében Petelei arra kéri a Budapesten tartózkodó címzettet, járjon közbe kiadandó kötete ügyében. (*Petelei István – Jakab Ödönnek*, Marosvásárhely, 1896. jan. 22., PETELEI 1980, 176–178.) A következő, Jakabhoz írt levél szerint azonban úgy dönt, hogy ő maga utazik Budapestre, és személyesen intézkedik. (*Petelei István – Jakab Ödönnek*, MVásárhely, 1896. 6/II., PETELEI 1980, 178–179.) A budapesti út bizonyára eredménnyel járt, hiszen a *Felhők* 1897-ben megjelent.

A kötet anyaga válogatás tíz év munkájából: 1887–1897 között, különböző lapokban megjelent szövegeket tartalmaz.

TUDÓSÍTÁSOK, FOGADTATÁS

A *Pesti Napló* 1897. szeptember 8-án tudósított a kötet megjelenéséről. A tudósítás kiemeli, hogy a *Felhők* immár tökéletes képét adja Petelei írói fejlődésének: történetei jól megszerkesztettek, alakjai finoman formáltak és stílusa csiszolt. Líraisága sajátos szint ad elbeszéléseinek, s egyúttal arról is tanúskodik, hogy az író élő minták után rajzolta alakjait. „Ebben a lírai érzésben az alakok megnevesednek, az élet prózai szürkesége megaranyosodik, mint valami ódon város formátlan házai az alkony verőfényében.” A tudósítás kiemeli azt is, hogy Petelei erőteljes morális érzéssel rendelkezik, anélkül azonban, hogy moralizálna. Mindezek mellett elbeszéléseinek környezetét is mindig megrajzolja aprólékosan, finoman, hangulatosan. Megfigyelőképességéből adódóan a természetnek, a természetleírásoknak is nagy szerepet tulajdonít Petelei. A tudósítás végül hangsúlyozza az író eredetiségét: „Nem utánoz sem belföldi, sem külföldi írot s mégis egészen modern, nincs az elbeszélésein cifraság és sallang, mindamellet magyaros. Nem jelenik meg sűrűn a könyvpiacra, de amikor új kötetet ad, annál szívesebben veszi a közönség.” (*Felhők. (– Petelei István új kötete. –)*, *Pesti Napló*, 1897, 48. évf., 250. sz. (szept. 8.), 9–10.)

A *Hazánk* névtelen recenziése Petelei István nevét a művészet szimbólumának tekinti az irodalomban. Kiemeli, hogy Petelei számára az irodalom nem valamilyen külső célt (például megélhetést) szolgál, hanem „a művészettel magáért a művészetért foglalkozik.” Finom tollú, előkelő prózaírónak nevezi. Írói kvalitásai között öntudatos biztonságát, kiforrott és tartalmas egyéniségét említi. Petelei nem tobzódik „a genialitásban, nem affektál sem Zolai sem Hugó

Viktori allűröket, bölcsen tudván, hogy a szolid, magvas és szeretetreméltó írói talentum többet használ az irodalomnak, mint a fésületlen, vad féktelenkedés. Olyan az ő minden munkája, mint egy cinquecento korabeli ötvös által remekbe készített szobormű, formailag. Tartalmilag pedig mindig egy-egy megdönthetetlen lélektani igazságnak megvilágítása, vagy pedig egy-egy mindnyájunk által jól ismert élő alaknak pompás portrajtje. Finomabban rajzolni, czizellálni mint ő, ma alig tud valaki az újabb magyar irodalomban s tisztább, üdébb magyar levegő, mint az ő munkáiból, nem árad elő tán egyetlen magyar könyvből sem.” Petelei elbeszéléseiből igazi humor, szelíd, jóságos emberszeretet és friss, falusi poézis árad az olvasó felé. ([n. n.], *Petelei István, Hazánk*, 1897, 4. évf., 254. sz. (okt. 17.) – *Vasárnap, a Hazánk irodalmi melléklapja*, 1-2.)

A Hét tudósítása szerint a *Felhők* cím, mellyel már kopásig és unalomig éltek vissza az irodalomban, új és tartalmas jelentést nyer Petelei kötetével. „Petelei a szubtilitások költője; azok a semmiségek, amiket a járókelő meg sem lát, de a tudós szemüvege egész világokat talál meg bennük. Átvonuló, elröppenő, kézzel meg nem fogható és szóval ki sem fejezhető érzéseket, eseményeket, amelyek csak gondolatodban esnek meg, a magad elméje előtt is tudatlanul, csak a szived alsó rejtésében; tragédiákat egy pohár vízben és világokat egy tú hegynél Kemény Zsigmond óta minálunk alig tudott valaki így megérzéskíteni, mint ez az ugyancsak erdélyi poéta, aki az ő nagy kompatriótája világbirodalmából csak ezt a kis szögletet örökölte ugyan, de ebben aztán egészen úr; a szeme az egészet befuthatja s a gondja minden porszemére ráfordulhat.” A kötet írásait pszichológiai gyűjteménynek nevezi, s hangsúlyozza, hogy a többnyire már korábban napilapokban megjelent írások „nem afféle újságnovellák, hanem egy valóságos írónak valóságos munkái; kieszelései egy előkelő léleknek, aki közönségül is csak ilyenekre számít.” (*Felhők. Petelei István novellás könyve, A Hét*, 1897, 8. évf., 42. sz. (okt. 17.), 675.)

Az *Irodalmi Tájékoztató* 1897. októberi számának *Szépirodalom* című rovatában Petelei Istvánt a korabeli elbeszélő irodalom virágzása egyik kiváló előkészítőjének tartja, annak ellenére, hogy megjegyzi: más írókkal ellentétben Petelei aránylag keveset ír. Hangsúlyozza írásainak jellegzetes világát és sajátos jellembrázolását. Alakjai mindegyikével egy-egy típust alkot, melyhez a jellemző miliót is megteremti. Írói egyéniségét a meleg lírai hang, a tiszta, színes nyelv és nagy műgond jellemzi. (*Petelei István. Felhők. Elbeszélések, Irodalmi Tájékoztató*, 1897, 1. sz. (okt.), 8–9.)

Császár Elemér a *Magyar Kritikában* megjelent recenziójában annak ellenére, hogy elismerően szól Peteleiről, a *Felhők* című kötete kapcsán csalódottan nyilatkozik. Ő is említi novellái finom megszerkesztettségét, és a kötet két legjobb darabjának *A székek* és *A könyörülő asszony* címűt tartja épp a világos kompozíció és a gondos előadásmód miatt. Kifogásolja viszont azokat a lélektani törvényeket, amelyekre a jellemek és a cselekmény épül, mivelhogy ezek szerint nem elég biztosak. Petelei nem tudja a jellemeket következetesen végigvezetni a cselekményen, ezért ezek valószerűtlenné válnak. (Császár 1897a.)

Császár Elemér november 21-én a *Politikai Hetiszemlében* is közölt recenziót Petelei *Felhők* című kötetéről. Hangsúlyozza a novellák rövidségét, de ugyanakkor azt is, hogy rendkívüli műgonddal készültek. Kifogásai azonosak a *Magyar Kritikában* megfogalmazottakkal. Itt még kiemeli, hogy Peteleinek a kompozíció megalkotásában nemcsak szorgalma, hanem tehetsége is van. Igazi virtuóz egy-egy történet legfontosabb momentumának a kiválasztásában. A lélektanilag kifogásolható elbeszéléseit is élvezhetővé teszi az előadás élénksége és a jellegzetes dialógus. Végül pedig Petelei kötetét nem modern léhasággként, hanem komoly olvasmányként ajánlja az olvasóközönség figyelmébe. (Császár 1897b.)

Salgó Ernő így kezdi az *Egyetértésben* megjelent recenzióját Petelei kötetéről: „Petelei István kitünő alkalmat szolgáltatna az irodalmi jelszókkal való játékra. Ime, egy író, a ki lényének lényegéig realista és mégis romantikus ábrándokat bontogat. Képzelve a mindennapi valósághoz tapad és mégis az ideálok kultusza panaszkodik belőle. Nyelvezetében egyszerű a meztelenségig és mégis, senki sem ír nálunk olyan – hogy így nevezzük – stilizált prózát, mint ő. Róla szólva, mennyi antithezist lehetne összebogozni, ha ez a játék nem volna oly hiu és oly meddő! Mondhatná az ember naturalistának, oly komor és szigorú a rajzolásban; de lehetne sorozni a romantikusok közé is, oly fantasztikus és csapongással telt a világa, sőt gyárthatnánk számára új elnevezéseket, teszem: fél-realista vagy más e féle, ha mindez nem volna merő hiábavalóság.” Salgó kiemeli, hogy az író nem a társadalom történetírójának szemével dolgozik, aki mindent meglát, és mindent regisztrál, hanem a lírikus szemével: a külső világ impulzusai közül csak egy-két jelenetre kíváncsi, ezt mélyíti, növeli és fokozza az élet szimbólumává. Módszere is a lírikuséra jellemző deduktív módszer: „Kiválaszt néhány mozzanatot, a mit jellemzőnek, a mit fontosnak tart és innen áramoltatja a sugárkéveket az élet viaskodásaira.” Bródy Sándorral együtt ezért szempontjából Petelei István a legnagyobb lírikus elbeszélő. De míg Bródynál a lírai érzés a hangban és a formában nyilatkozik meg, Peteleinél a jelenetezésben. „Olyanformán ír, mint a hogy Rembrandt festett; úgy osztja a fényt és az árnyékot, a hogy az »anatomiai leczke« művésze. Egyetlen pontra koncentrálja a világosságot és mély homályba meríti a többi. Ez nem a mindennapi igazság; de hatása annál intenzivebb. Nincs benne harmonia, de annál jellegzetesebb és ha bánt is néha az arányok tulsága, annál jobban megragadja az olvasót a kifejezés erőteljessége.” Könyvének hőse tulajdonképpen a sors, szereplői ez ellen viaskodnak. A sors mindent elföldel, az ember csak egyetlen pillanatban kelti fel a figyelmet, amikor „összerontja magát.” Petelei azon a ponton tünteti fel alakjait, amikor azok lezuhannak a mélybe. „A belső álmok és a külső tények ellentéte idézi fel a lelkek tragikus válságát Petelei elbeszéléseiben és ez teljesen hozzáillik ahhoz az íróhoz, a ki korának tanításából üresnek tudja a világot, de szelleménél fogva rosszul érzi magát benne. Mintha a saját lelkének keservét sokszorozná elbeszéléseiben és mintha a saját hangulatát találná fel drámává fejlődve az élet minden epizódjában. Talán nem hü történetíró, de nagy lírikus bizonyára.” (SALGÓ 1897.)

A *Képes Családi Lapok* tudósítása Petelei határozott, erős egyéniségéről, sajátos világáról, eredeti alakjairól beszél. Kiemeli, hogy Petelei írásaiban nincs a divatos köznapiságból és a franciás vagy más modern irányzathoz semmi. A *Felhők* egyes darabjait igazi műgonddal, finom jellemzéssel és pszichológiával írta meg. (*Képes Családi Lapok*, 1897, 19. évf., 47. sz. (nov. 21.), 751.)

Gáspár Imre az író poétikus, szép magyar nyelvét dicséri. Petelei rövid mondatai erőt, határozottságot kölcsönöznek írásainak, alakjainak egy-egy kérdése drámai fordulatot ad a párbeszédnek. Elbeszéléseit in medias res-szerűen kezdi valamilyen közönyösnek látszó részletnél, majd váratlanul sodor bele a tragikus magaslatig emelkedő történetbe. Hangsúlyozza, hogy egyetlen elbeszélő sem olyan mestere a rejtelmes, ki nem mondott, mégis tisztán látható befejezésnek, mint Petelei. Megemlíti Petelei erdélyiségét. Ez az elbeszélésekben jelen lévő erdélyi táj specifikumában és a szereplők észjárásában, beszédjében nyilvánul meg. Petelei elbeszélései Gáspár szerint prózában írt költemények. (GÁSPÁR 1898.)

Lázár Béla nem tér ki konkrétumokra, általánosságban ír Petelei írásművészetéről a *Felhők*ről és a *Vidéki emberekről* szóló recenziójában. A Petelei írásaira jellemző alaphangulatot a szláv melankóliával rokonítja, ugyanakkor azt állítja róla, hogy ennek a hangulatnak a logiká-

ja következetlen. Petelei nem halad, nem változik, csak önmagát variálja; előadása monoton, egészen a modorosságig. Mindezek ellenére könyvei azért mélyek és méltóságteljesek „mert becsületes embereket rajzol, a kik az élettel, ha elhibázták leszámolnak, gyenge logikával, de nagy szívvvel.” (LÁZÁR 1898.)

A szövegek jegyzetei

FELHŐK

M.: *Budapesti Szemle*, 1896, 85. köt., 230. sz., 277–291. *Beszély* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Az ordas bevette magát a gerbenesi nádasba. – Ger(e)benes: helységnév a korabeli Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében.

A fenyőknek csak a tetején volt lomb, mert a szerelmes falusi legények lelopkodták husvét idét a kedvesük kapujába... – Utalás a tavasz behozatalát szimbolizáló húsvéti zöldágjárásra. A Székelyföldön az udvarló legény „már husvét hetében fenyőágot szokott szerezni, azt színes szalagokkal, czipra papirosokkal, piros tojással feldisznitni s választottjának kaputetejére felhelyezni.” (RÉSO ENSEL 1867, 165.)

A romlott lépcsőn mázatlan korondi lábasokban... – Korond: község a korabeli Udvarhely vármegye területén, ma Hargita megyében. A népi fazekasság egyik erdélyi központja.

MENEKVÉS

M.: *Budapesti Szemle*, 1897, 89. köt., 241. sz., 69–86. *Beszély* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Magyar Géza báró azért utazott Vásárhelyre,... – Marosvásárhelyre.

De minthogy Mohácsnál sok veszett már... – Utalás a mohácsi csatára (1526. aug. 29.).

...eltvedve lóháton a Bese felől jött. – Bese: település a korabeli Maros-Torda vármegye területén, ma Maros megyében.

...hatvanhetes termés, méltóságod. – Utalás 1867-re, a kiegyezés évére.

... a fiatal báróval jártak a szabadi hegyekbe. – Valószínűleg a szabédi hegyekről van szó; Szabéd település a Mezőség területén Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében.

A BECSÜLET

M.: *A Vasárnapi Ujság Regénytára*, 1896, 33. sz., 121–122.; 34. sz., 125–126. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

– **Nézd, Buridán ama habozó szamarát,...** – Buridán szamara: a határozatlan emberre használatos kifejezés Jean Buridan (1300–1358) középkori francia skolasztikus egyik példázataiban szereplő szamarról, amely nem tud választani két egyforma szénacsomó közül, és ezért éhen hal.

»**Helyettem beszélj kis virág!**« – Utalás Siebel dalára Charles Gounod francia zeneszerző (1818–1893) *Faust* operájának harmadik felvonásából. Az operát 1859-ben mutatták be Párizsban.

Csak ki ne essék a sajt a szájából, a míg énekel. – Utalás Jean de La Fontaine (1621–1695) *A holló és a róka* című meséjére.

A FAL

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1895, 46. évf., 82. sz. (márc. 24.), 1–4.

A Hét, 1897, 8. évf., 42. sz. (okt. 17.), 663–666.

Ország-Világ, 1897, 18. évf., 43. sz. (okt. 24.), 678–679.; 44. sz. (okt. 31.), 694–695.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Az estéket Mózes úr igen előkelő társaságban töltötte: Bethlen, Apaffi, Rákóczi urakkal. – Bethlen Gábor (1613–1629), I. Apafi Mihály (1661–1690), II. Rákóczi Ferenc (1704–1711) Erdély fejedelmei.

...primor-familia... – A székelyek legvagyonosabb és legelőkelőbb társadalmi osztályához tartozó család.

AZ ÓRA

M.: *A Vasárnapi Ujság Regénytára*, 1896, 35. sz., 129–130. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

Marosvásárhelyi Füzetek, 1896, 1. füz. (nov.), 34–44.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...Kiss Dénes, a fiatal profeszor úr megérkezett Madarasra. – Valószínűleg Mezőmadarasról van szó. Mezőmadaras település a korabeli Maros-Torda vármegyében. Marosvásár-

helytől tizenöt kilométerre, északnyugatra fekszik, az Erdélyi Mezőség és a történelmi Székelység metszésövezetében, az ún. Székely Mezőségen, ma Maros megyében.

Dénes a nagyfalusi körjegyző fia... – A Mezőség területén több Nagyfalú nevű település is volt, nem lehet tudni, melyikről van szó.

»**Görgei álma**« – Görgey Artúr (1818–1916) honvédtábornok, az 1848–1849-es szabadságharc idején a honvédsereg fővezére. A világosi fegyverletétel miatt hazaárulóként tekintettek rá. Kászonyi Dániel olajnyomat formájában széles körben elterjedt, s így jól ismert festményéről van szó.

A zóna idő szerint... – Zóna idő: egy terület vagy ország által használt, hivatalosan megállapított idő, amely néhány órával (max. 12 óra) tér el a greenwichi középidejtől.

...a földrajzi idő azonban e percben... – A földrajzi idő vagy helyi idő csak adott földrajzi helyre vonatkozik.

...e percben tulajdonképpen Greenwichől számítva... – A kezdő délkör London Greenwich nevű külvárosán húzódik át. A greenwichi középidejő a Föld időzónáinak alapja.

A zavarok kiegyenlítésére Baross hozta szokásba a bécsi időt,... – Baross Gábor (1848–1892) a dualizmus korának közlekedés- majd kereskedelemügyi minisztere. A közép-európai zónaidő használatát az ő minisztersége alatt vezetik be.

Caesar felett tartott szónoklathoz hozzá tudna szólni;... – Caius Julius Caesar (Kr. e. 100–Kr. e. 44) római hadvezér és politikus. Az idézett sor utalás lehet Antonius híres beszédére Shakespeare *Julius Caesar* című drámájából.

Azt nem a greenwichi observatorium direktora húzza fel. – Greenwichi csillagvizsgáló: a világ legismertebb csillagvizsgálója, melyet II. Károly alapított 1675-ben a navigáció és az időmérés pontosítására.

A CSOMÓK

- M.: *Kolozsvár*, 1889, 3. évf., 249. sz. (okt. 26.), 1. Szunyog névjelzéssel, *Sümölcs a bal arczon...* címmel. Alcímben megjegyezve: „Az ötödik őszi ének.”
Pesti Napló (regg.), 1893, 44. évf., 38. sz. (febr. 2.), 1–2. *A bogok* címmel.

A KÖNYÖRÜLŐ ASSZONY

- M.: *Kolozsvár*, 1891, 5. évf., 110. sz. (máj. 16.), 1–2. *Asszonyi irgalom* címmel, rajz műfaj-megjelöléssel.
Pesti Napló (regg.), 1893, 44. évf., 76. sz. (márc. 12.), 1–2. *Könyörülő asszony* címmel.

A SZÉKEK

- M.: Folyóiratközlés ezidáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...egy kofaszéket látott (alatta eleven szénnel, serpenyőben),... – A kofák télen a piacon egy fazék parázs mellett melegedtek, ezt néha maguk alá is tették.

»Éljen Garibaldi.« – Giuseppe Garibaldi (1807–1882) olasz szabadsághős, az olasz egysé-
gért folytatott Habsburg ellenes függetlenségi harc vezetője.

...hogy méri a cuba kávé kilóját... – Cuba kávé: az amerikai kávé egyik alfajtája. A *Vasár-
nap Ujság* 1868-as évfolyamának február 16-i száma a *Hirdetések* rovatban reklámozza:
Bauhofer és Jármay budapesti üzletében a „Portorico-kávé,” az „Arany-Java-kávé,” a „Laguayra-
kávé,” a „Plant-Ceylon-kávé” és a „Gyöngy-kávé” mellett az „egész finom” „Cuba-kávé” is
kapható. (*Vasárnap Ujság*, 1868, 15. évf., 7. sz. (febr. 16.), 84.)

A FELSZERELÉS

M: *Pesti Napló* (regg.), 1895, 46. évf., 354. sz. (dec. 25.), 18–19. (A *Karácsony* című mel-
lékleten.)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Minden a régi volt; a virágos rét, a Poklos patak,... – Poklos patak: Marosvásárhely
északkeleti részén átfolyó patak, mely a Marosba ömlik.

...lyceumbokor a kert fenekén,... – Lásd a *Rossz vásár* című novella jegyzeteit!

Igazi brabant dessinek. – A dessin vagy desszén jelentése: szövetmintázat. Brabant tarto-
mány a mai Belgium, illetve Hollandia területén.

Verstanden...? – Megérttetted...? (ném.)

No hát enfin... vége. – No hát, szóval... vége. (fr.)

LOBBANÁS AZ ALKONYATBAN

M.: *A Vasárnapi Ujság Regénytára*, 1895, 5. sz., 17–18.; 6. sz., 21–22.; 7. sz., 25–26.; 8. sz.,
29. *Elbeszélés* műfajmegjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ez a szentléleki gróf. – Szentlélek: a Felső-Nyikó mente egyik legrégebb települése
Székelyudvarhelytől tíz kilométerre északnyugatra, Hargita vármegyében, ma Hargita me-
gyében.

Sőt II. József császár is időzött... – II. József (1741–1790) német-római császár, magyar és cseh király, Mária Terézia és I. Ferenc császár gyermeke.

A bátyám, a konzul, küldött nekünk sirákuzi bort... – Szirakuza szicíliai tartomány. Ismert bortermő vidék.

A JÁTÉK

M.: *Magyar Salon*, 1888, 5. évf., 9. köt. (aug.), 513–519. Peteley István névjelzéssel, *A tanító kisasszony* címmel.

Kolozsvár, 1889, 3. évf., 280. sz. (dec. 3.), 1–2.; 281. sz. (dec. 4.), 1. *A tanító kisasszony* címmel.

Keleti Virágok, 1890, 215–226. *A tanító kisasszony* címmel.

Kolozsvár, 1897, 11. évf., 238. sz. (okt. 19.), 1–2.; 239. sz. (okt. 20.), 1. Alcímben megjegyvezve: „A »Felhők« című kötetből.”

VIDÉKI EMBEREK (1898)

MEGJELENÉS, ELŐZMÉNYEK

A *Vidéki emberek* 1898-ban jelent meg Budapesten az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadásában az *Athenaeum Olvasótára* című sorozat VI. évfolyamának 10. köteteként. Terjedelme 156 oldal. Alcíme: *Novellák*. A kötetet az Athenaeum Részvénytársulat nyomdájában nyomtatták. Tartalomjegyzéke a kötet végén olvasható. Tizenkét novellát tartalmaz, előszava nincs, a szövegeket tipográfiai sorkörzetek díszítik.

A piros vászonkötésű sorozat, az *Athenaeum Olvasótára* elterjedésének nemcsak az olcsóság és a díszes külalak volt a titka – olvasható a kötet elején –, hanem az a tény is, hogy „minden kötetét nyugodtan helyezhetjük családi könyvtárunkba: nem kell félnünk attól, hogy sem irodalmi ízlésünket, sem nyelvérzékünket, sem erkölcsünket megrontják azok a regények, novellák, melyek előtt az Olvasótár megnyitotta ajtaját.” Az *Olvasótár* sikerének másik tényezőjét abban látták, hogy nemcsak magyar munkákat jelentetett meg, hanem minőségi magyar fordításban külföldi regényeket is. Így tökéletesen megfelelt a „nagy irodalmi czélnek,” a magyar olvasóközönség megteremtésének.

A kötet előkészítéséről, előzményeiről, a kiadóval folytatott tárgyalásokról nincsenek adataim. A kötet megjelenését megelőző egyetlen dokumentum az Athenaeumnak a kiadás feltételeire vonatkozó szerződése: „Szóbeli megegyezésünk alapján átvesszük kiadásra Vidéki Emberek című novellakötetét a következő feltételek mellett: / 1) Nevezett műve az Athenaeum Olvasótárának VI. évfolyamában 1898 elején fog megjelenni 10–11 ívnyi terjedelemben. A kéziratot véglegesen rendezve f. é. november 15-ig tartozik Nagyságod az Athenaeumnak átadni. / 2) Az Athenaeum a kiadás jogáért 180 frt, szóval egyszáznyolcvan o.é. forintnyi tiszteletdíjat

tartozik fizetni, melynek fele része jelen egyezmény megkötésekor, másik fele az utolsó ív imprimálásakor esedékes. / 3) Összegyűjtött munkáinak esetleges kiadásába jogosítva lesz nagyságod a Keresked. Törvény 517 §-a értelmében e könyv tartalmából egyes részeket átvenni. / 4) Egy revíziót tartozik Nagyságod olvasni. Megjelenés után 15 tiszteletpéldányra tarthat igényt. / Teljes tisztelettel / ATHENAEUM / Irodalmi és Nyomdai / Részvénytársulat.” (PETELEI 1980, 194.)

TUDÓSÍTÁSOK, FOGADTATÁS

A kötet megjelenéséről a *Nemzet* 1898. február 2-i száma tudósította az olvasóközönséget a *Tudomány és irodalom* című rovatban. Emlékeztetve *Az én utcám* sikerére, a tudósítás kiemeli Petelei különös, egyedi írásművészetét. Ennek legfontosabb jellemzői: végtelen finomság, árnyalatosság, a jelzők eredetisége, megkapó színező ereje és mondatainak tiszta, átlátszó szerkezete. (*Nemzet*, 1898, 17. évf., 33. sz. (febr. 2.), 7.)

A *Magyar Szemle Irodalom és művészet* című rovatának Petelei kötetére vonatkozó ismertetése a *Nemzet*-ben korábban megjelent szöveg változatlan átvétele. (*Magyar Szemle*, 1898, 10. évf., 7. sz. (febr. 13.), 84.)

A *Széki Lapok Irodalom* rovatának tudósítása szerint Peteleinek e könyve a magyar elbeszélők kötetei között a legelső helyen áll. Mély érzéseket és gondolatokat jelenít meg, mindezt kifogástalan magyar nyelven, egyszerű hangnemben mondja el, alakjait pedig élethűen rajzolja. A tudósítás csak azt sajnálja, hogy ezek az elbeszélések nem franciául íródtak, hiszen úgy Peteleit világhírűvé teheték volna. ((Dr. F. S.) 1898.)

Császár Elemérnek a *Politikai Hetiszemlé*-ben közölt írása elsősorban nyelvilag kifogásolja a *Vidéki emberek* szövegeit. A szokatlan, idegen szavakat és szóalkotásokat és az értelmetlen mondatokat teszi szóvá, továbbá kétségbe vonja, hogy e kötet írásainál a művészi gond különös szerepet játszott volna. Elnagyolt, vázlatos históriák, melyek a „költői hitel” szempontjából is kifogásolhatók. A kötet egyetlen erényének a sikeres hangulatkeltést tartja, melyet Petelei legtöbbször természetleírásaival ér el. (CSÁSZÁR 1898.)

Szomaházy István így ír Petelei kötetéről szóló recenziójában: „...a századvég elbeszélői közül egyedül Petelei István az, akinek becsületét a jövő is megőrzi. [...] ...senki nem méltóbb a hosszú, irodalomtörténeti életre, mint ez a különös erdélyi poéta, aki nem tetszetős külsőségeket vitt az irodalomba, nem poéntekkel és vidám ötletekkel dolgozott, hanem mindig az érző, gondolkodó, nyomoruságokra született szegény embert rajzolta. [...] Bizonyos, hogy Petelei nem tartozik ama kellemes írók közé, akiket nekünk, ideges századvégieknek, édes gyönyörűség olvasnunk. Novellái nem békítenek ki bennünket az ugynevezett erkölcsi világrénddel, ellenkezőleg: mindnyájunknak az a fájó érzés lopózik a szívünkbe: hát ez a sulyos, vigasztalan, szomorú tengődés lenne-e az, amit életnek nevezünk? És melankolikusan teszszük le a könyvét, azzal a szomorú gondolattal: hogy az élet vigasztalan küzdelem.” Petelei írásművészete Szomaházy szerint maga az élet és az igazság; meleg szíve van és kétségbeejtően jó szeme. Művészete nemes, érzékeny, finom, melankolikus. (SZOMAHÁZY 1898.)

A *Kolozsvári Lapok* recenzense szerint Petelei szövegeit érdekes írói egyénisége és sajátos elbeszélésmódja teszi kedvelt olvasmánnyá. Bár elbeszéléseinek alig van cselekménye, egy-egy alakjának közvetlensége lebilincseli az olvasó figyelmét. Pár szóval érdekes karektert rajzol, anélkül hogy pózolna vagy patetikus lenne. Írásművészete egészében véve bánatos és szelíd.

„Soha sem dolgozik nagy körvonalakkal, erősebb szenvedélyek rajzolását nem kedveli s az úgynevezett drámai elementumok nem vágnak írói egyéniségébe. Kerüli a nagy szenvedélyek heves, viharos kitörését s azon a mezőn, a melyen szántogat, nem csapkod a villám s felette nem dörög a mennyboltozat.” ((-i.) 1899.)

Somogyi Gyula tizenkét, gyér cselekményű, bonyodalom és lelemény nélküli történetkérő beszél a *Vidéki emberek* kapcsán. „Peteleit jobban érdekli az ember, mint ama helyzetek teremtője és áldozata, amelyekben fel-feltetszik az élet sötét árnya, hogy nyomasztó sejtelem terhét gördítse szívünkre. Szereti feltárni az örvényző élet sötét mélyét, hogy egy-egy pillantást vehessünk beléje.” A *Vidéki emberek* elbeszéléseinek is ez az alapja és magja. Bár vidékről van szó, a recenzius figyelmeztet, hogy az olvasó ne a „vidéki szűkkörű gondolkodás és sajátos lelki egyoldalúság riktó, komikai kiszínezését” várja a kötetből. Vidéken is, akárcsak a nagyvárosban, összeütközések, lelki gyötrelmek, vétkek jellemzik az emberek életét. Ezeket a *Kis leány baja* és *Az édes anya* című írásokban rendkívül sikertelenül adja elő Petelei. Az előbbiben a tárgy természetlenségét, az utóbbiban a kevésbé megkapó feldolgozást kifogásolja a recenzius. Legsikerültebbeknek a lélektani elbeszéléseket (*Az Eliz nevenapja, A tarvászári búcsú, A szigetvári vértanúk*) tartja. (SOMOGYI 1898.)

Lázár Béla 1898. július 31-én közölt recenziót a *Felbők* és *Vidéki emberek* című kötetről a *Nemzetben*. (Ehhez lásd a *Felbők*hez írt jegyzeteket!)

Kunfi Zsigmond szerint Petelei Beöthy Zsoltnak azt az esztétikai álláspontját látszik irodalmi gyakorlatában alátámasztani, mely szerint a falu és a város adja meg a költészet alaphangját: a nemzeti irány a falu költészete, az idegen a városé. Petelei felfogása szerint is „a vidéki levegő, a kisvárosi élet a maga számtalan aprólékos hol unalmas, hol vonzó sajátosságával, minden szunyogot elefánttá fújó nagyozásával egészen más fajta embereket terem, mint a nagyváros örökös zajával, ideges és izgatott lármájával.” Kunfi a problémát abban látja, hogy a novella műfaja terjedelmileg és sajátos vonásai miatt nem alkalmas erre. „A novella legfőljebb egy-egy typut rajzolhat, kisebb kört festhet, de egységes, erkölcsi felfogást, szellemi és anyagi életet egy képen szemléltető világ képet adni nem tud...” Petelei „elbeszéléseit valami elemezhetetlen hangulat lengi által, a melyből, hol az erdélyi hegyek üde levegője csap felénk, hol a világ és emberek gyarlóságait hidegen szemlélő ember megfigyelése lép előtérbe, máskor ismét az emberszeretet meleg hangjai ütik meg fülünket, s mindezekkel együtt vagy tán bennünk, ott van az írónak eredeti, rögtön felismerhető egyénisége, a mely éppen úgy megnyilatkozik rövid szaggatott mondataiban, mint a hangulatokban, melyeket érzékíteni törekszik, melyek lelkét lekötik.” A *Vidéki emberek* szereplői nem közönséges alakok: némelyek, egyszerű, kisvárosias külsejük alatt hipermodern történetek hőseivé válnak, de Petelei tehetsége a jó ízlésen és a lélektani valószínűségen innen tartja őket mindig. A lemondás és megnyugvás csendes melankóliája, a magasabb színvonalra és a nemesebb hatásra való törekvés hozza a kötet darabjait az olvasóhoz közel, bár megszakítás nélküli elolvasásuk fáradságos lehet. Az elbeszélésekből hiányzik a drámai élet mozgalmassága, s ezt az epika próbálja helyettesíteni, a recenzius szerint, nem túl nagy sikerrel. A *Két fehérnép* című elbeszélés elevenség és érdekesség tekintetében messze a többi fölé emelkedik. Petelei Istvánnál minden szónak megvan a maga jelentősége, „ő az egyes szavaknak a hatását a legnagyobb műgonddal mérlegeli. S a mai gyors munka korszakában talán a legnagyobb dicséretek közül való, a mit íróemberre el lehet mondani.” „Megfigyelései aprólékosak, de jellemzők és egyúttal művésziek. Embereit számtalan apró vonásból építi fel, a melyek azonban egységbe nem mindig olvadnak.” (KUNFI 1898.)

A szövegek jegyzetei

A NAGY LIDI URA

- M.: *Pesti Napló*, 1896, 47. évf., 355. sz. (dec. 25.), 22–24. (*A Pesti Napló karácsonya* című mellékleten.)
Marosvásárhelyi Füzetek, 1897, 5. füz. (márc.), 250–260.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...**Abafáján pompás nagy háza van.** – Abafája: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Szászrégentől délre.

A kertje a herbusi vízeresztőig ér ki,... – Herbus: fűrésztelep Szászrégenben.

Hátán egy viseltes Bánk-bán lógott,... – A *bán-bán* zeke vagy Bánk-bán posztóból készült, hosszú, bokáig érő, galléros, hátul felvágott felsőkabát. Gallérja szélein és ujjvégein fekete, kék vagy zöld posztóval van beszegve. Csukja és hátul derékban összekapcsoló van rajta. (MALONYAY 1909, 40.)

Ö. T. O.

- M.: *Kolozsvár*, 1889, 3. évf., 248. sz. (okt. 25.), 1–2. Szunyog névjelzéssel. Alcímben megjegyezve: „A negyedik őszi kép.”
Pesti Napló, 1897, 48. évf., 108. sz. (ápr. 18.), 6–7. (*A Pesti Napló* húsvéti mellékletén.)
A citromáros felénk... címmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

»**óh gondolj Sárára, óh, gondolj Rebekára, óh, gondolj Józsefre**« – Sára Ábrahám felesége, Rebeka Izsák, Ábrahám és Sára fiának felesége, József pedig Rebeka és Izsák Jákób nevű fiának gyermeke. Mindhármuk történetében a hit és az Istennek való engedelmesség a meghatározó. Történetüket lásd 1Móz 17–50.

ESŐS ALKONY

- M.: *Pesti Napló* (regg.), 1897, 48. évf., 205. sz. (júl. 25.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Mert az imádság mellé, mint a kigyók, ugy csusszantak be Petrarca sonettjei a szívembe... – Francesco Petrarca (1304–1374) olasz költő, esszéíró, filozófus. Életművének legismertebb része a 367 versből álló *Daloskönyv*, mely politikai költészete mellett magába foglalja szerelmi líráját, a Laurához írt sonetteket is. (VL 1986, 458., 460–461.)

»**Ki nem birom hölgyem tekintetét / Nincs hűvös barlang, mely előle véd / S nem nyujt menedéket esthomály.**« – Idézet Petrarca XV. sonettjéből, Radó Antal fordításában. (PETRARCA [1886], 23.) A magyar irodalomban Radó Antal fordította le először a sonetteket. Fordítását a Kisfaludy Társaság Szász Károly bírálata alapján fogadta el kiadásra. (*Előszó* = PETRARCA [1886] 3.) A Petelei által idézett rész három apró kis eltéréssel megegyezik Radó fordításával: „Ki nem birom hölgyem tekintetét, / Nincs hűvös barlang, mely előle véd, / Se nem nyujt menedéket esthomály.”

A hegyek között a mikházi barátklasztromba... – Mikháza: Nyárad menti település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében. Ferences rendi kolostorát a 17. században építették. (ORBÁN 1870, 89–92.)

Igy szól pedig Vergilius, mikor Dido királyné után a zugó barlangba lép Aeneus: / ...E nap volt a bajok forrása, / ez, a keserű gyász kezdete. – Publius Vergilius Maro (i. e. 70 – i. e. 21) római költő. Leghíresebb műve *Aeneis* című eposza. Petelei az *Aeneis* Barna Ignác-féle fordításából idéz. A fordítás 1890-ben jelent meg. Az idézett rész a IV. ének 169–170. sorából származik. (VERGIILIUS 1890, 151.)

AZ ELIZ NEVE NAPJA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1897, 48. évf., 295. sz. (okt. 23.), 1–4.

KALAND

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1897, 48. évf., 212. sz. (aug. 1.), 1–3.

A TARVÁSÁRI BUCSU

M.: Folyóiratközlés ezidáig nem került elő.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ott született Tarvásáron... – Tar: település Nógrád vármegye, ma Nógrád megye területén. Azonos, illetve Tarvásár nevű erdélyi településről nincs tudomásom.

Egy-egy öreg honvéd magyarázta a dombról, hol állottunk Gálfalva mellett mi... – Utalás az 1848–1849-es szabadságharc gálfalvi (1849. január 17.) csatájára.

»Magyar népedről, örökségedről / Ne felejtkezzél el, szegény magyarokról.« – Részlet ismert katolikus egyházi énekből. (Vö. HARMAT–SÍK 1938, 349–350.)

»Oh elefántcsont-torony: Mária« és sirva rebegi a búcsus: »Könyörögj érettünk.« – Részlet egy közismert, Szűz Máriát dicsőítő litániából. (Vö. HARMAT–SÍK 1938, 64–66.)

A BIRTYÓKA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1897, 48. évf., 238. sz. (aug. 27.), 1–3.

Székely Lapok, 1898, 28. évf., 14. sz. (febr. 17.), 1–3. Lábjegyzetben megjegyezve: „Szerzőnek »Vidéki emberek« című legújabb kötetéből.”

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Gyergyóból került közénk egy szelid, jó fiu,... – Gyergyó: Lásd a *Máli* című novella jegyzeteit!

Gilt. Áll a vásár. – Rendben. (ném.) Áll a vásár.

ELKÉSETT

M.: *Budapesti Hírlap*, 1897, 17. évf., 160. sz. (jún. 10.), 1–4. *Mimi elkésett* címmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A haja már gyérecske volt, de még hajlós a dereka s a dreisrittet nagyszerűen tánczolta. – dreisritt (helyesen: Dreisritt): osztrák népi tánc.

„A SZIGETVÁRI VÉRTANUK”

M.: *Kolozsvár*, 1890, 4. évf., 247. sz. (okt. 29.), 1–2. Szúnyog névjelzéssel, *Szét pattant buborék* címmel.

A Hét, 1891, 2. évf., 22. sz. (máj. 31.), 347–349. *Szét pattant buborék* címmel, rajz műfajmegjelöléssel.

Budapesti Hírlap, 1896, 16. évf., 30. sz. (jan. 31.), 2–4.

AZ ÉDES ANYA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1897, 48. évf., 198. sz. (júl.18.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

»Ingadozó nádszál, / Hozzám nem hajlottál / Bár ahhoz légy igaz, / Akit választottál...« – A népdal egyik, karatnai változatát a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* 3. kötete közli: „Ingadozó nádszál, / Én hozzám mért hajlál? / Ha igaz hű társam / Lenni nem akartál. // Ritka madár, ritka, / A fekete hattyu, / Még annál is ritkább / A hűséges fattyu. / Ritka legény, ritka, / Ki igazán szeret, / Ha ma hozzád hajlik, / Holnapután megvet.” (MNGY 1882, 164.)

KÉT FEHÉRNÉP

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1897, 48. évf., 284. sz. (okt. 12.), 1-3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A Bucsinon szép aztán az ősz! Parajd felől a bikkek és a cserék... – Bucsin: a Bucsin tető a gyergyói medence nyugati határában emelkedik félúton Parajd és Gyergyószentmiklós között. Magassága 1287 m. Parajd: település Hargita vármegyében, ma Hargita megyében.

Mert a Bucsinon az egész Gyergyó átjár Udvarhelyszékre s a deczkát a hetivására, Nyárádszeredára ilyenkor hozzák. – Nyárádszereda: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől keletre.

Onnan alulról Sóváradról. – Sóvárada: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Szováttától délre.

En Gyergyó-Alfaluból jövök. – Gyergyóalfalu: település Csík vármegyé, ma Hargita megye területén, Gyergyószentmiklóstól nyugatra.

KIS LEÁNY BAJA

M: *Kolozsvár*, 1888, 2. évf., 259. sz. (nov. 7.), 1. SZ-g. névjelzéssel, *A topánka* címmel.

AZ ÉLET I–II.

(1905)

MEGJELENÉS, ELŐZMÉNYEK

Petelei István utolsó, életében megjelent novelláskönyvét, *Az élet* címűt, 1905-ben adta ki a Franklin Társulat Budapesten két kötetben. Mindkét kötet terjedelme 208 oldal, alcíme: *Történetek, képek*. Összesen harminckét szöveget tartalmaz, az első kötetben ebből tizenkilenc, a másodikban tizenhárom szöveg olvasható. A tartalomjegyzék a kötetek végén található. Az első kötetben kilenc rövidebb szöveg *Apró képek* címmel tipográfiaiilag a tartalomjegyzékben és a főszövegben is elkülönített tömböt alkot. A második kötet nem tartalmaz elkülönített ciklust. *Az élet* is az előző Petelei-kötetekhez illeszkedik: nem tartalmaz sem előszót, sem illusztrációkat, az egyes szövegeket fejlécként tipográfiai sorkörzetek díszítik.

Már a *Vidéki emberek* jegyzeténél idézett Athenaeum-szerződés harmadik pontjából is következtetni lehet arra, hogy Petelei tervezte összes novellájának kiadását. A *Vidéki emberek* megjelenését követően erre vonatkozó konkrét lépéseket azonban már nem az Athenaeumnál, hanem a Franklin Társulatnál tett. 1903 októberében Wodianer Artúr például, már arról értesíti, hogy az első kötet kéziratát meg is kapta. Arra kéri továbbá Peteleit, hogy rendezze régi kiadóival a kiadói jogokra vonatkozó szerződéseket, annak érdekében, hogy az új könyveket meg lehessen hirdetni. (*Wodianer Artúr – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1903. X. 26., PETELEI 1980, 215.) Decemberben Wodianer már arról ír, hogy időközben sikerült megszerezniük minden korábban megjelent Petelei-kötet kiadói jogát, s így az első kötetet már sajtó alá is adták. (*Wodianer Artúr – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1903. december 17., PETELEI 1980, 218–219.) Wodianer azonban nem a karácsonyi könyvpiacra tervezte a könyv megjelentetését, illetve a két kötetet eredetileg nem azonos időpontban akarta kiadni. Tervei ellenkeztek Peteleiével, ezért az író a szerződés felbontásának lehetőségét is felvetette, de végül Wodianernek sikerült meggyőznie, hogy ne tegye. Utólag Wodianer is jobbnak látta a két kötet együttes megjelentetését. (*Wodianer Artúr – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1904. I. 2., PETELEI 1980, 220.) A következő levélben már konkrétumokról beszélnek: ívszámról, a kötet szedéséről, tördelésről, kötet szerkezetéről. Wodianer közben sorozat indítását tervezte *Magyar Regényírók és Elbeszélők Tára* címmel, Mikszáthtal mint szerkesztővel, és ezt a sorozatot nyitotta volna Petelei két kötete. Ugyanebben a levélben kéri Peteleit, hogy küldjön számára egy arcképet, ugyanis a sorozatban közölni szándékszik a szerzők arcképeit is. (*Wodianer Artúr – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1904. II. 24., PETELEI 1980, 224–225.) Mikes Lajos, a Franklin irodalmi titkára is mint „egy kollekció kezdő két kötetéről” beszél Peteleinek írt levelében. (*Mikes Lajos – Petelei Istvánnak*, Budapest, 1904. II/24., PETELEI 1980, 226.)

A kiadásra vonatkozó utolsó adat Petelei Gyalui Farkasnak írt leveléből származik. E szerint Budapesten járt, sikerrel, hiszen a Franklin Társulat nemcsak a meg nem jelent novellák, hanem a régiek jogát is megvette, és készíti az összkiadást. (*Petelei István – Gyalui Farkasnak*, [1904. április], PETELEI 1980, 229.)

Petelei összes novellájának kiadása végül nem valósult meg, *Az élet* című kötet viszont 1905-ben megjelent. A kötet nem része egyetlen sorozatnak sem, és olyan szövegeket tartalmaz, amelyek 1898 és 1904 között a *Pesti Napló*ban jelentek meg.

TUDÓSÍTÁSOK, FOGADTATÁS

A kötet megjelenéséről 1904. december 4-én tudósította az olvasóközönséget a *Vasárnapi Ujság Irodalom és művészet* című rovatában. Úgy fogalmaz, hogy tartalmasabb és eredetibb könyvet aligha mutathat fel a folyó évi könyvpiac, és a kétkötetnyi elbeszélés remek alkalmat nyújt a közönségnek a kevésbé ismert Petelei István (újra)felfedezéséhez. Petelei azok közé a ritka írók közé tartozik, „a kik egyéni világnézetet alakítottak maguknak, melyben van borongó pesszimizmus, de erős és minden ízében emberi részvét is az élet szenvedései iránt. Ezért elbeszélései nem csupán az életből véletlenül kikapott esetleges megfigyelések foglalatjai, hanem megérezni rajtuk, hogy az élet jelenségeit az író bizonyos magasabb szempontból szemléli.” Annak ellenére, hogy az elbeszélések hangulata borongós, a lélektani rajz hűsége és pontossága, az előadásmód és az írónak a szenvedőkkel való rokonszenve nem engedi a fájdalmas érzést nyomasztóvá válni. „Ezért Petelei művei az olvasónak nemcsak élvezetet szereznek, hanem bizonyos mértékben fölemelő érzést is tesznek rá s így hatásuk nem ér véget az olvasás pillanatával, hanem tovább is terjed.” (*Vasárnapi Ujság*, 1904, 51. évf., 49. sz. (dec. 4.), 841.)

A kötetről Szini Gyula írt recenziót a *Pesti Napló*ban 1905 januárjában. Szini szerint a visszavonultság, a hallgatagság egzotikuma tapad Petelei István írói egyéniségéhez. Ritkán és keveset ír, a közönség számára csak vendég. Legújabb kötetével maga az élet ismét irodalmi eseményt jelent – állítja Szini. A kötet írásai, annak ellenére, hogy magukban rejtik a népszerűség legnagyobbjait, szinte klasszikus feltételeit, mégis inkább a választékos ízlésű közönséget hódítják meg. Petelei nyelve egyéni, színesebb, kifejezőbb, mint a közkeletű irodalmi nyelv. A gondolkodásában sincsenek túlságosan népszerűtlen elemek: emberszeretet és az emberek iránti érdeklődés jellemzi. „Az embermegértés és az ebből fakadó emberszeretet nagy magánosságában nemcsak hogy el nem mult tőle, hanem megerősödött, meggyőződéssé vált benne annyira, hogy a »bösewicht« fogalmát szándékosan kerüli, a feketében feketére való festést nem is gyakorolja. Az emberek szenvedelmét, bűneit, aljasságát, romlottságát színes elemeire bontja, megérti és megbocsátja. Nincs egyetlen alakja sem, akivel vele együtt többkevesebb szimpátiát ne éreznénk. Sőt a Petelei lélekfestő művészete ott csucosodik fel, ahol az emberi lélekből a legrejtettebb, legmélyebb és legmelegebb vonásokat csalja ki nagy művészetével.” Petelei az elbeszélő objektivitásával óvakodik attól, hogy túlságosan lírikus legyen, és hogy alakjait teljesen a maga világfelfogásába kényszerítse bele. Világnézete teljesen letisztult, felemelkedett, emberszerető, természetcsodáló, minden elfogultságtól mentes. Művészetének szubtilis finomsága nem mindenki számára érthető: ez előkelő és magában állóvá teszi. Befelé fejlődő művészet, amely kifelé konzervativizmust, állandóságot mutat, amely a hagyományokhoz (székely népköltészethez) való fordulásban és érdeklődési körében érhető tetten. Az utóbbinak geográfiai, sőt topográfiai határai vannak. Ennek következménye, hogy témái sem változnak túlságosan: a jelentéktelen vagy a torz külsejű emberek tragikomikumára érdeklődik. Novelláit koncepciózusság jellemzi: befejezettek, kidolgozottak, nem jellemző rájuk a kapkodás, a feleslegesség. Leírásai rendkívül finomak, aprólékosak, megfigyelései szinte mikroszkopikusak, természeti képei is minuciózusak. Leírásai nem magát a leírást szolgálják, hanem a művészi hatás célját. „Petelei nem ment ki a nagyvilágba, hanem a maga kis világában leste el a természet és az ember szavát. A macrocosmos a microcosmosban tárult fel előtte.

Épp ezért apró leírásai is megnőnek, jelentőssé lesznek, az ember annak a nagy titoknak a lüktetését érzi bennük, amely a kis világban épp oly csodálatos, mint az egész univerzumban.” (SZINI 1905.)

1905 januárjában az *Uj Idők* is közölt egy rövidebb ismertetést Petelei kötetéről. A cikk a szófukar és csendes Peteleit, akit sohasem látni a fővárosban, a legnagyobb magyar írók egyikének tartja. „Valahányszor Petelei neve megjelenik a nyilvánosságban, az mindig azt jelenti, hogy egy kötetre való irodalmi kincset gyűjtött: de csak a könyve látható, ő maga sohasem.

Lent él Erdélyben, egy csendes vidéki fészekben és azt sem lehet tudni, hogy mit csinál, amikor pihen a tolla. Valószínű, hogy akkor is az életet rajzolja, csodálatosan megkapó színekkel, megrázó történetekben és annyi hűséggel, igazsággal, hogy minden sora az emberi szívnek eleven lüktetése, színeknek finom egybeolvadása és szép, plasztikus vonásoknak harmonikus egybeilleszkedése.” Petelei a kötet megjelenésének idején is ugyanúgy ír, mint húsz évvel korábban, rajta nem fogott ki a megváltozott ízlés, a változó áramlatok fölött áll, „a mai életet ugyanazzal a tökéletes készséggel és eleven igazsággal rajzolja, mint a húsz esztendő előttit.” ([n. n.], *Petelei István, Uj Idők*, 1905, 11. évf., 4. sz. (jan. 22.), 78.)

A szövegek jegyzetei

AZ ÉLET I.

A NAGYAPÓ

M: *Pesti Napló* (regg.), 1898, 49. évf., 71. sz. (márc. 12.), 1–4. *Az új idő* címmel. *Vasárnapi Ujság*, 1900, 47. évf., 15. sz. (ápr. 15.), 227–230. *Rajz* műfajmegjelöléssel. Petelei a „nagyapó” témát több szövegében is feldolgozta. Vö. az azonos című novellával a *Keresztek* című kötetből. 1889-ben *A bácsi* címmel írt a nagyapóról. (SZUNYOG, *A bácsi, Kolozsvár*, 1889, 3. évf., 93. sz. (ápr. 20.), 1. Mellékleten.) Ennek a szövegnek számos eleme felismerhető *Az élet* első kötetében közölt novellában.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Mondjátok ki háromszor sebesen e szót: Nabukodonozor s akkor a tietek lesz ez a Máriás.« – Nabukodonozor babilóniai király. (Vö. 2 Kir 24–25.). Máriás: a tizenhét krajcáros pénzérme. (RÁDÓCZY 1982, 39.) Azért nevezték máriásnak, mert Szűz Mária látható rajta. Hatvan krajcár értéke volt egyenlő egy forinttal. (Uo., 38.)

»**Quomodo valet amice?**« – Hogy van az egészsége, barátom? (lat.)

... **egy gyergyói örménytől vettem,**... – Gyergyó: Lásd a *Máli* című novella jegyzeteit!

Nem minden szép, a mi szép, / Az szép, a mit szeretünk... – Lásd *A nagyasszony* című novella jegyzeteit a *Jetti* című kötetben!

Öregségére faneműt vett a szovátai székeltyektől... – Szováta: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, kevés művelhető földdel, de annál több erdővel.

A kikkel jártak Gálfalva mellett (ott, igaz, futottak), de a piski hídnál, Segesvártt, a vízaknai lankásokon. – Utalás az 1848-1849-es szabadságharc gálfalvi (1849. január 17.), piski (1849. február 9.), segesvári (1849. július 31.) és vízaknai (1849. február 4.) csatáira.

A GYEHENNA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1899, 50. évf., 356. sz. (dec. 24.), 1-2. (Mellékleten.) *Rajz* műfaj-megjelöléssel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...mikor a Kis Farkas által imádott német mitológiából való Nornák... – A Nornák a sors istennői az észak-európai népek mitológiájában. Wagner operáinak köszönhetően kerültek be a köztudatba. A Nibelung-énekekben is szerepelnek, ezért az utalás a német mitológiára. A Cox-mitológia szerint: „A Nornák testvérek és hárman vannak; megfelelnek a görög Moiráknak, a végzet istenasszonyainak. Nevük Urd, Verdand, Skuld (geworden, werdend, werden sollend), azaz Mult, Jelen, Jövő. Szomorú, de megható szépségű lények.” (Cox 1886, 191.)

De azért hálátlanul nem hagyom el az iskolát, melyen egykor Anteus-képen megvetetem a lábaimat... – Anteus az ókori görög mitológiában a tenger istenének és a föld istennőjének fia, akit senki sem győzhetett le, mert anyjától, a Földtől, mindig új erőt merített.

A KIS GÁSPÁROVICS

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1897, 48. évf., 332. sz. (nov. 30.), 1-3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Ez az Ágnes egy »dolorosa Mater,«... – Ez az Ágnes egy »fájdalmas anya,«... (lat.)

ELÍTÉLVE

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1899, 50. évf., 167. sz. (jún. 18.), 1-4.

A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1903, 21. sz., 77-78.; 22. sz., 81-82. *Elbeszélés* műfaj-megjelöléssel.

JER ÉDES, A KAROMBA...

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1900, 51. évf., 69. sz. (márc. 11.), 1–3.

CSIFÓ FRÁJTER ÉS A LOVA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1902, 53. évf., 88. sz. (márc. 30.), 1–3. *Katonák. I. Akinék senkije* *sincsen* címmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...a német »tauglich«-ot mondott rá... – ...a német »alkalmas«-at mondott rá... (ném.)

Hazament a szovátai sóhegyek felé. – Szováta: Lásd *A nagyapó* című novella jegyzeteit *Az élet* című kötetben!

...a selymékes Szakadát-ban az aranysárga mocsárvirággal... – Szakadát: Szováta korabeli északnyugati tartozéktelepülése a Szakadát-pataka mentén Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében.

A TAVASZ

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1902, 53. évf., 336. sz. (dec. 7.), 1–3. *Apró képek* főcímmel, a *Mari kering* és *Az uram* című írásokkal egy tárcarovatban.

AZ URAM

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1902, 53. évf., 336. sz. (dec. 7.), 1–3. *Apró képek* főcímmel, *A tavasz* és a *Mari kering* című írásokkal egy tárcarovatban.

HONVÁGY

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1902, 53. évf., 88. sz. (márc. 30.), 3. *Katonák. II. Akinék van valakije* címmel.

AZ ANYA KICSIBEN

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 45. sz. (febr. 15.), 1. *Apró képek a havasból. (Versek prózában)* főcím alatt.

LEVELE ÉRKEZETT A KISASSZONYNAK

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 45. sz. (febr. 15.), 1–2. *Apró képek a havasból. (Versek prózában)* főcím alatt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A Bucsinból leszálló farkasok... – Bucsin: Lásd a *Két fehérnép* című novella jegyzeteit!

A TUDATLAN MADÁR

M: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 4. sz. (jan. 4.), 1. *Apró képek* főcím alatt.

AZ IRGALMAS EMBER

M: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 4. sz. (jan. 4.), 1–2. *Apró képek* főcím alatt.

A KIGYÓ A PARADICSOMBAN

M: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 4. sz. (jan. 4.), 2–3. *Apró képek* főcím alatt.

AZ ÉDES ANYA

M: *Pesti Napló* (regg.), 1899, 50. évf., 6. sz. (jan. 6.), 1–4. *Jánoska várja az apját* címmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...látta, mint ereszkednek le a Bucsinról szekeresek... – Bucsin: Lásd a *Két fehérnép* című novella jegyzeteit!

MAYER, A ZSIDÓ SUSZTER

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1902, 53. évf., 18. sz. (jan. 19.), 1–4. *A megváltás* címmel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Én Ben-berisz vagyok, az ég fia gyermeke, vagyok... – A Bnai Brith (Benai Berisz, héber szövetség fiai) a szabadkőművességhez hasonló szervezet. Német származású zsidók alapították 1843-ban New Yorkban. 1882-ben honosodott meg Németországban.

Visszaviszem a szent szekrény elé Ábrahám, Jákob, Izsák, Jehovának az oltalma alá. – A szent szekrény vagy frigyláda Isten zsidókkal kötött szövetségének szimbóluma. (Lásd 2Móz)

GÖRÖG TRÁTYI ÉS AZ APJA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1902, 53. évf., 273. sz. (okt. 5.), 1-3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

...én Köszvényesen lakom... – Köszvényes: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől északkeletre.

A lovak lusta lépésben vonszolták fel a kocsit a Deménháza síkjára... – Deménháza: település Maros-Torda vármegyében, ma Maros megyében, Marosvásárhelytől északkeletre, Köszvényestől délnyugatra.

A szájuk hasonló a karácsonyi turkáséhoz,... – A turkás a kecskemaszkos játékos erdélyi megnevezése. (MN 1990b, 318.)

AZ ÓRA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1898, 49. évf., ápr. 10., 4-5. (*A Pesti Napló husvétja* című mellékleten.)

LEVÉL HAZA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 278. sz. (okt. 11.), 1-3.

AZ ÉLET II.

A FEHÉR HÁZ

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1904, 55. évf., 80. sz. (márc. 20.), 1–4.

NEHÉZ ÉJSZAKA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1900, 51. évf., 55. sz. (febr. 25.), 1–4.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Maustodt, uram! – Szörnyhalál, uram! (ném.)

A DEMMEL FELESÉGE

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1898, 49. évf., 33. sz. (febr. 2.), 1–4. *Az új idő* címmel.
Vasárnapi Ujság, 1904, 51. évf., 50. sz. (dec. 11.), 850–851.; 51. sz. (dec. 18.),
871–874.

EGY KIS FIÚ TÖRTÉNETE

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1899, 50. évf., 300. sz. (okt. 29.), 1–3.

JÁTÉK

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1902, 53. évf., 294. sz. (okt. 26.), 1–3.
Vasárnapi Ujság, 1904, 51. évf., 49. sz. (dec. 4.), 830–831.
Képes Családi Lapok, 1905, 27. évf., 1. sz. (jan. 1.), 4–7.

EGY ASSZONY TÖRTÉNETE

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 320. sz. (nov. 22.), 1–6., 322. sz. (nov. 24.), 1–4.

AZ ÖRDÖG

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1900, 51. évf., 104. sz. (ápr. 15.), 25–28. (Mellékleten.)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Én kaszáltam versenyt a szeretőmmel a Szakadátban... – Szakadát: Lásd a *Csifő fráter és a lova* című novella jegyzeteit!

AZ UTOLSÓ LEVÉL

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 120. sz. (máj. 3.), 1–3.

A BIBLIÁS EMBER

K.: A novella egy korai fogalmazványa az MTAK Kézirattárában az Ms 5721/134-es Petelei-jegyzetfüzetben olvasható. (Petelei jegyzetfüzeteiről: TÖRÖK 2005.) A jegyzetfüzet méretei: 14,5 × 8,5 cm. Kiskockás papírú füzet, a lapok sarkai lekerekítve. A füzet lapjai számozatlanok. A szöveg helye: 10. fol. r. és 11. fol. r-v., saját számozásban: 20–22. oldalak. Vegyes jegyzeteket tartalmaz. Ceruzával írta, apró betűkkel, majd utólag, szintén ceruzával, a szöveget átlósan áthúzta. Bejegyzésre vonatkozó dátum nincs, de a jegyzetfüzetben található keltezésekből ítélve az 1900-as évek első felében írta. A fogalmazvány teljes szövege:

[20.]

Egyszer egy nagyszakállu paraszt ért a <...> piacra átalvetővel²¹ a hátán:
– Mit árul?
– Bibliát.
– Pap e kend?
– Nem, de az Isten szolgája: nazarenus.
– Idegen nemzet?
– Székely –
– Szakállat hogy ereszt?
– Egy pap pakkját hordva, ismertem²² meg az igazságot, azota járok és hirdetem. Másodszor Szentesen kereszteltek meg. Tanítom az igaz igéket.
– Tanított-e ki valakit?

---

²¹ <egy> átalvetővel

²² <az igaz igéket> ismertem

– Igen. Háromszéken pogány a nép.. De Udvarhelyszéken hármat oktattam ki, el is vittem a másik keresztelőre.

– Asszonyt is-e?

Arra lehorgasztotta a fejét s elsötétedett csontos arcza. Vontatottabban folytatta:

– Egyszer csak..

– S megkereszteltette-e ismét..

– Nem lehetett uram.

Az átalvető kötőjét kioldozta, bekötözte letette a koczkás zsákot a földre, felelte:

– Nem lehetett uram.. az ördög megzavarta.

– Az ördög?

– Egy legényember.

[21.]

– Miért nevezi ördögnek?

– Mert az volt. Legény testet vett fel. Az ördög volt maga..

A piac egészen néptelen volt. A sétatér poros kis fái alatt néhány gyerek zajgott.

A Nyiko széléről való menyecske volt; valahonnan Etéd környékéről egy sugár, nagy szempillákkal árnyékolt szemű ifjú özvegy asszony volt a ki az urát elföldelte. Igen szép volt és sokat sirt, az, meghallgatta a mit tanítottam neki, és úgy sohajtott rá az igazak boldog házát festettem előtte, mely vár az igazakra. [.] Be vette az igaz szót.. Mindent helyben hagyott s úgy vette be a tanítást mint a szomjas föld az esőcseppet. Az embereket kerülte; régi barátneit, régi pajtásait, csak az én beszédemet leste. Még látom a kerekre nyitott nagy csodálkozó szemeit ha a menyország üdvösségét festettem s erre megcserepesedett [?], széltől felszántott kezemet fogva beszéltek a jövő élet örömét. Boldog volt az ő reménységében és boldog voltam az ő reményén.. Elkészült hogy az igaz keresztelést vegye fel ismét és azon fáradozott hogy pénzzé tegye a javait s velem eljőjön a patriarchákhoz és ismét meghajtsa az igaz oltár előtt. Akkor rá lesett az

[22.]

ördög és körmébe kerítette.

– Az ördög?

– Egy ifjú formás legény, meglátva a szomorú asszonyt.

M.: *Budapesti Hírlap*, 1901, 21. évf., 349. sz. (dec. 19.), 1–3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

»Csodáktévő nagy Isten / Bűnbocsátó kedvedben / Végy minket szerelmedben / Lakatolás köziben.« – Péchi Simon *A mennyei lelki szent templomnak lakatolásáról* című énekének második versszaka. (RMKT 1970, 254–255., 95-ös számú ének)

A Háromszék megromlott. – Háromszék: Lásd a *Máli* című novella jegyzeteit!

Az Udvarhelyszék... – Udvarhelyszék az egykori székely székek egyike, önálló tájegység a Székelyföld nyugati részén.

Egy menyecske volt az, uram, Etédről. – Etéd: település Udvarhely vármegyében, ma Hargita megyében. Vásáraitól híres.

A makfalvi vásárból ment haza az urával... – Makfalva: Lásd *A nagyapó* című novella jegyzeteit a *Keresztek* kötetben!

ŐSZI ÉJSZAKA

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1899, 50. évf., 272. sz. (okt. 1.), 1-3.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

A Szakadát ciheresein gyenge köd suhan át, a Bekecs lábánál kezdve,... – Szakadát: Lásd a *Csifő fráter és a lova* című novella jegyzeteit! Bekecs: maroszséki havas a Nyárad felvidéken.

A FOLT

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1903, 54. évf., 264. sz. (szept. 27.), 1-3.

BUCSÚJÁRÁS

M.: *Pesti Napló* (regg.), 1898, 49. évf., 172. sz. (jún. 23.), 1-3. *Tavaszi bucsujárás* címmel.
Pesti Napló (regg.), 1904, 55. évf., 335. sz. (dec. 4.), 4-5.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Utána az atyhaiak, a mikháziak, a korondiak, parajdiak,... – Atyha: település Udvarhely vármegyében, ma Hargita megyében. Mikháza: Lásd az *Esős alkony* című novella jegyzeteit! Korond: Lásd a *Felhők* című novella jegyzeteit! Parajd: Lásd a *Két fehérnép* című novella jegyzeteit!

Mily önfeledten, boldogan fújják! »Elefántcsontból való torony.« A vén facsaros kúrator sírva nyögi: »Könyörögj érettem!« – Lásd *A tarvászári bucsu* című novellához írt jegyzetet!

Egy domb élén várakoznak a szovátaiak a proceszsióra. – Szováta: Lásd *A nagyapó* című novella jegyzeteit *Az élet* című kötetben!

...tojásos lepényt az etédi asszonyok,... – Etéd: Lásd *A bibliás ember* című novella jegyzeteit!

...**Mennye királyné asszonya / Örülj, szép Szűz, Alleluja!..** – Részlet egy Szűz Máriához szóló antifonából. Teljes szövege: „Mennye Királyné Asszonya, örülj szép Szűz, Alleluja; / mert kit méhedben hordozni, méltó voltál, Alleluja. / A' mint meg mondotta vala, fel támadott, Alleluja / Imádj Istent, hogy elmossa bűneinket, Alleluja. / Amen.” (*Az anyaszentegyház' antifonái a' Bóldogságos Szűz Máriához, Idő Szakaszok szerint. Advent első Vasárnapjától fogva Gyertya Szentelő Innepéig.* [Jelen antifona:] *Nagy Szombattól fogva Sz. Háromság' Vasárnapjáig* = MAGYAR A, B, CES KÖNYVETSKE 1845.)

A TOLVAJ

M.: *Karácsony, a Vasárnapi Ujság* melléklete, 1902, 7–8. *A Rózsika bubája* címmel.

Rövidítések és jelölések

ang.	angol
biz.	bizalmas
elav.	elavult
emend.	emendálva
fol.	folio
F.	fordítás
fr.	francia
gör.	görög
irod.	irodalom
K.	kézirat
kat.	katonaság
lat.	latin
M.	megjelenés
ném.	német
MTAK	a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
nép.	népies
n. n.	név nélkül
nyelvt.	nyelvtudomány
ol.	olasz
pejor.	pejoratív
r.	recto
rég.	régies
rom.	román
sp.	spanyol
táj.	tájnyelv
tör.	török
tört.	történettudomány
tréf.	tréfás
v.	verso
vál.	választékos
vall.	vallás
[ ]	a szerkesztő kiegészítése
[!]	a szabályostól eltérő, furcsa mondatszerkezet; betű szerinti hűség
[?]	a kéziratban bizonytalan olvasat
< >	a szerzőtől törölt szó a kéziratban
<...>	áthúzott, olvashatatlan rész a kéziratban

Szómagyarázatok

- abaposztó* (rég.): durva, festetlen posztó
ajang, ajong: restell, szégyell valamit, húzódozik
ájer (lat., nép., tréf.): levegő, időjárás; a levegő hőmérséklete
akacziózus (táj.): kötekedő
alamuszi: alattomos, sunyi; (táj.): álomszuszék, mamlasz
alkovni (alkóv) (ném.): szobában elkülönülő ablaktalan fülke
almárium, almárium (lat.): fiókos, polcos alacsony szekrény
alterál (lat.): izgat, zavar, feszélyez
ambitus (lat., nép.): oszlopos, egyik oldalán nyitott tornác vagy folyosó
Andenken (ném.): emlék(tárgy)
aperte (lat.): nyíltan, kertelés nélkül
arendál (lat., rég.): (haszon)bérbe vesz
árkus (lat., rég.): ív(papír)
ártány: herélt sertés
asztag: gabona kévéből rakott halmaz
avatag (rég., irod.): régi, elavult, ósdi
bagaria (nép.): bagariabőr; növényi anyagokkal cserzett, kátrányszagú puha marhabőr;
ebből készült csizma
bakter (nép., rég.): éjjeliőr
bandérium (lat., rég.): ünnepélyes alkalmakkor felvonuló díszöltözetű lovascsapat
baraboly: erdős, köves helyek fehér ernyős virágzatú növényfajta
batár (rég.): üveges fedett hintó; (biz.): ormótlan, régimódi kocsi
beamter (ném., rég.): hivatalnok, tisztviselő
bebőnyálva (táj.): bebugyolálva
beczítál (lat.): megidéz
békasó (nép.): kisebb (fehér) kavics
bekacs: derékba szabott, bélelt, rövid, prémes télikabát; ködmön
beleegyedik: beleelegyedik
berek (vál.): (vízparti) bokros hely, kis erdő; (táj.): nádas, vize(nyő)s lapály
bingyó (táj.): rügy, éretlen, ki nem fejlődött gyümölcs; valamilyen növény rendszerint gubóala-
kú termése
blamiroz (blamál) (fr.–ném.): megszégyenít
bombardon (ol.): mély hangú rézfúvós hangszer
brontes (rég., irod.): tagbaszakadt, robusztus
bruder (ném.): pajtás, cimbora
brünell (prünel): atlaszkötésű fésűs gypjűszövet
búg (táj.): (galamb)dúc
bukéta (fr., rég.): virágcsokor

bunyk (bojnyik) (szlovák, nép.): zsvány
büdü (táj.): veszedelem
bütü (táj.): valaminek a sarka, vége
canul (canule) (fr.): orvosi fecskendőre alkalmazott csövecske
down (ang.): bohóc
coriander (koriander) (gör.–lat.): ernyős virágzatú mediterrán gyógy- és fűszernövény; ennek magja
cserés; cserjés
cseresbegy (nép.): cserfával benőtt hegy
csibán (táj.): csalán
csillámpol (táj.): csillog, szikrázik
csiriz: lisztből vagy keményítőből vízzel készített ragasztó
csombókos (csimbókos): csomós, bogos
csötörködik: fészkelődik
csup (táj.): csücske, sarka valaminek
csupor (nép.): bögre vagy kisebb (cserép)fazék
csutora (nép.): pipaszáron a szopóka
csűr: takarmány, termény raktározására való szellős gazdasági épület
czafrang (táj. durva): szajha
czéda (irod.): feslett erkölcsű, ledér
czékál (táj.): kószál, csavarog
czibárok: (meg)tépzárgat
czibikel (táj.): biceg, sántít
cziber, cziberes (táj., irod.): bokros, cserjés hely
czikontat: csikorgat, kocogtat
czinerária (lat.): apró vörös vagy kék virágú, kora tavasszal nyíló cserpes növény
czivis (lat., rég.): módos vidéki (városi) polgár (gazda vagy iparos)
czófra (táj.): rossz erkölcsű nő; ringyó
czondra (nép.): rongyos, piszkos ruha; fekete daróc felsőkabát
czubák (táj.): sült vagy főtt comb
czukkerli (cukkedli) (ném., biz.): cukorka, édesség
czvibak (cibak) (rég.): katonáknak adagolt kétszersült; (tréf.): száraz kenyér
daraszol: széles lemezű kapával kapál
darócz: durva, vastag posztó; (rég.): ebből készült ruha
dászkal, dászkel (rom.): tanító
defter (tör., tört.): hódoltság korabeli török adórajstrom; itt metaforikus értelemben: adókönyv
derendoczia (táj.): zaj, lárma, hűhó, fölösleges körülményeskedés, fontoskodás
diktándó (rég.): tollbamondás
diligencia (lat.): szorgalom
diner (Diener) (ném.): szolgál
dispenzáció (lat.): a házassági engedély megadása kihirdetés nélkül
djurnista (lat., elav.): napidíjas közszolgálati alkalmazott, díjnok
domine! (lat.): uram!
doronsos (táj.): göröngyös
dörömbözés (rég., irod.): dörömbölés

dudus (táj.): helyes, szemrevaló (leány)
dumé (táj.): (hátba)ütés, pofon
elbogarzik (táj.): (legény) leány után jár; csatangol összevissza, keresi a párját
esztena (rom.): juhok hegyi karámja; hegyi juhász kunyhója
eszterhaj (*eszterháj*) (táj.): nádból vagy szalmából készült háztető; eresz
exerciroz (lat.–ném., rég.): katonai gyakorlatokat végez, gyakorlatozik
fáin (nép., biz., táj.): finom, nagyszerű
famulus (lat., biz.): valakinek állandó segítőtje, beosztottja; (rég.): valamely tudós tanítványa és munkatársa
féderes (nép.): rugós
felczibelődik (biz.): (nehézkesen) szedelőzködve készülődik
felfosztolozik (táj.): szoknyáját, ruháját visszahajtvá felkötí, hogy víz vagy sár ne érje
félhércz (táj.): az első kerekek előtt a kocsirúdon, némely vidéken a hátulsó kerekek előtt a nyújtón is keresztben fekvő megvasalt fa, amely fellépőül is szolgál
feria, féria (*feriae*) (lat.): szünidő, ünnep
fërsing (táj.): gyolcsból varrt szoknya
filegoria, filegória: veranda, széles tornác; a tetőnek rendszerint a bejárati ajtónál levő, kiugró, oszlopokon nyugvó része
filodendron (gör.–lat.): légygyökereket fejlesztő, nagy szabdaltsággal levelű kontyvirágféle (szoba)-növény
findzsa (nép.): (kávé)csésze; (táj.): bögre
firhang (ném.): függöny
flangirozás (fr.–ném., pejor.): dologtalanul kószálás
flastrom (gör.–lat.): (seb)tapasz
flaszter (ném.): aszfaltozott vagy kövezett útburkolat, járda
frajla (ném., rég.): szobalány; nevelőnő; (pej.): divatozó nő
frájter (ném.): őrzetető
fringia (gör.–délszláv): széles pengéjű szablya
fullajtár (rég.): nagyúr kocsija előtt lovagló kísérő
füttözik (táj.): tűz vagy kályha mellett melegedik
gádor (nép.): különálló pince, verem boltozott bejárata
galand (nép., rég.): keskeny szalag, pántlika
galant (*gáláns*) (fr.–ném.): könnyedén udvarias, finoman előzékeny
gang (ném.): bérházban függőfolyosó; nyitott folyosó
garnizon (kat., rég.): helyőrség; helyőrségi laktanya
géroké (ném., elav.): szalonkabát; ferencjóska
gesták: gesztikulál
gig (ang.): könnyű, kétkerekű, egyfogatú kocsik
gikszer (ném.): baklövés, melléfogás
göb (nép.): kis csomó, bog
göcs (táj.): csomó, bog
grácia (lat., rég.): leereszkedő jóindulat, kegy, irgalom
granatéros (*gránátos*): kézi hajítású gránátokkal felszerelt, különleges egyenruhát viselő katoná; ilyen katonákhoz tartozó, rájuk jellemző

graniczter (gránic) (táj.): a zsindelemnél rendszerint nagyobb, kevésbé megmunkált deszkalap, melyet tetőfedésre használnak
gseft (seft) (ném., biz.): üzlet, üzletelés
gugyi (táj., tréf.): pálinka
gvárdián, gvárdián (lat., vall.): szerzetesrendben: házfőnök
gyepű (nép.): sövény
habitus (lat., rég.): öltözék
hapaxlegomena (hapax legomenon) (gör., irod., nyelvt.): egyetlen helyen előforduló adat (egyszer mondott)
helikon (gör.): rézfúvós hangszer
hidlás (nép.): ól, istálló üreges, lefolyós deszkapadlója
hiju (hiu) (táj.): padlás
bóda (táj.): szárcsa
hütös (hites): feleség (elav., irod.): hitvestárs
ibrik (nép.): öblös, füles, korsószerű kisebb (ívő)edény; bögre
idiosynkrásia (gör.): indokolatlan, ideges ellenszenv valamivel/valakivel szemben
instál (nép., rég.): alázatosan vagy esedezve kér valamit
instancia (lat.): kérvény
interes (lat., rég.): kamat
iskatulya (táj.): doboz
istráng: a hámot a hámfával összekötő kötél, szíj, esetleg lánc
izromban (nép.): ízben, alkalommal
jovialiter (jovialitással) (lat.): derűsen, kedélyesen, nyájasan
kaczkias (nép.): hetyke, nyalka
kadét (fr.–ném.): hadapród, tisztjelölt
kajiba, kalyiba (nép.): sebtében összetakolt kunyhó
kalucsni (ném.): sárcipő
kamáslí (ném.): posztó bokavédő, lábszárvédő
kamerád (ném., biz.): pajtás, barát, bajtárs
kamuka (perzsa–tör., elav.): damasztiszövet
kanczellista (lat., elav., rég.): kancelláriai hivatalnok; írnök
kandér (kondér): nagyméretű üst; (tréf.): nagy fazék
kántus (lat.): kollégiumi énekkar
kapacitál (lat.): igyekszik rábírní valakit valamire
kapocska (kapacska) (táj.): zsákhordásnál használt kis fakeret, amelyre a zsákot ráemelik, és így két ember viheti; fagyökerek elvágására, szőlőtőke kiszedésére való keskeny, erős kapa, irtókapa
kapszli (ném.): gyutacs, (töltény)hüvely
kaput (ném., rég.): férfiak viselte hosszú felsőkabát
karabély: rövid csövű (lovassági) puska
karabíner (ném.): kampózár
karabunkulus (karbunkulus) (lat.): vörös színű drágakő
karasiát (karaszia): posztófajta
karyatid (gör.): kőből faragott, oszlopot helyettesítő nőalak
káskával (rom.): sajtfeleség

kászalódik (kászálódik) (nép.): hosszasan, nehézkesen szedelőzködik
kaszten (táj.): szekrény
kavillál (táj.): kóborol, csavarog, ögyeleg
kecskerágó: cserjeféle
keszelt (nép.): nyeszlett, göthös; kopott, foszlott
kibébel (táj.): gerebenez, gerebennel fésül, tisztít
kiszi (táj.): kása; kovással savanyított korpaleves, amelyet kukoricakásával, tésztával, tejjel vagy tojással ízesítenek, és böjti ételként fogyasztanak
kiilli (jiddis): vászonból készült köpeny vagy ujjas
kóber (táj.): szekérre erősített ernyő
kokozza: (fekete) áfonya
kolontos: bolondozó, mókás
komisszió (lat., elav.): bizottság
kompanizál (fr.–ol.): barátkozik
kompétál (táj.): megillet valakit, jár valakinek valami
kompon (táj.): mérleg
konviktus (lat., rég.): diákotthon, internátus; papi szeminárium
koppadt (táj.): kopasz
kordován, kordovány (rég.): szattyánbőr
kovacső: a kovához hasonló kemény kvarc
kozók (táj.): (erdélyi) pásztorok juhbőr ködmőne
kösöntyű (rég.): karon, nyakban vagy ruhán hordott díszes női ékszer
krágli (ném.): gallér
kucsma (szláv): szőrméből készült, karimátlan fejfedő
kuffer (nép.): bőrönd
kujon (fr.–ném.): ravasz fickó, kópé; nőcsábász
kurátor (lat.): alapítványnak, illetve református egyházközségnek a gondnoka
kuria, kúria (lat., rég.): udvarház
kurta (nép.): térben vagy időben rövid
kvietált (lat.): nyugdíjazott
laboda: a libatopfélék családjához tartozó, szárazabb területeken élő gyomnövények nemzetsége
laj (táj.): fűrészmalom vagy posztóvanyoló deszkacsatornája, mely a malomkerékre vezeti a vizet
lajbi, lájbi (nép., rég.): fémgombos férfi posztókabát, illetve felsőruhaként viselt női mellény
lajtorja (nép.): létra
lapancs (táj.): csapóajtó
lazurkék: azúrkék
lefetel (lefetyel) (pejor.): összevissza fecseg
légely (táj.): vállon is hordozható, legfeljebb 15–20 literes lapos fahordócska, melyben a pásztorok és a mezőn dolgozók ivóvizet tartanak; rendszerint hordó alakú, kisebb faedény, amelyben tejet tartanak
lépesedik (táj.): gazdagodik, gyarapszik
libéria (fr.–ném.): inasruha, lakájuha
licitálás (lat.): árverezés

linea (lat.): vonal, vonalzó
ling (táj.): lóg, himbálódzik
lócza (nép.): támla nélküli egyszerű pad; többszemélyes, kárpitozatlan paraszti ülőbútor
lokomotív (lat., rég.): mozdony
loncz: a loncfélék családjának az északi féltekén elterjedt, lombhullató vagy örökzöld, bogótermésű cserjékből vagy liánokból álló nemzetsége
lustos (táj.): lucskos, csatakos
magánzó: foglalkozás nélkül, vagyonából, alkalmi jövedelemből vagy támogatásból élő személy
makula (rég.): szennyfolt, mocsok; erkölcsi fogyatkozás
mál (táj., rég.): állatnak has alatti prémje
malicia (lat.): gúny, rosszindulat
mángorló: mosott ruhanemű simítására, puhítására való, forgó hengerekből álló eszköz
mantill (*mantilla*) (sp.): a fejet és a két vállat takaró, fölül tornyosra formált csipke- vagy fátyolkendő; térdig érő könnyű női (selyem)köpeny
márkális (*markális*, *marbális-szék*): megyei közgyűlés
mart (táj., irod.): magasabb fekvésű, meredek hely (pl. vízpart)
masamód (rég.): női kalapokat készítő, árusító nő; (elav.): varrólány
másli (ném.): masni, szalagcsokor
matuj (*mutuj*) (táj.): ügyetlen, együgyű, ostoba
meghütel (*meghítel*): megesküszik, megesket, összeesket
megye (táj.): határ
moldon (táj.): vastag, meleg gyapjúszövet, amelyből főleg téli szoknyát készítenek
morozus (lat.): kedélytelen, mogorva
mundér (fr.–ném.): katonai egyenruha
murok (táj.): sárgarépa
nemez: gyapjúból, (nyúl)szőrből tömörített vastag, posztószerű anyag
numerus (lat.): szám (jegy)
nyigoczás (táj.): kisebbfajta árucikkkel kereskedő házaló
orda (táj.): juhtej savójának forralásakor kiváló sajtyszerű termék; édestúró
osztakozik (táj.): osztokodik
osztováta (nép.): szövőszék; vetélő
paczkázik: hatalmaskodón pimaszkodik, lekezelően bánik valakivel
padimentum, *pádimentum* (lat., nép., rég.): padló(zat)
palló: vastag deszkaszálból készült keskeny híd
pánkó (táj.): fánk
panyókára vetve: vállra vetve
parazol (fr., rég.): napernyő
paroplí (*paraplé*) (fr.–ném.): esernyő
patália: lármás veszekedés
patronus (lat.): pártfogó; férfi védőszent
pavillon (fr.): szórakozás, pihenés céljára való kerti ház
penizétum (*Pennisetum*) (lat.): tollborzfü vagy pázsitfű; sokáig díszlő, virágja miatt pompás hatású díszfű
perczent (lat.): százalék

peregrinus (lat., rég.): kóbor, vándorló személy, diák
piczkázó (*paczkázó*): pimaszkodó
piczula (ol.): régi (osztrák) tízkrajcáros ezüst váltópénz
pikszis (gör.): szelence, kis doboz
pitvar (nép.): parasztházban udvarról, tornácról nyíló helyiség
pitvyes (rég.): füles (lapos) fémgombbal díszített
plajbász (nép., rég.): ceruza
poczegér (táj.): patkány
pojnika (*pónyik*) (táj.): ősszel érő, sárgás színű, ízletes húsú almafajta
politúr (lat.–ném.): bútor fényezésére használt, szeszben oldott műgyanta
pomádé (fr.–ném.): erős illatú, olcsó hajkenőcs; (ritk.): bőrápoló kenőcs
porond (táj., rég.): apró kavics, homok
pök (nép.): köp, köpdős
precskel (táj.): fröcsköl
preceptor (lat., rég.): segédtanító, házitanító
premier (fr.): itt: első
prézes: elnök, elöljáró
príbék (szerb-horvát, pejor.): aljas, elvetemült ember
priccs (ném.): deszkából összerótt egyszerű fekvőhely
primícia (lat.): újmise; a felszentelt pap első miséje
princzipális (lat.): hivatali főnök
privatdiner (ném., rég.): tisztiszolga
proceszsió (lat.): körmenet
prókátor (lat., rég.): ügyvéd
promenáád (fr.–ném.): sétány, sétatér, séta
propozíció (lat.): javaslat, indítvány
provizio (lat.): járulék, közvetítői díj
puci (táj.): szőrtelen, csupasz (pl. állat)
pudli (nép.): bolti asztal, pult
pukkedli (ném.): üdvözlő térdbók
pussog (*pustog*): pusmog, suttog
rabat (fr.–ném.): kerti virágágy
rabonbán (tört.): egy hamisítványnak bizonyult krónika szerint: a honfoglalás kori pogány
 székelyek választott vezére és főpapja
refektorium (lat., vall.): kolostor ebédlője
rékli (nép., rég.): könnyű, bő szabású, szűk nyakú női blúz vagy alsóruha
rekurál: visszatér; itt: visszalép
reparál (*reperál*) (lat.): javít; orvosol
rigli (ném.): retesz, tolózár
risztung (*rüsztung*) (ném.): felszerelés
rivalog (*rivall*): itt: üvölt
rozsolás (lat.): fűszerekkel ízesített édes szesz ital
ruta: zöldessárga virágú, erős szagú, gyógynövényként termesztett félcserje
rücsök (táj.): gyűrődés, ránc
sája: finom gyapjuszövet

saroglya: szekérderéknek hátul, illetve elől elzáró, rácsszerű alkatrésze; rudakkal ellátott (rácsos) szállítóeszköz
sárszi (nép., rég.): alacsonyabb katonai fokozat, altiszt
síftel (táj.): jön-megy, járkál; (türelmetlenség vagy nyugtalanság miatt) csoszog a lábával
sifti: csekélység, semmiség
sifónér (fr.–ném., nép.): fehéreneműs vagy ruhásszekrény
sikárol (táj.): sikál, keménykefével dörzsölve mos valamit; simára ken
silimán, szilimán (rom.): vékony, törekeny, vézna
sing (elav.): a rófnél rövidebb hossz mérték, kb. hatvan cm
singés (táj.): textilkereskedés
sirül: perdül, kering
skófum (lat., elav.): hímzésre használt arany- és ezüstszál
sláfrog (ném.): pongyola, hosszú házikabát, köntös
slájer (ném.): fátyol
slajfer (ném.): vándorköszörűs
smutzig (ném.): kicsinyesen fukar, garasoskodó
solemnitás (lat., rég.): ünnep, ünnepélyesség
sottis (ném.): skót kockás szövet
spájsz (ném.): éléskamra
spekuláns (lat., pejor.): üzleti spekulációval foglalkozó, üzérkedő (személy)
spiritus: szesz, etilalkohol
stáció (lat., rég.): állomás; pihenés
stafirung (ném.): kelengye
stájjpomádés (ném.): hajkenőccsel vastagon bekent
stelázi (ném.): konyhai, kamrai polcos állvány
stikkelt (ném.): hímzett
stráf (ném.): csík, sáv
strimpfli (ném.): harisnya
surcz (táj.): (férfi)kötény
susták (táj.): régi aprópénz; négykrajcáros pénzdarab
szigorog: nyomorog
szivályos: ragadós, nyúlós, tapadós (föld)
szkumpia: ecetfa (a kordovánbőr készítéséhez használták)
szokmány: durva posztóból készült felsőkabát; bekecs
szopornyica (szláv): vírus okozta lázas betegség, elsősorban kutyaánál
szóghaj (nép., rég.): világosbarna haj
szurdék (*szurdok*) (táj.): kis helyiség; kuckó; víztől kivájt, meredek falú, keskeny, mély völgy
szuszék (nép.): gabona vagy liszt tartására szolgáló láda
takár: a húgycsövön kiömlő kóros nyálkafolyadék
tálás (nép.): (cserép)tálak, tányérok tartására használt fali polc
tambur (fr., rég.): nagydob; katonazenekarokban a karmester altiszti rangban levő helyettese
tanarok: szántóföld a kertek mögött; bekerített rét, kaszáló
tapog: topog
társzekér: négykerekű, lapos rakfelületű, lófogató teherszállító jármű
terü, terű (nép., rég.): teher

tóka (rom.): harangnak használt deszka; jelzésre használt fa- vagy fémlemez
totyó (totya) (táj.): ügyefogyott; öregségtől vagy kövérségtől nehézkes járású személy
trabális (drabális) (lat., pejor.): idomtalan, tagbaszakadt
trachit (gör.-lat.): vulkáni kőzetfajta
trakta: nagy evés-ivással járó vendéglátás
traktál: jól tart valakit valamivel; (elav.): szól valamiről
truccz (ném.): dac, ellenkezés
turma (rom.): juhnyáj
tussol (tussolja magát) (ném.): meg- vagy lezuhogtatja magát, zuhanyozik; itt: hideg vízzel lemos
tutor (lat.): gyám, védő személy
tűsző (táj., rég.): erszénnyel ellátott széles, csatos öv
upre (nép.): különösen gyermekhez vagy lenézett személyhez szólva, gyors felugrásra vagy futásra, menekülésre való felszólításként: föl, usgyi!
uzsukál (táj.): kéreget
vaczkor: vadkörte(fa); (táj.): vadalma(fa)
vaczok (pejor.): szegényes emberi fekvőhely; nyomorúságos lakás
váltott (ügy néz ki, mint egy váltott) (nép., rég.): rossz szellemektől kicserélt
ványol: gyapjúsövetet tömörít; elkoptat, elnyű
varizsál (táj.): tüzet szénszítóval éleszt
vedlett: kopasz, kopott
velin (fr.): finom pergamen; selymes, finom papír
veranda: villaszerű házon kiugró, üvegezett helyiség; (nép.): fedett folyosó, tornác
veszteleg: vesztegel
vikler: hosszú és bő női köpönyeg
vukli (fr.-ném.): gondörített hajfűrt
zákányos (táj.): nyálkás, zavaros, latyakos
zakota: lárma, sürgés-forgás, felfordulás
zeke (nép.): durva gyapjúsövetből varrt vagy rövid, zsinóros (férfi)kabát
zugoly (rég.): zug
zuvatok: pletykál, megszól valakit
zsalukater: zsalugáter
zsarátnok: hamvadni kezdő parázs
zsendely (zsendely): tetőfedésre pikkelyszerű elrendezésben használt hosszúkás falemez
zsenília (fr.): bársonyfonal női kézimunkához; ilyen fonalból készült díszszalag, paszomány, illetve ruhanemű
zsobrák: zsuvari, fukar
zsupp (táj.): kézzel kicsépelte és csomóba kötött, tetőfedésre való (rozs)szalma

Szakirodalom

- ÁGAI 1882 ÁGAI Adolf, „Keresztek.”, *Fővárosi Lapok*, 1882, 19. évf., 12. sz. (jan. 15.), 76–77.
- BARDO CZ 1862 BARDO CZ Lajos, *A Vezuv, Pompeji és Herculánium.*, *Vasárnapi Ujság*, 1862, 9. évf., 16–20. sz.
- BÉLA 1893 [BÉLA Henrik] –ik., *Uj könyvek, Budapesti Hirlap*, 1893, 13. évf., 332. sz. (dec. 1.), 2–3.
- BERÉNYI 1886 BERÉNYI Pál, *Két ifju iróról. (A Fülemile. Irta Petelei István. Egyetem-es regénytár. Singer és Wolfner kiadása. A Kollektor. Irta Benedek Elek. Pallas könyvtár. A Pallas részveénytársaság kiadása)*, *Pesti Napló*, 1886, 37. évf., 163. sz. (jún. 13.), 2.
- b–i-. 1886 b–i-, *A fülemile. Irta Petelei István, Magyar Polgár*, 1886, 20. évf., 113. sz. (máj. 19.), 3.
- BISZTRAY 1955 BISZTRAY Gyula, *Jegyzet-szótár = PETELEI István, Lobbanás az al-konyatban*, Budapest, Szépirodalmi, 1955, 533–536.
- COX 1886 COX György, *A mythologia kézikönyve*, Angolból fordította s a finn mythológiával bővítette Simonyi Zsigmond, 2. kiad., Budapest, Franklin-Társulat, 1886.
- CsÁSZÁR 1897a CsÁSZÁR Elemér, *Felbök, Magyar Kritika*, 1897, 1. évf., 4. sz. (nov. 15.), 66–67.
- CsÁSZÁR 1897b [CsÁSZÁR Elemér] Doktor Apácai, *Felbök, Politikai Hetiszemle*, 1897, 4. évf., 47. sz. (nov. 21.), 10–11.
- CsÁSZÁR 1898 CsÁSZÁR Elemér, *Vidéki emberek, Politikai Hetiszemle*, 1898, 5. évf., 8. sz. (febr. 20.), 10–11.
- CsERNÁTONI 1885 CsERNÁTONI Gyula, „Az én utczám.”, *Fővárosi Lapok*, 1885, 22. évf., 317. sz. (dec. 23.), 2131–2133.
- Dr. F. S. 1898 (Dr. F. S.), *Vidéki emberek. Petele[i] István könyve, Székely Lapok*, 1898, 27. évf., 13. sz. (febr. 13.), 2–3.
- DURA 1906 *Magyarok daloskönyve (A legszebb, legjobb, legújabb, legfelkapottabb szerelmi-, dévaj-, hazafias-, bor-, elbeszélő- és katonadalok kincses-háza)*, Szerk. DURA Máté, Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hirlap Ujságvállalata, 1906.
- ÉK SZ 2003 *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Budapest, Akadémiai, 2003.
- EMSZT 1975–2002 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, 1–9. köt., Bukarest, Kriterion, 1975–2002.
- ERDÉLYI 1893 [ERDÉLYI Pál], *Jetti, Fővárosi Lapok*, 1893, 30. évf., 318. sz. (nov. 17.), 2618–2619.
- ÉSZ 1966 *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*, 1–7. köt., Budapest, Akadémiai, 1966.

- FERENCZY 1883 FERENCZY József, *Újabb népies elbeszélőink (Mikszáth Kálmán, Palotás Fausztin, Petelei István), Délibáb*, 1883, 4. sz., 62–64.
- GÁSPÁR 1898 GÁSPÁR Imre, „Felhők.” (Irta Petelei István. Budapest. 1897. Franklin-Társulat. 256. lap. Ára 2 frt.), *Magyar Szemle*, 1898, 10. évf., 3. sz. (jan. 16.), 34–35.
- HALÁSZ 1878 *Gyermekmesék, Grimm testvérek után HALÁSZ Ignác*, Budapest, Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása, 1878.
- HARASZTI 1881 HARASZTI Gyula, *Egy új rajziró (Keresztek: tiz rajz, írta Petelei István. Budapest, Révai Testvérek), Pesti Napló* (regg.), 1881, 32. évf., 357. sz. (dec. 29.), 1–2.
- HARMAT–SÍK 1938 *Szent vagy, Uram! Ősi és újabb egyházi énekkincsünk tára*, szerk. HARMAT Artur, SÍK Sándor, Budapest, Magyar Kórus, 1938.
- HEINRICH 1877 HEINRICH G.[usztáv], *A Nibelungmonda német feldolgozásai, Egyetemes Philologiai Közöny*, 1877, 1. évf., 372–381.
- HERMAN 1876 HERMAN Ottó, *A pókról, a szövés-fonásról és szerepéről a természet háztartásában.* (Előadatott a k. m. természettudományi társulat 1876. január 7-ikén tartott estélyén.), Budapest, Khór és Wein könyvnyomdája, 1876.
- HERMAN 1878 HERMAN Ottó, *Magyarország pók-faunája*, 1–3. köt., Budapest, Kiadja a Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 1878.
- (-i.) 1899 (-i.), *Petelei novellái, Kolozsvári Lapok*, 1899, 1. évf., 11. sz. (márc. 12.), 127.
- ISZK SZ 2002 BAKOS Ferenc, *Idegen Szavak és Kifejezések Kéziszótára*, Budapest, Akadémiai, 2002.
- KECSKEMÉTI 2004 KECSKEMÉTI Gábor, *Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához, Irodalomtörténet*, 2004/3, 328–330.
- KISS 1891 *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*, szerk. KISS Áron, Budapest, Kiadja Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, 1891.
- KOMJÁTHY 1877 *101 gyermekjáték leírását tartalmazó játék-könyv dalokkal.* Össze gyűjté és szerzé KOMJÁTHY György, Budapest, A szerző tulajdona, 1877.
- KUNFI 1898 KUNFI Zsigmond, *Vidéki emberek*, *Erdélyi Múzeum*, 1898, XV. köt., VI. füz., 334–338.
- LÁZÁR 1898 LÁZÁR Béla, *Két világ.* (- Petelei István: *Vidéki emberek. Athenaeum.* - *Ugyanattól: Felhők, elbeszélések. Franklin-társulat.* - *Cyprián (Andor József): Elbeszélések.* -), *Nemzet*, 1898, 17. évf., 210. sz. (júl. 31.), 5–6.
- MAGYAR A, B, CES KÖNYVETSKE 1845 *Magyar A, B, Ces könyvetske, mellyben az apostoli hit-vallás, parantsolatok, 's Egyéb szükséges Tanúságok után, A' Jézus' Nevéről, és Bóldog Aszszonyról való két Litánia: A' Keresztény Tudomány száz kérdésekben 's feleletekben: És a' Kisdedek oktatása a' leg-szükségesebb dolgokra, és a' Sz. Gyónásra,* Ki botsáttatott az elől járók engedelméből, A' Csiki Sarlós Bóldog Aszszony Klastromában, 1845.
- MALONYAY 1909 MALONYAY Dezső, *A magyar nép művészete (A székellyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete)*, 2. köt., Budapest, Franklin-Társulat, 1909.

- MELTZL 1880 MELTZL Hugó, *Az Eddabeli Atlamál és a gót-óizlandi hagyományok magyar tanúságai*, Kolozsvárt, Nyomatott K. Papp Miklós örököséinél, 1880.
- MN 1990a *Magyar Néprajz*, VI. köt., *Népzene, néptánc, népi játék*, főszerk. DÖMÖTÖR Tekla, Budapest, Akadémiai, 1990.
- MN 1990b *Magyar Néprajz*, VII. köt., *Népszokás, néphit, népi vallásosság*, főszerk. DÖMÖTÖR Tekla, Budapest, Akadémiai, 1990.
- MNGY 1872 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, Szerkesztik és kiadják ARANY László és GYULAI Pál, 1. köt., Pest, Az Athenaeum tulajdona, 1872.
- MNGY 1882 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, 3. köt., Budapest, Az Athenaeum R. Társ. tulajdona, 1882.
- MNGY 1911 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, 11. köt., Budapest, Az Athenaeum Részvénytársulat tulajdona, 1911.
- MOORE 1853 *Moore Tamás költeményeiből*. Angolból fordította Szász Károly, Pesten, Emich Gusztáv könyvnyomdája, 1853. (Levelek a külföld költői koszorujából. I. Moore Tamás).
- MUNTEAN 1984 *Proverbe românești*, Antologie, text stabilit, glosar, indice tematic, postfață și bibliografie de George MUNTEAN, București, Editura Minerva, 1984.
- [N. N.] 1879 *A magyar helyesírás elvei és szabályai*, Újabbán átvizsgálva kiadta a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, A M. T. Akadémia könyvkiadó-hivatala, 1879.
- n. n. 1886 n. n., *Petelei István elbeszélései*, *Egyetértés*, 1886, 20. évf., 3. sz. (jan. 3.), 9.
- ORBÁN 1870 ORBÁN Balázs, *A Székelyföld leírása*, 4. köt., Pest, Ráth Mór kiadása, 1870.
- ORBÁN 1871 ORBÁN Balázs, *A Székelyföld leírása*, 5. köt., Pest, Tettey Nándor és társai bizománya, 1871.
- PETELEI 1980 PETELEI István *Irodalmi levelezése*, S. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980.
- PETELEI 2002 PETELEI István, *Őszi éjszaka*, Budapest, Anonymus, 2002.
- PÉTER 1997 *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*, Összeállította PÉTER László = *Bevezetés a régi magyar irodalom filológiájába*, szerk. HARGITAY Emil, Budapest, Universitas, 1997, 74–91.
- PÉTERFY 1888 [PÉTERFY Jenő] –z–, *Egyetemes regénytár. Buda-Pest, 1885–88. Singer és Wolfner kiadása, Budapesti Szemle*, 1888, 56. köt., 142. sz., Buda-Pest, Franklin-Társulat, 1888, 145–152.
- PÉTERFY 1893 [PÉTERFY Jenő] –r., *Petelei István. Jetti. Képek, történetek. Buda-Pest. Singer és Wolfner. Ára 3 korona.*, *Budapesti Szemle*, 76. köt., 204. sz., Bp., Franklin-Társulat, 1893, 458–460.
- PETRARCA 1886 *Petrarca összes szerelmi szonettjei*. Fordította és magyarázatokkal ellátta RADÓ Antal, Bp., Franklin-Társulat, [1886].
- RÁDÓCZY 1982 RÁDÓCZY Gyula, *Mária Terézia magyar pénzverése*, Budapest, Magyar Éremgyűjtők Egyesülete a Magyar Numizmatikai Társulat közreműködésével, 1982.

- RÉSO ENSEL 1867 *Magyarországi népszokások, Összegejté RÉSO ENSEL Sándor, Pesten, Emich Gusztáv M. Acad. Nyomdász, 1867.*
- REVICZKY 1882 REVICZKY Gyula, *Rajzok. (Keresztek. Tíz rajz, írta: Petelei István. A jó palócok. Tizenöt apró történet, írta Mikszáth Kálmán.), A Hon (regg.), 1882, 20. évf., 15. sz. (jan. 15.), 1–2.*
- RMKT 1970 *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század., 5. köt., Szombatos énekek, S. a. r. Várjas Béla, Budapest, Akadémiai, 1970.*
- RMKT 1992 *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 15/A köt., S. a. r. STOLL Béla, Budapest, Argumentum–Akadémiai, 1992.*
- RÓNA 1893 [RÓNA Béla] Adalbertus, *Új könyvek, Magyar Génius, 1893, 2. évf., 46. sz. (nov. 12.), 318.*
- SALGÓ 1897 SALGÓ Ernő, *Petelei István, Egyetértés, 1897, 31. évf., 322. sz. (nov. 21.), 13.*
- SOMOGYI 1898 SOMOGYI Gyula, *Vidéki emberek, Magyar Kritika, 1898, 1. évf., 12. sz. (márc. 15.), 200–201. Megjelent még: Uő, Tanulmányok és egyéb művek, Arad, Corvin Könyvnyomdai Müintézet, Lányi I., 1924, 75–77.*
- SZANA 1882 SZANA Tamás, *Két újabb elbeszélő, Koszoru, 1882, 4. évf., 7. köt., 275–278.*
- SZANA 1886a SZANA Tamás, »Az én utczám.«, *Nemzet (regg.), 1886, 5. évf., 5. sz. (jan. 5.), 1–2.*
- SZANA 1886b SZANA Tamás, »A fülemile.«, *Nemzet (regg.), 1886, 5. évf., 75. sz. (márc. 16.), 1.*
- SZÁSZ 1872 SZÁSZ Károly, *Kisebb műfordításai, 1. köt., Pest, kiadja Ráth Mór, 1872.*
- SZINI 1905 SZINI Gyula, *Petelei István, Pesti Napló, 1905, 56. évf., 19. sz. (jan. 19.), 1–4.*
- SZOMAHÁZY 1898 SZOMAHÁZY István, *Petelei István, Pesti Napló, 1898, 49. évf., 69. sz. (márc. 10.), 11.*
- SZONGOTT 1901 SZONGOTT Kristóf, *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája, 1. köt., Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája, 1901.*
- TAR 1893 TAR Lőrincz, *Petelei, A Hét, 1893, 4. évf., 47. sz. (nov. 19.), 333–334.*
- TESZ 1967–1976 *A Magyar Nyelv Történeti–Etimológiai Szótára, 1–3. köt., Bp., Akadémiai, 1967–1976.*
- TÖRÖK 2005 TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István jegyzetfüzetei, Irodalomtörténeti Közlemények, 2005/4–6, 580–593.*
- ÚMTSZ 1979–2002 *Új Magyar Tájszótár, Budapest, Akadémiai, 1979–2002.*
- TURGENJEV 1881 TURGENJEV Iván, *Tavaszi hullámok, Buda-Pest, Franklin-Társulat, 1881.*
- VARGA 1877 VARGA János, *A babonák könyve, Arad, A szerző tulajdona, 1877.*
- VERGILIUS 1890 Publius Vergilius Maro *Aeneise. Latinul és magyarul. Fordította és jegyzetekkel kísérte Dr. BARNÁ Ignác Magyar Tudományos Aka-*

démia tagja. Bevezetéssel ellátta Dr. Némethy Géza., Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa, 1890.

VL 1971

Világirodalmi Lexikon, 2. köt., főszerk. Király István, Budapest, Akadémiai, 1971.

VL 1986

Világirodalmi Lexikon, 10. köt., főszerk. Király István, Budapest, Akadémiai, 1986.

Vöő 1978

Vöő István, *Dicționar de proverbe român-maghiar*, București, Editura Științifică și enciclopedică, 1978.

Betűrendes címmutató

- A becsület 321, 620*
A bibliás ember 558, 638
A birtyóka 415, 628
A csomók 344, 621
A Demmel felesége 522, 637
A dudarfalvi pap 70, 597
A fal 330, 620
A fehér galamb 292, 615
A fehér ház 511, 637
A felszerelés 356, 622
A folt 566, 640
A FÜLEMILE 187, 607
    Megjelenés, előzmények 607
    Tudósítások, fogadtatás 607
A gyehenna 449, 633
A játék 377, 623
A kapu be van zárva 150, 604
A kiadásról 579
A kigyó a Paradicsomban 483, 635
A kis Gáspárovics 457, 633
A könyörülő asszony 348, 621
Alkonyat 261, 613
A Majom Anti karácsonya 78, 598
A nagyapó 31, 592
A nagyapó 443, 632
A nagyasszony 256, 613
A Nagy Lidi ura 385, 626
A porkorum inspektor 135, 603
Apró képek 471, 634–635
A rácz Boglánról 127, 603
Árva Lotti 9, 590
A székek 352, 621
„A szigetvári vértanuk” 424, 628
A tarvásári bucsu 410, 627
- A tavasz 473, 634
A tolvaj 573, 641
A tudatlan madár 481, 635
A vén nemes 268, 613
Az anya kicsiben 478, 634
Az édes anya 428, 628
Az édes anya 485, 635
AZ ÉLET I. 441, 630
    Megjelenés, előzmények 630
    Tudósítások, fogadtatás 631
    A szövegek jegyzetei 632
AZ ÉLET II. 509, 630, 637
    Megjelenés, előzmények 630
    Tudósítások, fogadtatás 631
    A szövegek jegyzetei 637
Az Eliz nevenapja 399, 627
Az én szomszédom 17, 590
AZ ÉN UTCZÁM 95, 599
    Megjelenés, előzmények 599
    Tudósítások, fogadtatás 599
    A szövegek jegyzetei 602
Az „én utczám”-ból 278, 614–615
Az irgalmas ember 482, 635
Az óra 338, 620
Az óra 499, 636
Az ördög 549, 638
Az öreg legény 282, 615
Az uram 475, 634
Az utolsó levél 554, 638
Bimbó fakadás 278, 614
Búcsu 273, 614
Bucsújárás 570, 640
Csifó fráter és a lova 471, 634
Egy asszony története 536, 637

---

* A címmutatóban a kurzív oldalszámok a verzállal kiemelt kötetekhez, illetve az egyes szövegekhez tartozó jegyzeteket jelölik.

- Egy kis fiú története 528, 637
Elítélve 462, 633
Elkésztett 419, 628
Emlékek 86, 598
Esős alkony 394, 626
FELHŐK 297, 616
    Megjelenés, előzmények 616
    Tudósítások, fogadtatás 616
    A szövegek jegyzetei 619
Felhők 299, 619
Görög Trátyi és az apja 495, 636
Honvágy 477, 634
Játék 532, 637
Jegyzetek 583
Jer édes, a karomba... 467, 634
JETTI 219, 610
    Megjelenés, előzmények 610
    Tudósítások, fogadtatás 610
    A szövegek jegyzetei 612
Jetti 221, 612
Kaland 405, 627
Kati 139, 603
KERESZTEK 7, 583
    Megjelenés, előzmények 583
    Tudósítások, fogadtatás 585
    A szövegek jegyzetei 590
Két fehérnép 432, 629
Két gyermekről 143, 604
Kis leány baja 438, 629
Klára az anya 130, 603
Klasszi 38, 593
Ledőltszlopok 44, 596
Levele érkezett a kisasszonynak 479, 635
Levél haza 504, 636
Lobbanás az alkonyatban 363, 622
Máli 163, 604
Mátyás, a szabó 286, 615
Mayer, a zsidó suszter 490, 635
Menekvés 309, 619
Mivel édesgetik Bogba a legyeket 21, 591
Nehéz éjszaka 517, 637
Ö. T. O. 390, 626
Őszi éjszaka 563, 640
Őszi napsugár 97, 602
Patakiék és a néni 122, 602
Rossz vásár 177, 605
Rövidítések és jelölések 643
Sugár, a buba 133, 603
Szakirodalom 655
Szeret 106, 602
Szikra a homályban 57, 596
Szómagyarázatok 645
Szomszédaim 122, 602–604
VIDÉKI EMBEREK 383, 623
    Megjelenés, előzmények 623
    Tudósítások, fogadtatás 624
    A szövegek jegyzetei 626

A KLTE Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézete és a Kossuth Egyetemi Kiadó közös gondozásában megjelenő *Csokonai Könyvtár* monográfiatorozat első darabja 1993-ban jelent meg, s azóta évente átlagosan három kötet lát napvilágot belőle. E sorozat testvérvállalkozása a *Csokonai Könyvtár: Források* című, irodalomtörténeti forrásokat közreadó jelen sorozat, amelynek háttérét elsősorban a Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetében működő Textológiai Műhely jelenti.

A sorozat *feltáró és felfedező* jellegű egyszerre. Céljának tekinti, hogy a tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé tegyen olyan (gyakran kéziratos) szövegeket, amelyek egyáltalán nem, vagy csupán alig fellelhető kiadványokban olvashatók, s a közreadással egyúttal ráirányítsa a szakmai figyelmet a kiválasztott művekre, műcsoportokra, kapcsolódva ezzel napjaink erőteljes rekanonizációs folyamataihoz. (A feltáró és a felfedező jelleg kötetenként természetesen eltérő arányokat mutathat.)

A szöveggondozásban egységesen a kritikai kiadások normái és eljárásai az irányadóak, a sorozat kötetei azonban nem közölnek részletes szöveggkritikai apparátust, a szöveg- és kiadástörténetet *összefoglalóan* ismertetik. A szövegek megértését segítő, a kötetek végén oldalankénti bontásban található magyarázó jegyzetek teljes filológiai feldolgozásra törekszenek. Az utószó minden esetben nagyobb, műértelmezést is felvállaló kísérfőtanulmányt foglal magában.

MEGJELENT:

Kisfaludy Sándor: Szépprózai művek
Kemény Zsigmond: Kisregények és elbeszélések
Bolyai Farkas: Drámák
Arany János: Tanulmányok és kritikák
Retorikák a reformáció korából
Első folyóirataink: URÁNIA
Első folyóirataink: ORPHEUS
Dugonics András: ETELKA
Retorikák a barokk korból
Nagyari József tábori prédikációi
Első folyóirataink: MAGYAR MUSEUM I-II.
Schedius Lajos János széptani írásai

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Vitéz Zsuzsanna kéziratos imádságos könyve
Pántzél Pál naplója